K.K. Rokosszovszkij

Katonai kötelesség

Zrínyi

K. K. ROKOSSZOVSZKIJ
a Szovjetunió marsallja

KATONAI KÖTELESSÉG

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ · BUDAPEST 1971

A mű eredeti címe

ВОЕННЫЕ МЕМУАРЫ
МАРШАЛ СОВЕТСКОГО СОЮЗА

К. К. РОКОССОВСКИЙ

СОЛДАТСКИЙ ДОЛГ

ВОЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО МИНИСТЕРСТВА ОБОРОНЫ СССР
МОСКВА — 1968

Fordította
NYÍRŐ JÓZSEF

A fordítást az eredetivel egyeztette
DR. KOVÁCS JÓZSEF ezredes,
a hadtudományok kandidátusa

HOLNAP — HÁBORÚ

Ezerkilencszáznegyven tavaszán családommal Szocsiban üdültem. Nem sokkal ezután a honvédelmi népbiztos hivatott. Sz. K. Tyimosenko marsall barátságosan, szívélyesen fogadott.

Emlékezetemben felidéződött a harmincas évek eleje, a 3. lovashadtest, amelynek akkor Tyimosenko volt a parancsnoka. Én ennek a hadtestnek az állományába tartozó 7. „Szamarai Angol Proletariátus" elnevezésű lovashadosztály parancsnoka voltam. A hadtestparancsnokot mi „lovasok" valamennyien tiszteltük, becsültük és szerettük. Tyimosenko magas népbiztosi beosztásában is megőrizte egyszerűségét, közvetlenségét és szeretetét az alárendeltekhez való viszonyában.

Tyimosenko felajánlotta, hogy ismét vegyem át az 5. lovashadtest parancsnokságát. (Ebben a beosztásban szolgáltam még az 1936–1937-es években.) A hadtestet Ukrajnába helyezték át, az egységek még útban voltak az új állomáshely felé, s a népbiztos engem egyelőre a Kijevi Katonai Körzet parancsnokához küldött további rendelkezés végett. Feladatom az volt, hogy segédkezzek a Besszarábiába felszabadító hadjáratra induló csapatok ellenőrzésében. A népbiztos erről jelenlétemben beszélt telefonon G. K. Zsukov hadseregtábornokkal, aki akkor Kijevben tartózkodott.

Beosztottak abba a tábornoki csoportba, amely a körzetparancsnok irányításával dolgozott. Minden időnket a csapatoknál töltöttük. Zsukov tábornok megbízásai érdekesek voltak, s végrehajtásuk során világos képet alkothattam csapataink erős és gyenge oldalairól. De nem sokáig dolgozhattunk vele együtt Ukrajnában: Georgij Konsztantyinovics Zsukov mint újonnan kinevezett vezérkari főnök,

Moszkvába távozott, én pedig Besszarábiából visszatérve átvettem a hadtest parancsnokságát.

A felszabadító hadjárat napjaiban szerzett tapasztalatok igen hasznosak voltak. Mi, parancsnokok, igyekeztünk ezekre a tapasztalatokra támaszkodni, s e tapasztalatok figyelembevételével szerveztük meg a csapatok harckiképzését.

Ezerkilencszáznegyven végén új beosztást kaptam: kineveztek a 9. gépesített hadtest parancsnokává, amelyet még csak azután kellett megalakítani. Ez teljesen váratlanul ért. Hiszen csaknem huszonhét évet töltöttem a lovasságnál. 1914 augusztusában kezdtem a katonai szolgálatot a régi orosz hadsereg 5., kargopoli dragonyosezredében. Az első világháborúban végig a lovasságnál szolgáltam. 1917 októbere után pedig a Vörös Hadsereg soraiban, ismét a lovasságnál maradtam.

Mi tagadás tehát, összeforrtam ezzel a fegyvernemmel, megszerettem. Jó iskola volt ez számomra – harcokban is, békeidőben is. Itt haladtam előre, fokról fokra – a századparancsnoki beosztástól a hadtestparancsnokiig. Magabiztosan dolgoztam, amihez az is hozzájárult, hogy jól ismertem a lovassági parancsnokok sajátos jellemét.

Az új fegyvernemhez való vezénylésem természetesen aggodalmat ébresztett bennem: megbirkózom-e a hadtestparancsnoki feladatokkal a gépesített csapatoknál? De lelkesített a bizalom, amelyben részesítettek, s az a körülmény, hogy már régóta érdekeltek a páncélos-magasabbegységek, amelyekre nagy jövő várt. Mindez együttvéve optimizmussal töltött el, s híven a közmondáshoz, amely szerint „nem az istenek formázzák a fazekakat", teljes energiával munkához láttam, annál is inkább, mert tudatában voltam, hogy a hadtestet gyorsított ütemben kell megalakítani.

Meg kell mondanom, hogy a lovasság már az első világháborúban kezdte elveszíteni egykori jelentőségét. A hadszíntereken automata fegyverekkel (géppuskákkal), gyorstüzelő tüzérséggel, harckocsikkal és repülőgépekkel felszerelt tömeghadseregek jelentek meg. Összefüggő arcvonalak alakultak ki. A földbe beásott és szögesdrót akadályokkal védett csapatok lehetetlenné tették a lovasság számára, hogy zárt alakzatban sikeresen tevékenykedjék. A lovasságot, a gyalogsággal együtt lövészárkokba parancsolták, s a ló elsősorban már csak közlekedési eszköznek számított. Az oroszországi polgárháború

egy időre ismét szerephez juttatta a lovasságot. Ennek magyarázata a sajátos körülményekben, elsősorban abban keresendő, hogy a harctereken nem volt összefüggő arcvonal. A lovasság, mint az akkoriban legmozgékonyabb fegyvernem, nagy jelentőségre tett szert. Része volt ebben annak is, hogy az ország akkor még viszonylag nagy lóállománnyal rendelkezett. Amellett nagy számban álltak rendelkezésre a régi lovassági káderek is. A kommunista párt által kiadott felhívás: „Proletárok, lóra!", gyorsan megvalósult, s a vörös lovasság nagy szerepet játszott a fehérgárdista ellenforradalom és a külföldi intervenció szétzúzásában.

Múltak az évek. A nép végrehajtotta a pártnak azt a jelszavát, hogy érjük utol a fejlett tőkésországokat a korszerű ipar fejlesztésében. Az ötéves tervek megteremtették a lehetőséget, hogy a hadsereget tökéletesebb fegyverzettel szereljük fel. Fejlődött a katonai elmélet is. A szovjet hadtudomány a fejlődésben messze megelőzte Európát, Amerikát és Japánt. Nyugaton akkortájt többek közt Douhet és Fuller elméletei voltak divatban. Az előbbi azt vallotta, hogy a légierő mindent legyőz, s egymaga önállóan el tudja dönteni a háború kimenetelét, az utóbbi pedig a harckocsicsapatok korlátlan lehetőségei mellett tört lándzsát. Mi viszont a harckocsiknak is, a légierőknek is, a tüzérségnek is, a gyalogságnak is kellő jelentőséget tulajdonítottunk, egészében pedig a fegyveres erők kiképzésének tengelyébe valamennyi fegyvernem együttműködését állítottuk, amely az úgynevezett „mélyharcászat elméletében" fejeződött ki. Ezt a harcászatot egyébként V. K. Triandafillov dolgozta ki.

Voltak természetesen szenvedélyes lovasságpártiak, akik továbbra is mindennél többre becsülték ezt a fegyvernemet, de nem az övék volt a döntő szó. A páncélos-magasabbegységek szervezése éppenséggel a lovasság bizonyos méretű csökkentése révén ment végbe.

Fegyveres erőink állományában a harmincas évek második felében jó néhány már megalakult és összeforrott hadműveleti rendeltetésű gépesített hadtest működött.

A Vörös Hadsereg szervezeti felépítése és a csapatok harckészültsége teljesen megfelelt a szocialista állam hadserege előtt álló feladatoknak. A parancsnoki állomány kiképzése is a kellő színvonalon állt. Amellett a parancsnokok és a politikai munkások többsége az első világháborúban és a polgárháborúban szerzett tapasztalatokkal

rendelkezett. Fegyveres erőink képesek voltak – és képesek ma is – megsemmisítő csapást mérni bármely ellenségre, amely megkockáztatta és megkockáztatja a támadást a szovjet haza ellen.

Igaz, a harmincas évek végén súlyos hibák történtek. Áldozatul estek katonai kádereink is, ami szükségképpen kihatott a csapatok szervezetére és kiképzésére is.

A fasiszta Németországnak Lengyelország ellen végrehajtott támadása és a lengyel fegyveres erőknek a lengyel katonák és tisztek többségének hősies helytállása ellenére történt villámgyors szétzúzása, valamint a franciaországi hadműveletek még tragikusabb kimenetele megmutatta, milyen előnyhöz jutott Németország azzal, hogy igen erős páncélos- és gépesített csapatokat, s ütőképes légierőt teremtett.

Ekkor mi ismét megkezdtük a gépesített hadtestek intenzív szervezését a lovasság lényeges csökkentése árán. Örömmel töltött el bennünket az a tudat, hogy végre diadalmaskodtak a helyes nézetek, s folytatjuk azoknak a nagy harckocsi- és gépesített magasabbegységeknek a szervezését, melyek a korszerű háborúban annyira szükségesek a harc győzelmes megvívásához. Amikor már javában folyt ezeknek a szervezeti intézkedéseknek a végrehajtása, rám is sor került.

Búcsút mondtam tehát a lovasságnak, s harckocsizó lettem.

A 9. gépesített hadtest három hadosztályból állt, mégpedig a 131. gépkocsizó lövészhadosztályból, amelynek N. V. Kalinyin ezredes, a 35. harckocsi-hadosztályból, amelynek N. A. Novikov vezérőrnagy, s a 20. harckocsi-hadosztályból, amelynek M. J. Katukov ezredes volt a parancsnoka. (Megjegyzem, hogy a 20. hadosztályt a parancsnok betegsége miatt a háború első napjaiban helyettese, V. M. Csernyajev ezredes vezette harcba.)

Hadtestünk közvetlenül a Kijevi Katonai Körzetnek volt alárendelve.

Akkoriban egy gondolat vezérelt bennünket: minél előbb megteremtjük a hadtest harckészültségét, annál jobban teljesítjük kötelességünket, melyet a nép és a párt rótt ránk. Már a megalakulás során megszerveztük az alegységek, egységek és az egész magasabbegység sokoldalú harckiképzését. Az újonnan behívott emberek nagy részének kiképzését teljesen elölről, az alapoktól kellett elkezdeni.

Nekem mint hadtestparancsnoknak, szerencsém volt abban a tekintetben, hogy közvetlen munkatársaim művelt és önfeláldozó emberek voltak. Megvolt bennük a képesség ahhoz, hogy a harcosokat és a parancsnokokat megtanítsák arra, amire háborúban szükség van. Köztük is első helyen kell említenem Alekszej Gavrilovics Maszlovot, a harminckilenc éves vezérőrnagyot, a hadtest törzsfőnökét. Az akkoriban divatos szóhasználat szerint „akadémikus" volt (vagyis elvégezte a Frunze Katonai Akadémiát), a hadtest törzsét kitűnően kezében tartotta, s minden erejét arra összpontosította, hogy begyakoroltassa, fegyelmezze és önálló gondolkodásra szoktassa az alárendelt törzseket. Tetszett nekem a munkastílusa, igényessége az alárendeltekkel szemben, s ugyanakkor a beosztottak elgondolásainak, kezdeményezéseinek méltányolása, s az a szükséglete, hogy személyesen érintkezzen a csapatokkal. A hadtestnek az eljövendő megpróbáltatásokra való felkészítésében nagy segítséget nyújtott nekem Vnukov ezredes, műszaki helyettesem és Kamenyev elvtárs, a politikai helyettes.

Az idő nem várt. A fasiszta Németország a nyugati sikereitől megittasulva hozzálátott a balkáni hadműveletekhez, s egyik országot a másik után igázta le. Mi, katonák, valamennyien éreztük, hogy közeleg a pillanat, amikor a mi országunk is – akár akarjuk, akár nem – belesodródik a tomboló háború örvényébe. A hadtest tisztjei – a vezető beosztású tisztekre gondolok – beszélgetéseik során izgatott szenvedéllyel tárgyalták hazánk nemzetközi helyzetének kérdéseit. Lelkünk mélyén nyugtalanság fészkelt.

Őszintén megvallva nem hittük, hogy Németország meg fogja tartani a Szovjetunióval kötött szerződést. Világos volt, hogy Hitler így is, úgy is megtámad bennünket. De a szerződés lehetővé tette, hogy időt nyerjünk védelmünk erősítésére, az imperialistákat pedig megfosztotta attól a reménytől, hogy megteremthetik a szovjetellenes egységfrontot.

Hogy ez a „haladék" meddig tart, azt mi hadtestszinten nem tudhattuk. De az időt nem vesztegettük. Figyelmünket elsősorban a parancsnokok és a törzsek kiképzésére fordítottuk. Parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatokat hajtottunk végre terepen híradó eszközökkel és jelző csapatokkal, hadijátékokat folytattunk le térképen, a tisztekkel és a törzsekkel többször is bejártuk azokat a legvalószí-

nűbb menetvonalakat, amelyeken váratlan háború esetén a hadtestet mozgatnunk kell. A tiszteket utasítottuk, hogy a teljes feltöltés bevárása nélkül biztosítsák az alegységek és az egységek mindennapos harckészültségét.

Mint az olvasó látni fogja, a háborúban nem sokáig maradtam a 9. gépesített hadtest parancsnoka, de ma is él bennem az elismerés a hadtest tisztjei iránt azért, mert megértették parancsnokukat, mélységesen tudatában voltak annak, mennyire szükségesek voltak összes intézkedéseink, melyeket a közeli háborúra való felkészülés diktált. Azok a napok nem múltak el nyomtalanul, s ezerkilencszáznegyvenegy júniusában meghozták az eredményt. A parancsnoki állomány nevelésének rendszerében azt tartottam a legfontosabbnak, hogy minden tisztben fejlesszük az önállóságra való képességet, a határozottságot és a bátorságot. Csak az önálló, határozott és bátor parancsnok állhat a harc által támasztott követelmények magaslatán.

Erre törekedtünk napról napra, az emberek erejébe vetett hittel. S a hadtest tisztjeinek kollektívája kezdeményezéssel, önfeláldozó munkával válaszolt erre. Az éberség légkörét megteremtettük. Tudomásom volt róla, hogy más hadtesteknél is aggodalommal és gondterhesen készültek minden meglepetésre.

1941 májusában M. P. Kirponosz, a Kijevi Katonai Körzet parancsnoka frontméretű tábori menetgyakorlatot tartott. A gyakorlaton részt vett a mi gépesített hadtestünk is, együttműködve az 5. összfegyvernemi hadsereggel Rovno, Luck, Kovel irányában. Mi sokat vártunk ettől a gyakorlattól. Reményeink azonban nem váltak be. A körzetparancsnok elemzése rendkívül vérszegény volt, még azt is nehéz volt megállapítani, hogy tulajdonképpen mit kívántak tőlünk.

Ezután pedig a körzet törzsétől kapott utasítást nem tudtuk sehogyan sem összeegyeztetni az akkori körülményekkel, az ellenséges betörés közelgő veszélyével. Megparancsolták ugyanis a csapatoknak, hogy tüzérségüket vezényeljék át a határ menti övezetben levő lőterekre. A mi hadtestünknek sikerült visszatartania tüzérségét. Bebizonyítottuk, hogy minden gyakorlatot el tudunk végezni a helyszínen. S a továbbiakban ennek nagy hasznát láttuk.

A menetgyakorlat napjaiban megismerkedtem a határ menti tereppel a hadtest tevékenységének valószínű irányában és más szaka-

szokon. A megerődített körlet építése éppen csak hogy megkezdődött.

Nem foglalkoztam akkor sem és ma sem foglalkozom a nagy politika kérdéseivel, hanem úgy okoskodom, mint egy parancsnok, aki 1941-re gyakorlati harci tapasztalatokat és ismereteket szerzett a harcászat, a hadműveleti művészet és a hadászat területén.

Még annak a gyér anyagnak az alapján is, amelyekhez különféle forrásokból hozzájutottam, bizonyos következtetéseket le lehetett vonni a német csapatok lengyelországi és franciaországi hadműveleteiről. A németek teljesen lemásolták a mi harcászati elveinket. A támadó hadműveletekben a páncélos- és gépesített magasabbegységeknek, valamint a bombázó légierőnek szánták a vezető szerepet; minden erőt egy ökölben összpontosítottak, hogy rövid idő alatt szétzúzzák az ellenséget; hatalmas ékekkel mértek csapásokat, miközben találkozó irányokban, gyors ütemben folytatták a támadást. Különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak a meglepésnek.

Szárazon kellett tartanunk a puskaport.

Önkéntelenül is eszembe jutottak az 1921–1935-ös évek, amikor a Tengermelléken és a Távol-Keleten szolgáltam. Ha a határ túlsó oldalán a legcsekélyebb csapatmozgást észleltük, csapataink mindig készen álltak arra, hogy méltó fogadtatásban részesítsék a „szomszéd" bármely próbálkozását. A határ menti övezetben állomásozó valamennyi magasabbegység és egység órákban megszabott állandó harckészültségben volt. Pontosan kidolgozott tervünk volt a főerők fedezésére és szétbontakozására, s ezt a tervet az adott körzet általános helyzetének változásaival összhangban módosították.

A Kijevi Katonai Körzetben ez szerintem nem volt meg.

Még a katonai körzet gyakorlata idején beszélgettem néhány elvtárssal, akik a felsőbb parancsnoki állományhoz tartoztak; I. I. Fegyunyinszkij, Sz. M. Kondruszev, F. V. Kamkov tábornokokkal, akik lövész-, gépesített, illetve lovashadtest parancsnokai voltak. Bennük is, akárcsak bennem, olyan vélemény alakult ki, hogy küszöbön áll a hitleri Németországnak ellenünk irányuló háborúja. Kovelben egy alkalommal Fegyunyinszkij elvtársnál töltöttem az éjszakát. A tábornok szívélyes, vendéglátó házigazdának bizonyult. Most is arról beszélgettünk, ami a legtöbbet foglalkoztatott bennünket: sok a gondatlanság. Megállapodtunk magasabbegységeink együttmű-

ködését illetően, még egyszer sorra vettük, mit kell tennünk, hogy ne érjenek váratlanul az események, amikor harcba kell mennünk.

Mindent megtettünk, ami erőnkből tellett, és ami jogunkban állt, kezdve a mozgósítási okmányok kidolgozásának rendszeres figyelemmel kísérésével. Ellenőriztük többek közt azt a népgazdasági gépkocsiparkot, amely a mozgósítási terv szerint a hadtesthez tartozott. Erre a békés ügyekkel elfoglalt elvtársak nem fordítottak kellő figyelmet. (Rögtön megmondom: a határ menti övezetben június 22-vel kialakult súlyos helyzet miatt a 9. gépesített hadtest nem kapott meg egyetlen gépkocsit sem azok közül, amelyeket a mozgósítási terv neki utalt ki; egyébként a mozgósítást is akkor rendelték el, amikor a hadtest már hadba vonult.)

És ami a legaggasztóbb volt: eltelt a május, már jól benne voltunk a júniusban, s mi még nem kaptuk meg a hadianyagkészletet. A gyakorlatokon használt technika elnyűtt volt, a motorok a végüket járták. Kénytelen voltam korlátozni a harckocsiknak gyakorlócélokra való felhasználását, mert attól tartottam, hogy mi, harckocsizók, a háborúban ott állunk majd egyetlen harckocsi nélkül.

Június 21-én a hadtest éjszakai parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatát értékeltem. Dolgunk végeztével meghívtam a hadosztályparancsnokokat, hogy vasárnap hajnalban tartsanak velem egy kis horgászásra. De törzsünk valamelyik tisztjét este a határőrcsapatok távbeszélővonalán értesítették, hogy az őrsre átszökött a német hadsereg egy lengyel nemzetiségű poznani őrvezetője, és azt állítja: június 22-én a németek megtámadják a Szovjetuniót.

A másnapi horgászást kénytelen voltam lefújni. Telefonon felhívtam a hadosztályparancsnokokat, közöltem velük a határról kapott hírt. A hadtest törzsében is eszmecserét folytattunk. Elhatároztuk, hogy résen leszünk.

A HARC MEGKEZDŐDÖTT

Június 22-én hajnali négy óra tájban az ügyeletes tiszt felébresztett és átadta az 5. hadsereg törzséből érkezett távmondatot: kinyitni a különleges, titkos hadműveleti borítékot.

Utasításunk értelmében ezt a borítékot csak a Népbiztosok Tanácsa elnökének vagy a honvédelmi népbiztosnak a rendeletére volt jogunk felnyitni. A távmondatot viszont a hadseregtörzs hadműveleti osztálya vezetőjének helyettese írta alá. Utasítottam az ügyeletes tisztet, hogy a körzetnél, a hadseregnél és a népbiztosságon pontosan állapítsa meg a távmondat hitelességét, majd hívattam a törzsfőnököt, a politikai helyettesemet és a különleges osztály vezetőjét:

– Mi a véleményük, elvtársak, hogyan járjunk el ebben az esetben?

Valamennyien hangot adtak kételyeiknek, s valamilyen provokációt gyanítottak.

Az ügyeletes jelentette, hogy a híradó vonalak megszakadtak. Nem válaszol sem Moszkva, sem Kijev, sem Luck.

Vállalnom kellett a felelősséget, s felnyitottam a borítékot.

Az utasítás így szólt: azonnal harckészültségbe helyezni a hadtestet és megindulni Rovno, Luck, Kovel irányában. Négy órakor elrendeltem a harci riadót. Novikov, Kalinyin és Csernyajev hadosztályparancsnokokat pedig magamhoz rendeltem.

Amíg a csapatok felkészültek az elvonulásra, a hadosztályparancsnokoknak előzetes utasításokat adtam a menetvonalak és az indulás időpontját illetően. A hadtest törzse az általános parancsot készítette.

Az előkészületek gyors ütemben, de nyugodtan és tervszerűen

folytak. Mindenki tudta, hol a helye, és szakszerűen, pontosan ellátta feladatát.

Nehézségeink csak az anyagi ellátással voltak. Gépkocsink alig akadt. A meglevő gépkocsikhoz sem volt elég üzemanyag. Szűkében voltunk a lőszernek is. Nem volt időnk várni, amíg fentről megmondják, mit és hol vételezhetünk. Tőlünk nem messze álltak a központi lőszerraktárak és a helyőrségi gépkocsipark. Parancsot adtam a raktárak kinyitására. Az ellátó tisztek ellenállását megfelelő rábeszéléssel és nyugtákkal kellett leküzdenem. Azt hiszem, soha életemben nem írtam annyi nyugtát, mint azon a napon.

A. G. Maszlov reggeltől egyfolytában azon munkálkodott, hogy kapcsolatot teremtsen az elöljárókkal. Csak tíz óra tájban kapta meg nagy üggyel-bajjal néhány percre Luckot. A hadseregtörzs egyik tisztje elhadarta, hogy a várost már másodszor bombázzák, a kapcsolat újra meg újra megszakad, s hogy a fronton mi a helyzet, nem tudja.

Csaknem ugyanekkor értesültünk róla, hogy Kijevet bombázták a németek. És a kapcsolat rögtön ismét megszakadt.

A körzet parancsnokságával, amelynek közvetlenül alá voltunk rendelve, sehogy sem tudtunk kapcsolatot létesíteni. Június 22-én egész nap semmilyen utasítást nem kaptunk tőle.

Körülbelül tizenegy órakor nagy magasságban mintegy húsz német bombázó húzott el fölöttünk. A légvédelmi tüzérség tüzelt rájuk.

Mindezek az események meggyőztek arról, hogy helyesen járok el. Ez növelte a biztonságomat, s minden figyelmemet a csapatok felkészítésére összpontosítottam.

Üzemanyag, lőszer, a rend biztosítása magában a városban, a katonai vagyon őrzése a csapatok elvonulása után, a tisztek családjairól való gondoskodás, az egységek menetkészségének ellenőrzése, a személyi állomány gyűlései – feladat volt bőven, s mindent el kellett végeznünk néhány óra alatt. S közben gondolataim már messze, elöl jártak. Katonai szolgálatom hosszú évei alatt a maga valóságában láttam a háborút, megismertem azt a szó teljes értelmében, és ezért egyre többet töprengtem azon, mi vár a tapasztalatlan, lőporfüstöt nem szagolt katonáinkra, amikor elindulnak és harcba lépnek.

Hadd mondjak el egy részletet, melyből az olvasó – az új nem-

zedék képviselője – talán megérti, milyen volt a hadtestparancsnok gondolatmenete az oly váratlanul elkezdődött háború első napján. Amikor riadóval elrendeltem a menetet, megtiltottam, hogy a tiszteknek és a tiszthelyetteseknek kiadják a harci váll-lapot és rangjelzéseket. A tiszt élesen emelkedjen ki a harcrendből. A katonáknak látniuk kell őt. S a tisztnek magának is éreznie kell, hogy látják és magatartását figyelik, a katonák szívüket és akaratukat hozzá igazítják.

Június 22-én tizennégy órakor a hadtest három menetvonalon, Novograd-Volinszkij–Rovno–Luck általános irányban indította meg a menetet. Jobbról az autósztrádán egy oszlopban menetelt a 131. gépkocsizó lövészhadosztály. Élén N. V. Kalinyin ezredes, a kiváló harcos, egykori lovassági parancsnok haladt. Ez a hadosztály az időszámvetéshez képest jelentősen előre jutott. Kalinyin fel bírta ültetni gyalogságát – igaz, hogy erős túlterheléssel – a gépkocsikra és a harckocsikra. Az utolsó pillanatban tudtunk neki adni néhány gépkocsit.

Középen, Kalinyin hadosztályához képest valamivel hátrább lépcsőzve N. A. Novikov vezérőrnagy, a tapasztalt harckocsizó 35. harckocsi-hadosztálya vonult, ettől balra pedig a 20. harckocsi-hadosztály. Megszerveztük a felderítést és a menetbiztosítást.

A riadó elrendelésétől és menet közben sem láttunk saját repülőgépeket. A német repülőgépek meglehetősen sűrűn jelentkeztek, főleg bombázók, amelyek fölöttünk nagy magasságban húztak el, mégpedig vadászgépek kísérete nélkül.

Hamarosan megtudtuk, mi történt, amikor megláttuk szétlőtt és összeégett repülőgépeinket, amelyeket oly könnyelműen összpontosítottak a határ menti övezet repülőterein.

A 9. gépesített hadtest a háború elejére személyi állománnyal csaknem teljesen fel volt töltve. Nem volt még elegendő fegyver, és az emberek kiképzése sem fejeződött be. De a kialakult helyzetben ezzel az állománnyal lehetett harcolni.

A baj az volt, hogy a hadtest csak a nevében volt gépesített. Szomorúan néztem a menetben haladó ósdi T–26-osainkat, BT–5-öseinket és a néhány BT–17-est, hiszen tudtam, hogy ezek huzamos harctevékenységet nem bírnak ki. Arról nem is szólva, hogy még ezekből a harckocsikból is a szervezetszerű állománynak csak egyharmada

állt rendelkezésünkre. És a két harckocsi-hadosztály gépkocsizó gyalogsága! Az előírás szerinti gépkocsipark nem volt meg, de mivel gépkocsi-hadosztályoknak számítottak, nem voltak sem szekereik, sem lovaik.

Akkor azonban nem az analízisen és a bírálaton törtük a fejünket. Nem engedtük úrrá lenni magunkon ezek bénító hatását, hanem igyekeztünk harci ökéllé összefogni és minél jobban megszervezni erőinket, hogy becsülettel teljesítsük katonai kötelességünket. De most, amikor a tanulságok levonása céljából idézzük fel a múltat, megmondhatom, hogy a vezérkar utasításában nem szerepelt olyan változat, hogy miként járjon el a hadtest, ha a háború az alakulás szakaszában éri, amikor még nincs elegendő haditechnikája és szállítóeszköze. Pedig erről nem lett volna szabad megfeledkezni, mert az utasítás, bármely harcfeladat megoldásához, mindennel ellátott teljes értékű gépesített magasabbegységgel számolt.

Kénytelenek voltunk mindjárt az első nap elvégezni a szükséges korrekciókat. Az élet kényszerített! A hadtest csapatainak többsége – lényegében lóvontatást nélkülöző gyalogság – az első nap 50 kilométeres menetet hajtott végre. Számomra ez mind a mai napig a szovjet katona szívósságának és önfeláldozásának példája. Az emberek azonban teljesen kimerültek. Láttam őket e menet végén. A gyalogság az egyéni felszerelésen kívül kénytelen volt maga cipelni a golyószórókat és az állványos géppuskákat, a hozzájuk tartozó tárakat és hevedereket, az 50 és a 82 mm-es aknavetőket és a lőszert. Ráadásul pokoli hőségben . . .

A napi menettávolságot kénytelenek voltunk 30–35 kilométerre csökkenteni. Novikovval és Csernyajevvel éjszaka mérlegeltük az előző nap eredményeit és levontuk a következtetéseket. Az úgynevezett harckocsi-hadosztályaink számára új menetrendet dolgoztunk ki. Az első lépcsőben – a harckocsik, a gyalogos deszanttal és a tüzérség egy részével. Ez a lépcső ugrásszerűen haladt egyik ponttól a másikig, elszakadva a gyalogságtól, majd pedig bevárva azt. A csapatok és a tüzérség zöme második lépcsőként a szokásos, a gyalogság számára előírt rendben menetelt.

A gépkocsizó lövészhadosztály, mivel voltak gépkocsijai, június 22-én estére elérte Rovno körzetét, s itt 100 kilométeres menet után pihenőt tartott. Ekkor a hadtesttörzs kapcsolata valamennyi maga-

sabbegységgel (egységgel) szilárd volt, és a helyzet nem adott okot aggodalomra.

Június 23-án reggel Kalinyin ezredes jelentést küldött. M. I. Potapov hadseregparancsnok ideiglenesen a saját alárendeltségébe vonta a hadosztályt és a következő feladatot adta neki: érje el a Sztir folyót, aznap estére rendezkedjen be védelemre a folyó keleti partján a Zsidicsi–Luck–Mlinov terepszakaszon és akadályozza meg a németeknek keletre való áttörését. M. I. Potapov ezt a rendelkezést a hadtestparancsnok megkerülésével adta ki.

Kalinyin ezredes jelentéséből és más forrásokból homályosan kirajzolódott a lucki irányban végbemenő események képe. Az legalábbis nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenségnek sikerült áttörnie a határon és bizonyos mélységig előnyomulnia.

A hadtest főerői június 23-án, a menetrend megváltoztatása nélkül folytatták a menetet a megadott útvonalakon, s a szárnyakon fokozták a felderítést.

Mivel Kalinyin elöl volt, elhatároztuk, hogy harcálláspontunkat a 35. harckocsi-hadosztály irányába helyezzük át. Maszlov gépkocsikon előreküldött egy szakasz utászt, mi pedig elindultunk azzal a szándékkal, hogy útközben megfigyeljük Novikov tábornok egységeinek átkelését a Goriny folyón, Rovnótól délre.

A komp nem bírta időben biztosítani a hadosztály átkelését. Módosítottuk a parancsot, elrendeltük, hogy a hadosztály az átkelésre használja fel a goscsai hidat. Törzsünk ezután továbbindult. A biztonság kedvéért magammal vittem egy 85 mm-es ágyús üteget.

Utunk óriási gabonatáblákon át vezetett. Már nem emlékszem, melyikünk lett figyelmes először egy különös jelenségre: a kalásztengerben hol itt, hol ott felbukkantak, majd eltűntek furcsa öltözékű emberek: ingben, parasztruhában, szakadt szalmakalappal a fejükön. Elrendeltem, hogy oszlopunk álljon meg, fogják el a rejtőzködőket és tudják meg, mit művelnek itt. Így találkoztunk először „a bekerítésből kitörtekkel". Különféle alegységekhez tartoztak. Köztük volt különben annak a szakasznak két katonája is, amelyet előreküldtünk a hadtestparancsnoki harcálláspont berendezésére. Elsősorban őket hallgattuk ki. Az utászszakasz, ahogy a katonák elmondták, német harckocsikba és motorkerékpárosokba szaladt, megrohanták és bekerítették őket. Kevés kivétellel mind ottvesztek. A többi ki-

hallgatott is váltig bizonygatta, hogy egységüket szétverték, az emberek elpusztultak, ők maguk a csodával határos módon menekültek meg, s hogy fogságba ne essenek, átöltöztek, gondolván, hogy álöltözetben áttörnek saját csapatainkhoz. A félelem erősebbnek bizonyult bennük a józan észnél. A bohócruha nem segített rajtuk. Később láttuk az ilyen „bekerítettek" hulláit – a németek agyonlőtték őket.

Még aznap estefelé újabb meglepetés várt ránk, de ezúttal más természetű. Zdolbunovótól keletre egy ligetből, alig három kilométer távolságból öt német harckocsi és három, gyalogságot szállító gépkocsi indult meg felénk. A törzs felkészült a harcra. Az üteg szétbontakozott, s parancsot kapott, hogy közvetlen irányzással tüzeljen. A németek mindezt látták, s harc nélkül gyorsan visszahúzódtak az erdőbe.

Tüzéreinket ez elkeserítette. Hiszen annyira szerették volna ellenséges célpontokon belőni a lövegeiket!

A harcálláspontot kénytelenek voltunk innen valamivel északra berendezni.

A helyzet megkövetelte, hogy mindenekelőtt tisztán lássunk, s a körülményektől függően akcióba lépjünk, miután lehetőséget adtunk a csapatoknak, hogy legalább valamit pihenjenek és rendbe hozzák magukat az erőltetett menetek után.

Valahol előttünk vagy mellettünk kellett lenniük N. V. Feklenko és Sz. M. Kondruszev tábornokok 19., illetve 22. gépesített hadtesteinek. A hadtesttörzs tisztjeinek vezetésével felderítő csoportok indultak a két hadtest egységeinek keresésére. Az egyik csoporttal a hadtest törzsfőnöke is elment elmaradhatatlan motorkerékpárján. A felderítés eredményeképpen megállapítottuk, hogy Kondruszev elvonult Kovel irányába és élegységeivel már harcban áll Lucktól északra. Feklenko hadteste pedig Dubno felé nyomul előre.

Maszlov visszatérve jelentette, hogy sikerült rövid időre kapcsolatot teremtenie M. A. Purkajev tábornokkal, a front törzsfőnökével. A tábornok közölte, hogy hadtestünket az 5. hadseregnek rendelték alá, és összpontosulnunk kell Klevany–Olika körzetben.

– Mit mondott a tábornok az arcvonal helyzetéről?

– Semmit sem mondott. Nyilván ő maga sem látja tisztán, mi hol van . . .

Egységeink nyomultak előre. A Luck–Rovno országúton – velük szemben – kelet felé menekülő civilek rendezetlen áradata hömpölygött. Az országút fölött már gyakran jelentek meg német repülőgépek, bombázták a csapatokat és a menekülőket.

Június 24-én a 9. gépesített hadtest megérkezett az összpontosítási körletbe és harcba lépett.

A 131. gépkocsi-hadosztály a Sztir mögé vetette vissza az ellenség korábban átkelt előrevetett egységét, s a Luck–Luck D terepszakaszon harcolt, visszaverve a németeknek az átkelés ismételt kierőszakolására irányuló kísérleteit.

A 35. harckocsi-hadosztály Klevanytól délnyugatra harcolt a 13. német páncéloshadosztály egységei ellen.

A 20. harckocsi-hadosztály 24-én hajnalban az elővéd ezreddel menetből megrohamozta a 13. német páncéloshadosztály gépesített egységeit, amelyek pihenőt tartottak Olik körzetében, nagy veszteségeket okozott a németeknek, foglyokat ejtett és sok zsákmányt szerzett. Csernyajev ezredes már ezen a napon megmutatta, hogy igazi, rátermett katona, akinek helyén van a szíve. Egységei megvetették a lábukat, s egész nap sikeresen visszaverték az ellenség felvonuló páncélos egységeinek rohamait.

A hadtest harcálláspontja Klevany körzetében volt. A kép másnap sem változott: Luck–Olik–Klevany D terepszakaszon szívós védelmi harcokat folytattunk két német hadosztály (a 14. és a 13.) páncélosai és gépkocsizó gyalogsága ellen. Az ellenség arra törekedett, hogy átvágja a Rovno–Luck országutat és elfoglalja Luckot. Egységeink a katonák hősiessége, a tisztek bátorsága és katonai szakértelme eredményeképpen meghiúsították ezeket a próbálkozásokat. Csak estére csillapult a harci zaj. A németek akkor éjszaka nem támadtak. Amint lement a nap, ők is megálltak pihenni, s csak az égő falvak fáklyái jelölték az arcvonalat.

Június 26-án a hadtest Potapov hadseregparancsnok utasítására ellencsapást hajtott végre Dubno irányában. Ugyanebben az irányban indított támadást tőlünk balra a 19. gépesített hadtest, jobbra pedig Kondruszev tábornok mért csapást. Senkinek sem adtak megbízást, hogy fogja össze a három hadtest harctevékenységét. A hadtesteket külön-külön vetették harcba, mégpedig menetből, nem számolva a csapatok állapotával, amelyek már két napja kemény harc-

ban álltak az erős ellenséggel, s nem számoltak azzal sem, hogy a hadtestek milyen messze voltak az ellenséggel való találkozás valószínű körzetétől.

Forró volt a helyzet, óriásiak a nehézségek, egyre-másra meglepetések érték az embert. De nézzük meg a frontparancsnok utasítását: „Mérjen erőteljes ellencsapást az áttört ellenséges csoport szárnyára, semmisítse meg az ellenséges csoportot és állítsa vissza a helyzetet." Összhangban volt-e ez annak az arcvonalszakasznak a lehetőségeivel, amelyről szó van, nem beszélve arról a helyzetről, amely június 26-ra alakult ki a zsitomiri, a vlagyimir-volinszkiji és a rovnói irányban, ahol a német csapatok főcsapásukat mérték? Nem, nem volt összhangban. Olyan benyomás alakult ki bennem, hogy ebben az esetben a frontparancsnok és törzse egyszerűen megismételte a vezérkar direktíváját, amely nem is ismerhette a helyzetet. Helyesebb lett volna, ha a frontparancsnok magára vállalja a felelősséget és olyan feladatot ad a csapatoknak, amely számol a vezérkar direktívája vételének időpontjáig kialakult helyzettel.

A hadtestek továbbra is súlyos harcot vívtak, miközben az ellenség egyre fokozta a nyomást. A már harcban álló páncélos és gépesített erőkön kívül gyalogoshadosztályokat is harcba vetett. Mi pedig drága árat fizettünk azért, hogy megkíséreltük végrehajtani az ellencsapást.

Kapcsolatunk a szomszédokkal lépten-nyomon megszakadt. Sikerült megtudnunk, hogy a 22. gépesített hadtestet nagy ellenséges erők rohamozták meg, s visszavetették Lucktól északkeletre, miközben nagy veszteségeket szenvedett. Kondruszev tábornok mindjárt a harc kezdetén elesett, a parancsnokságot V. Sz. Tamrucsi törzsfőnök vette át. Bal oldali szomszédunk, a 19. hadtest, megpróbálkozott ugyan a támadással, de eközben ugyancsak megrohamozta az ellenség Dubno körzetéből, visszavetette Rovnóhoz, ahol azután védelmi harcot vívott.

Este a harcálláspontunkon megjelent a 22. gépesített hadtest harckocsi-hadosztályának parancsnoka. Igen rossz hangulatban, bepólyázott karral. Jelentésének hangneme meglehetősen éles szavakra fakasztott:

– Tüstént hagyja abba a siránkozást, hallani sem akarok a hadtest pusztulásáról! A huszonkettedik hadtest verekszik, éppen most

beszéltem Tamrucsival. Menjen, keresse meg az egységeit, csatlakozzon hozzájuk . . .

A törzs néhány tisztjével felmentem egy magaslatra a 20. harckocsi-hadosztály harcoló egységeinek harcrendjében, s onnan megfigyeltük, hogy óriási ellenséges oszlop – gépkocsik, páncélosok és tüzérség – vonul Dubnóból Rovno felé. Délről pedig egyre újabb oszlopok vonultak a mi védőszakaszunk irányába.

Az egyetlen, amit ebben a helyzetben a hadtestparancsnok tehetett – különös tekintettel arra, hogy gyengén álltunk harckocsik dolgában – az volt, hogy a tüzérségre támaszkodott. Így is cselekedtem. Nem tudom megfosztani magam attól az élvezettől, hogy visszagondolva rá felidézzem e hihetetlenül súlyos harcok egyik emlékezetes mozzanatát.

Ismét parancsot kaptunk az ellencsapásra. Az ellenség azonban olyan túlerőben volt, hogy vállaltam a felelősséget elhatározásomért, mely szerint nem hajtok végre ellencsapást, hanem védelemben fogadom az ellenséget. Ezen az erdős, mocsaras vidéken a németek csak a kiépített utakon nyomultak előre. Novikov hadosztályával fedeztük a kiválasztott szakaszt a Luck–Rovno országúton, a balszárnyról ide csoportosítottuk át a 20. harckocsi-hadosztályt új 85 mm-es lövegekkel felfegyverzett tüzérezredével együtt. A törzsfőnök megszervezte, Csernyajev pedig gyorsan és energikusan végrehajtotta a manővert.

A lövegeket tüzelőállásba vitték az árkokba, az út menti magasabb pontokon, illetve egy részüket közvetlenül az úttesten, hogy közvetlen irányzással lőjék az ellenséget.

Elérkezett a találkozás pillanata. A németek nagy rombuszt formázó csoportban gördültek előre. Elöl motorkerékpárosok, mögöttük pedig páncélgépkocsik és harckocsik.

Figyelőpontunkról jól láttuk, hogyan zúdul rá 20. harckocsi-hadosztályunkra az ellenség hatalmas ereje. S azt is láttuk aztán, mi lett belőle. A tüzérek egészen közel engedték a németeket, és – tüzet nyitottak. Az országúton borzalmas kásahegy maradt: motorkerékpárok, gépkocsironcsok, hullák. A támadó német csapatokat a tehetetlenség ereje tovább lökte előre, s ezzel újabb célpontokat szolgáltattak lövegeink számára.

Az ellenség itt nagy veszteséget szenvedett és meghátrálásra kény-

szerült. Novikov tábornok Csernyajev szép sikerét kihasználva előretört és elfoglalta a számunkra szükséges magassági pontokat.

N. V. Kalinyin megküldte a hadtesttörzsnek egy foglyul ejtett német ezredes fontos vallomását, amelyben többek közt ez állt:

– Tüzéreik kitűnőek, tüzérségük erős, és az orosz katona harci szelleme kiváló.

Arra kényszerítettük az ellenséget, hogy az akkori időkhöz mérten meglehetősen sokáig egy helyben topogjon. Világos volt, hogy „vakmerőségünket" nem hagyják bosszulatlanul. A bosszú el is érkezett – kilenc Junkers formájában. A repülőgépek hullámokban támadtak; bombáztak bennünket kegyetlenül, de vajmi kevés eredménnyel. Tisztjeinknek gondjuk volt rá, hogy a katonákat elrejtsék az erdőben, a lövegeket és a harckocsikat pedig beásták.

Nekem mint hadtestparancsnoknak a legtöbb kellemetlenséget az okozta, hogy nem voltam tájékozódva az arcvonal helyzetéről. Nemcsak a katonának van szüksége rá, hogy érezze bajtársa könyökét. Tágabb értelemben szüksége van erre a harcoló csapatok magasabbparancsnoki állományának is. Enélkül elhagyatottnak, magányosnak érzi magát, az alkotó gondolat korlátokba ütközik.

Minden információt magunknak kellett megszereznünk. Törzsünk gyorsan feltalálta magát az időnként elviselhetetlennek látszó helyzetben, amelybe hoztak bennünket. Maszlov a szó szoros értelmében információvadászatot rendezett, hogy megérthesse az események logikáját és előteremtse a csapatok vezetéséhez szükséges adatokat. A törzs sok tisztje vesztette életét e feladat teljesítése közben.

A töredékes értesülések alapján sikerült többé-kevésbé megfelelő képet alkotnunk arról, mi is történik működési irányunkban. Arról viszont fogalmunk sem volt, hogy a Délnyugati Front más hadseregeinek arcvonalán mi a helyzet. A jelek szerint Potapov tábornok sem volt jobb helyzetben. Törzse azalatt, amíg én voltam a 9. gépesített hadtest parancsnoka, egyetlenegyszer sem tudott segíteni nekünk ebben a tekintetben. Ráadásul többnyire kapcsolatunk sem volt vele.

Hasznos adatokat szereztünk a foglyok kihallgatása során, s hadosztályaink addig már több száz foglyot ejtettek: katonákat is, tiszteket is, köztük azt az ezredest, akit Csernyajev tüzérei fogtak el. Az ezredesnél értékes dokumentumokat és térképeket találtak.

Az adatok alapján vigasztalan kép tárult elénk. A németeknek – az előzetesen összpontosított nagy erők váratlan csapásával – sikerült áttörniük 5. és 6. hadseregünk csatlakozásán. Az áttörésbe benyomultak a páncélos- és gépkocsi-magasabbegységek. Ezek a csapatok továbbfejlesztették a sikert, s igyekeztek minél gyorsabban előretörni Zsitomir irányában.

Az ellenség tőlünk délre mérte a főcsapást. Miközben ismertetem a Luck térségében lezajlott eseményeket, s büszkén emlékezem a rám bízott csapatok bátorságára és okosan végrehajtott akcióikra, őszintén meg kell mondanom: nehéz elképzelni, milyen sorsra jutottunk volna, ha a főcsapás irányában kell fogadnunk az ellenséges erőket.

De azért a mi helyzetünk sem volt könnyű. Szívósságunk nyilván ingerelte a velünk szemben álló német csoportosítás parancsnokságát, akadályozta tervei végrehajtásában. A 131. gépkocsi-hadosztály parancsnoka jelentette, hogy az ellenség gyalogos és páncélos erői visszavetették a Sztir folyó mentén védő ezredeit, és széles arcvonalon átkeltek a folyón. Magától adódott a következtetés, hogy az ellenség a mi irányunkban is fokozza erőkifejtését, s itt is fel kell készülnünk egy erősebb páncélos ököl csapásra.

A hadtest hadosztályainak sorai ritkultak.

Harcosaink és parancsnokaink átestek a tűzkeresztségen. Ennek jelentőségét nem lehet lebecsülni. Megérezték a harc ízét. Saját tapasztalataik alapján győződtek meg arról, hogy „a németeket, akárcsak a japánokat, lehet aprítani". (Ezt a 35. harckocsi-hadosztály egyik katonája mondta; megkérdeztem, hogy kerülnek ide a japánok: azt felelte, Halhin-Golra gondolt.)

Az emberek tehát megedződtek, de számuk megcsappant. A súlyos harcok közepette szokatlan kiegészítési forrásra bukkantunk: a Klevany körüli erdőkben akkor sokan kóboroltak – egyes harcosok is, csoportok is – akik elszakadtak egységeiktől: összegyűjtöttük és beosztottuk őket a hadtest gépkocsizó, pontosabban lövész ezredeibe. Többségükben ezek nem voltak rossz harcosok, csak megzavarodtak a súlyos és szokatlan helyzetben. A roppant erejű csapás, az ellenség váratlan előretörése területünk mélységébe sok katonára lesújtóan hatott, s ebből a sokkból nem könnyen tértek magukhoz.

A szervezett és harcoló kollektíva látványa kijózanította őket, és ezek a megzavarodott emberek – gondolom, egyszer s mindenkorra

– katonává váltak, a következő harcokban derekasan megállták a helyüket. Nagy segítséget nyújtott nekik politikai apparátusunk, alegységeink és egységeink párt- és Komszomol-szervezete; mégpedig abban a tekintetben, hogy összeszedjék magukat, fellélegezzenek, kivessék lelkükből annak a kishitűségnek a maradványait, amely még nem is rég olyannyira fogva tartotta őket, hogy ha csak néhány német harckocsit pillantottak is meg, kiáltozni kezdtek: „Bekerítenek!"

Ezzel az „erdei kiegészítéssel" különféle eseteink voltak. Az egyik csoportban például figyelmes lettem egy idősebb emberre, aki a fenyőfa tövében ült minden rangjelzés nélkül, s egyáltalán nem hatott katonának. Mellette ápolónő volt. Kiderült, hogy az idős férfi tiszt. Elesettsége, apátiája kihozott a sodromból, s igen élesen beszéltem vele: hogyan merészelt akárcsak egy pillanatra is megfeledkezni tiszti méltóságáról és becsületéről?! Az erélyes szó hatott. A tiszt valósággal rohant, hogy végrehajtsa parancsomat: reggelre terelje össze az erdőben rekedt embereket és szervezzen osztagot belőlük. A parancsot végrehajtotta, és később jól harcolt.

Ahol a parancsnokok és a politikai munkások erélyesek voltak, az egységek a legnehezebb helyzetben is magabiztosan verekedtek, s kellő fogadtatásban részesítették az ellenséget.

De egy kicsit elkanyarodtam . . .

A németek egyre újabb erőket vetettek be a 9. gépesített hadtest ellen. A szívós harcok június 29-ig tartottak. A fasisztáknak nem sikerült átvágniuk a Rovno–Luck országutat Klevany irányában. Egyáltalán nem sikerült áttörniük az 5. hadsereg csapatainak védelmét sem. Igaz, újabb erők bevetésével sikerült visszaszorítaniuk a hadsereg jobbszárnyát a Kovel–Luck szakaszon, és átkelhettek a Sztir folyón. De ezzel nem szabadult meg csapataink, vagyis az 5. hadsereg és alárendeltségébe került gépesített hadtestek fenyegetésétől, minthogy ezek észak felől szorongatták a Zsitomir felé előretörő német főcsoportosítás szárnyát. Ez a veszély nagymértékben nyugtalanította az ellenséges parancsnokságot. Ezért aztán a németek szakadatlanul egyre nagyobb erőkkel rohamoztak, hogy elhárítsák a veszélyt.

Június 30-án veszélyes helyzet alakult ki a zsitomir–kijevi irányban, és ennek következtében az 5. hadsereg megkezdte csapatai visszavonását a régi megerődített körletek terepszakaszára. Nagy elke-

seredésükre a régi megerődített körletek állapota mit sem javult. A hadtest magasabbegységei, a ránehezedő ellenség rohamait visszaverve, terepszakaszról terepszakaszra a „mozgékony védelem" módszereit alkalmazva húzódtak vissza.

A hadtest Novograd-Volinszkijnél, miután visszaverte az ellenséget, védelembe ment a Szlucs folyó mentén, megszállva a Zsitomirba vezető műutat.

Eközben az ellenség, a sikert a kijevi irányban továbbfejlesztve, kijutott Zsitomirhoz. Főcsoportosítása arra törekedett, hogy a legrövidebb időn belül elfoglalja Ukrajna fővárosát. A Novograd-Volinszkij körüli harcokban foglyul ejtett német tisztek vallomásai megerősítették ezt.

A Kijev irányában támadó német páncélos- és gépkocsizó-magasabbegységek technikája minőségileg jobb volt, mint a mi elavult T–26-os és BT típusú harckocsijaink.

A gyorsított menetek és a tíznapi harc után a hadtestnek ilyen elavult harckocsija is csak egy-kettő maradt. (Tudomásom szerint nem volt jobb a helyzet a 19. és a 22. gépesített hadtestnél sem.) A hadtest a siralmas képet mutató anyagi ellátottság és a harcokban elszenvedett veszteségek ellenére megőrizte harcképességét és önfeláldozóan teljesítette a nehéz feladatokat.

N. V. Kalinyin ezredes, N. A. Novikov tábornok és V. M. Csernyajev ezredes hadosztályparancsnokok ezekben az első harcokban feladataik magaslatán állottak. A rendkívül bonyolult helyzetben becsülettel megbirkóztak nehéz kötelezettségeikkel. Része volt ebben alapos szakmai felkészültségüknek, alkotó kezdeményezésüknek, erélyüknek, s annak, hogy habozás nélkül vállalták a felelősséget, amikor a hirtelen megváltozott helyzet ezt követelte. A hadtestparancsnoknak könnyű volt dolgoznia ilyen kiváló tisztekkel, habár, azt hiszem, a „könnyű" szó aligha fér össze azokkal a napokkal.

Emlékszem, amikor a hadtest még Klevany térségében harcolt és megakadályozta a németeket a műút átvágásában, rövid időre sikerült összejönnünk. A háború óta először gyűltünk össze valamennyien. Baráti ölelések. Férfias csókok. Élünk. És harcolunk.

A háborúban nagyon sokat számít a bajtársi kapcsolat! . . .

Klevany alatt Csernyajev kitűnően harcolt. Ez a nagyszerű tiszt azonban nemsokára meghalt. Megsebesült a lábán, és bár minden le-

hetséges óvintézkedést megtéve hátraszállítottuk, a harkovi kórházban a gangréna végzett vele. Bajtársai a 9. gépesített hadtestből hősként őrzik emlékezetükben.

A hadtest szívósságát nem törte meg sem az óriási páncélos fölény, sem pedig a légierő nagyarányú alkalmazása. Noha a németek akadálytalanul bombázták harcrendünket, kiváltképp ott, ahol a főcsapást mérték, nem sikerült szétzúzniuk bennünket, bármennyire törekedtek is erre. Az ellenség csak nagy üggyel-bajjal bírta kiszorítani csapatainkat állásaikból, s közben nagy veszteségeket szenvedett.

A gyalogság, a tüzérség és a rendelkezésünkre álló néhány harckocsi erőfeszítéseit és akcióit kombinálva arra törekedtünk, hogy minél nagyobb veszteséget okozzunk az ellenségnek. És ezt el is értük mindvégig, amíg Luck és Novograd-Volinszkij térségében harcoltunk. A harcokban tanúsított helytállásért kormánykitüntetésben részesült a 9. gépesített hadtest valamennyi hadosztályának parancsnoka, több ezredparancsnok, valamint számos tiszt és politikai munkás. Fáradhatatlan törzsfőnökünk rendjelet kapott. Az elvtársak közt engem is kitüntettek, immár negyedszer, a Vörös Zászló Renddel.

Novograd-Volinszkijnél, ahol a németek megpróbálták visszavetni hadtestünket északkeletre, hogy biztosítsák előnyomulásukat Kijev felé, javában folytak a harcok, amikor parancs érkezett a főhadiszállástól: hadseregparancsnokká neveztek ki a Nyugati Frontra. A parancs értelmében haladéktalanul jelentkeznem kellett Moszkvában.

A parancsnokságot átadtam A. G. Maszlov tábornoknak, s július 14-én gépkocsin Kijevbe indultam. Éjszaka meg is érkeztem.

A Dnyeper keleti partján, Brovariban megkerestem a frontparancsnok harcálláspontját. Az éjszaka hátralevő részét a törzsnél töltöttem, és megbeszéltük, hogy reggel Moszkvába repülök.

Reggel jelentkeztem M. P. Kirponosz vezérezredesnél, a front parancsnokánál. A vezérezredes szemmel láthatólag nyomott hangulatban volt, bár igyekezett nyugodtnak látszani. Kötelességemnek tartottam tájékoztatni a frontparancsnokot az 5. hadsereg sávjában kialakult helyzetről. Kirponosz szórakozottan hallgatott. Többször is félbe kellett szakítanom a jelentést, amikor a tábornok telefonon utasításokat adott a törzsnek. „Döntő ellencsapások" hol egy, hol két

hadosztálynyi erővel. Észrevettem, a vezérezredes azt sem kérdezte, képesek-e ezek a hadosztályok az ellencsapásra. Az volt a benyomásom, hogy a frontparancsnok nem akar szembenézni a tényekkel.

A németek pedig a középen szétvágták a Délnyugati Front csapatait, s gyors ütemben törtek előre Kijev felé. Kialakult a 6., a 26. és a 12. hadsereg bekerítésének veszélye.

Július 15-én eltávoztam Kijevből, miután tájékozódtam arról, hogy a Nyugati Fronton sem rózsás a helyzet: a németek Szmolenszkhoz közelednek.

A repülőgépen újra végiggondoltam mindent, amit a háború küszöbén és a háború első napjaiban látnom, éreznem és megtudnom adatott. Már akkor tudomásom volt róla, hogy katonáink számos helyen példátlan szívósságról és helytállásról tettek tanúságot. A breszti, a libavai helyőrség igazi heroizmust tanúsított. Sok egységünk és magasabbegységünk önfeláldozó vitézséggel küzdött. És mégis világos volt, hogy a határövezetben a harcot elvesztettük. Az ellenséget most már nem lehet megállítani úgy, hogy egyes különálló egységeket és magasabbegységeket átdobunk a megingott arcvonalra, hanem csakis úgy, hogy valahol területünk mélységében olyan erős csoportosítást összpontosítunk, amely képes nemcsak szembeszállni az ellenség hatalmas hadigépezetével, hanem megsemmisítő csapást is tud mérni rá.

Előtérbe került az ellenség feltartóztatásának, megállításának feladata. Ez élet-halál kérdés országunk számára.

Öröm és reménykedés fogott el Moszkvában, amikor megtudtam, hogy a Nyugati Frontnak már Sz. K. Tyimosenko marsall a parancsnoka.

Javában tombolt a szmolenszki ütközet, s abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy bekapcsolódhattam ennek az ütközetnek befejező szakaszába. A hadseregparancsnokságot egyébként egy kissé szokatlan körülmények közt vettem át.

A JARCEVÓI MAGASLATOKON

Néhány órám van tehát Moszkvában. Főhadiszállás. Itt közölték velem, hogy a szmolenszki irányban „vákuum keletkezett", mert az ellenség nagy légideszantot dobott le Jarcevónál. Feladat: fedezni ezt az irányt és megakadályozni, hogy a németek előnyomuljanak Vjazma irányában.

Megtudtam azt is, hogy a főhadiszállás a Nyugati Front parancsnokságával együtt a dnyeperi terepszakasz jelentőségének figyelembevételével elhatározta, hogy Jarcevo térségében erős mozgó csoportot hoz létre két-három harckocsi- és egy lövészhadosztályból. Feltételezték, hogy ez a csoport a 16. és 20. hadsereg egységei által támogatva – aktív támadótevékenységével a hadműveleti helyzet lényeges javulását eredményezheti, s ennek révén tartani tudjuk Szmolenszkot. Engem e csoport parancsnokává neveztek ki. Amikor megkérdeztem, honnan és milyen csapatokat bocsátanak rendelkezésemre, több hadosztályt és ezredet említettek.

– Különben pedig rendeljen magának alá mindenkit, akit csak talál útközben Moszkva és Jarcevo között.

A frontparancsnoktól mindenesetre ennél konkrétabb utasításokat vártam.

A vezérkar „alaposan" felszerelt. Kaptam két gépkocsit négycsövű légvédelmi géppuskával és a hozzá tartozó kezelőkkel. Meg rádió adó-vevőt. És néhány tisztet.

Az új „magasabbegység" még aznap este megérkezett a frontra. Tyimosenko marsall parancsnoki harcálláspontját Kasznában rendezték be. Siettem jelentkezni és pontosítani a feladatot. A marsall barátságosan fogadott, bemutatott N. A. Bulganyinnak, a front ha-

ditanácsa tagjának, és D. A. Lesztyevnek, a politikai csoportfőnöknek.

A fronton kialakult helyzet aggasztotta őket. Ezt le lehetett olvasni arcukról. De fejvesztettségnek, nyomott hangulatnak vagy bizonytalanságnak nyoma sem volt.

A frontparancsnokság határozott véleményt alakított ki: az ellenség „Közép" hadseregcsoportja a támadást folytatva nagy páncélos- és gépkocsizó magasabbegységeket alkalmaz; ezek egyes szakaszokon áttörték az arcvonalat és a mélységbe törnek, hogy bekerítsék és megsemmisítsék csapatainkat Szmolenszk alatt. A hitlerista hadvezetőség abból a feltevésből kiindulva, hogy a Vörös Hadsereg csapatai már eléggé legyengültek és nem képesek számottevő ellenállásra a moszkvai hadászati irányban, úgy határozott, hogy itt egyetlen csapással leküzdi az utolsó akadályt. A 2. és a 3. pálcéloscsoport azt a feladatot kapta, hogy a 9. és a 2. hadsereg megérkezésének bevárása nélkül ékelődjön be több irányban Nyugati Frontunk csapatai közé, kerítse be és semmisítse meg ezek főerőit Szmolenszk térségében és nyissa meg az utat Moszkva felé.

Ezzel a helyzetmegítéléssel összhangban szervezték meg csekély létszámú erőink harcát.

A szmolenszki és a vityebszki irányban az első hadműveleti lépcsőben P. A. Kurocskin tábornok 20. hadserege és I. Sz. Konyev tábornok 19. hadserege tevékenykedett.

Kurocskin, amint a frontparancsnok tájékoztatott, rendkívül nehéz helyzetben volt. Csapatai már régóta védelmi harcokat vívtak az ellenséggel, amely mind létszámban, mind harci technikában sokszoros fölényben volt. A huszadik hadsereget időről időre sikerült megerősíteni a 16. hadsereg megérkező egységeivel, többek közt ugyanígy vetették be – szintén részenként – I. P. Alekszejenko 5. gépesített hadtestét.

Konyev magasabbegységei, amint kirakodtak, megpróbálták elfoglalni Vityebszket, ahová már betört az ellenség, de sikertelenül. A német légierő rohamozó egységeinkre mért tömeges csapásai meghiúsították mindezeket a próbálkozásokat, s visszavonulásra kényszerítették egységeinket.

Lukin egyelőre még tartotta Szmolenszket, és Tyimosenko minden jel szerint biztos volt rendíthetetlenségében, bár a 16. hadsereg pa-

rancsnokának akkor, amikor az ellenséggel találkozott, már csak két lövészhadosztálya volt. Ezek azonban bajkálontúli edzett, elithadosztályok voltak, olyan hagyományokkal, amelyeket nehéz túlbecsülni. Emlékezetembe vésődtek a következő szavak: „Lukin ül a zsákban és esze ágában sincs elmenni." Azoknak a csapatoknak a körében, amelyeknek ilyen tábornok a parancsnoka, „bekerítéses hangulat" nem üthette fel a fejét. A zsák száját a szolovjovói és a ratcsinai Dnyeper-átkelőhelyek körzetében a németek minden erővel igyekeztek bezárni. Itt viszont A. I. Lizjukov ezredes összevont osztaga tevékenykedett, amelynek az ügy fontossága miatt a frontparancsnok személyesen azt a feladatot adta, hogy biztosítsa a Szmolenszk körzetében harcoló csapatok utánpótlási (szükség esetén visszavonulási) útjait.

– Lizjukov megbízható parancsnok – mondta a marsall. – Nemrég kiküldtem hozzá Lev Dovatort, ellenőrizze, hogy mennek a dolgok, Dovator elragadtatva jött vissza, még kitüntetésre is javasolta Lizjukovot, és én hiszek Dovatornak . . .

Ekkor hallottam először L. M. Dovatorról, aki akkor a frontparancsnokhoz beosztott tartalék tiszti csoport tagja volt. Dovator hamarosan kapott egy lovashadtestet, és ezzel megkezdődött a tábornok dicsőséges harci útja a Nagy Honvédő Háborúban.

A front törzsében tanulmányoztam a július 17-i adatokat. A törzs munkatársai nem nagyon bíztak benne, hogy adataik pontosan megfelelnek a valóságnak, mivel néhány hadsereggel, többek közt a 19. és a 22. hadsereggel, nem volt kapcsolatuk. Hírek érkeztek arról, hogy Jelnya térségében nagy ellenséges páncélos egységek jelentek meg. Voltak adataik arról, hogy a németek Jarcevóban légideszantot dobtak le, de ezeket az adatokat még nem ellenőrizték.

Éjszaka elindultam Jarcevóba. A frontparancsnok búcsúzóul ezt mondta:

– Ha megérkeznek a reguláris megerősítő egységek, adunk neked két-három hadosztályt, addig viszont rendelj alá magadnak bármely egységet és magasabbegységet, hogy megszervezhesd az ellenállást Jarcevo vonalában.

Ehhez rögtön hozzá is láttunk, s útban Jarcevo felé összeszedtünk mindenkit, aki hasznos lehetett a harcban.

Rövid idő alatt számottevő osztagot gyűjtöttünk össze különféle

fegyvernemű csapatokból. Voltak itt gyalogosok, tüzérek, híradók, utászok, géppuskások, aknavetősök, egészségügyiek . . . Jó néhány tehergépkocsit is szereztünk. Nagy szükségünk is volt rájuk.

Így kezdődött meg a harcok folyamán Jarcevo térségében annak a magasabbegységnek a szervezése, amelyet hivatalosan „Rokosszovszkij tábornok csoportjának" neveztek el.

A vezetés érdekében a szó szoros értelmében menet közben alakítottuk meg a törzset. Ehhez tizenöt-tizennyolc tiszt tartozott. Közülük tíz, Frunze Akadémiát végzett tiszt a Nyugati Front káderosztályának rendelkezési állományából került hozzám. Észrevettem, hogy kapva kaptak a kinevezésen. Hiszen melyik tiszt – ha igazi tiszt! – nem törekszik nehéz helyzetekben a csapatokhoz, hogy ott hasznosítsa képességeit és ismereteit! Ezek közé a tisztek közé tartozott Szergej Pavlovics Taraszov alezredes is, ő lett rögtönzött törzsünk főnöke, és a hadműveleti osztály vezetője. Mint mondani szokás, „szabó is, varró is". A szikár, szívós alezredes, akit a sportban szerzett edzettsége nemegyszer kimentett nehéz helyzetekből, a harcvonal minden döreje és fergetege közepette megőrizte világos gondolkodását, a törzs tisztjének logikáját. Egy törzs vezetőjének mégis szüksége van némi csöndre. A mi törzsünk viszont az ellenség tüzében dolgozott, éppen ott, ahol a legveszélyesebb helyzet volt kialakulóban. Úgy tűnt, hogy a törzs munkájához egyáltalán nincsenek meg a feltételek!

A feltételek valóban nem voltak meg, de a törzs működött. Kerekekre települt: nyolc személygépkocsi, egy rádiós kocsi és a légvédelmi géppuskákkal az a két tehergépkocsi, amelyet még Moszkvában kaptam. Amikor megérkeztünk Jarcevo alá, a törzs gyorsan tájékozódott a helyzetről, kapcsolatot teremtettünk az ebben a körzetben tevékenykedő csapatokkal, és hozzálátott a védelem megszervezéséhez. Előfordult, hogy az alezredes kifakadt:

– Minden a feje tetején áll, az ördög tudja, minek tanítottak bennünket! Hiszen az a normális, ha fentről lefelé építik az összeköttetést, itt meg csak töltjük a drága időt és kilincselünk az egységeknél: szíveskedjenek vonalat adni a parancsnok harcállláspontjához . . .

Híradó eszközök hiányában kénytelenek voltunk vezetéket építeni szinte a peremvonalban. Ennek pedig gyakori vonalszakadás volt a következménye, s ilyenkor a „kerekes tisztek" segítettek ki bennün-

ket. Igen, akkor a személyes kapcsolat döntött el szinte mindent, különösen az első tíz napban.

A törzsben dolgozó tisztek érdemének tekintem, hogy teljesen tisztában voltak a rájuk bízott feladat fontosságával, bátran cselekedtek, nem riadtak vissza az önfeláldozástól, gyorsan kiismerték magukat a zavaros helyzetben és mertek kezdeményezni. Gondolatban nemegyszer áldottam a Frunze Akadémiát, amely ilyen bajtársakat nevelt.

A csoportparancsnok maga is közvetlenül a peremvonalban dolgozott, ugyancsak kerékén, egyik arcvonalszakaszról a másikra hajtatva.

Az első magasabbegység, amellyel Jarcevótól keletre találkoztunk, M. G. Kirillov ezredes 38. lövészhadosztálya volt. A már javakorbeli ezredes tapasztalataira bizton számíthattam. Ez a hadosztály a 19. hadsereghez tartozott, harcolt, majd visszavonulás közben megszakadt kapcsolata a hadseregtörzzsel. Kirillov érezvén a németek váratlan nyomását Jarcevónál, s ahogy tudott, védelemre rendezkedett be. Mivel már Kasznában tudomásomra jutott, hogy a hadosztálynak I. Sz. Konyevvel nincs kapcsolata, a 38. hadosztályt az ellenség feltartóztatására vetettem be közvetlenül Jarcevónál, amely már az ellenség kezén volt.

A hadosztályparancsnok örült, hogy végre nincs egyedül. Ezredeit feltöltöttük az úton összegyűjtött emberekkel. Meg kell mondanom, hogy ez az alkalmi kiegészítés egyre növekedett. Amikor az emberek megtudták, hogy Jarcevo térségében és a Vop keleti partján olyan egységek vannak, amelyek ellenállnak a németeknek, maguktól igyekeztek hozzánk. Egész alegységek vagy csoportok jelentkeztek, élükön a parancsnoki állománnyal.

Mint az események szemtanúja és részese, fontosnak tartom tanúsítani ezt. Sok egység nehéz napokat élt át, és mégis, bár a német harckocsik és repülőgépek szétszórták őket, keresték az irányítást. Harcolni akartak. Csakis ez a mélységes hazaszeretettel harcolni akarás tette lehetővé, hogy szervező erőfeszítéseink sikerrel járjanak.

Hamarosan újabb magasabbegységgel szaporodtunk: G. M. Mihajlov ezredes 101. harckocsi-hadosztályával. Embere nem volt elég, s volt vagy nyolcvan régi, gyenge páncélzatú és hét új típusú nehéz harckocsija. Nekünk ez mindenesetre számottevő erősítés volt.

Maga a hadosztályparancsnok igen rátermett tiszt volt. Halhin-Golnál kiérdemelte a Szovjetunió Hőse címet. Csak egy baja volt: addig csak kis alegységeket irányított, és most, az új körülmények között, másolta megszokott módszereit, ami kudarchoz, indokolatlan veszteségekhez vezetett. Ez ingerültté tette, az ingerültség pedig rossz tanácsadó.

Ugyanazokban a napokban, 18-án vagy 19-én Taraszovval kimentünk Kirillov harcálláspontjára. Kirillov szívós harcban állt az ellenséges gyalogsággal. Arcvonalszakasza azután egy kicsit elcsendesedett. Személygépkocsin néhány tiszt érkezett hozzánk, és közöttük egyszer csak megpillantottam egy ismerős – és drága – arcot.

– Kamera! Ivan Ivanovics, te vagy az?

Valóban ő volt az, öreg bajtársam a Kelet-kínai Vasútvonalon támadt konfliktus idejéből, amikor én vezettem harcba az 5. önálló kubáni lovasdandárt, ő pedig ebben a dandárban tüzérosztály-parancsnok volt.

Kiváló tüzértiszt, rendíthetetlen bolsevik (a polgárháborúban komisszár volt!) és remek bajtárs.

A lehető legjobbkor találkoztunk. Amikor megtudtam, hogy Kamera a 19. hadsereg tüzérfőnöke, de megszakadt kapcsolata ezzel a hadsereggel, javasoltam neki, hogy vegye át csoportunk tüzérségének vezetését, és segítsen nekünk elhárítani a ránk nehezedő ellenséget s nyomást. Ivan Ivanovics szívesen vállalta a feladatot és erélyesen munkához látott. Én pedig megkönnyebbülten sóhajtottam. Jarcevónál ugyanúgy, mint a 9. gépesített hadtest harcaiban, elsősorban csak a tüzérségre számíthattam – előttünk harckocsik jelentek meg.

Ezen a szakaszon súlyosabb volt a helyzet, mint azt a Nyugati Front törzsénél feltételezték. Rögtön az első összecsapás során megállapíthattuk, hogy Jarcevo térségében nemcsak a németek által ledobott légideszant tevékenykedik, hanem jóval nagyobb erők állnak velünk szemben. Szmolenszkot északról megkerülve betört ide a 7. páncéloshadosztály. Felderítésünk jelentéseiből és a foglyok vallomásából megállapítottuk, hogy a szmolenszki irányban tevékenykedő német páncéloscsoportból gépesített egységek is érkeztek a harckocsik nyomában.

Jarcevót, mint már említettem, az ellenség elfoglalta; átkelt a Vo-

pon, hídfőt létesített a folyó keleti partján és igyekezett – egyelőre óvatosan – előnyomulni a műúton Vjazma felé. Ugyanakkor megfigyeltük aktivitását a déli irányban, vagyis a 16. és a 20. hadsereg hátában levő átkelőhelyek felé is.

Miután áttekintettem a helyzetet, az ellenség szándékát körülbelül így képzeltem el: bezárni a harapófogót. Szmolenszk térségében küzdő csapataink körül – ezt a Vop folyó terepszakaszán és a Dnyepertől délre akarta végrehajtani –; majd megteremteni a feltételeket ahhoz, hogy az autósztrádán előretörjön Moszkva megközelítési útjaira.

A mi két hadosztályunknak jutott osztályrészül az a roppant nehéz feladat, hogy meghiúsítsák a velünk szemben álló ellenséges erőknek ezt a szándékát.

Védelmünk vonalas felépítésű volt. Második lépcsőnk nem volt. Tartalékként felhasználhattam a 101. harckocsi-hadosztály két ezredét, amelyek balra lépcsőzve kissé hátrább álltak. E hadosztály gépkocsizó lövészezrede jobbra Dubrovót, balra Gorodokot, Lagit védte; ennek az ezrednek a védőszakaszán foglalt tüzelőállást egy páncéltörő tüzérezred. Zamasjétól délnyugatra lépcsőzetesen hátrább a 240. tarackos ezred ment tüzelőállásba. Az autósztrádát és a vasutat tehát szilárdan biztosítottuk. Ez pedig nem kevés! A 38. lövészhadosztály Jarcevótól keletre védett a Vop folyó partján. A 101. harckocsi-hadosztály harckocsiezredei előnyös helyzetet foglaltak el ahhoz, hogy ha a németek áttörnek az autósztráda mentén, ellenlökést hajtsanak végre.

Mindezt jelentettem a frontparancsnoknak. Egyebek közt azt is megemlítettem, hogy a front utasítására a jarcevói arcvonalszakaszra érkező hadosztályok csupán számok. Az egyiknek 260 embere volt, a másiknak még annyi sem.

A csoportunk vezetési szervét képező tisztek óriási erőfeszítésével szakadatlan harcok közepette sikerült rövid idő alatt megszervezniink először is az ellenállást a támadóval szemben, megakadályozva kelet felé való előnyomulását. Azután támadásokat is indítottunk: hol itt, hol ott mértünk csapásokat a németekre, mégpedig gyakran sikerrel. Igaz méreteiket tekintve ezek csak harcászati sikerek voltak, de hozzájárultak ahhoz, hogy csapatainknál megszilárduljon a fegyelem. A puszta tény, hogy a németek nem legyőzhetetlenek, lelket

öntött harcosainkba és parancsnokainkba, midőn látták, hogy képesek elpusztítani az ellenséget, s akkor ez sokat jelentett nekünk.

Aktivitásunk ezenkívül minden jel szerint fejtörést okozott az ellenséges parancsnokságoknak. Ellenállásba ütközött olyan helyen, ahol erre nem számított; tapasztalnia kellett, hogy egységeink nemcsak védekeznek, hanem támadnak is (ha nem is mindig sikerrel). Az ellenség ennek alapján túlbecsülte az adott arcvonalszakaszon tevékenykedő erőinket, és nem használta ki óriási fölényét. A fasiszta parancsnokság „elismert" bennünket, ha szabad ezt mondanom. Egyre újabb csapatokat vont Jarcevo térségébe. Légiereje az átkelőhelyekre és csoportunk harcrendjére tömeges csapásokat mért. Növelte a tüzérségi és az aknavető-tűz erejét. Egységeink azonban jól álcázták magukat az erdőkben, gyalogságunk pedig beásta magát.

A Jarcevónál kibontakozott szakadatlan, mindkét félre nézve súlyos harcok akadályozták a német csapatokat abban, hogy déli irányban tért nyerjenek. Ezzel hozzájárultunk a Nyugati Front általános harcához, amelynek az volt a célja, hogy feltartóztassa az ellenséget, minél nagyobb veszteséget okozzon neki és ugyanakkor megakadályozza a Szmolenszk térségében küzdő hadseregek bekerítését.

Az az összevont osztag, mely a Dnyeper átkelőhelyeit védte a 16. és a 20. hadsereg hátában, egy ideig önállóan tevékenykedett, majd az események logikájából következően alárendeltük csoportunknak.

Alekszandr Iljics Lizjukov ezredes valóban remek tisztnek bizonyult. A veszélyes meglepetések közepette – amelyek egyre-másra érték ezen arcvonalszakaszon – úgy érezte magát, mint hal a vízben. Személyes bátorsága rendíthetetlen volt, s a kis erőkkel mesterien manőverezett. Voltak pillanatok, amikor a németek lezárták a „zsák száját", de ez csak néhány óráig tartott: Lizjukov visszavetette őket, és alegységei megsemmisítették az egész ellenséges osztagot.

Maga az ezredes harckocsizó volt (háború előtt a 37. harckocsihadosztály parancsnok-helyetteseként szolgált), és osztaga is harckocsizókból állt – az általam már említett 5. gépesített hadtest harckocsi- és gépkocsizó lövészezredeinek maradványaiból. Mindössze tizenöt harckocsijuk maradt. De ezek a válogatott, harcokban edzett emberek már átestek a tűzkeresztségen, beleértve Szahno és Sepeljuk ezredparancsnokokat is.

Lizjukov különösen tisztelte Mihail Gorgyejevics Szahno őrnagyot. A harcban hamar születik a barátság, és ahogy én láttam, köztük igazi harci barátság szövődött. Az összevont osztag parancsnoka azt mondta: „A szolovjovói átkelőhely védelmének igazi hőse Szahno őrnagy." (Egyébként ha egy tisztről véleményt akarunk alkotni, azt kell meghallgatnunk, mit mond beosztottjairól. Az igazi parancsnoki jellem egyik elmaradhatatlan vonása az, hogy pontosan látja, bajtársai mennyivel járulnak hozzá az ellenséggel vívott nehéz harc közös ügyéhez.)

A jarcevói szakaszon akkor éjjel-nappal szakadatlanul folytak a harcok. Egységeink jelentős veszteségeket szenvedtek. A veszteséget feladatunk fontossága indokolta. A hadosztályok kiegészítésében, az alegységek és az egységek szervezésében nagy nehézségekkel küzdöttünk. A gyülekezőhelyen összeverődött emberek korábban különböző egységekhez tartoztak. Elmaradtak, elszakadtak egységeiktől, és egyenként vagy kisebb csoportokban szivárogtak ki a bekerítésből. Nekünk viszont el kell érnünk, hogy ez az emberanyag az alegységekben összeforrott, szilárd harcos kollektívává szerveződjön. Ez pedig nem egyszerű és nem is gyorsan megoldható feladat, időnk viszont nem volt. Az emberek a harcban ismerték meg egymást. A sebtében összeállított alegységekben pártszervezeteket sem mindig tudtunk alakítani. A személyi állomány fluktuációja óriási arányú volt. Ilyen körülmények közt különösen nagy felelősség hárult a tisztekre, kivétel nélkül valamennyire – a szakaszparancsnoktól egészen a hadosztályparancsnokokig.

Nagyon sok függött a parancsnok magatartásától. A parancsnoknak nagy akaraterővel és felelősségérzettel kellett cselekednie. Le kellett gyűrnie a halálfélelmet. Ott kellett lennie, ahol jelenlétére szükség volt, a csapatok harci szellemének fenntartása érdekében, még ha beosztása ezt nem írta is elő.

A jarcevói arcvonalszakaszon éppen az ilyen tisztek voltak nagyon értékesek. A katonák bíztak bennük, mert sikerrel vezették embereiket a legnehezebb feladatok megoldására is. Vezetésük alatt az alegységek és az egységek nem is napról napra, hanem óráról órára erősödtek, szervezetten és szívósan harcoltak az ellenséggel akár támadásban, akár védelemben vagy visszavonulásban.

Nem vagyok híve a fölösleges virtuskodásnak, a céltalan hőskö-

désnek, magamutogatásnak. Ez nem szép dolog. Ez nem fér össze a parancsnok magatartási normáival. De olykor felül kell emelkedni a normákon.

A Jarcevótól keletre vívott harcok első napjaiban figyelőpontunk egy erdő szélén állt. Az erdő szélétől körülbelül egy kilométerre egy lövészegység védett. Az ellenség szórványosan lőtt bennünket tüzérségével. Kamera tábornokkal elhatároztuk, hogy megszemléljük, hogyan ásták be magukat katonáink, és elindultunk előre a gyalogsághoz. És ekkor kezdődtek az események.

Tőlünk vagy két kilométerre a dombok vonulata mögül német katonák sűrű láncai tűntek elő. Felénk tartottak. Mögöttük felbukkant vagy egy tucat harckocsi is.

Gyalogságunk sorain egy kis izgalom futott át, de vonalunk nem ingott meg, és géppuskáink rendületlenül tüzeltek a támadó láncokra. Megszólaltak tarackjaink is.

Kamera tábornok azt mondta, hogy az erdő szélén perceken belül tüzelőállást foglal el egy 76 mm-es páncéltörő ágyús üteg, amely közvetlen irányzással fog tüzelni.

A dolog tehát nem kezdődött rosszul.

A német gyalogság lefeküdt. A harckocsik is megálltak.

Harcosaink mintegy fellélegeztek, nem idegeskedtek.

A láthatáron azonban német repülőgépek tűntek fel... És már lövik is, bombázzák is lövészárkainkat. Erősödött a lövegek és az aknavetők tüze. Ismét megindultak a harckocsik, felzárkóztak a géppisztolyosok harcvonalához. A repülőgépek körözve bombázzák állásainkat. Katonáink meginogtak. Előbb egyes katonák, majd egész csoportok eredtek futásnak hátra az erdő felé.

El tudja képzelni az olvasó, milyen látvány a menekülő katona? Gyötrelem nézni...

De ekkor a menekülők tömegéből harsány kiáltások hallatszanak:

– Állj! Hova futsz? Vissza!

– Nem látod? A tábornokok állnak... Vissza!

Igen, csakugyan, Kamera meg én ott álltunk felegyenesedve, úgy, hogy mindenki láthatott bennünket. Tudtuk, hogy csak így menthetjük meg a helyzetet.

A katonák kiáltozása és a mi kitartásunk mintegy varázserővel hatott. A menekülők visszatértek helyükre, és összefogott tüzükkel

ismét megállásra kényszerítették az ellenséges gyalogságot, amely már rohamra indult.

Közben a mi ütegünk is szétbontakozott, közvetlen irányzással tüzet nyitott a harckocsikra, néhány közülük lángba borult, a többi pedig visszafordult. A támadást visszavertük.

Nem emlékszem rá, ki mondta el, valószínűleg valamelyik harcos, amikor már békésen cigarettáztunk. Mindez így kezdődött. A menekülő katonák közt volt egy bajuszos öreg, aki már az első világháborúban is harcolt, s most újra mozgósították. Szalad az öreg és ordít:

– Parancsot adjatok! ... Ki ad parancsot? ... Parancs kell! ...

Közben alighanem megérett benne az elhatározás, mert ő maga kiáltotta teli torokból:

– Állj! Feküdj! Ott az ellenség: tűz!

Ez a bajuszos katona ma is elevenen él emlékezetemben.

Másik példa ugyanonnan, Jarcevo mellől.

Tombolt a heves harc. Az ellenség támadott, egységeink pedig óriási erőfeszítéssel visszaverték rohamait. Különösen nagy segítséget nyújtott nekik a tüzérség. És ekkor a tarackos ütegre lecsaptak a német repülőgépek.

Az üteg nem hagyta abba a tüzelést. Pontosan végrehajtotta a parancsokat. Az ütegparancsnok az eget figyelte. Amint látta, hogy a leváló bombák a tüzelőállásra hullanak, vezényel:

– Az árkokba, feküdj!

Amint felrobbantak a bombák, újból vezényelt:

– Löveghez!

És folytatták a tüzelést.

Csak a rátermett tiszt vezette katonák voltak képesek ilyen hősiességre. Szívből sajnálom, hogy nem emlékszem az ütegparancsnok nevére, az évek – sajnos – sok mindent elmosnak.

Az ütegnek volt némi vesztesége: az egyik löveg megsérült. De a tüzérek ragyogóan teljesítették kötelességüket.

Sok hasonló példát említhetnék, hogy szemléltessem egész egységek és alegységek bátorságát és hősiességét. Csoportunkban igen jó híre volt annak a gépkocsizó lövészezrednek, amelynek Vorobjov alezredes volt a parancsnoka. Az ezred a Moszkva–Minszk műúton védett, az ezredben és parancsnokában teljesen megbíztunk.

Napról napra szélesedett harctevékenységünk sávja. Az ellenség újabb erőket vetett be. Gyarapodtak a mi csapataink is. Vezetésük egyre nehezebbé vált. Járműveken berendezett harcálláspontunkkal továbbra is igyekeztünk minél közelebb maradni a harcvonalhoz. Nem tehettünk mást. A törzsünk is ritkul. Tíz nap alatt a törzs tisztjeinek több mint a fele életét vesztette vagy súlyosan megsebesült. Egyszer kis híján magát a törzsfőnököt is elvesztettem. Taraszov alezredesnek sürgősen át kellett mennie a front harcálláspontjára, s meggondolatlanul azt javasoltam neki, hogy a tekintély kedvéért ne motorkerékpáron menjen, hanem vigye el a ZISZ–101-est. A fasiszta pilóták pedig időt, lőszert és bombát nem kímélve valósággal vadásztak a parancsnoki gépkocsikra. Taraszov alezredes kutyaszorítóba került, s megpróbált elrejtőzni egy út menti fészerben. A német repülő sorozataival kilyuggatta a fészer tetejét. Befejezésül meg gyújtóbombákat szórt le. Az egész építmény összedőlt, és a törzsfőnök csak nagy nehezen szabadult ki az égő szalma és gerendák poklából. Kormosan, összeégve, dühösen tért vissza, de mintha mi sem történt volna folytatta dolgát. Itt jegyzem meg: ez a nagyszerű ember később hadosztályparancsnok lett, vezérőrnaggyá léptették elő.

Egyszer hajnalban – már július végén – felébresztettek és jelentették, hogy valamilyen tábornok érkezett, s jelentkezni akar nálam. Kikászálódtam a gépkocsiból, s fogadtam az elvtársat, V. I. Vinogradovot a 7. gépesített hadtest parancsnokát. Törzsével együtt érkezett, hogy rendelkezésemre álljon.

Kaptunk tehát egy teljes állományú törzset az összes osztályokkal, egész szép felszereléssel: adó-vevőkkel, törzsgépkocsikkal, és általában mindazzal, ami a normális munkához és egy nagy magasabbegység vezetéséhez szükséges. A törzsfőnök M. Sz. Malinyin ezredes volt, akit azonnal megbíztam, hogy keressen megfelelő helyet a harc álláspont számára, amely ilyen tekintélyes bázist kapott, majd dolgaim után néztem.

Az új törzsfőnök Taraszovhoz fordult:

– Mikor látunk hozzá az iratok átadásához?

Taraszov rácsodálkozott:

– Miféle iratokra gondol?

És térképtáskájából előhúzott egy jegyzettömböt – egész irodáját.

A törzsi rögtönzések ideje elmúlt. Minden megváltozott, s ezt mindjárt másnap tapasztalhattam egy jelentéktelen kis aprósággal. Motorkerékpáros küldönclány jelentkezik nálam.

– Mi újság van?

– Reggelit hoztam a parancsnok elvtársnak.

– Honnan?

– A törzsből.

Mindeddig a csapatcsoportosítás parancsnoka, akárcsak a többiek, a fenyőfa tövében vagy a kocsiban aludt, katonacsajkából evett. A villa és a friss szalvéta mintha a másvilágról került volna oda.

Eleinte egy kicsit bosszantott, hogy Malinyin szerintem a peremvonaltól messze rendezte be a harcálláspontunkat (nyolc vagy kilenc kilométerre). Mivel magam bíztam meg, hogy keressen megfelelő helyet, bele kellett törődnöm ebbe, de nem tudtam megállni megjegyzés nélkül:

– Nem távolodtunk el túlságosan az arcvonaltól? Itt talán még azt is elfelejti az ember, hogy háború van . . .

Az ezredes csodálkozva rám nézett, de fegyelmezetten hallgatott.

Az epizód nyomán támadt hűvösség gyorsan eltűnt. Hamarosan meggyőződtem róla, hogy harcálláspontunk éppen ott van, ahol lennie kell: a harcok elhúzódó jelleget öltöttek. Egyáltalában Mihail Szergejevics Malinyin rögtön, az első napon okos, tapasztalt és erélyes szervezőként mutatkozott be. A munkában összeszoktunk, később pedig szép, igazi harci barátság szövődött közöttünk.

Malinyin szabályos parancsnoki harcálláspontot rendezett be, figyelőhelyeket épített ki a peremvonalban, s gyorsan megteremtette a vezetékes összeköttetést a csapatokkal.

A tapasztalt szem rögtön észrevette, hogy Malinyin ezredesnek jól összekovácsolt, a parancsokat pontosan teljesítő és a csapatoknál történő eseményekre gyorsan reagáló törzsi kollektíva van a kezében. A törzsfőnök ellentmondást nem tűrő természete időnként lehűtötte a beosztottak kezdeményező kedvét, de aztán ez is rendbe jött, elsimítódott . . . Különben erre még lesz időm visszatérni.

Jó benyomást tett rám Vaszilij Ivanovics Kazakov vezérőrnagy, a 7. gépesített hadtest tüzérfőnöke. Kazakov rögtön kiment a tüzelőállásokba, hogy a gazda szemével megtekintse, mink van és hol, s milyenek a káderek. Röviden szólva a tábornok kézbe vette a dolgo-

kat, és ezzel felszabadította I. P. Kamerát, akire Moszkva tartott igényt. Nemsokára megtudtam, hogy Kamera elvtársat, aki a jarcevói harcokban oly sokat segített nekünk, kinevezték a Nyugati Front tüzérfőnökévé. Örültem, hogy bajtársam méltó feladatkört kapott.

Vinogradov tábornokot, akit helyettesemmé neveztek ki, hamarosan szintén elvezényelték tőlünk.

Július végére csapatcsoportosításunk helyzete jelentősen megszilárdult; azt már mondanom sem kell, hogy személy szerint nekem is könnyebb lett a dolgom, amikor teljes értékű vezetési apparátust kaptam. A frontparancsnokság néhány harckocsi-zászlóaljjal erősített meg bennünket. A moszkvai pártszervezet zászlóaljnyi kommunistát küldött. Sikerült annyi időt szakítanom, hogy üdvözöljem ezt az osztagot. A német pilóták – mintha tudtak volna valamit – a levegőből adták le „üdvlövéseiket". Záporoztak a bombák. Az embereket gyorsan beparancsoltuk az erdőbe, hamar befejeztük rövid beszélgetésünket, megígérve az elvtársaknak, hogy hamarosan módot nyújtunk nekik a számla kiegyenlítésére. Így is történt.

Minden erőt, amit csak lehetett, Jarcevo arcvonalszakaszára összpontosítottunk, és csapást mértünk. Az ellenség ezt nem várta: előző nap maga támadott, visszavertük, és nem tételezte fel, hogy a súlyos védelmi harc után képesek vagyunk előrenyomulni. Mi éppen a meglepés elemét akartuk kihasználni. A 38. lövészhadosztály és a 101. harckocsi-hadosztály főerőivel mértük a csapást, megerősítve őket tüzérséggel és harckocsikkal, többek között tíz KV típusú nehéz harckocsival. A csapás eredményeképpen egységeink elfoglalták Jarcevót, átkeltek a Vopon és a folyó nyugati partján igen kedvező állásokat foglaltak el, ahol beásták magukat, miközben minden ellenlökést visszavertek.

Ismét derekasan kitett magáért Vorobjov gépkocsizó lövészezrede, öröm volt nézni, ahogy együttműködött a harckocsikkal. Átesett a tűzkeresztségen a moszkvai kommunisták zászlóalja is; az elvtársak büszkén mondták, hogy „harci számlát nyitottak", de őszintén aggódtak az ellenséges légierő uralma miatt. A jarcevói szakasz „öreg harcosai" már hozzászoktak ehhez, amennyire lehetett, el is viselték, de a friss embereknek, akik először kerültek az arcvonalba, nehéz dolguk volt emiatt.

A Jarcevo elfoglalásáért vívott harcban ránk nézve a repülő csapások voltak a legveszélyesebbek. És hogy ennek ellenére sikert értünk el, az a nemrég még eléggé szervezetlen csapataink bátorságának és hősiességének volt köszönhető.

Ekkor volt alkalmam először látni, hogy 37 mm-es légvédelmi ütegeink lelőttek három zuhanóbombázót, és ezzel a többi ellenséges gépet arra kényszerítették, hogy magasabban repüljenek.

Miközben a jarcevói arcvonalszakaszon aktív harctevékenységet folytattunk, egy pillanatra sem tévesztettük szem elől, mi történik délebbre, az átkelőhelyek térségében. A Nyugati Front július 27-i utasítása csoportunknak ezt a feladatot adta: szilárdan tartsa Jarcevót és akadályozza meg, hogy az ellenség Vjazma irányába áttörjön. Ez volt a fő feladat, mégis megkönnyebbülten sóhajtottam fel, amikor sikerült megerősítenünk Lizjukov ezredest a 108. lövészhadosztály egy páncéltörő tüzérosztályával meg egy géppuskás századdal. Hamarosan más egységeket is küldtünk ide, és az egész arcvonalszakaszt alárendeltük V. A. Juskevicsnak, a 44. lövészhadtest parancsnokának, aki akkor még hadosztályparancsnoki rangban volt. Most már szilárdan biztosítottnak tekinthettük ezt az irányt.

Szmolenszk térségében a helyzet egyre bonyolultabbá vált, és nemcsak a mi csapataink, hanem az ellenség szempontjából is. Mégis világossá vált, hogy a németek megrekedtek a szmolenszki ütközetben.

Itt mutatkozott meg először minden kétséget kizáróan, hogy a fasiszták villámháborús terve bizony csődöt mondott.

Július végén a német hadvezetőség ismét bevetett minden erőt, hogy végrehajtsa hadseregeink bekerítésének feladatát. A felderítés adataiból és a Jarcevóért vívott harcok során ejtett foglyok vallomásából tudomásunkra jutott, hogy a németek újabb támadást készítenek elő, amelynek eredményeképpen mindenáron el akarják vágni a 16. és a 20. hadsereg valószínű visszavonulásának útját. Az ellenség ebből a célból a 7. és a 20. páncéloshadosztály erőivel csapást szándékozott mérni csapataink védelmére Jarcevo térségében.

Ezekre az értesülésekre támaszkodva időben megtettük a szükséges ellenintézkedéseket. Az ellenség nem ért el sikert. Nagy veszteségeket szenvedett harckocsikban és élőerőben, és csak jelentéktelen mértékben tudta visszaszorítani egységeinket egyes arcvonalsza-

kaszokon. Július utolsó napjaiban indított támadása kifulladt. Ebben döntő szerepe volt tüzérségünknek, amelyet V. I. Kazakov tábornok kitűnően megszervezett.

A KV-harckocsik megdöbbentették az ellenséget. Ezek a harckocsik állták a német harckocsik valamennyi akkori lövegének tüzét. De a harcból visszatért KV-k is fantasztikus látványt nyújtottak. A találatok okozta horpadásoktól olyanok voltak, mint a himlőhelyes arc; a lövegek csöve sokhelyütt átlyukadt. Jól szerepeltek a BT–7-es harckocsik: a gyors mozgásuk adta előnyt kihasználva szétszórták és megfutamították az ellenséges gyalogságot. De BT–7-est sokat vesztettünk: úgy égtek, mint a fáklya.

De nemcsak a németek találkoztak itt a mi új harci technikánkkal – többek közt a KV-harckocsikkal –, hanem mi is felfedeztünk náluk egyet-mást, nevezetesen az új típusú páncéltörő puskákat, amelyeknek lövedékei átütötték régi típusú harckocsijaink páncélját. Próbát végeztünk, s megállapítottuk, hogy e puskából kilőtt különleges lövedékek átütik a T–34-es oldalpáncélját is. A zsákmányolt újdonságot sürgősen Moszkvába küldtük.

Már a harcok kezdetén nyugtalanított, hogy amikor gyalogságunk védelemben van, miért nem fogadja puskatűzzel a támadó ellenséget. Az ellenséget rendszerint jól szervezett tüzérségi tűzzel vertük vissza. De hol van a gyalogság? A tisztek körében már szóvá tettem ezt. Az elvtársak egy csoportját megbíztam, hogy tanulmányozzák a körülményeket, és ugyanakkor elhatároztam, hogy személyesen ellenőrzöm a védelmi rendszer peremvonalát az egyik legélénkebb arcvonalszakaszon.

A háború előtti harcászati szabályzatok előírták, hogy a védelmet úgynevezett fészekrendszer szerint kell kiépíteni. A szabályzatok abból a megfontolásból indultak ki, hogy a lövészgödrökben levő gyalogságban kevesebb kárt tesz az ellenséges tűz. Lehetséges, hogy elméletben ez igaz is volt, főleg pedig a terepszakasz nagyon szépen festett, s mindenki el volt tőle ragadtatva. De sajnos, a háború más tapasztalatokat hozott . . .

Hogy személyesen is meggyőződjem a fészekrendszer gyakorlatiatlan voltáról, előrekúsztam az egyik lövészgödörhöz, leváltottam az ott figyelő katonát és egyedül maradtam.

Tudtam, hogy tőlem valahol jobbra és balra ugyancsak bajtársaim

vannak, de nem láttam és nem éreztem őket. A rajparancsnok nem látott sem engem, sem raja többi tagját. A harc pedig folytatódott. Robbantak a gránátok és az aknák, fütyültek a golyók és a szilánkok. Olykor repülőgépek bombáztak.

Sok harcban részt vettem már, de őszintén meg kell mondanom, hogy ilyen rosszul még nem éreztem magam, mint ebben a lyukban. Folyton mocorgott bennem a vágy, hogy kiugorjak és megnézzem, valóban ott ülnek-e a bajtársaim a fészkeikben, vagy már elmentek és én magamra maradtam. S ha ez az aggódó, szorongó érzés bennem is megvolt, ugyan mit érezhetett az az ember, aki talán először volt harcban?

Az ember mindig ember marad, és természetesen – különösen veszély pillanataiban – szeretné maga mellett látni bajtársát és feltétlenül parancsnokát. Ezért is mondja a nép: a világ szeme láttára a halál is szép. A rajparancsnoknak meg okvetlenül látnia kell alárendeltjeit: csak így tudja bátorítani emberei't, megdicsérni egyiketmásikat, szóval csak így tud hatni rájuk, így tudja kézben tartani őket.

A fészek-rendszerre épített védelem a háborúban használhatatatlannak bizonyult. Kollektívánkban megvitattuk megfigyeléseimet és az általam kiküldött tisztek észrevételeit is. Teljes egyetértésben arra a következtetésre jutottunk, hogy haladéktalanul meg kell szüntetnünk a fészek-rendszert és át kell térnünk a lövészárokra. A csoport valamennyi egységének még aznap kiadtuk a megfelelő utasításokat. Jelentést küldtünk a Nyugati Front parancsnokának. Tyimosenko marsall a rá jellemző határozottsággal egyetértett velünk. Egyszerűbben és könnyebben járhattunk el most már saját hatáskörünkben. És a védelem megszilárdult. Voltak öreg katonáink, az első világháborút megjárt tiszteseink, a mozgósítás során behívott tisztjeink. Ők emlékeztek a lövészárkokra, és segítettek mindenkinek, hogy minél előbb otthonosan mozogjanak ebben az egyszerű rendszerben.

Elérkezett augusztus. Az ellenség elfoglalta Szmolenszkot. Céltalan lett volna minden kísérlet arra, hogy a németeket kiverjük a városból. Tyimosenko marsall parancsot adott a visszavonulásra. A 16. és a 20. hadsereg csapatai a szolovjovói és a ratcsinai átkelőhelyeken szerencsésen visszavonultak a Dnyeper mögé, és a frontparancs-

nok felhasználta őket a védelem megerősítésére a Holm-Zsirkovszkij–Jarcevo–Jelnya terepszakaszon. A mi csoportunk azzal támogatta Lukin és Kurocskin tábornokok egységeit, hogy Jarcevo körzetében és a várostól délre támadásba ment át.

A német fasiszta parancsnokság, amely a „Közép" hadseregcsoport csapataival (a 2. és a 9. hadsereggel és két páncéloscsoporttal) mért csapásokat, meg volt győződve róla, hogy a hadművelet Szmolenszk körzetében a Nyugati Front főerőinek bekerítésével és megsemmisítésével végződik. Ez a terv azonban kútba esett. Az ellenség a moszkvai hadászati irányban nem vákuumot talált, mint feltételezte, hanem újonnan létesített szilárd védelmet. Ennek leküzdéséhez a németeknek újabb csapatokra és az előkészítéshez időre volt szükségük.

A frontparancsnok magához hívatott és azt mondta:

– Megyünk Szmolenszk hőseihez . . . átveszed a tizenhatodik hadsereget.

Előbb azonban P. A. Kurocskinhoz mentünk. Hamarosan kiderült, miről van szó: a 20. hadsereg parancsnokát Moszkvába rendelték, Lukint pedig kinevezték a helyére.

Nyírfaerdő Vaszilka falu mellett. A hadseregparancsnok sátra. Gerendákból összetákolt asztal. Az égbolt csendes. A háború elnémult. A sátor előtt gépkocsi áll meg, belőle szinte kiemelik Lukint. Az átkelőhelyen bombatámadás következtében dugó keletkezett. A tábornok az embereket mentve odarohant, hogy rendet teremtsen, és egy bomba robbanásakor megsebesült.

Ismertük egymást még a harmincas évekből, amikor Lukin a Vörös Hadsereg Személyügyi Főcsoportfőnökségének parancsnoki osztályát vezette. Lukin öreg katona, tapasztalt és jól képzett katonai vezető, igazságos elvtárs volt.

És most a háborúban találkoztunk. S ebben a helyzetben, mintegy összegezve mindazt, amit tehetett és amit nem tudott megtenni, azt mondta nekem:

– A tizenhatodik hadsereget nem zúzták szét, hanem szétlopkodták . . .

Mellette szótlanul serénykedett az alacsony, köpcös, kerek képű,

paraszt arcáról nyugalmat árasztó hadosztálykomisszár, hogy felültesse a parancsnokot. Lukin bemutatta:

– Lobacsev, a haditanács tagja. – Kisvártatva hozzátette –: Még Furmanov fajtájából való paraszt.

A frontparancsnok gratulált Lukin, Kurocskin és Lobacsev elvtársaknak a Vörös Zászló Renddel való kitüntetésükhöz. Kifejtette azt a véleményét, hogy a Nyugati Front csapatai a súlyos harcokban teljesen szétzilálták az ellenség támadását, a német magasabbegységek veszteségeket szenvedtek, és legalább tíz napig képtelenek folytatni a támadást. A marsall ezután már hivatalosan közölte, milyen változtatásokat rendelt el a vezetésben, majd megkérdezte, kinek van kérése. Én azt kértem, hogy törzsfőnökké nevezze ki Malinyin ezredest, tüzérségi főnökké pedig Kazakov tábornokot, annál is inkább, mert voltaképpen csoportunk csapatait egyesítették a 16. hadsereg csapataival.

Az egyesítés után a hadsereg impozáns erőt jelentett: volt hat hadosztálya – G. M. Mihajlov ezredes 101. harckocsi-hadosztálya, az 1. moszkvai gépkocsizó lövészhadosztály, amelynek A. I. Lizjukov ezredes lett a parancsnoka, M. G. Kirillov ezredes 38. hadosztálya, P. N. Csernisev ezredes 152. hadosztálya, A. Sz. Grjaznov ezredes 64. hadosztálya, N. I. Orlov ezredes 108. hadosztálya, F. T. Remizov 27. harckocsidandára, egy nehéz tüzérosztály és több más egység.

A hadsereg 50 kilométeres arcvonalon rendezkedett be védelemre, fedezve a Szmolenszk–Vjazma műutat.

Az ellenség egy idő múlva mégis megpróbálkozott a védelem áttörésével a jarcevói irányban. Nyilván ki akarta tapogatni, hogy mennyire szilárd a védelmünk. Kísérlete azonban jelentős veszteségeken kívül semmi más eredménnyel nem járt. Két napig tartó heves harc folyt, de utána a németek aktivitása kimerült.

Arcvonalszakaszunkon első ízben működött egy reaktív tüzérségi, úgynevezett „katyusa" üteg. A „katyusák" valósággal beborították tüzükkel a harckocsikkal támadó német gyalogságot. Kiugráltunk a lövészárkokból és állva gyönyörködtünk a hatásos látványban. De még a harcosok is kiugráltak az árkokból és lelkesen üdvözölték a „katyusák" össztüzeit, látva az ellenség futását.

Ennek a fegyvernek a tüze nyílt élő célok ellen félelmetes. Be-

ásott gyalogsággal szemben azonban kevésbé hatásos, mert ahhoz, hogy megfelelő hatást érjen el, a lövedéknek közvetlenül be kell találnia a lövészárokba, a „katyusák" pedig nagy szórásuk miatt főleg területtüzet lőnek. A továbbiakban ezt a sajátosságot számításba vettük. De beleütköztünk egy másik sajátosságba is. A reaktív ütegek alkalmazását az arcvonalon eleinte titkosság céljából olyan utasításokkal korlátozták, hogy olykor akár le is mondhattunk felhasználásukról. Sok tüzérparancsnok panaszkodott, hogy a „katyusákkal" annyit kell vesződni, mint a szeszélyes asszonyokkal. Kénytelen voltam saját felelősségemre bizonyos egyszerűsítéseket bevezetni. Ésszerű felhasználás esetén a reaktív ütegek szép eredménnyel működtek.

A hadsereget fokozatosan felszerelték tüzérségi eszközökkel, és így az ellenség harckocsifölényével szembeszegezhettük tüzérségünket. A tüzérség kisegítette a csapatokat a harcokban. A tüzéreket lövész egységeinknél tisztelték és szerették. Amellett addigra az ellenségnek a harckocsik alkalmazásában követett taktikáját eléggé alaposan tanulmányoztuk.

A német repülőgépek ellen azonban semmit sem tudtuk kitalálni. ismét csak a tüzérség maradt, nevezetesen a 37 mm-es lövegek, de ilyen lövegünk igen kevés volt, s csak az alacsonyan szálló gépekre voltak veszélyesek.

Egységeinket szükségmegoldásként a bekerítésből kivergődött emberekkel töltöttük fel. A nyugatról keletre özönlő emberáradat nem állt meg: ki közvetlenül a határtól, ki Minszk mellől stb., stb. vonult már. Ennek az áradatnak volt fény- és árnyoldala is. Sok tiszt – akik iránt különös tiszteletet éreztem – fegyverestül hozta ki csapatát, harcolva tört át. De hány harcos és parancsnok érkezett puszta kézzel is! Elbeszéléseik nyomán kirajzolódott a kép: eleinte, miután lerázták az ellenséget, szervezetten vonultak, majd ismét németekbe ütköztek és a tisztek parancsára kis csoportokra szakadtak, s utána mindenki úgy vergődött át a vonalakon, ahogy tudott.

Valamennyit fel kellett fegyvereznünk. De mivel? A hátországból azokban a napokban kevés fegyvert kaptunk.

Valakinek – alighanem Alekszej Andrejevics Lobacsevnek – megszívlelendő ötlete támadt: ha a bekerítettek csoportostul át tudtak jönni az arcvonalon és az ellenség által elfoglalt területen, mi is küld-

hetnénk felderítőket az ellenség hátába, hogy kerítsenek fegyvereket a lezajlott harcok színterén. Megpróbáltuk. A kísérlet sikerrel járt, és jó ideig így szereztük meg a németek orra előtt mindazt, amire szükségünk volt. A bátor legények csoportjai – köztük olyanok is, akik a bekerítésből jöttek, és olyanok is, akik ismerték a járást – puskákat, géppisztolyokat, géppuskákat, aknavetőket hoztak, még 45 mm-es lövegeket is szereztek, nem beszélve a lőszerről, amire ugyancsak nagy szükségünk volt.

Így éltünk akkor... Ennek ellenére, ismétlem, a 16. hadsereg már impozáns erő volt. Egyre szívósabban harcolt.

Az ellenség, miután a támadás során nagy veszteségeket szenvedett, védelembe ment át. Augusztus közepén a felderítés megállapította, hogy a németek gyors ütemben erődítik a terepszakaszt a Vop folyó nyugati partja mentén. A 9. német hadsereg lehallgatott parancsaiban és más dokumentumaiban arról olvastunk, hogy intenzív munkálatok folynak a védelem egész vonalán.

Ekkoriban megemlékezett rólunk a főváros. A Szovjet Tájékoztató Iroda hadijelentései gyakran emlegették a jarcevói csoportot, majd a 16. hadsereget. Küldöttségek érkeztek hozzánk moszkvai gyárakból, párt- és Komszomol-szervezetektől, meglátogattak bennünket pártmunkások és politikusok, gyakoribb vendégek lettek az írók, az újságírók, színészek adtak műsort az egységeknek. Drága és szilárd kapcsolatok!...

Egyszer felhívtak a vezérkartól: fogadjuk az angol katonai küldöttséget (az a tábornok vezette, aki Nagy-Britannia fegyveres erőit képviselte a vezérkarunknál). Én a balszárnyon tartózkodtam, a szolovjovói átkelőhely körzetében, és őszintén megvallva, kisebb gondom is nagyobb volt annál, mint hogy látogatókat fogadjak. Malinyint bíztam meg, hogy fogadja a vendégeket, ő szervezte meg a fogadást Kirillov ezredes harcálláspontján, a 38. lövészhadosztálynál. A találkozás udvarias, diplomatikus légkörben zajlott le, és mint Malinyin meg Lobacsev elmondta, eléggé barátságosan. Az angolok igyekeztek meginni jó néhány fejadagnyit a „finom orosz vodkából", és nem fukarkodtak a Vörös Hadsereg tiszteletére mondott elismerő tósztokkal.

Augusztus második felében jobb szomszédunk – Konyev tábornok 19. hadserege – támadó hadműveletet indított. Ez váratlanul

érte az ellenséget, és bizonyos helyi jelentőségű sikerrel járt. De a németek még elég erősek voltak, a védelmüket nem sikerült áttörni. A Nyugati Front csapatai ezután csak Jelnya körzetében folytatták a támadó hadműveleteket, ahová az ellenség az erők egy részével betört a júliusi támadás idején.

A 16. hadsereg terepszakaszát tartva erőszakos felderítést végzett, és időnként egyes arcvonalszakaszokon támadásba ment át. A szemben álló ellenséges csapatok tevékenysége körülbelül ugyanilyen jellegű volt. Megpróbáltuk kitapogatni egymás erejét. Megállapítottuk, hogy azokat a páncélos- és gépesített hadosztályokat, amelyek ellen még nemrég harcoltunk, visszavonták a mögöttes területre, helyüket pedig német gyalogság foglalta el.

A hadseregparancsnok harcálláspontját Malinyin gondoskodásából újonnan berendezték. Sűrű erdőben jól álcáztuk. A sátrakból fedezékekbe költöztünk. Nyirkos volt. A sátrakban szabadabban, tágasabban éltünk, friss volt a levegő is. De azért a fedezékben is kényelmesen elhelyezkedtünk. És zökkenőmentesen ment a munkánk. Itt, Jarcevónál örömmel láttam, hogy kialakulóban van értékes, igen munkaképes vezető kollektívánk. És milyen fontos ez! Amikor a katonai elöljáró békeidőben felkészíti a rábízott csapatokat, van ideje a káderek kiválasztására, a nevelésre, a kollektíva megerősítésére. Nálunk viszont ezt a munkát a háború végezte el. A 16. hadsereg törzsének tisztjei a július végi, augusztus eleji bonyolult és dinamikus körülmények között derekasan helytálltak. Gondolok itt mindenekelőtt M. Sz. Malinyin törzsfőnökre, V. I. Kazakovra, a hadsereg tüzérfőnökére, P. J. Makszimenko híradófőnökre (akkor már javakorbeli ezredes, elismert szakember volt), G. N. Orjolra, páncélos- és gépesített csapataink főnökére.

Mindegyik vezetőnek megvan a maga irányítási módszere, a maga stílusa a közvetlen munkatársakkal való foglalkozásban. Általános érvényű szabályt ebben a dologban nem lehet kimondani. Szabványt ebben az érzékeny dologban nem lehet feltalálni. Igyekeztünk kedvező munkalégkört teremteni, amely kizárja az „ahogy parancsolja" szellemben épített kapcsolatokat, a feszélyezettség érzését, ami meggátolja az embereket az elöljáró véleményétől eltérő ítélet kimondásában. Az én nemzedékemet, a vörös tiszteket, ebben a szellemben nevelte a párt . . .

Központi munkahelyünk, mint elneveztük, a törzsszállás volt. Jelen voltam, amikor Malinyinnak jelentést tett a felderítő osztály és a hadműveleti osztály vezetője, valamint a híradófőnök. Malinyin is meghallgatta, amikor nekem tettek jelentést a fegyvernemek vezetői. Jelen volt ilyenkor a haditanács tagja is. Többnyire jelenlétemben folytak a megbeszélések az iránytisztekkel, a megerősítő magasabbegységek és egységek parancsnokaival. Ez a rendszer lehetővé tette számomra, hogy mint mondani szokás, belenőjek a helyzetbe. A törzsszálláson fogalmaztuk meg az elhatározásokat, dolgoztuk ki a parancsokat és az intézkedéseket. Ez valamennyiünknek megkönnyítette a munkát, serkentette a hasznos kezdeményezést. Fényesebben szikrázott a gondolat. Több szerencsés megoldás született.

A törzsfőnök – rendszerető, nyugodt katona, aki bízik magában és beosztottaiban. Teljesen nyugodt lehettem afelől, hogy biztosítani tudja a parancs végrehajtását. Malinyinnak volt még egy tulajdonsága, amely talán szokatlan is magas szintű vezetőnél, nevezetesen az a belső szükséglet, hogy saját szemével mérje fel a küszöbönálló harcok színterét. Ez minden bizonnyal az önkontroll módszere volt. Meglehetősen gyakran járt az egységek állásaiban, a csapatoknál ismerték, és ez szintén növelte törzsünk tekintélyét.

Tetszett nekem, hogy munkatársaim – művelt emberek, a katonai hivatás szerelmesei – meg tudták védeni véleményüket. Néha fontolóra kellett vennem a javaslatokat. Meghánytam-vetettem a dolgot aztán így szóltam ilyenkor: „Rendben van, én erre nem gondoltam, tegyünk hát úgy, ahogy maga mondja . . .”

Igen értékes embernek bizonyult Kazakov tábornok. Már említettem, hogy akkoriban minden reményünket a tüzérségbe vetettük. Teljesen megbízhattam a tábornok alapos tudásában, intuíciójában, aki amellett tudott bánni az emberekkel le egészen az ütegekig. Őt aztán igazán szerették a csapatoknál!

Az ellenség megfigyelésére legtöbbször a lövészhadosztályok arcvonalszakaszain berendezett figyelőhelyeket használtuk fel. De az egyik figyelőhely, amelyet a tüzérek rendeztek be, különösen vonzott. Kazakov és tisztjei berendezkedtek a jarcevói gyár felső emeletén és kéményében: innen kitűnően be lehetett látni a terepet. Nagy mélységben szemügyre vehettük az ellenséges állásokat, láttuk az ellenség minden mozgását.

Csak nehéz volt megközelíteni: keresztül kellett száguldani egy több mint ezer méter hosszú lapályos részen, amelyet a német tüzérség gondosan belőtt. Amint felbukkant itt egy figyelemreméltó cél, a németek haladéktalanul tüzet nyitottak, mégpedig nem is akármilyet!...

És a teljes sebességgel száguldó magányos gépkocsi ilyen figyelemreméltó célpont volt.

A lövészárkokból mindent jól láthattak mind a német katonák, mind a mieink. Ettől aztán még bizonyos virtuskodásra is kedve támadt az embernek, ami talán éppenséggel nem dicséretes dolog olyan tekintélyes parancsnokok esetében, mint a hadseregparancsnok meg a tüzérfőnök. Mi azonban nagy élvezettel szöktünk át gépkocsin minden alkalommal a tűz alatt tartott térségen.

A lapos mező után rögtön a város pereme kezdődött. Ott már minden óvatosságra szükség volt. Lopva, helyenként kúszva közelítettük meg derék tüzéreink figyelőjét. A város kihalt. Halotti csendjét csak a gránátok és aknák robbanása törte meg. Az ismert jarcevói manufaktúrát felgyújtották a hitleristák repülőgépei.

Akkor tértünk vissza, amikor már besötétedett.

Éjszaka szinte virradatig német bombázók repültek harcállásponturnk fölött. Moszkvának tartottak, és dühünket még csak fokozta a tehetetlenség: semmivel sem tudtuk megakadályozni szeretett fővárosunk elleni támadásaikat. Az ellenséges gépek idegesítő dübörgése, amely egész éjszaka nem szűnt meg, pattanásig feszítette idegeinket. Viszont annál nagyobb volt örömünk másnap, amikor megtudtuk, hogy a moszkvai légvédelem hősei szétszórták az ellenséges gépeket, amelyek el sem tudtak jutni a városig!

A mi hadseregünk védőkörletét a német pilóták akkoriban nem nyugtalanították. Csak egy eset vésődött az emlékezetembe, az viszont először nagy riadalmat keltett.

Az ellenséges repülőgépek hol itt, hol ott vastag papírzsákokat szórtak le. A zsákokban parányi férgeket találtak. Elrendeltük, hogy a katonák gondosan figyeljék az ellenséges repülőgépeket, gyűjtsék össze és a helyszínen égessék el a gyanús csomagokat. Néhány ilyen zsákot a szükséges óvatossági rendszabályok megtartásával ellenőrzés végett elküldtünk Moszkvába.

Moszkva is nagy jelentőséget tulajdonított az ügynek. Elkezdték

az elemző vizsgálatokat. Közben pedig nálunk tovább hullottak az egből a zsákok, egyik-másik kihasadt, a férgek pedig szétmásztak belőlük. Fertőtlenítésre időnk nem volt.

Moszkvából hamarosan megérkezett a vizsgálatok eredménye: semmi veszély. A hitleristák csak az idegeinket akarták próbára tenni.

Helyi jelentőségű harcokat folytattunk, tökéletesítettük a védelmet, az embereket pedig arra oktattuk, amire holnap szükségük lesz a harcban. Tyimosenko marsall lelkesen üdvözölte kezdeményezésünket, az alhadnagyok egyhónapos tanfolyamait, melyekre a közép-, olykor főiskolát végzett, harcokban kitűnt katonákat válogattuk össze. A párt- és Komszomol-szervezetek a katonák tömegei számára hozzáférhetővé tették azoknak a harckocsivadászoknak a tapasztalatait, akik gyújtókeverékes palackokkal irtották az ellenséges harckocsikat... A háború első napjainak megrázkódtatása múlóban volt. Egyszer, amikor beléptem a fedezékünkbe, megütötte fülemet Lobacsev hangja: éppen az egyik hadosztály politikai osztályának vezetőjét korholta:

– A háború katonaemberek számára természetes állapot, a viszontagságokkal egyetemben, te meg folyton az idegeidre panaszkodsz, ideje már abbahagyni ezt.

Lobacsev helyesen ismerte fel a változás lényegét.

Elvtársi kötelességemnek tartom, hogy tisztelettel adózzak Alekszej Andrejevics Lobacsev tábornok emlékének. Lobacsevvel, a hadsereg haditanácsának tagjával, őszinte barátságban éltünk. Szerette a csapatokat, ismerte az embereket, és mindig sok segítséget kaptam tőle. Olyan ember volt, hogy szinte felüdülést jelentett vele beszélgetni. Egy fedezékben laktunk, később pedig olyan házat választottunk, amelyben ketten berendezkedhettünk. Amikor az újságírók közül gyakoribb vendégünk lett Vlagyimir Sztavszkij – ugyancsak régi bolsevik, érdekes író, aki számára nem volt idegen a katonai környezet –, hármasban szállásoltunk el. Micsoda szép órákat töltöttünk együtt!

Amikor én megismerkedtem és együtt szolgáltam Lobacsevvel, ő már kiváló politikai vezető volt. A sors azonban meredekre szabta pályáját. Előfordul, hogy egyetlen ember sorsában visszatükröződik a kor sajátossága.

A háború a katona szigorú próbatétele. Ez így volt és mindig így is lesz. De ez a természetes folyamat nálunk igen bonyolult volt. Nem sokkal a háború előtt rengeteg parancsnokot és politikai munkást emeltek ki lentről magas beosztásokba. És a tapasztalatok? Az ismeretek? Eligazodás olyan méretek között, amilyenekről nem is álmodtak? Mindezt már a harcok közepette kellett megszerezniük. Lobacsev elmondta, hogy ő, a század politikai tiszt, alig egy hónap alatt hadosztálykomisszárrá lépett elő; harminckilencben kinevezték a Moszkvai Katonai Körzet politikai csoportfőnökévé. Szerencsének tartotta, hogy 1940-ben már végig alkalma volt a haditanács tagjaként tevékenykednie a Bajkálontúlon szervezett új, 16. hadseregben. Különben nagy elismeréssel szólt parancsnokáról. És mégis nagyon sok nehézséggel kellett megküzdenie. Kisegítette eleven észjárása, szervező tehetsége és az a bolsevik képessége, hogy tanuljon az élettől.

Szeptemberben I. Sz. Konyev tábornokot nevezték ki a Nyugati Front parancsnokává. A 19. hadsereget átvette tőle M. F. Lukin, a 20. hadseregnek pedig F. A. Jersakov tábornok lett a parancsnoka.

Ekkorra sikeresen befejeződött a jelnyai hadművelet. A szovjet csapatok az ellenséget visszavetették nyugatra. A mi arcvonalszakaszunkon akárcsak szomszédainknál, semmi változás sem történt. A három hadsereg törzsei szilárd kapcsolatot tartottak egymással, kidolgozták a csatlakozás biztosítására vonatkozó együttműködést.

Lukinnal ebben az időben különösen közeli barátságba kerültünk. Még nehezen mozgott, ezért Lobacsevvel gyakran meglátogattuk a 19. hadsereg harcálláspontján. Többször találkoztunk, hogy megvitassuk a csapataink helyzetével összefüggő kérdéseket. Kialakult bennünk az a szilárd meggyőződés, hogy az ellenség nem lesz képes áttörni arcvonalunkon. A csatlakozásokat megbízhatóan fedeztük. kidolgozták és megszervezték a csatlakozás biztosítására vonatkozó együttműködést.

re, ha az ellenséges erők valamely arcvonalszakaszon mégis áttörnének, és az áttörést el kell reteszelnünk.

A törzs szeptember második felében gondosan kidolgozta a 16. hadsereg csapatainak védelmi tervét. A tervben előirányzott intézkedések biztosították az ellenség határozott visszaverését. Változa-

tot dolgoztunk ki arra az esetre, ha az ellenség – minden erőfeszítésünk ellenére – mégis áttöri védelmünket. Ez a változat előírta, hogyan kell visszavonulniuk a csapatoknak úgy, hogy maximális veszteséget okozzanak az ellenségnek, és minden módon késleltessék előnyomulását. Tudtuk: az ellenség erősebb, manőverezőképesebb nálunk, még mindig kezében tartja a kezdeményezést, ezért még súlyos harcoknak nézünk elébe.

Ezt a tervet felterjesztettük Konyevnek, a Nyugati Front parancsnokának. Konyev jóváhagyta a terv első részét, mely a védelemre vonatkozott, és elvetette a második részt, mely a kényszerű visszavonulás rendjét írta elő.

A saját arcvonalszakaszunkon és a szomszédainknál uralkodó csend nyugtalanítani kezdett bennünket. Éreztük, a németek valamit terveznek. A hadsereg lehetőségei nem adtak módot arra, hogy kiderítsük az ellenség szándékát. A csapateszközökkel végzett felderítés megerősítette, hogy előttünk változatlanul csak gyalogos egységek állnak. A front törzsétől sem kaptunk semmilyen fontosabb adatot.

Általában véve a hadseregparancsnokok tájékoztatása akkor még nagyon rosszul volt megszervezve. Tulajdonképpen azt sem tudtuk, mi történik a front sávjában, nem hogy a front sávján túl. Ez pedig zavart a munkában.

Néhány tiszt kíséretében átjött hozzánk Lukin tábornok. Moszkvai esztrádművészek rendezték első előadásukat a hadseregtörzs közelében, egy erdei tisztáson. A díszletet a sárguló lombú erdő adta.

Az előadás nagyon jól sikerült. A közönség nagy örömmel és hálásan tapsolt.

Jó hallgatni a dalokat, persze, de azért az alkalmat kihasználva Lukinnal félrevonultunk, és megtárgyaltuk az ellenség viselkedését, amely óvatosságra intett. Elhatároztuk, hogy erőszakos felderítést végzünk.

Másnap ezt a tervet végrehajtottuk.

A harcban foglyokat ejtettünk. Azt vallották, hogy a hátuk mögött a jarcevói irányban valamilyen páncélos- és gépesített egységek jelentek meg.

Intézkedtünk az arcvonalszakaszok megerősítésére, különösen

azoknál a hadosztályoknál, amelyek a Vjazma–Szmolenszk műutat fedezték.

Kazakov megszervezte a tüzérségi ellen-előkészítést, amelyben részt vett a „katyusa"-osztály is.

Október 2. Éjszaka. A peremvonalból a megfigyelők és a felderítő csoportból jelentették: az ellenség felől tisztán hallatszik a harckocsimotorok dübörgése.

... És hajnalban megkezdődött a német támadás arcvonalunk középső szakasza ellen, ahol vártuk is a csapást.

Ekkor fordult elő először, hogy az ellenséges repülőgépek bombázták harcálláspontunkat, bár nem okoztak nagy kárt.

A figyelőpontról jól láttuk, hogy szinte ugyanakkor, amikor a lövegek és az aknavetők tüzet nyitottak, megindultak a német harckocsik is, nyomukban a gyalogsággal. De ebben a pillanatban megszólaltak a mi lövegeink is, amelyeket bevontunk a tüzérségi ellenelőkészítésbe. A páncéltörő ágyús ütegek közvetlen irányzással tüzeltek. A „katyusák" – már egy egész ezredünk volt – össztüzet zúdítottak a lövészárkokból kiugráló ellenséges katonákra.

Gyalogságunk nem ingott meg. Méltó fogadtatásban részesítette a rohamozó ellenséges csatárláncokat. Egyes arcvonalszakaszokon kézitusára került sor.

A harc déli tizenkét óráig tartott.

Az ellenség nagy veszteségeket szenvedett élőerőben és technikában, és sikert nem ért el. A 16. hadsereg megvédte állásait.

Délután heves harcok bontakoztak ki Lukin sávjában. Az ellenség a 19. hadsereg jobbszárnyán küzdő egységeket valamelyest visszaszorította, de a hadseregparancsnok közölte velem, hogy saját erőivel vissza tudja állítani a helyzetet.

Másnap az ellenség sötétedésig erős tűz alatt tartotta védőszakaszunkat, de támadásra nem vállalkozott. Repülőgépek csoportosan bombázták ütegeink tüzelőállásait és felderítést végeztek a Vjazmába vezető út fölött.

Október 3-án este aggasztóbb hírek érkeztek a 19. hadseregtől. A hadseregparancsnok telefonon közölte:

– Kénytelen vagyok meghajlítani a jobbszárnyamat és arccal északnak fordítani ... A szomszéddal, a 30. hadsereggel, nincs kapcsolatom.

Lukin segítséget kért. Küldtünk neki két lövészhadosztályt, egy harckocsidandárt meg egy tüzérezredet.

A front törzséből semmilyen aggasztó jelzés nem érkezett.

Bal oldali szomszédunknál, Jersakov tábornoknál nyugodt volt a helyzet.

Pedig a vihar közeledett. Hamarosan saját szemünkkel láttuk, mégpedig teljesen váratlan körülmények között.

VÁRATLAN PARANCS

Október 5-én este táviratot kaptam a Nyugati Front törzséből. A távirat így szólt: haladéktalanul adjam át az arcvonalszakaszt a csapatokkal együtt F. A. Jersakov tábornoknak, magam pedig a 16. hadsereg törzsével október 6-án érkezzek Vjazmába, és szervezzek ellencsapást Juhnov irányában. A parancs közölte, hogy Vjazma körzetében öt hadosztállyal és megerősítő eszközökkel töltenek fel bennünket.

Mindez teljesen érthetetlen volt. Tőlünk északra, többek közt Lukin tábornoknál, súlyos helyzet alakult ki, s hogy a front balszárnyán, valamint tőlünk délre mi a helyzet, azt nem tudtuk . . .

Jelen voltak Lobacsev, Kazakov, Malinyin és Orjol elvtársak. A távirat nekik is, akárcsak nekem, gyanús volt. Emlékszem, a törzsfőnök felkiáltott:

– Elmenni ilyen időben a csapatoktól? Megáll az eszem!

Követeltem, hogy ismételjék meg a parancsot írásban, a frontparancsnok személyes aláírásával.

Éjszaka egy pilóta elhozta az utasítást I. Sz. Konyevnek és N. A. Bulganyinnak, a haditanács tagjának az aláírásával.

Kétségeink eloszlottak. De ettől még nem láttunk tisztábban.

A 20. hadseregtől már megérkeztek az átvevők. Az úti előkészületekkel hamar végeztünk. Törzsünk elindult az új harcálláspontra, és valamennyien éreztük, hogy minden bizonnyal baljós események történtek, nekünk viszont ebben a vészterhes pillanatban nincsenek csapataink, s abban sem vagyunk biztosak, hogy találunk csapatokat ott, ahová küldenek bennünket.

Megpróbáltunk rádión kapcsolatba lépni a front törzsével, de

eredménytelenül. Mintha légüres térbe csöppentünk volna. Nagyon ostoba helyzet volt.

Magunknak kellett tennünk valamit, hogy tisztázzuk a helyzetet, és ezt meg is tettük: különböző irányokba felderítőket küldtünk ki.

Óvatosságra intett a látvány, amely elénk tárult, amikor Jarcevótól keletre a Dnyeperhez értünk. Elhagyott állások. A lövészárkokban sehol egy ember. Tudtuk, hogy hadseregünk hátában a Dnyeper mentén berendezkedett a Tartalék Front egyik hadserege. De most fogalmunk sem volt róla, hol lehet ez a hadsereg és egyáltalán mi történt itt.

Útban Vjazma felé a 30. és a 22. hadsereg különféle hadtáp egységeinek gépkocsijaival találkoztunk. A katonák egybehangzóan állították, hogy német ejtőernyősök szétverték alegységeiket, nekik azonban sikerült kitörniük és most csapatukat keresik. Útközben egyre gyakrabban hagytunk el menekülő csoportokat – szekereiken mindenféle cókmókkal.

Az emberek elbeszélései és a felderítés adatai nyomán valamelyest tisztázódott a helyzet. Az ellenség páncélos- és gépesített csapatainak minden jel szerint sikerült áttörniük a 19. és a 30. hadsereg sávjában és meglehetősen mélyen behatolniuk keletre. A menekülők Szicsevkát, Pigulinót, Holm-Zsirkovszkijt és más helységeket emlegették, s állították, hogy ezekben már nagy német erők vannak sok harckocsival és így tovább. Mindezek a helységek a Jarcevo–Vjazma műúttól északra voltak. Magától adódott a következtetés, hogy ez valószínűleg az ellenség egyik éke, és várható, hogy ezt az éket elfordítják, hogy átvágja és lezárja a műutat, s létrehozza a bekerítés belső gyűrűjét.

Semmiféle egységgel nem találkoztunk. A front törzsével még mindig nem sikerült kapcsolatot teremtenünk. Nyomasztó érzés volt, hogy magunkra vagyunk hagyatva. Rendkívül nyugtalanított az a kérdés, hogy mi történik a műúttól délre. Malinyin meg én megálltunk egy szénakazalnál, hogy ott várjuk meg a felderítő csoportokat. Lobacsev néhány tiszttel előrement. Alig egy óra múltán visszatért, s ledőlt mellénk a szénára:

– Az útkereszteződésnél találkoztam Vaszilij Danyilavics Szokolovszkijjal. Kasznában már nincs senki. De a mi feladatunk – mondta – változatlan.

Lobacsev véleménye szerint a front törzsfőnöke akkor maga sem tudta pontosan, hol mi történik.

A felderítők még mindig nem találtak csapatokat Vjazma körzetében. Hol lehetnek hát ezek a hadosztályok, amelyeket Konyev ígért parancsában? Ilyen gondolatok gyötörtek, míg új harcálláspontunk felé tartottam.

A harcálláspontot csaknem kész állapotban találtuk. A rádiósok munkába álltak. A front törzse hallgatott, nyilván mozgásban volt, nem volt ideje üzembe helyezni a rádiókat.

Nem tudtak kapcsolatot teremteni a rádiósok a csapatokkal sem.

Malinyint megbíztam, hogy keresse meg a csapatokat és létesítsen kapcsolatot a fronttal vagy a főhadiszállással, magam pedig Lobacsevvel együtt a városba menetm.

I. Sz. Nyikityin tábornok, a helyőrség parancsnoka jelentette:

– Vjazmában nincs semmiféle csapat, a környéken úgyszintén. Csak rendőrségem van. A városban nagy a riadalom, híreket terjesztenek, hogy dél és délkelet felől, Juhnovból német harckocsik közelednek.

– Hol vannak a helyi szovjet- és pártszervek?

– A székesegyházban. Ott van az egész területi vezetőség.

A székesegyház magas dombon állt, ősi erődként nézett le Vjazmára. Alagsorában valóban megtaláltuk D. M. Popovot, a szmolenszki területi bizottság titkárát, körülötte gyűltek össze a szmolenszki és a vjazmai városi pártbizottság tagjai. Ott volt D. A. Lesztyev, a Nyugati Front politikai csoportfőnöke is. Amint meglátott, örömmel integetett:

– Minden rendben van, elvtársak. Bemutatom önöket a parancsnoknak . . .

Sajnos, ki kellett ábrándítanom őket. A parancsnok ugyan itt van, de nincs kinek parancsoljon. Utasítottam Nyikityin tábornokot, hogy jelentse a pártvezetőségnek a rendelkezésére álló értesüléseket a csapatokról és a Vjazma körzetében kialakult helyzetről.

– Hogy lehet ez? – csodálkozott a tábornok. – Nemrég jöttem vissza a front törzséből, amely most útban van új harcálláspontjára, és biztosítottak, hogy önnek itt legalább öt hadosztálya van, amelyek a tizenhatodik hadsereg törzsének megérkezését várják . . .

Ez a beszélgetés október 6-án délután hangzott el.

Éppen meg akartam kérdezni Nyikityint, hogy mi a helyzet a felderítéssel és a város megközelítési útjainak megfigyelésével, amikor az alagsorba berobbant A. P. Vahtyerov, a szmolenszki városi tanács elnöke:

– Német harckocsik a városban!

– Ki mondta?

– Magam láttam őket a toronyból!

– Lobacsev elvtárs, intézkedj, készítsék elő a gépkocsikat . . .

Lesztyevvel és Popovval gyorsan felmentünk a toronyba. Csakugyan láttuk a harckocsikat. Géppuskáikkal lőtték a városból kiiramodó gépkocsikat.

A német harckocsik betörtek Vjazmába. Haladéktalanul tovább kellett állnunk. Vjazmát nem volt kivel védenünk.

A legtágasabbnak az én ZISZ–101-esem bizonyult, Lobacsev és Popov „gazikjai" kisebbek voltak. Felszedtük az elvtársakat, és elhagytuk a várost. A városból szerencsésen kijutottunk. Egyhelyütt majdnem beleszaladtunk egy német harckocsiba, de az utolsó pillanatban bekanyarodtunk egy mellékutcába, és a németek csak vaktában lövöldözhettek utánunk.

Harcálláspontunk Vjazmától északkeletre egy kis erdőben volt. Itt megpróbáltuk összegezni mindazokat az adatokat, amelyeket a törzs közben megszerzett. A németek kedvelt módszerükkel mértek csapást: az arcvonal áttörése két irányban, a bekerítés belső gyűrűjének megteremtése az ékek összezárásával az áttörés mélységében . . . Ez abban a pillanatban világos volt számunkra. Tehát az ellenséges harapófogó összezárásának terepszakasza Vjazma volt. Ezt már tudtuk, magunk is láttuk és éreztük. Felderítésünk megerősítette. De hogy hol alakítják ki a bekerítés külső gyűrűjét, amiről hamarosan gondoskodik az ellenség, még ezután kellett kiderítenünk.

Október 6-án este megérkezett harcálláspontunkra G. K. Malangyin tábornok, a fronttörzs hadműveleti csoportfőnöke és vele Kamera tábornok, régi jó ismerősünk. A front törzsét keresték. Az arcvonal helyzetéről az elvtársaknak nem volt elképzelésük. Elmondtam, amit sikerült megtudnunk, és azt tanácsoltam nekik, hogy próbáljanak meg éjszaka az autósztrádától északra kelet felé haladni: minden valószínűség szerint a front törzse is arra ment. Malangyint és Kamerát a biztonság kedvéért elkísérte tisztjeink egy csoportja.

Tisztjeink a feladatot szerencsésen teljesítették, de visszaútban a németek tüzébe kerültek, ketten megsebesültek, a gépkocsi elégett, és a bátor tisztek gyalogszerrel alig tudtak elvergődni hozzánk.

Malinyin jelentette, hogy Vjazma közelében hiábavaló minden keresés: semmiféle hadosztálynak nyoma sincs. Most már azon kellett törnünk a fejünket, hogy mit teszünk ebben a furcsa helyzetben.

Térjünk vissza saját csapatainkhoz?

Az ellenség addigra már összébb zárta a belső gyűrűt, visszatérnünk tehát nem lehetett. És ami a legfontosabb: a 16. hadsereg törzsét valamilyen feladat végrehajtására akarták felhasználni, tehát kötelességünk volt, hogy jelentkezzünk, és átvegyük a feladatot.

Október 6-án este törzsosztagunk átvonult a várostól északkeletre, illetve a Vjazma–Mozsajszk autósztrádától északra elterülő erdőbe. Korábbi helyünkön több ízben is német repülőgépek jelentek meg fölöttünk.

Különböző irányokba kiküldött felderítőink egész éjszaka és másnap egyfolytában dolgoztak. Megállapították: az autósztrádát Vjazmától keletre átvágták az ellenség páncélos egységei, és szilárdan megszállták ezt az irányt; magában Vjazmában német gépkocsizó gyalogság van; a Szicsevkába vezető úton szakadatlanul özönlenek a német csapatok.

Tumanovót még nem foglalták el, és ott van egy századnyi belügyi csapat. A század örömmel csatlakozott hozzánk.

A tumanovói erdőben egy elhagyott bunkerben összegyűltek legközvetlenebb munkatársaim. A javaslatok lényege az volt, hogy tovább nem várhatunk. Arra nem számíthattunk, hogy keletről erők vonulnak fel, tehát nem volt mivel segítenünk a bekerített csapatokon. Magunk is beszorultunk a bekerítés belső és külső gyűrűje közé, melyet a németek igyekeztek minél előbb megszilárdítani.

Végleges elhatározásom így szólt: át kell törnünk északkeletnek. Minden valószínűség szerint az ellenséges gyűrű ott a legkevésbé tömör. Abban az irányban annak is nagyobb a valószínűsége, hogy a bekerítésből kitörő szovjet egységekkel találkozunk. A menet október 8-ra virradó éjszaka indul.

Volt idő, amikor mi szedtük össze a bajba jutott katonákat és tiszteket, megszerveztük őket, lelket öntöttünk beléjük, mondván, nogy ahol a parancsnok a helyén van, ahol kommunisták és kom-

szomolisták vannak, ott az emberek minden nehézséget leküzdve becsülettel teljesítik hazafias kötelességüket. Most ezt magunknak is be kellett bizonyítanunk.

Az egész személyi állományt beosztottuk alegységekbe, kijelöltük a parancsnokokat. Vonulás három oszlopban: az elsőt Kazakov tábornok vezette, a középsőt én, a második lépcsőt pedig, amelyben a gépkocsik is helyet kaptak, Orjol ezredes. A páncélgépkocsik és a BT–7-es harckocsik a középső oszlop után vonultak, hogy kéznél legyenek a parancsnoknak, ha ellenséggel találkozunk. Megszerveztük a menetbiztosítást és a felderítést; kapóra jött nekünk a belügyi lovasszázad, mely a menetvonaltól távol tevékenykedett.

A gépkocsivezetők kivételével mindenki gyalog vonult.

A törzs autóbuszánál Lobacsev összegyűjtötte az embereket. Tiszteket, harcosokat, sofőröket... Utolsó útravalók: semmilyen körülmények közt sem szabad szétforgácsolódni kis csoportokra, együtt vonulunk és együtt harcolunk, emlékezve a katonaszabályra: egy mindenkiért, mindenki egyért. Sebesülteket semmiképp sem szabad hátrahagyni; a halottakat – ha a körülmények nem engedik meg elszállításukat – a helyszínen el kell temetni.

Az esti szürkületben nemigen lehetett látni az arcokat. De éreztük, hogy helyeselték a parancsot. A háború már sok mindenre megtanította az embereket.

Éjszaka. Elindultunk. Sűrű eső esett. A dűlőutak feláztak.

Időnként megálltunk, hogy az elmaradók felzárkózhassanak és egymáshoz igazítsuk az oszlopok élét. Legtöbbször a gépkocsik miatt kellett megállnunk, pedig addigra már összeszedtünk vagy százat. Lépten-nyomon harckocsikkal kellett kivontatnunk őket a sárból.

Tizenöt kilométerrel odébb, egy falu közelében terveztük az első pihenőt. A faluhoz közeledve a felderítők, majd az előőrs is német motorkerékpárosokra és két gépkocsira való gyalogságba ütköztek. Fellángolt a harc: a mieink, két harckocsi támogatásával gyorsan elbántak az ellenséggel. A németek szétfutottak, hátrahagytak halottakat, egy kilőtt gépkocsit és néhány motorkerékpárt. Ebben az összetűzésben osztagunk főerői nem vettek részt.

Útközben hol balról, hol jobbról több ízben is lövöldözésre került sor menetbiztosítóink és kis német csoportok között. Az embereket ez éberré tette, de semmiféle pánikot nem okozott.

A menet nyugodtan vonult tovább. Szigorú rendet tartottunk.

A falucskában – a nevére sajnos nem emlékszem – rövid pihenőt tartottunk. Az emberek megéheztek. (Egyébként Tumanovóban, ahol a lovas belügyisek csatlakoztak hozzánk, a vasútállomáson élelmiszer-szállító szerelvények rekedtek; amit csak lehetett, átraktunk saját tehergépkocsiainkra, a többit meg felrobbantottuk.)

Lobacsev, Malinyin, én és még valaki a törzs és a politikai osztály tisztjei közül bementünk egy parasztházba. A háziak láthatóan riadtak voltak, de vendégszeretően fogadtak. Elénk szaladt a kisfiuk. Elmondta, hogy estefelé három fasiszta harckocsi és vagy öt katonákkal megrakott gépkocsi vonult át a falun. A háziasszony hozzátette: Novo-Duginóból és Tyeszovóból érkezett menekültek – északra mintegy tizenöt kilométerre levő helységekről volt szó – elmondták, hogy arrafelé sok ellenséges harckocsit és gépkocsit láttak.

A szoba sarkából ekkor egy mély férfihang szólalt meg:

– Parancsnok elvtárs, hát mit csinálnak maguk! . . .

Arrafelé fordultam. Ősz szakállú öregember feküdt az ágyon. Hamarosan megtudtam, hogy az asszony apja.

Átható tekintettel nézett rám, s keserűséggel és fájdalommal teli hangon mondta:

– Parancsnok elvtárs . . . maguk elmennek, minket meg itt hagynak. Itt hagynak bennünket az ellenségnek, hiszen mi a Vörös Hadseregnek odaadtunk mindent, és nem sajnáltuk volna az utolsó ingünket sem. Öreg katona vagyok, harcoltam a németek ellen. Mi az ellenséget nem engedtük az orosz földre. Mit csinálnak hát! . . .

Ezekre a szavakra mind a mai napig emlékszem. Mintha arcul ütöttek volna . . . De nemcsak én, mindannyian elkomorodtunk.

Persze, megpróbáltuk megmagyarázni, hogy a kudarcok ideiglenesek, hogy okvetlenül visszajövünk. De őszintén megvallva nem voltam biztos benne, hogy megnyugtattuk az öreg katonát, aki az első világháborúban kétszer sebesült és most ágyhoz volt szegezve. Búcsúzóul azt mondta az öreg:

– Ha ez az átkozott betegség nem volna, elmennék védeni Oroszországot.

Ismét menetben. Megyek, de fejemből nem tudom kiverni ezt a parasztházat, a viszontagságokra ítélt családot, az öreg kolhozparasztot. Szemrehányása jogos volt.

S ezek a gondolatok csak fokozták azt a nyomasztó érzést, amelyet a szovjet népre szakadt veszély látványa keltett bennem.

Egy mezőn átérve a középső oszlop ismét erdőben folytatta a menetet. A felderítők jelentették: tőlünk északra a 18. népfelkelő lövészhadosztály egységei vonulnak keletnek. Magunk alá rendeltük őket, azzal a feladattal, hogy ha ellenséggel találkozunk, együttműködünk.

Csoportunk ettől kezdve már meglehetősen tekintélyes erő volt, mely át tudott törni bármely irányban.

A népfelkelők harci szellemét megerősítette a velünk való egyesülés. S be kell vallanom, hogy a nehéz helyzetekben sem vesztették el a fejüket. Hangulatuk a velünk való találkozás előtt is bizakodó, harcolni akaró volt. Moszkvaiak voltak, akik helyt tudtak állni magukért és a közös ügyért. Nem véletlen, hogy a 18. népfelkelő hadosztály a Moszkváért vívott harcok idején, miután kijárta a rövid, de hasznos iskolát Pjotr Nyikolajevics Csernisev tábornok – Szmolenszk védelmének hőse – tapasztalt keze alatt, elnyerte a gárda címet . . .

Közelgett a hajnal. A minden erőt felemésztő sárban legalább harminc kilométert tettünk meg. Nagyon elfáradtunk. És éppen ekkor jelentették, hogy körülbelül három kilométerre tőlünk leszállt egy U–2-es repülőgép. Odaküldtem Barancsuk ezredest, a hadseregrepülők főnökét. Hamarosan örvendetes hírrel tért vissza: Gzsatszkban saját csapataink vannak, előző nap ott járt Vorosilov és Molotov.

Barancsuk annyira megörült ennek, hogy nem gondolt rá, a pilótát el kellene hoznia hozzánk, sőt ki sem faggatta részletesebben. Megparancsoltam, hogy a pilótát kerítsék elő, de a repülőgép már felszállt, és – érthetetlen módon – nyugatnak repült.

A hír gyorsan elterjedt az osztagban. Egyre-másra kértek: engedjem meg, hogy a további menetet gépkocsikon tegyük meg – Gzsatszkig legfeljebb tíz kilométert kellett még megtennünk.

Az emberek valóban elfáradtak, menni pedig még sokat kellett. Felvirradt, nagy távolságot be tudtunk látni. Ezért elhatároztuk, hogy gépkocsikon megyünk tovább a Gzsatszknál levő hídig. Óvatosságból az előrevetett osztagot megerősítettem két harckocsival és egy páncélgépkocsival. A lovasságot utasítottam, hogy folytasson felderítést a várostól északra, állapítsa meg, hol vannak gázlók és át-

kelőhelyek a Gzsaty folyón. A népfelkelők a második lépcsőben vonultak Gzsatszk felé, biztosítva bennünket nyugat és dél felől.

Lobacsev tűzbe jött. Nagyon szeretett volna előremenni.

– Hátha még ott érem Vorosilovot!

Engedélyeztem, hogy előremenjen az előrevetett osztaggal, de csakis a páncélgépkocsiban és azzal a kikötéssel, hogy semmi esetre se szaladjon előre.

És a haditanács tagja előre indult.

Megindult a törzs és a szűkebb vezetési csoport egymás mögé felzárkózva.

Érthető volt az emberek közös vágya, hogy minél előbb átkeljenek a folyón és találkozzanak csapatainkkal. Önkéntelenül gyorsítottuk a menetütemet, s a híd közelében csaknem utolértük az előőrs végét, amely egy kicsit lemaradt. És ebben a pillanatban az erdő fölött, amelyen átvonultunk, gyűrű alakú felhő lobbant fel és már hallottuk is a robbanást.

Az élen haladó gépkocsik velem együtt előreiramodtak. Hogy mi késztetett bennünket erre, nehéz volna megmagyarázni, de ezt tettük, és amint kiértünk a nyitott térségre, rögtön nehéz géppuskák és harckocsitűz fogadott bennünket.

Rögtön szétbontakoztunk, hogy láncot alkossunk.

Miután menet közben tájékozódtam, megparancsoltam, hogy az oszlop erőinek egy része erősítse meg az előrevetett osztagot, amely már tűzharcban állt a Gzsaty jobb partján. A gépkocsikat tüntessék el az útról és álcázzák. A tizennyolcadik hadosztály egy ezreddel kösse le az ellenséget Gzsatszknál, a főerőkkel pedig próbáljon meg áttörni jóval északabbra.

A következő volt a helyzet. A BT–7-es nem messze az előőrs előtt haladt, a hídnál aknára futott és felrobbant. Az ellenség a közeledő osztagot géppisztoly- és géppuskatűzzel fogadta. Lobacsev páncélgépkocsijába becsapódott egy tüzérségi gránát, de nem robbant fel (később megtalálták a kocsiban). Az osztag rögtön gépkocsikra szállt és harcba lépett. A hídból csak a roncsok voltak meg.

Ekkor értünk oda mi, és éppen jókor, mert a németek előőrsünk kis létszámát látva, megpróbáltak átkelni a folyón.

Ezt a kísérletet visszavertük.

A pilóta értesülései hamisak voltak. Egyenesen az ellenség karjai-

ba küldött bennünket. Hogy véletlenül-e vagy sem, azt ki tudja ma már.

Azt az utat tehát, amelyen át akartunk törni a mieinkhez, az ellenséges egységek már átvágták. Átkelőeszközök nélkül nem kelhettünk át a Gzsatyon. Az elhúzódó harcnak nincs értelme, mivel az ellenség elegendő erővel rendelkezett ahhoz, hogy végezzenek velünk.

Gzsatszk előtt ideiglenesen utóvédeket hagytunk hátra, a többi erővel pedig észrevétlenül manővert hajtottunk végre észak felé, mégpedig több hullámban. Már elég messze jártunk, amikor még mindig hallottuk a bombák robbanását a gzsatszki irányból. Nagy magasságban német repülőgépek húztak el fölöttünk, de bennünket nem támadtak.

Ismét menetben vagyunk hát, felgöngyölítjük a kis létszámú ellenséges osztagokat, s megkerüljük a nagyobb csoportosításokat. Ismét összeszedtünk mindenkit, akinek sikerült kitörnie a bekerítés belső gyűrűjéből. Úgy látszik, ez a gyűrű nem volt túlságosan tömör. Az ellenség csak a fő közlekedési utakat tartotta szilárdan.

A Gzsatyon megtaláltuk a gázlókat, és október 9-re virradó éjszaka szerencsésen átkeltünk a túlsó partra. Nem írok le minden eseményt, minden csetepatét, az átkelőhelyek elfoglalását és biztosítását. Kelet felé haladtunkban inkább kisiklottunk az ellenség külső arcvonalának összezáruló harapófogójából.

Csak Uvarovkától északra az erdőben – Mozsajszktól negyven kilométerre – sikerült végre kapcsolatot teremtenünk a front törzsével. Parancsot kaptunk, hogy induljunk Mozsajszk körzetébe.

Még aznap U–2-es repülőgépeket küldtek értem és Lobacsevért. Malinyint megbíztam, hogy az osztagot vezesse át az új körletbe, aztán Lobacsevvel elindultunk a repülőgépek felé. Malinyin egy pillanatra még visszatartott:

– Vigye magával a parancsot, amelyben utasítottak bennünket, hogy az arcvonalszakaszt és a csapatokat adjuk át Jersakovnak.

Megkérdeztem, hogy minek, mire ő így felelt:

– Szükség lehet rá, ki tudhatja . . .

Egy kis földszintes házban megtaláltuk a front törzsét. Vorosilov, Molotov, Konyev és Bulganyin elvtársak vártak bennünket. Vorosilov elvtárs rögtön nekem szegezte a kérdést:

– Hogyan került ön törzsével, de a tizenhatodik hadsereg csapatai nélkül Vjazmába?

– A frontparancsnok közölte, hogy az egységek, amelyeket át kell vennem, ott tartózkodnak.

– Különös . . .

Megmutattam a marsallnak a szerencsétlen parancsot a parancsnokság aláírásával.

Vorosilov keményen felelősségre vonta Konyevet és Bulganyint. Aztán behívatta a szobába G. K. Zsukov marsallt.

– Zsukov elvtárs a Nyugati Front új parancsnoka – mondta Vorosilov –, tőle kapja meg az új feladatot.

Vorosilov meghallgatta rövid jelentésünket, majd tolmácsolta a kormány és a főparancsnokság köszönetét valamennyiünknek, és sok sikert kívánt az ellenség visszaveréséhez.

Hamarosan hívattak Zsukovhoz. A tábornok nyugodt és szigorú volt. Érződött, hogy nem mindennapi akaratú ember.

Zsukov óriási felelősséget vállalt magára. Hiszen amikor mi megérkeztünk Mozsajszk körzetébe, a Nyugati Front parancsnokának szinte nem volt csapat a kezében. Legalábbis, a rendelkezésre álló csapatok arra sem voltak elegendők, hogy feltartóztassák az ellenség Moszkva elleni támadását.

Zsukov először megparancsolta, hogy vegyük át a mozsajszki harci arcvonalszakaszt (október 11-én). Ezt jóformán végre sem hajtottuk, amikor új parancs érkezett: a törzzsel és a 18. népfelkelő lövészhadosztállyal vonuljunk Volokolamszk körzetébe, rendeljünk alá magunknak mindenkit, akit tudunk, és szervezzünk védelmet a Moszkvai-tenger É és Ruza D közti sávban.

Az események gyors ütemben követték egymást.

Október 14-én érkeztünk meg Volokolamszkba, 16-án pedig már a német harckocsik csapást mértek hadseregünk balszárnyára.

A VOLOKOLAMSZKI IRÁNY

Október 14-re a Nyugati Fronton minden eddiginél súlyosabb helyzet alakult ki.

Az ellenség Moszkva felé tört. A pártnak, a kormánynak és a Legfelsőbb Főparancsnokságnak titáni erőfeszítéseket kellett tennie, hogy elhárítsa a hazánk fővárosa fölé tornyosuló veszélyt. A párt által vezetett szovjet nép újból bebizonyította, mire képes a veszély pillanataiban. Mindent megtettek, hogy útját állják az ellenséges csapatoknak. A főhadiszállás Moszkva körzetéből sürgősen önálló egységeket vezényelt a harcvonalba, valamint hadosztályokat dobtak át más arcvonalakról, Közép-Ázsiából és a Távol-Keletről is.

Tisztában voltunk vele, hogy a frontparancsnokság tőlünk is teljes erőfeszítést vár.

A látvány, amely Volokolamszkban fogadott, arra a helyzetre emlékeztetett, amelyben már volt alkalmam harcolni júliusban Jarcevo körzetében. De akkor csak maroknyi tiszttel érkeztem a fenyegetett arcvonalszakaszra, akiket eleinte nem is ismertem, s nem voltak híradó eszközeim sem. Most októberben viszont a hadseregparancsnoknak jól összekovácsolt törzse volt, felszerelve az összes szükséges eszközökkel, és ez a törzs képes volt gyorsan kapcsolatot teremteni és megszervezni a vezetést. A törzs személyi állománya már kijárta a háború nehéz iskoláját igen bonyolult körülmények között. Az emberek összeszoktak, ismerték, és mint mondani szokás, fél szóból is megértették egymást. Én is, Lobacsev, Kazakov és Orjol is a nap nagyobb részét a csapatoknál, széthúzott védelmi vonalunkban töltöttük, ismerkedtünk a tereppel, tanulmányoztuk, amennyire ilyen rövid idő alatt lehetséges volt, a hadosztályokat és az embereket.

Tudtam, hogy a törzsfőnök és munkatársai egy percet sem vesztegettek hiába.

A politikai osztály kollektívája, élén D. F. Romanovval, nem maradt el a törzs mögött. Az osztály rendíthetetlen és edzett bolsevikokból állt, akik képesek voltak mozgósítani a párt- és Komszomolszervezeteket, s hőstettekre lelkesíteni az embereket.

Mindez óriási szerepet játszott annak a bonyolult és felelősségteljes feladatnak a megoldásában, amelyet ránk bíztak.

Miután Volokolamszkban berendeztük a harcálláspontot, a törzs és a politikai osztály tiszti csoportjait haladéktalanul kiküldtük minden irányba a körzetben tartózkodó csapatok megkeresésére és a bekerítésből kitörő egységek, csoportok és személyek összeszedésére.

Volokolamszk É körzetébe elsőnek L. M. Dovator 3. lovashadteste érkezett meg, s ezt hadműveleti tekintetben alárendelték a 16. hadseregnek. A hadtest két lovashadosztályból – I. A. Plijev tábornok 50. és K. Sz. Melnyik tábornok 53. hadosztályából állt.

A lovashadosztályok megérkezésünk előtt részt vettek a Mzsa folyónál vívott harcokban, és miután parancsot kaptak, hogy feltöltés végett vonuljanak hátra a front tartalékába, megindultak Oszuga állomáshoz (Rzsevtől délre 30 kilométerre). De kiderült, hogy útjukat már átvágták az ellenség páncélos és gépesített egységei. Dovator tábornok hadosztályai az ellenség hátába kerültek. Megkezdték a kitörést a bekerítésből. És így érkeztek október 13-án Volokolamszk körzetébe.

A 3. lovashadtest harcosai és parancsnokai több ízben részt vettek harcokban, mint mondani szokás, már szagoltak puskaport. A parancsnoki és a politikai állomány is rendelkezett harci tapasztalatokkal, és tudta, mire képesek a lovas katonák, tanulmányozták az ellenség erős és gyenge oldalait.

Az akkori körülmények közt különösen értékes volt a hadtest nagyfokú mozgékonysága; ily módon jól felhasználhattuk manőverezésre a fenyegetett irányokban, természetesen a szükséges megerősítő eszközökkel, amelyek nélkül a lovasok nem tudak volna harcolni az ellenséges harckocsikkal.

Igen jó benyomást tett rám a hadtest parancsnoka, Lev Mihajlovics Dovator tábornok, akiről már hallottam Tyimosenko marsalltól. Fiatal, életvidám volt, és ugyanakkor bölcs. Látni lehetett, hogy

érti a dolgát. A tábornok tehetségének és bátorságának bizonyítéka volt már az is, hogy a hadtestet ki tudta hozni harcképesen a bekerítésből.

Biztos lehettem benne, hogy a hadtestre rótt feladatot okosan fogják végrehajtani. Pedig a feladat igen bonyolult volt: Volokolamszk É-tól egészen a volgai víztárolóig, széles arcvonalon védelmet kellett szervezni.

A lovasságtól balra helyezkedett el egy összevont tiszti iskolás ezred, amelyet az OSZFSZK Legfelső Szovjetjéről elnevezett tiszti iskola növendékeiből szerveztek Sz. I. Mlagyencev ezredes és A. J. Szlavkin komisszár parancsnoksága alatt. Ezt az ezredet Szolnyecsnogorszkból riadóztatással dobták át Volokolamszkba, ahol a Lam folyó keleti partján rögtön hozzálátott a védelem megszervezéséhez.

Amikor Lobacsev megtudta, hogy kremli tiszti iskolások érkeztek körletünkbe, annyira elérzékenyült a feltörő érzelmektől, hogy nem tudtam megtenni, ne küldjem ki hozzájuk. Haditanácsunk tagja büszke volt rá, hogy harcos ifjúsága a kremli katonaiskola falai közt kezdődött. Milyen ragyogó arccal mesélte, hogy ezerkilencszázhuszonegyben őrséget állt a 27. számú őrhelyen – Lenin lakása előtt!

Amikor Lobacsev visszatért, elmondta, hogy a tiszti iskolások hangulata bizakodó és harcolni akarnak.

– Nagyszerű, nagyszerű ezred!

És csakugyan, Mlagyencev ezredes rögtön az első harcokban megmutatta, hogy ezredével sok mindenre képes.

A balszárnyon a front tartalékából érkezett 316. lövészhadosztály állt, nyugat és délnyugat felől fedezve Volokolamszkot a Ruza folyóig. Parancsnoka I. V. Panfilov tábornok, komisszárja Sz. A. Jegorov volt. Ilyen teljes értékű lövészhadosztályt – mind létszámban, mind felszerelésben – régen nem láttunk. Csupa keménykötésű parancsnok; a politikai tisztek a Kazah SZSZK párt- és szovjetaktíváiából verbuválódtak. A hadosztály megszervezéséhez nagy segítséget nyújtott a Kazahsztáni Kommunista Párt Központi Bizottsága.

Már október 14-én találkoztam Panfilov tábornokkal harcállás-pontján, és megvitattuk a főbb kérdéseket magasabbegységének harctevékenységével kapcsolatban. A tábornokkal folytatott beszélgetés mély benyomást tett rám. Rögtön láttam, hogy okos, nagy tudású, igen tapasztalt parancsnokkal van dolgom. Javaslatait jól alá-

támasztotta. Egyszerű, nyílt arca volt, sőt eleinte bizonyos félszegség érződött benne. Ugyanakkor csak úgy áradt belőle a buzgó energia, és le lehetett olvasni arcáról, hogy ha kell, vasakarattal és elhatározásából nem engedve cselekszik. Beosztottairól a tábornok tisztelettel beszélt, láttam, hogy jól ismeri mindegyik munkatársát.

Előfordul, hogy nem értjük meg rögtön az embert; nem tudjuk rögtön, mire képes, milyenek a lehetőségei. Panfilov tábornok érthető és rokonszenves volt számomra, valahogy rögtön bíztam benne – és nem csalatkoztam.

Az alárendelt parancsnokok jellemének tanulmányozása a harcra való felkészülésnek elengedhetetlen mozzanata. Miért? Azért, mert ezek a jellemek is a parancsnok tartalékai. Ezt megismerni hosszadalmas dolog, mi pedig akkor szűkében voltunk az időnek.

Tetszett nekem a tábornok nyugodt szellemessége is. Amikor szóba került egyik ezredének szakasza, a Bolicsevótól a Ruza folyóig terjedő arcvonalszakasz, azt mondta:

– Igen, itt a cövekekre ültünk.

Találó jellemzése volt ez az úgynevezett „erődövezetnek" – védelmi létesítmények helyett itt csak a helyüket jelölő cövekek voltak meg; az erődítést végző műszakiak idő hiányában ennél többre nem jutottak.

Mindent megteszünk, hogy az ellenséges támadás kezdetéig legalább tábori típusú erődítéseket építsünk.

A terep megítéléséből kiindulva úgy gondoltuk, hogy az ellenség a főcsapást minden valószínűség szerint a 316. hadosztály balszárnyára méri. A hadsereg parancsnoksága és maga Panfilov is erre az arcvonalszakaszra fordította a legnagyobb figyelmet, és mindenekelőtt a harckocsik elleni védelemről gondoskodott.

A törzs és a szolgálatiág-vezetők átadták a csapatoknak a megelőző harcokban szerzett tapasztalatokat, segítettek szóval és tettel.

Az ellenség eddigi harcaiban főleg nyomasztó harckocsifölényét használta ki. Ez most is várható volt. Tervbe vettük, hogy a harckocsik ellen bevetjük egész tüzérségünket. De nyilvánvaló volt, hogy nincs elég belőlük. Ezért elhatároztuk, hogy mind a röppályával, mind a kerekekkel való széles körű manőverezést alkalmazzuk. Megterveztük a tüzérség átcsoportosítását a veszélyeztetett arcvonalszakaszokra, kijelöltük és tanulmányoztuk a menetvonalakat. Kazakov

tábornok és tisztjei segítettek a hadosztályparancsnokoknak és a tüzérfőnököknek, hogy megszervezzék az egész tüzérség – közte a légvédelmi lövegek és a „katyusák" – felhasználását a harckocsik ellen, bármilyen irányból jelenjenek is meg.

Minden üteghez és önálló félszakaszhoz, melyet kirendeltünk a gyalogsághoz vagy lóról szállt lovassághoz a harckocsik elleni harcra, feltétlenül beosztottunk megfelelő lövész alegységeket fedezetnek a német géppisztolyosok ellen. Ezeket az alegységeket alárendeltük az üteg vagy a félszakasz parancsnokának. A 16. hadsereg ezt a rendszert saját tapasztalatai alapján vezette be, és korántsem eredménytelenül.

Ezenkívül aknákkal és robbanó töltetekkel felszerelt mozgó utász osztagokat szerveztünk. Az osztagokat gépkocsikra és országos járművekre ültettük. Azt a feladatot kapták, hogy harc közben zárják le a harckocsiveszélyes irányokat, állják útját a harckocsiknak védelmünk mélységében.

A csatlakozásokon és az ezredek közötti hézagokban harckocsiárkokat ástunk és aknamezőket telepítettünk. A Panfilov-hadosztály 1075. ezrede például négy kilométeres árokkal fedezte balszárnyát, és 4000 aknát telepített.

A védelmi munkálatok lázas ütemben folytak a 16. hadsereg egész – csaknem száz kilométeres – védősávjában.

A védelem tökéletesítése mellett intenzív munka folyt a harcosok erkölcsi-politikai állapotának megszilárdítása végett. Ennek célja az volt, hogy mindenkit áthasson az elfoglalt terepszakasz végsőkig való tartásának tudata, elszántsága, mely a visszavonulásnak a gondolatát sem engedi meg. Ezen a téren sokat tettünk.

Annak felismerése, hogy ránk hárul Moszkva megközelítési útvonalai védelmének feladata, megtízszerezte erőnket. A harcosok esküvel fogadták, hogy az ellenség szétzúzása érdekében mindent megtesznek.

Minden harcosunk tudta, milyen önfeláldozóan dolgoznak a moszkvai munkások és munkásnők. A moszkvaiak fáradságot nem ismerve valóságos fegyverraktárrá változtatták a fővárost, amely fegyverrel és lőszerrel látta el a frontot. A moszkvaiak – éjjel-nappal önfeláldozóan építették a harckocsiakadályokat, ásták le a vascölöpöket... A fővárosi gyárak munkáskollektíváival nem szakadt

meg kapcsolatunk ezekben a feszült és végsőkig terhelt napokban sem. A „Moszkva" szó mindegyikünk számára – a magas rangú vezetőtől az egyszerű harcosig – nagyon sokat jelentett: mindent, amiért harcoltunk, amit elértünk, miután megteremtettük a munkáshatalmat.

A volokolamszki irányban nagy segítséget nyújtott a 16. hadseregnek a főváros pártszervezete. A pártszervezet kezdeményezésére október folyamán moszkvai önkéntesekből több tucat harckocsi-vadászszázad és -zászlóalj alakult; ezek beolvadtak a hadseregbe, feltöltötték a szakadatlan, heves harcokban megritkult sorait.

Úgy emlékszem rá, mintha csak ma lett volna: közvetlen vonalon felhívott V. N. Romancsenko, a moszkvai rendőrfőnök:

– Nem tudna használni egy rendőrosztagot az arcvonalban?

– Nagyon fogunk örülni neki.

Hamarosan megérkezett Volokolamszkba egy kitűnően felszerelt osztag, mely a fővárosi rendőrség önkénteseiből alakult. Arra használtuk fel, hogy az ellenség hátában tevékenykedjen, és huzamos ideig felbecsülhetetlen szolgálatokat tettek nekünk.

Szomszédunk V. A. Homenko tábornok 30. hadserege volt. Csapatai az ellenség nyomásától szorongatva a Moszkvai-tengertől északra vonultak vissza. A harcok kezdetéig vele nem létesült kapcsolat. Balra, Bolicsevótól délkeletre, az 5. hadsereg volt szomszédunk, amelynek előbb D. D. Leljusenko tábornok, majd L. A. Govorov tábornok volt a parancsnoka. Ezzel a hadsereggel rendszeres kapcsolatot tartottunk.

A csapatok kis létszáma miatt kénytelenek voltunk valamennyi magasabbegységet, megerősítő eszközeivel együtt az első lépcsőbe széles arcvonalon elhelyezni.

Tartalékunk a 126. hadosztály egy lövészezrede volt. Ez az ezred szervezetten jutott ki a bekerítésből. Azt terveztük, hogy az ezredet a saját gyülekezőhelyünkről feltöltjük teljes értékű magasabbegységgé. Ezenkívül feltöltés végett kivontuk a tartalékba a 18. népfelkelő lövészhadosztályt. Természetesen, mindkét tartalék csapatot harckészültségben tartottuk.

A hadsereg erősítésül kapott két páncéltörő tüzér ezredet, két ágyús ezredet, két tüzérhadosztályt a moszkvai tüzértiszti iskola növendékeivel, két „katyusa"-ezredet és három „katyusa"-osztályt. Az

akkori időkhöz képest nagy létszámú tüzérségünk volt. De ne feledjük, hogy a védelem arcvonala száz kilométer széles volt! . . .

Az ellenség október 16-án reggel páncélos- és gépesített magasabbegységekkel csapást mért hadseregünk balszárnyán – éppen ott, ahol vártuk és ahol különös gonddal készültünk fogadására.

Az ellenség csupán ezen az arcvonalszakaszon négy hadosztályt – két gyalogos- és két páncéloshadosztályt – összpontosított. A támadó német magasabbegységeknek több mint 200 harckocsijuk volt. A főcsapás Panfilov 316. hadosztályát érte, amelynek peremvonala a volokolamszki országúttól 12–15 kilométerre húzódott.

Súlyos védelmi harcok bontakoztak ki. A hitleristák 30–50 harckocsiból álló erős csoportokat vetettek be, amelyeket sűrű harcvonalban gyalogság követett és tüzérségi tűz meg bombázók támogattak.

Az ellenség csapataink jól szervezett ellenállásába ütközve visszahőkölt, de hamarosan ismét rohamra lendült. A nagy veszteségei miatt az ellenség kénytelen volt egyre újabb erőket harcba vetni.

Az ütközet fellángolt a 16. hadsereg egész védelmi arcvonalán.

Október 17-én megrohamozták Dovator hadtestét Volokolamszktól északra. Ugyanezen a napon a németek Bolicsevo körzetében a mi hadseregünk és az 5. hadsereg sávhatára mentén mintegy száz harckocsival rohamozták meg a 36. hadosztály egy ezredét.

Sikerült elfoglalniuk két helységet, s valamelyest visszaszorították a védőket.

A németek, hogy megpróbálják a mélységben kifejleszteni a sikert, tovább fokozták a nyomást, de a más arcvonalszakaszokról ide vont tüzérség fogadta őket, és számos kilőtt harckocsit hátrahagyva visszahúzódtak.

Nem értek el sikert a lóról szállt katonák által birtokolt szakaszon sem. Itt is sikerült visszavernünk valamennyi rohamukat.

Az ellenség október 18-án, hogy mindenáron sikert csikarjon ki, a 316. lövészhadosztály ellen mintegy másfél száz harckocsit, egy gépkocsizó gyalogosezredet vetett be Ignatkovo–Zsilino–Osztasino irányában. Ezzel az acéllavinával szembefordítottuk a páncéltörő tüzérséget, az ágyús ütegeket és a „katyusákat".

De ekkor további száz harckocsi jelent meg Zsilino körzetében, a Ruza déli partján. Kénytelen voltam felhasználni a legközelebb levő,

majd az összes hadsereg tüzértartalékokat. A tüzérség manővere megmentette a helyzetet.

A hitleristák kétnapi – október 18. és 19. – harc eredményeképpen jelentéktelen mértékben visszaszorították Panfilov hadosztályának egységeit. De közben ők maguk is olyan veszteségeket szenvedtek harckocsikban és élőerőben, hogy kénytelenek voltak beszüntetni a rohamokat.

A mi veszteségeink is nagyok voltak. A tüzérek, a gyalogosok, az utászok és híradók tömeges hősiességet tanúsítva verték vissza az ellenség támadását. Megtörtént, hogy találatoktól megrongált lövegekből folytatták a tüzérek a tüzelést. A gyalogság gránátokkal és benzines palackokkal harcolt a harckocsik ellen. A lövegeket fedező lövész alegységek ottvesztek a félszakaszokkal együtt, de nem hagyták el őket. A híradók gyilkos tűzben teremtették meg az összeköttetést és javították a sérült vonalakat.

Az ellenség kénytelen volt lépten-nyomon változtatni a harckocsik alkalmazásának taktikáját. Azzal is megpróbálkozott, hogy az utakon kívül kisebb csoportokban vesse be őket. Tüzérségünk manőverét azonban megterveztük az ilyen próbálkozások visszaverésére is.

A lélegzetvételnyi szünet nem tartott sokáig. Újra fellángoltak a harcok. Egyik rohamot a másik követte.

Bár az ellenség az egész arcvonalon aktív volt, fő figyelmét változatlanul a volokolamszki irányra összpontosította, és itt egyre újabb egységeket vetett harcba.

A nagy erőfölény birtokában a hitleristák fokozatosan, kilométerről kilométerre visszaszorították egységeinket. Hatalmas páncélos ökölle igyekeztek kitörni a volokolamszki országútra. Rohamaikat a levegőből állandóan repülőgépek támogatták.

Október 25-én az ellenség elfoglalta Bolicsevót, Osztasevót, átkelt a Ruzán. Mintegy 125 harckocsit harcba vetve elfoglalta Volokolamszk vasútállomást.

Tíz nap alatt, október 16. és 25. között a súlyos harcokban tüzérségünk érzékeny veszteségeket szenvedett. Igen súlyos helyzet alakult ki.

Ezekben a napokban igen sokat tettek Kazakov tábornok és tüzérei. De mindennek van határa. Elérkezett a pillanat, és Kazakov jelentette, hogy tüzérségünk nem elegendő még azok ellen az erők

ellen sem, amelyeket az ellenség már harcba vetett. A felderítés adatai és a foglyok vallomásai pedig arra figyelmeztettek, hogy előttünk újabb páncélos egységek jelentek meg. Mindenáron el kellett érnünk, hogy hadseregünket megerősítsék tüzérséggel.

Nem szívesen, de kénytelen voltam közvetlen vonalon felhívni Zsukov frontparancsnokot. Tudtam, hogy nem lesz kellemes beszélgetésben részem, de nem tehettem mást. Végighallgattam a frontparancsnok nekem szánt észrevételeit. De sikerült elérnem, hogy október 26-án reggelre két 37 mm-es légvédelmi ágyús ezredet küldött a hadseregnek. Rossz-e, jó-e, de ez segítség volt. Pedig azokban a napokban Zsukovnak is nagy szüksége volt minden ütegre.

Mindkét ezredet rögtön átadtam Panfilovnak, hogy erősítse meg hadosztálya sávján a harckocsivédelmet.

Az ellenség egyre erőteljesebben szorongatta Volokolamszkot. A gyalogságon kívül legalább két páncéloshadosztály tevékenykedett a 316. hadosztály ellen. Kénytelen voltam némi átcsoportosítást végrehajtani a hadsereg balszárnyának megerősítése céljából. Erőltetett menetben ide vonult át Dovator tábornok hadteste (őt pedig a volgai víztárolónál felváltotta a valamelyest feltöltött 126. lövészhadosztály; ugyanoda vonult fel a 18. lövészhadosztály is).

Mint ismeretes, az ellenség északon a támadást folytatva október 14-én elfoglalta Kalinyint, visszaszorította a 30. hadsereg jobbszárny-magasabbegységeit, mélyen előnyomult keletre a Moszkvai-tenger északi partja mentén. A német csapatok ily módon a 16. hadsereg jobbszárnyának hátát fenyegették. Véleményem szerint a vezérkar a Nyugati Front és az október 19-én szervezett Kalinyini Front sávhatárának kijelölésekor hibát követett el. A hiba lényege az, hogy a sávhatárt nem olyan nagy terepszakaszhoz igazodva választották meg, amilyen a volgai víztároló volt, hanem attól délre. A 30. hadsereg csapatai ennek következtében két részre tagolódtak.

A fasisztáknak sikerült jelentősen visszaszorítaniuk másik szomszédunk, az 5. hadsereg jobbszárnyát is. Elfoglalták Mozsajszkot és Ruzát, előnyomultak keletnek közvetlenül azon az arcvonalszakaszon, amely a mi védelmünkhöz csatlakozott, és dél felől megkerülték Volokolamszkot.

Ugyanakkor több napi szívós harc után a Lam folyó mentéről visszahúzódott keletnek a tiszti iskolás ezred, mely a várostól északra

védett. Az ellenségnek tehát ezen az oldalon is sikerült olyan helyzetet kicsikarnia, hogy egységeink hátát fenyegette. És végül, október 27-én az ellenség nagy páncélos és gyalogsági erők bevetésével, tüzérség és légierő támogatásával elfoglalta Volokolamszkot. Azt a próbálkozását azonban, hogy a várostól keletre átvágja az Isztrába vezető országutat, elszánt és okos akciókkal meghiúsította Plijev tábornok tüzérséggel megerősített, időben érkezett és jól felkészült lovashadosztálya.

A Volokolamszkért és a várostól keletre vívott véres harcokban örök dicsőséget szerzett magának a Panfilov-hadosztály. A hadseregben is így neveztük, és a 316. hadosztály katonái is így emlegették magukat: „Mi panfilovisták vagyunk!" Boldog lehet az a tábornok, aki a harcosok tömegében ilyen egyszerűen kifejezett, de a szívekből kitörölhetetlen szeretetet és bizalmat érdemelt ki.

Önfeláldozóan és okosan harcolt Sz. I. Mlagyencev tiszti iskolás ezrede is.

Éppen ezek a lövészcsapatok és a velük együttműködő tüzér egységek voltak azok, amelyek a sokszoros túlerővel szemben is helytálltak, és megakadályozták, hogy az ellenség folytassa az előnyomulást. A német magasabbegységeknek óriási veszteségeket okoztunk, különösen harckocsikban.

Az ellenség kénytelen volt szünetet tartani. Elkezdte az átcsoportosítást és a friss erők előrevonását.

A Volokolamszk körzetében és magáért a városért vívott harcok bevonultak a történelembe. Sok könyvet írtak róluk, és felesleges, hogy ismétlésekbe bocsátkozzam. Csak egyet mondok: akkor mindenki – az egyszerű harcostól a hadseregparancsnokig – megtett minden tőle telhetőt, hogy megakadályozza a hadsereg védelmének áttörését. És ezt elértük.

A hitlerista csapatok a Volokolamszk körzetében és a várostól északra folytatott harcokban felhasználták erőiket, és megálltak. Néhány napig csak helyi jelentőségű harcok folytak.

Megfigyeléseink, a felderítés adatai és más értesülések szerint a német fasiszta parancsnokság, miután kipróbálta védelmünk szilárdságát, elhatározta, hogy új csapást készít elő. A Volokolamszk–Isztra irányba friss erők vonultak, és valamilyen átcsoportosítás is folyt észak felé.

Ezekben a napokban néhány tiszttel hozzánk érkezett a bekerítésből I. V. Bolgyin tábornok. Tőle értesültünk a Nyugati Front és a Tartalék Front Vjazmától nyugatra bekerített csapatainak (vagyis a 19., a 20., a 24., és a 32. hadseregnek, köztük az októberi 5-i parancs értelmében általunk F. A. Jersakovnak átadott magasabbegységeknek) a sorsáról. Bolgyin szavaiból kiderült, hogy az egységek, miután kapcsolatuk az elöljáró törzsekkel megszakadt, önállóan, óriási erőfeszítések árán törtek át az ellenséges biztosító csoportokon keletnek, a szovjet vonalakhoz.

Maga Bolgyin tábornok tisztek és harcosok kis csoportjával ugyancsak az erdőkön át vergődött keletre. Velük volt a sebesült M. F. Lukin is. Mindent elkövettek, hogy magukkal hozzák. Egyik éjszaka váratlanul német géppisztolyosok rohamozták meg őket. Kénytelenek voltak egyenként kitörni. Ezen a tragikus éjszakán Lukint elvesztették. Később megtudtuk, hogy súlyos sebesültként fogságba esett.

Bolgyin tőlünk Moszkvába ment, és hamarosan hírt adott magáról, mint a főváros védelmének egyik hőse a Nyugati Front balszárnyán.

Hadseregünk csapatai – az ellenségtől kicsikart lélegzetvételnyi szünetet kihasználva – folytatták a védelmi állások erősítését, miközben helyi jelentőségű harcokat vívtak.

A fronton a helyzet ugyanakkor egyre bonyolultabbá vált. A felderítés jelentette, hogy a volokolamszki irányba is és a 16. hadsereg jobbszárnya ellen is nagy ellenséges erőket vonnak össze. Bármely nap várnunk kellett a csapást. Törzsünkben gondosan megfontoltuk, hogyan tudjuk legalább valamelyest javítani magasabbegységeink helyzetét. Így érlelődött a szkirmanovói hadművelet gondolata, amely eléggé kockázatos, de ígéretes volt.

A németek október végén és november elején balszárnyunkon elfoglaltak néhány helységet, többek között Szkirmanovót is. Dél felől fenyegették a Volokolamszk–Isztra országutat. A hitleristák nemcsak tüzérséggel, tűzzel lőtték az utat, hanem bármikor át is vághatták és ebben az irányban hadseregünk főcsoportosításának hátába kerülhettek.

Okvetlenül ki kellett vernünk az ellenséget Szkirmanovóból, hogy idejében elhárítsuk a veszélyt. Ez a feladat Plijev tábornok 50. lo-

vashadosztályának, P. N. Csernisev ezredes 18. lövészhadosztályának és M. J. Katukov nemrég hozzánk érkezett harckocsidandárának jutott. A feladat végrehajtásába bevontunk néhány tüzéregységet és „katyusa"-osztályt is.

A kockázat abban rejlett, hogy olyankor szántuk rá magunkat erre, amikor tudtuk, hogy az ellenség újabb támadásra készül. De hát a szükség nem ismeri a fontolgatást. És ebből bizonyos előnyök is származhattak: a német parancsnokság aligha feltételezhette, hogy kockáztatunk. Valamennyi elvtárs – Malinyin is, Kazakov is, Orjol is – lelkesen dolgozott a harctevékenységek tervezésén és a csapatok felkészítésén. Valamelyest megnyugtatott bennünket, hogy a hadsereg jobbszárnyára már felvonulóban voltak azok a lovashadosztályok, amelyeket nemrég említett nekem a frontparancsnok; beosztották őket a 16. hadsereg állományába.

A Szkirmanovóért vívott harcok – november 11-től 14-ig – nagy sikerrel jártak. A tüzéreknek, az aknavetősöknek és a „katyusáknak" sikerült nagy veszteséget okozniuk az ellenség soraiban, a gyalogság fergeteges rohamai pedig – a harckocsik támogatásával – betetőzték a dolgot. Igen hasznos szolgálatot tett mindenekelőtt a népfelkelő géppisztolyosok erős csoportja, mely a roham előtt az éjszaka leple alatt beszivárgott az ellenség hátába, másodszor pedig Plijev tábornok igen harcias lovassága, mely a hitleristák szárnyán és szinte a hátában támadott. Igaz, a lovas hősök maguk is nehéz helyzetbe kerültek, mivel a hadművelet befejezése után harcolva kellett visszaverekedniük magukat. De akkor már nem először harcoltak az ellenség hátában, és merész vállalkozásukat becsülettel és nagy hozzáértéssel teljesítették.

A vállalkozás eredményeképpen teljesen szétzúztuk azokat a német fasiszta csapatokat, amelyek elfoglalták Szkirmanovót és más helységeket. A 10. német páncéloshadosztályt, amelyet a volokolamszki országút átvágására szántak, nagy veszteségekkel messze visszavetettük.

Az ellenség a harcmezőn hagyott mintegy ötven kilőtt és kiégett harckocsit, sok löveget, köztük 150 mm-es ágyúkat, aknavetőket, több száz gépkocsit.

Ezt a képet alkalmam volt megfigyelni Lobacsevvel és a Pravdától hozzánk érkezett Vlagyimir Sztavszkijjal együtt. Sztavszkij

azonban természetesen nemcsak gyönyörködött a szétlőtt német technika lelkesítő látványában. Együtt volt a 16. hadsereg embereivel a leggyilkosabb harcok napjaiban, szinte a pokolban (itt a Szpasz-Rjuhovszkojénál vívott harcokra gondolok). Hogy ott mi volt, azt jól tudják Volokolamszk védői, akik pedig nem tudják, azokat emlékeztetem: éppen ott állt fel éjszakai riadó után a 289. páncéltörő ágyús ezred, és Jefremenko őrnagy az ezred parancsnoka elrendelte, hogy mindegyik löveg mellé rakjanak ki száz gránátot... Az újságíró ott volt az őrnagy mellett. Ezt egyébként telefonon közölte velem Kazakov, aki az ezred figyelőhelyén tartózkodott. Amikor megkérdeztem, Sztavszkij ugyan mivel foglalkozik ott, azt felelte:

– Most éppen a Junkerseket számolja, amelyek bombáznak bennünket... Eddig huszonhetet számolt meg.

E miatt, a vakmerőséggel határos bátorsága, nyugalma miatt szerettük Vlagyimir Sztavszkijt, de nagyon... Vagyis, mint már említettem Vlagyimir Sztavszkijt szerettük, és nem alaptalanul.

Szkirmanovo után már csak napok álltak rendelkezésünkre. Ezt persze akkor még nem tudtuk, csak éreztük, hogy a szeretett Moszkváért vívott ütközetben újabb súlyos megpróbáltatás vár ránk. És igyekeztünk minél jobban felkészülni a harcra.

Mivel töltődött fel erre a döntő pillanatra a 16. hadsereg?

A Közép-Ázsiából érkezett 17., 20., 24. és 44. lovashadosztály (mindegyik 3000 emberrel) alkotta a második lépcsőt. A lovakat, mint kiderült, nem patkolták meg a téli körülményeknek megfelelően, Moszkva környékén pedig a föld már fagyott, mocsaras helyeken megjelent a jég, és ez nehezítette a lovasság mozgását. A hadosztályok harcosainak és parancsnokainak még nem volt tapasztalatuk az átszeldelt és erdős-mocsaras terepen vívott harcban.

Nagyon örültünk a Szibériából érkezett 78. lövészhadosztálynak. A hadosztályt A. P. Beloborodov ezredes, a kiváló harcos parancsnok vezette Moszkva alá. A hadosztály főleg szibériaiakból állt, és a mi nagyszerű katonáink közt a szibériaiak mindig kitűntek állóképességükkel; a hadosztály hiánytalanul feltöltve érkezett. és mindene megvolt, amit a háborús idő szabályai előírtak. Szinte megmondani is nehéz, mennyire időben, mennyire a legjobbkor olvadtak be sorainkba a szibériaiak! Volokolamszknál nagy szerepet játszott Panfilov vezérőrnagy hadosztálya, novemberben viszont a Moszkva vé-

delmében vívott döntő harckokhoz nem kevésbé jelentősen járult hozzá Afanaszij Pavlantyevics Beloborodov ezredes hadosztálya.

Kaptunk két harckocsidandárt is, de kevés harckocsival, és beosztották hozzánk az 58. harckocsi-hadosztályt is, szinte teljesen technika nélkül. Valamelyest feltöltődött a hadsereg tüzérsége.

De az ellenség továbbra is nyomasztó fölényben volt, különösen harckocsikban és légierőben.

El kell mondanom egy epizódot, amely megelőzte a novemberi védelmi harcokat. Váratlanul parancsot kaptunk a Nyugati Front parancsnokától, hogy Volokolamszk É körzetből mérjünk csapást az ellenség volokolamszki csoportosítására. Az előkészítésre egy éjszakát kaptunk. Nem értettem, mi vezérelte a parancsnokot, amikor ezt a parancsot kiadta. Erőt nem sokat tudtunk felhasználni erre a célra, az előkészítésre idő nem volt, az ellenség pedig maga készen állt, hogy támadásra induljon ellenünk. Azt a kérésemet, hogy legalább az előkészítés idejét hosszabbítsák meg, a parancsnok nem vette figyelembe.

Mint várható is volt, a front parancsára november 16-án elkezdett részleges ellencsapás kevés haszonnal járt. A meglepetést kihasználva először sikerült vagy három kilométerre beékelődnünk a német csapatok vonalaiba. De a németek ekkor megkezdték a támadást a hadsereg egész arcvonalán. A mi előrenyomult egységeinknek sürgősen vissza kellett húzódniuk. Különösen nehéz helyzetbe került Dovator tábornok lovascsoportja. Az ellenség mindenfelől szorongatta. Csak a parancsnok rátermettségének, merészségének, valamint a mozgékonyságnak volt köszönhető, hogy a lovasok kitörtek, és hogy nem kerítették be őket teljesen.

Még amikor erre a hadműveletre felkészültünk, a hadseregparancsnok harcálláspontját áthelyeztük Tyerjajeva Szlobodába. Itt erős német légitámadás ért bennünket. Különösen sok vesztesége volt a hadműveleti és a felderítő osztálynak.

A hadseregtörzs átment Novo-Petrovszkba (a Volokolamszk–Moszkva autósztrádán). Többek közt azért is választottuk ezt a helyet, mert adataink voltak arról, hogy a németek nagy páncélos erőket összpontosítanak éppen a 16. hadsereg balszárnyával szemben. Innen könnyebben irányíthattuk a csapatokat, amelyeknek minden jel szerint az ellenség főcsapását kellett felfogniuk.

Amíg a törzs áttelepülése tartott, Lobacsevvel kihasználtuk az alkalmat, és néhány órára bementünk Moszkvába.

Mindenütt torlaszok, akadályok, spanyollovasok, földbe ásott síndarabok, barikádok a külvárosokban, lőrések a házak falán – ez volt Moszkva akkor.

A város zordan és baljósan hallgatott.

A város megközelítési útjain a moszkvaiak tízezrei dolgoztak: lövészárkokat ástak, tüzelőállásokat rendeztek be; harckocsiárkokat mélyítettek. Többnyire nőket, fiatalokat és öregeket láttunk.

Az arcokon tükröződő feszült figyelemből érződött, hogy az emberek tudják, mennyire szükséges munkát végeznek. Fejvesztettségnek, kétségbeesésnek nyomát sem láttuk. Serényen folyt a munka. Pedig az időjárás nem volt kellemes: hideg eső permetezett, köd volt, s mindent bevont a nyirkosság.

Megvallom, a nehéz földmunkát nyugodt szívóssággal végző dolgozók e tömegének látványa lelkem mélyéig meghatott. És ugyanakkor szívemet még izzóbb harag és gyűlölet öntötte el az ellenséggel szemben. Lobacsevre néztem, és az arcán láttam, hogy benne is felkavarodott minden.

Tudtuk, hogy ugyanilyen érzelmek töltik el a hadsereg valamennyi katonáját, és hogy a csata, amely rövidesen megkezdődik, döntő jelentőségű lesz, amely fordulópontot jelent az egész hadjáratban. Erre a meggyőződésre feljogosítottak bennünket az októberi volokolamszki harcok. Bármilyen erős volt is az ellenség gigantikus technikájával, nem sikerült áttörnie arcvonalunkat. Páratlan volt a csapatok állóképessége ezekben a harcokban.

Törzsünk és irányító csoportunk már berendezkedett Novo-Petrovszkban. A haditanács a szomszédos falucskában, Usztyinovóban kapott helyet. A törzsnek kapcsolata volt valamennyi magasabbegységgel és egységgel, jobb és bal oldali szomszéddal. Minden elismerést megérdemel P. J. Makszimenko ezredes, aki kiapadhatatlan energiával, nagy hozzáértéssel és felelősségérzettel szervezte meg a híradást a hadseregben. A legbonyolultabb körülmények közt is lehetővé tette nekünk, hogy állandó összeköttetést tartsunk a csapatokkal. A Moszkva környéki harcok alatt a híradók – a katonák, a tiszthelyettesek és a tisztek – mindvégig becsülettel, nagy önfeláldozással teljesítették katonai kötelességüket.

Még egy különösen emlékezetes epizód azokból a napokból. Novo-Petrovszkban meglátogatott bennünket Jemeljan Jaroszlavszkij, a Központi Bizottság agitátorcsoportjával. Jaroszlavszkijt ismerték és szerették a katonák. Elvtársaink gondoskodtak róla, hogy minden ezredből küldjenek embereket, akik majd továbbadják a katonáknak a párt szavát.

A helyiség zsúfolásig telt. Jaroszlavszkij civil zakójában kirítt a katonák közül. Azt mondta, hogy nem akar előadást tartani:

– Kérdezzenek, elvtársak, mindent, ami foglalkoztatja önöket, és én, amennyire tudok, majd válaszolok.

Mindenfelől záporoztak a kérdések. Jaroszlavszkijtól nem messze a padlón szoros csoportba verődve panfilovisták ültek. Fehér álcázólepel volt rajtuk, s géppisztoly a kezükben.

Mire az ellenséges támadás megindult, meglehetősen pontos adatokat gyűjtöttünk össze a német fasiszta csapatok csoportosításáról. (A németek a 16. hadsereggel szemben összpontosították az 5. hadtestet, a 46. és a 44. gépesített hadtestet a 4. páncélos csoportból. Volokolamszktól északra megindulási helyzetben volt a 106. és a 35. gyalogoshadosztály. Volokolamszk Ny és DNy arcvonalszakaszon hadseregünk balszárnyával szemben szétbontakozott négy páncéloshadosztály – a 2., a 11., az 5. és a 10. – és az SS „Reich" gépesített hadosztálya.) Ezt többször is jelentettük a front törzsének. Ott nyilván hajlamosak voltak azt hinni, hogy jelentéseink eltúlozzák az ellenség erejét. Mi természetesen megértettük az elvtársakat. Azt szerették volna, ha az ellenségnek kevesebb ereje van. Hiszen ez ellen nekünk sem lett volna kifogásunk. De a foglyok, akiket Szkirmanovónál és más arcvonalszakaszokon ejtettünk, megerősítették értesüléseinket. Kénytelenek voltunk számolni a tényekkel és felkészülni a legrosszabbra. Nem volt okunk, hogy túlságosan nyugtatgassuk magunkat és a csapatokat.

Balszárnyunk erősítésére felhasználtuk Dovator hadtestét.

A balszárnyra hátrafelé lépcsőzve pedig felvonultattuk a 78. lövészhadosztályt.

VISSZAVONULNI NINCS HOVÁ

A hitleri fasiszta „Közép" hadseregcsoport csapatai, miután von Bock irányításával végrehajtották az átcsoportosítást, felvonultatták az új egységeket és feltöltötték a harcokban már részt vett magasabbegységeket, november 16-án támadásba mentek át, és ütközet bontakozott ki a Kalinyintól Tuláig terjedő széles arcvonalon. A németek északon a főcsapást a 30., a 16. és az 5. hadsereg sávjában mérték (Volgai víztároló, Moszkva–Mozsajszk vasútvonal), délen pedig az 50. hadsereg sávjában (Tula, Novomoszkovszk, Kasira irányában).

Hadseregünk sávjában rögtön kirajzolódott a főcsapás iránya. Ez a balszárnyunk volt, Volokolamszk körzete, amelyet a 316. hadosztály és a tiszti iskolás ezred védett.

A roham erős tüzérségi és aknavetőtűzzel, a bombázórepülők csapásaival kezdődött. A repülőgépek körbe sorakozva egymásután csaptak le, és vijjogva szórták a bombákat gyalogságunk és tüzérségünk állásaira.

Egy idő múlva megindultak ellenünk a harckocsik, géppisztolyosok sűrű csatárláncaitól kísérve. Tizenöt-harminc harckocsi volt egy-egy csoportban. Ezt a látványt Lobacsevvel, Panfilov tábornoknak, a 316. hadosztály parancsnokának figyelőjéből néztük végig.

A harckocsik akadályt nem ismerve törtek előre. Egyik-másik harckocsi megállt, és ágyújából lőtte páncéltörő ütegeinket, más harckocsik szétlőtt lánctalppal körbe forogtak ... Tucatnyi már égett vagy füstölni kezdett. Láttuk, ahogy kiugráltak és rögtön elvágódtak a hitleristák.

A harckocsikat kísérő géppisztolyosokat tüzünk a földre kénysze-

rítette. Egyes harckocsiknak mégis sikerült eljutniuk lövészárkainkig. Tombolt a harc.

A 316. hadosztály egységei, az őket támogató megerősítő tüzérség, valamint a gyalogságot támogató harckocsik, amelyekből akkor még igen kevés volt nekünk, kemény fogadtatásban részesítették a támadó hitleristákat. Az alacsonyra ereszkedő repülőgépeket hevesen lőtték a négycsövű géppuskák és a 37 mm-es légvédelmi ágyúk. És nem eredménytelenül! Láttuk, hogy füstölve, lángolva hol itt, hol ott zuhan le egy-egy német repülőgép.

Duboszekovo kitérőnél ezen a napon vitte véghez halhatatlan hőstettét a Panfilov-hadosztály huszonnyolc hőse, élén Vaszilij Klocskov politikai vezetővel. Az egész ország és az egész hadsereg magáévá tette Klocskov emlékezetes szavait: „Oroszország nagy, de Moszkva előtt állunk, nincs már hová visszavonulnunk!"

A harc képe és csapataink magatartása megerősítette bennem azt a meggyőződést, hogy az ellenség itt pusztul anélkül, hogy elérné Moszkvát. Ebben a harcban még jobban megismertem Panfilovot és közvetlen munkatársait. A hadosztályparancsnok magabiztosan, erélyesen, okosan vezette csapatait. Ha ezen az arcvonalszakaszon egészen nehéz lesz a helyzet, gondoltam, Panfilovot csak annyiban kell segítenem, hogy friss erőket küldök neki, és ő majd felhasználja őket legjobb belátása szerint. Ezzel a meggyőződéssel távoztunk figyelőjéből.

Lobacsev a tiszti iskolás ezredhez ment, mely ugyancsak heves harcban állt, én pedig fő harcálláspontomra, Usztyinovóba mentem, hogy figyelemmel kísérjem a hadseregünk egész védősávjában kibontakozó eseményeket. Az arcvonal mentén haladtomban két ízben tüzeltek gépkocsimra német repülőgépek: járőröztek a Volokolamszk–Moszkva országút fölött és lecsaptak minden gépkocsira. Néhányszor megálltam útközben és hallgattam az ágyúzást: igen, a 18. lövészhadosztály arcvonalszakaszán is megkezdődött a harc . . .

Mire megérkeztem, a törzs már összegyűjtötte és általánosította az eseményekről szerzett adatokat. Az ellenség előző nap a 30. hadsereg ellen kis erőkkel fejtett ki aktivitást. Valamennyi rohamát visszaverte a csatlakozásunkon álló 107. gépkocsizó lövészhadosztály. November 16-án reggel a németek ezen a ponton nagyobb erőkkel indultak támadásra, de az eredmények egyelőre nem ismeretesek.

Igaz, Malinyin jelentette, hogy frissen érkezett hír a balszárnyunkon küzdő 126. hadosztályból: a szomszédjánál rosszul alakul a helyzet, a németek beékelődtek a csatlakozáson, a 126. hadosztály parancsnoka kénytelen volt odairányítani tartalékát, pedig bizony ő is minden erejével a 14. német gépkocsizó hadosztály rohamait verte vissza.

A tiszti iskolás ezred arcvonalszakaszán egymást követik az elkeseredett rohamok. Védelmünket sehol sem törték át. A 18. lövészhadosztály, melyet a Panfilov-hadosztálytól balra vetettem harcba, ugyancsak rendületlenül visszaverte az ellenség rohamait. A két hadosztály csatlakozásán azonban súlyos helyzet alakult ki: a hitlerista parancsnokság itt új erőket vetett be, feltehetően az 5. páncéloshadosztályt. Később a jelentés igazolódott – ezt a magasabbegységet Afrikából dobták át Moszkva alá, és harcba vetették, még mielőtt átfestették volna a sárga, sivatagi harckocsikat. A helyzet rákényszerített, hogy a veszélyeztetett irányt biztosítsam Plijev és Melnyik lovasainak bevetésével, ami – mint kiderült – időben történt.

A 30. hadsereg balszárnyán kialakult helyzet erősen aggasztott bennünket, annál is inkább, mert este megszakadt kapcsolatunk a hadsereg törzsével. A frontparancsnoktól kértem, hogy rendelje parancsnokságom alá a mi hadseregünk sávjában levő két lovas- és egy harckocsi-hadosztályt, amelyek Klin Ny körzetben tartózkodtak, de a front tartalékában voltak. Zsukov azt felelte, hogy a főhadiszállás utasítása értelmében az általam kért magasabbegységeket már átadta a 30. hadseregnek, amely november 17-től a Nyugati Front állományába tartozik. A Legfelsőbb Főparancsnokság e döntése helyes volt, bár egy kicsit elkésett.

November 17-én az ellenség egyre újabb egységek bevetésével folytatta a támadást. A hidegben befagytak a mocsarak, és a német páncélos és gépesített magasabbegységek – az ellenség fő csapásmérő ereje – nagy akciószabadsághoz jutottak. Ezt rögtön megéreztük. Az ellenséges parancsnokság most már az utaktól függetlenül is felhasználta a harckocsikat. A harckocsik megkerülték a helységeket, dűlőutakon és a cserjéseken át törtek előre. Ha viszont az ellenség nem tudta megkerülni a védelmet, áttöréséhez harckocsik tömegét vonta össze, a rohamokat erős tüzérségi és aknavetőtűz kísérte, a levegőből pedig elmaradhatatlanul tevékenykedtek a zuhanóbombázók. Ez a

harcászati módszer megnehezítette csapataink harcát. Ellenszerként mi a tüzérségi ütegek, egyes lövegek és harckocsik manőverét alkalmaztuk. A mozgó tüzérségi alegységek lesállásból közvetlen közelről lőtték ki a fasiszta harckocsikat. A „kószáló" harckocsicsoportok elleni harcban derekasan kitettek magukért az utászok. Utászaink gépkocsikkal hol itt, hol ott jelentek meg, taposó- és szóróaknákat telepítettek az ellenség útjába. Támogattunk minden hasznos kezdeményezést, és ez szép eredményekkel járt. A hitleristák minden talpalatnyi földért bőségesen fizettek vérrel, technikával, csapásmérő erejük gyengülésével.

De az ellenség még erős volt, és továbbra is szakadatlanul támadott. Balszárnyunkkal szemben, ahol már négy páncélos- és egy SS gépesített hadosztály harcolt, november 18-án megjelentek a 252. gyalogoshadosztály egységei. Az ellenségnek újabb erők bevetésével sikerült jelentékenyen visszaszorítania az 5. hadsereg balszárnyegységeit, és gyorsan benyomulnia a hadseregek között keletkezett résbe. Az a veszély fenyegetett, hogy mélyen a szárnyunkba kerülnek. Szívósan törtek előre a Volokolamszk–Moszkva országút felé.

Ebben a válságos pillanatban lépett akcióba Beloborodov 78. lövészhadosztálya, amelyet eddig gondosan óvtunk. A hadosztály azt a feladatot kapta, hogy hajtson végre ellenlökést az országút felé előtörő német fasiszta csapatok ellen.

Beloborodov gyorsan szétbontakoztatta ezredeit, és a hadosztály rohamra indult. A szibériaiak – nem törődve a fasiszták golyózáporával – teljesen fölegyenesedve rohanták meg az ellenséget. A szárnyra mérték a csapást. Az ellenséget eltiporták, felgöngyölték, visszavetették.

Szép csapás volt ez, és megmentette a helyzetet.

A katonák a harci szenvedélytől elragadva üldözték az ellenséget. A németek csak új egységek bevetésével tudták megállítani a 78. hadosztály további előnyomulását.

A védelem más szakaszain is súlyos harcok folytak. Az ellenség – mivel csapatainkkal szemben nagy számbeli fölényben volt, azonkívül a légierő állandó támogatásával számolhatott és nagyfokú mozgékonysággal rendelkezett – a harc során viszonylag könnyen hozott létre csapásmérő csoportosításokat. A fagyott föld is kedvezett ennek. Hol itt, hol ott mért csapást, és helyi jelentőségű sikereket

ért el. Nekünk viszont – mivel a mélységben nem volt elegendő tartalékunk – minden ilyen esetben valamelyik védőszakaszról kellett elvonnunk az erők egy részét, hogy megakadályozzuk az áttörést a veszélyeztetett irányban.

Kénytelenek voltunk hátrálni. A hadsereg egységei a szakadatlan harc három napja alatt 5–8 kilométert húzódtak vissza. De a németek sehol sem tudták áttörni a védelmet.

November 18-án, amikor a panfilovisták hősi elszántsággal visszaverték a védelmükbe beékelődött ellenséget, figyelőjében életét vesztette Panfilov tábornok. Ez súlyos veszteség volt. Ha Panfilov csak néhány órával tovább él, még megéri a nagyszerű pillanatot: hadosztálya, amelyet oly kiválóan vezetett a harcban, elnyerte a gárda címet. A 316. hadosztály katonáinak és tisztjeinek példa nélkül álló hősiességét és bátorságát, parancsnokának kiváló harci erényeit a párt és a kormány a legmagasabb elismerésben részesítette. Éppen akkor hallgattuk a moszkvai rádióból a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének rendeletét, amelynek értelmében a hadosztályt Vörös Zászló Renddel tüntették ki. A hadosztály ettől kezdve mint 8. gárdahadosztály harcolt. És akkor váratlanul megérkezik a tábornok halálának híre . . .

A német parancsnokság a három napi harc folyamán nyilván belátta, hogy a volokolamszki irányban nem tudja áttörni a védelmet. Ezért – bár itt továbbra is csapást csapás után mért, és lassan, naponta két-három kilométert ugyan visszaszorította egységeinket – a volgai víztárolótól délre kezdte előkészíteni az áttörést. Az ellenfélnek ebben az elhatározásában valószínűleg az is közrejátszott, hogy a víztároló északi partja mentén, a Kalinyini Front arcvonalszakaszán támadó németek el tudták foglalni a vasúti hidat, és ki tudtak jutni a Moszkva–Leningrád autósztrádára.

A klini irányban gyorsan összpontosították az ellenséges csapatokat. Észak felől egyre fokozódott a veszély. Balszárnyunkon, ahol már bevetettük összes tartalékainkat, nem enyhült a nyomás . . . Kénytelen voltam azon gondolkozni, milyen intézkedéseket tegyek a rám bízott hadsereg helyzetének javítása érdekében, és hogy fékezzem az ellenség előnyomulását.

Középen és a balszárnyon ekkor az isztrai víztárolótól nyugatra 10–12 kilométerre folytak a harcok.

Maga a víztároló, az Isztra folyó és a környék kitűnő terepszakasz, amelyet ha időben elfoglalunk, kis erőkkel szilárd védelmet lehet rajta szervezni. Ebben az esetben a csapatok egy részét hátrább irányítottuk volna a második lépcsőbe, ily módon megteremtve a védelem mélységét, az erők fennmaradó jelentékeny részét pedig átdobtuk volna erősítésnek a klini irányba.

Munkatársaimmal mindent végiggondoltunk és alaposan megvitattunk, majd elgondolásomat jelentettem a frontparancsnoknak. Engedélyt kértem tőle, hogy a csapatokat visszavonjam az isztrai terepszakaszra, nem várva meg, míg az ellenség erőszakkal veti vissza oda a védőket és katonáink nyomában kel át a folyón és a víztárolón.

Ezenkívül emellett szólt az is, hogy a hadsereg csapatai embert is, technikát is sokat vesztettek. Azt már nem is említem, hogy a még harcképes emberek is halálosan fáradtak voltak. Maguk a vezetők is a szó szoros értelmében dülöngéltek a kimerültségtől. Aludni is csak akkor tudtunk, amikor gépkocsin egyik arcvonalszakaszról a másikra mentünk.

A frontparancsnok nem vette figyelembe kérésemet, és megparancsolta, hogy egy lépést sem hátrálva, az utolsó emberig tartsak ki.

A háborúban adódnak helyzetek, amikor az az egyetlen lehetséges döntés, hogy az utolsó emberig ki kell tartani. Ez feltétlenül indokolt, ha ezzel fontos célt érünk el: megmentjük a pusztulástól a többséget, vagy megteremtjük a nehéz helyzet megváltoztatásának feltételeit és ezzel biztosítjuk a közös sikert, amelynek érdekében elpusztulnak azok, akiknek katonai önfeláldozással életüket kell áldozniuk. De ebben az esetben a 16. hadsereg mögött semmilyen más csapat nem volt, és ha a védő egységek elpusztulnak, Moszkva felé szabaddá válik az út. Az ellenség pedig éppen erre törekedett.

Az isztrai terepszakaszra való visszavonulás kérdését rendkívül fontosnak tartottam. Parancsnoki és kommunista kötelességem nem engedte meg, hogy ellentmondás nélkül belenyugodjak a frontparancsnok elhatározásába, ezért B. M. Saposnyikov marsallhoz, a vezérkar főnökéhez fordultam. Táviratunkban részletesen indokoltuk javaslatunkat. Néhány óra múlva megérkezett a válasz, amelyben közölték, hogy javaslatunk helyes, és hogy Saposnyikov mint vezérkari főnök a javaslat véghezviteléhez hozzájárul.

Saposnyikov marsallt még békeidőből ismertem, és biztos voltam benne, hogy ezt a választ feltétlenül jóváhagyatta a legfelsőbb főparancsnokkal, Sztálinnal, de legalábbis tudott róla.

Haladéktalanul előkészítettük az utasítást a csapatok számára, hogy az éjszaka folyamán vonják vissza a főerőket az isztrai víztároló terepszakaszára. A korábbi állásokban megerősített osztagokat hagytunk azzal az utasítással, hogy csak az ellenség nyomásának engedve vonuljanak vissza.

Az utasítást összekötő tisztekkel szétküldtük az egységeknek.

Egyszerre jobb lett a kedvünk. Most már, gondoltuk, a németeknek az isztrai szakaszba beletörik a foguk. Fő erejük – a harckocsik – leküzdhetetlen akadályba ütköznek, a gépkocsizó magasabbegységek pedig nem tudják kihasználni mozgékonyságukat.

Örömünk azonban nem sokáig tartott. Még nem is kapta meg valamennyi csapatunk a visszavonulási parancsot, amikor rövid, szigorú hangú távirat érkezett Zsukovtól. Szó szerint idézem:

„A front csapatainak parancsnoka én vagyok! A csapatoknak az isztrai víztároló mögé való visszavonására vonatkozó parancsot hatálytalanítom! Megparancsolom, hogy szilárdan tartsák az elfoglalt terepszakaszt, és egy lépést se vonuljanak vissza. Zsukov hadseregtábornok."

Mit tehettünk: a parancs az parancs, és mi, mint katonák, engedelmeskedtünk. A következmények természetesen nem maradtak el. Amint azt előre láttuk, az ellenség a balszárnyon tovább szorongatta egységeinket, visszavetette őket keletnek, menetből átkelt az Isztrán és hídfőket foglalt a folyó keleti partján. A volgai víztárolótól délre, a 30. hadsereg arcvonalszakaszán áttörte a védelmet és páncélos és gépesített magasabbegységeivel az áttörést kiszélesítve, gyorsan nyomult előre. Csapatai a jobbszárnyunkon védő 126. lövészhadosztály szárnyába és hátába kerültek, pedig ez a hadosztály már addig is nagymértékben legyengült és alig tartotta a szorongató ellenséget. A németek ugyanakkor csapást mértek Tyerjajeva Szloboda körzetéből, és a harckocsik gyalogsággal megindultak Szolnyecsnogorszk felé, északon megkerülve az isztrai víztárolót.

A klini és a szolnyecsnogorszki irányban rendkívül veszélyes helyzet alakult ki. A német fasiszta parancsnokság itt nagy erőfölényt hozott létre velünk szemben; hat hadosztályt vetett harcba, ebből

három páncélos- (6., 7. és 2.) két gyalogos- (106. és 35.) és egy gépkocsizó hadosztályt (14.).

Az ellentevékenység megszervezésére Klinbe küldtem helyettesemet, F. D. Zaharov vezérőrnagyot. Ekkor D. D. Leljusenko tábornok itt tevékenykedő 30. hadseregét – jobb szomszédunkat – átadták a Nyugati Frontnak. Egy kézben kellett összpontosítani a két hadsereg csatlakozására került csapatok vezetését. Éppen ezért küldtem ki Zaharov tábornokot. De a támadó ellenséges csapatok feltartóztatására itt kevés erőnk volt: a kis létszámú 126. lövész-, az igen gyenge 17. lovashadosztály, a 25. harckocsidandár, amelynek tizenkét harckocsija volt, s abból is csak négy T–34-es. A 30. hadseregnek a németek csapása elé került egységeit – a mintegy háromszáz főnyi 107. hadosztályt és az 58. harckocsi-hadosztályt, amelynek nem volt harckocsija, visszavetették és szétszórták. Az ellenség páncélos magasabbegységei gyors ütemben törtek előre Klin felé, északon megkerülve hadseregünk egységeit. Zaharov elvtárs összeszedett mindent, ami ilyen körülmények között összeszedhető, és mégis megszervezte magának a városnak a védelmét.

A frontparancsnok parancsára hamarosan Klinbe mentem én is Lobacsevvel. Amikor megérkeztünk a helyszínre, már csak annyit állapíthattunk meg, hogy a várost nem lehet tartani. Azon kellett gondolkoznunk, hogyan szervezzük meg az ellenállást azzal a céllal, hogy megakadályozzuk az ellenség előnyomulását Dmitrov és Jahroma irányában. Márpedig ez a veszély érlelődött. Megparancsoltam Malinyinnak, hogy küldje Klin körzetébe Kazakov tábornokot tüzérséggel a harckocsik elleni harcra. De november 23-án reggel jelentették nekem, hogy az ellenség elfoglalta Szolnyecsnogorszkot. Ilyen körülmények közt a haditanács tagjával nem maradhattunk tovább a szárnyon. Vissza kellett jutnunk a hadsereg középső arcvonalszakaszára, hogy operatívabban irányíthassuk a csapatokat, ne engedjük meg az arcvonal áttörését.

A helyi postáról sikerült felhívnom V. D. Szokolovszkijt, a front törzsfőnökét. Jelentettem neki a súlyos helyzetet, de beszélgetésünket félbeszakította egy gránát robbanása: a lövedék telibe találta a távíró helyiségét és megrongálta a vonalakat. A harcok már magában a városban folytak: betörtek azok az ellenséges harckocsik, amelyek északon megkerülték Klint.

Zaharov tábornokot elláttam utasításokkal. Felhatalmaztam, hogy teljesen önállóan irányítsa a Klin körzetében és a várostól keletre tartózkodó csapatokat, hangsúlyoztam, hogy fő feladata minden erővel és eszközzel minél szívósabban feltartóztatni az ellenség Dmitrov és Jahroma irányában való előretörését, és ezzel időt nyerni addig, amíg friss erőket küldünk ebbe az irányba.

Figyelmeztettem, hogy aligha érkeznek meg hozzá az általam kért tűzeszközök, kivéve a 16 löveges páncéltörő ezredet, amely aznap már ki is tűnt a Klinért vívott harcban 33 ellenséges harckocsi kilövésével.

E megbeszélés után elbúcsúztunk Zaharovtól és V. A. Gajdukovtól, a 17. lovashadosztály parancsnokától, akinek lovas katonái önfeláldozóan harcoltak a Klinért vívott harcokban, és Lobacsevvel eltávoztunk az égő városból.

Egy utunk maradt – Novocsapovónak. De gépkocsijainkat itt is több kilométeres szakaszon nemegyszer lőtték azok a német harckocsik, amelyek kijutottak Klintől északkeletre. Amikor átkeltünk a már befagyott Szesztra folyón, német gránáttól találva felrobbant a kíséretünkben levő légvédelmi géppuskás gépkocsi.

Mivel Szolnyecsnogorszkban már németek voltak, kerülőt kellett tennünk Rogacsevón át. Két személygépkocsin néhány ember utazott. Nem nagy erő . . . Éjszaka haladtunk, s megtettünk minden elővigyázatossági intézkedést. Valamennyiünknél géppisztolyok és kézigránátok voltak. A pisztolyon kívül nekem is volt egy kitűnő géppisztolyom, amellyel tulai munkások ajándékoztak meg, meg két kézigránátom. Úgyhogy magunkért helyt tudtunk állni. De nem sok értelme lett volna összetűznünk a németekkel az e tájon elterülő erdőkben.

De már itt is vagyunk a leningrádi autósztrádán. Katonai egységeket semerre sem láttunk. Annál többen menekültek Szolnyecsnogorszkból. A menekültek elmondták, hogy városukat órákkal azelőtt elfoglalták a fasiszták páncélosai. A helyzet nem volt éppen vigasztaló.

Késő éjszaka sikerült megérkeznünk törzsünkhöz. Kazakov éppen akkor tért vissza Szolnyecsnogorszk körzetéből, és azt mondta, hogy a városban valóban németek vannak. Ahogy Kazakov tájékoztatott, a frontparancsnok e város védelmét V. A. Revjakin tábornokra

(Moszkva városparancsnokára) bízta, a tábornok azonban nem tudott megbirkózni a feladattal – Szolnyecsnogorszkot előbb ellenséges géppisztolyosok kis erői foglalták el, estére pedig megérkeztek a harckocsik.

A helyzet általánosságban a következő volt. A jobbszárnyon, Klin körzetében, páncélos és gépkocsizó német csapatok nagy erőkkel folytatták a 16. hadsereg átkarolását észak felől. Zaharov tábornok csoportjának hősies ellenállása dacára az ellenség november 23-án estére elfoglalta Klint, de szívós és szervezett ellenállásba ütközött az a próbálkozása, hogy gyorsan továbbfejlessze a sikert kelet felé. Zaharov, bár jóformán alig volt erő a kezében, súlyos harcokra kényszerítette a németeket. Az ellenség a szolnyecsnogorszki irányban visszaszorította a tiszti iskolás ezredet, megkerülte az isztrai víztárolót, és miután elfoglalta Szolnyecsnogorszkot, megkezdte az előnyomulást dél felé, Moszkva irányában. Magasabbegységeink kénytelenek voltak visszavonulni Isztra vonalára, amit már fentebb említettem. A hadsereg védelmét azonban az ellenség sehol sem tudta áttörni, bármennyire törekedtek is erre. A hős gyalogosok, tüzérek, harckocsizók, aknavetősök, lovasok, utászok mindenütt önfeláldozóan állták a rohamokat. A szervezett védelemmel és ellenlökésekkel nagy veszteségeket okoztak a németeknek.

A legsebezhetőbb pont ekkor Szolnyecsnogorszk volt. Itt fenyegetett a legnagyobb veszélye annak, hogy az ellenség áttör Moszkva felé. Tartalékunk nem volt. Úgy szedtük össze a csapatokat, hogy más arcvonalszakaszokon gyengítettük a védelmet. Így jártunk el ebben az esetben is. Kazakov Szolnyecsnogorszknál fogta az isztrai állásokból kivont, és eredetileg Klin körzetébe szánt 289. és 296. páncéltörő ágyús ezredet, valamint a 138. ágyús ezredet. Ezek már szétbontakoztak és tüzelőállásba mentek. Ugyanide irányítottuk Dovator lovas csoportját, amelyet megerősítettünk két harckocsi-zászlóaljjal és két panfilovista gyalogoszászlóaljjal.

Elhatároztuk, hogy minél közelebb Szolnyecsnogorszkhoz, Peski faluban rendezzük be a hadsereg ideiglenes parancsnoki harcállás-pontját, a fő harcálláspontot pedig áttelepítjük Ljalovóba.

November 24-én este már Peskiben voltunk. Az egyik paraszthaz mellett egy T–34-es harckocsi állt. Bent a szobában néhány tiszt között felfedeztem Kamera és Kurkin tábornokokat. Nagy lárma

volt. A tisztek egymás szavába vágva tárgyalták a kialakult helyzetet, és alig lehetett megérteni, mi is történik itt.

Kiderült, hogy az elvtársakat a front törzse küldte ide a helyzet tisztázására. Kamera tábornokkal kezet szorítottam, és ő így szólt:

– Elég az okoskodásból, megérkezett az, aki felelős a védelmi arcvonalszakaszért, ne zavarjuk.

Hálás voltam neki ezért. A fronttörzs csoportja eltávozott. Velünk maradt valamilyen harckocsiegység parancsnoka, akinek a nevére nem emlékszem. A harckocsizók a front utasítására azért jöttek, hogy fedezzék a szolnyecsnogorszki irányt.

Hozzáláttunk a helyzet elemzéséhez. A törzs egyik tisztjének jelentéséből kiderült, hogy Peski falutól északra Revjakin tábornok csoportjából vannak jelentéktelen erők néhány harckocsival, amelyek közvetlenül az országútnál állnak. A 16. hadsereg magasabbegységei és egységei még nem érkeztek meg a parancsomban kijelölt körzetekbe, a törzs rádión kapcsolatot tartott velük.

Jóformán még utasítani sem volt időm a harckocsizók parancsnokát, hogy derítse fel, ki fedezi az országutat, amikor tüzérségi tűz zúdult a falura. Az egyik lövedék átverte a házunk falát, de szerencsére nem robbant fel.

Megkérdeztem a harckocsizók parancsnokát, hol vannak a harckocsijai és mit csinálnak, és elképesztő választ kaptam: a falutól északra a gyalogságnál két harckocsit hagyott állásban, a többi pedig üzemanyagot vételezni ment Durikinóba.

– Biztos ön benne, hogy nem ment el az a két harckocsi is üzemanyagot vételezni?

A tiszt zavarba jött. Kénytelen voltam figyelmeztetni, hogy háborúban az üzemanyagot rendszerint a harckocsikhoz szállítják a hátországból, nem pedig fordítva. Utasítottam, hogy vezesse valamennyi harckocsit Peskibe, és erre ő eltávozott, hogy végrehajtsa a parancsot.

Futva megérkezett egyik összekötő tisztünk. Jelentette, hogy az országúton német harckocsik nyomultak be a faluba, az út két oldalán géppisztolyosok jönnek, és tüzelnek a házakra.

Ilyen kutyaszorítóban még nem voltunk. Pillanatok alatt kellett döntenünk. Az első gondolat: „Hol vannak hát azok a csapatok, amelyek a Szolnyecsnogorszkból kivezető utakat fedezik?" A máso-

dik: „Hol vannak gépkocsijaink, épek-e?" (A falu déli végén hagytuk őket.)

Kimentünk a házból. Körülnéztünk. A faluban hol előttünk, hol oldalt gránátok robbantak. Néhány gránát elsüvített fölöttünk és puhán a földre csapódott, vagy épületekbe, kerítésekbe talált, de nem robbant fel. Nyilván a német harckocsilövegek páncéltörő gránátjai voltak.

A robbanó aknák lángja, a nyomjelzős lövedékek színes csíkjai vöröslő fénybe vonták az éjszakát. Átsuhant agyamon a gondolat: „Hatásos látvány!..." A veszély tudata azonban rögtön elnyomott mindent.

A ház mellett még ott állt a harckocsi. A parancsnok javasolta, hogy üljek be a harckocsiba. Megparancsoltam neki, hogy haladéktalanul induljon el a harckocsikkal, keresse meg egységét és fedezze az országutat, ne engedje tovább az ellenséget a vasútvonalnál, amely Peskitől délre 6–8 kilométerre keresztezte a leningrádi autósztrádát.

Mi pedig – akkor már vagy tizenketten – annyira szoros csoportba verődve, hogy lássuk egymást, megindultunk a falu végén levő horhos felé. Tőlünk nem messze nagy sebességgel elrobogott a T–34-es. Nyomában az erős ellenséges tűzzel eltűnt a szemünk elől.

Óvatosan megközelítettük az országutat és hamarosan megtaláltuk a gépkocsikat. Sofőr bajtársaink nem hagytak cserben bennünket.

Be kellett látnunk, hogy ha itt csellengünk az ellenség orra előtt, semmi hasznot nem hozunk, elhatároztam hát, hogy rögtön a hadsereg törzsébe megyünk és onnan irányítjuk a szolnyecsnogorszki irányban összpontosuló csapatokat.

Ljalovóban Malinyin jelentette, hogy Zsukov és Szokolovszkij már többször érdeklődött, átmentek-e támadásba a hadsereg csapatai Szolnyecsnogorszknál. A front parancsnoksága ugyanis megváltoztatta a feladatot, amelyet én adtam az isztrai állásokból kivont csapatoknak: most már nem az volt a feladatuk, hogy védjenek Szolnyecsnogorszknál, hanem az, hogy támadjanak és verjék ki az ellenséget a városból. Ez a feladat akkor jutott tudomásunkra, amikor a magasabbegységek már gyorsított menetben voltak, és a támadás megszervezésére természetesen nem maradt idő.

Sajnos, ez is előfordult, hogy a felettes fórumok a parancs vég-

rehajtására kijelölt egységek állapotának és az időtényezőnek a figyelembevétele nélkül adtak ki rendelkezéseket és parancsokat. A harc dinamikájában az ilyen parancsok nem tartottak lépést az eseményekkel, és mire eljutottak a csapatokhoz, már nem feleltek meg az új helyzetnek. Az eredmény aztán az lett, hogy a parancs időnként csak egy forró vágyat fejezett ki, amely nem támaszkodott a csapatok reális lehetőségeire. Az alárendelt parancsnokoknak ez sok gondot okozott, sok aggasztó gondot!

A Szolnyecsnogorszk elleni támadás elhamarkodottan kezdődött. Három lovashadosztály megpróbálta átkarolni a városba befészkelt ellenséget délnyugat és délkelet felől. Kezdetben sikeresen ment a dolog. Plijev tábornok a rá jellemző eréllyel és gyorsasággal hadosztálya erőivel szétzúzta a 240. német gyalogoshadosztályt Szvercskovóban, Szeliscsevóban és Martinovóban. A többi egység is előnyomult valamelyest, de aztán megállt, és a németek visszavetették őket megindulási helyzetükbe. Az ellenségnek volt annyi ideje, hogy elég erőt vonjon előre a Dovator-csoport valamennyi rohamának visszaverésére, és nem a tábornok tehet róla, hogy a csapatok nem tudták teljesíteni a feladatot. A néhány harckocsival és páncéltörő tüzérséggel támogatott lovasok határozottan tevékenykedtek. Lóról szállva, harcrendben megrohamozták az ellenséget. Sok helység többször is gazdát cserélt. De egyenlőtlen erők álltak szemben egymással, és éjszaka kénytelenek voltunk abbahagyni az ellenség visszavetésére irányuló eredménytelen kísérleteket.

Nagy veszteségeket okoztak a lovasságnak a német fasiszta repülőcsapatok. November 25-én reggel a Dovator-csoport magasabbegységei és egységei védelembe mentek át. A harc általános eredményét így fogalmazhatjuk meg: habár csapataink nem tudták visszavetni az ellenséget Szolnyecsnogorszktól, az ellenségnek sem sikerült továbbfejlesztenie a sikert Moszkva irányában.

A 16. hadsereg csapatai minden erejüket megfeszítették, hogy egy lépéssel se engedjék tovább az ellenséget. A harcok nem szüneteltek egy pillanatig sem. A németek most már éjszaka is támadtak, amit addig szinte sohasem tettek. Mint az őrültek törtek előre. Az ellenség, képletesen szólva, saját hulláin átlépve nyomult előre.

Az egyszerű katonától a hadseregparancsnokig, mindnyájan éreztük, hogy elérkeztek azok a döntő napok, amikor minden áron ki

kell tartanunk. Valamennyien egyetlen vágytól égtünk, és mindegyikünk igyekezett megtenni minden tőle telhetőt, és minél jobban. Ezeket az embereket nem kellett nógatni. A hadsereg, amely ilyen harcok tüzében edződött, tudatában volt a ráháruló felelősségnek.

Nemcsak mi, hanem az egész Nyugati Front is rendkívül nehéz napokat élt át. Meg tudtam érteni, hogy közvetlen vezetőink idegesek, ellentmondást nem tűrőek. De minden vezetőnek elengedhetetlen erénye az önuralom, a nyugalom és az alárendeltek iránti tisztelet. Háborúban pedig különösen. Higgyenek az öreg katonának: a harcban nincs becsesebb az ember számára annál a tudatnál, hogy bíznak benne, hisznek az erejében, számítanak rá ... Nyugati Frontunk parancsnoka – sajnos – nem mindig vette figyelembe ezt az örök igazságot.

Zsukovval hosszú évek óta jó barátságban vagyunk. A sors nemegyszer összehozott, majd ismét hosszú időre elválasztott bennünket. Először 1924-ben ismerkedtünk meg a leningrádi Lovassági Akadémián. Lovasezred-parancsnokokként érkeztünk oda: én a Bajkálontúlról, ő pedig Ukrajnából. Szenvedélyesen tanultunk. Természetesen kialakult az energiával és fiatalsággal teli kommunista parancsnokok baráti kollektívája. Emlékszem, ott volt Bagramjan, Szinyakov, Jerjomenko és több más elvtárs. Zsukov mindenkinél nagyobb energiával vetette magát a hadtudomány tanulmányozásába. Ha benéztünk a szobájába; majdnem mindég a padlón fekve találtuk, amint kúszik a kiterített térképen. Az ügy, a kötelesség már akkor mindenekfölött való volt a szemében.

A harmincas évek legelején Minszkben találkoztunk, ahol én lovashadosztály-parancsnok voltam Tyimosenko hadtestében, Zsukov pedig ugyanennél a hadosztálynál ezredparancsnok volt. A háború küszöbén más minőségben találkoztunk: Zsukov hadseregtábornok katonai körzet parancsnoka volt, én pedig vezérőrnagyi rangban lovas-, majd gépesített hadtest parancsnokaként szolgáltam. Zsukov elvtárs gyorsan haladt előre. Mindene megvolt ehhez a legnagyobb mértékben – tehetsége is, energiája is, önbizalma is.

És most, a Nyugati Fronton, a Moszkva megközelítési útjain vívott súlyos harcok idején ismét együtt dolgozunk. De most szolgálati viszonyunk olykor nem a legjobban alakul. Miért? Zsukovot én ma is erős akaratú, erélyes, elszánt embernek tartom, aki rendel-

kezik mindazokkal a tulajdonságokkal, amelyekre egy magas beosztású parancsnoknak szüksége van. A fő baj nyilván az volt, hogy különbözőképpen értelmeztük az akarati tényező szerepét és megnyilatkozási formáját a vezetésben. A háborúban pedig sok függ ettől.

Emlékszem egy beszélgetésre, mely a jelenlétemben hangzott el Zsukov és Sztálin között. Ez egy kicsit később volt, már télen. Sztálin megbízta Zsukovot, hogy hajtson végre egy kisebb hadműveletet, ha jól emlékszem Mga vasútállomás körzetében, s ezzel valamit könnyítsen a leningrádiak helyzetén. Zsukov azt bizonygatta, hogy nagy hadműveletre van szükség, csak azzal lehet elérni a célt. Sztálin azt felelte:

– Ez mind igaz, Zsukov elvtárs, de nincsenek eszközeink, ezzel számolni kell.

Zsukov nem engedett.

– Máskülönben pedig nem megy. Az óhaj egymagában nem elég.

Sztálin nem titkolta ingerültségét, de Zsukov szilárdan védte az álláspontját. Végül Sztálin azt mondta:

– Menjen, Zsukov elvtárs, fontolja meg, ön egyelőre szabad.

Nekem tetszett Zsukov nyíltsága. De amikor kimentünk, azt mondtam, hogy szerintem nem kellett volna ilyen élesen beszélni a legfelsőbb főparancsnokkal. Zsukov így válaszolt:

– Ennél különb összezördüléseink is akadnak.

Akkor igaza volt: az óhaj egymagában nem elég a harci sikerhez. De a Moszkva közelében vívott harcok idején Zsukov maga is gyakran megfeledkezett erről.

A maximális igényesség a katonai vezetőnek szükséges és igen fontos tulajdonsága. De a vasakaratnak mindig párosulnia kell a beosztottak iránti tapintattal, mert a parancsnok csak így támaszkodhat beosztottainak eszére és kezdeményezőkészségére. A mi parancsnokunk azokban a nehéz napokban nem mindig követte ezt a szabályt. Ha ingerültté vált, igazságtalan is tudott lenni.

Néhány nappal azután, hogy újabb viharos párbeszéd zajlott le köztem és a frontparancsnok között, éjszaka éppen visszatértem az isztrai állásokból, ahol heves harc folyt, és az ügyeletes tiszt jelentette, hogy a hadseregparancsnokot Sztálin hívja a közvetlen vonalon.

Az ellenség akkor ismét visszaszorította egységeinket. Nem jelentősen, de mégis . . . Amikor a készülékhez mentem, emlékezve a Zsukovval folytatott beszélgetésre, elképzeltem, milyen villámoknak nézek elébe. Mindenesetre felkészültem a legrosszabbra.

Átvettem a kagylót és jelentkeztem. Sztálin nyugodt, kiegyensúlyozott hangját hallottam válaszul. Megkérdezte, milyen a helyzet az isztrai terepszakaszon. Miután jelentettem a helyzetet, rögtön megpróbáltam elmondani, milyen ellenintézkedéseket vettem tervbe. Sztálin azonban csendesen közbeszólt, és azt mondta, hogy intézkedéseimről nem kell beszélnem. Ezzel hangsúlyozta a hadseregparancsnok iránti bizalmát. Befejezésül megkérdezte, nehéz-e a helyzetünk. Azt feleltem, igen, mire ő azt mondta, hogy megért engem.

– Kérem, tartsanak ki még egy kis ideig, segíteni fogunk önnek . . .

Fölösleges hozzátennem, hogy a legfelsőbb főparancsnok figyelmessége nagyon sokat jelentett azok számára, akik részesültek benne. A meleg, atyai hang pedig bátorított, erősítette önbizalmunkat. Reggelre pedig megérkezett a hadsereghez az ígért segítség is: egy „katyusa"-ezred, két páncéltörő ágyús ezred, négy század páncéltörő puskákkal és három harckocsi-zászlóalj. Sztálin ezenkívül még több mint 2000 moszkvait is küldött feltöltésnek.

Nekünk pedig akkor a legcsekélyebb feltöltés is égetően szükséges volt. A klini irányban bonyolultabb lett a helyzet. Zaharov tábornok összefogta a körzetben tartózkodó összes egységeket. Zaharov csapatainak csoportjában volt a 17. lovashadosztály, a 126. és a 133. lövészhadosztály, a Legfelső Tanácsról elnevezett tiszti iskola ezrede és a 25. harckocsidandár (helyesebben az, ami ezekből a magasabbegységekből megmaradt). Az ellenség oldalán viszont, mint a harcok folyamán megállapítottuk, a dmitrov–jahromai irányban tevékenykedtek a 6. és a 7. páncéloshadosztály egységei, a 23. és a 106. gyalogoshadosztály, december 1-én pedig az 1. páncéloshadosztály egységei is megjelentek itt.

Zaharov csoportja természetesen nem tudta megállítani a Dmitrov és Jahroma felé törő német fasiszta csapatok tömegét. De ragyogóan teljesítette feladatát; lassította az ellenség előnyomulását. Zaharov csapatai súlyos harcok közepette, terepszakaszról terepszakaszra vonultak vissza, és kényszerítették az ellenséget, hogy meg-

álljon, szétbontakozzon és utat törjön magának. A csoport katonái tíznapi harcban, olykor bekerítésben, kitörve, majd csapásokat mérve az ellenségre arcból és hátulról, akárcsak Moszkva valamennyi védője, egyetlen vágytól égtek: minél több hitleristát megsemmisíteni, gyengíteni őket a döntő pillanatig. Ez a pillanat pedig közeledett . . .

A dmitrov–jahromai irányban vívott harcokban különösen kitűntek a kremli tiszti iskolások és a 133. hadosztály lövészezrede, amelynek N. N. Multan ezredes volt a parancsnoka.

A német hadvezetőség szemmel láthatóan sietett, amikor utolsó tartalékait vetette harcba. Éppen erről tanúskodott az, hogy a 16. hadsereg jobbszárnyán megjelentek a 3. német páncéloscsoport állományába tartozó 1. páncéloshadosztály egységei. És noha az ellenség még mindig meglevő erőfölényére támaszkodva tovább szorította vissza csapatainkat – mi pedig kénytelenek voltunk harcba vetni a hadsereg minden erejét –, észre lehetett venni, hogy nincs már messze a döntő ütközet.

De egyelőre még harcálláspontunkat egyre közelebb kellett vinnünk Moszkvához. Még be sem rendezkedtünk Ljalovóban, amikor a falu északkeleti szélén egységeink német harckocsikkal ütköztek meg. A harcban részt vett mindenki, aki ebben a körzetben tartózkodott, köztük a hadseregtörzs néhány tisztje is. Egy 85 mm-es páncéltörő ágyús tüzérosztály segített ki bennünket. A tüzérek kilőttek néhány harckocsit, és a roham kifulladt.

Hátul a sötét láthatár, elöl az égő ellenséges harckocsik. Gránátok sivítása és robbanásai közepette kellett elhagynunk Ljalovót és átköltöznünk Krjukovóba. Ebben a helyzetben különösen elégedetten figyeltem törzsfőnökünk alapos és magabiztos munkáját. A csapatok irányításának apparátusa olyan rugalmas és érzékeny volt, mint még sohasem.

Amikor a fasiszta csapatok behatoltak Ljalovóba, a frontparancsnok teljesítette többször megismételt kérésünket, és hadsereg megerősítésére küldött egy, bár igen kis létszámú, harckocsidandárt, de tapasztalt parancsnokkal, F. T. Remizovval, majd egy lövészezredet, egy önálló lovasezredet, valamint egy-egy ágyús és páncéltörő ágyús ezredet. Maga ez a felsorolás mutatja, hogy a frontparancsnokságnak sem volt már tartaléka. Akárcsak mi a hadsereg szintjén, ő is egyik arcvonalszakaszról vonta el az erők egy részét, és dobta át má-

sik arcvonalszakaszra, ahol éppen akkor még súlyosabb volt a helyzet.

A 16. hadsereg katasztrofálisan megfogyatkozott védelme folyton azzal fenyegetett, hogy valahol átszakad. Állandóan résen kellett lennünk, hogy ezt megakadályozzuk. Ha valahol a védelemben áttörés fenyegetett, sürgősen intézkedtünk a veszély elhárításáról.

Ez volt a helyzet nálunk, a hadsereg arcvonalán és ez volt a helyzet a front egész sávjában.

Miután Zsukovtól megkaptuk az erősítést, az ő parancsára ellencsapást kíséreltünk meg a Ljalovo körzetébe betört ellenséges csoportosítás ellen. Nagy sikert nem értünk el, de az ellenség előnyomulását egy időre feltartóztattuk.

Azokra a napokra emlékezve, szinte magam előtt látom 16. hadseregünk akkori képét. Elgyengülve, ezer sebből vérezve kapaszkodott minden rögbe, keményen állta az ellenség rohamait; ha egy lépést hátrált, kész volt ismét csapással válaszolni a csapásra, és ezt meg is tette, hogy gyengítse az ellenséget. Teljesen megállítani még nem bírta. De az ellenségnek sem sikerült áttörnie a hadsereg védelmének összefüggő arcvonalát.

A szemben álló felek elérkeztek a legteljesebb erőkifejtéshez. A rendelkezésünkre álló értesülések azt mutatták, hogy von Bock összes tartalékait felhasználta és harcba vetette Moszkva alatt. A Nyugati Front csapatainak, köztük a mi hadseregünknek is, mindenáron tartaniuk kellett magukat.

Tisztában voltunk vele: már csak rövid ideig kell kitartanunk, és a győzelem biztos. Ez a kitartás pedig mindannyiunk szent kötelessége!...

A Nyugati Front parancsnoka minden lehetőt megtett, hogy valamennyire megerősítse a legyengült csapatokat, de közben ne vesse harcba részenként a megérkező hadászati tartalékokat. Ezeket a tartalékokat a főhadiszállás döntése értelmében Moszkvához vonták, a leginkább veszélyeztetett körzetekbe. Meg kellett őrizni őket a döntő pillanatig. Ez pedig szigorúan józan számítást és óriási önuralmat követelt.

Egy éjszaka – valamikor november végén – krjukovói harcállás-pontomon a közvetlen vonalon felhívott a legfelsőbb főparancsnok.

Megkérdezte, tudok-e róla, hogy Krasznaja Poljana körzetében ellenséges egységek jelentek meg, és milyen intézkedéseket teszek, hogy a helység elfoglalását megakadályozzam. Sztálin különösen hangsúlyozta, hogy a fasiszták Krasznaja Poljanából nehéztüzérséggel lövethetik a fővárost. Jelentettem, hogy tudomásom van német előrevetett egységeknek Krasznaja Poljanától északra való megjelenéséről, és hogy erőket rendeltünk oda más arcvonalszakaszokról. A legfelsőbb főparancsnok tájékoztatott, hogy a főhadiszállás és a Moszkvai Védelmi Övezet csapataival is megerősítette ezt az arcvonalszakaszt.

Szokolovszkij, a front törzsfőnöke értesített, hogy a front tartalékából kapok egy harckocsidandárt, egy tüzérezredet és négy „katyusa"-osztályt ellencsapásunk előkészítése végett. Az ellencsapás végrehajtásába a hadsereg állományából még bevontunk két gyalogoszászlóaljat egy tüzérezreddel, és a főhadiszállás tartalékának két ágyús ezredét. (Korábban azt terveztük, hogy ezeket az erőket Szolnyecsnogorszkhoz dobjuk át.)

Mivel ilyen fontos ügyről volt szó, a csapatok összegyűjtésével és megszervezésével Kazakov tábornokot és Orjol alezredest bíztam meg. Ők azonnal Csornaja Grjazba siettek, ahol kisegítő vezetési pontunk működött. Nem sokkal később én is utánuk mentem.

Az ellencsapás megszervezését nem lehetett halogatni. Mindent menet közben intéztünk. A Csornaja Grjaz körzetébe erőltetett menetben érkező csapatok megkapták a feladatot és megállás nélkül állásaikba vonultak.

Reggel megkezdődött a támadás. Egységeink, amelyeket erős tüzérségi és „katyusa"-tűz támogatott, megrohamozták az ellenséget még mielőtt az beáshatta volna magát. Az ellenség elkeseredetten védekezett, ellenlökéseket hajtott végre. A repülőcsapások áradata zúdult csapatainkra. Estére azonban a németeket, harckocsijaikkal együtt kivertük Krasznaja Poljanából és visszavetettük 4–6 kilométerre északra. Ebben a harcban a 16. hadsereg egységeivel együtt részt vettek a Moszkvai Védelmi Övezet csapatai is.

Alig végeztünk ezen az arcvonalszakaszon az ellenséggel, megfosztva ezzel őt attól a lehetőségtől, hogy nehéztüzérséggel lője Moszkvát, bonyolultabb lett a helyzet a szolnyecsnogorszki irányban. Itt a 7. és a 8. gárdahadosztály, a 354. hadosztály egy ezrede, Do-

vator lovashadteste és a 20. lovashadosztály tevékenykedett. Az ellenség ezeket a csapatokat visszaszorította a Klusino–Matuskino–Krjukovo–Barancevo terepszakaszra. Mindent, amit csak lehetett, harcba vetettünk ezen az arcvonalszakaszon is. A hadseregparancsnoki harcálláspontot azonban már nem hagyhattuk Krjukovóban. A falu utcáin gránátok és aknák robbantak. A falu északi szélén a mieink német harckocsikkal álltak harcban. Német repülőgépek bombázták a védőket.

Ebben a harcban részt vett a mi légierőnk is. A háború kezdete óta ez volt az első eset, hogy viszonylag nagyszámú saját repülőgépünket láthattam. Igen aktívak voltak. Igaz, a harcmező fölött továbbra is az ellenség volt számbeli fölényben. És egyelőre talán még minőségileg is tökéletesebbek voltak a német gépek. A csapatokat mégis lelkesedéssel töltötte el vadászaink, csatagépeink és bombázóink megjelenése.

Krjukovóból a törzzsel az akkorra már elkészült parancsnoki harcálláspontra települtünk át. A szakadatlan elkeseredett harcok folytatódtak mind a mi hadseregünk, mind jobb és bal oldali szomszédunk a 30. és az 5. hadsereg egész arcvonalán. Nehéz volt a helyzet mindenütt. A 30. hadsereg balszárnyegységeit az ellenség visszaszorította a Moszkva–Volga-csatorna keleti partjára, kis erőkkel még Dmitrovtól délre is sikerült átkelnie a csatornán. Jelentősen visszaszorultak az 5. hadsereg balszárnyegységei.

A főcsapást az ellenség azonban ezekben a döntő napokban változatlanul a 16. hadsereg sávjában mérte, velünk szemben összpontosították a német fasiszta csapatok főerőit, amelyek főleg páncélos- és gépkocsizó hadosztályokból álltak. Az ellenség itt, a Moszkvához legközelebb levő szárnyirányban igyekezett áttörni a frontot, maradék nélkül mindent felhasználva erre a célra.

Az ellenségnek az utolsó erőfeszítése árán még sikerült visszaszorítania hadseregünk balszárnyát a Barancevo–Hovanszkoje–Petrovszkoje–Lenino terepszakaszra. És ezzel kifulladt.

Itt két hadosztályunk harcolt a német csapatok ellen – a 18. moszkvai lövészhadosztály és a 78. hadosztály. Már mindkét magasabbegység kiérdemelte a gárda címet. Az egykori népfelkelő hadosztály P. N. Csernisev parancsnokságával 11. gárdahadosztállyá, a

78. pedig A. P. Beloborodov parancsnokságával 9. gárdahadosztállyá alakult át.

Még folytatódtak az elkeseredett harcok, különösen Krjukovóért, amely többször is gazdát cserélt. De ennél tovább már nem tudott előrenyomulni az ellenség. Eredményesen visszavertük minden rohamát, és nagy veszteségeket okoztunk az ellenségnek.

Ekkorra már befejeződött a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása tartalék csapatainak összpontosítása – a 20. hadsereg és az 1. csapásmérő hadsereg Moszkva É körzetében, a 30. és a 16. hadsereg sávhatára mögött összpontosult. Tartalékok vonultak fel a fővárostól délre is.

Igaz, a front különösen veszélyeztetett arcvonalszakaszain az utolsó napokban néhány magasabbegységet igénybe vettek a védelem erősítésére, többek közt Jahroma körzetében. De a fő tartalékokat a főhadiszállás megőrizte a döntő pillanatra. És végső fokon ez határozta meg a Moszkváért vívott ütközet kimenetelét.

ELŐRE!

A német csapásmérő csoportosítások anélkül, hogy át bírták volna törni csapataink védelmét, teljesen felhasználták tartalékaikat. Az ellenséges hadvezetőség most már kénytelen volt a védelmen törni a fejét. Ezt valamennyien éreztük. Védelmi ütközetünk utolsó napjaiban a fasiszták támadásának már csak egy célja volt: megkapaszkodni és mindenáron tartani a Moszkva közvetlen körzetében levő terepszakaszt.

Ezt a tervet meg kellett hiúsítani. És a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása időben ilyen értelmű határozatot hozott. A moszkvai ellentámadás nem hagyott időt az ellenségnek arra, hogy megszervezze a védelmet.

A főhadiszállás még az ellentámadás kezdete előtt valamelyest megerősítette a védő csapatokat: az erők egy részét a Nyugati Front parancsnokságának rendelkezésére bocsátotta. A mi hadseregünk is kapott három lövészdandárt. Valójában mindegyik dandár legfeljebb egy megerősített lövészezrednek felelt meg. Hadseregünk mégis erősebb lett, és ennek örültünk.

Csapataink minden szünet nélkül mentek át ellentámadásba. Krasznaja Poljana, Ljalovo, Krjukovo körzetben a harcok egyáltalában nem szüneteltek. Krjukovónál különösen elkeseredett harcok folytak. A németek minden erejükkel ragaszkodtak Krjukovóhoz. Itt támadtak a 8. gárdahadosztály egységei egy harckocsi-zászlóaljjal megerősítve, a 17. lövészdandár, valamint a 44. lovashadosztály két ágyús tüzérezreddel és „katyusa"-osztállyal.

Csapataink csaknem háromnapi heves harcban, amelyben gyakran kézitusára került sor, délnyugat felől megkerülték a várost, és

december 8-ra megtörték az ellenség ellenállását. A németek elhagyták Krjukovót és néhány környező falut, s fegyverüket és technikájukat elszórva futottak nyugat felé. Egységeink a Krjukovóért vívott harcban mintegy 60 harckocsit, 120 gépkocsit, nagy mennyiségű fegyvert, lőszert, és sok más hadianyagot zsákmányoltak.

Az ellenség Kamenka faluban hagyott két 300 mm-es löveget, amellyel Moszkvát akarták lőni.

A hadsereg főerői is támadásba mentek át az isztrai irányban. Szerencsénkre a németeknek nem sikerült megszervezniük a védelmet, és magasabbegységeink csapásaikkal megtörték az ellenség szívós ellenállását, majd megkezdték az üldözést. A mély hótakaró és a kemény fagy miatt a terepen nehézségeket okozott a manőverezés, amellyel az ellenség visszavonulási útjait vágtuk el. Úgyhogy a német tábornokok inkább hálásak lehetnek a zord télnek, amely lehetővé tette számukra, hogy kevesebb veszteséggel vonuljanak vissza Moszkvától. Ezért tehát ne hivatkozzanak arra, hogy az orosz tél volt vereségük oka.

A német csapatok a visszavonulás során mindent elkövettek, hogy fékezzék előnyomulásunkat. Sűrűn aláaknázták az utakat, mindenfelé aknacsapdákat állítottak fel. A hadseregtörzs igyekezett minél közelebb kerülni az alegységekhez, és kénytelen volt gyakran kikerülni oldalt a csapatokat olyan helyeken, ahol utászainknak még nem sikerült aknamentesíteni a terepet. Azt hiszem nem kell mondanom, milyen érzés, amikor megy az ember gyalog a mély hóban és várja, mikor következik be a robbanás, amely leviszi a lábát... A körülmények viszont nem engedték meg a várakozást addig, amíg valamennyi országút és dűlőút teljesen biztonságos nem lesz a közlekedés számára. Egy gondolat hajtott bennünket: nem szabad megengedni, hogy az ellenség elszakadjon az üldöző csapatoktól és szilárd védelembe menjen át.

A hitleristák útjukban minden falut felperzseltek. Ha valahol véletlenül épségben maradt egy-két paraszthaz, az okvetlenül alá volt aknáva. Emlékszem, egyszer egy épen maradt házban megálltunk egy kicsit melegedni Lobacsevvel, Malinyinnal meg még néhány elvtárssal. Sürgős dologban kellett határoznunk és intézkedést kellett kidolgoznunk a csapatok számára a másnapi feladatokra vonatkozólag. A házból már természetesen eltávolították az aknákat,

amiről tanúskodtak a kiszerelt, rakásban heverő robbanószerkezetek. De alig gyűltünk össze, hogy munkához lássunk, bejöttek a szobába előbb az újságírók, majd még néhány ember, fényképezőgépekkel. A helyiség lassan teljesen megtelt. Ilyen körülmények között szó sem lehetett munkáról. Sürgősen ki kellett találnunk valamit. A kiszerelt, már ártalmatlan aknákra esett a pillantásom, és ettől kaptam az ötletet. Az egyetlen lakható szoba falán falióra ketyegett. Órasúlyok helyett szövetbe burkolt nehezékek függtek rajta. Jelentőségteljesen az órára néztem, majd figyelmeztettem a jelenlevőket: ne nyúljanak a faliórához, mert akna van benne. Azt mindenki jól tudta, hogy a hitleristák különféle „meglepetéseket" hagynak hátra. Szavaim után – persze a törzs velem dolgozó munkatársain kívül – senkinek sem volt kedve az óra szomszédságában maradni, de még a szobában sem. Hála a tréfának, a szoba hamarosan kiürült, mi munkához láthattunk, és ugyanakkor senki sem sértődött meg.

Amikor a főhadiszállás által a Nyugati Frontnak átadott két tartalék hadsereg csapatai a 16. és 30. hadsereg közti térközben támadásba lendültek, a mi támadásunk sávja jelentősen leszűkült. Ily módon létrehozhattuk a második lépcsőt, hogy növeljük a csapás erejét ott, ahol az ellenség különösen erős ellenállást fejtett ki.

A támadás sikeresen fejlődött.

A szomszédos 20. hadsereg bár lassan, de feltartóztathatatlanul nyomult előre a szolnyecsnogorszki irányban. Az 5. hadsereg, bal oldali szomszédunk ugyancsak megkezdte a nyugati irányú előnyomulást, azzal a feladattal, hogy kössön le minél több ellenséges erőt és ezzel akadályozza meg annak az iránynak a megerősítését, amelyben a front főerői támadtak.

A front törzse tájékoztatott bennünket, a 30. hadsereg és az 1. csapásmérő hadsereg sikeres előnyomulásáról, valamint arról, hogy a főhadiszállás parancsára támadásba lendültek a Kalinyini Front jobbszárny-magasabbegységei is.

Ebben a helyzetben engem a következő körülmény nyugtalanított a legjobban: hadseregünk támadási sávjában volt egy nehéz terepszakasz, az Isztra folyó. Nehogy az ellenség itt megvethesse a lábát, a hadsereg magasabbegységeinek azt a feladatot adtam, hogy gyors ütemben törjenek előre és a visszavonuló németek nyomában

keljenek át a folyón. Jó előre felkészítettük a legmozgékonyabb csapatok megfelelő csoportosítását, hogy északon és délen kerülje meg az isztrai víztárolót abban az esetben, ha az ellenség felrobbantja a zsilipeket.

A harcok már az isztrai terepszakasz megközelítési útjain folytak. Érződött, hogy az ellenállás erősödik, és a terepszakaszt nem tudjuk menetből leküzdeni. Ezért figyelmünket arra fordítottuk, hogy megerősítsük az átkaroló csoportokat – a jobb oldalit F. G. Remizov, a bal oldalit pedig M. J. Katukov parancsnokságával.

A hitleristák felrobbantották a víztároló gátját. A zúgó hatalmas áradat óriási nehézségeket okozott csapatainknak. És éppen ekkor igen hasznos szolgálatot tettek a gyorscsoportok. Remizov és Katukov északról és délről mért csapásaikkal megkönnyítették a feladat teljesítését a lövészhadosztályok számára, és visszavonulásra kényszerítették az ellenséget. Az ütközet számunkra kedvezően ért véget.

A. P. Beloborodov szibériai, szálfa növésű harcosai a szemem láttára keltek át a tomboló jeges áron. Felhasználtak minden szükség-átkelőeszközt – gerendákat, kerítéseket, kapukat, szalmatutajokat, gumicsónakokat – mindent, ami fennmarad a vízen. És a szibériai katonák ilyen nehéz körülmények között is leküzdötték a hatalmas akadályt, majd megfutamították az ellenséget. A rohamot jól biztosították a tüzérek és az aknavetősök, akik az átkelés idején támogatták gyalogságunkat.

A tüzérek és az aknavetősök mind a védelemben, mind a támadásban a feladat magaslatán voltak. Ezt kötelességemnek tartom hangsúlyozni. Pártunk Központi Bizottsága már jóval a Nagy Honvédő Háború kezdete előtt számolt azzal, hogy a harctereken a tüzérségnek nagy szerepe lesz, és megfelelő intézkedéseket hozott, hogy az ország fegyveres erőit ellássa tökéletes tüzérségi és aknavető fegyverekkel. A tanintézetek egész hálózata (tüzértiszti iskolák, a Tüzértiszti Akadémia, tüzértiszti továbbképző tanfolyamok) kiválóan képzett tiszti káderet bocsátott a tüzérség rendelkezésére. A szovjet tüzérség magasabbparancsnoki állományának nagy érdeme, hogy tüzérségünk – minőségét, a tisztek és az egész személyi állomány képzettsége színvonalának tekintetében – fölötte állt valamennyi tőkésország hasonló fegyvernemének. És tüzérségünk ezt be is bizonyította a Nagy Honvédő Háború egész folyamán.

Az ellenséges harckocsik ellen, amelyek tömegükkel és mozgékonyságukkal nyomasztó hatást fejtettek ki, legfőbb harci eszközünk a tüzérség volt. A moszkvai csatában tüzérségünk hervadhatatlan dicsőséget szerzett magának. Ez többek közt teljes mértékben érvényes azokra a tüzéregységekre is, amelyek a 16. hadsereg állományába tartoztak, vagy együttműködtek magasabbegységeivel. A fegyver erejébe vetett szilárd hit a lövegeknél tartotta az ütegek személyi állományát az ellenség nyilvánvaló számbeli fölénye ellenére még akkor is, amikor lépten-nyomon az a veszély fenyegette, hogy eltiporják a tüzelőállásokra rontó harckocsik. A tüzérek, ha a helyzet megkövetelte, az utolsó gránátig és az utolsó lövegig tüzeltek, sikeresen visszaverve az ellenség dühödt rohamait.

A 16. hadsereg csapatai, miután az isztrai terepszakaszt leküzdötték, harcolva nyomultak tovább előre nyugatnak, és nem adtak lehetőséget az ellenségnek arra, hogy megálljon és megszervezze a védelmet. A visszavonuló ellenség mindent elhagyott, elszórt, ami akadályozta a futásban, hogy megmentse puszta életét. Egyre gyakrabban jutottunk olyan terepszakaszokra, amelyeken az utakon hosszú sorokban álltak az elhagyott gépkocsik, lövegek, harckocsik és más hadianyagok. Volt itt minden: harckocsik és rohamlövegek százai, vontatók, különféle űrméretű lövegek, különféle gépkocsik ezrei, lőszeres rakaszok. És mindezt aláaknázták.

A csapatok előnyomulása természetesen lelassult. Ne feledjük, hogy akkoriban még nem volt meg az a különleges technikai felszerelés, amellyel oszloputakat lehet építeni a szűzföldön és különösen a mély hóban. A műszaki egységek és a gyalogság meglehetősen primitív eszközök segítségével alig győzték a kész utakat szabaddá tenni, nem hogy új utak építésére gondolhattak volna. Hogy gyorsítsuk az előnyomulást, nagy számban alkalmaztunk sí-alegységeket, de ezek természetesen túlságosan gyengék voltak ahhoz, hogy a visszavonuló ellenséget annyi időre feltartóztassák, amennyi szükséges lett volna ahhoz, hogy főerőink utolérjék és megsemmisítsék.

Minél inkább távolodtak magasabbegységeink és egységeink Moszkvától, annál inkább fokozódott a németek ellenállása. A kezünkbe került okmányokból és a foglyok vallomásaiból megtudtuk, hogy Hitler parancsot adott a hadászati védelembe való átmenetre. Ugyanez a parancs azt a feladatot adta a visszavonuló magasabb-

egységeknek, hogy életük árán is tartóztassák fel a szovjet csapatok előnyomulását. Használják ki a zord téli viszonyokat arra, hogy a legelőnyösebb terepszakaszokon berendezkedve felkészüljenek az 1942. évi nyári hadjárat megvívására.

Különösen elkeseredett harcok bontakoztak ki a volokolamszki irányban, ugyanott, ahol 1941 októberében közvetlenül a Moszkváért vívott harc kezdődött el. A német fasiszta hadvezetőség akkor óriási erőket összpontosított itt, és már előre élvezte a pillanatot, amikor hordái diadalmasan bevonulnak fővárosunkba. Most viszont a németek a tervezett győzelmi ünnepségek helyett kénytelenek voltak szégyenszemre futni nyugat felé, csak azon törve a fejüket, hogyan állíthatnák meg előnyomulásunkat.

De nekünk sem volt könnyű a dolgunk. A 16. hadsereg csapatai a huzamos védelmi ütközetekben, majd az ellentámadásban nagy veszteségeket szenvedtek. A hadosztályok létszáma 1200–1500 főre csökkent. De ebben benne volt mindenki: tüzérek, aknavetősök, utászok, híradók és a törzsek. Gyalogosunk, vagy mint akkoriban mondtuk, „aktív szuronyunk", igen kevés maradt. Nem volt jobb a helyzet a velünk szomszédos hadseregekben sem. A harcokban nagyon súlyosak voltak a parancsnoki és a politikai állomány veszteségei is.

Még mielőtt elértük volna a Lama és a Ruza folyók terepszakaszát, a Nyugati Front parancsnoksága egyre gyakrabban alkalmazta azt a módszert, hogy hol az egyik, hol a másik arcvonalszakaszon hozott létre csoportosításokat. Az egyik hadsereg erőinek egy részét átadták másik hadseregnek és megfordítva stb. A parancsnokság igyekezett legalább valamelyest növelni az erőket a támadás folytatása érdekében. Ez a rögtönzés némi sikerrel járt, de részleges jellegű sikerrel. Amikor viszont kijutottunk a volokolamszki térségbe, világossá vált, hogy az ellenség magához tért a csapásaink okozta kábulatból: védelme szervezettebbé és szilárdabbá vált.

Január első napjaiban csapataink moszkvai ellentámadása véget ért. Az ellenség északi és déli csapásmérő csoportosításait szétzúztuk és visszavetettük 100–300 kilométerrel. A fővárost fenyegető közvetlen veszélyt elhárítottuk.

Tudtuk, hogy a győzelem – amelyet ebben az óriási térségben kibontakozott grandiózus csatában kell elérnünk – az egész háború fordulópontját jelenti.

SZUHINYICSI

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának határozata értelmében január közepén a szovjet–német arcvonal különböző szakaszain újabb támadás kezdődött. A Nyugati Front csapatai is folytatták a támadó harctevékenységet. Ebben mi is részt vettünk, de most már a frontnak nem a jobb-, hanem a balszárnyán. A 10. hadsereg, amelynek F. I. Golikov tábornok volt a parancsnoka, súlyos helyzetbe került. A németek nemcsak megállították, hanem a zsizdrai irányban erőket dobva előre, elfoglalták Szuhinyicsit, ezt a jelentős vasúti csomópontot, s ezzel elvágták a front messze előretört, Kirov körzetébe jutott balszárnyának utánpótlási vonalait.

A 16. hadsereg parancsnoksága és törzse parancsot kapott, hogy települjön át Szuhinyicsi körzetébe, vegye alárendeltségbe az ott tevékenykedő magasabbegységeket és állítsa vissza a helyzetet.

Arcvonalszakaszunkat és a csapatokat átadtuk a szomszédoknak, és menetrendben megindultunk az új körletbe. Malinyin Kalugába vezette a törzs gépkocsioszlopát, mi pedig Lobacsevvel a frontparancsnok harcálláspontjára mentünk.

Itt V. D. Szokolovszkij törzsfőnök, majd maga a parancsnok fogadott bennünket.

Zsukov ismertette a balszárnyon kialakult helyzetet. Figyelmeztetett, hogy a helyszínen átvett erőkön kívül kiegészítő erőkre nem számíthatunk.

– Remélem – mondotta a parancsnok –, hogy ezekkel az erőkkel is el tudnak bánni az ellenséggel, és hamarosan jelentik nekem, hogy Szuhinyicsit felszabadították.

Megvallom, Konsztantyinovics e szavait dicséretnek vettem . . .

Golikovtól a 16. hadsereg átvette a 322., a 323., a 324. és a 328. lövészhadosztályt, egy harckocsidandárt a 60 kilométeres arcvonalszakasszal együtt. A mi régi magasabbegységeinkből, melyekkel a Moszkva környéki harcokban összeforrtunk, csak a 11. gárdahadosztályt kaptuk meg (az olvasó talán emlékszik erre a moszkvai népfelkelő hadosztályra, amellyel négy hónappal azelőtt találkoztunk, amikor Vjazma körzetéből kitörtünk és Volokolamszk körzetében állásokba vonultunk; a hadosztály katonái most már gárdisták voltak, akik megedződtek a moszkvai csata tüzében).

Bal szomszédunk a 61. hadsereg volt, amelyet akkor már átadtak a Nyugati Frontnak; a hadsereg parancsnoka M. M. Popov tábornok volt. A 10. hadsereg parancsnokságát pedig V. Sz. Popov tábornok vette át.

Két Popov közé kerültünk hát. Régen azt mondták volna erről: szerencsés előjel!

Utunk Moszkván át vezetett. Esteledett, mire a városhoz értünk. A város szélén már szétszedték a barikádokat, de a harckocsiakadályok még megvoltak, emlékeztetve építőik hősiességére. A moszkvaiak becsülettel teljesítették hazafias kötelességüket, amikor fővárosuk védelmére keltek. Mi, katonák, éreztük munkájukat, amikor Moszkva megközelítési útjain harcoltunk. Most valamennyi gyár, műhely teljes erővel dolgozott a győzelem érdekében.

Az elsötétített város utcáin tompított fényű lámpákkal száguldoztak a főleg katonai gépkocsik. Gépkocsioszlopok vonultak a front felé. Amerre néztünk, mindenütt szigorú álcázás, csend és rend. Az ellenség közelsége, a háború természetesen rányomta bélyegét a városra. De szívünk azt súgta, hogy ezekben a házakban, az elsötétített ablakok mögött az emberek már másképp élnek. És ez az érzés kimondhatatlanul nagy örömmel töltött el.

Mindegyikünk büszke volt arra a tudatra, hogy ő is részt vett a nagy csatában.

Nem mulaszthattuk el az alkalmat, hogy Moszkvában töltsük az éjszakát. Lobacsev indítványozta, én meg támogattam. A városi milícia főnöke egyébként is egykori katonatársam volt, együtt szolgáltunk a Bajkálontúlon. Megkerestük hát V. N. Romacsenkót. Egyébként tőle tudtam meg, hogy októberben volt olyan időszak, amikor Moszkva néhány meglehetősen nyugtalan napot élt át. Akadtak em-

berek – bár nem sokan –, akik pánikba estek és el akartak menekülni a városból. (A városi pártbizottság és a moszkvai öntudatos dolgozók felvilágosító munkájával azonban sikerült úrrá lenni a pánik-hangulaton és a nyugalom helyreállt.) Egyébként a 16. hadsereg csak nyert ezen. Ugyanis a moszkvai milícia kiküldte nekünk a defetista hangulatot keltő emberektől elkobzott gépkocsikat. Ez nekünk jól jött. Szuhinyicsi felé vonuló törzsünk is éppen ezt a gépkocsiparkot használta.

Elvtársam összkomfortos lakásában egészen ellágyultunk. A gépkocsikban, lövészárkokban, földbunkerekben töltött éjszakák után most egyszerre ilyen fényűzés: forró fürdő, ágyak patyolattiszta ágyneművel. Világosság, meleg és csend – nem hallani a géppisztolyok csattogását, a gránátok és az aknák robbanását.

Alig virradt, alaposan megreggeliztünk, majd elindultunk Kalugába, ahová aznap kellett megérkeznie az egész törzsnek is. Kijelölt körletünk innen már nem volt messze, és úgy döntöttem, hogy megállunk Kalugában, ott dolgozzuk ki a további akciók tervét.

A parancsnokság és a törzs már munkához látott.

Magát Kalugát különösebben nem viselte meg a háború. De a németek sürgős visszavonulásának nyomait mindenütt látni lehetett. Az utcák zsúfolásig voltak a visszavonulók által hátrahagyott gépkocsikkal, vontatókkal, lövegekkel. A hitleristák a város lakosait teljesen kifosztották. Élelmiszer semmi sem maradt. A meleg holmikat és lábbeliket mindenkitől elvették. A város lakossága nagyon nehéz helyzetben volt, és mindent meg kellett tennünk, hogy sokakat szinte az éhhaláltól mentsünk meg.

Az éjszaka folyamán gondosan megtárgyaltuk, hogyan tudjuk a legjobban megoldani a feladatot. Arra a következtetésre jutottunk, hogy az lesz a legelőnyösebb, ha félrevezetjük az ellenséget: hadd higgye azt, hogy az egész 16. hadsereg vonul Szuhinyicsi ellen! A németek már ismerték hadseregünket a korábbi harcokból.

A törzs első lépcsőjét, amely már berendezkedett Mescsovszkban, utasítottuk, hogy ne legyen szemérmes a rádióbeszélgetésekben. Minél gyakrabban emlegesse a 16. hadsereget, nevezze meg a hadosztályokat (amelyek természetesen nem voltak velünk), a hadseregparancsnokot. Meg más effélék.

Egyszóval, csapjanak minél nagyobb lármát az éterben.

– Kibontott zászlókkal rohamozunk? – kérdezte Malinyin vidáman.

– Igen! És dobszóval . . .

Január 24-én már Mescsovszkban voltunk.

A törzs halaszthatatlan ügyeit intézte. Kazakov tábornok kiment a nekünk átadott tüzéregységekhez, hogy a helyszínen tanulmányozza harci lehetőségeiket. Mi viszont a haditanács tagjával kimentünk a 10. hadsereg parancsnoki harcálláspontjára, amelyet Mehovában rendeztek be. A kis falu szinte teljesen eltűnt a hóban. Csak parasztszánon bírtuk megközelíteni a falut. Egyébként hadseregparancsnoki harcálláspontnak nem a legszerencsésebben választották meg ezt a helyet. Nappal is alig lehetett megtalálni, nemhogy éjszaka. Márpedig nappal egyáltalán tilos volt minden mozgás, mert az utak fölött német repülőgépek vadásztak minden célpontra.

A törzsben nem éppen vigasztaló értesüléseket kaptunk a nekünk átadott hadosztályokról. Kimentünk a csapatokhoz, hogy személyesen is megismerkedjünk velük.

Útközben kétszer is lecsaptak ránk magányos német repülőgépek. Egészen alacsonyan szálltak, s tüzükre mi is válaszoltunk géppisztolytűzzel. Baj nélkül megúsztuk, és persze, ők is sértetlenül távoztak. De megérett az elhatározás: a legsürgősebben intézkedni kell, az ellenséges légierő orvtámadásai ellen.

A háború folyamán már harmadszor fordult elő, hogy törzsünk rendkívül korlátozott idő alatt vette át új magasabbegységek vezetését. Egyikünk sem kételkedett benne, hogy Malinyin vezetésével minden idejében elintéződik. Amíg mi a csapatoknál dolgoztunk, a törzs tisztjei nyugodtan és pontosan megteremtették az összeköttetést, megszervezték az ellenség és a terep felderítését, összegyűjtötték az összes adatokat, amelyekre szükségünk volt a legközelebbi feladat megoldásához: Szuhinyicsi elfoglalásához.

Hamarosan tűrhető pontossággal megállapítottuk az ellenség szándékát. A 10. hadsereg ellen indított támadás célja: Szuhinyicsi és néhány más helység elfoglalásával minél messzebbre visszavetni csapatainkat északra az Orjol–Brjanszk főútvonaltól. A németek ily módon javították helyzetüket, és az elfoglalt terepszakaszon téli védelemre rendezkedtek be.

A nyugat felé tartó támadás folyamán a 10. hadsereg támadó

lánca teljesen felmorzsolódott. A rosszul vezetett csapatokat, amelyeknek még nem sikerült megszervezniük a védelmet, könnyen visszaszorították, annál is inkább, mert a német parancsnokság Franciaországból átdobott csapatokat irányított Zsizdra körzetébe. E csapatoknak egyik gyalogoshadosztálya foglalta el von Giels tábornok parancsnoksága alatt Szuhinyicsit, ott szilárdan megvetette a lábát és esze ágában sem volt elmenni.

A front törzsében közölték velünk, hogy a 10. hadsereg egységei bekerítették az ellenséget ebben a városban. Még Mehovában is azt mondták nekem, hogy Szuhinyicsit blokád alatt tartja N. I. Kirjuhin tábornok 324. hadosztálya. De a hadosztályparancsnok – energikus, józan gondolkodású ember – őszintén megmondta, amikor megismerkedtünk:

– Zászlókkal kerítettük be őket, tudja. Attól félek, nehogy mi jussunk a bekerítés sorsára . . .

A 16. hadsereg állományába átvett csapatoknál végzett munkám során láttam, hogy mindenben óriási hiányt szenvedtek. A hadosztályok több mint 300 kilométert tettek meg támadásban; harcos kevés volt, és a meglevők is rettenetesen fáradtak voltak. Minden egységnek feltöltésére, fegyverre és lőszerre volt szüksége.

A front által megszabott feladat nem volt összhangban a rendelkezésünkre álló erőkkel és eszközökkel. De ez akkor gyakori jelenség volt, megszoktuk már, és készülődni kezdtünk a hadműveletre, azon törve a fejünket, mit és melyik arcvonalszakaszról lehet elvenni. Természetesen kockáztattunk, de nem volt más megoldás. Ráadásul az ellenség, miután elérte célját, aktivitást nem mutatott.

A parancsnoki harcálláspont áttelepült Zsergyevo faluba, amely vagy húsz kilométerre volt a várostól.

A csapásmérő csoportosításba beosztottuk P. N. Csernisev tábornok 11. gárdahadosztályát és N. K. Kirjuhin 324. lövészhadosztályát. Megerősítettük őket tüzérséggel.

Megkezdődött az átcsoportosítás és az összpontosítás.

A roham időpontját január 29-én reggelre tűztük ki. A csapatok az éjszaka folyamán elfoglalták a megindulási helyzetet. A tüzérség még előbb tüzelőállásba vonult és előkészítette a tüzet.

A terv szerint a főcsapást a gárdistáknak kellett végrehajtaniuk. Csernisev hadosztálya erősebb volt létszámban is, fegyverzetben is.

Talán tapasztalata is több volt, mint a 324. hadosztálynak, amelyre a kisegítő csapás végrehajtása hárult.

A kitűzött időre minden készen volt. Kazakov, Orjol és én Csernisev tábornok figyelőpontján voltunk és már az óráinkat nézegettük.

Megzizzent a berregő. A hadosztályparancsnok átvette a kagylót és hirtelen csodálkozva felkiáltott:

– Az lehetetlen!...

Mi történhetett?

Volt min csodálkoznunk: a városhoz legközelebb álló ezredtől jelentették, hogy néhány városi lakos érkezett hozzájuk lóhalálában, és tőlük megtudták, hogy a németek hanyatt-homlok menekülnek Szuhinyicsiből. Az ezredparancsnok – határozott ember – megerősített felderítő csoportot küldött a helységbe és egy zászlóaljjal meg két harckocsival már be is vonult a városba.

A tüzérségi előkészítés kezdetéig pedig már csak percek voltak hátra.

Nem akartam hinni ezeknek a híreknek. A németek rendszerint szívósan védekeznek a lakott településekben, itt pedig nem is akármilyen városról van szó! Az elvtársak arcáról is hitetlenséget olvastam le. Kazakov meg éppenséggel összeráncolta homlokát és legyintett: nyilván újabb német trükk az egész...

Akárhogy volt is, elhatároztam, hogy várunk a tüzérségi tűzzel. Kazakov továbbította a parancsot az ütegeknek.

Szórványos lövöldözésre lettünk figyelmesek. Vitathatatlanul a városból hallatszott a lövöldözés zaja. De a lövöldözés nem erősödött. Mi történt hát ott?

Figyelőnkben percről percre fokozódott a feszültség.

És végre ismét berregett a telefon. Egyszerre nyúltunk valamennyien a kagyló után. De rögtön vissza is vettük a kezünket – ne zavarjuk a távbeszélő-ügyeletest, aki jelentette, hogy a hadosztályparancsnokot kérik a telefonhoz. Mindenki hegyezi a fülét. És ekkor Csernisev kissé megindultan, de határozottan azt mondja:

– Az ezredparancsnok jelentése szerint az ellenség elmenekült Szuhinyicsiből. A felderítés, egy zászlóalj harckocsikkal és az ezredtüzérséggel már a városban van, az egész ezred pedig menetben van a város felé.

Mintegy vezényszóra, ahányan csak voltunk a figyelőponton, egyszerre harsány „hurrázásban" törtünk ki.

A két hadosztálynak haladéktalanul új feladatot adtunk: küldjenek ki megerősített osztagokat üldözésre és felderítésre.

Telefonáltam Malinyinnak:

– Amíg nem tisztáztuk teljesen, hogy mi történt, a front törzsének ne jelentse az esetet. Készítsen elő mindent, hogy a harcállás-pontot áttelepítse a városba, és rögtön küldjön hozzám hadműveleti csoportot híradó eszközökkel.

Minket pedig már hajtott a türelmetlenség, és tüstént a felszabadult városba hajtattunk. Nagyon örültünk, hogy nem kellett véráldozatot hoznunk. Ezek szerint mégiscsak dezinformációnk tévesztette meg a németeket, és ők jobbnak látták idejében felszedni a sátorfájukat. Később meggyőződtünk róla, hogy valóban így is történt.

A fontos természetesen az, hogy a feladatot, melyet a frontparancsnok kitűzött, a hadsereg végrehajtotta, és Szuhinyicsi a kezünkben volt.

Már világos volt, amikor megérkeztünk a városba. A lakosság egyelőre nem mutatkozott. Nyilván nem hitte el, hogy visszakapta a szabadságot.

Városszerte a sürgős menekülés nyomai fogadtak bennünket. Az utcák és az udvarok tele szeméttel, rengeteg elhagyott harci technikával és különféle holmival. Annak a háznak az udvarán, amelyben von Giels maga székelt, igen szép személyautó állt. Kitűnő állapotban, és nem volt benne semmi „meglepetés". A városban egyáltalán nem találtunk aknákat. Aligha lehetett volna elhinni, hogy a német fasisztáknak megesett a szívük a városon. Egyszerűen csak menekültek, amerre a szemük látott, hogy a bőrüket mentsék. Nem értek rá aknákat telepíteni.

Még aznap véglegesen kirajzolódott az a terepszakasz, amelyre az ellenség visszahúzódott. A várostól délre hat kilométerre húzódó új arcvonalat megpróbáltuk áttörni Kirjuhin és a gárdisták egységeivel, de ez a próbálkozásunk nem járt sikerrel. Jól szervezett védelembe ütköztünk. A szuhinyicsi irányban összeszedett erőkkel ezt nem lehetett leküzdeni. Ezért elhatároztam, hogy a támadást itt beszüntetem, és gondoskodom az elért siker megszilárdításáról.

A fő feladat az, hogy tartsuk Szuhinyicsit. Számolnunk kellett

azzal az eshetőséggel, hogy ha az ellenség magához tér, megpróbálja visszaszerezni az elveszített és számára oly fontos objektumot.

Éppen ezek a megfontolások késztettek bennünket arra, hogy még aznap este Szuhinyicsibe telepítsük át a 16. hadsereg egész törzsét. Elvégre ha a hadseregparancsnok a törzsével itt van, senkinek eszébe sem jut majd, hogy a várost el lehet hagyni.

A törzs és a parancsnokság mindegyik osztálya kapott egy-egy körletet, amelyet köteles volt védelemre berendezni és védeni az ellenség rajtaütése és áttörése esetén. A város előtti terepszakaszokat a 11. gárdahadosztály foglalta el, Csernisev parancsnoki harcállláspontja tőlünk nem messze volt.

Január 29-én este a frontparancsnoknak jelentettük, hogy Szuhinyicsit elfoglaltuk. A front törzsében – a jelek szerint – nem nagyon hittek jelentésünknek. Mi tagadás, a körülmények valóban szokatlanok voltak. Zsukov a készülékhez hivatott, hogy erősítsem meg, megfelel-e a valóságnak a jelentés. Csak akkor nyugodott meg, amikor közöltem, hogy Szuhinyicsiből, a városban berendezett harcállláspontról beszélek.

A frontparancsnok azt mondta, hogy a napokban megkapjuk a direktívát a legközelebbi időre.

Amíg időnk engedte, a 16. hadsereg sávjában azonnal rendezni kezdtük a csapatok harcrendjét, azzal a céllal, hogy erősebb csoportosításaink legyenek az ellenség támadásának valószínű irányában.

Komolyan foglalkoztunk a légvédelemmel, és ennek eredményeként egész szép eredmények születtek. A légvédelmi tüzérek azokon a szakaszokon és menetvonalakon, amelyeket különösen veszélyeztettek a német kalózok, állást foglaltak lövegeikkel és elég gyakran le is szedték őket. Hamarosan megérezték, hogy nem hagyják büntetlenül röpdösni őket, így aztán ettől kezdve ritkábban és főleg magasabban mutatkoztak.

A törzs és a parancsnokság Szuhinyicsiben kitűnően berendezkedett. Igaz, nem voltunk messze az ellenség peremvonalától, ennek következtében az ellenség úgy látta a várost, mint egy kiterített térképet, és gyakran kaptunk tüzérségi tüzet. Kénytelenek voltunk árkokat ásatni, fedezékeket építtetni, hogy a törzs vesztesége minél kisebb legyen.

A németek nappal és éjjel különböző időpontokban lőtték a vá-

rost. Ezt valahogy gyorsan megszoktuk, és szinte már ügyet sem vetettünk rá. Lényegében a meglehetősen kényelmes házakban rendezkedtünk be.

A polgári lakosság igen szépen fogadott bennünket, de számuk napról napra csökkent a városban. Félelemmel töltötte el őket a szüntelen tüzérségi tűz és a gyakori bombázás. A civilek, kiváltképpen a gyermekes asszonyok, nehezebben szokják meg az ilyesmit, és az emberek a hátsóbb körzetekbe települtek át, hogy ott várják ki a helyzet jobbra fordulását. Kazakov különben mindent megtett, hogy az ellenséges tüzérséget minél messzebbre elkergesse Szuhinyicsitől. Még magában a városban is felállított 152 mm-es tarackokat, melyeket a fészerekben és pajtákban jól álcáztak.

A szomszédos hadseregekkel jó kapcsolatot építettünk ki, megszerveztük a kölcsönös tájékoztatást, és hozzáláttunk a csatlakozásokon megoldandó együttműködési rendszabályok kidolgozásához.

Hamarosan megérkezett a front direktívája, mely a 16. hadseregnek a következő feladatot adta: „Szilárdan tartva Szuhinyicsit, támadó tevékenységgel folytassa az ellenség kimerítését, megfosztva attól a lehetőségtől, hogy szilárdan megvesse a lábát és erőket halmozzon fel."

A front követelése nehezen volt teljesíthető. Más dolog védelmi tevékenységgel felőrölni az ellenséget, az erők kiegyenlítésére törekedve, amit mi – és más hadseregek – tulajdonképpen meg is tettünk, mielőtt megindítottuk volna az ellentámadást. De lehet-e „kifárasztani és gyengíteni" támadó tevékenységgel az ellenséget olyankor, amikor nyilvánvalóan nem a mi oldalunkon van az erőfölény, és ráadásul kemény télben?

Az ellenséget visszavetettük Moszkvától, vereséget mértünk rá. De védőképességét még nem vesztette el, végül is meg tudta vetni a lábát és folytatta a friss csapatok átdobását nyugatról, ahol a hitleri Németország haderőit nem kötötték le szövetségeseink harccselekményei. Kimerült csapataink legfeljebb arra voltak képesek, hogy kilökdössék az ellenséget hol az egyik, hol a másik terepszakaszról, erőt fecsérelve erre anélkül, hogy döntő eredményt érnének el. Csak nagy üggyel-bajjal vergődtek előre. Akkoriban többször jártam különböző egységeknél és különböző arcvonalszakaszokon, hogy tanulmányozzam támadó tevékenységeink csekély eredményeinek

okait. Az, amit sikerült saját szememmel látni és saját bőrömön tapasztalni, győzött meg arról, hogy döntő sikert nem tudunk elérni. Az ezredek és a hadosztályok harcosállományának száma alacsony volt, nem volt elég géppuska, aknavető, tüzérség, lőszer; harckocsi meg csak imitt-amott akadt.

A németek által megszervezett védelem gerincét a falvakban vagy ligetekben berendezett támpontok alkották, a köztük levő hézagokat elaknásították és tűzzel fedezték. Támadó gyalogságunk akkor a harcmezőn vérszegény, laza láncot alkotott; gyalogosaink a mély hótakarót erős tűzben küzdötték le, és ugyanakkor a löveg és lőszerhiány miatt gyenge tüzérségi támogatást kaptak. A hős gyalogság még nem is látta az ellenséget, amikor már jóval a roham előtt halálosan kimerült, és veszteségeket szenvedett.

Nem volna-e okosabb, töprengtem, kihasználni az időt, amihez hozzájutottunk, és átmenni védelembe, hogy erőt gyűjtsünk egy lendületes támadáshoz?

Törzsünk adatai szerint az ellenség jelentős fölényben volt velünk szemben. Paradoxon: az erősebb védekezik, a gyengébb támad. És ráadásul a mi körülményeink között: derékig érő hóban ...

Mindezt számításokkal és következtetésekkel igazolva egy terjedelmes jelentésben fejtettük ki a frontparancsnoknak.

A válasz rövid volt: „Teljesítse a parancsot!"

Nem tehettünk mást: gondolkoztunk, hogyan oldjuk meg a feladatot.

Nagyobb arányú támadó hadműveletekre nem volt elegendő erőnk. Elhatároztam, hogy minden esetben egy meghatározott konkrét célra szorítkozom. A legcsábítóbbak az ellenség által megszállt lakott helységek voltak. Minden egyes ilyen objektum elvesztése érzékenyen érintette az ellenséget, mert ez rögtön kihatott az egész védelmi rendszerére.

A német fasiszta csapatok számoltak a terep jellegével és a téli viszonyokkal. A peremvonalban és a mélységben minden falut és tanyát támponttá építettek ki, körülvették őket szögesdrót akadállyal, a megközelítési utakat aláaknázták. A házak alatt fedezékeket rendeztek be, és ezeket lőrésekkel tették alkalmassá körkörös tüzelésre. A harckocsikat úgy állították fel mint páncélozott löveg- és géppuskaállásokat: közvetlen irányzással helyből tüzeltek.

Az ellenséges védelemnek ez a rendszere adta azt az ötletet, hogy egymás után, hol az egyik, hol a másik támpontra kell csapást mérnünk, a lehetőséghez mérten összpontosítva az ehhez szükséges erőket, anélkül, hogy túlságosan megritkítanánk más arcvonalszakaszokat.

Az első ilyen hadműveletet a jobbszárnyon hajtottuk végre. Ebben két nem teljes hadosztály vett részt (alegységeket kellett hátrahagyniuk arcvonalszakaszaik védelmére a biztonság kedvéért). Megerősítettük őket a hadsereg tüzérségével és tíz T–34-essel: ennél többet nem nélkülözhettünk.

A gyalogság éjszaka elfoglalta a megindulási állást, a támponthoz a lehető legközelebb beásta magát a hóba. Az utászok a harckocsik számára átjárókat készítettek a hómezőben; a harckocsiknak ezeken az átjárókon kellett megindulniuk a tüzérségi előkészítés kezdetekor, hogy miután elérték a gyalogság vonalát, helyből, közvetlen irányzással vezetett tűzzel támogassák rohamát.

A tüzérség egyes lövegekkel időben belőtte a célokat. Az ütegek egy részét tartalékoltuk, hogy visszaverjék az esetleges ellenlökéseket mind jobbról, mind balról. Éjszaka néhány légvédelmi üteg jól álcázva állásba ment.

A hadművelet sikerült. Délre a helységet teljesen megtisztítottuk a hitleristáktól: sok halott maradt a helyszínen, az életbenmaradottak és könnyebben sebesültek pedig elszivárogtak az erdőbe, vagy hat kilométerre délnyugatra. Az ellenlökések délután kezdődtek az erdőből és a szomszédos támpontból erős tüzérségi tűz és bombázás kíséretében. Csapataink az ellenlökéseket visszaverték. A légvédelmi tüzérek lelőttek hat német repülőgépet.

Meggyőződtünk róla, hogy módszerünk helyes. Ha ebben a szellemben folytatjuk a dolgot, minimális veszteséggel sikert érünk el.

Harc közben egyébként érdekes eset történt. A légvédelmi tüzérek lelőttek egy gépet, és láttam, hogy körülbelül kétezer méter magasságban kiugrik a német pilóta és zuhan lefelé, mint a kő. Nem nyílt ki az ejtőernyője, és valósággal belefúródott a hóba. Harcosaink odarohantak. Majd leesett az állunk a csodálkozástól, amikor láttuk, hogy a németet élve és szinte sértetlenül vezetik hozzánk! Egy mély horhosba zuhant, amely tele volt hóval, és ez volt a szerencséje. Nem hittem volna el, ha nem saját szememmel látom ...

EMLÉKEZETES TANULSÁGOK

A hadsereg csapatai fokozatosan beékelődtek az ellenség védelmébe, miután azt hol az egyik, hol a másik arcvonalszakaszon ingatták meg. Az arcvonalat csapataink nem voltak képesek áttörni, de rendszeresen, egyik pontot a másik után foglalva el, visszavonulásra kényszerítették az ellenséget, odaszorítva őt a Zsizdra folyóhoz.

A háború befejezése után gyakran hallottam a csodálkozó kérdést, miként lehet az, hogy számos hadműveletben több hadosztályunk volt nekünk, mint az ellenségnek, és mégsem bírtuk áttörni védelmét? De a háború folyamán is hallatszottak effajta bosszantó szemrehányások. Pedig csak a hadosztályok számával soha sem lehetett meghatározni az erőviszonyokat.

Rég, réges-rég elfelejtettük, hogy egy hadosztály 8000 harcost jelent. Magasabbegységeink létszáma akkor 3500, sőt olykor 2000 fő volt; alig akadt hadosztály, amely 4000 emberrel dicsekedhetett, de egy-két napi harc után a többihez hasonlóan annak is megcsappant a száma.

Az ellenségnél viszont a gyalogoshadosztály létszáma legalább 10–12 ezer, a páncélos- és gépkocsizó hadosztályé pedig 12–15 ezer fő volt. Azokból a magasabbegységekből, amelyek nagy veszteségeket szenvedtek, a legénységi és tisztesi, tiszthelyettesi állományt átadták feltöltés végett más hadosztályoknak, a parancsnokságot és a törzseket pedig hátravonták átszervezésre.

Egyenlőtlenek voltak az erőviszonyok 1942 telén a szuhinyicsi irányban is. Nem nehéz belátni, milyen gondokkal küzdöttünk és milyen felelősség hárult a hadseregparancsnokokra. De ezzel, sajnos, nem mindenki számolt. Emlékszem egy érdekes esetre: a front

törzsét képviselő egyik tábornok volt a hőse. A tábornok közvetlenül azt megelőzően, hogy elfoglaltuk Szuhinyicsit, bírálattal illetett bennünket. Azután a frontparancsnok megbízásából a szomszédos 61. hadsereget szemlélte meg. Ott sem tetszett neki semmi. Elvetette mindazokat az intézkedéseket, amelyeket M. M. Popov a csapatoknál végrehajtott, és ezt telefonon jelentette Zsukovnak. Zsukov haladéktalanul reagált: megparancsolta a tábornoknak, hogy vegye át a 61. hadsereg parancsnokságát, és mutassa meg, mire képes. Akárhogy húzódozott ezután a tábornok, akárhogy bizonygatta, hogy az ő útmutatásai után a hadseregparancsnok maga is meg tud birkózni feladataival, helyrehozza a dolgot stb., kénytelen volt átvenni a hadsereget. És a felelősséget is érte. Nem telt bele egy hét, a németek 30 kilométert előnyomultak a sávjában. A tábornok ennek következtében végleges búcsút mondott a Nyugati Frontnak, M. M. Popov pedig ismét a 61. hadsereg parancsnoka lett. Egy év múlva, nem sokkal a kurszki ütközet előtt találkoztunk, ő akkor a Brjanszki Front parancsnoka volt. Felidéztük emlékezetünkben a szuhinyicsi irányt is, a fronttörzs tábornokának esetét is, de nem kárörömmel, hanem még mindig csodálkozva magatartásán ...

Szuhinyicsitől nem messze volt egy nagy falu, Popkovo. Egy, a terepet uraló magaslaton terült el. A németek többnyire innen lőtték a várost.

Okvetlenül el kellett foglalnunk Popkovót. Számításaink szerint a faluban mintegy kétezer német volt harckocsikkal meg rohamlövegekkel; az ellenség kifogástalanul felkészült a körkörös védelemre.

Ekkorra – már februárban jártunk – sikerült valamelyest feltöltenünk magasabbegységeinket a fasiszta rabságból szabadult emberekkel. Lobacsev és a hadsereg politikai osztályának vezetője Romanov, egy alkalommal azt jelentette, hogy csapataink Kozelszk körzetében felszabadítottak néhány koncentrációs tábort.

– Keressük a feltöltést, aztán itt van a szemünk előtt – jegyezte meg Lobacsev.

Jó gondolat volt. Elküldtük Kozelszkbe a törzs tisztjeinek, politikai munkásoknak és orvosoknak egy csoportját. Kiválasztották az egészségileg alkalmasakat. Ezek az emberek annyit szenvedtek a megszállás alatt, hogy készek voltak vállalni minden veszélyt, csak hogy bosszút álljanak a gyűlölt ellenségen.

A frontparancsnok még egy lövészhadosztályt (a 97-est) és két harckocsidandárt küldött a 16. hadseregnek. Ez a segítség nagy optimizmussal töltött el bennünket.

Miközben berendezkedtünk az új irányban, megismerkedtünk a csapatok elhelyezési körleteivel és az itt élő lakossággal is. Érződött, hogy a lakosságban erősödött a meggyőződés, hogy a megszállás lidércnyomásos időszaka egyszer s mindenkorra megszűnt és soha többé nem fog megismétlődni. Sokan visszatértek az evakuációból szülőhelyükre, és szemmel láthatóan rendeződött az élet. Lobacsev és a politikai osztály kapcsolatot teremtett D. M. Popovval, a szmolenszki területi pártbizottság titkárával. Vele már Jarcevónál megismerkedtünk. Most ő volt a partizánmozgalom egyik vezetője.

A partizánok csapást csapás után mértek az ellenségre, és nagy segítséget nyújtottak nekünk a fasiszta csapatok állapotáról és mögöttes területéről küldött értesüléseikkel. A hadsereg felderítő osztálya szorosan együttműködött Orlov, Bata, Szoldatyenkov és Oreskin elvtársak osztagaival, melyek a brjanszki, gyatkovói és zsizdai körületekben tevékenykedtek. Mi pedig fegyverrel, lőszerrel, robbanóanyaggal segítettük a partizánokat; a politikai osztály sajtótermékeket adott át az elvtársaknak, hogy terjesszék őket a lakosság körében.

A partizántörzs a 16. hadsereg segítségével erősítést juttatott át az arcvonalon a partizánoknak. Februárban például egy nagy, kommunistákból és komszomolistákból álló síosztag hatolt át az ellenség mögöttes területére. A mi csapataink arcvonalán ment át az ellenség hátába A. P. Sesztakov erős osztaga. Ez az osztag a Brjanszk–Gomel vasútvonal körzetében tevékenykedett, huzamos ideig félelemben tartotta a németeket ezen az arcvonalszakaszon és értékes adatokat juttatott át hozzánk.

Moszkva, sőt talán az egész ország sem feledkezett meg a 16. hadseregről. Munkások és kolhozparasztok küldöttségei kerestek fel bennünket a fővárosból. Közép-Ázsiából, sőt még a távoli Bajkálontúlról is, amely azért emlékezetes számomra, mert a húszas években ott szolgáltam. Nem sokkal azelőtt, hogy megkezdtük a harcot Popkovóért, eljöttek hozzánk a főváros Leningrádi kerületének küldöttei, és természetesen rögtön felkeresték „házi" hadosztályunkat, a 11. gárdahadosztályt. Akkor ott éppen ünnepélyes külsőségek köze-

pette nyújtották át a gárdazászlót. Csernisev tábornok féltérdre ereszkedve megcsókolta a vörös zászlót, és sokan emlegették, hogy fél évvel azelőtt a Leningrádi kerület népfelkelői alkották a magvát ennek a most már híres magasabbegységnek.

Az ellenség egyik igen erős támpontja, a Popkovo ellen megtervezett támadás február végén kezdődött el. A főcsapást a 146. harckocsidandár mérte, amelynek volt néhány tucat T–34-es és KV harckocsija. A szomszédos hadosztályok azt a feladatot kapták, hogy tartsák blokád alatt az ellenséget, amely a közeli falvakban erődítmények mögött húzódott meg.

A támadást jól előkészítettük. Álcázás céljából minden csapatmozgást éjszaka hajtottunk végre.

A harc tüzérségi előkészítéssel kezdődött. Éjszaka a katonák ösvényeket ástak a mély hóban, ezeken indultak meg a harckocsideszantok, s nyomukban rögtön a gyalogság tüzérségi tűz kíséretében. A még sötétben állásba vontatott lövegek közvetlen irányzással tüzelve segítették megsemmisíteni a harc során az ellenség tűzfészkeit és harckocsijait, aki szívós ellenállást fejtett ki, de ennek ellenére délutánra elfoglaltuk Popkovót. Egy ideig még folyt a harc a templomdombon és a temetőben, de azután ott is csend lett.

A hitleristák több mint hétszáz halottat, sok fegyvert és különféle harci technikát hagytak a harcmezőn. És ami a fő – elvesztették védelmük kulcspontját.

Egységeink beásták magukat Popkovóban. Következő célpontunk Maklaki volt, egy falu 15 kilométerre délnyugatra. Ha még ezt a támpontot is elfoglaljuk – így számítgattuk a törzsben –, a zsizdrai irányban csaknem az egész német védelem összeroppan. Akkor már csak Briny falut és a csupasz síkságon elszórt falucskákat kell megtisztítanunk, és az ellenség kénytelen lesz visszavonulni a Zsizdra mögé.

Most már erre a feladatra kezdtünk készülődni.

A 16. hadsereg csapatainak helyzete a szuhinyicsi irányban megjavult. Törzsünknek is könnyebb lett a dolga, mivel a németeket ágyúikkal együtt visszavetettük Szuhinyicsi alá.

Minden rendben haladt. Szilárdan meg voltunk győződve róla, hogy a németek már nem sokáig üldögélnek Maklakiban. Március 8-án az elvtársak egy csoportjával megszemléltem azokat az egysége-

ket, amelyeknek meg kellett rohamozniuk ezt az utolsó nagy támpontot. Azután aeroszánon (légcsavaros szán) visszatértem harcálláspontomra.

Egyébként ezekről az aeroszánokról el kell mondanom egyetmást.

Amerre a szem ellát, hó borít mindent. Az utak a hófúvások miatt járhatatlanok. Nálunk pedig szabály volt, hogy személyes, eleven kapcsolatot tartottunk a hadsereg csapataival, ha nagy területen húzódtak is szét.

Kérésünkre Szokolovszkij küldött egy aeroszános századot. A hadsereg hadtáptörzsénél helyeztük el. Mindegyik aeroszánon egy könnyű géppuska volt.

Nagy segítség volt ez, és mint kiderült, nemcsak arra volt jó, hogy biztosítsa az eleven kapcsolatot.

Február második felében egy német síosztag – több mint kétszáz katonával – éjszaka behatolt a hátunkba és átvágta az utat, amely a hadsereg jobbszárnyának utánpótlását biztosította. Egy időre válságos helyzet alakult ki.

P. J. Makszimenko ezredes híradófőnök akkor éppen az aeroszános ezrednél volt. Az ő kezdeményezésére ezt a századot használtuk fel arra, hogy csapást mérjünk az elbizakodott ellenségre.

A század pillanatok alatt a német síosztag által elfoglalt körzetben termett, szétbontakozott és menetből rohamra indult, miközben tizennégy géppuskából tüzelt. A németeket szétszórták, valósággal lehengerelték. Csak kevesen tudtak elérni az erdő szélén húzódó cserjésig.

A foglyok egybehangzóan azt mondták, hogy a roham teljesen megbénította őket: az aeroszánokat harckocsiknak vélték, és meglepte őket, hogy a harckocsik valósággal repülnek a hó fölött. (Ennek a téli időben oly kiváló eszköznek volt egy gyenge pontja: a légcsavar miatt keskeny erdei utakon és bozótosokban nem tudott mozogni.)

Ezt az esetet annak idején elmondtam Ilja Ehrenburgnak, aki szintén járt nálunk Szuhinyicsiben. Emlékszem, Ehrenburg akkor sokat böngészte a halott német síosztagosoktól elszedett leveleket és okmányokat, hogy valamit felhasználjon belőlük a „Krasznaja Zvezda" számára írt cikkeiben.

Az aeroszán tehát gyorsan és kényelmesen visszaszállított engem Maklaki alól a harcálláspontra. Már csak az volt hátra, hogy megszövegezzük a parancsot a csapatok számára, hogy mit tegyenek e támpont elfoglalása után. Este pedig el akartunk menni valamennyien a nemzetközi nőnap alkalmával rendezett gyűlésre. A törzs hadiszállásán, mint rendszerint, velem együtt dolgozott Malinyin, Kazakov és a törzs néhány tisztje. Nyúltam a tollért, hogy aláírjam a parancsot. Az ablak alatt abban a pillanatban egy repeszgránát robbant, és egy szilánk a hátamba fúródott.

Hatalmas erejű ütés... Önkéntelenül kiszaladt a számon:

– Na, azt hiszem, engem elintéztek. – Nehezen nyögtem ki a szavakat, éreztem, hogy eláll a lélegzetem.

A sebesülés súlyosnak bizonyult: a frontparancsnok utasítására repülőgépen Moszkvába szállítottak, abba a kórházba, amelyet a Tyimirjazev Akadémia épületeiben rendeztek be.

Ez már a harmadik sebesülésem volt, amióta a Vörös Hadseregben szolgáltam. De a két előző egészen más körülmények között történt...

Ezerkilencszáztizenkilenc november 7-én betörtünk a fehérgárdisták hátába. Az önálló uráli lovaszászlóalj, amelynek akkor a parancsnoka voltam, éjszaka áttört a kolcsakisták harcrendjén, mivel tudomást szerzett arról, hogy Karaulnaja faluban van az omszki csoport törzse. Hátulról megrohanta a falut, a fehér egységek ellenállását felmorzsolta, szétverte a törzset, és foglyokat ejtett, köztük sok tisztet.

A roham során valóságos párbajt vívtam Voszkreszenszkij tábornokkal, az omszki csoport parancsnokával: tőle kaptam a golyót a vállamba, ő viszont az életével fizetett – kardommal halálos ütést mértem rá.

Ezerkilencszázhuszonegy júniusában a Vörös Hadsereg a mongol határon kergette Ungern bárót. Zselturinszkaja falunál mint a 35. lovasezred parancsnoka megrohamoztam a gyalogságunkon áttört Ungern-féle lovasságot és miután lekaszaboltam néhány ellenséges lovast, másodszor is megsebesültem, ezúttal a lábomon, csonttöréssel.

Azokat a sebesüléseket heves összecsapásban kaptam. Ember ember elleni küzdelem folyt akkor.

De ez a harmadik sebesülés... Békés szobában, tollal a kézben, egy véletlenül a közelben robbant repeszgránáttól. Nem az az idő. Nem az a háború. És a beosztás sem az.

Persze némi óvatossággal ezt elkerülhettem volna. De a tény tény marad: a sebesülés alaposan ágyhoz kötött. Bosszantott a dolog, hogy egy időre harcképtelen lettem és nem vehettem részt hadseregem harcában, amikor az megtisztította az ellenségtől a Zsizdra északi partját.

Az orvosok segítsége és az erős szervezet megtette a magáét: lassan lábadozni kezdtem.

A kórházban éreztem, milyen figyelemmel és gondoskodással övezi népünk a harcokban megsérült katonáinkat. Nem volt olyan nap, hogy ne látogatott volna meg bennünket valaki. A sebesülteket elhalmozták ajándékokkal és levelekkel. Jöttek hozzánk munkások, munkásnők, kolhozparasztok, írók, újságírók, színészek és festők, szobrászok. Óvatos léptekkel jöttek a kis, vörös nyakkendős úttörők, gyermekszemükben tűz ragyogott. Ez a megható gondoskodás volt a legjobb gyógyszer, noha a kórház vezetősége igyekezett korlátozni kedves barátaink özönlését.

Amíg gyógykezeltek, fel tudtam kutatni családomat, a feleségemet és a lányomat, akiket a háború elején telepítettek ki a frontövezetből. Kazahsztánba kerültek, majd Novoszibirszkbe. G. M. Popov, a moszkvai pártbizottság titkára meglátogatott, és ő tanácsolta, hogy költöztessem a családot Moszkvába. Lakással is segített.

Moszkva arculata már kezdett megváltozni. Az elsötétítés még érvényben volt, de már nem érződött a korábbi nagy szigor. Nyitva voltak a színházak és a mozik. Az utcákon élénk forgalom zajlott. A német légitámadások abbamaradtak, de esténként még lehetett látni a katonákat, amint a bulvárokon a köteleket kezükben tartva kivitték a város szélére a légvédelmi zár léggömbjeit – a „kolbászokat", ahogy a katonák nevezték őket.

Bajtársaim a 16. hadseregből nem feledkeztek meg rólam, úgyhogy állandóan figyelemmel kísérhettem az eseményeket. Kollektívánkban a kölcsönös megbecsülésen alapuló igazi harci barátság tartósnak bizonyult. Nekem is nagyon hiányoztak már a bajtársaim. Nem vártam meg hát a végleges felépülést, gondoltam, majd a fronton teljesen rendbe jövök, és májusban visszatértem csapattestemhez.

A törzs már elköltözött Szuhinyicsiből. Malinyin az erdőben rendezte be a parancsnoki harcálláspontot.

A hadsereg vetette vissza a németeket a Zsizdra mögé, és ideiglenesen beszüntette a harcokat. A részleges támadó hadműveletek két hónapja alatt meglehetősen jelentékeny veszteségeink voltak. Súlyosan megsebesült P. A. Jeremin ezredes, a 328. hadosztály parancsnoka; a frontparancsnokság Jeremin magasabbegységét a harci érdemek elismeréséül gárda címre terjesztette fel. Meghalt I. J. Kravcsenko, a Szovjetunió hőse, a 324. lövészhadosztály parancsnoka . . .

Amint megérkeztem, rögtön munkához láttam: a front direktívája értelmében M. M. Popovval együtt újabb támadó hadműveletet kellett végrehajtanunk.

Erősítésül egy harckocsihadtest érkezett hozzánk. Mi is alakítottunk egy hadtestet a jobbszárnyon elhelyezkedett három hadosztályból, ami jelentősen megkönnyítette a csapatok vezetését. A hadtest parancsnokává N. A. Orlov tábornokot neveztem ki. (A hadtestrendszer már régóta megvolt a Vörös Hadseregben. Az ezerkilencszáznegyvenegyes súlyos védelmi ütközetek következtében azonban kénytelenek voltunk ideiglenesen megszüntetni. Amint erre a legkisebb lehetőség kínálkozott, a hadtesteket ismét visszaállítottuk.)

Kazakovval együtt átmentünk a 61. hadsereghez, hogy kidolgozzuk az együttműködést. M. M. Popov hadseregparancsnok szívélyesen fogadott bennünket, kellemes társalgót és józan gondolkodású katonai vezetőt ismertem meg benne, és a baráti beszélgetés közben töviről hegyire megtárgyaltuk a szomszédos szárnyakon csapást mérő két hadsereg tevékenységét.

Az ő hadseregének is, akárcsak a mienknek, nagy szüksége lett volna emberekre. A küszöbönálló harchoz összeszedtünk mindenkit, akit csak lehetett. A kórházakból minden felépült katonát visszairányítottunk a harcoló egységekhez, kitakarítottuk a hadsereg hadtápszerveit, de még a magasabbegységekét is. Ám mindez csak csepp volt a tengerben.

Sem én, sem Popov tábornok nem tudtunk eléggé erős öklöt létrehozni ahhoz, hogy áttörjük az ellenséges védelmet és tovább fejlesszük a sikert, közben ugyanis nem gyengítettük a védelmet más arc-

vonalszakaszokon. A németek ekkor már maguk is aktívabbak voltak. Arról szó sem lehetett, hogy a hadseregek egész arcvonalán támadást szervezzünk. A csapás az ellenséges védelem egy keskeny szakaszára korlátozódott, ami módot nyújtott az ellenségnek arra, hogy az ellenakciókra erőket használjanak fel a nem rohamozott arcvonalszakaszokról.

A hadművelet május végén megkezdődött. A hadsereg csapatai az éj leple alatt összpontosultak és elfoglalták a megindulási helyzetet. A létszámhiány miatt kényszerűségből egy lépcsős volt a hadosztályok harcrendje, mindössze a hadosztályparancsnokoknál volt egy kis tartalék. A hadsereg második lépcsőjét viszont harckocsihadtest képezte. A hadtestet arra szántuk, hogy mélységben fejlessze ki az áttörést. A lövészhadosztályok körülbelül 12–15 harckocsit kaptak közvetlen támogatásra.

A tüzérség egyes lövegekkel időben belőtte a célpontokat és állásba vonult, többek között közvetlen irányzással való tüzelésre alkalmas állásokba is. Ezúttal 30–40 löveget összpontosítottunk a főcsapás irányában arcvonal kilométerenként.

Malinyin mint egykori harckocsizó, engedélyt kért, hogy ő dolgozhassa ki a hackocsihadtest harcbavetését. Az engedélyt megadtam, mert tudtam, hogy Malinyin mindenben szereti a pontosságot. Valóban, Malinyin a harckocsizók parancsnokával percnyi pontosságú menetrendet dolgozott ki, és engem csak az nyugtalanított, hogy a hadtest megindulási állását messze – húsz kilométerre – jelölték ki. Nem késnek-e el a harckocsik valamilyen okból? Az elvtársak meggyőztek, hogy mindent számításba vettek, a távolság pedig biztosítja a teljes meglepetést, mivel a németek nem hallják meg a motorok zaját. Mit tehettem mást, elfogadtam az érveket.

A figyelőpontról nyomon kísérhettem a harc minden mozzanatát, elejétől végig. Valamennyire javult a lőszerellátás, és a támadást harmincperces tüzérségi előkészítéssel kezdtük: ez lehetőségeink végső határa volt.

Mihelyt a tüzérségi előkészítés véget ért, a gyalogság a harckocsikkal megrohamozta az ellenséges állásokat. Az ellenség ütegeinek tüze nem volt nagyon erős. Megszólaltak a német géppuskák, de ezeket rögtön elhallgattatták a kísérő harckocsik és a közvetlen irányzásra beállított lövegek.

A gyalogság a szemünk láttára betört az első állás lövészárkaiba, gyorsan leküzdötte őket, és nyomult tovább előre. A harckocsik egy része megtisztította az első lövészárkot, a többi pedig lendületesen tört előre, és főleg az ágyúkból tüzelt, noha a visszavonuló gyalogság alkalmasabb célpont volt a géppuskák számára. (Általában – és nemcsak ebben a támadásban – megfigyeltem, hogy harckocsizóink szinte egyáltalán nem alkalmaztak géppuskatüzet, inkább a lövegekből tüzeltek – ha lehetett, ha nem.)

Az arcvonalszakasz egész szélességében gyalogosaink hurrázva megrohamozták a második állást. A harckocsik már ott voltak, s helyből tüzeltek az ellenségre. Néhány harckocsink égett.

A lövészárkokban folyt a küzdelem. De már hol itt, hol ott láttuk, hogy a lövészek és egyes harckocsik leküzdötték a második állást és üldözték a menekülés közben lövöldöző ellenséget.

Elérkezett az idő, hogy harcbavessük a harckocsihadtestet.

A hadtest azonban nem volt ott, ahol a terv szerint lennie kellett volna. „Papíron minden sima volt, csak éppen megfeledkeztek a vízmosásról" – tartja a közmondás. A hadtest menetvonalát ugyanis keresztezte egy jelentéktelen kis patak, s ennek mocsaras, tőzeges árterületén megrekedt a hadtest. Amikor kidolgozták a harcba vetés tervét, elfelejtették felderíteni és ellenőrizni a terep járhatóságát. Megtörtént a baj, ami aztán hatással volt a sikeresen kezdődött harc kimenetelére. Ez a szomorú eset valamennyiünk számára jó tanulság volt a jövőre nézve.

Két óra kellett hozzá, hogy a hadtestet előrevonjuk a harcbavetés színhelyére. Ezt a két órát a németek sem vesztegették hiába. A mélységből és a különböző irányokból erőket vontak össze. Csapásmérő csoportunk jobbszárny-hadosztálya ejtett olyan egységekből foglyokat, amelyek a 10. hadsereg arcvonalszakasza előtt álltak; csapásmérő csoportunk közepével szemben Brjanszk körzetéből ide dobott gépkocsizó hadosztályok egységei jelentek meg. Gyalogságunk ennek ellenére megtörte a németek ellenállását, s rendületlenül nyomult előre. Mintegy tíz kilométer mélységig. És ekkor kezdett harcrendbe szétbontakozni a harckocsihadtest.

Akkor még biztosak voltunk benne, hogy áttörjük az ellenséges védelmet, elfoglaljuk Zsizdrát és megnyitjuk az utat Brjanszk felé. Nyilván erre gondolt az ellenséges parancsnokság is. Hogy időt nyer-

jen csapatai e körzetbe történő átdobásához, fedezetül a légierőt vetette be.

Vagy negyven zuhanóbombázó kört alkotott a harcmező fölött. Elsősorban az él-harckocsidandárra vetették rá magukat, amely szépen szétbontakozva egy dombtetőn tört előre támadó gyalogságunk mögött két-három kilométerrel. És ekkor hihetetlen dolog történt: a dandár ahelyett, hogy nekiiramodott volna előre, megállt.

Ott állt a csupasz dombtetőn, a „Junkers"-ek meg szórták rá a bombákat.

A levegőben a repülőgépek újabb tömege jelent meg: vagy harminc bombázó vadászgépek kíséretében.

E kép láttán nem tudtam a helyemen maradni. Megparancsoltam a hadtest parancsnokának, hogy gyorsítsa meg a főerők előnyomulását és hajtsa végre a kitűzött feladatot. Latisevvel, a hadtest komisszárjával Orjollal és a törzs néhány tisztjével gépkocsin a bombazáporban álló harckocsidandárhoz száguldottunk. Orjol ezredes odarohant az egyik harckocsihoz és kővel döngette a lövegtornyot, hogy kinyittassa a parancsnoki búvónyílást. Ugyanezt tette Latisev is, és magam is kénytelen voltam ezzel foglalkozni, ügyelve rá, nehogy a lánctalp alá kerüljek, ha netán a harckocsivezetőnek eszébe jut megfordulni. Szó ami szó, helyzetünk nem volt éppen szívderítő. Szerencsére minden rendbe jött, a dandárt sikerült kimozdítani helyéről, hogy megerősítse a gyalogságot, amely már nehéz helyzetben volt.

Az idő pedig szaladt. Az ellenség egyre újabb erőket vetett a küzdelembe. Harcba avatkoztak a német harckocsik és rohamlövegek is. A bombázók egy része gyalogságunkat támadta. A helyzet hirtelen rosszra fordult.

Gyalogságunk lefeküdt és alig bírta elhárítani az ellenlökéseket. A harckocsihadtest a bombazáporban egy helyben topogott, szétszóródva az egész harcmezőn. Intézkednem kellett, hogy tartani bírjuk magunkat a támadó csapatok által elért terepszakaszon. Megparancsoltam, hogy az egységek ássák be magukat, és ideiglenesen menjenek át védelembe. A harckocsik egy része a gyalogság harcrendjében helyezkedett el, a hadtest főerőit pedig tartalékban hagytam.

Amikor a harcmező fölött megjelent az ellenséges légierő, meg-

kértük a frontot, hogy legalább vadászgépekkel támogasson minket. Kérésünket teljesítették. A levegőben hamarosan feltűntek vadászgépeink csoportjai. De ők sem könnyíthettek a gyalogság helyzetén: kevesen voltak.

És a hitleristáknak mégsem sikerült visszaszerezniük az elfoglalt területet. Néhány napig folytak itt a védelmi harcok. Bal szomszédunk is jelentéktelen sikert ért el, és ő is átment védelembe. A feladatot egészében nem hajtottuk végre, de az ellenséget megijesztettük és alaposan megtépáztuk. Nem véletlen, hogy a németek ilyen nagy légierőt vetettek be erre a kis arcvonalszakaszra.

Kivizsgáltuk a harckocsidandár viselkedését. A harckocsizók többsége először vett részt harcban. A pokoli bombázás valósággal megbénította őket. A dandár a továbbiakban kiköszörülte a csorbát, derekasan harcolt. Segített a lövészegységeknek, hogy megtartsák az elfoglalt állásokat és visszaverjék a német harckocsik rohamait.

Háborúban sok minden megesik. Ilyen furcsaság történt nemcsak ezzel a dandárral, de az egész hadtesttel is. És ami a legcsodálatosabb az az, hogy a harckocsik kezelő személyzete lényegében megúszta egy kis ijedtséggel. Voltak pillanatok, amikor a bombarobbanások lángja, füstje és pora teljesen eltakarta a harckocsikat a szemünk elől. Már-már azt hittük, csak egy rakás deformálódott acéltömeg marad a helyükön. Valójában viszont mindössze két harckocsi sérült meg. De az ilyesmi ritka dolog, és a harckocsizók ezt tudják.

A 16. hadsereg csapatai júniusban ismét megpróbálkoztak a támadással, ismét a brjanszki irányban. A front parancsára valamivel több erőt vontunk be, de a harcok mégis helyi jellegűek voltak.

A harcok menetének megfigyelése céljából maga a frontparancsnok is kijött hozzánk a légierő parancsnokának kíséretében.

Szomszédainknak – a 10. és a 61. hadseregnek – csak az volt a feladatuk, hogy aktív harctevékenységgel lekössék az ellenséget.

A tüzérségi sűrűség valamivel alacsonyabb volt, mint májusban, mivel a támadás arcvonala kiszélesedett. Harckocsink is kevesebb volt. Zsukov véleménye szerint ezért kárpótolt bennünket a légierő, amely ezúttal jelentős erőkkel vett részt a harcban.

A frontparancsnok ellenőrizte a hadsereg csapatainak harckészültségét, kifejezte elégedettségét, egyetértett az előterjesztett tervvel, és engedélyezte, hogy mint a tervben megszabtuk, másnap hajnalban támadjunk.

Előző este kidolgoztuk a gyalogság és a repülők együttműködését, megállapodtunk a peremvonal jelzésében.

Rövid tüzérségi előkészítés. Bombázóink lecsaptak a mélységben levő célpontokra, a csatarepülőgépek pedig az ellenséges gyalogság állásait puhították.

Figyelőpontom egy magaslaton helyezkedett el, ahonnan kitűnően láthattam mindent, ami előttünk történt. A lövészárkokat gyér bozótos álcázta. Velünk volt a frontparancsnok is.

A lövészegységek egy emberként talpra szökkentek és a harckocsikkal együtt megiramodtak előre. Láttuk, hogy elfoglalták az első lövészárkot. Aztán folytatták az előnyomulást, majd megtorpantak. Az ellenség számos harckocsival és sűrű gyalogsági csatárláncokkal ellenlökést hajtott végre.

Csatarepülőgépeink ebben a harcban alkalmaztak először reaktív lövedékeket. Meglehetősen hatásos eszköz! Váratlanul magunk is kóstolót kaptunk belőle. Csak ösztönös megérzésünk húzott ki bennünket a csávából. Zsukov, Kazakov én és más elvtársak a harcot figyelve kijöttünk a lövészárokból, és egyszer csak látom, hogy a hátunk mögül vagy tucatnyi csatarepülőgép suhan felénk. Abban a pillanatban átvillant az agyamon: „Ezek lecsapnak ránk!" ... Villámgyors parancs: mindenki ugorjon az árokba. Alig húzódtunk le, felülről egy sorozat rakéta suhant felénk. Fülsiketítő robbanások előttünk és mögöttünk, rögök záporoznak, szilánkok surrognak ...

A harc pedig elhúzódott, és a csapatok minden erőfeszítése, repülőink nagy segítsége ellenére sem sikerült előrenyomulnunk. Délre az ellenség már annyi erőt vetett harcba, hogy csapatainkat visszaszorították a megindulási helyzetbe. Az ellenséges légierő kivívta a légiuralmat.

A 16. hadsereg támadótevékenysége ezzel véget ért. A hadsereg a front parancsára védelembe ment át.

Végre. Ma is az a véleményem, hogy a Nyugati Front és a Kalinyini Front téli támadásai nem hozták meg azokat az eredményeket, amelyeket vártak tőlük. A hadműveletek befejezetlenül megrekedtek. Miközben az ellenséget kivertük állásaiból, gyakran magunk kerültünk kedvezőtlen helyzetbe, széthúztuk az arcvonalat, amely helyenként hihetetlen kacskaringókat alkotott. Az ellenség a kiszögelléseket gyakran lenyeste.

Minden hadműveletnek az erők, eszközök és a lehetőségek sokoldalú és gondos számbavételén kell alapulnia, beleértve ebbe mind a saját mind az ellenség erejét.

Július elején Zsukov közvetlen vonalon felhívott. Megkérdezte, Malinyin meg tud-e birkózni a hadseregparancsnoki beosztással. Nem értettem, miért kérdezi ezt, és igennel feleltem. Zsukov erre közölte, hogy a főhadiszállás engem akar kinevezni a Brjanszki Front parancsnokává.

– Figyelmeztesd Malinyint, és amint megkapod a főhadiszállás intézkedését, sürgősen indulj Moszkvába.

Igencsak gondolkodóba estem. Egy hadseregnyi csapatot magabiztosan irányítottam, s úgy éreztem, hogy helyben vagyok. De egy egész frontot irányítani? ... Célozgattam rá, hogy szívesebben maradnék hadseregparancsnok, de erre kategorikus „nem" volt a válasz.

Mit tehettem egyebet, kénytelen voltam leküzdeni bizonytalanságomat.

Nehezemre esett megválnom a 16. hadseregtől, az összeforrott, erős kollektívától. Együtt éltük át a vereségek keserűségét és a győzelmek örömét. Ismertem a csapatokat és a parancsnokaikat, ők is ismertek engem. És háborúban ez igen sokat jelent.

De bármennyire nehezemre esett is, meg kellett válnom tőlük. Azzal a gondolattal távoztam, hogy az új helyemen sem lesznek rosszabbak az emberek. Csak tőlem függ, hogy meg tudom-e nyerni bizalmukat és ki tudom-e érdemelni megbecsülésüket.

Aznap este már meg is érkezett az intézkedés. Malinyin őszintén bevallotta, hogy fél a felelősségtől, amely egy hadseregparancsnokra hárul. Kérte, hogy hagyják meg törzsfőnöknek. Zsukov beleegyezett, és a 16. hadsereg élére I. H. Bagramjan tábornokot nevezte ki. Hadseregünk tehát jó kezekbe került, és ennek örültem.

A főhadiszálláson a legfelsőbb parancsnok – Sztálin – szívélyesen fogadott. Nagy vonásokban tájékoztatott a voronyezsi irányban kialakult helyzetről, majd közölte, hogy ha vannak olyanok, akikkel szívesen dolgoznék együtt, segítségemre lesz, hogy megkapjam őket a Brjanszki Front törzsének és parancsnokságának feltöltéséhez. A Brjanszki Front csapatai és vezetési apparátusának egy részét akkor adták át az újonnan szervezett Voronyezsi Frontnak,

amelynek a Brjanszki Front és a Délnyugati Front között kellett felvonulnia. Én erre megneveztem M. Sz. Malinyint, V. I. Kazakovot, G. N. Orjolt és P. J. Makszimenkót.

Sztálin azon nyomban utasította a Nyugati Front parancsnokát, hogy vezényelje át hozzám ezeket az elvtársakat. Sok sikert kívánt új beosztásomhoz, s lelkemre kötötte, hogy ne időzzek sokat a vezérkarnál, hanem minél előbb induljunk a helyszínre, mert Voronyezs előterében igen súlyos helyzet alakult ki.

A voronyezsi irányban és attól délre nagy események voltak kibontakozóban, és nekem ezekben kellett részt vennem. Tudatában voltam annak, hogy össze kell szednem minden erőmet, és minél előbb bele kell jönnöm az új, nagyobb arányú ügyek intézésébe, hogy méltó legyek a párt és a kormány bizalmára. Részletesen nemigen lehet beszélni erről, de erősen emlékezetembe vésődött egy epizód. Nem sokkal a voronyezsi hadművelet előtt ismét Moszkvában voltam jelentéstételen a legfelsőbb főparancsnoknál. A jelentéstétel után fel akartam állni, de Sztálin azt mondta:

– Várjon, ne siessen.

Telefonált Poszkrebisevnek és megkérte, hogy küldje be azt a tábornokot, akit kevéssel azelőtt váltottak le frontparancsnoki beosztásából. S a következő párbeszéd tanúja lettem:

– Ön panaszkodik, hogy igazságtalanul büntettük meg?

– Igen. Munkámban ugyanis akadályozott a központ képviselője.

– Mivel akadályozta?

– Beleavatkozott rendelkezéseimbe, értekezleteket tartott, amikor cselekednie kellett, s nem pedig tanácskozni; ellentmondó utasításokat adott... Általában megkerülte a parancsnokot.

– Értem. Tehát akadályozta magát. De a front parancsnoka Ön volt?

– Igen, én voltam...

– A frontot a párt és a kormány bízta Önre... Közvetlen vonala volt?

– Volt.

– Miért nem jelentette legalább egyszer, hogy magát akadályozzák parancsnoki teendőinek ellátásában?

– Nem mertem panaszkodni az Ön képviselőjére.

– Hát éppen ezért, mert nem merte felemelni a kagylót és nem

mert telefonálni, és ennek következtében kudarcba fullasztotta a hadműveletet, ezért büntettük meg magát . . .

Amikor kiléptem a legfelsőbb főparancsnok dolgozószobájából, tudtam, hogy tanulságos leckét adtak nekem, aki nemrég vettem át a frontot.

Higgyék el, igyekeztem megszívlelni ezt a tanulságot.

A BRJANSZKI FRONT

Vasziljevszkijt, a vezérkar főnökét nem találtam hivatalában: elutazott Voronyezs körzetébe, ahol akkor heves harcok folytak. A vezérkar rendelkezésére álló adatok alapján azt a következtetést lehetett levonni, hogy ebben a körzetben súlyos helyzet alakult ki. A német fasiszta hadvezetőség, a moszkvai vereség után magához térve, 1942 nyarára fel tudta tölteni csapatait emberekkel és technikával. Mivel a nyugati hatalmak nem hozták létre a második frontot, a német hadvezetőség Franciaországból és Belgiumból friss hadosztályokat dobhatott át keletre. A hitleristák nagy erőket összpontosítottak a szovjet–német arcvonal déli szárnyán, kihasználták azokat a kudarcokat, amelyeket csapataink a krími és a harkovi tavaszi hadműveletekben szenvedtek, és június 28-án támadásba mentek át a voronyezsi irányban. A Brjanszki Front és a Délnyugati Front csatlakozásán mérték a csapást. Az ellenség itt áttörte csapataink védelmét és gyors ütemben tört előre délkeletnek. A kezdeményezés ismét az ellenség kezébe ment át.

A nehézségeket még súlyosbította, hogy a téli harcok sok erőnket és eszközünket felemésztették, és ennek következtében a nyári hadjáratra nem bírtunk nagy hadászati tartalékokat felhalmozni.

A Brjanszki Front törzse Nyizsnyij Olsanyec faluban, Jelectől 15 kilométerre keletre rendezkedett be. A front törzsfőnöke M. I. Kazakov tábornok volt. Már folytak a harcok, amikor a helyzettel megismerkedtem. Mihail Kazakov igen jó benyomást tett rám. Mint a front törzsfőnöke, nagyon jól megállta a helyét. Nagyon gyorsan tájékoztatott minden fontos tudnivalóról, világosan és helyesen értékelte a csapatok állapotát és lehetőségeit.

A Brjanszki Fronthoz a következő magasabbegységek tartoztak: P. P. Korzun 3. hadserege, G. A. Haljuzin 48. hadserege, N. P. Puhov 13. hadserege, N. J. Csibiszov 38. hadserege (akkor még alakulóban volt), A. I. Lizjukov 5. harckocsi-hadserege, az 1. és a 16. harckocsihadtest és egy lovashadtest.

Úgyszólván menetből kellett fejest ugranom az ügyek intézésébe. Heves harcok folytak. Az ellenségnek ekkorra már sikerült kijutnia a Donhoz, s fő erőkifejtését délkeleti irányban összpontosította. Az erők egy részével azonban csapást mért a folyó nyugati partja mentén északnak, hogy kiszélesítse az áttörést. Ezt a törekvését akadályozták tűzzel-vassal a Brjanszki Front balszárnycsapatai – a 13. hadsereg és az 5. harckocsi-hadsereg. Akkor éppen védelemben voltak. Nem sokkal azt megelőzően a főhadiszállás megpróbált ellencsapást mérni az ellenséges csapatokra, amelyek két frontunk csatlakozásán törtek át. Az 5. harckocsi-hadseregnek az volt a feladata, hogy zárja el a Donhoz előnyomult ellenséges csoportosítás közlekedési útvonalait, rohamozza meg hátból ezt a csoportosítást és ily módon akadályozza meg Voronyezs elfoglalását.

Ennek a merész és sokatígérő hadműveletnek a megszervezésével és végrehajtásával minden jel szerint célszerűbb lett volna megbízni a Brjanszki Front parancsnokát, aki a feladat megoldásában az 5. harckocsi-hadseregen kívül más magasabbegységeit is bevonhatta volna. De másképp történt. Úgy határoztak, hogy az ellencsapást más irányból hajtják végre.

A rosszul szervezett és határozatlanul végrehajtott hadművelet nem járt sikerrel. Azzal végződött a dolog, hogy az ellenség támadásba ment át ebben az irányban is. Így tehát heves harcok folytak. Igaz, az ellenség kénytelen volt jelentős erőket ide átcsoportosítani, s ezzel valamelyest gyengült a főcsoportosítása. De ez alig könnyített a mi helyzetünkön. Azoknak a napoknak az eseményeit hű tárgyilagossággal megírta Kazakov hadseregtábornok *„Egykori ütközetek térképe fölött"* című könyvében. Ezért nem bocsátkozom részletekbe.

Azon az arcvonalszakaszon, amelyen az 5. harckocsi-hadsereg egységei harcoltak, a helyzet egyre rosszabbodott, az ellenség folytatta az előnyomulást. Sürgősen új erőket kellett vonnunk ide.

A front tartalékából előrevontuk P. A. Rotmisztrov tábornok 7. harckocsi-hadtestét.

A kibontakozó események körzetében berendezett figyelőpontomról nyomon kísérhettem az ütközet egész menetét. A nyílt, sík terep lehetővé tette ezt. Tisztán láttam hátráló egységeink és a nyomukban levő ellenség között dúló harcot. Elöl kisebb csoportokban széles arcvonalon törtek előre az ellenséges harckocsik, miközben, főleg állóhelyből lőtt ágyútüzet zúdítottak csapatainkra. A német gyalogság szorosan a harckocsikhoz tapadt, időnként lefeküdt, és szakadatlan géppisztolytüzet árasztott. Távolban, a látóhatár alján a sűrű porfelhőn át megfigyelhettük az ellenség újabb harckocsi- és gépkocsioszlopainak mozgását.

A támadó ellenséges harckocsikat meglehetősen pontos tűzzel fogadta páncéltörő tüzérségünk. Hol félszakaszonként, hol ütegenként manőverezett, változtatta állásait és rögtön tüzet nyitott, amivel lassította az ellenség előnyomulását és fedezte visszahúzódó gyalogságunkat, amely ugyancsak géppuska- és aknavetőtűzzel védekezett. A visszavonulás egyelőre szervezett volt. De minden jel arra mutatott, hogy az ellenség a mélységből felvonuló főerőinek harcbavetésével könnyen felmorzsolja egységeinket.

S ekkor megérkeztek a 7. harckocsi-hadtest egységei is. A hadtest a szemünk láttára szétbontakozott és lendületesen nyomult előre, szembe az ellenség páncélos erőivel.

Tüzet nyitottak rájuk összes ütegeink, többek közt a harckocsihadtest tüzérsége is. Különösen hatásosak voltak a „katyusák" össztüzei.

A harcmezőt hatalmas porfelhő takarta el. Csak homályosan láttuk a torkolattüzek és a gránátrobbanások felvillanásait. Sok helyen fekete füstoszlop tört a magasba, jelezve az égő ellenséges harckocsikat.

Gyalogságunk magához tért, és a harckocsikkal együtt az ellenségre vetette magát, aki ennek az összpontosított és lendületes rohamnak nem bírt ellenállni. Nagy veszteségeket szenvedve megfutamodott.

Az ellenséges légierő, néhány magányos gépet leszámítva, szinte nem vett részt a harcban. De nem jelentek meg saját repülőgépeink sem.

Többször megkíséreltük, hogy ezen az arcvonalszakaszon továbbfejlesszük az elért sikert, de kísérleteink nem jártak eredménnyel. Az ellenség támadását azonban minden esetben visszavertük.

Ezekben a harcokban életét vesztette Lizjukov tábornok, az 5. harckocsi-hadsereg parancsnoka, aki egyik magasabbegységének harcrendjében mozgott előre. Úgy ítélte meg ugyanis, hogy a harckocsizók nem eléggé küzdenek. A tábornok lelket akart önteni beléjük, ezért előretört KV harckocsiján, betört az ellenség harcrendjébe és ott életét vesztette.

Szívből sajnáltam a tábornokot. Még a jarcevói szakaszon ismerkedtünk meg. Keménykötésű, rátermett harckocsizó volt. Kitűnő harckocsidandár-parancsnok volt, s jól megállta volna a helyét hadtestparancsnokként is. De a harckocsi-hadsereg meghaladta erejét. Ez egy új, sebtében alakított seregtest volt, ráadásul még tapasztalataink sem voltak ilyen tömegű harckocsi alkalmazásában. A hadsereg első ízben vett részt harcban, ráadásul ilyen bonyolult helyzetben, és persze mindez meglátszott harctevékenységén is. Volt miért kétségbeesnie a hadseregparancsnoknak.

Nem sokkal e harc után az 5. harckocsi-hadtest parancsnokságát és törzsét kivonták a főhadiszállás tartalékába, a hadtesteket pedig közvetlenül alárendelték a frontnak. Akkoriban ez helyes megoldás volt. Akkor még sem a helyzet, sem a lehetőségeink nem engedték meg, hogy ilyen nagy harckocsi-seregtesteket szervezzünk.

A Brjanszki Front csapatai, miután meghiúsították az ellenség valamennyi próbálkozását, hogy a Don mentén előnyomuljon északnak, ezen az arcvonalszakaszon is védelembe mentek át. Bal szomszédunknál az ellenség által részben elfoglalt Voronyezs körzetében egy ideig még helyi jelentőségű harcok folytak, de ezek is csitulni kezdtek. A fő események tőlünk délre és délnyugatra bontakoztak ki. Az ellenség a Don mögé szorította vissza az újonnan szervezett Voronyezsi Front magasabbegységeit, amelynek parancsnoka ekkor N. F. Vatutyin volt, s a folyó nyugati partján továbbfejlesztette a támadást déli irányba.

A főhadiszállás parancsára arcvonalszakaszunkon hozzáláttunk a szilárd védelem kiépítéséhez. A harccselekményekben beállt lélegzetvételnyi szünetet kihasználva, a fronttörzs és a politikai csoportfőnökség munkatársainak egy csoportjával megszemléltem a csapato-

kat. Jobbszárnyunkon a harcok már júniusban elcsitultak. A 3. hadsereg csapatai azóta szilárdan megvetették a lábukat a megszállt terepszakaszukon és napról napra tökéletesítették a védelmüket. A hadsereg parancsnoka P. P. Korzun tábornok, az egykori lovas tiszt volt, aki jó összfegyvernemi parancsnokká vált. Tapasztalt parancsnokokat gyűjtött maga köré, akik hozzáértéssel és szilárdan vezették a rájuk bízott csapatokat. Elégedett voltam a 48. hadsereggel is, amelynek Haljuzin tábornok volt a parancsnoka. Igaz, mindkét hadsereg nagy létszám- és fegyverzethiánnyal küzdött, különösen szűkében voltak az automata fegyvereknek. De hát akkoriban ez így volt.

A parancsnokok szívükön viselték a sebesültek dolgát-baját, s az orvosok és egészségügyiek is mindent elkövettek, hogy visszaadják hős katonáink egészségét. S nem eredménytelenül. A felépült harcosok tömegesen újra jelentkeztek az arcvonalban.

Jobb szomszédunk, a Nyugati Front arcvonalszakaszán is beállt a csend. Tőlünk rendelték alá a frontnak a 61. hadsereget, amelynek M. M. Popov tábornok volt a parancsnoka. Az ő hadserege és a mi frontunk közti csatlakozáson hozzáláttunk a két front együttműködésének megszervezéséhez.

Balszárnyunkon Puhov tábornok 13. hadseregének és Csibiszov tábornok 38. hadseregének csapatai gyorsított ütemben építették ki a mélyen lépcsőzött szilárd védelmet. A harctevékenység itt mindkét részről felderítésre, valamint rövid tüzérségi és aknavető tűzpárbajra szorítkozott.

N. P. Puhov tábornok energikus és vállalkozó szellemű hadseregparancsnok volt, s alapos katonai képzettségre és gazdag gyakorlati tapasztalatra támaszkodott. Ezek a tulajdonságai frappánsan megmutatkoztak a legutóbbi harcokban, melyek igen bonyolult körülmények közt zajlottak le. A hadsereg vezető apparátusa is összeforrott volt, és a harcokban ugyancsak magabiztosan és kezdeményezően tevékenykedett.

Csibiszov tábornok nemrég vette át a 38. hadsereg csapatainak parancsnokságát, azt megelőzően a Brajnszki Front parancsnokának helyettese volt. Tulajdonságait tekintve kétségtelenül a helyén volt, a hadsereget kifogástalanul irányította. Engem egy kicsit zavart lassúsága, sőt talán flegmatikus modora. Szerettem volna, hogy a

hadseregparancsnok gyorsabban reagáljon mindenre. De ez már az ember jellemehez tartozik, s az ember jellemét nem olyan egyszerű átalakítani.

Önkéntelenül eszembe jut egy eset, amely a Voronyezs környéki heves harcok idején történt. A 38. hadsereg sávjában tartózkodtam, amikor megtudtam, hogy az ellenség váratlan rohammal visszaszorította egységeinket az egyik arcvonalszakaszon. Ez rendkívül nyugtalanított, s kénytelen voltam a hadsereg harcálláspontjára menni. A hadseregparancsnokot asztal mellett találtam, amelyen vígan duruzsolt a szamovár. Csibiszovot igen kedélyes hangulatban találtam. Amikor megkérdeztem, ven-e tudomása a szárnyán kialakult helyzetről, nyugodtan válaszolt: még nem tisztázta a helyzetet, de biztos benne, hogy semmi különös nem történt. És meghívott, hogy igyak vele egy teát.

Ebben az aggasztó helyzetben ez a már felelőtlenségszámba menő nyugalom lelkem mélyéig felháborított, és kénytelen voltam éles hangot használni. Ez hatott. A hadseregparancsnok erélyesen munkához látott. Haladéktalanul csapatokat küldött a fenyegetett arcvonalszakaszra. Az ellenséget visszavetettük. Igaz, én is segítettem Csibiszovot, s a front tartalékából megerősítő eszközöket rendeltem alá.

Augusztusban feltöltésre hozzánk érkezett egy lövészdandár, amelyet különféle közönséges bűncselekmények miatt elítélt emberekből alakítottak. Az egykori rabok önként jelentkeztek a frontra, hogy harci tettekkel tegyék jóvá bűnüket. A kormány hitelt adott becsületes buzgalmuknak, és ennek eredményeképpen jelent meg ez a dandár a fronton. A katonák gyorsan alkalmazkodtak a harctéri körülményekhez; meggyőződtünk róla, hogy komoly feladatokat lehet rájuk bízni. A dandárt leggyakrabban harcfelderítésre használtuk fel. Elkeseredetten, ügyesen harcolt, s arra kényszerítette az ellenséget, hogy felfedje az egész tűzrendszerét. A harcok csitultával pedig ezt a dandárt olyan arcvonalszakaszokon helyeztük el, amelyeken túlságosan békés légkör alakult ki.

Az elszánt harcosok rögtön az első éjszaka megrohanták az ellenséges állásokat. Foglyokkal, zsákmánnyal tértek vissza. De nappal sem nyugodhattak tőlük a hitleristák. Az orrukat sem dughatták ki a lövészárkokból. A dandár számos tagja kiváló mesterlövész lett.

Vérbeli vadászokként órákon át lesték a hitleristákat és ritkán engedték el őket élve.

A „nyughatatlan" dandár derekasan küzdött. A harcokban tanúsított vitézségért a dandár legtöbb harcosának büntetését elengedték, számos harcosnak mellére rendjelek és érdemérmek kerültek.

Az élet meggyőzött róla, hogy még azoknak is hinni lehet, akik valamilyen okból megsértették a törvényt. Adjunk lehetőséget az ilyen embernek, hogy jóvátegye bűnét, és meg fogjuk látni, hogy felülkerekedik benne a jó, a hazaszeretet, a nép iránti szeretet, s az a törekvés, hgoy mindenáron visszaszerezze a haza, a nép bizalmát, bátor harcost farag belőle.

Azokról az eseményekről, amelyek eközben a Délnyugati Front arcvonalszakaszán zajlottak, édeskeveset ismertünk. A napi hadijelentésekből annyit tudtunk, hogy ott harcok folynak, de részletes információt nem kaptunk.

Augusztus második felében váratlanul a főhadiszállásra hivattak. Sztálinnál már ott volt bal szomszédunk, Vatutyin is. Voronyezs felszabadításának kérdését tárgyaltuk. Vatutyin azt javasolta, hogy a Voronyezsi Front összes erőivel közvetlenül a város irányában támadjunk. A mi feladatunk – elgondolása szerint – az lett volna, hogy a balszárnyunkon tevékenykedő 38. hadsereg aktív harctevékenységével lekössük az ellenséget a Don nyugati partján. Tudtam, hogy Vatutyin már több ízben megpróbálta arctámadással elfoglalni Voronyezst. De hasztalan. Az ellenség szilárdan megerősítette állásait, kelet felől támadó csapatainknak pedig a város megrohamozása előtt át kellett kelniök a Donon és a Voronyezs folyón. Én a feladat megoldásának másik változatát javasoltam: a főcsapást ne a Don keleti, hanem a folyó nyugati partjáról mérjük, kihasználva a 38. hadsereg ama szerencsés helyzetét, hogy az Voronyezstől északra szorongatja az ellenséget. Csak annyit kellett volna tennünk, hogy több erőt csoportosítunk át ide, mégpedig lehetőleg titokban. Az én elképzelésem szerint a voronyezsi csoport szárnyára mértük volna a csapást, és csapataink ennek eredményeképpen a várost megszállva tartó csoportosítás hátába kerültek volna. Ezenkívül ez a csapás feltétlenül rákényszeríti az ellenséget, hogy erőket vonjon el a Délnyugati Front ellen támadó csapataiból. Meggyőződésem, hogy abban a helyzetben ez a változat volt a helyesebb.

De Vatutyin ragaszkodott saját tervéhez, az én érveim pedig – minden jel szerint – nem bizonyultak eléggé meggyőzőeknek. Nem volt foganatja annak az ígéretemnek sem, hogy ha elfogadják az én változatomat, a Brjanszki Front a szomszéd rendelkezésére bocsátja mindazokat a csapatokat, amelyeket összse tudunk szedni védelmünk károsodása nélkül. Sztálin Vatutyin javaslatát hagyta jóvá, és megígérte, hogy a Voronyezsi Frontot újabb magasabbegységekkel és gárda-aknavetőezredekkel erősíti meg a főhadiszállás tartalékából. Ez utóbbiak nagy romboló hatású aknákat tartalmazó M–31-es sorozatvetőkkel voltak felfegyverkezve.

Látogatásunk Sztálinnál ezzel véget ért. A szomszéd szobában Vatutyinnal részletesen megbeszéltük a 38. hadsereg harctevékenységeivel összszefüggő kérdéseket. A 38. hadsereget a hadművelet idejére a Voronyezsi Frontnak rendelték alá. Aztán mindketten visszatértünk seregtestünkhöz.

A Brjanszki Front arcvonalszakaszán továbbra is nyugodt volt a helyzet. Az ellenség csendben volt, csapatainak összetételében különösebb változásokat nem figyeltünk meg. A 38. hadsereg a támadásra készült és csak a jeladást várta a Voronyezsi Front törzséből.

Törzsünk parancsnoki állománya kiegészült. Megérkezett néhány elvtársam a 16. hadseregből. M. I. Kazakov közben átkerült a Voronyezsi Front állományába, s helyette ismét M. Sz. Malinyin lett a törzsfőnök, a front tüzérfőnökévé V. I. Kazakovot, híradófőnökké P. J. Makszimenkót, régi bajtársaimat neveztem ki, akikkel már rég összeszoktunk. Hadtápfőnökünk N. A. Antyipenko tábornok volt, aki igen erélyesen, nagy hozzáértéssel dolgozott. Szervezési helyettesem P. I. Batov tábornok volt, a régi harcos parancsnok, a kitűnő csapattiszt, aki mint szervező is ragyogóan megállta helyét. Amint megismerkedtünk, rögtön észrevettem, hogy beosztása nyugtalansággal tölti el. Olyan ember, akiben ennyi energia buzog, nehezen tud megmaradni a törzsben.

A politikai munkát Sz. I. Sabalin, a haditanács tagja irányította: tehetséges ember, aki jól össze tudta fogni a politikai apparátus és a pártszervezetek munkáját.

Röviden szólva, a Brjanszki Front törzsében olyan kollektíva alakult ki, amely képes volt biztosítani a csapatok harctevékenységét bármilyen körülmények között.

A Voronyezsi Front támadó hadművelete többszöri módosítás után végül is szeptember első felében kezdődött meg. Minthogy a Voronyezsi Front ebben az irányban már több ízben megpróbálkozott a támadással, s ráadásul az új hadművelet előkészítése is elhúzódott, az ellenség résen volt. Jól megerősítette állásait, új erőket vont erre az arcvonalszakaszra. Csapataink rohamai nem jártak eredménnyel. És a kilátástalan rohamokat mégis folytatták, amíg a főhadiszállás bele nem avatkozott. A támadást a főhadiszállás parancsára leállították. A Voronyezsi Front csapatai a Don keleti partján védelembe mentek át.

Ekkorra a sztálingrádi irányban igen súlyosra fordult a helyzet. Az ellenség átkelt a Donon, benyomult a Volga és a Don közötti folyamközbe, és már Sztálingrádban harcolt.

Körülbelül augusztus második felében két alkalommal beszéltem közvetlen vonalon Sztálinnal. A beszélgetések lényege az volt, hogy Sztálingrádnál nehéz a helyzet és a mi frontunknak át kellene adnia a csapatok egy részét a sztálingrádi irány megerősítésére. Azt válaszoltam, hogy a leglényegesebb segítség az lenne, ha harckocsihadtesteket küldenének oda. Sztálin tökéletesen egyetértett ezzel. Sürgősen a Volgához vezényeltük a harckocsi-hadtesteket, előbb M. J. Katukovét, majd P. A. Rotmisztrovét is. Sztálin mindkét beszélgetés végén kérte, gondolkozzam rajta, mit tehetnénk még Sztálingrád védőinek megsegítésére.

Szeptemberben ismét Sztálin hívott a közvetlen vonalon, és előre elkészítettem a választ, hogy elküldhetem a front utolsó megmaradt harckocsi-hadtestét, a 16. hadtestet (igen gyenge volt), de nagy csodálkozásomra a legfelsőbb parancsnok semmit sem kért, hanem érdeklődött, hogy mi a helyzet arcvonalunkon, megkérdezte, nem unatkozom-e ilyen légkörben? Amikor igennel válaszoltam, megparancsolta, hogy menjek Moszkvába.

Fogalmam sem volt róla, miért hívat, de mindenesetre magamhoz vettem a csapatok állapotára vonatkozó anyagokat, s másnap gépkocsin a fővárosba indultam.

A főhadiszálláson G. K. Zsukov hadseregtábornok fogadott. Nagy vonásokban ismertette a Sztálingrád körzetében kialakult helyzetet, majd pedig a rám váró feladatot. A terv lényege az volt, hogy egy erős csoportosítást (legalább három összfegyvernemi hadsereget

és néhány harckocsi-hadtestet) összpontosítunk a Volga–Don folyamközbe betört ellenség szárnyán, hogy ellencsapást hajtsunk végre körülbelül Szerafimovics körzetéből déli és délkeleti irányban. Bátor és sokatígérő gondolat! Ennek a csoportosításnak a parancsnokságát bízták rám. Hozzám vezényelték Kozlov és Golubjov tábornokokat, akiket a szervezés alatt álló hadseregek parancsnokává neveztek ki. A harmadik hadsereg már abban a körzetben volt, amelyben az összpontosítást meg kellett kezdeni.

Miután megkaptam a feladatot, már Moszkvában megtettem az első lépéseket. Megtudtam, hogy milyen megerősítő csapatokat osztanak be hozzánk, s egyeztettem a parancsnoki apparátus elosztásának kérdését. Törzsfőnöknek Malinyint nevezték ki. Kértem, hogy Kozlov helyett nevezzék ki hadseregparancsnoknak Batov tábornokot. De még igazán hozzá sem láthattunk a dolgokhoz, amikor sürgősen hívatott a legfelsőbb parancsnok. Közölte, hogy a súlyos helyzetre való tekintettel – az ellenségnek helyenként sikerült kijutnia a Volgához – a mi hadműveletünket elhalasztják, a nekünk szánt csapatokat Sztálingrádba irányítják. Én repüljek ugyanoda és vegyem át a Sztálingrádi Front parancsnokságát.

– A többi utasítást a helyszínen megkapja helyettesemtől, Zsukovtól, aki ugyancsak Sztálingrád körzetébe repül.

Nem éppen vidám gondolatok kavarogtak a fejemben, amikor kiléptem Sztálin szobájából. Megint nem sikerült megvalósítanunk egy helyesen elgondolt ellencsapást. Egyetlen vigasztalásom az a tudat volt, hogy oda küldenek, ahol heves harcok folynak, s nem valamilyen nyugodt arcvonalszakaszra irányítanak.

SZTÁLINGRÁD ALATT

Minden baj nélkül megérkeztünk a LI–2-es típusú gépünkön. Állandóan alacsonyan, földközelben repültünk. Erre a háború tanított meg bennünket. Mármint arra, hogy az ellenségnek ritkán sikerült lelőnie ilyen alacsonyan szálló repülőgépeket.

Rögtön leszállás után Zsukovval együtt a ránk várakozó gépkocsikon a Sztálingrádi Front parancsnokának figyelőpontjára hajtattunk. A figyelő Jerzovkától keletre volt. Elkeseredett harc folyt ott akkor. A front balszárnycsapatai támadást hajtottak végre az ellenség ellen, amely Sztálingrád északi külvárosában Rinok, Akatovka körzetében áttört a Volgához.

Már harmadik napja folyt a harc, de az ellenséget nem sikerült visszaszorítani. A fasiszták állásai jóval magasabban helyezkedtek el, katonai nyelven szólva uralták a terepet. Egységeinket jól látták a hitleristák, azok pedig nem fukarkodtak a gránáttal és az aknával. Az egész arcvonalon, ameddig a szem ellátott, sűrűn villogtak a robbanások. A földhöz tapadt gyalogság között kilőtt harckocsijaink füstölögtek. Amint a harckocsi feljutott a dombtetőre, azonnal kigyulladt a telitalálattól: a német lövegek nyilván jól belőtték magukat.

Ezen az arcvonalszakaszon a német 14. páncéloshadtest magasabbegységei tevékenykedtek, mégpedig a 60. és a 3. gépkocsi-hadosztály arccal északnak, a 16. páncélos- és a 389. lövészhadosztály arccal délnek. Ezek védték a kialakított folyosót, amelynek végpontja a Volgához ért. A kiszögellés szélessége nem volt több tíz kilométernél. De mivel magaslaton húzódott, mi pedig a lapos síkságon voltunk, nem láthattuk be a folyosó egész mélységét.

A levegőben állandóan ott volt az ellenséges légierő. Szakadatlanul bombázta csapatainkat, de még hevesebben magát a várost. Minden újabb légitámadás után füstfelhő borult Sztálingrádra. Az ellenség elhatározta, hogy teljesen lerombolja a várost.

A mi magasabbegységeink közül a támadásban részt vett az 1. gárdahadsereg és a 66. hadsereg, hogy egyesüljön a városban védő 62. hadsereggel.

A figyelőponton megismerkedtem V. N. Gordovval, a frontparancsnok helyettesével, akit addig nem ismertem. Gordov szemmel láthatólag idegeskedett, telefonon dirigálta a hadseregparancsnokokat, s közben nem nagyon válogatta a kifejezéseket (már hallottam, hogy a katonák az ilyen vezetést találóan „hétszentséges irányításnak" nevezték). Zsukov nem is tudta megállni szó nélkül:

– Ordítással és káromkodással itt nem lehet segíteni – mondta Gordovnak –, meg kell szervezni a harcot.

Az arcvonalszakaszon kialakult helyzetet tárgyilagosan értékelve meg kell vallanom, hogy nem a rossz irányításban volt a baj, hanem abban, hogy nem volt elegendő erő és eszköz a feladat sikeres megoldásához. A siettetésnek is volt része a sikertelenségben. A frontparancsnoktól egyre követelték, hogy csikarjon ki fordulatot a harctevékenységben, de nem vették figyelembe, hogy az ellenség ekkor jelentős erőfölényben volt. Az óhaj ismét nem felelt meg a csapatok lehetőségeinek.

Estére kiderült, hogy a támadás ezúttal sem hozta meg a várt eredményt. A csapatok veszteségeket szenvedtek, de sehol sem sikerült áttörniük az ellenség védelmét.

Zsukov javasolta Gordovnak, hogy gondolkozzon a további teendőkön, engem pedig magával hívott a front harcálláspontjára, ahonnan fel kellett hívnia a Délkeleti Fronton tartózkodó Vaszilevszkijt.

Igencsak csodálkoztam, amikor megtudtam, hogy a Délkeleti Front parancsnoksága és törzse átköltözött a Volga keleti partjára. Abban a helyzetben ez nagyon furcsának tűnt: a front csapatai súlyos harcokat vívnak a nyomukban levő ellenséggel, a parancsnokságot és a törzset pedig széles folyam választja el tőlük.

Az volt és az ma is a véleményem, hogy a parancsnoknak ott a helye, ahol csapatai harcolnak: így vezetni is könnyebb, az emberek is magabiztosabban harcolnak. Ebben az esetben célszerűbb lett

volna a Volga keleti partján kisegítő vezetési pontot létesíteni, hogy azon keresztül tudják tartani a kapcsolatot a városban védő 62. hadsereggel.

A nagy orosz folyam partján a történelemben példátalan arányú csata bontakozott ki. Az ellenség messzire előretört területünkön. De tervei egymás után csődöt mondtak. A szovjet nép és hadserege ellenállása nem gyengült, hanem napról napra erősödött. Az ideiglenesen megszállt körzetek lakossága gyűlölte a betolakodókat. A német csapatok hátában mindenütt szélesedett a partizánmozgalom. Az arcvonalon szenvedett súlyos kudarcok nem rendítették meg a szovjet embereknek a szocialista rendszer fölényébe vetett hitét. A nép és fegyveres erői szerették a szovjethatalmat, önfeláldozóan harcoltak hazájuk szabadságáért és függetlenségéért, és erejüket nem kímélve mindent megtettek azért, hogy véglegesen és teljesen legyőzzék az ellenséget.

A német fasiszta vezérek a moszkvai vereség után megértették, hogy a háború elhúzódó jelleget öltött.

Arra már nem voltak képesek, hogy valamennyi hadászati irányban egyidejűleg folytassanak támadást, mint 1941 nyarán. 1942 nyarára a német fasiszta csapatok számára fő feladatul szabták: semmisítsék meg csapatainkat a Dontól nyugatra, majd foglalják el a Kaukázus olajvidékeit, valamint a Kaukázus hágóit. Sztálingrád körzetében pedig azért akartak kijutni a Volgához, hogy biztosítsák ezt a hadműveletet. E kalandorterv megvalósulása igen súlyos helyzetbe hozta volna országunkat.

Említettem már, hogy a német fasiszta katonai vezetésnek a hadművelet kezdetéig sikerült megjavítania csapatai megindulási helyzetét és a szovjet–német arcvonal déli szárnyán nagy erőket összpontosítania. Csapataink kénytelenek voltak visszavonulni a mozgékonyabb ellenséges túlerő csapásai alatt, amihez az is hozzájárult, hogy az ellenséges légierő volt az úr a levegőben.

A Sztálingrádi Front harcálláspontja a Volga partjától nem messze települt. A sebtében ásott földfedezékek nem nyújthattak védelmet sem a gránátok, sem az eső ellen: a vékony földrétegen át sáros víz csurgott le a fedezékbe. Szerencsétlenül megválasztott hely:

a nyitott kis völgy szinte kínálkozó célpont volt az ellenséges repülőgépek számára. A harcálláspontot nappal fölfedte az emberek, a gépkocsik és szekerek mozgása.

Késő este megérkezett a harcálláspontra Gordov is. Jelentette Zsukovnak, hogy csapatainak parancsot adott a védelembe való átmenetre. A támadás kudarcát a tüzérség, az aknavetők és a lőszer hiányával, és főleg a hadművelet rossz megszervezésével magyarázta. A nagy kapkodásban nem lehetett megszervezni az együttműködést, a csapatokat kellő előkészítés nélkül és részenként vetették harcba.

– Ki a felelős ezért? – kérdezte Zsukov.

Gordov válaszolt: jelentette, hogy nem volt elég idő a hadművelet előkészítésére, de nem tudta elérni a támadás időpontjának elhalasztását.

Zsukov minden jel szerint maga is arra a következtetésre jutott, hogy rögtönzött rajtaütésekkel semmire sem megyünk, nem lehet eredményt elérni. Az ellenség meglehetősen erős volt, nemcsak arra futotta erejéből, hogy visszaverje a mi támadásunkat, hanem maga is hol itt, hol ott rohamozott. Nem riadt vissza semmilyen áldozattól sem, hogy teljesen elfoglalja Sztálingrádot, és a harcok szinte egy pillanatig sem szüneteltek a városban.

Teljesen nyilvánvaló volt, hogy sikerre csak abban az esetben számíthatunk, ha a támadó hadműveletet gondosan előkészítjük és biztosítjuk az ehhez szükséges eszközöket, természetesen az akkor lehetséges mértékben. Gordov éppen ezt javasolta.

Zsukov utasított, hogy vegyem át a Sztálingrádi Front parancsnokságát (e front nevét hamarosan Doni Frontra, a Délkeleti Frontot pedig Sztálingrádi Frontra változtatták). Megmondtam Zsukovnak, hogy Gordov következtetéseit indokoltnak tartom, és engedélyt kértem, hogy a továbbiakban magam irányíthassam a csapatokat a főhadiszállás által kitűzött általános feladat szellemében, a kialakult helyzettel összhangban.

– Vagyis azt akarja mondani – mosolygott Zsukov –, hogy nekem itt nincs semmi keresnivalóm? Rendben van, még ma elmegyek.

Valóban, még aznap Moszkvába repült.

Miután átvettem a parancsnokságot, megszemléltem a csapatokat. Akkor a Doni Front állományába tartozott V. I. Kuznyecov tábor-

nok 63. hadserege, amely a Don bal (északi) partján szállt meg több mint 200 kilométeres kiterjedésű arcvonalszakaszt, és kis hídfőt tartott Verhnyij Mamon körzetében a folyó déli partján; A. I. Danyilov tábornok 21. hadserege ugyancsak az északi parton bontakozott szét 150 kilométer kiterjedésű arcvonalszakaszon, ennek a hadseregnek egy-egy hídfője volt Jelanszkaja, Uszty-Hopjor és Szerafimovics körzetében; V. D. Krjucsenkin tábornok 4. harckocsi-hadserege az északi parton és a Volga–Don folyamközben 30 kilométer kiterjedésű arcvonalszakaszt tartott; I. V. Galanyin tábornok 24. hadserege a folyamközben védett 50 kilométeres arcvonalszakaszon; R. J. Malinovszkij tábornok 66. hadserege ugyancsak a folyamközben tartott egy 20 kilométeres arcvonalszakaszt úgy, hogy balszárnya a Volgának támaszkodott.

Vagyis két hadsereg a folyó mentén széles arcvonalon védett, három hadsereg pedig folytatta az aktív harctevékenységet a folyamközben, észak felől fenyegetve a Volgához előretört német fasiszta csapatok főcsoportosítását.

A Sztálingrádi Front (az egykori Délkeleti Front) parancsnoka A. I. Jerjomenko tábornok volt. A front állományába tartozott V. I. Csujkov tábornok 62. hadserege (magában a városban védett, miután északon és délen elvágták a Volgához előretört ellenséges csapatok), M. Sz. Sumilov tábornok 64. hadserege, F. I. Tolbuhin tábornok 57. hadserege és N. I. Trufanov tábornok 51. hadserege, amely a Barmancak-tótól délre széles arcvonalon védett.

A hosszas harcok után a Doni Front valamennyi magasabbegysége kis létszámú volt. Kiegészítést szinte egyáltalán nem kaptunk: a főhadiszállás döntése értelmében a kiegészítés zömét a hátországba irányították új magasabbegységek megalakítása végett.

Az ellenség szeptember végéig összes erőit bevonta az ütközetbe, de célját nem érte el. Az „A" hadseregcsoport súlyos harcokat vívott a Kaukázus lábánál, s ott aztán meg is rekedt, mert csapataink aktív ellenállásába ütközött. Ráadásul a 4. páncéloshadseregtől magasabbegységeket kellett elvonnia a Volga–Don folyamközben megrekedt „B" hadseregcsoport megerősítésére, amelyre itt a szovjet hadvezetés súlyos harcokat kényszerített. A hitleristáknak tehát

nem sikerült elfoglalniuk sem a Kaukázust, sem pedig kijutniuk a Volgához a Sztálingrádtól Asztrahanyig terjedő egész szakaszon. A hitlerista hadvezetőség most is, akárcsak 1941-ben, elszámította magát, lebecsülte a Szovjetunió erejét és lehetőségeit. Elérkezett az a pillanat, amikor a német fasiszta hadvezetőségnek a helyzet józan értékelése alapján el kellett volna gondolkoznia azon, hogyan vágja ki magát a válságos helyzetből. Ezt azonban nem tette meg. Főhadiszállásunk és vezérkarunk viszont, akárcsak a moszkvai csata döntő pillanatában, helyesen értékelte azt a lehetőséget, hogy megsemmisítő csapást mérjen az önmagát túlbecsülő ellenségre.

Mint már említettem, a Doni Front csapatai két hídfőt tartottak a Don déli partján. Ez a két hídfő sokat jelentett számunkra. Az ellenség nemegyszer megpróbálta kivetni innen egységeinket, és frontunknak ez az arcvonalszakasza meglehetősen aktív volt. Heves harcok dúltak a folyamközben elhelyezkedett 24. és 66. hadsereg arcvonalszakaszain is. Ha az ellenség akárcsak a legkisebb kísérletet tette is, hogy fokozza a Sztálingrád védőire nehezedő nyomást, egységeink támadásba mentek át, hogy könnyítsenek a városban védő 62. és 64. hadsereg helyzetén. Ezzel magunkra vontuk az ellenség erőinek jelentős részét és arra kényszerítettük, hogy főcsoportosítását a folyamközben tartsa. A hitlerista hadvezetés – attól tartva, hogy csapást mérünk a Sztálingrádi Front ellen tevékenykedő csapatainak hátába – a folyamközben összpontosította a legmegbízhatóbb német magasabbegységeket, viszont délen, a tavak mentén, a román 6. hadtest egységei álltak.

Malinyin törzsfőnöknek és nekem haladéktalanul be kellett kapcsolódnunk a munkába. A helyzet nem engedte meg, hogy rögtön radikális változásokat hajtsunk végre, de mihelyt a harcok elhúzódó jellegűvé váltak, elkezdtünk egyet s mást átalakítani saját belátásunk szerint. Mindenekelőtt rendbe kellett hozni a csapatok vezetését. A front parancsnoki harcálláspontját nem hagyhattuk a peremvonaltól mindössze nyolc kilométerre, ráadásul a szárnyon, akkor, amikor arcvonalunk több mint 400 kilométer széles volt. A parancsnoki harcálláspontot áthelyeztük Malaja Ivanovkába, közelebb az arcvonal közepéhez. Majd a csapatokkal kezdtem megismerkedni. Szembeszökő volt, hogy milyen alacsony létszámúak az egységek. Amíg a szakcsapatok (tüzérség, műszakiak, aknavetők, híradók) alegységei

körülbelül 50 százalékosan voltak feltöltve, a lövészezredek létszáma alig érte el a 30–40 százalékot. A „maroknyi" csapat aggasztóan kevés volt.

A csapatoknál a súlyos megpróbáltatások ellenére bizakodó, harcos hangulat fogadott. A parancsnokok, a politikai munkások, a párt- és a Komszomol-szervezetek Sztálingrád védőinek soha nem látott méretű harcaiban tanúsított megszámlálhatatlan hősi példáin nevelték a harcosokat. A fronton a pártpolitikai munka lelke A. Sz. Zseltov tábornok, a haditanács tagja, és Sz. F. Galadzsev tábornok, a politikai csoportfőnök volt. Galadzsev kitűnő, sokoldalúan képzett politikai munkásnak és igen jó elvtársnak bizonyult. Majd szétfeszítette a túláradó energia és az irigylésre méltó életöröm, ami igen értékes tulajdonság volt, különösen nehéz pillanatokban, és meg kell mondanom, hogy akkoriban több ilyen pillanat volt, mint örömteli. Zseltovval nagyon rövid ideig dolgoztunk együtt. Hamarosan áthelyezték az újonnan szervezett Délnyugati Fronthoz, de a legjobb benyomás maradt bennem róla. Nagyon könnyű volt dolgozni vele. Zseltovot igazi kommunistának, bolseviknak ismertem meg.

A 4. harckocsi-hadseregnél saját szememmel győződhettem meg újra arról, milyen nagy veszteségeik voltak technikában a harckocsimagasabbegységeknek azért, mert részenként, szervezetlenül és kellő tüzérségi biztosítás nélkül vetették harcba őket. A hadseregnek (amely, igaz, bizonyos szerepet játszott az ellenség ama elgondolásának meghiúsításában, hogy a nagy Don-kanyarban bekerítse a 62. és a 64. hadseregünket) mindössze négy harckocsija maradt. A kíséretemből valamelyik tiszt tréfásan feltette a kérdést: nem ezért nevezik-e éppen 4. hadseregnek? A katonák helyreigazították: hadseregüket keserű iróniával „négy harckocsis" hadseregnek nevezték. V. D. Krjucsenkin tábornok hadseregparancsnokot Moszkvába rendelték. Jól ismertem még a békebeli szolgálatból – a 14. lovashadosztály parancsnoka volt az 5. lovashadtestnél, amelynek én voltam a parancsnoka. Derék, bátor huszár volt, különösen kitűnt a baszmacsok ellen vívott harcokban. Ahogy elnéztem, neki is jócskán kijutott, mert feje és arca tarkállott a kardcsapásoktól származó számtalan forradástól.

Helyére P. J. Batov tábornokot neveztem ki, aki mint parancsnok, sok gyakorlati tapasztalatot szerzett és akit a rendkívül nagyfokú

kezdeményezőkészség jellemzett. Batovot ismertem még a Brjanszki Frontról, ahol együtt szolgáltunk. Biztos voltam benne, hogy ő majd lábra állítja ezt a hadsereget, amelyet hamarosan 65. összfegyvernemi hadseregnek neveztünk el. A hadsereg csapatai igen fontos arcvonalszakaszt foglaltak el, nagy kiterjedésű hídfőt tartottak a Don nyugati partján. Ezt a hídfőt mindenáron tartanunk kellett. E hídfőből kiindulva rohamozták meg egységeink az ellenséget, valahányszor az fokozni próbálta a város ostromát, és ezzel segítettük a Sztálingrádi Front 62. és 64. hadseregét.

A 24. hadsereg parancsnokságát I. V. Galanyin tábornok vette át. Csapatai a folyamközben helyezkedtek el, jobbszárnyukkal a Donnak támaszkodva. Ez az arcvonalszakasz igen aktív volt. A 24. hadsereg, akárcsak a 65. hadsereg, támadó tevékenységével a legerősebb német magasabbegységeket kötötte le.

A helyszínen meggyőződtem róla, hogy Galanyin a rendelkezésére álló erőkkel és eszközökkel aligha számíthatott számottevő sikerre. Az ellenség itt erős, manőverképes volt, és igen előnyös terepszakaszt foglalt el, amelyet még annak idején a mi egységeink rendeztek be. A hadsereg magasabbegységei a hosszas és elkeseredett harcok után jócskán megritkultak. A harcosok és a parancsnokok hangulata azonban – a csapatok fáradtsága, a veszteségek és a sikertelenség ellenére is – bizakodó volt. Az a tudat, hogy aktív harctevékenységükkel segítséget nyújtanak a közvetlenül Sztálingrádban harcoló bajtársaiknak, mindenkit lelkesedéssel töltött el.

Meg kellett még ismerkednem a 66. hadsereggel, amely, akárcsak a 24. hadsereg, ugyancsak a folyamközben helyezkedett el, balszárnyával a Volgának támaszkodva, és északról Sztálingrád felé fordulva. Ez az előnyös helyzet arra kötelezte a hadsereget, hogy szinte szakadatlanul aktív harctevékenységet folytasson, igyekezzen áttörni az ellenség által kialakított folyosón, amely a Sztálingrádi Front 62. hadseregének csapatait elvágta a mi egységeinktől. A 66. hadsereg a rendelkezésére álló erőkkel és eszközökkel ezt a feladatot nem bírta teljesíteni. Az ellenség, amely itt áttört a Volgához, berendezkedett az annak idején még a mi csapataink által épített úgynevezett Sztálingrádi Védelmi Öv erődítményeiben, volt elég ereje, hogy tartsa ezeket az állásokat. De a hadsereg aktív harctevékenységével könnyített a város védőinek helyzetén, minthogy

magára vonta az ellenség figyelmét és erőfeszítéseit. A 66. hadsereggel szemben német magasabbegységek (a 14. páncéloshadtest) tevékenykedtek.

Amikor megérkeztem a 66. hadsereg parancsnoki harcálláspontjára, a hadseregparancsnokot nem találtam ott. Kiment a csapatokhoz, jelentette a hadsereg törzsfőnöke, F. K. Korzsenyevics tábornok – akivel 1930-ban együtt szolgáltam a 3. lovashadtestnél, ahol én a 7. szamarai lovashadosztály parancsnoka voltam, ő pedig a hadtesttörzs hadműveleti osztályát vezette. Korzsenyevics kiválóan képzett, törzs élére való tiszt volt. Egy kicsit csodálkoztam, hogy a hadseregparancsnok kiment a csapatokhoz, s nem várt engem, holott tudta, hogy hozzá indultam. Korzsenyevics intézkedni akart, hogy a hadseregparancsnokot a harcálláspontra hívassa, de azt mondtam, majd magam megtalálom, és egyúttal megismerkedem a csapatokkal is.

Előbb a hadosztályok, majd az ezredek parancsnoki harcálláspontjait vettem sorra. Majd eljutottam egy zászlóaljparancsnoki harcálláspontig, de ott sem találkoztam a hadseregparancsnokkal. Azt mondták, valamelyik századnál van.

Ekkor meglehetősen heves tüzérségi és aknavető tűzpárbaj folyt itt, és minden jel arra vallott, hogy az ellenség valamire készül válaszul arra a rohamra, amelyet előző nap hajtottak végre a hadsereg csapatai. A kíváncsiság hajtott, hogy tovább menjek: vajon mivel foglalkozik ott a hadseregparancsnok? Hol felegyenesedve, hol hétrét görnyedve a félig betemetett lövészárkokban, nagy nehezen elvergődtem egészen a peremvonalba. Itt aztán meg is találtam a zömök, közepes termetű tábornokot. A hivatalos bemutatkozás és rövid beszélgetés után megemlítettem, hogy aligha van értelme kimerészkednie egy századállásig, és ajánlottam neki, hogy válasszon alkalmasabb helyet, ahonnan könnyebben irányíthatja a csapatokat. Rogyion Jakovlevics Malinovszkij figyelmesen végighallgatott. Komor arca közben földerült.

– Ezt magam is tudom – mosolygott. – Csak hát szorongatott helyzetben vagyok nagyon, gyötörnek a főnökeim. Így aztán kijöttem ide, hogy minél messzebbre legyek a főnökségtől.

Barátokként váltunk el egymástól, miután mindenben teljes egyetértésre jutottunk. A hadseregparancsnok persze tudta, hogy a had-

seregre erejét meghaladó feladat hárult. Megígérte, hogy minden tőle telhetőt megtesz az ellenségre mért tűzcsapások erősítése végett.

Védelmünk egyes arcvonalszakaszairól jól lehetett látni az ellenséges állásokat. Az elkeseredett harcok után sok kilőtt harckocsi – német is, saját is – maradt ott. A katonák az ilyen terepszakaszt harckocsimezőnek nevezték. A hitleristák a kiégett harckocsik alatt lövészárkokat ástak. Az élettelen harckocsik nehezen leküzdhető tűzfészkekké váltak. Egy-egy ilyen „erőd" elfoglalása nagyon sok harcosunk életébe került.

Amíg én a csapatokat jártam, a front vezetőállományába új parancsnokok érkeztek. Megérkezett Kazakov tábornok, akit kinevezték a front tüzérfőnökévé, Orjol tábornok, a páncélloscsapatok főnöke, Makszimenko tábornok pedig a front híradófőnöke lett. Ezekkel az elvtársakkal együtt éltük át a legnehezebb napokat Moszkva körzetében, együtt szolgáltunk a Brjanszki Fronton. A Doni Front állományába a legjobbkor érkeztek, mert itt – minden jel arra mutatott – döntő fontosságú események érlelődnek.

A front csapatai szilárdan beásták magukat és aktív védelmet folytattak: lecsaptak hol az egyik, hol a másik arcvonalszakaszon, s ezzel az ellenség számára lehetetlenné tették erőinek átcsoportosítását. Ezek a harccselekmények a főhadiszállás általános direktívájából következtek, amely előírta, hogy szilárdan tartsuk a Don terepszakaszát és valamennyi hídfőt a Don déli partján, s ugyanakkor csapatainknak a folyamközben mért ellencsapásaival segítsük a Sztálingrádi Frontot Sztálingrád védelmében. A városban egy pillanatig sem szünetelt a harc, s a hősiesen védő 62. hadsereg egyik rohamot a másik után verte vissza. A szó szoros értelmében minden házért, minden lakásért körömszakadtáig harcolt.

Sztálingrád az első világháború „verduni malmára" kezdett emlékeztetni. Az ellenség abban az igyekezetében, hogy mindenáron elfoglalja a város romjait, a veszteségekkel mit sem törődve, egyre újabb csapatokat vetett be.

A Sztálingrádi Front parancsnoksága minden lehetőséget felhasznált a 62. hadsereg megerősítésére. A főhadiszállás lövész-, harckocsi- és tüzéregységeket vezényelt Sztálingrádba. Többségük haladéktalanul átkelt a Volgán a városba. Egy kevés feltöltés jutott a Doni

Frontnak is. De ez a kiegészítés sem pótolhatta az ellenlökések folyamán elszenvedett veszteségeinket.

A városban az ellenség már három helyen kijutott a Volgához. A főhadiszállás a 62. hadsereg súlyos helyzetét figyelembe véve megparancsolta, hogy októberben hajtsunk végre támadó hadműveletet. Ebbe a hadműveletbe két front csapatait vonták be. A Doni Front azt a feladatot kapta, hogy a doni hídfőkből indított aktív harctevékenységgel kösse le az ellenséget, hogy az ne dobhasson át erősítést Sztálingrád körzetébe. Ez idő alatt 24. hadseregünk balszárnyának a 66. hadsereggel együttműködve szét kellett zúznia az ellenséges egységeket a várostól északra, és egyesülnie kellett a Sztálingrádi Front 62. hadseregének csapataival. Engedélyt kaptunk, hogy ebben a hadműveletben felhasználjuk a főhadiszállás tartalékából érkezett hét lövészhadosztályt. A front semmiféle kiegészítő, megerősítő eszközt (tüzérséget, harckocsikat, repülőgépeket) nem kapott. Az ellenség csoportosítása itt viszont jól megerődített állásokra támaszkodott. Ilyen körülmények közt bajosan számíthattunk sikerre.

Mivel a tervezett támadásban a 66. hadseregre várt a fő szerep, tárgyaltam Malinovszkijjal. A tábornok szinte könyörgött, hogy ne vessük harcba a hét új hadosztályt:

– Csak haszontalanul elveszítjük őket.

A főhadiszállás által kitűzött időre szerencsénkre csak két hadosztályt kaptunk meg a hétből. Ezeket át is adtuk a 66. hadseregnek. A többiek késtek, s őket a front tartalékában hagytuk. A későbbiekben fontos szerepet játszottak.

Mint várható volt, a támadás nem járt sikerrel. A Doni Front csapatai nem bírták áttörni az ellenség védelmét. A Sztálingrádi Front támadása sem érte el a kitűzött célt. Az ellenség azonban kénytelen volt a folyamközben tartani csoportosítását, ez pedig nagy hatá sal volt a sztálingrádi események további alakulására.

Az ellenséges csapatokat egy helyben topogásra kényszerítettük. Nem bírtak előbbre nyomulni sem a Volgánál, sem a Kaukázusban. A túlságosan hosszúra nyúlt utánpótlási vonalak egyre több gondot okoztak a fasisztáknak, mert a partizánok egyre több vasúti szerelvényt röpítettek a levegőbe.

A szovjet hadvezetőség, a kialakult helyzet kínálta lehetőséggel

élve, erőteljes ellentámadás előkészítésébe kezdett. Annyit sejtettünk, hogy az ellentámadásnak egyidejűleg kell kezdődnie az északi és a déli szárnyról. A terv végrehajtása megkövetelte, hogy a német csapatok főcsoportosítását egy időre a Volga–Don folyamközben tartsuk. Ezt elértük a Doni Front és a Sztálingrádi Front csapatainak Sztálingrád körzetében kifejtett aktív harctevékenységével. Eközben pedig végrehajtottuk az ellentámadásra szánt csapataink megfelelő átcsoportosítását és összpontosítását.

Érződött, hogy az ellenség kimerítette támadó lehetőségeit. A folyamközben és Sztálingrád körzetében álló főcsoportosításának szárnyait gyengén fedezte, s ugyanakkor nem volt elegendő tartaléka ahhoz, hogy biztosítsa az elfoglalt körzet szilárd védelmét.

Utánpótlási vonalai óriási területen sebezhetők voltak.

Elérkezett hát a régen várt pillanat. A küszöbönálló ellentámadásról Jerjomenko és én már októberben tudtunk: igen röviden beszélt róla Zsukov. Egyelőre nem közölte a hadművelet kezdetének hozzávetőleges időpontját sem. Információja mégis lehetővé tette, hogy hozzálássunk bizonyos előkészületekhez, miközben természetesen szigorúan titokban tartottuk ezeknek az intézkedéseknek a célját. Sokat tettünk azért, hogy megtévesszük az ellenséget. Igyekeztünk meggyőzni, hogy a folyamközben készülünk támadni, és ezért itt folytattuk a legaktívabb harctevékenységet. A többi arcvonalszakaszon intenzív lövészárokásási, erődépítési stb. munkálatokat imitáltunk. Azokba a körzetekbe, amelyekből az ellentámadást meg akartuk indítani, minden csapatmozgást csak éjszaka, az összes álcázási előírások megtartásával hajtottuk végre.

Légierőnket, a 16. légi hadsereget, amelynek Sz. I. Rugyenko, a tapasztalt tábornok volt a parancsnoka, utasítottuk, hogy a harci feladatok megoldásával egyidejűleg szakadatlanul figyelje az ellenség magatartását. Ügyelnünk kellett, nehogy az ellenség észrevétlenül átcsoportosítsa csapatait a front sávjában és a szomszédokkal való csatlakozásokon.

Szerencsétlenségünkre éppen ekkor, amikor olyan sokat vártunk pilótáinktól, a mezei egerek által terjesztett tularémiás megbetegedések fordultak elő soraikban. A rágcsálók annyira elszaporodtak, hogy különleges intézkedéseket kellett tenni, nemcsak azért, hogy megvédjék az embereket a betegségtől, hanem a repülőgépeket is a

rongálástól, ugyanis a rágcsálók összerágták a gumiszigetelést mindenütt, ahol csak hozzáfértek.

A támadó hadművelet terve három front csapatainak részvételével számolt. A Sztálingrádi Front feladata az volt, hogy balszárnyával mérjen csapást a Szarpinszki-tavak körzetéből. A Doni Front aktív harctevékenységgel a Volga–Don folyamközben leköti az ellenséges erők maximumát, a jobbszárnyon pedig csapást mér, szorosan együttműködve a jobb szomszéddal, az újonnan szervezett Délnyugati Fronttal, amely a Don déli partján tartott hídfőkből kiindulva méri a főcsapást az ellenségre.

Azt terveztük tehát, hogy az ellenség sztálingrádi csoportosításának szárnyaira két hatalmas erejű csapást mérünk és bekerítjük ezt a csoportosítást.

Minden elismerést megérdemel a vezérkar és a főhadiszállás: az időpontot nagyon szerencsésen választották meg. A csapások irányában erő- és eszközfölényt tudtunk létrehozni. Csak arra kellett ügyelnünk, hogy megakadályozzuk az ellenséget védelmének megszervezésében, s a folyamközi csapatokból történő tartalék képzésében.

Valamennyien tudtuk, hogy ebben a helyzetben nem szabad késlekedni. Tisztában volt ezzel a főhadiszállás és a vezérkar is, és ezért gyorsított ütemben folyt a hadművelet előkészítése. Novemberben az ellenség aktivitása az arcvonalon észrevehetően csökkent. A városban ekkor már csak kis csoportokkal tevékenykedett. Észrevettük, hogy a folyamközben is megpróbál védelembe menni.

Jobbszárnyunkon közben jelentős változások történtek. Az újonnan szervezett Délnyugati Frontnak átadtuk két hadseregünket – a 63. és a 21. hadsereget. Az vigasztalt csak, hogy ekkor már mi is kaptunk némi kiegészítést, bár – sajnos – igen csekély mértékben. Pedig nagy szükségünk volt emberekre. Mint ilyen esetekben mindig, ellenőriztük hadtápunkat, kötözőhelyeinket és kórházainkat. A front törzse és politikai csoportfőnöksége a front keretei közt, a hadseregek parancsnoksága pedig saját magasabbegységeiben foglalkozott ezzel. Nagy nehezen sikerült összeszednünk néhány embert és feltölteni velük azokat az egységeket, amelyeknek a legnagyobb felelősséggel járó feladatokat kellett megoldaniuk a támadás első napjaiban.

A tervezett támadásba a törzs munkatársainak csak egy kis csoportját avattuk be. Zsukov, a főhadiszállás képviselője, ezzel kapcsolatban szigorúan figyelmeztetett bennünket.

Minden intézkedést úgy hajtottunk végre, mintha a védelem megerősítésére törekednénk.

November 3-án a törzs tisztjeinek egy csoportjával értekezletre hívtak az ekkor már a Délnyugati Fronthoz tartozó 21. hadsereg körletébe. Az értekezletet Zsukov vezette. Jelen voltak azok a hadsereg- és hadosztályparancsnokok, akiknek a főcsapás irányában kellett támadniuk. Az értekezleten különösen nagy figyelmet fordítottunk a frontok csatlakozásán tevékenykedő szomszédos egységek együttműködésére.

Később megtudtuk, hogy ugyanilyen értekezletet tartottak a Sztálingrádi Front törzsében is.

A parancsnokokhoz érdekes, merész kérdéseket intéztek, az értekezleten igazi alkotó légkör uralkodott. Zsukov nagy műveltségről, tájékozottságról és helyzetismeretről tett tanúságot.

A terv kidolgozásával egyidőben folyt az ellentámadás anyagi biztosítása. A három front csapatai számára vasúti szerelvények szállították a harckocsikat, a tüzérséget, a lőszert. Egyelőre még nem voltunk különösebben bővében mindennek, de az ország minden erejét megfeszítette, hogy maximálisan segítse fegyveres erőit. Mi, katonák, valamennyien nagyon jól tudtuk ezt, és igyekeztünk megtenni mindent, hogy a nép az elkövetkező ütközet során ne csalatkozzon reményeiben. A parancsnokok és a politikai munkások a közös törekvést a kellő mederbe terelték – figyelmüket a harckiképzés további tökéletesítésére, a csapatok támadó kedvének fokozására összpontosították.

A hadseregparancsnokokkal, Batovval, Galanyinnal, Zsadovval (időközben ő váltotta fel Malinovszkijt, akit a főhadiszállásra rendeltek), Rugyenkóval, valamint a fegyvernemi főnökökkel részletesen kidolgozzuk a küszöbönálló harcfeladatok tervét.

A főhadiszállás ekkorra már pontosan kijelölte a teendőket.

A Délnyugati Front főcsapását, a Szerafimovicstól délnyugatra levő hídfőből a szemben álló 3. román hadsereg csapataira méri. Támadását Kalacs általános irányban kifejlesztve, a hadművelet harmadik napján egyesül a Sztálingrádi Front csapataival (amelyek

találkozó irányú csapást mérnek), jobbszárnyával délnyugati irányban a Krivaja, Csir folyók vonaláig nyomul előre, és létrehozza a bekerítés aktívan tevékenykedő külső arcvonalát.

A Sztálingrádi Front a Szarpinszki-tavak körzetéből indított támadással szétzúzza a szemben álló 6. román hadtestet és északnyugatnak Szovjetszkij irányában folytatja harcban előnyomulását, egyesül a Délnyugati Front csapataival, majd a Doni Front csapataival együttműködve megsemmisíti a bekerített ellenséget. A Sztálingrádi Front csapásmérő csoportosításának biztosítása érdekében az erők egy részével Abganyerovo, Kotyelnyikovo irányában támad, létrehozva itt a bekerítés külső arcvonalát.

A Doni Front a kletszkajai hídfőből és Kacsalinszkaja körzetéből támad, szétzúzza a szemben álló német csapatokat, Vertyacsij általános irányban előnyomul, és a Délnyugati Front csapataival együttműködve bekeríti és megsemmisíti az ellenséget a kis Don-kanyarban. Ezután a Sztálingrádi Front csapataival együttműködve hozzálát a Sztálingrád körzetében bekerített ellenséges főcsoportosítás megsemmisítéséhez. Ekkorra a Délnyugati Fronttól visszakapjuk a 21. hadsereget.

Először az volt a terv, hogy a Délnyugati Front és a Doni Front november 9-én megy át támadásba, a Sztálingrádi Front pedig november 10-én. De mivel az erők és az eszközök összpontosítása késett, az időpontot úgy változtatták meg, hogy a Délnyugati és a Doni Front november 19-én, a Sztálingrádi Front pedig november 20-án indítja meg a támadást.

Bár a helyzet sürgette, hogy mielőbb csapást mérjünk, a főhadiszállás bölcsen járt el, amikor helyt adott a frontparancsnokok kérésének. A csapatok jól felkészülhettek és szervezetten kezdhették meg a támadást. Ez jelentős mértékben már jó előre meghatározta a hadművelet sikerét.

A hadművelet kezdetéig a Doni Front a főhadiszállás tartalékából kapott három, hatvan százalékban feltöltött lövészhadosztályt, s a 16. légi hadsereg is megkapta a második bombázóhadtestet. Azon nem csodálkoztunk, hogy ilyen kevés lövész-magasabbegységet kaptunk. Megértettük, hogy friss csapatokra elsősorban ott van szükség, ahol az egész hadművelet sorsa dől el. S mivel az ellenség bekerítésében a Délnyugati Frontra várt a fő szerep, nemcsak gyalog-

ságot, hanem nagy mennyiségű gyorsan mozgó csapatot is adtak neki.

Jelentősen megerősítették a Sztálingrádi Frontot: hiszen ennek is védelmet kellett áttörnie és a Délnyugati Front csapataival történő találkozás céljából gyors előretöréssel be kellett zárnia a gyűrűt az ellenséges csoportosítás körül.

A főhadiszállás direktívája alapján, a front sávjában kialakult konkrét helyzettel összhangban megszabtuk a front csapatainak feladatait. A Don mentén és a folyamközben vívott huzamos harcok idején a törzsek alaposan tanulmányozták az ellenséget és a terepet. Ez a körülmény jelentősen megkönnyítette a hadseregek feladatainak megszabását, és a hadseregek is több időt kaptak a harc megszervezésére. Mindent megtettünk azért, hogy az elöljáró törzs a csapatok felkészítésének rovására ne raboljon el fölösleges időt az okmányok szerkesztésére, mivel a csapatoknak gyakran csak annyi idejük maradt, hogy végrehajtsák a parancsokat.

A front hadműveletében különösen fontos szerepet szántunk a 65. hadseregnek. Ennek a hadseregnek jobb szomszédjával, a 21. hadsereggel együtt részt kellett vennie a főcsapásban. Feladatuk közös volt: áttörni az arcvonalat, megsemmisíteni a szembenálló ellenséges egységeket, majd a Don mentén az ellenség védelmének szárnyába és hátába kerülve támadni délkeleti irányban Vertyacsij felé. A különbség azonban az volt, hogy a 21. hadsereggel szemben románok, a 65. hadsereggel szemben pedig német egységek álltak. Ezt figyelembe véve, a lehetőségekhez mérten igyekeztünk erősíteni Batov csapatait, még más hadseregek gyengítése árán is.

Igen bonyolult feladat hárult a 24. hadseregre. Ennek a folyamközben kellett támadni, a jobbszárnyával a Donra támaszkodva át kellett törnie az ellenség védelmét, és Vertyacsij irányában előnyomulva meg kellett akadályoznia, hogy a folyó keleti partjára vonuljanak vissza a 65. és a 21. hadsereggel szemben tevékenykedő ellenséges csapatok. Ez a feladat az akkor erre felhasználható eszközökkel teljesíthetetlen volt.

Úgy számítottunk azonban, hogy a 24. hadsereg támadó tevékenységével jelentős erőket köt le, s megfosztja az ellenséget attól a lehetőségtől, hogy megerősítse a főirányt, ahol a németek bekerítése folyt.

A főhadiszállás nyilván ezt vette figyelembe, amikor a frontot kötelezte, hogy Galinyin hadseregét így használja fel.

Mivel a 66. hadsereg semmiféle kiegészítő megerősítő eszközt nem kapott, csupán azt a feladatot adtuk neki, hogy kösse le a szemben álló ellenséges egységeket. Ez a hadsereg az ilyen feladathoz már hozzászokott. Nem könnyű feladat ez, és nem is hálás. De háborúban gyakran kell ilyen jellegű tevékenységhez folyamodni. Szegény parancsnokok, akik ilyen sorsra jutnak, gyakran több energiát fordítanak erre a feladatra, mint azok, akik a döntő irányban támadnak. És még csak reményük sincs rá, hogy kitűnhetnek! Nem jó, amikor a parancsnokság nem számol ilyen körülményekkel. Azt mondhatják erre, hogy az effajta okoskodás a pszichológia területére tartozik. De egy katonai vezetőnek jó pszichológusnak kell lennie, a katona érzelmeivel is számolnia kell. Ha igazságosan, összes nehézségeik figyelembevételével értékeljük minden egyes parancsnoknak és alárendeltjeinek tevékenységét, ez lelkesíti az embereket, erősíti önbizalmukat.

A HARAPÓFOGÓ ÖSSZEZÁRULT

A Doni Front csapatai, bár csak rövid idejük volt a felkészülésre, időben befejezték az átcsoportosítást és elfoglalták a megindulási helyzetet a támadáshoz. A törzsmunkások, a fegyvernemi- és a szolgálatiág-főnökök mind a front, mind a hadseregek szintjén sikeresen és eredményesen dolgoztak.

A tüzérségi előkészítés kezdetére K. F. Tyeleginnel, a haditanács újonnan kinevezett tagjával (A. Sz. Zseltovot áthelyezték a Délnyugati Fronthoz), Kazakov, Orjol és Rugyenko tábornokokkal megérkeztünk a 65. hadsereg arcvonalszakaszán berendezett kisegítő vezetési pontunkra.

Előző este biztató meteorológiai előrejelzést kaptunk. De már jóval virradat előtt láttuk, hogy a szinoptikusok tévedtek. Sűrű köd honolt körös-körül, és semmi jele sem volt, hogy az időjárás javulni fog.

A tüzérségi előkészítés kezdetének időpontja pedig gyorsan közeledett. Miután elvtársaimmal megvitattam, hogy a kialakult helyzetben milyen változtatásokra van szükség, kiadtam a megfelelő rendelkezéseket. A lövegek és a sorozatvetők pontosan a kitűzött időben tüzet nyitottak az ellenségre.

Néhány másodperc múlva jobbról is halljuk az ágyúzást: szomszédunk, a Délnyugati Front megkezdte a támadást.

Így kezdődött meg 1942. november 19-én az a történelmi jelentőségű ütközet, amelynek eredményeképpen bekerítettük a német fasiszta elitcsapatokat.

És ha eddig a pillanatig az ellenségnek még volt lehetősége arra, hogy megmentse egységeit a szétzúzástól, vagyis idejében vissza-

vonja őket nyugatra, most már bizonyossá vált, hogy a német fasiszta tábornoki kar elbizakodottsága halálra ítélte ezeket a csapatokat. Most már semmi sem segíthetett rajtuk. A megvalósulás szakaszába érkezett az a terv, amelyet a szovjet hadvezetőség okosan és alaposan kidolgozott.

Sz. I. Rugyenko idegeskedett. A rossz időjárási viszonyok miatt a tervben előírt tömeges légi csapásokat nem sikerült végrehajtania. Engedélyeztem, hogy páros és egyes gépekkel tevékenykedjen. Ezek a váratlan rácsapások nagy támogatást nyújtottak gyalogságunknak. A pilótáknak minden tudásukat és bátorságukat össze kellett szedniük, hogy a ködben célra vezessék gépüket, de ők sikeresen megbirkóztak ezzel a feladattal, s ily módon még jobban megszilárdították tekintélyüket a front harcosai és parancsnokai körében.

Az ellenséges repülőgépek aznap szinte egyáltalán nem mutatkoztak. A mi légierőnk viszont, ahogy javultak a látási viszonyok, egyre intenzívebben tevékenykedett.

Az összefüggő ködfelhő eltakarta előlünk a harcmezőt. Nem segített semmiféle optikai műszer, pedig ilyesmikben nem volt hiány figyelőnkben. A tejszínű tengerből csak a gránátok és a nehéz rakétaaknák robbanásai villantak ki. A dörej egy pillanatig sem szünetelt.

De ebben az óriási hangorkánban változások történtek. A robbanások döreje áthelyeződött a mélységbe. Tehát elérkezett a tűz áthelyezésének időpontja. Harsány hurrázás ütötte meg a fülünket. Megkezdődött a roham. Önkéntelenül összenéztünk. A figyelőponton levő elvtársak mind egyre gondoltak: sikerül-e áttörnünk az ellenséges erődítményeket?

Némán füleltünk. A német tüzérségi és aknavető tüze nem erősödött. Időnként meggyorsult, de szervezetlenül folyt a tüzelésük. Az arcvonal egész szélességében kelepeltek a fasiszták géppuskái, berregtek a géppisztolyok. Úgy látszik, tüzérségi előkészítésünk nem tudott valamennyi géppuskafészket elhallgattatni. A ködből szórványos ágyúlövések hallatszottak. Inkább csak sejtettük: az ellenség tűzfészkeinek lefogására közvetlen irányzású lövegeket vontak előre. A 65. hadsereg csapatai gyakran alkalmazták ezt a módszert. Kazakov tábornok, a front tüzérségének parancsnoka szívesen alkalmazta ezt módszert a front csapatainál. A közvetlen irányzás-

sal folytatott tüzelésnek nem kevésbé szenvedélyes híve volt Sz. I. Beszkin, a 65. hadsereg tüzérfőnöke.

Rövidesen már tapasztalhatták is a gyalogság közvetlen támogatására rendelt lövegek hatását: az ellenség tüze észrevehetően gyengült, a harci zaj egyre távolodott a mélységbe.

Fokozatosan javultak a látási viszonyok. A köd felszállt, és helyenként már át tudtuk tekinteni a harcmezőt. Távcsővel figyeltem, hogyan rohamozzák katonáink Kletszkaja körzetében a meredek falú mészkőmagaslatokat. Harcosaink a sziklák kiszögelléseibe kapaszkodva másznak fel a falon. Akik visszaesnek, újra nekifeszülnek; egymást segítve kúsznak fel a tetőre, és megrohamozzák az ellenséget. A hitleristák elkeseredetten védekeznek, de nem állják a nyomást. Gyalogságunk lesöpri őket a magaslatokról. Az ellenség fővédőövében repedések keletkeznek. A 65. hadsereg áttörte a védelmet, s míg a balszárnyon meglehetősen nehezen, a jobbszárnyon, a 21. hadsereg csatlakozásán sikeresebben nyomul előre az ellenség védelmének mélységébe.

Délután az ellenség ellenlökésekkel próbálja lefékezni csapataink előnyomulását. I. M. Csisztyakov tábornok, a 21. hadsereg parancsnoka egy harckocsihadtest harcbavetésével leküzdi a hitleristák ellenállását és megkezdi a siker továbbfejlesztését.

P. I. Batov a 65. hadsereg parancsnoka nagyszerű kezdeményezéssel járult hozzá a sikerhez. Pillanatok alatt rögtönzött gyorscsapatot hozott létre. Összeszedte a rendelkezésre álló valamennyi harckocsit, gyalogságból deszantot ültetett rájuk és előreküldte őket, hogy kerüljék meg az ellenséges támpontokat. A gyorscsoport az ellenség szárnyára és hátába mért csapásokkal biztosította a többi magasabbegység gyors előnyomulását.

Ezeknek az intézkedéseknek eredményeképpen, valamint azzal, hogy a Délnyugati Front parancsnoka ütközetbe vetett egy harckocsi-hadsereget és más gyorsanmozgó magasabbegységeket, az ellenség arcvonalát a főcsapás irányában áttörtük. Benyomultak a csapatok, hogy minél előbb elérjék azt a körzetet, ahol találkozniuk kellett a Sztálingrád D körzetéből csapást mérő Sztálingrádi Front egységeivel.

Az ellenség kísérleteket tett csapataink előnyomulásának megakadályozására, de ezek a kísérletek mind elkéstek. A Sztálingrád

körzetéből az áttörés helyére átdobott páncélos- és gépkocsizó magasabbegységeit részenként vetette harcba, de túlerőnk csapásai alatt ezek vereséget szenvedtek.

A terv előírta, hogy a 24. hadsereg támadásával akadályozza meg a 65. és a 21. hadsereg által megrohamozott ellenséges magasabbegységeknek a Don keleti partjára való visszavonulását. A hadsereg támadása azonban nem járt sikerrel. A hitleristák itt szilárdan tartották a jól berendezett terepszakaszt, s visszaverték minden rohamunkat. Most már bántuk, hogy azokat az erőket és eszközöket, amelyekkel a 24. hadsereget megerősítettük, nem adtuk át azoknak a csapatoknak, amelyek most sikeresen nyomultak előre.

Bizonyos mértékig természetesen a 24. hadsereg is részt vett a közös hadműveletben, mivel jelentős ellenséges erőket vont magára és kötött le. A kudarcért nem lehet teljes egészében Galanyin hadseregparancsnokot hibáztatni. Kétségtelenül ő is követett el hibákat. De nem ez volt a dolog lényege. A hadseregnek nem volt elég ereje hozzá, hogy leküzdje az ellenség ennyire erős védelmét – ez volt a kudarc oka.

November 23-án a Délnyugati és a Sztálingrádi Front csapatai miután csapásmérő csoportosításaik külső, megkerülő szárnyain szétzúzták az ellenséges csapatokat, Szovjetszkij–Kalacs körzetében találkoztak, és ezzel befejezték az egész sztálingrádi csoportosítás bekerítését. A Délnyugati Front főerői (a 21. hadsereg nélkül, amely hamarosan visszakerült a Doni Fronthoz) folytatták a támadást délnyugati és nyugati irányban, hogy létrehozzák a bekerítés külső arcvonalát. A Sztálingrádi Front a bekerített ellenség blokádjára és megsemmisítésére három hadsereget hagyott hátra, erőinek többi részével pedig folytatta az előnyomulást délnyugatnak, hogy a külső arcvonalat minél messzebbre kitolja a katlantól. A 6. német hadsereg és a 4. német páncéloshadsereg Sztálingrád körzetében bekerített egységeinek felszámolását a főhadiszállás a Doni Front és a Sztálingrádi Front csapataira bízta. Ezek a csapatok menetből, a támadás lassítása nélkül láttak hozzá ennek a feladatnak a teljesítéséhez.

A gyűrűt nyugat és észak felől, a mi 21., 65., 24. és 66. hadseregünk, dél és kelet felől pedig a Sztálingrádi Front 57., 64. és 62. hadserege húzta összébb. A főhadiszállás sürgetett bennünket, hogy mi-

nél előbb számoljuk fel a bekerített ellenséget. Ez az igény teljesen érthető volt, mert a katlan felszámolásával nagy erők szabadultak volna fel, melyekre fölöttébb szükség lett volna a kialakult hadászati helyzetben. Ezeket a csapatokat a főhadiszállás az ellenséges „A" hadseregcsoport hátába szándékozta küldeni, s bezárni ezt a hadseregcsoportot az Észak-Kaukázusban, vagyis megismételhettük volna azt, amit Sztálingrádnál már megtettünk. A feladat fontosságának tudatában mindent elkövettünk, hogy a feladatot minél gyorsabban végrehajtsuk. A haditanács tagjai, valamennyi magasabbparancsnok és politikai munkás közvetlenül a csapatoknál tartózkodott. Sokan még rohamokban is részt vettek. Ezt a virtuskodást nem helyeseltem, mivel nemcsak indokolatlan áldozatokra, hanem az egységek és magasabbegységek vezetésének gyengülésére is vezethetett. Nem mindig szolgálja a célt a hősieskedés.

A rendkívül heves harcokban eltelt néhány nap megmutatta, hogy egyetlen csapással nem bírjuk megsemmisíteni a bekerített ellenséget. Az óhaj egymagában kevés. Gondosan elő kell készíteni az új hadműveletet, részletesen kidolgozva a frontok közti együttműködést. Még helyesebb lett volna, ha a hadművelet irányítását egy kézben összpontosítják.

Az idő szaladt, a bekerített csoportosítás elleni támadás eredményei pedig szemmel láthatólag nem voltak biztatók. A 21. hadsereg, amely átkelt a Donon és az ellenséges csapatokat a folyótól keletre szorította, egyre súlyosabb harcokat vívott. Megtorpant a 65. hadsereg is, mert az ellenség által kiépített és megszállt erős védelmi terepszakaszba ütközött.

A 24. hadsereg csapatai sokáig nem bírták áttörni az ellenséges védelmet, de támadásukkal arra kényszerítették az ellenséget, hogy közvetlenül Sztálingrád alól néhány hadosztályt erre az arcvonalszakaszra vonjon. Ez elősegítette a 66. hadsereg sikerét, amely jelentősen előnyomult délnek, a Volga partja mentén támadva Sztálingrád irányában.

Miután a 65. hadsereg csapatai átkeltek a Donon, előnyomultak a 24. hadsereg csapatai is. Most már a szárnyakon egyesült két hadsereg arcvonallal keletnek bontakozott szét, de az ellenség jól szervezett védelmét nem bírták leküzdeni.

Ugyanez történt a 66. hadsereggel is. Ez a hadsereg kezdetben

sikeresen tört előre, majd az ellenség az egykori védelmi övünk terepszakaszán állította meg.

Mint már említettem, a főhadiszállás döntése értelmében a 24. hadseregnek azzal a céllal kellett támadnia, hogy bekerítsük az ellenség Don mögötti csoportosítását. Ha ez a manőver sikerül, kialakul az úgynevezett réteges kalács – bekerítés a bekerítésben. A fő katlanon belül gyűrűbe kellett volna zárnunk az ellenség Donon túli csoportosítását is, ami megkövetelte volna csaknem összes csapataink bevonását, miközben a 24. és a 21. hadseregnek egyidejűleg kellett volna tevékenykednie a Donon túli csoportosítás ellen arccal keletnek, és a sztálingrádi csoportosítás ellen arccal nyugatnak, egy keskeny folyosóba szorulva. Ez a terv – sajnos – nem valósult meg.

Csapataink támadása eredményeképpen a bekerített ellenséges csoportosítás által elfoglalt terület mintegy felére csökkent, november végén nem egészen másfél ezer négyzetkilométer volt. Egyes arcvonalszakaszokon az ellenséget visszaszorítottuk, más arcvonalszakaszokon maga vonult vissza előnyösebb terepszakaszokra. A hitleristák nagymértékben felhasználták azt az erődítményrendszert, amelyet még a nyáron, a Sztálingrádért vívott harcok előtt mi építettünk. Miután a védelem arcvonala megrövidült, az ellenség lényegesen tömörítette egységeinek harcrendjét, s mivel azon a terepszakaszon, amelyre csapatai visszavonultak, bőven voltak különféle erődítmények, gyorsan megszervezhette a szilárd védelmet. Az ellenség még azt az előnyét is kihasználta, hogy a gyűrűn belül gyorsan manőverezhetett tartalékaival, s ezeket bármely fenyegetett irányban átdobhatta. Teljesen érthető, hogy csapataink, amelyek a szakadatlan és a tartós támadás ideje alatt erősen megritkultak, nem bírtak menetből leküzdeni ilyen ellenséget.

November 28-tól 30-ig némi sikert értek el a 21. és a 65. hadsereg csapatai: elfoglalták Peszkovatkát és Vertyacsijt. A többi arcvonalszakaszon sem mi, sem szomszédunk nem ért el eredményt. Voltam több arcvonalszakaszon, és meggyőződtem róla, hogy a támadás különleges, alapos előkészítése nélkül nem számíthatunk sikerre. Amikor legközelebb közvetlen vonalon beszéltem Sztálinnal, kötelességemnek tartottam jelenteni ezt. Említettem azt is, hogy a bekerített ellenséges csoportosítás likvidálására irányuló hadműveletet

célszerűbb volna egy frontra: vagy a Sztálingrádi, vagy a Doni Frontra bízni, s a kijelölt frontnak rendelni alá mindazokat a csapatokat, amelyek Sztálingrád körzetében tevékenykednek.

Sztálin nem adott határozott választ. A főhadiszállás figyelme ekkor a bekerítés külső arcvonalára összpontosult, ahová erőket küldtek a főhadiszállás tartalékából és a bekerített ellenséggel harcoló csapatok állományából. Tőlünk például elvettek három lövészhadosztályt és négy páncéltörő ágyús ezredet, a Sztálingrádi Fronttól pedig csaknem minden harckocsi- és gépkocsizó magasabbegységet és egységet. Mindez nagymértékben gyengítette az amúgy is alacsony létszámú magasabbegységeket, amelyek szakadatlan harcban álltak Sztálingrád körzetében. De az akkor kialakult helyzetben ezek az intézkedések helyesek voltak.

December elején a bekerítés külső arcvonala a katlantól 40–100 kilométerre húzódott. Ez megkönnyítette az ellenség felmorzsolását a katlanon belül. De szemmel láthatólag nem volt elég erőnk ennek a hadműveletnek a meggyorsítására.

A főhadiszállás nyomatékos követelésére, melyet a hozzánk kiküldött Vaszilevszkij, a vezérkar főnöke közölt velünk, december elején ismét támadást indítottunk. Akkorra igencsak megcsappant készleteinkből sok gránátot felhasználtunk. Az emberek égtek a harci vágytól, hősiesen küzdöttek. De az ellenség még nagyon erős volt, kedvező és jól berendezett védelmi terepszakaszokat tartott. Nem volt könnyű kiverni ezekből az állásokból.

Az egész parancsnoki állomány – a frontparancsnoktól a szakaszparancsnokokig – állandóan a csapatoknál tartózkodott, a harcok közben tanulmányozta az ellenség védelmének rendszerét és tevékenységének jellegét. Minden módon támogattunk és serkentettünk minden hasznos kezdeményezést, amely hozzájárulhatott a harc sikeréhez.

Megfigyeltük: az ellenség a mi hosszú tüzérségi előkészítésünket arra használja fel, hogy tartalékokat vonjon a tervezett csapás helyére, s azután tűzzel és ellenlökésekkel visszaverje támadásunkat. Számos javaslat született, hogyan járjunk túl az ellenség eszén. Így alakult ki az a módszer, melynek az a lényege, hogy egymás után foglaljuk el az egyes ellenséges objektumokat. Erre jól felkészített, tüzérséggel és harckocsikkal megerősített egységeket jelöl-

tünk ki. A meglepés érdekében teljesen váratlanul, tüzérségi előkészítés nélkül hajtottuk végre a rohamot nappal is, éjjel is. Abban a pillanatban, amikor megkezdődött a roham, a lövegek is tüzet nyitottak a megrohamozott objektumra. Amint a harckocsik által kísért gyalogság betört az ellenséges lövészárkok peremvonalába, a tüzérség áthelyezte a tüzet a mélységbe és a szárnyakra. Eközben a lövész alegységek blokád alá vették a tűzfészkeket, megsemmisítették őket, és a sikert továbbfejlesztették a mélységbe. De más módszereket is alkalmaztunk. Ezzel csak azt akarom hangsúlyozni, hogy csapataink mindent elkövettek, hogy feladataikat sikeresen teljesítsék.

De az ellenséget még ekkor sem sikerült szétzúzni. Bár a mi és a Sztálingrádi Front csapatai aktív harctevékenységükkel nagy veszteségeket okoztak a fasisztáknak élőerőben és technikában, s kényszerítették egyre fogyó lőszere felhasználására. A Dontól visszaszorítottuk a Volga irányába 20–30 kilométert őket, s a gyűrű egyre szorosabbra zárult körülöttük.

A gyűrű arcvonala mégis elérte a 170 kilométert. Ezen a nagy kiterjedésű arcvonalon mindenütt sűrű és szilárd reteszt kellett tartanunk, nehogy rést üssenek rajta az ellenség gyalogos és páncélos egységei. A terep pedig dimbes-dombos pusztaság volt, amelyet számtalan meredek falú horhos tagolt. Ezeket a vízmosásokat az ellenség fedezékekként használta, s bennük helyezte el a törzseket, a raktárakat, összpontosította a harcászati tartalékokat.

A Rosszoska folyócska körüli nagy lapos terület délkeleti részén sok olyan sík terület volt, amelyen repülőgépek leszállhattak (az ostromlott erőket légi úton látták el). A Rosszoska mindkét partján viszonylag sűrűn helyezkednek el a lakott települések, s ezeket a németek ellenállási csomópontokká alakították át. Vegyük még számításba a hótakarót – vastag hó borította az ellenség valamennyi védelmi létesítményét, s ezeket nem volt könnyű felderítenünk.

Ilyen terepen nehéz támadni. A számtalan domb, meredek oldalú horhos, amely főleg nyugatról keletnek húzódott, megnehezítette csapataink manőverezését. S helyzetünk bonyolultságát még fokozta, hogy a mi körletünkben nem volt elég fedezék és vízforrás.

Kemény telünk volt. Az erős szelek, a hóviharok, az olykor –32 fokos fagyok hihetetlenül megnehezítették a támadást.

A főhadiszállásnak több ízben jelentettem, hogy a feladatot lehetetlen végrehajtani, ha a front csapatainak nem adunk időt a szükséges átcsoportosításra, és ha a frontot nem erősítik meg kiegészítő erőkkel és eszközökkel. Érveimet végül is elfogadták, és a főhadiszállás a Doni Frontot megerősítette a teljesen feltöltött 2. gárdahadsereggel, amelynek állományában ráadásul még egy harckocsikkal és más eszközökkel felszerelt gépesített hadtest is volt. Nagy erő volt ez, számunkra pedig valóságos főnyeremény. Valamennyien fellélegeztünk. Most már biztosak voltunk benne, hogy az ellenséges csoportosítást a lehető legrövidebb időn belül megsemmisítjük. Ez pedig azt jelentette, hogy felszabadul a Sztálingrád körzetében tevékenykedő hét hadsereg, felszabadul a sztálingrádi nagy vasúti csomópont, ami nagymértékben elősegíti, hogy a Délnyugati Front és a Voronyezsi Front csapatai kiterjesszék és meggyorsítsák a rosztovi irányban végrehajtott hadműveletüket.

A 2. gárdahadsereg megérkezését be sem várva, hozzáláttunk a támadás előkészítéséhez. Vaszilevszkij, a főhadiszállás képviselője, aki azzal a megbízással tartózkodott nálunk, hogy összehangolja a két front tevékenységét, részt vett a hadművelet tervének kidolgozásában.

A munkába bevontuk a front és a hadseregek egész vezető állományát, a tapasztalt és képzett tábornokokat és tiszteket. K. F. Tyelegin, a front haditanácsának tagja, M. Sz. Malinyin törzsfőnök, I. I. Bajkov, a hadműveleti csoportfőnök, I. V. Vinogradov, a felderítő csoportfőnök, Sz. F. Galadzsev, a politikai csoportfőnök, K. P. Trubnyikov, a helyettesem, V. I. Kazakov tüzérfőnök, G. N. Orjol, a páncélos- és gépesített csapatok parancsnoka, A. I. Prosljakov, a műszaki csapatok főnöke, P. J. Makszimenko híradófőnök – mind részt vettek ebben a nagy munkában.

A hadművelet tervének alapelgondolása a következő volt: a bekerített csoportosítás közepére két oldalról mért csapásokkal kettészakítjuk, majd részenként zúzzuk szét a csoportosítást. A Doni Front csapatai nyugatról keletnek mérik a főcsapást. Velük szemben törnek előre a Sztálingrádi Front csapatai, amelyek délkelet felől nyugati irányban mérnek csapást.

Gondolataimat megszakítva elmondom, hogy az egész hadművelet folyamán, kezdettől a végéig, ehhez az elgondoláshoz tartottuk ma-

gunkat. Igaz, a helyzettől és az erők mennyiségétől függően változtak a feladat megoldásának módjai, de teljes mértékben végrehajtottuk azt a tervet, hogy nyugatról keletnek középen mért főcsapással két részre osztjuk a bekerített csoportosítást. Ezt azért hangsúlyozom külön, mert a háború után publikált némely anyagokban helytelenül értelmezték ezt a kérdést.

A terv értelmében a csapatok feladatai a következők voltak: R. J. Malinovszkij tábornok 2. gárdahadserege középen mér csapást keskeny arcvonalszakaszon, tőle jobbra Csisztyakov tábornok 21. hadserege támad, főerőit a balszárnyán összpontosítva, balra Batov tábornok 65. hadserege támad, főerőit a 2. gárdahadsereg csapataihoz csatlakozó jobbszárnyán összpontosítva. A döntő irányban tehát a csapás végrehajtásába három hadsereg csapatait vontuk be, s ezeket erősítettük meg a legjobban tüzérséggel, harckocsikkal és rohamlövegekkel. Sz. I. Rugyenko tábornok 16. légi hadseregének ugyancsak ebben az irányban kellett tevékenykednie összes erőivel.

A Doni Front többi hadserege – Galanyin tábornok 24. hadserege és Zsadov tábornok 66. hadserege – azt a feladatot kapta, hogy arcvonalszakaszain kifejtett aktív harctevékenységgel akadályozza az ott álló egységeknek a főirányban megrohamozott ellenséges csapatok megerősítésére való átcsoportosítását.

A Sztálingrádi Front velünk együttműködve találkozó irányú csapást mért az 57. és a 64. hadsereg csapataival. Csujkov tábornok Sztálingrádban harcoló 62. hadseregének az volt a feladata, hogy aktív harctevékenységgel lekösse a vele szemben álló ellenséges erőket.

Ezt a tervet, amelyet A. M. Vaszilevszkij vezérezredes tevékeny részvételével dolgoztunk ki, december 9-én felterjesztettük a főhadiszállásnak, amely jóváhagyta azt.

Amíg a 2. gárdahadsereg csapatai felvonultak megindulási állásaikba, Malinovszkij hadseregparancsnok törzse tisztjeivel megérkezett hozzánk Zavorikinóba. A Vörös Hadseregben ez már régóta így volt: a csapatok még menetben vannak, a parancsnokság pedig már indul előre oda, ahol tevékenykednie kell, hogy pontosan felmérje a helyzetet és átvegye a feladatokat. Ez meggyorsítja a hadművelet előkészítését.

Malinovszkij azonban mégsem érkezett időben ahhoz, hogy érdemben tájékoztassuk tervünkről. Az arcvonalon olyan események történtek, amelyek a támadás elhalasztására kényszerítettek bennünket.

A német fasiszta hadvezetőség Sztálingrád körzetében bekerített csapatainak felmentése érdekében elhatározta, hogy kívülről Kotyelnyikovo irányában ellencsapást hajt végre. Tudomásunkra jutott, hogy Tormoszin körzetében is összpontosított egy ellenséges csoportosítást.

December 12-én reggel a kotyelnyikovói irányban megkezdődtek a harcok. Az ellenség jelentéktelen mértékben visszaszorította Trufanov tábornok 51. hadseregének egységeit, amelyek a bekerítés külső arcvonalán tevékenykedtek. A. J. Jerjomenko tábornok, a Sztálingrádi Front parancsnoka attól tartva, nehogy az ellenség áttörhessen bekerített csapataihoz, azzal a kéréssel fordult a főhadiszálláshoz, hogy adja át neki a Sztálingrád körzetébe érkezett 2. gárdahadsereget a Manstein-csoport elleni felhasználásra.

A. M. Vaszilevszkij a jelenlétemben tárgyalt erről a közvetlen vonalon. Átadta nekem a telefont, és figyelmeztetett, hogy miről van szó: a 2. gárdahadsereget menetből át kell adnom a Sztálingrádi Frontnak. Sztálin megkérdezte, mi a véleményem erről a javaslatról. Azt feleltem, hogy nem értek egyet vele. Sztálin ezután folytatta a tárgyalást Vaszilevszkijjel. A főhadiszállás képviselője kitartóan bizonygatta, hogy Malinovszkij hadseregét okvetlenül át kell adni a Sztálingrádi Frontnak, mivel Jerjomenko nem hiszi, hogy a rendelkezésére álló erőkkel vissza lehet verni az ellenség támadását. Sztálin ezután rögtön a közvetlen vonalon közölte velem, hogy egyetért Vaszilevszkij érveivel. Azzal egyetértett, hogy az én elhatározásom – mely szerint előbb a bekerített csoportosítással végezzünk, felhasználva erre a 2. gárdahadsereget – merész és figyelemreméltó, de a kialakult helyzetben túlságosan kockázatos, s ezért Malinovszkij hadseregét késedelem nélkül, sürgősen irányítsam Kotyelnyikovo alá, s bocsássam Jerjomenko rendelkezésére.

A legfelsőbb főparancsnok végighallgatta jelentésemet, amelyben kifejtettem, hogy a Doni Front csapatai Malinovszkij hadserege nélkül nem tudják megsemmisíteni a bekerített ellenséget, majd hozzájárult, hogy ideiglenesen leállíthassam a hadműveletet, s megígér-

te, hogy a front csapatait újabb erőkkel és eszközökkel erősíti meg. Hozzátette még, hogy N. N. Voronov tábornokot, a Vörös Hadsereg tüzérségének parancsnokát hozzánk küldi, s ő majd segíteni fog tüzérséggel és lőszerrel bennünket.

Ott voltunk tehát, ahonnan elindultunk, csak még jobban megritkult magasabbegységekkel.

Nem sokkal e beszélgetés után megérkezett a főhadiszállás direktívája, amely a Sztálingrád körzetében tevékenykedő összes csapatokat a Doni Front állományába adta át. Ennek az intézkedésnek már itt volt az ideje, és rögtön hozzá is láttunk, hogy kapcsolatot teremtsünk az 57. a 64. és a 63. hadsereggel. Helyesebben, már meg is volt a kapcsolatunk. Törzsünk – bár nem egészen legálisan, de – már kidolgozta a két fronthoz tartozó erők egyesítésének kérdését, és ha nem is sokat, de már tettünk valamit ennek érdekében. Vaszilevszkij már jóval ezelőtt mondta nekem, hogy a Sztálingrádi Front parancsnoka panaszkodik: Rokosszovszkij törzse tiszteket küldözget a csapataihoz, valamilyen kapcsolatot próbál teremteni velük; Jerjomenkót ez bosszantotta. Előrelátásunk igazolódott: most sokkal könnyebben tudtuk felvenni a kapcsolatot a hozzánk került csapatokkal.

Szükségesnek tartottam, hogy személyesen szemléljem meg az új arcvonalszakaszokat, megismerkedjek új bajtársaimmal, csapataikkal. Az 57. hadsereggel kezdtem, s ezt Tyelegin tábornokkal, a haditanács tagjával kerestük fel.

A hadsereg a bekerítés gyűrűjének délnyugati szakaszán, a Cservlenaja folyó partján foglalt el 25 kilométeres sávot. Tolbuhin hadseregparancsnok jó benyomást tett ránk. A tábornok értette a dolgát, és bármely helyzetben képes volt magabiztosan irányítani csapatait. Parancsnoki harcállláspontja egy faluban volt, elég jó körülmények között. A hadsereg egységeinek hangulata bizakodó, harcias volt, bár a súlyos harcok után nagy hiány mutatkozott emberekben.

Tolbuhin tréfásan sajnálkozott, hogy amikor annak idején Sztálingrád körül a védelmi terepszakaszok építését irányította, túlságosan jó munkát végzett. Nem gondolta ugyanis, hogy neki kell majd leküzdenie őket.

És meg kell mondanom, szívét-lelkét beleadta a munkába. Az ellenség is sokat fáradozott, hogy megerősítse ezeket az állásokat.

Tolbuhinnak tehát nehéz feladatot kell megoldania. Ereje pedig kevés van . . .

Jártunk a 64. hadseregnél, amely 30 kilométeres szakaszt foglalt el a bekerítés déli kiszögellésén, arccal északnak; jobbszárnya a Volgára támaszkodott Sztálingrádtól délre, bal oldali sávhatára a Cservlenaja folyó volt. M. Sz. Sumilov tábornok, a hadsereg parancsnoka, régi katona volt, kiváló katonai ismeretekkel és gazdag gyakorlati parancsnoki tapasztalatokkal rendelkezett. Első pillantásra kissé flegmatikusnak hatott, de csakhamar kiderült, hogy amikor kell, igen energikus és határozott, a rábízott csapatok pedig megmutatták, hogy védelemben és támadásban egyaránt keményen tudják verni az ellenséget. Amikor ott jártunk, megvetették lábukat az elért terepen, s egyes arcvonalszakaszokon aktív harctevékenységgel nyugtalanították az ellenséget. A csapatok lövészárkokban és földfedezékekben helyezkedtek el a nyitott sztyeppben, felhasználva a horhosokat és a vízmosásokat. A hadsereg haditanácsa jól berendezett földfedezékben székelt, amely több szobából állt. A padlón s a falakon szőnyegek. A bőséges ebéd után pedig, amellyel megvendégeltek bennünket, megértettük, hogy jó házigazdákkal van dolgunk, akik meg tudják teremteni a jó körülményeket. A csapatoknál mindenütt érződött a katonákról való gondoskodás. A hosszú, heves harcok következményei itt is megmutatkoztak: érződött az ember és a technika hiánya. De a harci szellemmel nem volt semmi baj, a harcosok és a parancsnokok bíztak erejükben.

Úton vagyunk a 62. hadsereghez. Kombinált úton kellett mennünk. Előbb átkeltünk a Volga keleti partjára, majd vissza, a nyugati partra, de már Sztálingrádba. A Volga akkor még nem állt be egészen, nagy területek jégmentesek voltak.

Dubovkánál gyalog mentünk át a folyó jegén, ott gépkocsik vártak, a gépkocsikon tettük meg az utat addig a helyig, ahonnan át kellett kelnünk. Innen vezetett a legrövidebb út a Volgán át a 62. hadsereg körletébe. Kalauzunk rövid oktatást tartott csoportunknak. Útmutatásait követve felszereltük magunkat deszkákkal és kötelekkel, hogy leküzdjük az aknák és gránátok ütötte lékeket, és elindulunk a túlsó partra. Velem volt Tyelegin, néhány tiszt, a kalauz és két utász. Az ellenség persze rögtön észrevette a nagy csoportot, és egész utunkat végigkísérte tüzérségi és aknavetőtűzzel. A hely-

zetnek megfelelően hol lassabban, hol szaporábban haladtunk, s a lékeket megkerülve szerencsésen átjutottunk a partra. Már várt bennünket V. I. Csujkov hadseregparancsnok, K. A. Gurov, a haditanács tagja és N. I. Krilov, a hadsereg törzsfőnöke.

A bemutatkozás után néhány szót váltottunk, majd a haditanács fedezékébe mentünk a harcálláspontra. Itt – ellentétben a 64. hadsereg parancsnoki harcálláspontjával – azonnal éreztük, hogy harcállásban vagyunk. Közvetlenül a parton települt, a földfedezékeket a meredek partfal homoktalajában vájták. A fedezék falait és mennyezetét kibélelték deszkával és furnérlemezzel, de a homok így is mindenünnen beszivárgott.

Ebben a fedezékben persze nem volt szőnyeg: a szó teljes értelmében spártai berendezés fogadott bennünket. Nem szőnyegen és puha fekvőhelyen jár az ember esze, amikor a harcálláspont mindössze néhány száz méterre van a peremvonaltól. A bombák, a gránátok és az aknák robbanásaitól rengett a föld, s a homok a réseken át a nyakunkba pergett.

A hadsereg a part keskeny sávját és a város folyó menti részét tartotta, amelynek romhalmazából csak imitt-amott emelkedtek ki az összeomlott épületek vázai. E romok közt tartották magukat a 62. hadsereg harcosai, s a romokat bevehetetlen erődökké változtatva, hősiesen visszaverték az ellenség dühödt rohamait. Noha az ellenségnek sikerült három helyen kijutnia a Volgához, s ezzel éket vernie a hadsereg magasabbegységei közé, a várost mégsem bírta elfoglalni, úgyhogy amikor mi odaérkeztünk, maga ment át védelembe. A harcok igaz, még nem szűntek meg, de mindkét részről csak egyes objektumokért folytak, az állások javítása és felderítése céljából.

A városban vívott harcok egyáltalában sajátságosak voltak, s nagy bátorságot, helytállást, vállalkozó szellemet és kezdeményezőkészséget követeltek a harcosoktól és a parancsnokoktól. De mindennél előbb szilárd önfeláldozó elvtársi, bajtársi szellemet. A szuvorovi elv: „Magad pusztulj el, de a bajtársadon segíts", itt törvény volt mindenki számára. A szovjet katona legjobb tulajdonságairól tettek tanúságot e dicső hadsereg katonái. Csakis ez tette lehetővé, hogy tartani tudják ezt a keskeny földdarabot a Volga partján a döntő pillanatig, amely most már elérkezett. A nehézségek el-

lenére a csapatok hangulata kitűnő volt. Mindenki várta már azt a pillanatot, amidőn megkezdjük az ellenség szétzúzását.

Vaszilij Ivanovics Csujkovval első ízben találkoztam, és rögtön mély tiszteletet éreztem iránta. Nekem még ifjúkori ideálom volt a becsületes, bátor, határozott, egyenes jellemű ember. És Csujkovot rögtön ilyen embernek ismertem meg. Egy kicsit szókimondó ugyan, de háborúban – olyan körülmények közt, amilyenek közt neki kellett dolgoznia – nehéz másmilyennek lenni. Csakis ilyen ember tudott helytállni itt, s bírta tartani ezt a talpalatnyi földet. A hadseregparancsnok bátorsága és önfeláldozó hazaszeretete példa volt az alárendeltek számára, és ennek nagy része volt abban, hogy a városban a városért harcoló hadserege egész személyi állománya rendületlenül teljesítette kötelességét.

Rám ez az ember nagyon jó benyomást tett, és rögtön az ismeretségünk első napján szoros barátságot kötöttünk.

Majdnem ugyanazon az útvonalon tértünk vissza, amelyen Sztálingrádba mentünk. Amikor ismét átjutottunk a Volga jobb partjára, útban harcálláspontunk felé betértünk A. Sz. Zsadovhoz a 66. hadsereghez. A szakadatlan támadótevékenység erősen megviselte a csapatokat. Az egységek és a magasabbegységek létszámhiánya elérte a 60–70 százalékot, kiváltképpen a gyalogságnál. Pedig újabb súlyos harcok vártak a hadseregre, és sürgős intézkedéseket kellett tennünk, hogy legalább valamelyest feltöltsük a magasabbegységeket.

Megszemléltük azt a terepszakaszt, amelyet nem is olyan régen még a város felé visszahúzódott ellenség tartott. Saját szemünkkel győződtünk meg róla, milyen erősek voltak ezek az állások. A védelmi terepszakasz hosszában óriási területen sötétlettek a kilőtt, kiégett harckocsik – a menetből végrehajtott, elhamarkodott ellenlökések szomorú eredményei. Ez volt a következménye annak, hogy amikor a németek kijutottak a Volgához, részenként vetették harcba csapatainkat. Nem, mi nem így fogunk támadni! Alaposan elő kell készítenünk mindent.

AZ ELLENSÉGES CSOPORTOSÍTÁS SZÉTZÚZÁSA

Mivel a 2. gárdahadsereget átadták a Sztálingrádi Frontnak, jelentékenyen módosítanunk kellett a hadművelet tervét. Az elgondolás lényege nem változott: az ellenséges csoportosítás két részre szakítása, de most már nem két csapással, hanem egyetlen, nyugatról keleti irányban mért főcsapással.

A tervet véglegesen N. N. Voronov tevékeny részvételével dolgoztuk ki, aki december 19-én érkezett hozzánk, Zavorikinóba.

A tervet december 27-én felterjesztettük a főhadiszállásnak.

A Doni Frontra az a feladat várt, hogy megsemmisítsen huszonkét ellenséges hadosztályt, amelyeknek létszáma december végén elérte a 250 ezer főt. A bekerítés arcvonalán a fővédőövben tizenöt gyalogoshadosztály, három gépkocsizó- és egy páncéloshadosztály védett. Az ellenség tartalékában két páncélos- és egy lovashadosztály volt. Az ellenségnek ezenkívül rendelkezésére állt 149 különböző fegyvernemi önálló egység, amelyeket felhasználtak mind a fővédőövben védő gyalogoshadosztályok feltöltésére, mind a tartalék magasabbegységek megerősítésére.

Az ellenség a tartalékot úgy helyezte el, hogy az a bekerítés gyűrűjén belül mintegy második gyűrűt alkotott, ami lehetővé tette számára, hogy növelje a védelem mélységét, és ellenlökések végrehajtása céljából bármely irányban manőverezhessen. A német fasiszta csapatok decemberben gyors ütemben erősítették állásaikat. A fővédőövben és a közbeeső terepszakaszokon támpontok és ellenállási csomópontok egész hálózatát építették ki. A térség nyugati részében az ellenség felhasználta a mi egykori középső védelmi övünk létesítményeit, amely a Rosszoska bal partján húzódott, majd délkeleti irány-

ban folytatódott a Cservlenaja jobb partján. Az ellenség ezen a terepszakaszon tökéletesíteni tudta a védelmet, s összefüggő erődítményvonalat épített ki.

A gyűrű keleti részében, ahol a mi egykori belső védelmi övünk húzódott, az ellenség támpontokat és ellenállási csomópontokat rendezett be, amelyeknek hálózata tíz kilométer mélységben terjedt egészen Sztálingrádig.

A hitleristák a támpontok megközelítési útjait és a harckocsiveszélyes irányokat sűrűn telepített aknamezőkkel fedezték. Védelemre rendezték be a vasúti töltéseket, a kilőtt harckocsikat, a vasúti kocsikat és a mozdonyokat.

A bekerített ellenség tehát nemcsak számottevő erőkkel rendelkezett, hanem műszakilag jól berendezett, a mélységben jól kiépített állásokra is támaszkodott.

Mindebből levonhattuk a következtetést: a kialakult helyzetben az ellenség mindent elkövet, hogy a bekerített csoportosítás minél tovább kitartson Sztálingrádnál, magára vonva minél több erőnket, és ezzel hozzájárul annak az óriási résnek a betöméséhez, amely a szovjet csapatok sztálingrádi és rosztovi irányban végrehajtott sikeres támadása eredményeképpen arcvonalában keletkezett.

Ma már ez történelem, de én most is azt hiszem, hogy a 2. gárdahadsereget mégis célszerűbb lett volna úgy felhasználni, ahogy eredetileg tervezte a főhadiszállás, vagyis úgy, hogy gyorsan leszámoljunk a bekerített csoportosítással. Ez a merész változat óriási távlatot nyitott volna meg csapataink további harcai előtt a szovjet–német arcvonal déli szárnyán. Mint mondani szokás, kifizetődött volna.

Persze utólag könnyű okosnak lenni, mondhatná valaki, de én már akkor is amellett voltam, hogy a 2. gárdahadsereget elsősorban a bekerített csoportosítás szétzúzására használjuk fel, s azt javasoltam, hogy ha a katlan felé ellenséges erők közelednek, fordítsuk velük szembe az egész 21. hadsereget. A főhadiszállás előnyben részesítette a másik változatot, amely biztos garanciát nyújtott minden meglepetéssel szemben.

A hitleristáknak a katlanban több jól berendezett repülőterük volt, amelyek egyszerre nagy mennyiségű repülőgépet fogadhattak. Le kellett rombolnunk ezt a légihidat, melyen a bekerített csapatok élelmiszer- és lőszerutánpótlást kaptak. A blokád megszervezése vé-

gett Novikov és Golovanov repülő tábornokokat vezényelték a Doni Front mellé. Novikov és Golovanov sikeresen megbirkóztak a feladattal.

A főhadiszállás figyelmeztetett bennünket, hogy ne számítsunk a front megerősítésére, újabb lövész- és harckocsi-magasabbegységekre. Ez pedig arra kötelezett mindenkit, aki felelős volt a hadművelet sikeréért, és elsősorban a frontparancsnokot, hogy alaposan megfontolják a rendelkezésünkre álló erők felhasználásának módját.

A front törzsének kollektívája, a fegyvernemi és a szolgálatiág-főnökök a főhadiszállás képviselőinek, N. N. Voronovnak, A. A. Novikovnak és A. J. Golovanovnak a nagy segítségével óriási munka árán befejezték az ütközet előkészítését.

A front a támadás kezdetéig a főhadiszállás tartalékából 20 ezer embert kapott feltöltésre, ami a hét hadsereg számára annyi volt, mint csepp a tengerben.

További, mintegy 10 ezer embert pedig úgy állítottunk fegyverbe, hogy csökkentettük a hadtápszervek kiszolgáló állományát, a kórházakból és a kötözőhelyekről minden harcképes embert visszairányítottunk csapatához. A harcoló egységekbe osztottunk be mindenkit, aki elbírta a fegyvert. N. N. Voronov sürgetésére a főhadiszállástól kaptunk egy áttörő tüzérosztályt, két nehézágyús ezredet, egy nehéztüzér-osztályt, öt páncéltörő tüzérezredet, egy légvédelmi tüzérezredet, két „katyusa"-osztályt és három gárda-harckocsiezredet. Ennél többre nem számíthattunk. A ránk háruló feladatot azokkal az eszközökkel kellett megoldanunk, amelyek akkor éppen rendelkezésünkre álltak. Csak arra kellett ügyelnünk, hogy okosan használjuk fel őket a kialakult helyzetben.

A főcsapást három hadsereg mérte: középen keskeny arcvonalon a 65. hadsereg, amelyet maximálisan megerősítettünk mindenfajta tüzérséggel és aknavetőkkel, „katyusák"-kal, harckocsikkal és műszaki egységekkel; jobbról csatlakozott ehhez a 21., balról pedig a 24. hadsereg, amelyeket ugyancsak megerősítettünk tüzérséggel és más eszközökkel, de kisebb mértékben.

A 16. légi hadseregnek ugyancsak a főirányban kellett tevékenykednie.

A többi hadsereg – az 5., a 64., a 62. és a 66. – azt a feladatot kapta, hogy korlátozott céllal támadjon egyes arcvonalszakaszokon,

igyekezzen lekötni minél több ellenséges csapatot, s ily módon korlátozza az ellenség manőverezési lehetőségét. Ezeknek a hadseregeknek be kellett érniük saját szervezetszerű eszközeikkel.

Moszkva sürgetett bennünket, hogy minél előbb indítsuk meg a támadást. Szerencsénkre nálunk voltak a főhadiszállás képviselői, s az ő közvetítésükkel sikerült némi haladékot kapnunk a csapatok felkészítése érdekében. Várakozásunk legfőbb oka az volt, hogy késtek a front állományába rendelt tüzér-, aknavetőegységek és más megerősítő eszközök, de még a lőszerszállítmányok is. N. N. Voronov gondja volt az is, hogy a megerősítő eszközöket, elsősorban a tüzérséget és a lőszert minél előbb a front rendelkezésére bocsássák, s ennek érdekében állandó kapcsolatot tartott A. V. Hruljev tábornokkal, a Vörös Hadsereg hadtápfőnökével.

Eközben a front egész vezető kollektívája a csapatoknál dolgozott, hogy felkészítse őket a támadásra. Eredményesen dolgozott a front és a hadseregek politikai apparátusa, a párt- és Komszomolszervezetek. Az ő erőfeszítéseiknek köszönhető, hogy a csapatok támadó szelleme még jobban megerősödött. A harcosok és a parancsnokok lelkesen várták a jelt a harc megkezdésére.

Egy alkalommal, amikor a 65. hadseregnél voltam, teázgatás közben megemlítettem Pável Ivanovics Batovnak egyik telefonbeszélgetésünket. Még a súlyos decemberi harcok idején történt, amikor fentről egyre sürgettek bennünket, hogy mihamarább zúzzuk szét a nem sokkal előbb bekerített ellenséget, pedig erőnk és eszközünk erre nem volt elegendő. A telefonhoz hívattam Batovot, és megkérdeztem, hogyan alakul a támadás.

– A csapatok előnyomulnak – hangzott a válasz.

– Hogyan nyomulnak előre?

– Kúszva.

– Aztán messzire kúsztak-e?

– A kozák kurgán második szintvonaláig.

Bár az ilyen válaszok bosszantottak, mégis erőt vett rajtam a nevetés. Megértettem a hadseregparancsnok állapotát, akit a súlyos helyzet ilyen jelentésre kényszerített, és azt mondtam neki: ha csapatai kénytelenek kúszni, és csak az említett képzeletbeli szintvonalig sikerült eljutniuk, megparancsolom, hogy szüntesse be a támadást, rendelje vissza a csapatokat a megindulási helyzetbe, menjen át vé-

delembe, és folyamatos erőszakos felderítéssel állandóan nyugtalanítsa az ellenséget.

Persze, ezért az önkényes megoldásért súlyos fejmosásra számíthattam. Időközben már megszoktam, hogy ilyen esetekben közvetlenül Sztálinhoz forduljak: Sztálin többnyire jóváhagyta a frontparancsnok döntését, ha az nyomós érveket sorakoztatott fel, és szívósan kitartott igazának bizonyításában. Így történt most is. A legfelsőbb főparancsnok figyelmesen meghallgatott, igaz először – kissé ingerülten – igyekezett szándékomtól eltéríteni, de végül is, kicsit paprikás hangulatban egyetértett döntésemmel. Ily módon lehetővé vált, hogy megóvjuk az erőket, a technikát és a lőszert a döntő ütközetre.

Miután elmondtam P. I. Batovnak ezt az epizódot, kifejeztem azt a meggyőződésemet, hogy most, amikor a hadsereget megerősítjük ilyen nagy mennyiségű tüzérséggel és más eszközökkel, csapatai már nem fognak „kúszni", és az előnyomulást nem szintvonalakkal, hanem tereptárgyakkal fogják mérni. Batov természetesen egyetértett velem. A hadseregnek nehéz feladatot kellett megoldania: nekik kellett mérni a főcsapást.

A hadműveletben jelentős szerepet szántunk a tüzérségnek, s ezért gondosan kidolgoztuk a gyalogsággal és a harckocsikkal való együttműködésének minden részletét. Az együttműködés megszervezésével V. I. Kazakov tábornok, a front tüzérfőnöke és munkatársai foglalkoztak. S mivel nekik e tekintetben elegendő ismeretük és tapasztalatuk volt, egy pillanatig sem kételkedtem abban, hogy a tüzérség megtesz minden tőle telhetőt a győzelemért.

December 31-én – a természetesen viszonylagos nyugalmat kihasználva – megünnepeltük az új év eljövetelét. Főhadiszállásunkon megjelentek a front haditanácsának tagjai és a moszkvai elvtársak: Vaszilevszkij, Novikov, Golovanov, Wanda Wasilewska írónő és Alekszandr Kornyejcsuk író. Novikov kérésére a pilóták egyik útjukról visszatérve hoztak egy fenyőfát is, amelyet itt lehetőségeinknek megfelelően feldíszítettünk. A rövid kis összejövetel kitűnően sikerült.

Az új esztendőt családias, elvtársi légkörben köszöntöttük. Sok jó kívánság hangzott el, s egész beszélgetésünket áthatotta a végső győzelmünkbe vetett szilárd hit.

Megemlékeztünk hozzátartozóinkról is. Családom ekkor már Moszkvában élt. Feleségem tevékenyen dolgozott a Szovjet Nők Antifasiszta Bizottságában, lányom beiratkozott a híradó felderítők iskolájába, melyet a Partizánmozgalom Központi Törzse szervezett.

Beszélgetés során valaki szóba hozta, hogy a történelemben több olyan eset volt, amikor a súlyos helyzetbe került ellenséget ultimátumban megadásra szólították fel. Akkor senki sem tulajdonított különösebb jelentőséget ennek az ötletnek, másnap azonban eszembe jutott, hogy konzultálni kellene ebben az ügyben a vezérkarral: ne próbálkozzunk-e meg mi is ezzel az ősi lovagi szokással? Ha jól emlékszem, közvetlen vonalon beszéltem erről Antonov tábornokkal, aki Moszkvában helyettesítette a vezérkari főnököt. Megígérte, hogy tanácskozik a vezetőséggel, és értesít majd az eredményről, de hozzátette, mindenesetre nem ártana máris megfogalmazni az ultimátum szövegét.

Antonovval folytatott beszélgetésemről tájékoztattam Voronovot, Novikovot, Golovanovot, Malinyint, Galadzsevet és más elvtársakat. Valamennyien helyeselték a gondolat megvalósítását. Voronov rögtön felvette a kapcsolatot Moszkvával. Ám az ultimátum megírásához szükséges anyag nem volt a kezünk ügyében. A régmúlt történelemből idéztünk fel eseteket – várak, erődök, városok ostromait.

Végül is az ultimátum szövegét közös erővel összeállítottuk. Hamarosan telefonáltak a főhadiszállásról, közölték, hogy a javaslat nagyon megtetszett Sztálinnak, és sürgősen kérték tervezetünket.

Fogalmazványunkat – jelentéktelen módosításokkal – jóváhagyták. Javasolták, hogy a felszólítást egy-két nappal a támadás kezdete előtt nyújtsuk át Paulus vezérezredesnek, a 6. német hadsereg parancsnokának vagy helyettesének.

Ez az okmány meglehetősen széles körben ismert. Az ultimátumban emlékeztettünk arra, hogy a 6. német hadsereget, a 4. páncéloshadsereg magasabbegységeit és a hozzájuk beosztott megerősítő egységeket csapataink már 1942. november 23-án teljesen körülzárták. A német hadvezetőségnek a bekerítettek megmentésére irányuló minden kísérlete eredménytelen maradt. A segítségükre siető német csapatokat a Vörös Hadsereg szétzúzta, s ezek maradványai visszavonultak Rosztov felé. A német szállító légierő – amely szűkös élelmiszeradagot, lőszert és üzemanyagot szállít a bekerítetteknek – a

szovjet légierőtől óriási veszteségeket szenved repülőgépekben és élőerőben egyaránt. Vágyálom csupán, hogy a német szállító légierő segítséget nyújthat a bekerített csapatoknak. Pedig ezek helyzete súlyos. A zord orosz tél még csak most kezdődik; a kemény hidegek, a dermesztő szelek és hóviharok még ezután következnek, a német katonáknak pedig nincs téli ruházatuk, és egészségügyi szempontból is reménytelenül rossz a helyzetük.

„Ön, mint a bekerített csapatok parancsnoka, de e csapatok valamennyi tisztje is jól tudja – írtuk továbbá az ultimátumban –, hogy Önnek nincs semmi reális lehetősége a bekerítés gyűrűjének áttörésére. Az önök helyzete reménytelen, és a további ellenállásnak nincs semmi értelme.

Az Ön számára kilátástalan helyzetben, a felesleges vérontás elkerülése végett javasoljuk Önnek, hogy fogadja el a következő fegyverletételi feltételeket:

1. Önnel és törzsével az élen, valamennyi bekerített német csapat szüntesse be az ellenállást.

2. Szervezetten adja át a rendelkezésre álló egész személyi állományt, továbbá – használható állapotban – minden fegyverzetet, harceszközt és felszerelési tárgyat.

Minden tisztnek, altisztnek és katonának, aki beszünteti az ellenállást, szavatoljuk az életét és biztonságát, valamint azt, hogy a háború befejezése után hazatérhet Németországba vagy bármely országba, ahova hazatérni kíván.

A magukat megadó csapatok személyi állománya megtarthatja egyenruháját, rendfokozatjelzéseit és kitüntetéseit, személyi holmiját, értéktárgyait, a főtisztek pedig szálfegyverüket is.

Minden tiszt, altiszt és katona, aki megadja magát, azonnal rendes ellátásban részesül. Minden sebesültnek, betegnek és fagysérültnek orvosi segélyt nyújtunk."

Külön szabályozta az ultimátum a követeléseinkre adandó válasz módját.

Az ultimátum azzal a figyelmeztetéssel végződött, hogy ha a feltételeket nem fogadják el, a Vörös Hadsereg egységei kénytelenek lesznek megsemmisíteni a bekerített német csapatokat, és ezért a német parancsnokságot fogja terhelni a felelősség.

A dokumentumot Voronov, a tüzérség vezérezredese, a Vörös

Hadsereg Legfelsőbb Főparancsnoksága Főhadiszállásának képviselője és én, mint a Doni Front csapatainak parancsoka írtuk alá.

A főhadiszállással folytatott kellemetlen tárgyalások után a támadás kezdetének időpontját kérésünkre mégis áthelyezték január 6-ról 10-re. De a csapatok még erre az időpontra is csak nagy erőfeszítéssel birtak úgy-ahogy felkészülni. Úgy segítettünk magunkon, hogy amíg az egységek végrehajtották az átcsoportosítást, a parancsnokok az egységek bevárása nélkül az összpontosítási körletbe siettek, és ott dolgozták ki a feladatokat. Ahhoz, hogy a csapatok teljesen felkészüljenek a rohamra, valójában még kellett volna néhány nap, de a főhadiszállás kérlelhetetlen volt. Ám mi is ismertük a helyzetet, tudtuk, hogy minden óra drága. A szovjet–német arcvonal déli szárnyán ekkor az általános helyzet fölöttébb előnyös volt a Vörös Hadsereg számára. A Déli Front és a Kaukázusontúli Front csapatainak északi csoportja támadásba ment át az ellenség észak-kaukázusi csoportosítása ellen. A Délnyugati Front folytatta a támadást a Donyec-medence keleti részében. Hamarosan be kellett kapcsolódnia az általános támadásba a Voronyezsi Frontnak is a Felső-Donnál védő ellenséges csoportosítás ellen.

E nagy hadászati hadművelet sikerének továbbfejlesztéséhez a főhadiszállásnak tartalékokra volt szüksége, és minél előbb érkeztek volna meg ezek a tartalékok, annál jelentősebbek lettek volna a sikerek. Ezt figyelembe véve igyekeztünk minél hamarabb szétzúzni a bekerített ellenséget. A feladat fontosságát megértette mindenki – tábornok és katona egyaránt.

A támadás kezdetéig röpcédulák terjesztésével és hangszórókon felhívásokat intéztünk a katlanban rekedt ellenséges csapatokhoz. Ezt a munkát a front törzse és politikai csoportfőnöksége által kidolgozott terv szerint végeztük. Nagy segítséget nyújtott nekünk a német antifasiszta elvtársak nálunk tartózkodó csoportja, élén Walter Ulbrichttal, a német munkásmozgalom kiváló személyiségével. A csoportnak tagjai voltak Erich Weinert és Willy Bredel német írók is. A német elvtársak felhívták a bekerített csoportosítás katonáit és tisztjeit, hogy szüntessék be az értelmetlen ellenállást, és tegyék le a fegyvert, amíg nem késő.

Mivel a főhadiszállás arra utasított bennünket, hogy az ultimátumot két nappal a támadás megindítása előtt nyújtsuk át az ellenség-

nek, az átadás időpontját január 8-án reggelre tűztük ki. A felelősségteljes eljárás megszervezésével a front felderítő csoportfőnökségét bíztuk meg, amelyet a ragyogóan képzett katona és nagyszerű elvtárs, I. V. Vinogradov tábornok vezetett. Azt ajánlottuk neki, hogy az ultimátum átadására önkénteseket jelöljön ki. Vinogradov parlamenternek A. M. Szmiszlov őrnagyot, tolmácsnak N. D. Gyatlenko századost jelölte ki; mellékük – ahogy a szertartás rendje előírja – beosztott egy jelző kürtöst. Maga Vinogradov vállalkozott arra, hogy a távolból, anélkül, hogy felfedné magát az ellenség előtt, elkíséri küldötteinket.

Előző este rádión figyelmeztettük Paulust, a 6. hadsereg parancsnokát és törzsét, hogy parlamentereket küldünk pontosan megjelölt helyen és időben. Megmondtuk, hogy a parlamenterek fegyver nélkül mennek, és nagy fehér zászlót visznek magukkal. A megadott helyhez közeledve a kürtös a megfelelő jelet fújja, hírt adva a parlamenterek megérkezéséről.

Azon az arcvonalszakaszon, amelyen a parlamentereknek találkozniuk kellett az ellenség képviselőivel, megtiltottuk a tüzelést az eljárás egész tartamára. Ugyanezt követeltük az ellenségtől is, amelynek a kitűzött időre oda kellett küldenie meghatalmazott tisztjeit.

Mi természetesen megszerveztük a figyelést ezen az arcvonalszakaszon, és a tűzeszközöket meg a csapatokat felkészítettük minden eshetőségre.

A január 8-ra virradó éjszakát meglehetősen feszült hangulatban töltöttük. Vacsora közben és a törzsszálláson, amikor együtt voltunk az elvtársakkal, mindenki azt latolgatta, „mit hoz a holnap?". A főhadiszállás képviselői sem vonták ki magukat ebből, s velünk együtt élénken tárgyalták a különféle eshetőségeket.

Mennyire szerettük volna valamennyien, hogy az ellenség megértse az események logikáját. Hány ember köszönhette volna az életét ennek!

A német fasiszta parancsnokságnak lehetőséget nyújtottunk arra, hogy elhárítsa a bekerített csapatokat fenyegető katasztrófát. A józan ész csak egyetlen megoldást sugallhatott – a kapituláció feltételeinek elfogadását.

Pontosan a megadott időben parlamentereink kiléptek a fedezék-

ből, és kibontott fehér zászlóval elindultak a német állások felé, miközben harsogott a kürt.

Sajnos az következett be, amit Voronov meg én előre feltételeztünk: az ellenségtől senki sem indult el parlamentereink felé. Sőt, tüzet nyitottak rájuk, előbb szórványos puskatüzet, majd géppuska-, végül aknavetőtüzet.

A parlamenterek kénytelenek voltak visszafordulni. Szegény Vinogradov az út nagy részét hason kúszva tette meg: nem tudni, miért, de rá különösen erős tüzet zúdítottak.

Nem járt sikerrel az a próbálkozásunk, hogy humánus elbánásban részesítsük a válságos helyzetbe került ellenséget. A hitleristák a nemzetközi szabályokat durván megsértve tüzet nyitottak a parlamenterekre. Most már csak egyet tehettünk, erőt kellett alkalmaznunk.

Az esetet jelentettem a főhadiszállásnak, és azonnal a 65. hadsereg harcálláspontjára siettem, hogy a helyszínen tisztázzak még néhány kérdést a támadás előkészítésével kapcsolatban. A csapatok befejezték a megindulási helyzet elfoglalását, az ezredek és a zászlóaljak szintjén pedig a feladatok végleges megszabása már a helyszínen folyt.

Összegyűltünk Batov fedezékében, és Glebov tábornok, a hadsereg törzsfőnöke, a fegyvernemi főnökök társaságában jelentést tett az egységek felkészültségéről. Itt rögtön elhatároztam, hogy a 65. hadsereget megerősítem még két lövészhadosztállyal a 24. hadseregből, és egy hadosztállyal a 21. hadseregből, erre azonnal intézkedtem.

Még aznap meglátogattam Csisztyakovot, a 21. hadsereg parancsnokát is. V. A. Penykovszkij, a hadsereg törzsfőnöke ottlétemkor jelentette a hadseregparancsnoknak, hogy a csapatok készen állnak a feladat teljesítésére. Engem elsősorban az a kérdés érdekelt, hogyan működik együtt Batov és Csisztyakov hadserege az úgynevezett marinovói kiszögellés felszámolásában. Ezen az arcvonalszakaszon az ellenséges egységek mélyen beékelődtek csapataink arcvonalába. Rögtön a hadművelet kezdetén „le kellett vágnunk" ezt a kiszögellést, hogy a továbbiakban jelentősen megkönnyítsük mindkét hadsereg harctevékenységét.

Amikor a 21. hadseregnél tartózkodtam, közvetlen vonalon fel-

hívott Malinyin, s közölte, hogy Voronov beszélt a főhadiszállással, és olyan tanácsot kapott, hogy fontoljuk meg, nem volna-e érdemes megpróbálni újból parlamentereket küldeni a bekerítő gyűrű déli szakaszáról, körülbelül Tolbuhin hadseregének arcvonalszakaszáról. Azt válaszoltam: ha a főhadiszállás hasznosnak tartja ezt, nekem természetesen nincs kifogásom ellene, habár semmi kétségem aziránt, hogy ez a kísérletünk sem jár sikerrel. Utasítottam Malinyint, hogy szervezze meg az újabb kísérletet. Éjjel-nappal közvetítettük rádión a kapituláció feltételeit. Repülőgépeink röpcédulákat szórtak az ellenség területére, hogy felhívjuk a német katonákat és tiszteket az ellenállás beszüntetésére. A parlamenterek szerepére ugyanazok az elvtársak jelentkeztek, akik az előző nap.

Ezúttal egy kissé másképp alakult a helyzet. Január 9-én reggel parlamentereinknek sikerült szerencsésen eljutniuk az ellenséges állásokig, s a megjelölt helyen találkoztak a német tisztekkel. A parlamenterek nem voltak hajlandók átadni nekik a borítékot, s követelték, hogy vezessék őket a parancsnoki harcállláspontra. Bekötött szemmel odakísérték őket. A parancsnoki harcállásponton levették szemükről a kötést, s a parlamenterek német főtisztek egy csoportjával találkoztak. Az egyik tiszt telefonon jelentette parancsnokának a szovjet parlamenterek megérkezését, s hogy azok személyesen Paulusnak akarják átadni a kapitulációra vonatkozó okmányt. Egy idő múlva közölték küldötteinkkel, hogy a német csapatok parancsnoksága nem hajlandó átvenni az ultimátumot, amelynek tartalmát ismeri a rádióadásokból. A parlamenterek ezúttal simán visszatértek. Így ért véget az a próbálkozásunk, hogy józan belátásra bírjuk a német fasiszta parancsnokságot. A főhadiszállásnak jelentettük, hogy az ellenség elutasította az ultimátumot, mire sok sikert kívánt a kérdés fegyveres megoldásához.

Úgy határoztam, hogy a támadás kezdetét a főcsapást mérő 65. hadsereg arcvonalszakaszáról kísérem figyelemmel. Voronovval és V. I. Kazakovval még sötétben megérkeztünk Batov figyelőjébe. A csapatok ekkorra elfoglalták a megindulási helyzetet. Körös-körül csend, nyoma sincs semmiféle kapkodásnak. Feszült figyelemmel várta mindenki a jelt.

Az ellenség elhelyezkedésének mélységében viszont már fényes felvillanások jelezték, hogy Golovanov bombázói támadják a repülő-

tereket és a nagyobb objektumokat. Azután közelebb is felcsaptak a tűzoszlopok: Rugyenko repülői hozzáláttak az ellenséges ütegállások pusztításához.

Repülőgépeinkre hol az egyik, hol a másik arcvonalszakaszon kezdtek tüzelni a német légvédelmi ágyúk. A német tábori tüzérség hallgatott. Tudtuk, hogy az ellenség ugrásra készen vár.

Végre . . . Egyeztettük óráinkat, s a meghatározott időben, 8 óra 5 perckor levegőbe röppentek a jelzőrakéták, és ütegeink, aknavetőink és reaktív tüzérségünk tüzet nyitottak. A támadás tüzérségi előkészítése 55 percig tartott. A tüzérség ezután tűzhengerrel kísérte gyalogságunkat, amely a harckocsikkal együtt megrohamozta az ellenséges állásokat. A rohamot a légierő is támogatta. A csapatok a bekerítés egész arcvonalán egyidejűleg támadásba lendültek.

Bár tüzérségünk és repülőgépeink hatalmas erejű csapása eredményeképpen egyes irányokban az első állás teljes mélységében lefogtuk a német védelmet, az épségben maradt ellenséges alegységek azonban szívósan ellenálltak. Az ellenség helyenként harckocsikkal megerősített ezred- és hadosztálytartalékaival ellenlökéseket hajtott végre. Láttuk, hogy a 65. hadsereg gyalogsága milyen nehezen küzdi le az ellenség erődítményeit. És mégis, gyalogságunk – az egyes harckocsiktól és a harcrendjében levő, közvetlen irányzású lövegektől kísérve – előretört. A támadás üteme lelassult, csapatainknak a szó szoros értelmében át kellett vágniuk az ellenség védelmét, amelynek tüze egyre erősödött. Nekünk, akik a harcot figyeltük, többször is helyet kellett változtatnunk, hogy kitérjünk az ellenséges aknavetők tüze elől, sőt, kétszer géppuskatűzbe kerültünk. A 65. hadsereg magasabbegységei azonban, noha a hitleristák elkeseredetten védekeztek, az első nap végére 12 kilométeres arcvonalszakaszuk teljes hosszában öt kilométer mélységben beékelődtek az ellenség védelmébe. Valamivel kisebb volt a siker a 21. hadsereg balszárnyán és a 24. hadsereg jobbszárnyán. A többi hadsereg arcvonalszakaszán jelentéktelen előnyomulást értünk ugyan el, viszont ezek a hadseregek tevékenységükkel az ellenség nagy erőit kötötték le, megkönnyítve ezzel a főcsapást mérő egységek feladatának teljesítését.

Bár a csapatok a támadás első napján nem hajtották végre hiánytalanul a feladatokat, az a siker, amelyet a 65., a 21. és 24. hadsereg egységei a főirányban elértek, nagy jelentőségű volt. Csapataink

több fontos támpontot megkerültek, a védelem az ellenség fővédőövében megrendült. Most már az volt a feladat, hogy ezt a meggyengült védelmet végleg leküzdjük, s ne adjunk lélegzetvételnyi szünetet az ellenségnek. Ezért követeltük a támadás folytatását. A korrekciókat a harc első napjának tapasztalatai alapján, menet közben hajtottuk végre.

A támadás éjjel-nappal folytatódott. Csak egyes arcvonalszakaszokon az erő átcsoportosítása céljából engedélyeztünk rövid megállásokat.

A németek ellenállása nem csökkent, de ennek ellenére egységeink egyre szívósabban törtek előre.

Január 12-én estére a 65. és a 21. hadsereg csapatai a szomszédos szárnyakon együttműködve befejezték a marnovói kiszögellés felszámolását. Az ellenség 44. és 376. gyalogoshadosztályát és a 3. gépkocsizó-hadosztályát, amelyek ezt a kiszögellést védték, szétzúztuk. Azzal, hogy csapataink kijutottak a Rosszoska folyóhoz, lehetőségeink jelentősen megnőttek. De valamelyest át kellett csoportosítanunk az erőket. Az új helyzetben a főcsapás iránya a 21. hadsereg támadásának sávjába helyeződött át. Ezzel kapcsolatban ennek a hadseregnek adtuk át azoknak a megerősítő eszközöknek nagy részét, amelyek a hadművelet kezdetén Batov rendelkezésére álltak. A 21. hadseregnek a balszárnyával Dubovaja horhos, Boropanovo vasútállomás irányában kellett csapást mérnie. A vele együttműködő 65. hadsereg pedig jobbszárnyával Pitomnyik általános irányban mért csapást. A 24. hadseregnek, amely jobbszárnyával folytatta a támadást, észak felől kellett biztosítania a 65. hadsereg csapatait. A többi hadsereg korábbi feladatait teljesítette.

A fő erőkifejtést azért helyeztük át a 21. hadsereg sávjába, hogy minél hamarabb áttörjük az ellenség védelmét, és továbbfejlesszük a sikert a mélységben, a főcsapás irányában. Ezt az átcsoportosítást úgy hajtottuk végre, hogy közben a csapásmérő csoportosítás arcvonalszakaszán a harctevékenység nem szünetelt.

Január 15-én csapataink leküzdötték a műszakilag jól megerősített második védőövet. Középen akkorra tíz-húsz kilométert nyomultunk előre. Most már a belső védőöv állt előttünk. Megjegyzem, hogy az ellenség itt igen szilárd erődítményeket épített. Láttam őket. Szinte egymás hegyén-hátán álltak az erős támpontok nagy mennyi-

ségű föld–faerődökkel, géppuskafészkekkel és földbe ásott harckocsikkal. A megközelítési utakon az egész terepet szögesdrót-akadályokkal és sűrűn telepített aknákkal fedezték.

A 22 fokos hidegben erősödött a hóvihar. Csapatainknak nyílt terepen kellett támadniuk, miközben az ellenség lövészárkokban, földbunkerekben és fedezékekben volt.

Katonáinknak igazán határtalanul kellett szeretniük hazájukat, a szovjethatalmat, és szenvedélyesen kellett gyűlölniük az ellenséget, hogy leküzdjék ezeket a bevehetetlennek látszó állásokat. A szovjet katona teljesítette kötelességét – és leküzdötte őket. Lövészárkot lövészárok után, géppuskafészket géppuskafészek után foglaltak el harcosaink. Minden egyes előrelépés vérbe, nagyon sok vérbe került.

Az ellenséges csapatok helyzete egyre rosszabbodott. Csapataink előnyomulásával az ellenség elvesztette a repülőtereit és az ideiglenes leszállóhelyeit. Repülőgépei most már csak éjszaka jelentkeztek, s ejtőernyőn dobtak le élelmet, lőszert és üzemanyagot. Légi blokádunk rendszere biztosan működött, és csak egyes ellenséges gépek jutottak el céljukhoz. Többségük megsemmisült anélkül, hogy teljesítette volna feladatát.

A hitleristáknak az volt a szerencséjük, hogy sok lovuk volt (a lovashadosztályoknál, a vonathadtápnál). Most már a lóhús volt a bekerítettek fő tápláléka.

Jóval több hitlerista rekedt a gyűrűben, mint eredetileg feltételeztük. Ma már nehéz megállapítani, ki a felelős ezért a számítási hibáért, mivel a bekerített ellenség megsemmisítését célzó hadműveletet kezdetben két front – a Doni Front és a Sztálingrádi Front – csapatai hajtották végre. Nyolcvan-nyolcvanöt ezer emberről volt szó. Lehetséges, hogy ez a szám a csapatoknak arra a részére vonatkozott, amely a Doni Fronttal szemben tevékenykedett. Most azonban váratlanul megtudtuk, hogy ennyi harc után az ellenségnek mintegy 200 ezer embere van! Ezeket az adatokat megerősítette a felderítés valamennyi fajtája és a foglyok vallomásai is. (N. N. Voronov, a főhadiszállás képviselője is érdeklődött az iránt, mennyi csapat van a katlanban, sőt személyesen hallgatott ki foglyokat.)

A bekerített csapatok létszáma napról napra csökkent, mert az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett a harcokban. A reménytelen helyzet ellenére is kétségbeesetten védekezett.

A zord időjárásban napokon át folytatott harc kimerítette a mi csapatainkat is. Ráadásul nemcsak az ellenséges tűz miatt voltak veszteségeink, hanem a hideg is sok áldozatot követelt.

A harcosok állandóan szabad ég alatt voltak, arra sem volt lehetőségük, hogy legalább időnként felmelegedjenek. A személyi állomány veszteségei fokozódtak, azok a források pedig, amelyekből korábban merítettünk, mind kimerültek. A hitleristák ellenállása viszont nem csökkent, hiszen a terület csökkenésével egyre sűrűsödött harcrendje.

Mivel szűkében voltunk a gyalogságnak, kénytelenek voltunk az ellenséges védelem áttörésének minden terhét a tüzérségre róni. A gyalogságot ettől kezdve főleg csak az elfoglalt terepszakasz szilárd megtartására használtuk fel.

Gyakran jártam az állásokban, s megfigyeltem, milyen volt akkor támadó csapataink harcrendje. A harcosok gyér csatárláncai haladtak a behavazott mezőn. Nyomukban lépcsőzetesen nyomultak egyre előbbre a közvetlen irányzással tüzelő lövegek, melyek vonalában több ember volt – a kezelőszemélyzet. Óriási területen legfeljebb tucatnyi harckocsit lehetett látni, amelyek mögött hol földre vetődve, hol felszökkenve nyomultak előre a gyalogság kis csoportjai. A fedett állásokból tüzelő ütegek tüzükkel kísérték ezt az egész harcrendet, s csapásokat mértek egyes arcvonalszakaszokra. Időről időre „katyusák" össztüze zúdult az ellenségre. A csatarepülőgépek még a legbonyolultabb körülmények közt is igyekeztek támogatni kis létszámú gyalogságunk tevékenységét, miközben az ellenállási gócokra csoportosan, illetve ködben egyenként mértek csapásokat. Repülőink ezekben a harcokban kivívták a földi csapatok nagy elismerését.

Az elhúzódó harcok során menet közben kellett végrehajtanunk a csapatok átcsoportosítását, jelentős tüzérségi, harckocsizó és gyalogsági erőket összpontosítva hol az egyik, hol a másik arcvonalszakaszon. A tüzérség tüzét változatos módszerekkel alkalmaztuk. Ütegeink tüze hol váratlanul csapott le, hol pedig megtévesztette az ellenséget (megtévesztő tűzáthelyezések stb.).

Csapataink szívósan, lépésről lépésre küzdötték le az ellenséges állásokat a főcsapás irányában. A többi hadsereg szűk arcvonalszakaszokon aktív harctevékenységekkel kötötte le az ellenség erőit.

Végül elérkezett a pillanat, amikor a középen nyugat felől főcsa-

pást mérő 21. és 65. hadsereg csapatai, és kelet felől – a Volga irányából – lassan előnyomuló 62. hadsereg csapatai közt a távolság 3,5 kilométerre zsugorodott. A fasiszta csapatok ellenállása még mindig fokozódott. Észrevettük, hogy az ellenség minden eszközzel igyekszik megakadályozni csoportosításának kettévágását. Igyekezete azonban hiábavaló volt. A Doni Front katonáinak erejét megtízszerezte a tudat, hogy közel van már a pillanat, amikor találkoznak a város hős védőivel.

A találkozást előkészítendő, egyeztettük az ismertetőjeleket és jelzéseket. A 63., a 65. és a 66. hadsereg csapatai megkapták az utasítást arra vonatkozóan, mit kell tenniük a továbbiakban a katlan északi részében bekerítettek megsemmisítése céljából, a 21., az 57. és a 64. hadsereg csapatainak pedig hasonló utasításokat adtunk a katlan déli részére vonatkozóan. A 24. hadsereget kivontuk a főhadiszállás tartalékába.

Január 26-án reggel a tüzérségi előkészítés nélkül rohamozó 51. és 52. gárda-lövészhadosztály, valamint a 21. hadsereg 121. harckocsidandára Krasznij Oktyabr telep körzetében és a Mamajev kurgán lejtőjén egyesült a 62. hadseregnek a városból támadó 13. gárda-lövészhadosztályával és 284. lövészhadosztályával. A 65. hadsereg jobbszárny-magasabbegységének, I. F. Barinov vezérőrnagy 233. lövészhadosztályának, súlyos harcok után a Krasznij Oktyabr telep körzetében ugyancsak sikerült kapcsolatot teremtenie a 62. hadsereg 13. és 39. gárdahadosztályának parancsnokaival.

Teljes sikerrel végrehajtottuk tehát azt a tervet, hogy két részre vágjuk a bekerített ellenséges csoportosítást. Most már könnyebb feladat várt ránk: fel kellett számolni a kettévágott ellenséges erőket, s e feladat végrehajtásához nyomban hozzá is láttunk.

Frontunk törzsének adataiból hozzávetőlegesen megállapítottuk, hogy a bekerített ellenséges csoportosítás kettévágásakor, vagyis január 26-án, a csoportosításnak 110–120 ezer embere volt. Ugyanezen számítások szerint a hitleristák január 10-től 25-ig, vagyis tizenhat nap alatt, több mint 100 ezer embert vesztettek.

Ebben a helyzetben, amikor a további ellenállás már teljesen reménytelen volt, s csak a katonák feláldozását eredményezhette az ellenségnek – minden józan számítás szerint – le kellett volna tennie a fegyvert. De nem ez történt.

Von Paulus, a 6. hadsereg parancsnoka, akit közben vezértábornaggyá léptettek elő, folytatta az ellenállást. A déli hadseregcsoport parancsnokává – amelynél tartózkodott – Roske vezérőrnagyot nevezte ki, az északi csoport parancsnokságát pedig Strecker gyalogsági tábornok vette át.

A Doni Front csapatainak tehát – immár a 24. hadsereg és további néhány hadosztály nélkül, amelyeket nagyon helyesen kivontak a főhadiszállás tartalékába – súlyos harcok árán kellett befejeznie az ellenálló csoportosítás felszámolását. A déli részen a 21., az 57. és a 64. hadseregünk csapatai szoros gyűrűbe zárták az ellenség hat erősen megtépázott gyalogoshadosztályát, két gépkocsizó és egy lovashadosztályát. Az északi részben a 65., a 66. és a 62. hadsereg csapatai beszorítottak három páncélos-, egy gépkocsizó és nyolc gyalogoshadosztályt, amelyeket előbb már természetesen ugyancsak megtépáztak.

Csapataink, miután a kialakult helyzetnek megfelelően végrehajtották az átcsoportosítást, délnyugat és északnyugat felől megsemmisítő csapást mértek a déli csoportra, melynek következtében január 31-én fegyverletételre kényszerült.

Az ellenséges csapatok e csoportjával együtt foglyul ejtettük törzsével Paulus vezértábornagyot is, akit még aznap este frontunk törzsébe szállítottak.

A helyiségben, amelybe Paulust bevezették, Voronov, én és a tolmács tartózkodtunk. A szobában villany égett, egy kis asztal mögött ültünk, és érdeklődéssel vártuk ezt a találkozást. Végre nyílt az ajtó, a belépő ügyeletes tiszt jelentette, hogy a hadifogoly vezértábornagy megérkezett, majd rögtön félreállt, és beengedte Paulust a szobába.

A magas, szikár, arányos termetű tábornok tábori egyenruhában volt, s feszes tartásban megállt előttünk. Hellyel kínáltuk az asztal mellett. Az asztalon cigaretta volt. Megkínáltam, s magam is rágyújtottam (Voronov nem dohányzott). Paulusnak felajánlottuk, hogy igyon velünk egy csésze forró teát, amelyet szívesen elfogadott.

Beszélgetésünk nem volt kihallgatás jellegű. Időszerű kérdésekről beszéltünk, főleg a hadifogoly katonák és tisztek helyzetéről. Paulus mindjárt a beszélgetés elején kifejezte azt a reményét, hogy nem fogjuk kényszeríteni olyan kérdések megválaszolására, amelyek katonai esküjének megszegésére vezetnének. Megígértük, hogy nem érintünk

ilyen kérdéseket. A beszélgetés végén javasoltuk, hogy a neki alárendelt csapatokat, amelyek az északi csoportban tevékenykednek, szólítsa fel az értelmetlen ellenállás beszüntetésére. A táborszernagy azonban kitért ez elől. Arra hivatkozott, hogy neki mint hadifogolynak, nincs joga ilyen utasítást adni. Első találkozónk ezzel véget ért. A vert seregek parancsnokát elvezették a neki kiutalt helyiségbe, ahol megfelelő körülményeket teremtettek számára.

Az északi csoport nem tette le a fegyvert. Előkészítettük tehát az újabb csapást ellene. Rögtön a Paulusszal folytatott beszélgetés után Batov hadseregparancsnok harcálláspontjára mentem, s magammal vittem Kazakovot és Orjolt. Hajnalban már Batovval együtt voltunk a figyelőpontján, melyet a vasúti töltésen rendeztek be. Kitűnően láttuk onnan az egész terepet.

Csujkov és Zsadov hadseregparancsnokok jelentették, hogy csapataik készen állnak a harcra, és hogy az ellenség nem hajlandó letenni a fegyvert. Ha nem – hát nem. Akkor beszéljenek a fegyverek... Egyelőre azonban teljes csend honolt a harcmező fölött. Még szórványos lövöldözés sem hallatszott.

Megvirradt, és figyelőpontunkról már látni lehetett a legközelebb levő, mögöttünk berendezett ütegállásokat. Különösen jól láttuk a „katyusák" hosszú sorát. Nekem, az egykori lovasnak, az jutott eszembe róluk, hogy így álltak fel rohamra készülve a szétbontakozott lovasszázadok. Meg is említettem ezt Batovnak és a többi elvtársnak. Ők egyetértettek: – valóban hasonlít – mondották.

A csapás végrehajtásába sok tüzéregységet vontunk be, többek közt azokat is, amelyek ezt megelőzően részt vettek a déli csoportosítás szétzúzásában, s harci feladatokat adtunk a 16. légi hadseregnek is. Mindent elkövettünk, hogy a küszöbönálló harcban csapatainknak minél kisebb legyen a veszteségük.

Február 1-én reggel tűzfergeteg zúdult az ellenség állásaira. Figyelőpontunkról jól láttuk, hogy az ellenséges védelem egész peremvonala elmerült a gránátok és az aknák robbanásaiban. A védelem mélységében a tüzérség állásait a légierő bombázta. Sokáig tartott az ágyúzás. Aztán elhallgattak az ágyúk. És abban a pillanatban számos helyen a még füstölgő fekete föld felett fehér zászlók kezdtek lobogni. A német katonák maguktól, parancsnokságuk akarata ellenére tűzték ki a zászlókat. Ennek az lett a következménye, hogy az

egyik arcvonalszakaszon a hitleristák megadták magukat, s letették a fegyvert, másutt pedig még tovább harcoltak. Egyes helyeken még napokig tartott a harc. A bekerített északi csoport maradványai csupán február 2-án reggel kezdték tömegesen megadni magukat, s ez ismét a fasiszta parancsnokság akarata ellenére történt.

Az ellenség bekerített csoportosítása nem létezett többé. A volgai nagy csata véget ért.

Mint már mondottam, Sztálingrádnál a 6. német hadsereg huszonkét hadosztálya, rengeteg különféle megerősítő és kiszolgáló egysége szorult a gyűrűbe. A fasiszta hadvezetőség a német katonák százezreit ítélte pusztulásra. Kényszerítette őket, hogy több mint két hónapig harcoljanak – a menekülés minden reménye nélkül. Ezeket az embereket a hitlerista klikk lényegében már az első percben halálra ítélte. Csak a szovjet nép humanitása mentette meg sok német katona életét. A tegnapi ellenség most fegyvertelenül, letörten áll előttünk. Egyesek szemében lemondás és rettegés, másokéban viszont már a remény szikrája látszott.

Több mint 90 ezer katonát és tisztet ejtettünk foglyul. A katlan felszámolása során a Doni Front csapatai 5762 löveget, több mint 3000 aknavetőt, 12 ezer géppuskát, 156 987 puskát, 10 ezer sorozatvető fegyvert, 744 repülőgépet, 1666 harckocsit, 261 páncélgépkocsit, 80 438 gépkocsit, 10 ezer motorkerékpárt, 240 traktort, 571 vontatót, 3 páncélvonatot, 58 mozdonyt, 1403 vasúti kocsit, 696 rádióállomást, 933 távbeszélő-készüléket, 337 különféle raktárt, 13 787 szekeret és rengeteg más hadianyagot zsákmányoltak.

A foglyok közt 24 tábornok volt, Paulus vezértábornaggyal az élen.

A győzelmet nagyon nehéz körülmények közt vívtuk ki. Erre csak a lenini kommunista párt által vezetett szovjet nép és Vörös Hadserege volt képes.

A csata befejeztével a Doni Front parancsnokságának és törzsének az volt a feladata, hogy minél előbb új rendeltetési helyre irányítsa a hét hadsereg itt már nélkülözhető csapatait – vezető apparátusukkal és hadtápjukkal együtt. Ugyanakkor minden lehetőt meg kellett tenni a sztálingrádi nagy vasúti csomópont, a vasútvonalak és a közlekedés normális munkájához szükséges egyéb berendezések mielőbbi helyreállításáért. Hiszen a csata végén az egész közlekedési

hálózat rettenetes állapotban volt. A vasút területén zajlottak a legheveseb harcok, és a legkisebb terepkiemelkedés – töltés, árok, létesítmény – támponttá és erődítménnyé vált. A legelszomorítóbb képet talán mégis az agyonbombázott töltések nyújtották.

Sok gondot okoztak a hadifoglyok is. A nagy hideg, a súlyos terepviszonyok, az erdők, a szállás hiánya – a harcok során a helységek nagy része megsemmisült, az épségben maradottakat pedig átadtuk a kórházaknak – nagyon megnehezítették a dolgot.

Legelső feladatként kisebb egységekre kellett bontani a hadifoglyok óriási tömegét, irányítható oszlopokat kellett szervezni belőlük, ezeket ki kellett vonni a város romjai közül. Gondoskodni kellett a járványok megelőzéséről, több tízezer ember élelmezéséről, ivóvízéről és meleg elszállásolásáról. A front és a hadseregek hadtápszerveinek, a politikai munkásoknak és az egészségügyi személyzetnek hihetetlen erőfeszítései árán ezt a feladatot is megoldottuk. Az akkori körülmények között az ő megfeszített, önfeláldozó munkájuk mentette meg a hadifoglyok életét.

Az utakon végeláthatatlan oszlopokban vonultak a német hadifoglyok. Az élen német tisztek haladtak, akiket felelőssé tettünk azért, hogy menet közben és megálláskor fenntartsák a katonai rendet. Mindegyik oszlop parancsnoka kapott egy térképet, amelyen kijelölték a menetvonalat, a rövid pihenők és az éjszakázás helyét.

A pihenőhelyekre tüzelőt, meleg ételt és forró vizet szállítottak. A törzstisztek, a politikai munkások és a hadifoglyok hátraszállításáért felelős személyek megfigyelései és jelentései szerint semmi rendellenesség nem történt.

Megjegyzem, hogy maguk a foglyok is meglehetősen előrelátók voltak: mindegyiküknél volt kanál, bögre és csajka.

A Vörös Hadsereg harcosai és parancsnokai a szó teljes értelmében humánusan, sőt, nemesen bántak a hadifoglyokkal. Mégpedig annak ellenére, hogy valamennyien tudtuk, milyen embertelenül bántak a fasiszták a mieinkkel, akik fogságba kerültek.

A német hadifogoly tábornokokat házakban, az akkori körülményekhez képest jó körülmények közt helyeztük el, személyi tárgyaikat megtarthatták, és semmiben nem szenvedtek hiányt.

Beszéltem néhányukkal, de ezek a beszélgetések nem érdemelnek figyelmet, ezért fölöslegesnek tartom, hogy itt megemlékezzek róluk.

Csak annyit jegyzek meg, hogy egyik-másik fogoly tábornok helytelenül értékelte személyzetünk korrektségét. Ezek az urak gorombáskodni próbáltak, nem akarták teljesíteni katonai igazgatási szerveink jogos követeléseit, fennhéjázóan különleges kiváltságokat követeltek. Kénytelenek voltunk udvariasan emlékeztetni őket, hogy most elsősorban foglyok, és így valóságos helyzetükre figyelmeztetni őket.

Február 4-én a főhadiszállás Voronovot és engem Moszkvába rendelt. Ezért nem lehettünk jelen azon a gyűlésen, amelyet Sztálingrádban szerveztek az ellenség szétzúzása és a város végleges felszabadulása alkalmával.

Nappal repültünk Moszkvába. A Központi repülőtéren szálltunk le. Míg a repülőgép a betonon gurult, kinéztem az ablakon, és csodálkozva, sőt kissé aggodalmaskodva láttam a bennünket fogadó tábornokokat és tiszteket: vállukon arany váll-lapok csillogtak.

– Nézze csak, hová kerültünk – szóltam Voronovnak.

Ő sem értett semmit az egészből. De hamar megnyugodtunk, amikor már ki tudtuk venni az ismerős arcokat. Minden kiderült: a Vörös Hadseregben rendszeresítették a váll-lapokat, amiről mi addig nem tudtunk.

Még aznap jelentkeztünk a Kremlben, ahol Sztálin fogadott bennünket. Amikor meglátott, gyors léptekkel hozzánk sietett, és szabályszerű jelentkezésünket be sem várva megszorította a kezünket, gratulált a hadművelet sikeres befejezéséhez. Látszott, hogy elégedett az események alakulásával. Hosszan beszélgettünk ezután. Sztálin kifejtette néhány elgondolását a hadműveletek jövőbeli fejlődését illetően. Végül további sikereket kívánt, s mi eltávoztunk szobájából. Nem hallgathatom el, hogy ha kellett, kedvességével és figyelmességével Sztálin elbűvölően tudott hatni az emberre, s minden vele való találkozás emlékezetes maradt.

Melegen búcsúztam Voronovtól, akivel jó ideig együtt dolgoztunk, s akire mind a mai napig szívesen emlékszem vissza.

Nekem sürgősen vissza kellett térnem Sztálingrádba, hogy hozzálássak az új feladat teljesítéséhez. A Doni Front törzsét és parancsnokságát Központi Frontnak nevezték el. Sürgősen át kellett települnünk Jelec körzetébe, ahová Sztálingrádból átdobták a 21. és a 65. hadsereget, a 16. légihadsereget, valamint a főhadiszállás tartalékának több magasabbegységét és egységét.

A KURSZKI KISZÖGELLÉS

Sztálin a búcsúzásunk előtt figyelmeztetett, hogy új feladatot bíznak rám, amelynek sikeres megoldásától sok minden függ. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásán ismertették a kurszki irányban indítandó támadás továbbfejlesztésének általános tervét. Éppen ezzel a céllal hozták létre az új frontot, amelyet – mint már említettem – Központi Frontnak neveztek el. A front állományába adták át a Doni Front 21. és 65. összfegyvernemi hadseregét, valamint a 16. légihadseregét, továbbá a 2. harckocsihadsereget, a 70. hadsereget és több egységet és magasabbegységet a főhadiszállás tartalékából.

Az új front csapatainak a Brjanszki Front és a Voronyezsi Front között kellett szétbontakozniuk, amelyek ekkor folytatták a támadást a kurszki és a harkovi irányban, és a Brjanszki Fronttal együttműködve mélyen átkaroló csapást kellett mérniük a Gomel–Szmolenszk általános irányban, az ellenség orjoli csoportosításának szárnyára és hátába.

Ennek a szépen elgondolt hadműveletnek a kezdetét február 15-re tűzték ki. De ahhoz, hogy elkezdhessük a hadműveletet, mindenekelőtt összpontosítani kellett a csapatokat, amelyek többsége hadtápjával együtt Sztálingrád körzetében volt.

A támadás irreális időpontjára vonatkozó érveimmel nem tudtam meggyőzni a főhadiszállást. Természetesen, szerettük volna minél előbb megindítani a hadműveletet, mielőtt még az ellenségnek sikerül más szakaszokról és a mélységből erőket felvonultatni. Ebben a bonyolult helyzetben azonban a csapatok átcsoportosítása rendkívül nehéz volt. Az is igaz, hogy minden lehető segítséget megígértek nekem.

Nem tehettünk mást, sürgősen vissza kellett térnünk Sztálingrádba, hogy mielőbb az összpontosítási körletbe szállítsuk át a csapatokat, a technikát és a hadtápot.

Alighogy munkához láttunk, rögtön óriási nehézségekbe ütköztünk. Mindössze egyetlen egypályás vasútvonal állt rendelkezésünkre, ugyanis addigra csak ennyit sikerült helyreállítani. Ez a vonal természetesen nem bírt megbirkózni ilyen tömegű csapat átdobásával. A csapatszállítási terv minden eresztékében recsegett. Az ütemterv felborult. A szerelvényigényléseket vagy nem teljesítették, vagy ha teljesítették, akkor a vagonok nem voltak alkalmasak élőerő szállítására.

Amikor jelentésünkben panaszt tettünk e visszásságok miatt, csak még rosszabb lett a helyzet. Ugyanis a Belügyi Népbiztosságot bízták meg, hogy intézkedjék a csapatok átszállításának meggyorsítására. A népbiztosság munkatársai nagy lendülettel neki is fogtak a feladat végrehajtásának, de túlbuzgóságukban az állomásokon úgy megszorongatták a vasúti irányító személyzetet, hogy az végképp elvesztette fejét. Ha addig létezett is valamilyen ütemterv, annak most már nyoma sem maradt. Egyre-másra összekeverve érkeztek a magasabbegységek az összpontosítási körletbe. A tüzérség anyagának egy részét kirakták ott, ahol kellett, de a lovak és a gépkocsik még a berakodó állomáson maradtak. Előfordult, hogy a technikát az egyik állomáson rakták ki, a csapatokat pedig a másikon. A szerelvények napokig vesztegeltek az állomásokon és a kitérőkben. Annak következtében, hogy nem kaptuk meg időben a vagonokat, 169 hadtápintézmény és egység Sztálingrád körzetében maradt. Ismét kénytelenek voltunk a főhadiszálláshoz fordulni. Kérésem lényege az volt, hogy a vasúti igazgatást hagyják magára, hadd irányítsa önállóan a szállítás munkáját. Kérésünket teljesítették, a Belügyi Népbiztosságnak kiadták a megfelelő utasítást. De még így is jó időbe tellett, amíg a vasutasokkal együtt ki tudtuk deríteni, hol, milyen egységek rakodtak ki.

Az idő pedig rohant. Tovább nem késlekedhettünk. Helyettesemet, Trubnyikov tábornokot, egy tiszti csoporttal ott hagytam Sztálingrádban, én pedig a front törzsével és parancsnokával Jelec körzetébe indultam. Jelecben rendeztük be parancsnoki harcállásponton-kat.

Amíg a híradófőnök megteremtette az összeköttetést a már megérkezett csapatokkal, én a tisztek egy csoportjával átmentem a Brjanszki Front törzsébe, jobb szomszédunkhoz, amellyel a továbbiakban együtt kellett működnünk. A front parancsnoka M. A. Rejtyer tábornok volt, régi ismerősöm, akivel együtt szolgáltam a Bajkálontúlon és 1929-ben a Kelet-kínai Vasútvonalnál végrehajtott hadjáratban.

Sokáig tartott az út, a hófúvás annyira betemette az utat, hogy helyenként majd elmerült a gépkocsink. A rossz útviszonyok ismét eszünkbe juttatták, milyen megpróbáltatások várnak csapatainkra, még mielőtt találkoznának az ellenséggel.

Szomszédaink igen szívélyesen, nagy örömmel fogadtak bennünket. Azt a feladatot kapták, hogy február 12-én menjenek át támadásba, és nagy reményeket fűztek a mi frontunk harctevékenységéhez. Miután megismertem a Rejtyer arcvonalszakaszán kialakult helyzetet, megvitattuk az összes kérdéseket azzal kapcsolatban, hogyan biztosítjuk a csapatok együttműködését a frontok csatlakozásán. Kénytelen voltam haladéktalanul kijelölni a feladatokat azon csapataink számára, amelyek már megérkeztek az összpontosítási körletbe, hogy szomszédunk előnyomulásakor ne váljon fedezetlenné annak balszárnya.

Miután visszatértünk a parancsnoki harcálláspontra, egész kollektívánk hozzálátott a felderítők által beküldött anyagok tanulmányozásához, s figyelmesen szemügyre vettük a csapatok küszöbönálló tevékenységének körletét. A helyzet sokkal rosszabb volt, mint feltételeztük.

A nem sokkal előbb felszabadított összpontosítási körlet nem volt előkészítve és berendezve a nagy tömegű csapat, technika és anyag fogadására. A támadás előkészítésével párhuzamosan kellett dolgoznunk azon, hogy megteremtsük az ellátó állomásokat, az utánpótlási útvonalakat, és megszervezzük a hadtápszervek munkáját.

A vasútvonalak közül ekkor csak a Kasztornoje–Kurszk vonal volt üzemképes a rövid Livni–Marmizsi elágazással. Ezen a vonalon a vonatok akkor csak Scsigri állomásig közlekedhettek. A szakadatlan hóvihar tovább rontotta az amúgy is rosssz utakat. A hótorlaszok olyan magasak voltak, hogy a gépkocsik földútként használták a vasúti töltést a Zolotuhino–Budanovka vonalszakaszon.

A csapatok, a tehergépkocsik és a harci gépek végeláthatatlan oszlopai nagy nehézségek árán vergődtek nyugat felé a kirakodó állomásról az egyetlen járható utakon, a Jelec–Livni–Zolotuhino országúton. Mivel nem volt elég gépkocsink és lovunk, a katonák gyakran kénytelenek voltak a vállukon vinni az állványos géppuskákat, a páncéltörő puskákat, sőt még az aknavetőket is. A tüzérség elmaradt a csapatokról. A lőszerszállítással nagyon elmaradtunk volna, ha nem segítenek a helybeli lakosok: a parasztok szekereken szállították a lőszert falutól faluig. Egyébként is a nemrég felszabadított falvak lakosai minden tőlük telhető segítséget megadtak. Bár nekik sem volt fedél a fejük fölött, s nem volt semmi élelmiszertartalékuk, igyekeztek jól tartani, meleg szálláson elhelyezni a katonákat, megosztották velük utolsó falat kenyerüket is.

A hadtápegységek és az ellátó állomások annyira elmaradtak az összpontosítási körlettől, hogy alig lehetett biztosítani a csapatok ellátását. A behavazott utakon végrehajtott hosszú és nehéz menet után a katonák kegyetlenül elfáradtak, s amikor megérkeztek rendeltetési helyükre, nem volt lehetőségük rá, hogy végre kipihenjék magukat.

Mindez oda vezetett, hogy az újonnan szervezett Központi Front csapatai a kitűzött időre nem bírták végrehajtani az összpontosítást. A támadás kezdetét áttették február 25-re. Ekkorra rendelkezésünkre állt a 65. hadsereg csapatainak egy része, a főhadiszállás tartalékából küldött 2. harckocsi-hadsereg (amelynek még össze kellett szednie az útközben megrekedt harckocsikat), a 2. lovashadtest, valamint két lövész-sízászlóalj. Ezeket az erőket bontakoztattuk szét az összesen 150 kilométer széles Cserny–Mihajlovka–Konisevka–Makarovka terepszakaszon. A 21. hadsereg még mindig úton volt Sztálingrádból Jelec felé, a 70. hadsereg pedig, amelyet a főhadiszállás tartalékából adtak át nekünk, menetben volt az összpontosítási körlet irányában.

De nem tehettünk mást, meg kellett indítanunk a támadást. A 65. hadsereg, a Brjanszki Front állományából a mi sávunkban tevékenykedő hadosztályok egy részét magának alárendelve, megindult Mihajlovka–Ljutyezs irányában; tőle jobbra Dmitrovszk irányában kellett támadnia a 70. hadseregnek; balra – Szevszk irányában – A. G. Rogyin altábornagy 2. harckocsi-hadserege támadott, a front bal-

szárnyán pedig Hutor Mihajlovszkij, Novgorod–Szeverszkij irányában V. V. Krjukov tábornok lovas-lövészcsoportja indult meg (a 2. gárda-lovashadtest, megerősítve két lövész-sídandárral és egy harckocsiezreddel).

A támadás eleinte sikeresen fejlődött. A 65. hadsereg, amelyet jobbról a 70. hadsereg erőinek egy része támogatott, visszavetette az ellenséget, és elérte Komaricsit és Ljutyezst, a 2. harckocsi-hadsereg elfoglalta Szeregyina-Budát, a lovas-lövészcsoport pedig nem ütközött különösebben erős ellenállásba, és még ennél is messzebbre jutott. Attól tartva, hogy az ellenség tőrbe akarja csalni Krjukovot, megparancsoltam neki, hogy álljon meg, ássa be magát, és szilárdan védekezzen Szevszk terepszakaszon. Azonban Krjukovot, a vakmerő lovastábornokot magával ragadta a támadás lendülete, s midőn Novgorod–Szeverszkijnél elérte a Gyesznát, majdhogynem fedezetlenül hagyta a szárnyakat.

Igen, a mi egységeink messze előre jutottak. Szomszédainknál azonban másképp alakult a helyzet. A Brjanszki Front, amely még február 12-én átment támadásba, s helyenként mintegy 30 kilométerrel visszaszorította az ellenséget, február végén kénytelen volt megállni a Novoszil–Maloarhangelszk–Roszgyesztvenszkoje terepszakaszon. Nem ért el sikert a Nyugati Front balszárnyán tevékenykedő 16. hadsereg sem, amely velünk együttműködve mért csapást.

Amikor a főhadiszállás megindította ezt a grandiózus hadműveletet, amelynek célja az ellenség egész orjoli csoportosításának mély átkarolása volt, egyet s mást nyilvánvalóan nem vett számításba. Az ellenség ekkor már kezdett magához térni azok után a csapások után, amelyeket a szovjet csapatok a brjanszki és a harkovi irányban mértek rá, sőt maga kezdett ellentámadásra készülődni. Orjol körzetében és a várostól délre egyre újabb magasabbegységek érkeztek, amelyeket az ellenség a vjazma–rzsevszki csoportosításból dobott át ide. A partizánok és a légi felderítés jelezték, hogy Brjanszk körzetében ellenséges erők összpontosítása folyik, s ezek az erők Szevszk felé mozognak. Az ellenség csapatokat vont össze Rilszktől és Sosztkától északra is.

Az összes rendelkezésünkre álló csapatokat harcba vetettük az ekkorra kialakult széles arcvonalon. Az ellenség szemmel láthatólag megelőzött bennünket az erők összpontosításában és szétbontakozta-

tásában. A mi 21. hadseregünk éppen csak megkezdte a kirakodást Jelec körzetében. A hadtápunk Sztálingrádnál rekedt. A csapatok felszerelése erősen hiányos volt, kevés élelmük, takarmányuk, üzemanyaguk, lőszerük volt.

Nem hallgathatom el a mi mulasztásunkat sem, amelyet e hadművelet kezdetén elkövettünk. Annyira kapkodva dobtuk át a csapatokat az új körzetbe, hogy nem tanulmányoztuk előzetesen a terepet, s nem telepítettük át az összfegyvernemi magasabbegységekkel egyidőben az útépítő egységeket, valamint a szállító alegységeket. Megfeledkeztek erről a felettes szervek is, amelyek az újonnan alakított front hadműveletét tervezték. Mindenki csak arra törekedett, hogy minél előbb összeszedjük a csapatokat. Ennek következtében a megérkezett magasabbegységek súlyos helyzetbe kerültek: nem várták őket sem utak, sem szállítóeszközök. A szükséges korrekciókat már a csapatok összpontosítása közben és a harctevékenység során kellett végrehajtani.

Jelentettem Sztálinnak, hogy a front csapatai ilyen körülmények közt nem tudnak megbirkózni a feladattal. Feladatunkat ezután módosították. Az új feladat az volt, hogy a 21., a 70. hadsereg és a 2. harckocsi-hadsereg erőivel mérjünk csapást északnak, Orjol irányában, s a Brjanszki Front csapataival, valamint a Nyugati Front balszárny-csapataival együttműködve zúzzuk szét az ellenség orjoli csoportosítását. Abban a helyzetben ez a hadművelet sem kecsegtetett sikerrel. Az ellenség jelentős erőfölényben volt velünk szemben.

Erősen aggódtunk lovas-lövészcsoportunkért, amelynek mindkét szárnyán nagyarányú ellenséges csapatösszevonás volt észlelhető. Újból megparancsoltam Krjukovnak: ne folytassa az előnyomulást nyugatnak, ássa be magát a Szev folyó terepszakaszán, és a 65. hadsereg egységeinek megérkezéséig tartsa Szevszket. Figyelmeztettem, hogy folytasson fokozott felderítést északi és déli irányban. De Krjukovnak erre már nem volt ideje. A Gyesznához előretört lovas-lövészcsoportot az ellenség a szárnyain és a hátában megtámadta. A csoport csak nagy veszteségek árán – a 2. harckocsi-hadsereg és a 65. hadsereg egységeinek segítségével – tudott kitörni a bekerítésből.

Annak érdekében, hogy az ellenséget itt megállítsuk, a 65. hadsereget kénytelenek voltunk széles arcvonalon a Szev folyó keleti partján szétbontakoztatni.

Ugyanakkor örültünk annak, hogy csapataink sikeres előnyomulása jelentős támogatást nyújtott bal szomszédunknak, a Voronyezsi Frontnak, mert arcvonalszakaszáról tekintélyes ellenséges erőket vont el. Szomszédunk 60. hadserege így előrenyomulhatott. S mivel az ellenség jelentős erőket vont el erről az arcvonalszakaszról ellenünk, sok tekintetben könnyebb volt a Voronyezsi Front helyzete akkor is, amikor a hitleristák ott támadásba mentek át.

Amikor megkaptuk az új feladatot, hozzáláttunk a csapatok átcsoportosításához, s a főerőket az orjoli irányban, a főcsapás irányában összpontosítottuk. Ide irányítottuk a főhadiszállás tartalékából érkezett 70. hadsereget is. A hadsereget határőrökből, kitűnő katonákból alakították, akik olyan kiképzésben részesültek, hogy a legnehezebb helyzetben is tudjanak harcolni. Ehhez a hadsereghez nagy reményeket fűztünk, s ezért küldtük a legfontosabb arcvonalszakaszra, a jobbszárnyra, a mi frontunk és a Brjanszki Front csatlakozására. De a határőrök harctevékenysége nem járt sikerrel. Ennek magyarázata a hadsereg parancsnokságának és törzsének tapasztalatlanságában rejlett: először kerültek ilyen bonyolult harci helyzetbe. A magasabbegységeket menetből, szervezetlenül, részenként vetették harcba, anélkül, hogy megfelelően ellátták volna őket tüzérséggel és lőszerrel.

Miközben hangsúlyozom a hadsereg parancsnokságának és törzsének felelősségét, nem menthetem fel magamat és törzsemet sem: amikor sebtében harcba vetettük a hadsereget, a feladatokat anélkül szabtuk meg számára, hogy ellenőriztük volna a csapatok felkészültségét, megismerkedtünk volna parancsnoki állományával. Ez lecke volt számomra a jövőre nézve.

Mihelyt szerét ejthettem, átmentem a határőrökhöz. Egyébként ez akkor nem volt könnyű vállalkozás. Az út egy részét gépkocsin tettük meg, majd szánon mentünk tovább, végül sível érkeztünk meg kitűzött célunkhoz.

A személyes megismerkedés sok mindenre fényt derített. Meggyőződtünk róla, hogy le kell váltani a hadseregparancsnokot, s tapasztaltabb tisztekkel kell megerősíteni a hadsereg törzsét. Mindent elkövettünk, hogy ez minél előbb meg is történjen: újabb harcok vártak ránk.

Közben egyre fenyegetőbbé vált a helyzet. A Brjanszki Front csa-

patai a hitleristák erős ellenállásába ütközve megálltak a Novoszil–Arhangelszkoje–Rozsgyesztvenszkoje vonalon, és ennél tovább nem bírtak előnyomulni. Rejtyer frontparancsnok értesítése szerint az ellenség annyira megerősítette orjoli csoportosítását, hogy minden pillanatban várni lehetett az ellencsapást. A Voronyezsi Front törzse pedig már riadót fújt: az ellenség támadásba ment át, Harkovért harcol, előnyomul Belgorod irányában.

A mi arcvonalszakaszunkon a hitleristák egyre nagyobb ellenállást tanúsítottak, a harcok elhúzódó jelleget öltöttek. Most már csak arra számíthattunk, hogy a 21. hadsereg harcbavetésével valamelyest visszaszorítjuk az ellenséget. Nem, még nincs itt az ideje, hogy támadjunk, csak hiába pazaroljuk erőinket...

Ebben az időben, amikor súlyos töprengésben voltam a támadás távlatait illetően, parancsot kaptam a főhadiszállástól: a 21. hadsereget sürgősen irányítsam Obojany körzetébe, s adjam át a Voronyezsi Front parancsnokának. A harkovi és a belgorodi irányban ugyanis nagy ellenséges erők törtek át, s azzal fenyegettek, hogy előnyomulnak Kurszk irányában.

Kénytelen voltam jelenteni a főhadiszállásnak, hogy a mi helyzetünk nem javul: a front csapatainak és hadtápszerveinek felvonulása késik, a csapatok anyagi ellátását nem sikerült megszerveznünk, az ellenség pedig jelentősen megerősítette a front csapataival szemben tevékenykedő csoportosítását. A 21. hadsereg távozásával az erőviszonyok korántsem a mi javunkra változnának.

Jelentésem eredményesnek bizonyult. A főhadiszállás március második felében úgy határozott, hogy folytatni kell a támadást Orjol ellen. Ez helyes döntés volt. Mindannyian felkészültünk rá.

A Központi Front újabb feladata az volt, hogy menjen át védelembe a Gorogyiscse–Maloarhangelszk–Troszna–Ljutyezs–Korenyevo terepszakaszon. Kiegészítésül megkaptuk P. L. Romanyenko 48. hadseregét, N. P. Puhov 13. hadseregét a Brjanszki Front állományából, I. D. Csernyahovszkij 60. hadseregét a Voronyezsi Front állományából. Az alárendeltségünkbe kerülő hadseregekkel együtt védelmi szakaszunk is bővült. Ugyanis ekkorra már mindkét szomszédunk visszaverte az ellenséges csapásokat, és most, akárcsak mi, védelemben volt.

A német fasiszta hadvezetőségnek az a terve, hogy északról – Or-

jol felől – és délről – Belgorod felől – mért csapásokkal Kurszk körzetében bekeríti és megsemmisíti a szovjet csapatokat, meghiúsult. De az ellenségnek nagy erőfeszítések árán sikerült megtartania két fontos kiszögellést – az egyiket Orjoltól keletre és délkeletre, a másikat pedig Harkovtól keletre és északkeletre. E kiszögellések között, amelyeket az ellenség kitartóan védett, kialakult az óriási kurszki ív, amely 200 kilométerre előrehajolt nyugatra. Ennek az ívnek a védelme volt a feladata a Központi Front és a Voronyezsi Front csapatainak.

A front parancsnoksága, törzse és politikai csoportfőnöksége hozzálátott az új feladatok megoldásához. Olyan védelmet kellett kiépítenünk, amelyet az ellenség nem tud leküzdeni. Mélyen lépcsőzött, elsősorban pedig harckocsibiztos védelemre volt szükségünk. A korábbi harcok keserű tapasztalataiból okulva tudtuk, hogyha az ellenség támad, nagy tömegben alkalmaz majd harckocsikat, s ezért elsősorban ezek visszaverésére kell felkészülnünk.

A hitleristáknak nemegyszer sikerült viszonylag könnyen áttörniük védelmünket. Többek közt éppen ezért vesztettük el Harkovot és Belgorodot. Szerintem ennek az volt a magyarázata, hogy nem fordítottunk kellő figyelmet a szükséges tartalékok képzésére, támadásban minden erőt az utolsó emberig felhasználtunk, az arcvonal szinte a végső határig elvékonyodott, s távol volt ellátó bázisától. Hadműveleti és hadászati felderítésünk gyengesége is mutatkozott. Ennek következtében az ellenség visszavonulása során nagy csapatcsoportosításokat tudott létrehozni, s váratlan ellencsapásokat hajthatott végre, amelyeket mi emberhiány következtében nem viszonozhattunk. Mert védelmünk mélységében nem voltak hadműveleti tartalékok, az ellenség az arcvonalat keskeny szakaszokon áttörte, szinte büntetlenül nyomulhatott előre, és keríthette be csapatainkat.

A front helyzetének és szükségleteinek tanulmányozása végett áprilisban Moszkvából kiszállt hozzánk G. M. Malenkov, az Állami Honvédelmi Bizottság tagja, A. V. Hruljov, a Vörös Hadsereg hadtápfőnöke, A. I. Antonov, a vezérkari főnök helyettese és P. K. Ponomarenko, Belorusszija Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, a Partizánmozgalom Központi Törzsének főnöke, akit kineveztek hozzánk a haditanács tagjává.

A moszkvai elvtársak meglehetősen hosszú ideig voltak nálunk,

behatóan tanulmányozták a csapatoknak, a front és a hadsereg hadtápszerveinek állapotát (ezek közül sok még nem érkezett meg a csapatok elhelyezési körletébe), s foglalkoztak hadműveleti-hadászati jellegű problémákkal is. Kifejtettem elgondolásaimat a kurszki kiszögellés védelmének megszervezésével kapcsolatban. Az elvtársak indítványozták, hogy megfontolásaimat fejtsem ki a legfelsőbb főparancsnokságnak címzett szolgálati feljegyzésben, amit meg is tettem. Ebben röviden értékeltem a helyzetet, mely a szovjet–német arcvonal déli szárnyán az 1942–1943. évi téli hadjárat eredményeképpen kialakult, s néhány javaslatot tettem a nyári hadműveletre vonatkozóan. Ezzel kapcsolatban hangsúlyoztam, hogy minden valószínűség szerint a kurszki ív lesz az az arcvonalszakasz, amelyen az ellenség a nyáron megpróbál döntő támadást kibontakoztatni. Igyekszik majd megismételni azt – de most már nagyobb erőkkel –, ami télen nem sikerült neki. Ennek az elképzelésnek kedvez az arcvonal kialakult formája. Az a tény, hogy az ellenség folyamatosan dobja át a csapatokat Orjol és Belgorod körzetébe, arról tanúskodott, hogy a fasiszták kihasználják a velünk szemben kialakult előnyös helyzetet. A feljegyzésben utaltam rá, hogy a kurszki ívtől keletre minden körülmények közt létre kell hozni a legfelsőbb főparancsnokság erős tartalékait: ezek biztosítani fogják, hogy visszaverjük az ellenséges erők minden csapását ebben az irányban.

Mivel nyilvánvaló volt, hogy a küszöbönálló ütközetben több front vesz részt, a feljegyzésben érintettem a haditevékenység irányításának néhány kérdését is.

Nem merném állítani, hogy ez a szolgálati feljegyzés szerepet játszott a további események alakulásában. Lehetséges, hogy a frontokon kialakult általános helyzet maga megkövetelte a kurszki ív iránti megkülönböztetett figyelmet. De 1943. május-június folyamán a Központi Front és a Voronyezsi Front hátában megszervezték az új Tartalék Frontot. Ez azt tanúsította, hogy mégis figyelembe vették azt a javaslatunkat, hogy a kurszki kiszögellés mögött erős tartalékokat kell képezni.

A „CITADELLA" HADMŰVELET ÖSSZEOMLÁSA

A kurszki kiszögellés körzetében áprilistól mindkét fél csapatai megállás nélkül készülődtek a nyári hadjáratra.

Harcálláspontunk Jelecben volt. Az ellenség figyelmét nem kerülte el ez a nagy vasúti csomópont, s a várost gyakran bombázta. Már ezért sem volt megfelelő hely nekünk, de ezenkívül az új helyzet is megkövetelte, hogy harcálláspontunkat közelebb vigyük a csapatokhoz. Erre a célra a Kurszktól északra fekvő Szvoboda helységet szemeltük ki. Mire mi áttelepültünk, törzsünk gondoskodása következtében teljesen kész új parancsnoki harcálláspont várt, amely már kapcsolatban volt valamennyi hadsereggel és magasabbegységgel, valamint a jobb és a bal szomszéd frontokkal.

Az ellenség tevékenységének jellege és a felderítés valamennyi fajtájának adatai egyre inkább arról győztek meg bennünket, hogyha a német fasiszta hadsereg a közeli időben egyáltalán képes döntő céllal támadást indítani, ez a kurszki ív körzetében fog bekövetkezni. Az itt védő csapataink arcvonalának alakulása kedvező volt abból a szempontból, hogy a német parancsnokság kedvelt módszerét alkalmazza, vagyis a kiszögellés alapjára (ebben az esetben Kurszk irányában) összetartó irányokban mérjen csapásokat. Siker esetén az ellenség kijutott volna a Központi Front és a Voronyezsi Front hátába, s bekerítette volna a kurszki ívben védő mintegy hét hadseregünket. Az ellenség a mély hátországából az orjoli kiszögellés körzetébe történő szakadatlan csapat, különösen pedig harckocsi és tüzérség szállításával megerősítette feltevéseinket.

Mint később a zsákmányolt okmányokból megtudtuk, a német hadvezetőség az 1943-ra szóló hadműveleti terv kidolgozásakor el-

határozta, hogy elsősorban a kurszki ívben védő szovjet csapatokat zúzza szét. Hitler 1943. április 15-i parancsából világosan kitűnik, milyen jelentőséget tulajdonítottak annak a hadműveletnek, amelynek a „Citadella" fedőnevet adták. Ebben a parancsban többek közt ez állt: „Elhatároztam, hogy amint az időjárási viszonyok megengedik, végre kell hajtani az idei első, »Citadella« fedőnevű támadást. Ez a támadás döntő jelentőségű. A támadásnak biztosítani kell számunkra a kezdeményezést ez év tavaszára és nyarára."

De a tábornokok egy része korántsem bízott a kurszki támadás sikerében. 1943. május 4-én, egy Hitlernél tartott tanácskozáson Model vezérezredes, a 9. német hadsereg parancsnoka kijelentette: „Az ellenség számít támadásunkra, ezért a siker elérése érdekében más taktikát kell alkalmaznunk, de még jobb, ha egyáltalán lemondunk a támadásról." Hasonlóan ingadozott Manstein és Kluge tábornagy, a „Dél", illletve a „Közép" hadseregcsoport parancsnoka.

A hitlerista hadvezetőség ennek ellenére Németország megrendült tekintélyének helyreállítása és a fasiszta tömb széthullásának megelőzése céljából, az európai második front hiányát kihasználva, hosszas előkészítés és az időpont többszöri elhalasztása után elhatározta a kurszki támadás megindítását.

A szovjet hadvezetésnek sikerült időben felfednie az ellenség terveit, főcsapásainak várható irányait, sőt még a támadás kezdetének időpontját is. A főhadiszállás az arcvonalon kialakult helyzetet és az ellenség szándékát figyelembe véve úgy határozott, hogy a kurszki védelmi hadműveletben meggyengíti az ellenség csapásmérő csoportosításait, majd támadásba megy át a front egész déli arcvonalszakaszán, Szmolenszktől Taganrogig. Nem hallgathatom el, hogy amikor a főhadiszálláson megvitattuk a küszöbönálló hadműveletet (ezen a tanácskozáson jelen voltunk mi, a frontparancsnokok is), elhangzottak olyan vélemények, hogy ne várjuk meg az ellenség támadását, hanem előzzük meg a csapást. A főhadiszállás helyes álláspontot foglalt el, amikor nem értett egyet ezzel a javaslattal.

A főhadiszállás elhatározásával összhangban a Központi Front és a Voronyezsi Front utasítást kapott, hogy építsen ki szilárd védelmet. A Központi Front arcvonalszakaszán a legveszélyesebbnek az orjoli kiszögellés alapvonalát tartottuk, amely fenyegető helyzetben volt jobbszárnyunkkal szemben. Ezért elhatároztuk, hogy itt hozzuk

létre az erők legsűrűbb csoportosítását, s itt helyezzük el a front tartalékainak többségét.

Ezt az elhatározást a következő megfontolások indokolták. Az ellenség támadása számára a legelőnyösebb irány az orjol–kurszki irány volt, és a főcsapást (délnek vagy délkeletnek) éppen itt kellett várnunk. A német fasiszta csapásmérő csoportosításnak bármely más irányban végrehajtott támadása nem jelentett különösebb veszélyt, mert a front csapatait és megerősítő eszközeit – melyek az orjoli kiszögellés alapvonalával szemben álltak – bármikor átirányíthattuk a veszélyes arcvonalszakasz megerősítésére. Ez a támadás a legrosszabb esetben is csak arra vezethetett, hogy visszaszorítják a kurszki ívben védő csapatainkat, de bekerítéssel és szétzúzással nem fenyegette.

A Központi Front parancsnokságának elhatározását a legfelső főparancsnok jóváhagyta, és a csapatok hozzáláttak a védelem megszervezéséhez.

Az ellenség orjoli csoportosításával szemben, amely jobbszárnyunkat fenyegette, a 48., a 13. és a 70. hadsereg magasabbegységei védtek a Gorogyiscsétől Brjancevóig terjedő 132 kilométeres arcvonalszakaszon. Ettől balra, a Brjancevótól Kornyejevóig terjedő 174 kilométeres arcvonalszakaszon a 65. és a 60. hadsereg csapatai védtek.

Mint mindig, most is elhatároztam, hogy elsősorban a minden körülmények között szükséges tartalékot hozom létre, s ezért a 2. harckocsi-hadsereget visszavontam a második lépcsőbe, és a front tartalékába rendeltem a 9. és a 19. harckocsihadtestet, valamint a 17. gárda-lövészhadtestet. Ez utóbbit felkészítettem arra, hogy szükség esetén állásokba menjen a 13. hadsereg sávjában.

Hogy a veszélyeztetett irányban milyen sűrűséget igyekeztünk létrehozni, arról képet nyújtanak a következő adatok. Itt 95 kilométeres sávban összpontosítottuk lövészhadosztályaink 58 százalékát, a tüzérség 70 százalékát, a harckocsik és a rohamlövegek 87 százalékát. Ugyanebben az irányban helyezkedtek el a második lépcső és a fronttartalék csapatai (egy harckocsi-hadsereg és két önálló harckocsihadtest). Az arcvonal fennmaradó 211 kilométerére gyalogságunknak nem egészen a fele, a tüzérség egyharmada és a harckocsiknak nem egészen egyötöde jutott. Ez természetesen kockázatos volt. De tudatosan vállaltuk, mert biztosak voltunk benne, hogy az ellen-

ség kedvelt módszerét fogja alkalmazni: csapást mér a főerőkkel a kiszögellés alapvonalára. Felderítésünk és a partizánok megerősítették, hogy az ellenséges csapatok nagy csoportosítását éppen abban az irányban hozták létre, ahol mi vártuk.

A front védelmi hadműveleti tervének kidolgozásába bevontuk a hadseregparancsnokokat: P. L. Romanyenko altábornagyot, a 48. hadsereg, N. P. Puhov altábornagyot, a 13. hadsereg, I. V. Galanyin altábornagyot, a korábbi hadseregparancsnok utódját, a 70. hadsereg parancsnokát, P. I. Batov altábornagyot, a 65. hadsereg, I. D. Csernyahovszkij altábornagyot, a 60. hadsereg, A. G. Rogyin altábornagyot, a 2. harckocsi-hadsereg és Sz. I. Rugyenko altábornagyot, a 16. légihadsereg parancsnokát. A terv jóváhagyása után konkrétan a terepen is megkezdődött a munka. Ebben tevékenyen részt vettek a frontparancsnokság politikai csoportfőnökségének tagjai, a hadseregparancsnokok, a fegyvernemek és a szolgálati ágak főnökei, valamint a hadtápfőnök.

Számolva azzal, hogy az ellenség feltétlenül nagy erőkkel támad, a front parancsnoksága már március végén parancsaiban és direktíváiban utasításokat adott a csapatoknak a védelmi terepszakaszok berendezésére vonatkozóan, A. M. Prosljakov vezérőrnagy, a front műszaki csapatának főnöke részletes ütemtervet dolgozott ki, és rengeteget tett azért, hogy a munkálatokat a kitűzött időre jó minőségben elvégezzék. Prosljakov tábornok energiájára és kezdeményezőkészségére bizton támaszkodhattam. A szerény, sőt egy kissé félszeg tábornok érvényesíteni tudta akaratát, és hajthatatlan tudott lenni elhatározásainak keresztülvitelében. Alapos tudására és gazdag gyakorlati tapasztalataira támaszkodva megbirkózott a legbonyolultabb feladatokkal is. A gondos és igényes parancsnok, a remek elvtárs közszeretetnek örvendett. Öröm volt dolgozni vele.

A kurszki kiszögellés védelmének tervszerű előkészítése áprilisban kezdődött, és folytatódott egészen az ellenséges támadásig. A fővédőövben az erődítési munkálatokat maguk a csapatok végezték. A második és a harmadik védőöv, valamint a hátsó, hadsereg- és frontvédőöv építésében a csapatokkal együtt tevékenyen részt vett a helybeli lakosság is.

A munka megszervezésében felhasználtuk addig szerzett tapasztalatainkat. A frontparancsnokság valamennyi parancsában és direktí-

vájában hangsúlyozta, hogy szilárd, mélyen lépcsőzött, sok övből álló védelmet kell kiépíteni, a lehető legnagyobb mennyiségben alkalmazva a műszaki berendezéseket a védelem egész hadműveleti mélységében.

Először azt terveztük, hogy öt védőövet építünk ki összesen 120–130 kilométer mélységben. A védelem mélységét azonban később egyes különösen fontos irányokban 150–190 kilométerre növeltük meg.

A front csapatai három hónap alatt hat védőövet építettek ki. Ezenkívül több száz kilométer hosszúságban közbeeső terepszakaszok és reteszállások is épültek. A lövészárkok közti összekötőárkokat úgy építettük meg, hogy szükség esetén reteszállásként használhassuk fel őket. A zászlóalj ellenállási csomópontokat rendszerint körkörös védelemre készítették elő.

Különös figyelmet fordítottunk a csatlakozások fedezésére, a tüzérséggel, illetve annak tüzével való manőverezések, valamint a csapatok mind az arcvonal mentén, mind a mélységből végrehajtott manőverének biztosítására.

A front csapatai április–június folyamán összesen mintegy 5000 kilométer hosszúságú lövész- és közlekedőárkot ástak, s körülbelül 400 ezer aknát és robbanótöltetet telepítettek. Csupán a 13. és a 70. hadsereg sávjában 112 kilométer drótakadály épült, amelyből 10,7 kilométernyit elektromos árammal telítettek, és több mint 170 ezer aknát telepítettek.

Mivel adataink voltak arról, hogy a német hadvezetőség a nyári támadásra készülődve különösen nagy reményeket fűz páncélos csapatainak összpontosított csapásaihoz, a kurszki kiszögellés védelmét elsősorban harckocsi-elhárításra rendeztük be, felkészülve a nagy ellenséges páncélos csoportosítások csapásainak visszaverésére. Számolnunk kellett azzal is, hogy az ellenség nagy mennyiségben fogja alkalmazni az új, nagy teljesítményű „Tigris" nehéz harckocsiját és a „Ferdinand" nehéz rohamlövegeit. Erős páncélelhárító terepszakaszokat rendeztünk be nagy tűzerejű támpontokkal a legveszélyesebb irányokban, s ezeket maximálisan telítettük tüzérséggel.

Úgy határoztunk, hogy az ellenséges harckocsik visszaverésébe bevonjuk a front egész tüzérségét, többek közt a légvédelmi tüzérséget is, s a tüzérség fő erőit a 13. hadsereg, részben a 48. és a 70. hadse-

reg védelmi sávjában, az ellenség várható főcsapásának irányában összpontosítjuk.

Az együttműködés jobb megszervezése és a vezetés megkönnyítése céljából a támpontokat páncélelhárító körletekké egyesítettük. Július elejére a front jobbszárnyán a páncélelhárító védelem mélysége elérte a 30–35 kilométert. Csupán a 13. hadsereg sávjában a fővédőövben 13 páncélelhárító körlet volt, melyek 44 támpontot egyesítettek; a második védőövben pedig 15 körlet 60 páncélelhárító támponttal.

Nagy gondot fordítottunk arra, hogy a célszerűségnek megfelelően különböző típusú harckocsiakadályokat építsünk. A harckocsiveszélyes irányokban a peremvonal előtt és a védelem mélységében aknamezőkből, harckocsiakadályokból, töltésekből, terepelárasztó gátakból, árkokból, döntött fatorlaszokból összefüggő akadályövezetet építettünk ki.

Bár a lőutasítás szerint a „katyusák" nem használhatók fel harckocsik elleni harcra, elhatároztuk, hogy ezt a reaktív fegyvert is bevonjuk e feladat megoldásához. Előbb azonban kísérleti lövészetet tartottunk velük harckocsimakettekre, hogy megállapítsuk, milyen módszerrel tudják a leghatékonyabban visszaverni a német páncélos erők összpontosított rohamait. A kísérleti lövészet jó eredménnyel járt.

Arra is felkészültünk, hogy az ellenség esetleg beékelődik védelmünkbe, s ezért a hadosztályoknál és a hadseregeknél mozgó záróosztagokat szerveztünk azzal a feladattal, hogy a harc közben aknákat, robbanótölteteket és hordozható akadályokat telepítsenek az ellenséges harckocsik útjába. Ezek az osztagok a hadosztályoknál egyegy utászszázadból, a hadseregeknél géppisztolyosokkal megerősített utászszázlóaljból álltak. Ezeknek előre megmutatták valószínű működési körletüket.

A hadosztályoknál, a hadseregeknél és a frontnál a mozgó záróosztagokon kívül páncélelhárító tüzér tartalékokat képeztünk. Az én tartalékomban három páncéltörő tüzérdandár és két páncéltörő tüzérezred volt.

A védelem megszervezésekor nagy gondot fordítottunk a tűzrendszer megszervezésére. A tűzeszközöket a hadseregek teljes mélységére kiterjedőleg lépcsőzve helyeztük el. Megterveztük a tűzzel való

manőverezést és a tömegtűz összpontosítását a veszélyeztetett irányokban. A tűzvezetés egyszerűsége és megbízhatósága végett szilárd összeköttetéssel rendelkező figyelőpontok szerteágazó hálózatát építettük ki.

A századkörletekben a harcrend felépítésénél elsősorban arra törekedtünk, hogy áthatolhatatlan tűzfüggönyt hozzunk létre. Az alegységeket a terepviszonyokból kiindulva hol lépcső előre, hol lépcső hátra harcrendben helyeztük el, hogy a zászlóaljkörleten belül tűz alatt tarthassák az egész terepet, s ily módon oldalazó és kereszttüzet vezethessenek. Csaknem valamennyi zászlóaljnál előkészítettük az állványos géppuskák záró- és összpontosított tüzét mind a peremvonal előtt, mind a zászlóalj védőkörletek és az ezred-védőszakaszok mélységében. Az aknavető századok előre belőtték az arcvonal- és terepszakaszokat. A páncéltörő puskák kezelői szakaszonként vagy rajonként helyezkedtek el a harckocsiveszélyes irányokban.

Ugyanilyen elv szerint szerveztük meg a gyalogsági fegyverek tűzrendszerét a második és a hadsereg hátsó védőövében. A csapatok által megszállt arcvonalon ezek a terepszakaszok a tűzeszközökkel való telítettsége tekintetében szinte el sem maradtak a fővédőöv mögött. Sőt, a 13. hadsereg hátsó védőövében a tűzeszközök sűrűsége még nagyobb is volt, mint a fővédőövben.

Az ellenség tevékenységének valószínű irányában nagy hatású tüzér csoportosításokat összpontosítottunk. Arcvonal-kilométerenként átlagban 35 löveg, köztük több mint 10 páncéltörő löveg jutott, de a 13. hadsereg védelmi sávjában a lövegsűrűség még ennél is nagyobb volt.

A csapatoknál a védelmi munkálatokkal egyidőben intenzív harckiképzés is folyt. A foglalkozásoknak legalább egyharmadát éjszaka tartották. Fáradhatatlanul tanultak a törzsek is.

Tudomásunk volt róla, hogy az ellenség nagy mennyiségben fogja bevetni Tigris elnevezésű nehéz harckocsijait, amelyeknek vastag páncéljuk és 88 mm-es ágyújuk volt. Harcosaink és parancsnokaink tanulmányozták e harckocsik harci-technikai sajátosságait, s kidolgozták az ellenük való harc módszereit. Minden hadseregnél lőtereket alakítottak ki, s ezeken harcászati lövészeteket rendeztek célharckocsikra. A 45 mm-es gyalogsági ágyúk kezelői azt gyakorolták, hogyan kell közelből tüzelni a harckocsik lánctalpára. A rendszeres

foglalkozások eredményeképpen sikerült jelentősen növelnünk a tüzérek felkészültségét.

A tüzérek harckészültségét közvetlenül az állásokban ellenőriztük. Amikor az ellenőrző tiszt megérkezett a tüzérparancsnok figyelőpontjára, a védelmi tervvel összhangban közölte, hogy ebben és ebben a körzetben ellenség jelent meg. A célpontokat a hitleristák állásaiban jelölték meg. Egy perc sem telt bele, és pontos tűz feküdt a célokon. Nemegyszer tartottam én is ilyen ellenőrzést, és meggyőződtem róla, hogy a tüzérek megértették, milyen szerep vár rájuk a küszöbönálló harcban, és komolyan készültek feladatuk végrehajtására.

A tüzérség felkészítésében és a tűzrendszer megszervezésében nagy érdemeket szerzett V. I. Kazakov tábornok, a front fáradhatatlan tüzérfőnöke.

A front politikai csoportfőnöksége Sz. F. Galadzsev vezérőrnagy vezetésével fáradságot nem ismerve mindent elkövetett annak érdekében, hogy biztosítsa az alegységek eszmei-politikai összeforrottságát, fokozza a párt- és Komszomol-szervezetek aktivitását. A munka legfőbb célja az volt, hogy tovább erősítse a harcosoknak és a parancsnokoknak a haza, a kommunista párt ügye iránti határtalan hűségén alapuló erkölcsi-harci szellemét. A politikai munkások, a kommunisták és a komszomolisták harci ismereteik gyarapítására lelkesítették a harcosokat, s arra nevelték őket, hogy tartsanak ki minden körülmények között, segítsenek egymáson, vigyázzanak fegyverükre és a harci technikára.

Állandóan figyeltük a védőövek és az állások műszaki berendezésének minőségét, a páncélelhárító védelem megszervezését a legfontosabb irányokban. Magam is sokszor jártam a csapatoknál, megszemléltem az erődítményeket, beszélgettem az emberekkel. Örömmel láttam, hogy a harcosok és a parancsnokok magabiztosak, bíznak erejükben, védelmi rendszerük szilárdságában. Már jócskán szereztek harci tapasztalatokat ezen a terepszakaszon februárban és márciusban, amikor sikeresen visszaverték az ellenség minden rohamát. Midőn Poniri körzetében megszemléltem a védelmet, megkérdeztem az egyik alegység katonáit: hogyan értékelik védelmi állásaikat? A harcosok egyhangúlag biztosítottak, az ellenség az ő állásaikon nem jut át. (Örömmel mondom, megtartották ígéretüket: az el-

lenség kísérletei, hogy Ponorin áttörjön, sorra-rendre kudarcot vallottak.)

Amikor megszemléltem a Voronyezsi Front állományából nekünk átadott 60. hadsereg csapatait, jól szemügyre vettem I. D. Csernyahovszkij tábornokot. Kitűnő parancsnok volt. Fiatal, művelt, nagyeszű ember! Hogy a hadseregben nagyon szeretik, az első pillanatban meglátszott. Az, hogy a hadseregparancsnokhoz nem reszketve, hanem mosolyogva mennek jelenteni, mindennél többet mond. Minden parancsnok vágya, hogy beosztottjai szeretettel teljesítsék parancsát. Csernyahovszkij elérte ezt, ugyanúgy, mint P. I. Batov, a 65. hadsereg parancsnoka.

Még egyszer visszatérek az „összekovácsoltság" fogalmára. Úgy tűnt nekem, hogy Csernyahovszkijjal mindenki könnyen tud együtt dolgozni. De A. I. Zaporozsec, a hadsereg haditanácsának tagja sehogy sem tudott kijönni vele. Zaporozsec tekintélyes ember volt – régi bolsevik, a polgárháború hőse. Annak idején derekasan harcolt. De változtak az idők, a hadsereg is más lett, ez az elvtárs pedig a régi módon élt és dolgozott. És egyre gyakrabban került sor összekoccanásra közte és a fiatal, fejlődő hadseregparancsnok között. Bármennyire igyekeztünk is Tyeleginnel, hogy megteremtsük a békességet köztük, nem jutottunk semmire. Be kellett látnunk, hogy két különböző emberrel van dolgunk, akik sohasem fognak jól együttműködni. Kénytelen voltam jelenteni ezt a legfelsőbb főparancsnoknak. Sztálin meghallgatott, néhány pillanatig gondolkodott, majd beleegyezett:

– Igen, külön kell választani őket egymástól.

Két nap múlva Zaporozsecet visszahívták Moszkvába.

A feszült helyzet, az elkeseredett harcokra való készülődés némely elvtársat aggodalommal töltött el. Jót akartak: meg akarták kímélni a fölösleges kockázattól az embereket, akik amúgy is sokat szenvedtek, és csak nemrég szabadultak fel a fasiszta rabságból. Azt javasolták ezért, hogy jó előre telepítsük ki a lakosságot a kurszki ív körzetéből. Mi ezzel sehogysem tudtunk egyetérteni. A lakosság kitelepítése elkerülhetetlenül rossz hatással lett volna a csapatok hangulatára. A katonák erődítményeket építettek, arra készültek, hogy mindenáron megvédik azt, amit felszabadítottak. Mindent megtettünk azért, hogy senkinek eszébe se juthasson a visszavonulás lehetőségé-

nek gondolata. A front parancsnoki harcálláspontja, parancsnoksága, törzse és hadtápja a kurszki ív közepén volt. Intézkedtünk az iránt, hogy a hosszú harchoz szükséges készleteket ugyanitt összpontosítsuk. És még ha az ellenségnek sikerül is levágnia bennünket, tartani tudtuk volna a kurszki kiszögellést. A lakosság bízott erőnkben, és nem gondolt távozásra. A főhadiszállás is támogatott bennünket, és igazat adtak nekünk. A kitelepítés gondolata többet nem vetődött fel.

Később sokszor megkérdezték tőlem: miért voltunk olyan biztosak benne, hogy visszaverjük az ellenséget?

Ennek a meggyőződésünknek szilárd alapja volt. Parancsnokaink sok-sok tapasztalatot szereztek, katonáink megtanultak harcolni és győzni. Az ország egyre növekvő mértékben ellátott bennünket korszerű technikával és fegyverrel. Fontos változások történtek a csapatok szervezeti felépítésében. Megalakították a Főparancsnoksági Tüzértartalék magasabbegységeit – a hadosztályokat és a hadtesteket –, s így a kellő irányokban nagy tömegű tüzérséget összpontosíthattunk (ebben része volt annak is, hogy a lövegeket ekkor már gépek vontatták). Megerősödött légierőnk, amelyet elláttak az akkor legkorszerűbb repülőgépekkel. Nem, most már semmilyen ellenséges erő nem győzhetett le bennünket!

Nagyon sokat tettek értünk a brjanszki terület és Belorusszija partizánjai. Sok parancsnokuk személyes ismerősünk volt. Feledhetetlen az a találkozás, amely 1942. nyarán zajlott le a Brjanszki Front parancsnoki harcálláspontján Jefremov körzetében. A partizánosztagok és magasabbegységek vezetői a moszkvai konferencia után összegyűltek nálunk, hogy a front parancsnokságával megvitassák az együttműködés kérdéseit. Nálunk ismerkedtek meg azokkal az új fegyverfajtákkal, amelyeket külön a partizánok számára készítettek. Köztük voltak V. I. Kozlov, Sz. A. Kovpak, A. N. Szaburov és más elvtársak. Valamennyiüket szerencsésen átdobtuk az arcvonalon partizánkörzetükbe. Azokban a napokban még jobban megerősödött barátságunk. És e barátságra támaszkodva most könnyebben meg tudtuk szervezni a csapatok és a partizánok együttműködését. Állandó kapcsolatot tartottunk a partizántörzsekkel. Ők pedig értesüléseket juttattak el hozzánk az ellenséges csapatok mozgásáról. Légi felderítésünk megfigyeléseit a partizánok ellenőrizték és kiegészítették.

Légierőnk az ő célmegjelöléseik alapján bombázta a fontos ellenséges objektumokat. Ugyanakkor erőnkhöz mérten mi is segítettük őket: elláttuk fegyverrel, lőszerrel, gyógyszerrel, kihoztuk sebesültjeiket a Nagy Földre.

A front törzse az ellenség lankadatlan megfigyelése eredményeképpen megcáfolhatatlan értesüléseket szerzett arról, hogy a németek az orjoli kiszögellés körzetében összpontosítják erőiket. A Voronyezsi Front törzséből pedig értesítettek, hogy német csapatok összpontosulnak a harkov–belgorodi körzetben is. Ezeknek az adatoknak az alapján levonhattuk azt a következtetést, hogy feltevéseink helyesek: az ellenség igenis a kurszki kiszögellés ellen készít elő támadó hadműveletet, és két irányból – az orjoli és a belgorodi irányból – készül csapást mérni.

Májusban és júniusban erősen mozgolódni kezdett a német légierő. Támadta a vasúti csomópontokat, az állomásokat, bombázta a hidakat, igyekezett megakadályozni a csapatok, a technika, a lőszer és az üzemanyag szállítását. A fronttól távolabb levő objektumokat 20–25 repülőgépből álló csoportok éjszaka támadták. Nappal a frontövezeti és front mögötti objektumokat bombázták. Ebben az övezetben kis bombázócsoportok tevékenykedtek vadászgépek fedezetével, de olykor egyes gépek is megjelentek.

Az ellenség légiereje elleni harcra felhasználtuk Rugyenko tábornok 16. légihadseregét teljes egészében, amely időközben Kurszk alá települt át, a honi légvédelmi repülőegységeket, a front és a hadseregek légvédelmi tüzérségét. Kemény harc bontakozott ki a légifölény kivívásáért.

Az ellenség mindent elkövetett, hogy megzavarja szállításainkat. Ez még inkább súlyosbította a front hadtápszerveinek amúgy is nehéz feladatait. N. A. Antyipenko vezérőrnagy, a hadtápfőnök jó szervező, rendkívül határozott ember volt. Kitűnően összekovácsolt apparátusa meg tudott birkózni a nehézséggel. A szállítások meggyorsítása végett felhasznált minden eszközt. Új utakat építettek. A félig lerombolt vasútvonalakon, amelyeken nem lehetett mozdonyokat használni, a vagonokat lovak vontatták, az utakon éjjel-nappal vonultak a gépkocsi- és szekéroszlopok. Rendkívüli hősiességről tettek tanúságot a kurszki csomópont vasutasai, akik szakadatlan bombázás közepette végezték a helyreállítást. A kurszki lakosok

nagy segítséget nyújtottak a bombázások okozta károk helyreállításában, a szükségutak építésében és a védelmi munkálatokban.

A kurszki munkások saját erőből műhelyeket rendeztek be harckocsik, gépkocsik, lövegek javítására. A helybeli lakosok ezrei özönlöttek be csapatainkba. Még így sem volt elég emberünk. Újból csökkentettük a hadtápegységek kiszolgáló létszámát. Az emberek kijöttek a kórházakból és a kötözőhelyekről: a sebesültek alighogy egy kicsit megerősödtek, siettek vissza alegységükhöz.

Mire beköszöntött a nyár, a lövészhadosztályok létszámát sikerült 4500–5000 főre emelnünk. Csak néhány – legfeljebb négy – hadosztály létszáma érte el a 6000–7000 főt. Ugyanakkor pontos adataink voltak arról, hogy a velünk szemben álló ellenséges gyalogoshadosztályok 10–12 ezer főből, a gépkocsizó hadosztályok 14 ezer főből, a páncéloshadosztályok 15–16 ezer főből álltak. A hitlerista hadvezetőségnek a télen elszenvedett nagy veszteségek ellenére sikerült jelentősen feltöltenie csapatait.

Június második felében különösen heves légi harcok bontakoztak ki. Volt olyan nap, amikor mindkét részről egyidőben több száz repülőgép volt a levegőben, mégpedig viszonylag kis légtérben összpontosítva. Parancsnoki harcálláspontunkról megfigyelhettük a légi csaták lélegzetelállító képét.

Észrevettük, hogy az ellenséges felderítő repülőgépek egyre gyakrabban jelennek meg a falu fölött, amelyben harcálláspontunk volt. Mindegyik ház mellett – mert parasztházakban laktunk – fedezékeket ásattunk, hogy legalább a szilánkok és a golyók ellen védve legyünk, ha már megfelelőbb óvóárkokról nem tudtunk gondoskodni. Az a ház például, amelyben én laktam, egy kolostor kapujával szemben állt. Nem messze két magányos fenyő magasodott, s így harcálláspontunk kitűnő célpontot nyújtott az ellenséges felderítő repülőknek. De erre csak akkor figyeltünk fel, amikor egyre gyakoribb vendégeink lettek a német repülőgépek. El is határoztuk, hogy a harcálláspontot áttelepítjük kevésbé feltűnő helyre, de azután időhiány miatt minden maradt a régiben.

Esténként rendszerint átnéztem a rejtjeles jelentéseket, azután átmentem vacsorázni a szomszéd házba, ahol a haditanács közös étkezdéje volt. Egy alkalommal azonban – már nem tudom, mi okból – nem a szállásomon vártam meg a rejtjelzőt, hanem telefonáltam

neki, hogy a jelentéseket hozza az étkezdébe. Hamarosan megérkezett Kazakov, Malinyin és Tyelegin is a törzs néhány más munkatársával. Pontosan 23 órakor a rejtjelző meghozta a jelentéseket. Ugyanakkor német repülőgép jelent meg a falu fölött, ez világító bombákat dobott le, majd újabb gép búgását és rögtön utána bombák süvítését hallottuk. Éppen csak annyi időnk volt, hogy a padlóra vessük magunkat, s máris fülsiketítő robbanás hallatszott . . . A szoba megtelt a lepergő vakolat porával. Az ablakok csörömpölve betörtek. Újabb robbanás hallatszott, de már messzebbről. Egyikünk sem sérült meg. De a ház, amelyben laktam, eltűnt a föld színéről – elsöpörte a második bomba. Ha valaki benne tartózkodott volna, bizonyosan otthagyja a fogát. A szerencsének, vagy talán megérzésnek köszönhettem megmenekülésemet. Háborúban sok minden megesik.

Áldozatok – sajnos – mégis voltak. A bomba megölte az őrt, aki a házamtól nem messze állt, s megsebesült a második őr és a segédtiszt, akik még be tudtak ugrani az óvóárokba.

Közben megérkezett Orjol tábornok. Dühösen szidta a fasiszta repülőt. Vele pont az ellenkezője történt. Amikor meglátta a fasiszta pilóta által ledobott világító bombákat, behúzódott az árokba, de türelmetlenségében visszament a házba . . . s abban a pillanatban robbant a bomba. Pontosan telibe találta az árkot, amelyben az előbb még a tábornok volt. Igen, mint mondtam, háborúban sok minden megesik.

– És hogy jutott eszébe, hogy előbújjon az árokból? – kérdezte valaki.

Orjol tábornok elnevette magát.

– Tudja, nagyon szűk és hideg volt, valahogy úgy éreztem, mintha sírba tettek volna, mindjárt rám kotorják a földet. Gondoltam egyet, és kimásztam: ha már meg kell halnom, akkor inkább otthon, a melegben . . .

Jót nevettünk ezen, de ezért a továbbiakban már óvatosabbak voltunk. A bonyolult helyzetben nem volt módunk a parancsnoki harcállláspont áttelepítésére, ezért ott, a faluban beástuk magunkat. Malinyin törzsfőnök és Prosljakov műszaki főnök irányításával az egykori kolostor parkjában jó fedezékeket rendeztek be, s ezekbe költöztünk át.

Közben pedig a fasiszták támadási szándéka egyre világosabbá vált. Június végén adatok érkeztek német páncélos, tüzér és gyalogos magasabbegységek nagyarányú mozgásáról. A peremvonal felé vonultak. Tüzérségi és légi felderítőink egyre újabb ütegállásokat, harckocsi-gyülekezőhelyeket mértek be a horhosokban és a ligetekben, a peremvonal közelében.

Július 2-án a főhadiszállás figyelmeztetett: az ellenség bármely pillanatban támadásba mehet át. Ez már a harmadik figyelmeztetés volt. Az első figyelmeztetést május 2-án, a másodikat május 20-án kaptuk.

Július 5-re virradó éjszaka a 13. és a 48. hadsereg sávjában német utászokat fogtak el aknaszedés közben. Vallomásukból kiderült, hogy a támadás időpontját hajnali három órára tűzték ki, a német csapatok már elfoglalták a megindulási helyzetet.

Alig egy óránk volt még. Higgyünk, vagy ne higgyünk a foglyok vallomásának? Ha igazat mondanak, már most meg kell kezdenünk a tervezett tüzérségi ellen-előkészítést, amelyre kiutaltunk egy fél lőszerjavadalmazást.

Nem volt időnk megkérdezni a főhadiszállást, a helyzet úgy alakult, hogy a késedelmeskedés súlyos következményekkel járhatott. G. K. Zsukov, a főhadiszállás képviselője, aki előző este érkezett hozzánk, rám bízta, hogy döntsem el a kérdést.

S hogy Zsukov helyesen járt el, azt a későbbiek igazolták. A tűz megnyitására haladéktalanul parancsot adtam a front tüzérfőnökének.

Július 5-én 2 óra 20 perckor az Orjoltól délre húzódó hatalmas harcvonalszakaszon ágyúk dörgése verte föl a sztyeppe és az állások csöndjét.

Tüzérségünk a 13. és részben a 48. hadsereg sávjában, ahol az ellenség főcsapását vártuk – mint kiderült –, mindössze tíz perccel az ellenséges tüzérségi előkészítés kezdete előtt nyitott tüzet.

A támadásra készen álló ellenséges csapatokra és tüzérségeikre több mint 500 löveg, 460 aknavető és 100 M–13-as sorozatvető fergeteges tüze zúdult. Ennek következtében a hitleristák különösen tüzérségben szenvedtek nagy veszteségeket, a csapatok vezetésének rendszere pedig megbomlott.

A német fasiszta csapatokat meglepte tüzérségünk tüze. Azt hitte,

hogy a szovjet gyalogság ment át támadásba. Ez fejetlenséget idézett elő a német katonák soraiban, s felborította vezetőik tervét. Csak mintegy két óra múlva tudta rendezni sorait. Már fél öt volt, midőn sikerült megkezdenie a tüzérségi előkészítést. Ez azonban már meggyengült erőkkel, szervezetlenül kezdődött el.

A német fasiszta csapatok orjoli csoportosítása 5 óra 30 perckor támadásba ment át a 13. hadsereg egész arcvonalszakaszán és a 70. hadsereg jobbszárnyán, keskeny szakaszon mérve a főcsapást.

Az ellenség a támadás első napján rengeteg harckocsit, többek közt Tigriseket és Ferdinand nehéz rohamlövegeket vetett harcba.

A támadást erős tüzérségi tűz és légicsapások támogatták. Mintegy 300 repülőgép, 50–100 gépből álló csoportokban bombázta védelmünk egész harcászati mélységét, és főleg a tüzérség állásait. Elkeseredett harcok bontakoztak ki az olhovatkai irányban, a 13. hadsereg 81. és 15. lövészhadosztályának arcvonalszakaszán. Az ellenség itt mérte a főcsapást három gyalogos- és két páncéloshadosztály erőivel. A rohamot nagyszámú repülőgép támogatta.

A harckocsik harcrendjében nyomult előre a gyalogság páncélozott szállító járműveken és gyalogosan. A harckocsik fedezete alatt gyorsan tört előre a gyalogság.

A német hadvezetőség – minden jel szerint – arra számított, hogy megismétli azt a rohamot, amelyet 1942 nyarán hajtott végre Kurszk körzetéből Voronyezs irányában. De bizony csúfosan elszámította magát: már más idők jártak.

Tüzérségünk, aknavetőink, „katyusáink" és géppuskáink heves tűzzel fogadták a támadókat. A közvetlen irányzással tüzelő lövegek és a páncéltörő puskák közvetlen közelből lőtték az ellenséges harckocsikat. Légierőink sorozatos ellencsapásokat mértek az ellenségre – a levegőben és a földön egyaránt.

Súlyos harcok bontakoztak ki. Az ellenséges harckocsik aknamezőinkre érve egymás után robbantak fel. A nyomukban járó újabb harckocsik félrevontatták a roncsokat, s a nyomukban haladva igyekeztek leküzdeni csapatunk védelmének aknamezőkkel fedezett arcvonalszakaszait. A Tigrisek és a Ferdinandok tüzükkel fedezték a közepes harckocsik és a gyalogság tevékenységét.

Csapataink, amelyekre rázúdult ez az acéllavina, emberfeletti akaraterővel, eposzba illő hősiességgel küzdöttek. Felhasználtak minden

eszközt az ellenség pusztítására. Gyalogságunk a harckocsikat 45 mm-es ágyúkkal lőtte. A Tigrisek páncélját ezeknek az ágyúknak a lövedékei nem bírták átütni. Gyalogosaink ezért közel engedték ezeket az acélszörnyeket, s közvetlen közelről lőtték a lánctalpukat. Az utászok és a gyalogosok gyilkos tűzfergetegben kúszva megközelítették a harckocsikat, s aknákkal, kézigránát-kötegekkel, gyújtópalackokkal pusztították a fasiszták fehérkeresztes harckocsiját. A lövész alegységek eközben tüzükkel leválasztották a harckocsikról a nyomukban szökellő gyalogságot, és ellenlökésekkel megsemmisítették. A 13. hadsereg harcosai ily módon vertek vissza négy rohamot, s az ellenségnek – amikor friss erőket vetett be – csak az ötödikkel sikerült betörnie a 81. és a 15. lövészhadosztály körletébe. Elérkezett a pillanat, hogy ezeknek a magasabbegységeknek a védelmi harcát légierővel támogassuk. A 16. légihadsereg parancsnokának megadtam a jelt, hogy mérjen csapást a betört ellenségre. Rugyenko több mint 200 vadászt és 150 bombázót emelt a levegőbe. Légicsapásaink ezen az arcvonalszakaszon lassították a hitleristák előnyomulásának ütemét, s ezzel időt nyertünk ahhoz, hogy ide dobjuk át a 17. lövészhadtestet, valamint két páncéltörő és egy aknavető dandárt. Ezekkel az erőkkel sikerült megállítanunk az ellenség előnyomulását.

Noha a csapás óriási erejű volt, a harcok első napján a fasisztáknak mindössze 6–8 kilométerre sikerült ideiglenesen beékelődniük védelmünkbe.

A rendelkezésünkre álló adatokból arra lehetett következtetni, hogy a német parancsnokság még nem vetette harcba főcsoportosításának összes erőit, és másnapra újabb hatalmas erejű csapásokra kellett felkészülnünk. Július 6-ra virradó éjszaka jelentettem a helyzetet a főhadiszállásnak. A legfelsőbb főparancsnok ugyanakkor közölte velem, hogy tartalékából a front megerősítésére átadja nekünk a 27. hadsereget Sz. T. Trofimenko altábornagy parancsnokságával. Ez a hír nagy örömmel töltött el mindnyájunkat. A hadsereg fogadására hátra küldtük a törzs több tisztjét. De örömünk korainak bizonyult. Reggelre újabb parancs érkezett: a 27. hadsereget ne tartsuk magunknál, hanem haladéktalanul küldjük tovább a Voronyezsi Front rendelkezésére, mivel Obojany körzetében fenyegető helyzet alakult ki. A főhadiszállás figyelmeztetett, hogy csak saját erőnkre számíthatunk. Ugyanakkor még újabb feladatot is rótt ránk: Kurszk védel-

mét arra az esetre, ha az ellenség áttör dél felől, a Voronyezsi Front arcvonalszakasza felől.

– Vegye figyelembe – mondotta Sztálin –, hogy bal szomszédjának helyzete súlyos, az ellenség onnan csapást mérhet az ön csapatainak hátába.

Sürgősen eszközöket kellett előteremtenünk, hogy megerősítsük ezt az irányt.

Egyetlen megoldást választhattunk: csapatokat kellett összevonnunk a fenyegetett arcvonalszakaszra, a kurszki kiszögellés északnyugati csücskében védő hadseregek gyengítése árán. I. D. Csernyahovszkijt, a 60. hadsereg parancsnokát utasítottam, hogy a hadserege tartalékában álló hadosztályt sürgősen vezényelje át a front tartalékába. A front szállítóalakulatai ezt a hadosztályt huszonnégy óra alatt rendeltetési helyére szállították egész fegyverzetével együtt. A front tartalékából Kurszk körzetébe dobtuk át a 9. harckocsi-hadtestet.

A 13. és a 70. hadsereg csatlakozásainak megerősítése végett a 65. hadseregből ide dobtunk át két harckocsiezredet. Azonban ez nem ment simán, mert Batov hadseregtábornok kifejtette véleményét, mely szerint a szóban forgó ezredek nélkül nem tudja megállítani az ellenséget, ha az támadásba megy át. Erre feltettem neki a kérdést: mi veszélyesebb a 65. hadseregre nézve – ha szemből mér csapást az ellenség, vagy ha hátba támadja? Ez az érv hatott: Batov a harckocsiezredet haladéktalanul átküldte a megjelölt körzetbe.

Az ütközet első napján világosan kirajzolódott az ellenség főcsapásának iránya. Fő erőfeszítéseit a német parancsnokság nem a vasútvonal mentén összpontosította, mint védelmi tervünk második változata (feltevése) figyelembe vette, hanem a vasútvonaltól valamivel nyugatabbra, Olhovatka irányába.

Ennek következtében le kellett mondanom a front tartalékainak manőveréről, mivel erre nem volt elég idő. Elhatároztuk, hogy minél hamarabb rövid, de nagy erejű ellencsapást mérünk a védelmünkbe beékelődött ellenségre, mégpedig a 17. gárda-lövészhadtest és a 16. harckocsihadtest erőivel.

Július 6-án hajnalban tüzérségünk és légierőnk csapást mért az ellenséges csapatokra, az ellencsapás végrehajtására kirendelt összfegyvernemi magasabbegységek pedig támadásba mentek át. A 17.

hadtest egységei 2 kilométert nyomultak előre. Itt csatlakoztak hozzájuk a 15. és a 81. hadosztályok alegységei, amelyek már második napja bekerítésben harcoltak. Itt különböző arcvonalszakaszokon két zászlóalj, hét század, tizenegy szakasz és sok kisebb csoport tartotta magát tisztjeivel az élén. Kedvező állásaikban berendezkedve nem rendültek meg, amikor az ellenséges harckocsik megkerülték őket. Ezek a hősök hátba támadták az ellenséget, és ezzel lassították előnyomulását. A hitleristák nagy erőket vetettek be ellenük. De a szovjet katonák rendíthetetlenül visszaverték az ellenséges harckocsik és gyalogság rohamait. A bátor fiúk nagy segítséget nyújtottak az ellenlökést végrehajtó egységeinknek, amelyek idejében megérkeztek felmentésükre. Ezek a harcosok és parancsnokok is csatlakoztak a támadó alegységekhez, és megindultak előre.

Előnyomulásunk azonban csakhamar megakadt. Az ellenség időközben friss erőket vetett harcba. 250 német harckocsi és nagyszámú gyalogság rohamozta meg a hadtest állásait. Egységeink – szívósan védekezve – visszahúzódtak a megindulási helyzetbe. Meghiúsították az ellenségnek azt a kísérletét, hogy visszahúzódó csapataink nyomában törjön be a második védőövbe. Tekintettel arra, hogy a hitleristák páncélos erői, különösen a nehéz harckocsikat illetően, fölényben voltak, megparancsoltam, hogy magasabbegységeink a gyalogság harcrendjét erősítsék meg harckocsikkal, ássák be őket, hogy helyből vezetett tűzzel pusztítsák az ellenséget. Elrendeltem, hogy a harckocsikat ellenlökések céljából csak gyalogság, valamint könnyű ellenséges harckocsik ellen alkalmazzák, azt is csak akkor, ha már az ellenség harcrendjét tűzzel szétzilálták.

Ezt a rendelkezést a helyzet diktálta. Jól emlékezetünkbe vésődött az az eset, amikor harckocsizóink nagy hévvel megindultak az előnyomuló Tigrisek ellen. Az eredmény nem is maradt el: jelentős veszteségeket szenvedtek, és visszavetették őket a gyalogság mögé. A helyzetet akkor is a tüzérség mentette meg, amely közvetlen irányzású lövegeinek pontos tüzével fogadta az ellenséget.

Bár a 17. lövészhadtest egységei által végrehajtott ellencsapás nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, annyit mégis elértünk vele, hogy az ellenségnek nem sikerült folytatni előnyomulását Olhovatka irányában. Ez már eleve meghatározta az orjoli német csoportosítás támadásának kudarcát. Időt nyertünk ugyanis ahhoz, hogy a

szükséges erőket és eszközöket összpontosítsuk a leginkább fenyegetett irányban.

Az ellenség, miután nem ért el sikert a 13. hadseregünk arcvonalszakaszának közepén és balszárnyán, július 7-én reggel Poniri irányába helyezte át a fő erőkifejtését. Nekünk itt roppant erős védelmi csomópontunk volt. Csapataink e csomópontra támaszkodva csapásokat mérhettek az Olhovatka irányában támadó ellenség szárnyára.

A német parancsnokság felismerte e csomópont jelentőségét, és elhatározta, hogy mindenáron leszámol vele, s ezzel megkönnyíti magának az előnyomulást dél felé. De mi idejében felfedtük az ellenség szándékát, és más arcvonalszakaszokról csapatokat vontunk össze ebbe az irányba.

Poniri páncélelhárító védelmének megerősítésére és M. A. Jensin vezérőrnagy itt harcoló 307. lövészhadosztályának tüzérségi támogatására ide rendeltem az 5. áttörő tüzérhadosztályt, a 13. páncéltörő dandárt és a 11. aknavető dandárt, valamint a 22. gárda-sorozatvetődandárt. Ugyanitt összpontosítottam az 1. gárda műszaki dandár egységeit is. Ezek az egységek az éjszaka leple alatt elfoglalták állásaikat a 307. lövészhadosztály sávjában.

Július 7-én hajnalban az ellenség megindította a rohamot Poniri ellen. Bombák, gránátok és aknák ezreinek robbanásától, ágyúk dörejétől, harckocsik motorjainak zúgásától és az acélszörnyek dübörgésétől rengett a föld.

Tüzéreink önfeláldozó odaadással verték vissza a harckocsik rohamait. A parancsnokok szilárdan kezükben tartották az irányítást, magabiztosan vezették az alegységeket és az egységeket. Hihetetlen szívóssággal és nagyszerű tudással álltak helyt a tüzérek. Harcosok, parancsnokok és politikai munkások ezrei tűntek ki itt; nehéz szavakat találni bátorságuk és hősiességük jellemzésére. Az ő rendíthetetlenségükön omlott össze az ellenség páncéllavinája. A tüzérek az agyonmagasztalt Tigriseket meg Ferdinandokat formátlan, megpörkölődött, összegyűrődött ócskavassá zúzták össze. A 307. lövészhadosztály derekasan küzdő ezredei a tüzérek segítségével az ellenség öt rohamát verték vissza.

A tüzérekkel és a gyalogosokkal vállvetve állták a rohamokat az utászok is. Derekasan kivették részüket a védelmi munkálatokból, és

nehéz szavakat találni annak méltatására, miként vettek részt az ellenséges támadás visszaverésében. A főbb harckocsiveszélyes irányokban általuk telepített irányított aknamezők és robbanótöltetek most egyre-másra röpítették levegőbe az ellenséges harckocsikat. Sok arcvonalszakaszon mozgó utászosztagok állták útját a harckocsiknak.

A földi csapatokat aktívan támogatta légierőnk is. A légi felderítés és a földi megfigyelés megállapította, hogy az ellenség a poniri völgyben vagy másfél száz harckocsit és nagy mennyiségű gépkocsizó gyalogságot összpontosított újabb rohamra. A lövegek százainak tüzét zúdították erre a körzetre, Rugyenko pedig 120 csatarepülőgépet és bombázót irányított oda. Ez a csapás óriási veszteséget okozott az ellenségnek, s rohamát meghiúsította.

Július 7-én délután a harcmező fölött megjelent a fasiszta légierő, amely erőteljesen bombázni kezdte csapatainkat. Az ellenség a légierő fedezete alatt újból rohamra indult. Nagy veszteségek árán némely helyen sikerült valamit előnyomulnia, két zászlóalja pedig 50 harckocsi támogatásával még Poniri északi külvárosába is betört. De ez a siker nem sokáig tartott. Csapataink ellenlökése szétzúzta mindkét ellenséges zászlóaljat, és visszaállította a helyzetet.

A hitleristák a súlyos veszteségek ellenére folytatták a rohamot. Este sem szünetelt a hatalmas küzdelem. A német fasiszta parancsnokság további két gyalogezredet és 60 Tigrist vetett be Poniri ellen. Ezeknek sikerült visszaszorítaniuk a 307. hadosztályt. Az éjszaka folyamán a hadosztály rendezte egységeinek sorait, reggel ellenlökést hajtott végre, és visszafoglalta korábbi állásait. Az ellenséget kiverte onnan, Poniri a kezünkben maradt.

Július 7-én és 8-án nem csillapultak a harcok az olhovatkai irányban sem. Az ellenséges gyalogság harckocsik támogatásával szakadatlanul rohamozta védelmünket. De a 17. gárda-lövészhadtest és a 2. harckocsi-hadsereg egységei a front tüzérségének és repülőerejének támogatásával visszaverte a rohamokat. Katonáink és tisztjeink helytállása, hősiessége feltartóztatta a fasisztákat.

Az ütközet harmadik napjának végére csaknem valamennyi fronttartalékot harcba vetettem, az ellenség pedig egyre újabb erőket alkalmazott főcsapásának irányában. Felkészülhettem rá, hogy megkísérli harcba vetni minden megmaradt eszközét, a passzív arcvonalszakaszokon tevékenykedő egységei gyengítésének árán is. Mivel

tartóztasssam fel? Ekkor kockázatos lépésre szántam el magam. A főirányba vezényeltem utolsó tartalékomat: a Kurszk körzetében álló Sz. I. Bogdanov tábornok 9. harckocsi-hadtestét, hogy dél felől fedezze a várost. A hadtest teljesen feltöltött magasabbegység volt: reménységünk és büszkeségünk.

Tudatában voltam, milyen következményekkel jár a manőver esetleges kudarca. Bal szomszédunk arcvonala repedezett. Abból az irányból, dél felől bármikor várnunk lehetett az ellenséges csapást. De segítségül elküldtük Vatutyinnak 27. hadseregünket. Számításba vettem azt is, hogy a szomszédos csapatok mögött ott áll a Tartalék Front, és válságos pillanatban a főhadiszállás majd segít Vatutyinnak.

Július 8-ra virradó éjszaka a 9. harckocsihadtest felvonult a főirányba.

Július 8-án 8 óra 20 perckor mintegy 300 ellenséges harckocsi – tüzérség, aknavetők, valamint a légierők támogatásával – Olhovatkától északnyugatra megrohamozta állásainkat a 13. és a 70. hadsereg csatlakozásán. Az ellenség betört a gyalogság harcrendjébe. Itt még menetből időben állásba tudott vonulni Rukoszujev ezredes 3. páncéltörő tüzérdandárja. A tüzérek közvetlen irányzású lövegeik tüzével fogadták a hitleristákat.

E harc feszültségének jellemzésére csak egy példát mondok el. G. I. Igisev százados ütege felé mintegy három tucat harckocsi közeledett. A tüzérek nem riadtak vissza az egyenlőtlen harctól. Megvárták, amíg a harckocsik 600–700 méterre megközelítik őket, akkor négy löveg tüzet nyitott, s tizenhét harckocsit semmisítettek meg. De a mi ütegünkből is csak egy löveg maradt, s mellette három ember. Ők hárman folytatták a tüzelést, és két további harckocsit lőttek ki. Az ellenség kénytelen volt visszavonulni. A rohamot valamennyi fegyvernem közös erőfeszítéseivel visszavertük. Ebben a harcban 8-án délután részt vettek a 9. harckocsihadtest egységei is.

Sikeresen visszavertük a rohamokat a front más arcvonalszakaszain is.

Az ellenség közben jobbszárnyunk egész arcvonalszakaszán tevékenykedett, megpróbált csapást mérni a 48. és a 13. hadsereg csatlakozására, de itt sem ért el eredményt.

Az ellenséges nyomás észrevehetően gyengülni kezdett. Július

11-én a fasiszta csapatok, miután óriási veszteségeket szenvedtek, beszüntették a támadást, anélkül, hogy sikert értek volna el. Hat nap alatt szakadatlan rohamok árán mindössze 6–12 kilométerre sikerült beékelődnie védelmünkbe.

A Központi Front csapatai tehát teljesítették a feladatot. Hősies ellenállással kimerítették az ellenség erőit, és meghiúsították támadását. A német fasiszta csapatok orjoli csoportosításának, amely az orjoli kiszögellésből támadott, nyolc gyalogos-, hat páncélos- és egy gépkocsizó hadosztállyal 3500 löveg és több mint 1000 repülőgép támogatásával nem sikerült áttörnie déli csoportja irányában, amely a kurszki kiszögellés déli alapvonalán igyekezett kiharcolni az áttörést.

Bal szomszédunk, a Voronyezsi Front ugyancsak megállította az ellenséget, amelynek itt 35 kilométerre sikerült beékelődnie. Vatutyinnak derekasan segítettek a főhadiszállás által létrehozott tartalékok. A Voronyezsi Front csapatait állandóan erősítették a Tartalék Front egységeivel. Majd pedig ez a Tartalék Front (akkor már mint Sztyeppi Front) támadásba ment át, és visszavetette az ellenséget korábbi állásaiba.

Nekünk nem kellett igénybe vennünk a főhadiszállás tartalékait, megbirkóztunk az ellenséggel nélkülük is. Egyes memoárírók és történészek ezt azzal próbálják magyarázni, hogy az északi csoportosítás, amellyel nekünk dolgunk volt, sokkal gyengébb volt a déli csoportosításnál, amely Vatutyin csapatai ellen támadott. Ha összehasonlítjuk a két csoportosítás erőit, kiderül, hogy a déli erősebb volt két páncéloshadosztállyal, de gyengébb volt három gyalogoshadosztállyal. Amint látjuk, ez egészen jelentéktelen különbség. És természetesen nem ezen fordult meg a dolog. A dolog magyarázatát másban kell keresni: a Központi Front célszerűbben csoportosította erőit. Mi azon az arcvonalszakaszon összpontosítottuk erőinket, amely a front csapatai szempontjából a legveszélyesebb volt. És az ellenség nem bírta leküzdeni az erőknek és eszközöknek ezt a koncentrációját. A Voronyezsi Front másképp oldotta meg a védelem feladatát: csaknem egyenletesen osztotta el erőit a védelem egész sávjában. Szerintem éppen ez volt az oka annak, hogy az ellenség, amely keskeny arcvonalszakaszon mért csapást (akárcsak nálunk), viszonylag nagy mélységben előnyomulhatott, s hogy megállíthassák,

jelentős erőket kellett bevonni a védelmi ütközetbe a főhadiszállás tartalékából.

A Központi Front csapatainak védelmi harcairól szólva szeretnék megemlíteni néhány jellemző mozzanatot. Mindenekelőtt szólnom kell a főhadiszállás képviselőjének szerepéről. Zsukov huzamos ideig tartózkodott a Központi Front vezérkarában az előkészítő időszakban, vele együtt oldottuk meg a védelmi harcok és az ellentámadás megszervezésének, valamint megvívásának elvi kérdéseit. Neki is szerepe volt abban, hogy Moszkvához benyújtott nem kevés kérésünket teljesítették. Közvetlenül a csata előestéjén pedig ismét hozzánk érkezett, s a már kibontakozó ütközet tetőfokán, július 5-én reggel, miután megismerkedett a helyzettel, jelentette Sztálinnak: a frontparancsnok biztos kézzel irányítja a csapatokat, s a feladattal önállóan is megbirkózik. Amikor megkapta az engedélyt, Zsukov rögtön el is utazott.

Minden bizonnyal Zsukov is arra a meggyőződésre jutott, hogy ilyen döntő pillanatokban hasznosabb, ha ő – mint a legfelsőbb főparancsnok első helyettese – a főhadiszálláson tartózkodik, ahol az összes szárazföldi és tengeri haditevékenység irányítása összpontosul, mintsem az egyik arcvonalszakaszon töltse drága idejét.

Törzsünk a harcok folyamán a legszorosabb kapcsolatot tartotta a vezérkarral, s pontról pontra tájékoztatta frontunk helyzetéről.

A kurszki csatával kapcsolatban ismét elgondolkoztam azon a kérdésen, hogy hol van a parancsnok helye. Sok tekintélyes parancsnok azon a nézeten volt akkoriban, hogy rossz az a hadsereg- vagy frontparancsnok, aki harc közben ideje nagyobb részét harcállás-pontján, a törzsben tölti, s úgy irányítja a csapatokat. Ezzel a nézettel nem lehet egyetérteni. Szerintem szabálynak kell tekinteni a következőt: a parancsnok helye ott van, ahonnan a legkönnyebben és legjobban tudja vezetni a csapatait.

Én a védelmi ütközet kezdetétől egészen a befejezésig ki sem mozdultam harcállás-pontomról. És csak ennek köszönhettem, hogy állandóan figyelemmel kísérhettem az események alakulását, és idejében reagálhattam a helyzet változásaira.

Az a véleményem, hogy ilyen bonyolult, gyorsan változó helyzetben a csapatokhoz való bármilyen célzatú kiszállás elvonhatja egy időre a frontparancsnokot a harc általános képétől, ennek következ-

tében pedig nem tud helyesen manőverezni az erőkkel, ami kudarccal fenyeget. Persze ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy a parancsnoknak állandóan a törzsben kell tartózkodnia. Nagy a jelentősége, ha a parancsnok megjelenik a csapatok között. De a mindenkori helyzet szabja meg, mi a helyes döntés.

A 28., a 13. és a 70. hadsereg csapatai az elért sikert kihasználva rövid, erőteljes csapással július 12-re visszavetették az ellenséget korábbi állásaiba. S még aznap támadásba ment át szomszédunk, a Brjanszki Front.

A Központi Front előtt is megnyílt a lehetőség, hogy július 15-én a jobbszárnyával előretörjön.

Ebben a főhadiszállás által kidolgozott hadműveletben a Brjanszki Fronttal egyidejűleg, amelynek már nem M. A. Rejtyer, hanem M. M. Popov vezérezredes volt a parancsnoka, részt vettek a Nyugati Front balszárny-hadseregei is, nevezetesen déli irányban mértek csapást. Velük szemben, északnyugatnak, Kromi irányában kellett támadniuk a Központi Front jobbszárnycsapatainak. A Brjanszki Front két csapást mért azzal a feladattal, hogy kettévágja az ellenség orjoli csoportosítását és átkarolja Orjolt északon és délen.

A hadművelet elgondolásának lényege tehát az volt, hogy szétforgácsoljuk az ellenséges csoportosítást, és részenként megsemmisítjük. De eközben nem vették figyelembe, hogy az ilyen tevékenység túlságosan szétaprózza saját erőinket is. Szerintem egyszerűbb és helyesebb lett volna, ha két nagy erejű főcsapást mérünk észak és dél felől Brjanszk irányában az orjoli kiszögellés alapvonalára. De ebben az esetben időt kellett volna hagyni, hogy a Nyugati Front és a Központi Front csapatai végrehajthassák a megfelelő átcsoportosítást. A valóságban viszont ismét fölösleges sietséggel jártak el, amit szerintem nem indokolt a kialakult helyzet. Ennek következtében a csapatok a döntő irányokban kellő felkészülés nélkül indultak meg. Gyors előretörés nem következett be. A hadművelet elhúzódó jelleget öltött. Ahelyett, hogy bekerítettük és megsemmisítettük volna az ellenséget, lényegében csak kiűztük az orjoli kiszögellésből. Pedig talán minden másképp alakult volna, ha valamivel később azután kezdjük el a hadműveletet, miután összpontosítottuk az erőket a két hatalmas erejű, Brjanszknál egyesülő összetartó csapás irányában.

Azt hiszem, azt sem vették eléggé figyelembe, hogy a német csa-

patok több mint egy éve tartózkodtak az orjoli hídfőben, s volt idejük rá, hogy itt szilárd, mélyen lépcsőzött védelmet építsenek ki. Az utóbbi időben az ellenség orjoli csoportosítását jelentősen feltöltötték magasabbegységekkel, amelyeket más arcvonalszakaszokról és nyugatról dobtak át ide. Igaz, ezek a csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek a támadás folyamán, de még ilyen állapotban is számottevően erősítették a hídfő védelmét. A hitlerista hadvezetőség a katonák harci kedvének fokozása érdekében a 2. páncéloshadsereg és a 9. hadsereg csapatait, amelyek az orjoli kiszögellést tartották Model vezérezredes parancsnoksága alatt, egyesítette. Model Hitler különleges bizalmát élvezte, s az a hír járta róla, hogy a védelem utolérhetetlen mestere. A „führer" e kitüntető bizalmát a rzsevszk–vjazmai hídfőben lezajlott hosszadalmas harcaival nyerte el a fasiszta vezérezredes. Kezünkbe került az a parancs, amellyel Model átvette a parancsnokságot. A parancs e szavakkal kezdődött: „Katonák, veletek vagyok!"

Amikor a Központi Front csapatai jobbszárnyukkal – vagyis ismét a 48., a 13. és a 70. hadseregekkel, amelyek a súlyos védelmi harcokban jelentősen meggyengültek – támadásba mentek át, lassan nyomultak előre, mert a hitleristák, jól berendezett terepszakaszaikat kihasználva, makacs ellenállást fejtettek ki. Csak lassan, egyik állást a másik után foglalva el, tudtunk előre haladni. Az ellenség mozgékony védelmet alkalmazott: amíg egyes egységei védekeztek, addig más csapatai új terepszakaszt foglaltak el 5–8 kilométerrel hátrább. Az ellenség újra meg újra páncélosccsapatokat vetett ellenlökésekbe, s harckocsija jócskán maradt. Emellett a németek védelmük belső vonalain nagymértékben manővereztek az erőkkel és az eszközökkel.

Nagy üggyel-bajjal haladtak előre a Brjanszki Front és a Nyugati Front csapatai is. Az ellenség védelmét egész mélységben nem bírták áttörni. Nem sikerült megbirkózniuk ezzel a feladattal a 3. gárdahadsereg és a 4. harckocsi-hadsereg csapatainak sem, amelyeket a főhadiszállás tartalékából kaptak.

E hadseregek egyike – a 3. gárda harckocsi-hadsereg, amely bizony elég szomorúan festett – hozzánk érkezett, hogy Kromi irányában használjuk fel. A hadsereg nagy veszteségeket szenvedett, s kudarcai kedvezőtlenül hatottak személyi állománya hangulatára, amiről mindjárt a harc első napján személyesen is meggyőződhettem.

A parancsnok P. Sz. Ribalko tábornok volt, akit 1926 óta ismertem. Én akkor tanácsadó voltam a mongol néphadseregnél, Ribalko pedig Ulan Batorban, a szovjet követség mellé rendelt önálló lovasszázad parancsnoka volt. Előbb politikai munkásként dolgozott, majd a megfelelő tanfolyamok elvégzése után parancsnoki beosztásba helyezték. Jó harcos, energikus parancsnok volt. Itt azonban sem ő, sem beosztottai nem tértek még magukhoz a Brjanszki Fronton vívott súlyos harcokból. A harckocsizóknak minden erőfeszítése ellenére sem sikerült leküzdeniük a hitleristák ellenállását. A fölösleges veszteség elkerülése végett kértem a főhadiszállást, hogy Ribalko harckocsi-hadseregét vonja ki tartalékba. A gárdaharckocsizók később, már a Voronyezsi Front állományában, nagyszerű haditetteket vittek véghez.

A támadás lassan fejlődött, s mint már említettem, mi és szomszédunk, a Brjanszki Front csapatai csak lassan, lépésről lépésre nyomultunk előre.

A partizánok értesülései szerint, amelyeket megerősítettek a foglyok vallomásai, az ellenség továbbra is egyre újabb magasabbegységeket dobott az orjoli hídfőre más arcvonalszakaszokról. Különösen erősítette a szárnyait, hogy így biztosítsa a kiszögellés csücskében védő csapatainak tervszerű visszavonulását.

Végül is három front – az északról és délről csapást mérő Nyugati Front és Központi Front, valamint a kelet felől támadó Brjanszki Front – közös erőfeszítéssel szétzúzta az ellenséges csapatok orjoli csoportosítását. Augusztus 5-én a Brjanszki Front hadosztályai felszabadították Orjolt. Augusztus 18-ra pedig a Központi Front csapatai a Brjanszki Fronttal együttműködve kiűzték a hitleristákat az egész orjoli kiszögellésből, és elérték a „Hagen" elnevezésű erős ellenséges terepszakaszt.

Augusztus 3-án támadásba mentek át a Voronyezsi Front csapatai is, melynek eredményeként augusztus 5-én elfoglalták Belgorodot. Orjol és Belgorod felszabadításának tiszteletére augusztus 5-én este Moszkvában eldördültek a Nagy Honvédő Háború történetében első tüzérségi díszössztüzek. A haza köszöntötte ezzel a Központi, a Voronyezsi, a Brjanszki, a Nyugati és a Sztyeppi Front csapatait, amelyek derekasan teljesítették harcfeladataikat.

Elérkezett a pillanat, amikor a kommunista párt által vezetett

szovjet nép és fegyveres erőinek harca gyökeres fordulatot hozott a háborúban. A kezdeményezés visszavonhatatlanul a szovjet hadvezetőség kezébe ment át. Az elkerülhetetlen vereség réme teljes nagyságában ott magasodott a hitleri birodalom előtt.

A nép hősies munkája eredményeképpen a szovjet hadsereg egyre több fegyverzetet és harci technikát kapott. Tökéletesebb lett a csapatok szervezete. A csapatok élére tapasztalt, harcokban edzett parancsnokok és politikai munkások kerültek. Az egész nép égett a vágytól, hogy minél előbb szétzúzza a gyűlölt ellenséget. A kurszki csata után a szovjet emberek már tudták: nincs messze ez az óra.

ELŐRE A DNYEPEREN TÚLRA!

Megérkezett a parancs, hogy készüljünk fel az új hadműveletre. A Központi Front azt a feladatot kapta, hogy támadjon délnyugati irányban Sosztka, Bahmacs, Nyezsin, Kijev felé, keljen át a Gyesznán és a Dnyeperen, a Voronyezsi Fronttal együttműködve foglalja el Kijevet. A két front sávhatára: Lokinszkaja vasútállomás, Tyerni, Krasznij Koljagyin, Icsnya, Kijev.

A főhadiszállás általános elgondolásának lényege ez volt: szétzúzni az ellenséges erőket a szovjet–német arcvonal déli szárnyán, felszabadítani egész bal parti Ukrajnát, menetből átkelni a Dnyeperen, és hídfőket létesíteni a folyó jobb partján. A feladat végrehajtásába öt frontot vontak be – a Központi, a Voronyezsi, a Sztyeppi, a Délnyugati és a Déli Frontot.

Tíz napot adtak a felkészülésre. Ez az idő természetesen rövid volt, de a támadást nem lehetett halogatni: az ellenség minden késlekedést felhasználhatott csapatai megerősítésére és a szilárd védelem kiépítésére. Nekünk már voltak adataink arról, hogy a hitleristák lázas sietséggel nagy erejű védelmi terepszakaszt rendeztek be a Dnyeper és a Szozs folyók vonalán, az úgynevezett Keleti Fal részeként. Belorusz és ukrán partizánok jelentették, hogy az ellenség ezen a terepszakaszon nagy iramban erődítési munkálatokat végez, csapatokat vonultat ide. Tehát körömszakadtáig védekezni fog.

Tudtuk, milyen nehéz és felelősségteljes feladatot kell megoldaniuk frontunk csapatainak, akik még ki sem pihenték magukat a kurszki csata után, s nem sikerült pótolniuk a veszteségeket sem. El kell látni őket élelmiszerrel, lőszerrel, takarmánnyal és üzemanyaggal. A raktárakat és az ellátó bázisokat igyekeztünk közelebb vinni a csapatokhoz. Antyipenko tábornok, a hadtápfőnök és apparátusa

mindent elkövettek, hogy a támadás során ne legyen fennakadás az utánpótlásban. Az eddigi tapasztalatok alapján biztos voltam benne, hogy a tábornok most is megbirkózik a feladattal.

A front parancsnoksága a kurszki harcok tapasztalataira támaszkodva a támadásban is nagy reményeket fűzött az erőkkel végrehajtandó nagy arányú manőverezéshez. Mivel át kellett kelnünk olyan nagy folyókon, mint a Gyeszna, a Szozs és a Dnyeper, Prosljakov tábornokot, a műszaki csapatok főnökét utasítottam, hogy teremtse elő a szükséges átkelőeszköz-tartalékot.

A Központi Front augusztus 26-án átcsoportosítás után megkezdte a támadást. A főcsapást Szevszk irányában mérték a 65. hadsereg és a jelentősen meggyengült 2. harckocsi-hadsereg csapatai. Az ő előnyomulásukat kellett elősegítenie a 48. és a 60. hadseregnek a csapásmérő csoportosítással szomszédos szárny-magasabbegységeik tevékenységével. Velünk együtt támadott bal szomszédunk, a Voronyezsi Front. Neki az volt a feladata, hogy zúzza szét az ellenséget Harkov körzetében, majd nyomuljon előre Poltava–Kremencsug irányában, és vegye birtokba a dnyeperi átkelőhelyeket.

Batov tábornok főirányban támadó 65. hadseregét megerősítettük a legfelsőbb főparancsnokság tartalékának 4. áttörő tüzérhadtestével. Batov csapatainak sávjában vetettük ütközetbe Sz. I. Bogdanov tábornok 2. harckocsi-hadseregét. Ebben az irányban kellett tevékenykedniük a 16. légi hadsereg főerőinek is.

A partizán felderítés adatokat juttatott el hozzánk az ellenséges védelemről. Sok értékes részletadatot közöltek velünk a helybeli lakosok is, akik az arcvonalon át jöttek hozzánk. Felderítő repülőgépeink légi felvételeket készítettek az ellenséges állásokról. Mindezek az adatok – a foglyok vallomásaival együtt – azt bizonyították, hogy erős, jól berendezett védelmi terepszakasz van előttünk, amelyet a 2. német hadsereg csapatai védenek. Ezeknek az állásoknak a peremvonala a Szev és a Szejm folyók mentén húzódott. A németek minden helységet ellenállási csomóponttá alakítottak át, és körkörös védelemre rendeztek be.

A támadás megindulásakor minden nehézséget számításba vettünk, de az az elszántság, amellyel az ellenség védekezett, felülmúlta minden várakozásunkat. Tüzérségünk fergeteges tüze és a szakadatlan légi csapások ellenére a hitleristák nemcsak hogy állásaikat nem

hagyták el, hanem még elkeseredett ellenlökéseket is indítottak. Harckocsik tucatjait küldték támadásba csapataink ellen, nyomukban géppisztolyosok sűrű láncaival, fölöttük tekintélyes légi kötelékekkel. A földön és a levegőben egyaránt szünet nélkül tombolt a harc.

Augusztus 27-én reggel kénytelenek voltunk megerősíteni a gyalogságot a 2. harckocsi-hadsereg erőinek egy részével. De még ugyanazon a napon az ellenség is további két gyalogos- és két páncéloshadosztályt dobott át Szevszkhez. A hitleristák – a veszteségekkel nem törődve – kétségbeesetten védekeztek. Batov csapatainak minden megtett lépés óriási erőfeszítésbe került. De nem lankadtak, szívósan nyomultak előre. Aznap estére a 65. hadsereg Bogdanov harckocsizóival együttműködve elfoglalta Szevszket. A sikert azonban nem sikerült továbbfejleszteni. Egymást érték a hitleristák ellenlökései. Mivel viszonylag keskeny arcvonalon mértünk csapást, az ellenség gyorsan megerősíthette ebben az irányban tevékenykedő csapatait más arcvonalszakaszok gyengítése árán, vagyis ugyanazt tette, amit mi a kurszki ívben a védelmi ütközetben. Azonban meg kellett fosztanunk őket ettől a lehetőségtől. Támadásunk második napján megparancsoltam Csernyahovszkijnak, a 60. hadsereg parancsnokának, hogy balszárnyán mérjen kisegítő csapást, s erre a célra szedjen össze minél több erőt.

Csernyahovszkij megértette elgondolásomat. A csapás körzetében igen gyorsan összpontosította néhány legerősebb hadosztályát, s még azt a kockázatot is vállalta, hogy jobbszárnyán egyes arcvonalszakaszok nyitva maradtak. És Csernyahovszkij csapatai nem megindultak, hanem megiramodtak, mert tudták, hogy egységeink a főirányban – a súlyos harcok eredményeképpen – a támadás négy napja alatt mindössze 20–25 kilométert jutottak előre, a Csernyahovszkij által jól megszervezett csapás viszont rögtön eredménnyel járt. A 60. hadsereg csapatai nem ütköztek számottevő ellenállásba, s messze előretörtek. A támadás sikerének elmélyítése céljából haladéktalanul megerősítettük Csernyahovszkij hadseregét a front tartalékaival, s légierőt is adtunk neki.

Augusztus 29-én a 60. hadsereg felszabadította Gluhovot. Teljesen világossá vált, hogy megtaláltuk az ellenség védelmének gyenge pontját. Ezt haladéktalanul, egyetlen órát sem vesztegetve ki kellett

használnunk. Elhatároztam, hogy a fő erőkifejtést a front balszárnyára helyezem át. A lehető leggyorsabban erőket és eszközöket csoportosítottunk át oda. A 13. hadsereget a front jobbszárnyáról kivontam, és bevetettem a 65. és a 60. hadsereg sávhatárán. Ugyanide dobtam át a 2. harckocsi-hadsereget is.

Csernyahovszkij pedig a támadást továbbfejlesztve augusztus 31-én estére már 60 kilométert nyomult előre, és az áttörést arcvonalban mintegy száz kilométerre szélesítette ki. Csernyahovszkij egységei Konotophoz közeledtek. Csapataink tehát már Ukrajna területén jártak.

Mozgósítottuk a front összes szállítókötelékeit, hogy csapatokat és technikát dobjunk át az áttörés körzetébe. Ismét segítettek a tapasztalatok, amelyeket a kurszki védelmi ütközetben szereztünk. Megtanultuk, hogyan kell gyorsan, jól manőverezni az erőkkel. Ezúttal ez nekünk sikerült jobban, mint az ellenségnek. A németek megértették, milyen veszélyes rájuk nézve csapataink konotopi irányú előnyomulása, és sürgősen ebbe az irányba dobták át tartalékaikat. De csapataink lavináját az ellenség minden erejének bevetése ellenére már nem tudta feltartóztatni.

A német fasiszta hadvezetőség most már egyre gyakrabban számította el magát. Most sem ismerte fel időben a helyzetet, és nem bírta kivédeni a csapást.

Csapatainknak a konotopi irányban végrehajtott gyors előnyomulása hozzájárult ahhoz, hogy a 65., majd a 48. hadsereg arcvonalszakaszain is siker szülessen. Mozgásba lendült az egész Központi Front. Batov hadserege az ellenséget lehengerelve, napról napra fokozta az előnyomulás ütemét. Csapatai leküzdötték a brjanszki és a hinyeli erődöket, s szeptember 5-én elfoglalták Szeregyina-Budát és Hutor Mihajlovszkijt, miután 125 kilométert törtek előre nyugati irányban. A hadsereg sok foglyot ejtett, s nagyszámú löveget, harckocsit, kézifegyvert és más hadianyagot zsákmányolt.

Megindult előre a 48. hadsereg is, együttműködve balról a 65. hadsereggel, jobbról pedig a Brjanszki Front balszárnycsapataival.

Előttünk hömpölygött a Gyeszna, ez a széles vízi akadály, amelyet az ellenség mint védelmi terepszakaszt próbált felhasználni. Mindenáron elejét kellett vennünk annak, hogy csapatai megkapaszkodjanak. Megparancsoltam Batovnak: gyorsítsa meg az előnyomu-

lást, menetből keljen át a folyón, és a 48. hadsereggel együttműködve foglalja el Novgorod–Szeverszkijt.

A főirányban N. P. Puhov tábornok 13. hadserege ugyancsak elérte a Gyesznát. Puhovnak megparancsoltam, hogy támadjon a folyó bal partja mentén, és keljen át rajta Csernyigovtól délre, majd utána törjön előre a Dnyeperhez, menetből keljen át rajta, és foglaljon hídfőt a nyugati parton Csernobil körzetében, a Tyetyerev folyó torkolatánál.

A 60. hadsereg csapatai, a szétvert ellenséget üldözve elsöpörték azokat a hitlerista egységeket, amelyek megpróbálták feltartóztatni előnyomulásukat, s szeptember 6-án elfoglalták Konotopot, újabb három nap múlva pedig Bahmacsot. Bahmacstól délre bekerítettünk és kétnapi harc után szétzúztunk négy ellenséges gyalogoshadosztályt. Csernyahovszkij csapatai szeptember 15-én, rövid harc után felszabadították Nyezsint. Kijev felé nyitva volt az út.

Bal szomszédunk, a Voronyezsi Front jobbszárny hadseregei ekkor még a Romni–Lohvica terepszakaszon harcoltak, balszárnyunk mögött 100–120 kilométerrel elmaradva. A két front csapatai közt óriási szakadék támadt. Csernyahovszkij kénytelen volt arra felhasználni erőinek egy részét, hogy biztosítsa széthúzódott szárnyát, s ezzel gyengítette csapásmérő csoportosítását.

Ez persze kellemetlen dolog. Másrészt viszont az a körülmény, hogy a 60. és a 13. hadsereg ilyen mélyen előretört Csernyikov és Kijev irányában, csábító távlatokat nyitott meg előttünk: lehetőségünk nyílott ugyanis arra, hogy csapást mérjünk annak az ellenséges csoportosításnak a szárnyára, amely a Voronyezsi Front jobbszárnycsapatai ellen harcolt és feltartóztatta azok előnyomulását. Ily módon megakadályoztuk volna, hogy az ellenség visszavonja csapatait a Dnyeper mögé, elősegítettük volna szomszédunk előnyomulását, s közös erővel sikerült volna elfoglalnunk Kijevet. Javaslatomat megvitatták, de nem fogadták el. Sőt, szemrehányást kaptam azért, mert Csernyahovszkij az én engedélyemmel elfoglalta Prilukit, amely kívül esett sávhatárunkon.

Minthogy balszárnyunk egyre jobban széthúzódott, a főhadiszállás kérésemre a tartalékából átadta nekünk P. A. Belov tábornok 61. hadseregét, amelyet hamarosan be is vetettünk a 65. és a 13. hadsereg között a csernyigovi irányban. Ennek eredményeképpen jelentő-

sen szűkíthettük a 60. hadsereg támadási sávját, ami meggyorsította e hadsereg előnyomulását Kijev irányában. Ott voltam Csernyahovszkijnál közvetlenül azután, hogy csapatai felszabadították Nyezsint. A katonák és a tisztek lelkes hangulatban voltak. Fáradságot nem ismerve törtek volna előre. Valamennyiüknek egyetlen vágya volt: részt venni az ukrán főváros felszabadításában. Csernyahovszkij maga is ilyen hangulatban volt. Minden cselekedetében az a törekvés vezette, hogy minél hamarabb eljusson Kijevig. És ebből a vágyból valóban sokat meg is valósított. A 60. hadsereg csapatai a szétzúzott ellenséges hadosztályok maradványait útjukból félresöpörve, gyorsan törtek előre, s már az ukrán főváros megközelítési útjain jártak.

Annál nagyobb volt csalódásom, amikor szeptember második felében a Központi Front és a Voronyezsi Front közti sávhatárt a főhadiszállás rendeletére északi irányban feljebb helyezték át, és Kijev ezzel a szomszéd sávjába került! Ezzel a mi főirányunk Csernyigov lett.

Kötelességemnek tartottam, hogy telefonáljak Sztálinnak. Mondtam, nem értem a sávhatár módosításának okát. Sztálin röviden válaszolt: Zsukov és Hruscsov elvtársak ragaszkodtak ehhez, ők ott vannak, ők jobban látják. Ettől a választól egyáltalán nem lettem okosabb. De a további tisztázásra nem volt sem idő, sem különösebben szükség.

A támadás sikeresen fejlődött. Csapataink menetből átkeltek a Gyesznán, szeptember 21-én elfoglalták Csernyigovot. A 13. hadsereg pedig már kijutott a Dnyeperhez, s szeptember 22-én megkezdte az átkelést Mnyevo–Csernobil–Sztasev (Kijev É) arcvonalszakaszon. Katonáink a hitleristák ellenállását leküzdve, a parton talált csónakokat, tutajokat, hordókat felhasználva, parancsnokaik vezetésével széles arcvonalon hozzákezdtek az átkeléshez, amit mi a partról jól szervezett tüzérségi tűzzel biztosítottunk. A lövegek fedett tüzelőállásokból és közvetlen irányzással egyaránt tüzeltek. Lőttek a partra kiérkezett harckocsik is. Csata- és vadászrepülőgépek a levegőből támogatták a földi csapatokat. Az előrevetett gyalogos alegységek gyorsan átkeltek a túlsó partra, megvetették a lábukat, s visszaverték az ellenség rohamait, amelyekkel a folyóba igyekezett szorítani őket. A gyalogosokkal együtt keltek át a Dnyeperen a tüzértisztek

is, akik most már a hídfőből irányították az ütegek tüzét. Az előrevetett osztagok fedezete alatt most már egyre több ember kelt át a jobb partra. Csapataink létszáma a hídfőben gyorsan növekedett. A meglepett ellenségnek nem maradt ideje rá, hogy az átkelés megakadályozásához elegendő erőt dobjon át ide.

Ahogy nőtt a hídfőbe átjutott osztagok, egységek, majd pedig a megerősítő eszközökkel ellátott magasabbegységek száma, a csapatok előrelendültek, s kiszélesítették a birtokba vett területet. September 23-án a 13. hadsereg már 35 kilométer mély és 30–35 kilométer széles hídfőt foglalt el a nyugati parton.

Innen délre keltek át a Dnyeperen a 60. hadsereg csapatai a Tyetyerev-torkolat–Dimer arcvonalszakaszon. Szeptember 30-ra itt is 12–15 kilométer mély és 20 kilométer széles hídfőnk volt. Csernyahovszkijnak megparancsoltam, hogy mélyítse ki az elfoglalt hídfőt, s Kijevet megkerülve támadjon nyugati és délnyugati irányban. De a hadseregparancsnokot mágnesként vonzotta Kijev. S Csernyahovszkij a főcsapást délnek mérte, a Dnyeper mentén, szem elől téveszt-ve, hogy az ellenség a legkönnyebben éppen ebben az irányban tudja megszervezni az ellenállást. Ezt elősegítették mind a terepviszonyok, mind a város közelsége, hiszen az ellenség Kijevből harcba vetette az összes rendelkezésére álló erőket.

Csernyahovszkijnak azért, mert mindenáron Kijevhez igyekezett közelebb jutni, nem sikerült mélyítenie a hídfőt. Néhány nap elveszett a meddő rohamokban. Az ellenség kihasználta ezt a késlekedést, erőket vont a fenyegetett irányba, és megállította egységeink előnyomulását. Nem sikerült szélesíteni a hídfőt a part mentén sem.

A 13. hadseregtől északra a 61. hadsereg a csernyigovi irányban fejlesztette a támadást. Az ellenség nyomában leküzdötte a Sznov folyót, elérte a Dnyepert, és az erők egy részével átkelt rajta, kis hídfőt foglalva a nyugati parton Nyivka Glusec körzetében.

A 65., és a 48. hadsereg átkelt a Gyesznán, és a gomeli irányban harcolt, leküzdve a hitleristák egyre erősödő ellenállását. Ez azért is nehéz volt, mert az ellenség nagymértékben kihasználta a terep nyújtotta lehetőségeket, a hatalmas erdőségeket, az ingoványos terepszakaszokat és az összefüggő mocsarakat. Ezeknek a hadseregeknek nehéz feladat jutott osztályrészül, de a csapatok önfeláldozóan teljesítették ezt a feladatot, s mindent elkövettek, hogy minél hamarabb

leküzdjék a nehéz terepet. Ezt azonban csak szeptember végére sikerült elérniük. A 65. hadsereg Gomeltől északra kijutott a Szozs folyóhoz, s szinte vele egyidőben ért a folyóhoz a 48. hadsereg is.

Szeptember végére tehát a Központi Front jobbszárnycsapatai kijutottak a Szozshoz, és az átkelésre készültek, a balszárnycsapatai – a 61., a 13. és a 60. hadsereg – pedig ez időre hídfőket foglaltak, és szilárdan tartották a Dnyeper nyugati partján. A főhadiszállás által kitűzött feladatot tehát hiánytalanul teljesítettük.

Balszárnycsapatainknak a kijevi irányban végrehajtott gyors előnyomulása arra kényszerítette az ellenséget, hogy gyorsan visszavonja a Voronyezsi Fronttal szemben tevékenykedő hadosztályait. Ez nagy segítség volt szomszédunk számára. És mégis kár, hogy nem engedélyezték nekünk, hogy a 60. hadsereg egységeinek előnyös helyzetét kihasználva csapást mérjünk az ellenséges csapatok szárnyára és hátába. Hiszen ily módon nemcsak a szomszédnak nyújtott segítségünk vált volna hatékonyabbá, hanem azt is megakadályoztuk volna, hogy az ellenség visszavonja csapatait a Dnyeper mögé.

A főhadiszállás október 5-én megparancsolta, hogy Puhov 13. hadseregét és Csernyahovszkij 60. hadseregét arcvonalszakaszaikkal együtt adjam át a Voronyezsi Frontnak.

Amikor közvetlen vonalon felhívtam a főhadiszállást, Sztálin azt mondta, hogy a Központi Front teljesítette feladatát. Frontunk nevét Belorusz Frontra változtatták, és új feladatokat kaptunk.

Nem jártak sikerrel a Voronyezsi Frontnak azok a kísérletei, hogy a Kijevtől délre levő kis bukrini hídfőből – a Dnyeper-könyökből – bontakoztasson ki támadást. A főhadiszállás ezért kénytelen volt leállítani itt a harctevékenységet, hogy a csapatok jobban felkészülhessenek Kijev felszabadításánál nagyobb arányú hadműveletre. És ez az elhatározás teljesen helyes volt. A csapatok óriási utat tettek meg, elfáradtak, erősen széthúzódtak, a hadtáp elmaradt. A főhadiszállás időt adott az erők átcsoportosítására, a hadtáp és a technika előrevonására, hogy a front jobban előkészíthesse a támadást.

Mi is készülni kezdtünk az új feladatok megoldására, mégpedig a csapatok támadása közben.

A gondból mindenkinek bőven jutott. De talán a hadtáp dolgozóinak volt a legtöbb gondjuk. Ezt megelőzően ugyanis összes anyagi alapjaink, kórházaink, raktáraink, javítóműhelyeink a Kurszk–

Lgov–Konotop–Bahmacs vasútvonal mentén összpontosultak. Most ezt az egész óriási birodalmat át kellett telepíteni északra, a gomeli irányba. Mégpedig gyorsan, hogy ne ismétlődjön meg az, ami a kurszki csata előtt előfordult, a gépkocsikra tehát nem számíthattunk. A harcok közben súlyosan megrongálódott vasúti szárnyvonalak átbocsátó képessége igen alacsony volt.

Az egész haditanács a szállítás problémájával foglalkozott. Kiszámítottuk, mit kell átdobnunk elsősorban. Hatalmas számokat kaptunk. 7500 vagon rakománnyal számoltunk, az pedig több mint 200 szerelvény! És akkor a harcoló csapatok folyamatos szükségleteit még nem is vettük számításba. És bizony harcoló csapataink állandóan lőszert, élelmet, üzemanyagot követeltek.

Szerencsénkre, frontunk hadtápfőnökségén tapasztalt, dolgukat értő munkatársak gyűltek össze. Csodálattal és hálásan emlékezem I. M. Karmanov tábornokra, a törzsfőnökre, N. K. Zsizsin tábornokra, a front hadtápbiztosára, A. G. Csernyakov tábornokra, a közlekedési csoport főnökére, A. J. Barabanov tábornokra, az egészségügyi csoport főnökére, N. M. Snajgyer tábornokra, az állategészségügyi szolgálat főnökére, N. I. Lozskin ezredesre, az üzemanyagellátó osztály vezetőjére, P. Sz. Vajzman ezredesre, a gépkocsi-csoportfőnökre. Beosztottaik százaival és ezreivel együtt fáradhatatlanul dolgoztak. Nagy és jól összefogott kollektíva volt ez, amelyet kitűnően vezetett N. A. Antyipenko tábornok, hadtápfőnök. Antyipenkónak nagy segítséget nyújtott M. M. Sztahurszkij tábornok, a front haditanácsának a hadtápfőnökséghez beosztott tagja.

A front haditanácsának irányításával gondosan kidolgozták, és – minden nehézség ellenére sikeresen! – végrehajtották a hadtáp áttelepítésének tervét.

A háborút erősen megsínylette az ország gazdasági élete. A begyűjtő szervek képtelenek voltak megbirkózni a rendkívül megszaporodott munkával. Funkcióik egy részét kénytelen volt átvállalni a hadra kelt hadsereg. A központ kötelezett bennünket, hogy segítsünk a helyi szerveknek az élelmiszer és a takarmány begyűjtésében. Magunk is tudatában voltunk annak, hogy ez elengedhetetlen. A fegyverviselésre alkalmas férfiak szinte kivétel nélkül a frontra mentek. A kolhozokban és a szovhozokban csak nők, öregek és gyerekek maradtak. Hősiesen dolgoztak, de a munkaerőhiányt nem mindig sike-

rült pótolni. A nyárutón 250 tiszt parancsnoksága alatt 27 ezer harcosunkat küldtük dolgozni az Orjol, Szumi, Csernyigov, majd Gomel területi kolhozok és szovhozok földjére. A betakarításban segítettek. A front által rendelkezésre bocsátott 200 gépkocsi szállította a kicsépelt gabonát a malmokba, onnan pedig a front raktáraiba.

Magunk gyűjtöttük be a húst is Balasov, Penza és Szaratov területén, csapatainktól 600–1000 kilométerre. 75 ezer szarvasmarhát gyűjtöttek össze a kolhozok és a szovhozok a Központi Front számára. A marhákat lábon hajtották utánunk – a vasúti szállítást amúgy is túlterhelték más feladatok. A katonák százai váltak hosszú időre csordássá.

Persze mindez még inkább megnehezítette hadtápunk munkáját. Köszönet illeti a helyi hatóságokat, a párt- és Komszomol-szervezeteket, a kolhozparasztokat, a szovhozok munkásait, hogy erejüket nem kímélve segítették a frontot. Képviselőink mindenütt lelkes támogatásra találtak. A front élelmiszerszükségletének előteremtésében végzett közös munka is erősítette a szovjet dolgozók és a katonák harci barátságát.

BELORUSZ FÖLDÖN

Minthogy a 13. és a 60. hadsereget át kellett adnunk a Voronyezsi Frontnak, fölvetődött az a kérdés, mi történjék a front megerősítő eszközeivel, amelyek éppen e főcsapást mérő csapataink tevékenységének irányában voltak. Ezeket az eszközöket nem adhattuk át, mivel nélkülük nem láthattunk hozzá az új feladat végrehajtásához. Ugyanakkor nagyon nehezen szántuk rá magunkat, hogy gyengítsük ezeket a hadseregeket. Az lenne jó, ha az átcsoportosításra nem vesztegetnék az időt, s rögtön kihasználnák Puhov és Csernyahovszkij csapatainak a Dnyeper nyugati partján kivívott kedvező helyzetét, megerősítenék őket harckocsikkal és tüzérséggel, s csapást mérnének Kijevre észak felől, amíg az ellenségnek nem sikerült nagy erőket oda vonnia . . .

Moszkvából telefonált A. I. Antonov tábornok, s közölte, hogy a főhadiszállás a véleményemre kíváncsi: rendezzenek-e díszössztüzet a front Dnyeperen átkelt csapatainak tiszteletére?

Azt válaszoltam, hogy szerintem várni kell a díszössztűzzel: nem célszerű a német parancsnokság figyelmét idő előtt felhívni. De a Kijev elleni csapást nem ártana még egyszer megfontolni. Antonov azt tanácsolta, hogy megfontolásaimat jelentsem közvetlenül a legfelsőbb főparancsnoknak. Ezt azon nyomban meg is tettem. Sztálin azt válaszolta, hogy a kijevi irányban harcoló csapatok tevékenységének kérdése, mint ismeretes, már eldőlt, már késő a döntést módosítani. Ami a front eszközeit illeti, azokat tartsuk meg magunknak, Puhovnak és Csernyahovszkijnak csak a szervezetszerű eszközöket hagyjam meg, s az átadástól kezdve a Voronyezsi Front fog gondoskodni ezekről a hadseregekről. A díszössztűzzel kapcsolatban viszont igazam van, jobb lesz még várni vele.

Elbúcsúztunk hát Csernyahovszkijtól és Puhovtól, a két kiváló hadseregparancsnokunktól és csapataiktól. Helyettük a felszámolt Brjanszki Front állományából három hadsereget kaptunk arcvonalszakaszostul: I. V. Bolgyin tábornok 50., A. V. Gorbatov tábornok 3. és V. J. Kolpakcsi tábornok 63. hadseregét.

Addigra ezek a hadseregek – az ellenséges csapatokat üldözve – elérték a Szozs folyót (erőszakos átkelés után), néhány hídfőt foglaltak a nyugati parton. Vagyis lényegében egy vonalba kerültek frontunk jobbszárnyával. Ily módon fölöslegessé vált, hogy kerülőúton dobjunk át csapatokat. Fő célunk az volt, hogy az ellenség ne jusson lélegzethez.

Frontunk csapatai már belorusz földön harcoltak. Az embereket nem kellett serkentenünk: mindenki önfeláldozóan harcolt, s arra törekedett, hogy minél előbb kisöpörje a fasiszta megszállókat hazánk területéről.

Pedig a támadás folytatása egyre nehezebbé vált. Az egységek a súlyos harcok után megritkultak. A feltöltést a kórházakból kaptuk – a felgyógyult sebesültek visszatértek csapattestükhöz. Jelentős feltöltési forrás volt az is, hogy a felszabadított területek férfilakosságát behívtuk katonai szolgálatra. A csapatokat az ország egyre bőségesebben ellátta fegyverrel és harci technikával, de ember még mindig nem volt elég.

Amikor megkezdtük Belorusszija felszabadítását, a hadművelet megindítása előtt az erőket sávunk tengelyéhez közelebb csoportosítottuk át. Parancsnoki harcállláspontunk áttelepült Novo-Belicába, a gomeli irányba. Ugyanott ütötte fel székhelyét Belorusszija kormánya és a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottsága is.

Gyorsan felvettük a kapcsolatot a front állományába került új csapatokkal. K. F. Tyelegin meg én útra keltünk, hogy a helyszínen ismerkedjünk meg a csapatokkal. P. K. Ponomarenko, a front haditanácsának tagja, Malinyinnel együtt a belorusz partizánokkal teremtett kapcsolatot. A partizánok nagy erőt képviseltek, s tervet kellett kidolgoznunk arra vonatkozóan, hogyan működünk együtt velük a hadműveletben. Ebben felbecsülhetetlen segítséget nyújtott nekünk Ponomarenko elvtárs, a Partizánmozgalom Törzsének főnöke és a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára.

Amikor megérkeztünk az 50. hadsereghez, az egységek súlyos

harcban álltak: átkeltek a Szozson, bővítették az elfoglalt hídfőket a folyó nyugati partján, ahol elfoglalták Kricsevet, Csirikovot és sok más helységet. A jobbszárnycsapatok átkeltek a Pronya folyón, és visszaverték a mogiljovi irányból végrehajtott német ellenlökéseket. A hadsereg a nagy létszám- és eszközhiány ellenére erős volt. Különösen nagy hiány volt tüzérségi lőszerben, ami lasssította a csapatok előnyomulásának ütemét.

A. V. Gorbatov 3. hadserege a Szozs nyugati partján ugyancsak a hídfők kiszélesítéséért harcolt. A hadsereg csapatai ezt megelőzően súlyos harcok közepette nagy utat tettek meg nehezen járható terepen. Az emberek elfáradtak, az egységek és a magasabbegységek erősen megritkultak, de harcképességük ennek ellenére töretlen volt, a sikerek szárnyakat adtak a harcosoknak és a parancsnokoknak. A hadseregparancsnok és törzse feladatának magaslatán állt, tudatában volt, hogy az adott körülmények közt szó sem lehet lélegzetvételi szünetről.

Gorbatov tábornok igen jó benyomást tett rám. Merész, de megfontolt parancsnok, Szuvorov szenvedélyes követője: a hadműveletekben mindennél fontosabbnak tartotta a meglepést, a gyorsaságot, az ellenség szárnyaira és hátába irányuló nagy csapásokat. Gorbatov minden tekintetben Szuvorovot követte: elutasított minden kényelmet, s legénységi konyháról étkezett.

A szuvorovi elveknek Gorbatov nagy hasznát vette a harcban. De néha túlságosan mereven, a megváltozott körülmények figyelembe vétele nélkül értelmezte őket. A Nagy Honvédő Háború idején a tömeghadseregek és az összefüggő arcvonalak korában nem olyan egyszerű dolog az ellenség szárnyaira és hátába kerülni. Az ellenséges állások áttöréséhez olykor nem elegendő egy hadsereg ereje, óriási méretű hadműveleteket kell folytatni, amelyekben egyidejűleg több front vesz részt. Éppen akkor is ilyen nagy méretű hadművelet volt folyamatban, amelyben Gorbatov hadseregének meglehetősen szerény szerep jutott: az volt a feladata, hogy másodrendű arcvonalszakaszon tevékenykedve vonja magára az ellenség erőit, amikor a front fő csoportosítása csapást mér a döntő irányban.

Gorbatov már elismert parancsnok volt, s amikor megkapta a parancsot a támadásra, mindent elkövetett, hogy teljesítse a feladatot, de a helyzet úgy alakult, hogy minden igyekezete ellenére sem tudta

azt az eredményt elérni, melyet szeretett volna. S akkor a hadseregparancsnok kijelenti, hogy a frontparancsnok helytelenül használja fel hadseregét. Én elolvastam panaszát, és felküldtem a főhadiszállásnak.

Alekszandr Vasziljevics ezzel az eljárással csak nőtt a szememben. Meggyőződtem róla, hogy valóban rátermett, reálisan gondolkodó katonai vezető, aki szenvedélyesen szereti hivatását, s felelősséggel oldja meg feladatát. Mivel a főhadiszállástól nem érkezett válasz, magam szántam rá magam, hogy – a kialakult szokásokkal ellentétben – megmagyarázzam a hadseregparancsnoknak, milyen szerep vár hadseregére ebben a konkrét helyzetben. Gorbatov megköszönte felvilágosításomat, és biztosított, hogy a feladatot a lehető legjobban végre fogja hajtani.

Levelének azonban meglett az eredménye. A főhadiszállás ettől kezdve részletesebben informált bennünket terveiről, s időben közölte velünk, milyen szerepet szán csapatainknak e tervek végrehajtásában.

Gorbatov hadseregparancsnok pedig a másodrendű arcvonalszakaszon is kitett magáért. A 3. hadsereg a legkedvezőbb pillanatban váratlan csapással felmorzsolta a vele szemben álló ellenséges egységeket, és a németek sarkában kelt át a Dnyeperen. De erről később még lesz szó.

A legnagyobb nehézséget a lőszerhiány okozta. Utánpótlási vonalaink széthúzódtak, megnyúltak. A vasutakat az ellenség lerombolta, s még nem volt idő helyreállításukra. A Vörös Hadsereg hadtápja nem tudott lépést tartani a gyors ütemben előretörő csapatokkal. A lőszerutánpótlás igen szegényes volt, s amit a front szállítóeszközeivel a tűzvonalba lehetett szállítani, azt elsősorban a főcsapást mérő balszárnycsapatoknak juttattuk.

Amikor A. V. Gorbatovnak a feladatot adtam, magamnak is rosszul esett, hogy hadserege számára nem biztosíthatom a szükséges mennyiségű tüzérségi gránátot és aknát. A hadseregnek be kellett érnie a korábbi „éhség-fejadaggal". A helyzet viszont megkövetelte, hogy a hadsereg folytassa az aktív harctevékenységet, magára vonjon minél több ellenséges erőt, és ezzel biztosítsa a főirányban tevékenykedő csapatok támadását.

V. J. Kolpakcsi tábornok 63. hadserege a Szozs folyón való átke-

lésre készült. A hadseregnek nem sikerült menetből leküzdenie ezt a vízi akadályt. A csapatok fáradtsága ebben is megmutatkozott. De ezért a hangulat lelkes volt. Az emberek tudatában voltak, hogy sok nehézség vár rájuk, s tevékenyen készültek az új harcokra. A hadsereg egészében véve jó benyomást tett rám.

A főirányban, ahol a front főerőkifejtése összpontosult, P. L. Romanyenko 48. hadserege súlyos harcokat vívott közvetlenül Gomelnél, amelyet az ellenség erős támponttá változtatott. Romanyenko csapatainak a Gomeltől délre támadó 65. hadsereggel együttműködve sikerült átkelniük a Szozson, s megérkezésünkkor a birtokba vett hídfőt nagy nehézségek árán bővítették.

Batov 65. hadserege is megrekedt itt, a Szozs és a Dnyeper folyamközben, szívós harcokat vívott az erdős-mocsaras terep nehéz viszonyai között. Az ellenség felismerte, mivel fenyegeti gomeli csoportosítását a folyamközben tevékenykedő csapataink támadása, s ezt az arcvonalszakaszt újabb egységekkel megerősítette.

Mivel Gomelnél elakadtunk, kénytelenek voltunk sürgősen más megoldást keresni. A megoldást hamarosan meg is találtuk. Elhatároztuk, hogy a csapást még inkább délre helyezzük át. A folyamközben csak a 48. hadsereg egységeit hagytuk azzal a feladattal, hogy aktív harctevékenységgel kössenek le minél több ellenséges erőt, miközben a 65. hadsereg csapatai a 61. hadsereggel együttműködve csapást mérnek a Dnyeper alsóbb szakaszán, a Lojev–Radul arcvonalszakaszon.

P. J. Batov igen lelkesen fogadta ezt a döntést, és nyomban munkához látott. Nem volt könnyű dolga: álcázva kellett visszavonnia a csapatait a Szozs nyugati partjáról a keleti partra, át kellett dobnia őket az új körletbe, hogy megkezdjék az átkelést a Dnyeperen. Az előkészítésre mindössze hat napot kapott, többet nem adhattunk: drága volt minden óra. S a csapatok e rövid idő alatt megbirkóztak a feladattal. P. I. Batov hadseregparancsnok, I. Sz. Glebov törzsfőnök, N. A. Ragyeckij, a hadsereg haditanácsának tagja, minden új iránt fogékony, fáradhatatlan emberek, s ők minden részletében kidolgozták a csapatok manőverét: a hadseregparancsnok az átcsoportosítást álcázandó egy hadtestet a folyamközben hagyott azzal a feladattal, hogy a lehető legnagyobb mértékben nyugtalanítsa a hitleristákat, s vonja magára figyelmüket. A 19. lövészhadtest, amelynek

D. I. Szamarszkij tábornok volt a parancsnoka, ragyogóan oldotta meg ezt a feladatot.

Most már a 65. hadsereg tevékenységétől függött az egész front sikere. Ezért neki adtuk át a front összes megerősítő eszközeit. Azzal a céllal, hogy az ellenség figyelmét eltereljük fő csapásunk irányáról, az 50. és a 3. hadseregnek megparancsoltam, hogy október 12-én a saját arcvonalszakaszán menjen át támadásba. Fájt a szívem, amikor ezt a feladatot adtam nekik, mivel tudtam, milyen kevés eszköze volt ehhez Bolgyinnak és Gorbatovnak, de ezt követelte a közös érdek, s vállalnunk kellett minden áldozatot.

Amint előre láttuk, az 50. és a 3. hadsereg támadása kezdetben csekély sikert hozott, de az ellenség már a harmadik napon újabb erőket dobott át ebbe az irányba, ellentámadásba ment át, és egységeinket visszaszorította megindulási helyzetükbe. Egységeink szerencsére meghiúsították az ellenségnek azt a próbálkozását, hogy továbbfejlessze a sikert. Nem sikerült kicsikarniuk a fordulatot a 63. hadsereg csapatainak sem. Nem bírták kiszélesíteni a Szozs nyugati partján Gomeltől északra elfoglalt hídfőt, sőt alig bírták tartani, miközben visszaverték az ellenség ádáz rohamait.

Október 15-én azonban támadásba lendültek a 65. hadsereg csapatai a lojevi irányban, s ez a támadás rögtön sikerrel járt. Bár a hitleristák a Dnyeper magas nyugati partján előnyös állásokat tartottak, és makacs ellenállást tanúsítottak, egységeink átkeltek a folyón, elfoglalták Lojevet, az ellenségnek ezt az erős támpontját, és feltartóztathatatlanul törtek előre. Megindultak a 61. hadsereg egységei is, amelyek Lojevtől délre, a Dnyeper nyugati partján tevékenykedtek.

A front jobbszárnycsapatai aktív harctevékenységükkel az ellenség jelentős erőit kötötték le, s ezért a hitleristák nem bírtak egységeket átdobni a lojevi irányba, hogy megakadályozzák az áttörést. Most viszont, amikor kialakult az a veszély, hogy csapataink a németek egész gomeli csoportosításának hátába jutnak, az ellenség kénytelen volt megkezdeni a Szozs és a Dnyeper folyamközében tevékenykedő egységeinek kivonását. A 48. hadsereg csapatai ezt kihasználva elsöpörték az ellenséges fedezőosztagokat, s jelentősen előrenyomultak. Szamarszkij 19. lövészhadteste Lojevtől északra átkelt a Dnyeperen, és megindult Recsica felé, így biztosítva 65. had-

seregének jobbszárnyát. A Dnyeper nyugati partján javította helyzetét a 61. hadsereg is, miután főerőit átdobta a keleti partról.

Ha figyelembe vesszük a nehéz terepviszonyokat, a jelentős víziakadályokkal átszeldelt terepet, a megerősített ellenséges védelmi terepszakaszokat, többek közt a hírhedt Keleti Falat, frontunk balszárnycsapatai nagy sikert értek el azzal, hogy a Dnyeper nyugati partján 40 kilométer széles és mintegy 20 kilométer mély hídfőt foglaltak el. Ez a hídfő most az ellenség egész gomeli csoportosítását fenyegette, s a hitleristák kénytelenek voltak erőket vonni ide más arcvonalszakaszokról, amelyeknek védelme ennek következtében gyengült. A fasisztáknak sikerült rendezetten elfoglalniuk erődítményeik második vonalát, mely a Dnyepertől 20–25 km-re húzódott. Csapatainknak nem sikerült menetből leküzdeniük ezt a terepszakaszt. Az ellenség viszont egyre nagyobb erőkkel hajtott végre ellenlökéseket, hogy visszaállítsa a helyzetet ezen a szakaszon. A felderítés adatai mindenben igazolták, hogy az ellenséges terepszakasz itt roppant erős.

Elhatároztuk, hogy ideiglenesen beszüntetjük a támadást. A 65. és a 61. hadseregnek megparancsoltam, hogy szilárdan vesse meg lábát az elért terepszakaszon, s összes hadosztályát vigye az első lépcsőbe. Eközben átdobtuk a lojevi hídfőbe a front tartalékait: M. F. Panov 1. Doni gárda-harckocsihadtestét, B. Sz. Baharov 9. harckocsihadtestét, V. V. Krjukov és M. P. Konsztantyinov lovashadtesteit, N. V. Ignatov áttörő tüzérhadtestét. A 48. hadsereg folytatta főerőinek átdobását a Dnyeper nyugati partjára, javítva ezzel megindulási helyzetét a Recsica elleni támadáshoz. I. I. Fegyuninszkij 11. hadserege, amelyet a Legfelsőbb Főparancsnokság tartalékából adtak át nekünk, a 63. hadsereggel együtt arra készült, hogy Gomeltől északra csapást mérjen Zslobin irányában.

Úgy döntöttünk, hogy a főcsapást most is a front balszárnycsapatai mérik, s ezért ott összpontosítottuk a főerőket és az eszközök zömét. A balszárnycsapatok azt a feladatot kapták, hogy a lojevi hídfőből kiindulva lendüljenek támadásba, törjék át az ellenséges védelmet, foglalják el Recsicát, Vasziljevicsit, Kalinkovicsit, és jussanak ki az ellenség gomeli csoportosításának hátába. A csapásmérő csoportosításnak körülbelül november 10-én kellett megindítania a támadást. Eddig az időpontig el kellett végezni a hadművelet gon-

dos előkészítését. A legnagyobb nehézségek továbbra is az ellátásban, különösen a lőszer utánpótlásban jelentkeztek.

A terv kidolgozásában igen nagyszámú kollektíva vett részt. A front törzse előbb elvégezte a számításokat. A hadművelet előkészítésében közvetlenül részt vettek Ponomarenko és Tyelegin, a haditanács tagjai, Malinyin törzsfőnök, Kazakov, Orjol, Prosljakov, Makszimenko és Antyipenko fegyvernemi, illetve hadtápfőnökök. A feladatokat ezután részletesebben kidolgoztuk a hadseregparancsnokokkal, akik P. I. Batov parancsnoki harcálláspontján gyűltek össze. A hadművelet előkészítésének ezt a rendszerét – ha az idő megengedte – mindig megtartottuk.

Közben persze a harctevékenység nem szünetelt arcvonalunkon. Egységeink szívós harcot folytattak a hídfő megtartásáért és kiszélesítéséért, azért, hogy javítsák megindulási helyzetüket a küszöbönálló támadáshoz.

A szomszédos Nyugati Front csapatai eközben sikeresen folytatták az előnyomulást, elérték Leninót, Bribint. Itt a hitleristák szervezett ellenállásába ütköztek, és kénytelenek voltak megállni.

Bal szomszédunk, az 1. Ukrán Front (a korábbi Voronyezsi Front) csapatai súlyos harcokat vívtak Kijev megközelítési útjain. Az ellenség elkeseredett ellenállást tanúsítva rendre meghiúsította a védelme áttörésére irányuló kísérleteket.

Frontunkkal, a Belorusz Fronttal szemben a „Közép" hadseregcsoport csapatai: a 4., a 9. és a 2. hadsereg tevékenykedtek, amelyek a hitlerista hadvezetőségtől azt a feladatot kapták, hogy akadályozzák meg a Keleti Fal áttörését. Mi már meggyőződtünk e terepszakasz szilárdságáról. Frontális támadással nehéz volt áttörni. Merész manőverre volt szükség: félre kellett vezetnünk az ellenséget. A kezdeményezés azonban a mi kezünkben volt, s vállalhattuk a kockázatot, hogy amíg erőösszpontosítást színlelünk az egyik arcvonalszakaszon, addig más irányban előkészítjük a csapást. Így is cselekedtünk. Fegyunyinszkij 11. hadserege Kolpakcsi csapataival együtt szakadatlanul rohamozta az ellenséget Gomeltől északra, s erre az arcvonalszakaszra vonta a hitleristák figyelmét. A főcsapást eközben a lojevi hídfőből készítettük elő.

A támadás küszöbén a 65. hadsereg parancsnoki harcálláspontjára Lojevbe velem együtt megérkeztek a front fegyvernemi főnökei és

Sz. I. Rugyenko, a 16. légihadsereg parancsnoka. Még egyszer megvizsgáltuk a hadművelet tervét; mivel a döntő csapást a 65. hadsereg arcvonalszakaszán mértük, elhatároztam, hogy a hadművelet első szakaszán a harckocsihadtesteket és a lovasságot alárendelem Batov hadseregparancsnoknak, s ezzel lehetővé teszem, hogy kezdeményező készségét még jobban érvényesíthesse. Abban is megállapodtunk, hogy munkatársaimmal Batov harcálláspontján tartózkodom majd, hogy szükség esetén segíthessünk, végrehajtsuk a szükséges változtatásokat.

A csapatok november 10-én megindultak. Rögtön az első napon áttörték az ellenség védelmét. A támadás második napján Batov az áttörésbe vetette a harckocsi- és lovashadtesteket. Ezek a hadtestek együttműködve gyors ütemben törtek előre, megsemmisítve azokat az ellenséges egységeket, amelyek egyes arcvonalszakaszokon ellenállásssal próbálkoztak. A hitleristák ellenállását sikeresen leküzdötték a 48. hadsereg csapatai is, amelyek a Dnyeper nyugati partja mentén Recsica irányában támadtak. Batov ekkor merész lépésre szánta magát: az előretört két lövészhadosztályt és Panov hadtestének két harckocsidandárját a Recsicában védő hitleristák hátába fordította. Az ellenséget olyan váratlanul érte ez a csapás, hogy a várost csekély veszteség árán sikerült felszabadítanunk.

A 48. hadsereg a sikert továbbfejlesztve az erők egy részével átkelt a Berezinán, ott, ahol beleömlik a Dnyeperbe, s megvetette lábát a Zslobintól délre létesített hídfőben.

P. I. Batov okosan kihasználta a harckocsi- és a lovashadtestek mozgékonyságát, s szívósan üldözte az ellenséget nyugat felé, a poleszjei erdőkbe és mocsarakba. P. A. Belov 61. hadseregének csapatai is megállás nélkül üldözték az ellenséget, s Mozirhoz közeledtek. A Keleti Falat, melyet a hitlerista propaganda „bevehetetlennek" hirdetett, a Belorusz Front balszárnycsapatai 120 kilométer szélességben áttörték.

A csapatok ebben az időszakban hihetetlen nehézségeket leküzdve nyomultak előre. Az ellenség makacs ellenállást tanúsított, s mindenáron igyekezett feltartóztatni előnyomulásunkat. A változó helyzet bátorságot, gyorsaságot és kezdeményezést követelt minden harcostól és minden parancsnoktól. És ezekben a napokban harcosaink ki-

váltképpen kitettek magukért. Különösen jól verekedtek a harckocsizók.

Nagyon sok példát idézhetnék, de talán egy is elég lesz. Baharov hadtestének harckocsizói a 65. hadsereggel együtt törték át az ellenséges védelmet a Dnyeper nyugati partján. Alekszandr Sztyepanovics Paljanszkij hadnagy harckocsiszakasza messze előretört. Már messze maguk mögött hagyták egységüket, de a harckocsizókat ez nem rettentette meg. Tűzzel-vassal irtották a hitleristákat, s szágulda betörtek Gorodok helységbe, amelyet több mint ötszáz fasiszta védett.

A szovjet harckocsizók váratlan megjelenése szinte megbénította az ellenséges katonákat, akik fejvesztettségükben futásnak eredtek, s négy nehézlöveget és sok más fegyvert hagytak hátra. Paljanszkij hadnagy folytatta a feladat végrehajtását, megrohamozta a következő helységet, Sztarodubkit, s itt több mint kétszáz hitleristát semmisített meg. A harckocsizók itt több aknavetőt zsákmányoltak harminc rakasz aknával, s ezeket is az ellenség ellen fordították. A szakasz addig tartotta a helységet, amíg meg nem érkeztek a harckocsidandár főerői, s közben a hitleristák négy ellenlökését verték vissza.

Ezért a hőstettért, amely nagy szerepet játszott az ellenség védelmének áttörésében, Paljanszkij hadnagyot a Szovjetunió Hőse címmel tüntettük ki.

A front csapásmérő csoportosítása tehát mélyen betört a Gomel körzetében védő ellenséges csapatok mögöttes területére, ugyanakkor Gorbatov 3. hadserege, mely a jobbszárnyon rajtaütésszerűen csapást mért Bihov irányában, eredményesen tevékenykedett, s közben a 63. és a 11. hadsereg egységei középen szorongatták az ellenséget. Az ellenség gomeli csoportosítása mindennek eredményeképpen sürgős visszavonulásra kényszerült. Gomelt, Belorusszija nagy területi központját november 26-án teljesen felszabadítottuk.

A front csapatai a támadás húsz napja alatt, november végéig súlyos vereséget mértek az ellenségre, visszavetették 130 kilométerrel, s felszabadították Belorusszija nagy területét.

A Belorusz Front gomel–recsicai hadműveletének fontos eredménye volt az, hogy segítséget nyújtott szomszédunknak, az 1. Ukrán Frontnak, amely ebben az időben nagyarányú támadást folytatott a kijevi irányban. Az ellenséget lekötötték frontunk csapatai, s ezért

Belorusszijából egyetlen hadosztályt sem tudott átdobni Kijev körzetébe.

E hadművelet során szoros kapcsolatot tartottunk a belorusz partizánokkal, akik önfeláldozóan teljesítették az általunk kijelölt feladatokat. Hidakat robbantottak az ellenséges csapatok hátában, rombolták a vasúti pályatesteket, megsemmisítettek üzemanyag- és lőszerraktárakat, jelezték a célpontokat támadó légierőnk számára, értékes adatokat juttattak el hozzánk az ellenségről.

Miután a front csapatai teljesítették a fő feladatot, az ellenség fő védelmi terepszakaszának áttörését, megkezdték a harcot azért, hogy előnyös megindulási helyzetet teremtsenek a következő, döntő ütközetekhez, amelyeknek célja egész Belorusszija felszabadítása volt. Belorusszija népe, amely oly sokat szenvedett a megszállás idején, hősies harcot vívott az ellenséggel. De elérkezett a pillanat, amikor már gondolnunk kellett arra is, hogy szünetet tartsunk a támadó hadműveletekben: a csapatok kimerültek. Súlyos hadműveletekre kellett számítanunk, s nekünk mindent el kellett követnünk ezek megfelelő előkészítéséért: rendbe kellett hoznunk az utánpótlási vonalakat, a minimumra kellett csökkentenünk az utánpótlás távolságát, helyre kellett állítanunk a lerombolt átkelőhelyeket a nagy folyókon. A visszavonuló ellenség minden módon akadályozni igyekezett csapataink előnyomulását. A hitleristák külön vonatokat állítottak munkába, amelyek minden egyes talpfát félbe vágtak. A síneket, a töltéseket, a hidakat felrobbantották. Körös-körül pedig, ameddig a szem ellát: csupa mocsár. A harcitechnika előrevonása érdekében dorongutakat kellett építenünk, erdőátvágásokat kellett nyitnunk, hidakat kellett vernünk számos kis folyón és mocsaras területen.

Azzal, hogy a 3., a 63. és a 11. hadsereg elérte a Dnyepert, a front kiterjedése a jobbszárnyon jelentősen csökkent. A főhadiszállás erre való tekintettel a 11. hadsereget kivonta saját tartalékába.

Sztálin a telefonhoz hívatott, s azt kérdezte, nem tudnék-e ajánlani egy jó hadseregparancsnokot, aki átvehetne egy hadsereget Leningrád alatt. És hangsúlyozta, hogy bizonyára megértem, mennyire fontos ügy ez. Gondolkozás nélkül megneveztem I. I. Fegyunyinszkij tábornokot. Sztálin megköszönte, s megparancsolta, hogy Fegyunyinszkijt repülőgépen haladéktalanul küldjem Moszkvába.

Fegyunyinszkijt régről ismertem, még a háború előtt együtt szol-

gáltunk a Kijevi Különleges Katonai Körzetnél. Mindketten hadtestparancsnokok voltunk ott: neki lövész-, nekem gépesített hadtestem volt ott. Együtt vettünk részt a harcászati gyakorlatokon és a hadijátékokon, miközben kidolgoztuk a közös irányban megvalósítandó együttműködés módozatait. A háborút is együtt kezdtük el. Tudtam, hogy Fegyunyinszkij tehetséges katonai vezető, kitűnő szervező, a csapatok irányításának mestere. S amikor őt ajánlottam a felelős és fontos arcvonalszakaszra, biztos voltam benne, hogy éppen ő az, akire ott szükség van. S nem tévedtem benne.

A Belorusz Front csapatai decemberben helyi jelentőségű harcokat vívtak, hogy javítsák megindulási helyzetüket. I. V. Bolgyin 50. hadserege a jobbszárny bal oldalán elhelyezkedő magasabbegységeivel előnyomult a Dnyeperhez Novo-Bihovónál, főerői pedig a Dnyeper keleti partján tartózkodtak arccal északnak, elzárták a Pronya–Dnyeper folyamközt, és Csausz körzetében kapcsolatot tartottak a Nyugati Front 101. hadseregével. A. V. Gorbatov 3. hadserege arra készülődött, hogy átkeljen a Dnyeperen, a nyugati parton hídfőt létesítsen, és elfoglalja Rogacsevet. Romanyenko 48. hadserege a Berezina északi partján Zslobintól délre szilárdan megvetette lábát, s visszaverte az ellenségnek azt a próbálkozását, hogy kivesse csapatait a hídfőből.

A 65. és a 61. hadsereg csapatai a mozir–kalinkovicsi irányba nyomultak előre. Különösen nagy sikert értek el Batov egységei a hadsereg jobbszárnyán: már Paricsihez közeledtek.

Bal szomszédunk, az 1. Ukrán Front, miután háromszor hasztalan próbált főcsapást mérni a Kijevtől délre levő bukrini hídfőből, lemondott erről a tervéről, és erőit átcsoportosította a Kijevtől északra létesített hídfőbe.

November 3-án ebből az irányból kezdődött meg a támadás, amely győzelemmel járt. Ukrajna fővárosa november 6-án felszabadult. Az 1. Ukrán Front csapatai a sikert továbbfejlesztve jelentősen előnyomultak nyugati irányban, s közben felszabadítottak sok helységet, többek között Zsitomirt is.

Kijev felszabadítása és a jobb parti Ukrajna felszabadítására indított nagyarányú hadművelet valamennyiünket örömmel töltött el.

Minthogy frontunk csapatai jelentősen előnyomultak, parancsnoki harcállláspontunkat Gomel közelébe telepítettük át. Egy kis faluban

rendezkedtünk be, földszintes faházakban, amelyek elég jó állapotban megmaradtak. Ez egyébként ritkaság volt. Hiszen a hitleristák Gomelt is szinte földig rombolták. A szép várost merő romhalmazzá változtatták. Az ellenség szinte állati dühvel rombolt le minden épületet. Katonáink a város utcáin vívott harcok során rengeteg „fáklyást" fogtak el, akiknek az volt a feladatuk, hogy felgyújtsák az épen maradt házakat.

Új harcálláspontunkon jóformán még be sem rendezkedtünk, amikor a telefonhoz hívattak. Sztálin közölte, hogy Vatutyinnál bajok vannak, az ellenség azon az arcvonalszakaszon támadásba ment át, és elfoglalta Zsitomirt. A helyzet fenyegetővé válhat. Ha így megy tovább, a hitleristák csapást mérhetnek a Belorusz Front csapatainak szárnyára is. Sztálin hangjában ingerültség és aggodalom érződött. Befejezésül megparancsolta, hogy a főhadiszállás képviselőjeként haladéktalanul menjek az 1. Ukrán Front törzsébe, a helyszínen tisztázzam a helyzetet, és tegyek meg mindent az ellenség támadásának visszaverése érdekében.

Nem ellenkezhettem. Kezdtem készülődni az útra. Úgy határoztam, hogy csak V. I. Kazakovot, a front törzsfőnökét viszem magammal.

Helyettesítésemmel megbíztam I. G. Zaharkint, a tapasztalt, harcos tábornokot, kiváló parancsnokot és nagyszerű elvtársat. Mindig számíthattam rá, tudtam, hogy nem fogja rosszul irányítani a csapatokat. Közvetlenül indulásunk előtt adták kezembe a főparancsnok távirati parancsát, szükség esetén – további utasítást nem várva – haladéktalanul vegyem át az 1. Ukrán Front parancsnokságát.

Ez a parancs zavarba hozott. Miért engem bíznak meg azzal, hogy vizsgáljam ki az eseményeket az 1. Ukrán Frontnál? De töprengésre nem volt idő.

Most az a fontos, gondoltam, hogy minél előbb áttekintsem a helyzetet, és kapkodás nélkül, teljes tárgyilagossággal a helyzetnek megfelelő igazságos döntést hozzak. Így is cselekedtem, amint megérkeztem a helyszínre.

A front törzse Kijevtől nyugatra, egy erdei nyaralótelepen rendezkedett be. Vatutyint már értesítették érkezésemről. A frontparancsnokság néhány tisztjével együtt gondterhes arccal fogadott.

Vatutyint régóta ismertem: a Kijevi Különleges Katonai Körzet-

nél ő volt a törzsfőnök. Katonailag igen jól képzett, nyugodt, nagy önuralommal rendelkező tábornok.

Bármennyire igyekeztem, eleinte sehogy sem alakult ki baráti beszélgetés. Pedig hát két elvtárs találkozott, két szomszédos front parancsnoka. Ezt állandóan igyekeztem hangsúlyozni. De Vatutyin folyton valahogy mentegetőző hangon beszélt, mint amikor a vétségen kapott beosztott jelent felettesének. Végül kereken megmondtam, hogy nem vizsgálóbíróként, hanem mint szomszéd, elvtársi segítségnyújtás céljából érkeztem, hogy közös erővel leküzdjük ideiglenes nehézségeit. Hangsúlyoztam, hogy ebben a szellemben kívánok beszélgetni.

Vatutyin szemmel láthatólag megkönnyebbült, feszélyezettsége fokozatosan feloldódott. Gondosan megvizsgáltuk a helyzetet, és nem találtunk semmi helyrehozhatatlant.

A front passszivitását kihasználva az ellenség erős páncélos csoportot gyűjtött össze, s hol itt, hol ott csapásokat mért. Vatutyin ahelyett, hogy erős ellencsapással válaszolt volna, folytatta a védekezést. Ez volt a baj. Magyarázatképpen hozzátette, hogy ha nem lett volna olyan közel az ukrán fővároshoz, már rég megkockáztatta volna az aktív harctevékenységet.

Pedig Vatutyinnak ekkor már semmi oka sem volt félni a kockázattól. Az önálló harckocsihadtesteken kívül ott állt neki két harckocsi-hadsereg, nem beszélve a legfelsőbb főparancsnok tartalékának összfegyvernemi hadseregeiről és tüzérségéről. Ennyi csapattal támadni kell, nem pedig védekezni. Azt tanácsoltam Vatutyinnak, hogy sürgősen indítson ellencsapást a hitleristákra. Vatutyin azonnal munkához is látott, de azért óvatosan megkockáztatta a kérdést: mikor is veszem át az 1. Ukrán Front parancsnokságát? Azt feleltem erre, hogy ez eszem ágában sincs, szerintem ő legalább olyan jól megbirkózik a frontparancsnoki teendőkkel, mint én, és én igyekszem minél előbb visszatérni saját frontomhoz, mivel magunknak is sok a dolgunk. Vatutyin ettől egészen jókedvre derült.

Egy kicsit azért csodálkoztam Vatutyin munkamódszerén. Maga szerkesztette az intézkedéseket és a parancsokat, telefonon és távírón tárgyalt a hadseregekkel és a törzsekkel. De hol van akkor a front törzsfőnöke? Bogoljubov tábornokot a nyaralótelep másik végén találtam meg. Megkérdeztem tőle, miért engedi meg, hogy a

frontparancsnok olyan munkát végezzen, amellyel a törzsnek kell foglalkoznia. Bogoljubov azt felelte, nem tehet semmit; a parancsnok mindent maga intéz.

– Ez így nem megy. Segítenie kell a parancsnoknak. Ez magának mint tábornoknak és kommunistának közvetlen kötelessége – mondtam Bogoljubovnak. Bogoljubov szakmai tudását és képességeit ismerve, nem gondolhatok mást, hogy ezúttal a megbántottság akadályozta meg abban, hogy egészséges viszonyt alakítson ki a parancsnokkal.

Bogoljubov megígérte, hogy mindent megtesz a közös ügy érdekében. Vatutyinnal is beszéltem erről. A tábornok elgondolkozott megjegyzésemen. Zavarba jött.

– Úgy látszik, sokáig dolgoztam a törzsben. Nem tudom megállni, hogy ne vegyek mindent a kezembe – mondotta végül mentegetőzve.

Közösen megtárgyaltuk, hogyan lehet helyrehozni a dolgot. Egy kissé megelőzve az eseményeket, meg kell mondanom, hogy Vatutyin ragyogóan megbirkózott a feladattal. Olyan hatalmas csapásokat mért, hogy a hitleristák kénytelenek voltak sürgősen átmenni védelembe.

A legfelsőbb főparancsnoknak közvetlen vonalon jelentettem következtetéseimet a helyzetről, az intézkedésekről, amelyek végrehajtását az 1. Ukrán Front csapatai közösen már meg is kezdtek, s hozzátettem, hogy Vatutyin mint frontparancsnok határozottan és jól vezeti a csapatokat, a magam részéről pedig engedélyt kértem, hogy visszatérjek frontomhoz. Sztálin megparancsolta, hogy jelentésemet küldjem el rejtjeles táviratban, amit még aznap meg is tettem. Másnap reggel pedig megkaptam a főhadiszállás távirati engedélyét, hogy visszatérjek a Belorusz Fronthoz.

Vatutyintól baráti búcsút vettem. Mindketten örültünk, hogy ilyen jól végződött a dolog. A tábornok kemény kézszorításokkal fejezte ki érzelmeit. A Moszkvából kapott válaszból megértettem, hogy a főhadiszállás is elégedett volt azzal, amit képviselőjeként végeztem.

A Belorusz Fronton közben továbbra is meglehetősen sikeresen alakultak az események. A 65. hadsereg balszárnyegységeivel elérte Kalinkovicsit, a 61. hadsereg pedig Mozir megközelítési útjain harcolt. Ha számításba vesszük, hogy a front eszközei rendkívül korlá-

tozottak voltak, az akkori körülmények között ez nagy eredmény volt.

Akadtak azért kellemetlenségek is. Batov a fő erőkifejtést a balszárnyán összpontosította, s elkerülte a figyelmét, hogy az ellenség nagy erőket vont össze a hadsereg jobbszárnyával szemben, noha figyelmeztettük is erre. A hadseregparancsnok akkor kapott észbe, amikor a hitleristák erős csapást mértek, felmorzsolták a jobbszárny gyenge egységeit, és a főcsoportosítás hátába kezdtek kerülni. A hadsereg és a front parancsnokságának határozott intézkedéseivel gyorsan elhárítottuk a veszélyt; az ellenség megállt, és védelembe ment át. De drága árat fizettünk azért, hogy a hadseregparancsnok - kellő felderítés nélkül – minden gondolatát a könnyű előnyomulásra összpontosította, és nem hallgatott a front figyelmeztetésére: jelentős területet vesztettünk a számunkra igen vontos paricsi irányban.

Megjegyzem, az ellenség ebben az időszakban gyakran folyamodott egységeink megtévesztéséhez, sürgős visszavonulást imitált, hogy azután előretörő egységeink szárnyaira mérjen csapást. A fasiszták mindenre elszántságáról egy pillanatra sem volt szabad megfeledkeznünk. Parancsnoki állományunk minden tagjától megköveteltük, hogy százszázalékos körültekintéssel járjon el, és álljon készen az ellenség váratlan csapásainak meghiúsítására.

December végén megkezdődött bal szomszédunk, az 1. Ukrán Front úgynevezett zsitomir–bergyicsevi támadó hadművelete, amely 1944. január közepéig tartott. E hadművelet eredményeképpen a szovjet csapatok elfoglalták Novograd-Volinszkijt, Zsitomirt, Bergyicsevet, Belaja Cerkovot, és súlyos vereséget mértek az ellenségre.

Mindebből arra következtettünk, hogy a főhadiszállás a súlypontot Ukrajnába és általában a szovjet–német arcvonal déli szárnyára helyezte át. Ide irányították a főhadiszállás tartalékának magasabbegységeit – összfegyvernemi és harckocsi-hadseregeket, harckocsihadteseteket, tüzér magasabbegységeket, harckocsikat, ágyúkat, repülőgépeket és a személyi feltöltést.

A Belorusz Front viszont semmit sem kapott, noha feladatunk változatlan maradt. Támadnunk kellett, erőnk pedig egyre gyengült, s ezt a főhadiszállás is jól tudta.

De megértettük, hogy nincs más megoldás. A mi feladatunk az, hogy aktív harctevékenységgel minél több ellenséges erőt kössünk le,

és ezzel megkönnyítsük a támadást a főirányban. És mi mindent el is követtünk, hogy végrehajtsuk ezt a feladatot. Nagy sikerekre nem számíthattunk, de nem álltunk egy helyben sem.

A négy Ukrán Front kibontakozó nagy támadása idején – Vatutyin jobbszárnycsapataival együttműködve – a mi egységeink is elértek egyet s mást: a 61. hadsereg elfoglalta Mozirt, a 65. hadsereg Kalinkovicsit, a 48. hadsereg megjavította állásait a Berezina jobb partján, a 3. hadsereg rendkívül nehéz körülmények között átkelt a Dnyeperen, elfoglalta Rogacsevet, hídfőt foglalt a nyugati parton, és ezzel arra kényszerítette az ellenséget, hogy kiürítse a folyó keleti partján Zslobinnál tartott hídfőjét. Előnyomult balszárnyán az 50. hadsereg is, de arcvonallal északnak kellett fordulnia, mert szomszédja – a Nyugati Front 10. hadserege – helyben maradt.

A front csapatai ezeket a hadműveleteket minimális lőszerellátmánnyal hajtották végre.

A főhadiszállás csak április 15-én adott parancsot a Belorusz Front csapatainak, hogy menjenek át védelembe.

MINDKÉT CSAPÁS — FŐCSAPÁS

Csapataink Ukrajnában 1944 tavaszáig mélyen előrenyomultak. Az ellenség azonban ekkor nyugatról friss erőket dobott át és megállította az 1. Ukrán Front támadását. A harcok elhúzódó jelleget öltöttek, s a vezérkart és a főhadiszállást ez arra kényszerítette, hogy a fő erőkifejtést új irányba helyezze át.

Ismertük a helyzetet, amely kialakult jobb szomszédunknál, a Nyugati Front arcvonalszakaszán, amelynek V. D. Szokolovszkij tábornok volt a parancsnoka, tudtuk azt is, milyenek a körülmények bal szomszédunknál, az 1. Ukrán Frontnál, amelynek parancsnokságát időközben a hősi halált halt Vatutyin helyett G. K. Zsukov hadseregtábornok vette át. Így arra a következtetésre jutottunk, hogy az erőfeszítések súlypontját minden bizonnyal a nyugati irányba helyezik át, s hogy a legközelebbi hadművelet Belorusszijában bontakozik ki. Nyilvánvaló volt, hogy a szovjet csapatok ily módon a legrövidebb úton nagyon fontos terepszakaszokat foglalhatnak el, és igen kedvező feltételeket teremthetnek ahhoz, hogy a továbbiakban más irányokban mérjenek csapásokat az ellenségre.

A frontnál tehát nagy események érlelődtek. Eddigi hadműveleteink végrehajtásához az előkészületek elvégzése érdekében időre volt szükségünk. A kurszki győzelem óta a Központi – későbbi nevén Belorusz – Front csapatai harcok közepette nagy utat tettek meg, s égetően szükségük volt feltöltésre, és kiegészítésül technikát is, lőszert is, üzemanyagot is rengeteget igényeltek. Előre kellett vonnunk a hadtápot és az elmaradt raktárakat, meg kellett szerveznünk az egységek és a magasabbegységek által igényelt anyagok előre szállítását, tehát elsősorban is helyre kellett állítani a szétrombolt utakat, illetve újakat kellett építeni. Erre fordítottuk a legnagyobb fi-

gyelmet. S egyidejűleg minden eszközzel megerősítettük az elért terepszakaszokat.

Aggasztott bennünket, hogy lesz-e elég időnk és segít-e a főhadiszállás, hogy teljes harckészültségbe helyezzük a front csapatait. Vaszilevszkij, a vezérkar főnöke délen tartózkodott, s ott egyeztette a két Ukrán Front haditevékenységét. A vezérkar munkáját ekkor A. I. Antonov irányította, akit én nagyon tiszteltem, de aki – bármennyire megvoltak is benne a nagy hadműveletek irányításához szükséges összes jó tulajdonságok – ritkán vállalkozott rá, hogy megvédjen valamilyen ügyet a legfelsőbb főparancsnok előtt. Amikor a főhadiszálláson jártam, többször is megtörtént, hogy amikor a tervezett hadművelet biztosítását kértem tőle, a válasz mindig így szólt: „Ezt a kérdést döntse el maga Sztálin elvtárs."

Az első ilyen intézkedés az volt, hogy új frontot hoztak létre köztünk és az 1. Ukrán Front között. Ez az új front dél felől átölelte Poleszjét Vlagyimir-Volinszkijig. Az új frontnak a 2. Belorusz Front nevet adták, s a mi frontunkat ennek megfelelően ettől kezdve 1. Belorusz Frontnak nevezték.

Márciusban a legfelsőbb főparancsnok közvetlen vonalon felhívott, s nagy vonásokban tájékoztatott a tervezett nagy hadműveletről és az 1. Belorusz Frontnak e hadműveletben szánt szerepéről. Sztálin ezután a véleményemet kérte. A hadműveletek kidolgozása során korábban is alkalmazta ezt a módszert, hogy beszélt a frontparancsnokokkal. Számunkra ez – magamról ítélve – igen sokat jelentett.

Az 1. Belorusz Front feladatát úgy körvonalazták, hogy tevékenykedjen általában Bobrujszk–Baranovicsi–Varsó irányában, északon megkerülve Poleszjét. A front balszárnya az óriási poleszjei mocsarak mentén húzódott, ami a minimumra csökkentette a manőver lehetőségét. A hadművelet sikere megkövetelte, hogy a lehető legszorosabban együttműködjünk a 2. Belorusz Front csapataival, s ugyanakkor ott volt köztünk a hatalmas erdős-mocsaras terep. Ezeket a megfontolásokat elmondtam Sztálinnak, s még arra is utaltam, hogy célszerűbb volna egyetlen fronttá egyesíteni az egész arcvonalszakaszt, amelyet akkor a két Belorusz Front tartott megszállva.

Mi egymás között még a Sztálinnal folytatott tárgyalás előtt felvetettük azt a lehetőséget, hogy egy kézben kellene egyesíteni a Bihovtól Vlagyimir-Volinszkijig terjedő egész arcvonalszakaszt. Úgy

gondoltuk ugyanis, hogy ez óriási előnyöket jelentene az erőkkel való manőverezésben, s ezekre az előnyökre támaszkodva bátran megszervezhetnénk olyan csapást, amely megkerülné Poleszjét mind észak felől – Bobrujszk körzetéből –, mind délen, Kovel térségéből kiindulva. Természetesen számolhattunk azzal, hogy lesznek bizonyos nehézségek a csapatok vezetésében, de ez nem zavart bennünket. Hiszen vezettünk már csapatokat bonyolultabb helyzetben is, amikor a Sztálingrádban bekerített ellenséges csoportot semmisítettük meg. Mindenesetre könnyebb volt megszervezni az egyesített csapatok irányítását, mint az együttműködést megszervezni a szomszédos fronttal a közös feladat megoldásában.

A mi javaslatunk mellett „érvelt" a véletlen is: a 2. Belorusz Front arcvonalszakaszán kellemetlenség történt – az ellenség csapást mért és elfoglalta Kovelt. Sztálin felhívott, hogy dolgozzak ki tervet a két front arcvonalszakaszának egyesítésére, s az erre vonatkozó elképzelésünket jelentsem a főhadiszállásnak. Mielőbb menjek át P. A. Kurocskinhoz, a 2. Belorusz Front parancsnokához, s közös erővel intézkedjünk az ellenség áttörésének felszámolására. Egy kicsit elkanyarodva a történettől el kell mondanom: a helyszínen meggyőződtünk róla, hogy a nagy támadás küszöbén nem lenne célszerű megindítani egy részleges hadműveletet Kovel felszabadítására, s ezért erről lemondtunk.

Hamarosan megérkezett a főhadiszállás direktívája, amelynek értelmében a mi frontunknak adták át a Poleszjét délen átölelő egész arcvonalszakaszt, az ottani csapatokkal együtt. Az 1. Belorusz Front sávjának szélessége ily módon csaknem 900 kilométerre növekedett. A Nagy Honvédő Háború során ritka eset volt, hogy támadó feladatot végrehajtó front ilyen nagy kiterjedésű arcvonalszakaszt tartson megszállva. Természetesen csapataink száma is megnövekedett. Június huszadika tájt frontunk állományába kilenc összfegyvernemi, egy harckocsi-, két légi hadsereg és a Dnyeperi Folyami Flottilla tartozott; ezen kívül volt még három harckocsi-, egy gépesített és három lovashadtestünk.

Ezután újabb változtatások következtek, s ezek eredményeképpen kialakult a frontoknak az a struktúrája, amely érvényben maradt a háború győzelmes befejezéséig.

A főhadiszállás elgondolása szerint az 1944. nyári hadjáratban a

fő eseményeknek Belorusszijában kellett kibontakozniuk. E hadművelet végrehajtásába négy frontot vontak be (az 1. Balti Frontot – parancsnok I. H. Bagramjan; a 3. Belorusz Frontot – parancsnok I. D. Csernyahovszkij; jobb szomszédunkat, a 2. Belorusz Frontot – parancsnok I. J. Petrov és végül az 1. Belorusz Frontot). A főhadiszállás lehetségesnek tartotta, hogy a tervezett hadászati hadműveletet teljes terjedelmében ismertesse a frontparancsnokokkal. És ez helyes is volt. A frontparancsnok az általános elképzelés ismeretében világosan láthatta frontja helyét a hadműveletben és jobban kibontakoztathatta kezdeményezését.

A terv úgy szólt, hogy még mielőtt ez a frontcsoport támadásba menne át, néhány egymásból következő hadműveletet hajtana végre folyamatosan, mégpedig előbb a Leningrádi Front, majd a Karéliai Front, hogy utánuk megkezdődjön a fő belorusszijai hadművelet, majd pedig az 1. Ukrán Front hadművelete.

A német hadvezetőség mindenáron meg akart maradni Belorusszijában, s nagy erőket összpontosított ezen az arcvonalszakaszon: a „Közép" hadseregcsoportot, amelynek Busch vezértábornagy volt a parancsnoka (egy páncélos- és két összfegyvernemi hadsereg); csapataink küszöbönálló támadásának sávjában tevékenykedett az „Észak" hadseregcsoporthoz tartozó 16. német hadsereg jobbszárnyhadosztályainak egy része, valamint az „Észak-Ukrajna" hadseregcsoport páncéloshadosztályai. Június 23-án a Szirotyinótól Kovelig terjedő arcvonalon összesen 63 német hadosztály és 3 dandár állt 1 millió 200 ezer emberrel. Az ellenségnek itt 9635 lövege és aknavetője, 932 harckocsija és 1342 repülőgépe volt.

Frontunk jobbszárnycsapataival szemben a 9. német hadsereg védett, ez elzárta előlünk a Bobrujszkba vezető utat. A 2. német hadsereg 400 kilométeres sávon védett a Poleszjében – az 1. Belorusz Front közepével és balszárnyával szemben. A bobrujszki irányban, ahol frontunk négy jobbszárnyhadseregének (A. V. Gorbatov altábornagy 3. hadseregének, P. L. Romanyenko altábornagy 48. hadseregének, P. I. Batov vezérezredes 65. hadseregének és A. A. Lucsinszkij altábornagy 28. hadseregének) kellett támadnia, az ellenségnek 131 ezer embere, 5137 géppuskája, mintegy 2500 lövege és aknavetője, 356 harckocsija és rohamlövege volt. Az ellenséges csapatokat a levegőből 700 repülőgép oltalmazta. A harcászati tarta-

lékokon kívül a breszti és a koveli irányban mintegy tíz gyalogoshadosztály hadműveleti tartalékkal is rendelkezett. Tehát igen erős fasiszta csoportosítás helyezkedett el frontunkkal szemben.

Rendkívül gondosan készültünk a harcokra. A terv kidolgozása előtt végigmentünk a terepen, de különösen a peremvonalban. A szó szoros értelmében hason kellett csúsznunk. A terep és az ellenséges védelem állapotának tanulmányozása meggyőzött bennünket arról, hogy a front jobbszárnyán célszerű két csapást mérni különböző arcvonalszakaszokról: egy csapást a 3. és a 48. hadsereg erőivel Rogacsev körzetéből a Bobrujszk–Oszipovicsi irányban, a másik csapást a 65. és a 28. hadsereg erőivel a Berezina alsó folyása, Ozaricsi körzetéből Szluck általános irányban. S mindkét csapást főcsapásnak kell tekinteni. Ez ellenkezett azzal a hagyományos nézettel, amely szerint támadás során egy főcsapást kell mérni, s ehhez kell összpontosítani a főerőket és eszközöket. A kissé szokatlan döntéssel megkockáztattuk az erők bizonyos szétforgácsolását, de Poleszje mocsaraiban más kiút, helyesebben: más út a hadművelet sikere felé nem létezett.

Rogacsev–Bobrujszk irányában ugyanis a terep miatt csupán a 3. hadsereg és részben a 48. hadsereg erőit lehetett összpontosítani a támadás kezdetén. Ha ezt a csoportosítást nem segítjük másik szakaszon mért csapással, az ellenség megakadályozhatja itt védelmének áttörését, s erőket dobhat át ide a nem rohamozott arcvonalszakaszokról. A két főcsapás viszont megoldott minden problémát: egyszerre vetjük ütközetbe a front jobbszárnycsapatainak főcsoportosítását, ami nem volt lehetséges egy arcvonalszakaszon a terep viszonylagos korlátozottsága miatt; az ellenség elveszti a manőver reális lehetőségeit; a siker, amelyet kezdetben akár csak az egyik szakaszon érünk is el, súlyos helyzetbe hozza a német csapatokat, s frontunk ily módon erőteljesen kifejleszthet a támadást.

A támadás tervét véglegesen május 22-én és 23-án dolgoztuk ki a főhadiszálláson. Azt az indítványunkat, hogy a front balszárnycsapatai a lublini irányban támadjanak, jóváhagyták, azt viszont, hogy a jobbszárnyon két csapást mérjünk, bírálatok érték. A legfelsőbb főparancsnok és helyettesei ragaszkodtak hozzá, hogy egy főcsapást hajtsunk végre – a 3. hadsereg kezében levő dnyeperi hídfőből (Rogacsev körzete). Kétszer is kiküldtek a szomszéd szobába, hogy ve-

gyem fontolóra a főhadiszállás javaslatát. Mindegyik ilyen „megfontolás" után kénytelen voltam újult erővel védelmezni saját elképzelésemet. Miután meggyőződtek róla, hogy szilárdan ragaszkodom álláspontomhoz, Sztálin jóváhagyta a hadműveleti tervet abban a formájában, amelyben előterjesztettük.

– A frontparancsnok állhatatossága azt bizonyítja – mondta Sztálin –, hogy a támadás megszervezését alaposan végiggondolták. Ez pedig a siker egyik fő biztosítéka.

Az egész hadművelet a „Bagratyion" fedőnevet kapta. A négy front csapatai fontos hadászati és politikai feladatokat kaptak: számolják fel az ellenség kiszögellését Vityebszk–Bobrujszk–Minszk körzetében, zúzzák szét és semmisítsék meg az ellenség nagy csoportosítását, a „Közép" hadseregcsoportot, s szabadítsák fel a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaságot. Majd ezután kezdjék meg a testvéri Lengyelország felszabadítását, s helyezzék át a haditevékenységet a fasiszta Németország területére. Nagy jelentőséget tulajdonítottunk az együttműködés megszervezésének, különösen a 3. és az 1. Belorusz Front között: e két front csapatainak kellett gyors ütemben előretörniük nyugatnak és szárnyaikat összezárniuk Minszktől nyugatra . . .

A mi frontunknak a négy jobbszárnyhadsereggel kellett megindítania a támadást, azzal a feladattal, hogy kerítsék be és semmisítsék meg az ellenség bobrujszki csoportosítását, foglalják el Bobrujszk–Glusa–Gluszk körzetét, majd támadjanak a bobrujszk–minszki és a bobrujszk–baranovicsi irányban. A balszárnycsapatoknak csak azután kellett megindulniuk, amikor befejeződött a német csapatok bekerítése Minszk körzetében és jobbszárnycsapataink kijutottak Baranovicsi terepszakaszára.

Rogacsevtől északra a Dnyeper nyugati partján a 3. hadsereg egy kis hídfőt birtokolt. A hídfő minden tekintetben alkalmas volt arra, hogy innen kiindulva valamennyi fegyvernem sikeres tevékenységet bontakoztasson ki Bobrujszk irányában. Romanyenko tábornok 48. hadseregénél sokkal rosszabb volt a helyzet. A hadseregparancsnok arra törekedett, hogy saját arcvonalszakaszáról rohamozza meg az ellenséget (hadseregének sávja a Zslobin–Bobrujszk vasútvonaltól délre húzódott a Berezina északi partja mentén, kis hídfővel a folyón túl). A peremvonalat végigkúszva láttam, hogy itt egyszerűen

lehetetlen támadni. Még egy könnyű ágyú alá is több soros gerendaaljazatot kellett fektetni. Ameddig a szem ellát, mindenütt csupa mocsár, bozóttal és sűrű erdőkkel benőtt kis szigetekkel. Harckocsik és nehéztüzérség összpontosítására nem volt semmi lehetőség. Romanyenko ezért parancsot kapott, hogy a főerőket csoportosítsa át a rogacsevi hídfőbe a 3. hadsereg balszárnyára, és működjön együtt vele, a berezinai hídfőben maradt egységek pedig kössenek le minél több ellenséges erőt, és ezzel segítsék elő a főcsapás végrehajtását.

A 65. és a 28. hadsereg csapatainak, amelyeknek a második csapást kellett mérniük, erdős, mocsaras terepet kellett leküzdeniük, melyet a Pripjaty mellékfolyói szabdaltak fel.

Nem könnyű feladat várt katonáinkra és tisztjeinkre – át kellett hatolniuk ezeken az ingoványokon, mégpedig harcolva, és gyorsan. Az emberek szorgalmasan készültek erre az emberfeletti feladatra. A gyalogosok a peremvonaltól nem messze úszni tanultak, gyakorolták, hogyan kell leküzdeni a mocsarakat és a patakokat helyi eszközökkel, s hogyan kell tájékozódni az erdőben. Előkészítettek rengeteg „mocsárjáró" alkalmatosságot – mocsári sítalpakat, sarukat a géppuskák, aknavetők és könnyű lövegek számára, csónakokat és tutajokat építettek. A harckocsizók külön gyakorlatoztak. Emlékszem, Batov tábornok egy ízben a hadsereg mögöttes területén megmutatott nekem egy mocsárban berendezett „harckocsi-gyakorlóteret". Másfél órán át figyeltük, amint a harckocsik egymás után belesüppedtek az ingoványba és sorra átjutottak rajta. A harckocsizók az utászokkal együtt rőzsekötegeket, gerendákat kötöztek a harckocsikra, valamint különleges bakokat a széles árkok leküzdéséhez. A legnagyobb elismeréssel kell szólnom derék utászainkról, akik itt különösen önfeláldozóan és leleményesen dolgoztak. Csupán júniusban húsz nap alatt 34 ezer ellenséges aknát szedtek fel, a főcsapás irányában 193 átjárót nyitottak a harckocsik és a gyalogság számára, több tucat hidat vertek a Drutyon és a Dnyeperen. És mennyi gerenda- és más utat építettek!

A katonák óriási tömegeinek ebben a megfeszített munkájában a kommunisták és a komszomolisták jártak az élen. Ők tartották összsze egységeinket. Példát mutattak mindenkinek.

1944 elején voltak bizonyos nehézségeink, amelyek elkerülhetetlenek a háborúban. A kurszki ívtől a Dnyeperig folytatott támadás

során a csapatok az elkeseredett harcokban veszteségeket szenvedtek, így a pártszervezetek soraiban rések is keletkeztek. Csak egyetlen jellemző számot említek: 1224 században nem volt pártszervezet, mert hősi halált haltak az elvtársak a szovjet föld felszabadításáért vívott harcokban. A pártot elszakíthatatlan szálak fűzik a néphez, a katonához, s az emberek égtek a vágytól, hogy belépjenek a pártba. Ezt a front csapatai szempontjából igen jótékony folyamatot politikai csoportfőnökségünk szervezte és irányította Sz. F. Galadzsev altábornagy igen okos, körültekintő vezetésével. A belorusszijai hadművelet kezdetére legtöbb alegységünkben ismét volt teljes értékű, jól dolgozó párt- és Komszomol-szervezet: a századokban öt-tíz kommunista, tíz, olykor húsz komszomolista. Szeretném hangsúlyozni, hogy a pártba akkor elsősorban azokat a katonákat vettük fel, akik kitűntek a harcokban. Ennek eredményeképpen óriási mértékben megnőtt a párt befolyása harctevékenységünk minden területén.

Miután megkaptam a főhadiszállás utasításait, nekem mint frontparancsnoknak sokat kellett foglalkoznom törzsemmel és a hadseregparancsnokokkal. A helyszínen dolgoztunk ki mindent, ami összefüggött a küszöbönálló támadással: a csapatok vezetését a hadművelet kezdetén és folyamán, a csapatmozgások álcázását, a technika és a lőszer utánszállítását, a menetvonalak és az utak kiválasztását és berendezését, valamint mindenféle cseleket, amelyekkel meg akartuk téveszteni az ellenséget szándékainkat illetően.

Különösen nagy figyelmet fordítottunk a felderítésre – a légi, a csapat- és a rádiófelderítésre. A 16. légi hadsereg pilótái elkészítették az ellenség erődítményeinek teljes légi felvételét a bobrujszki irányban, s az adatokat tartalmazó térképeket haladéktalanul megküldtük a csapatoknak. Csupán a jobbszárnyhadseregeknél négyszáz felderítő vállalkozást hajtottak végre, és felderítő mestereink több mint nyolcvan „nyelvet" és számos fontos dokumentumot hoztak be.

A törzsektől minden szinten megköveteltük, hogy a földről és a levegőből állandóan ellenőrizzék mindannak gondos álcázását, ami a front csapatainál történt. A németek csak azt láthatták, amit mi meg akartunk mutatni nekik. Az egységeket éjszaka összpontosítottuk és csoportosítottuk át, nappal pedig az arcvonalból a hátország felé harckocsik és lövegek makettjeivel megrakott vasúti szerelvények

gördültek. Sok helyütt színlelt hidat vertek, a látszat kedvéért utakat építettünk. A másodrendű terepszakaszokon sok löveget összpontosítottunk, ezek néhány tűzcsapást mértek, majd visszavontuk őket a mélységbe, s helyükön maketteket hagytunk a színlelt tüzelőállásokban. Malinyin tábornok, a front törzsfőnöke az ellenség megtévesztését célzó ötletekben kimeríthetetlen volt.

A magasabbegységek és az egységek parancsnokaival foglalkozásokat folytattunk a küszöbönálló harctevékenység színterét megközelítő terepen és terepasztalokon. Közvetlen a támadás előtt törzsgyakorlatokat és hadijátékokat szerveztünk, amelyek központi témáját így fogalmaztuk meg: „Az ellenség védelmének áttörése és a gyorsanmozgó magasabbegységek harcbavetésének biztosítása". Ebben a munkában tevékenyen részt vett G. K. Zsukov, a főhadiszállás képviselője, aki az 1. és a 2. Belorusz Front haditevékenységét egyeztette. A fronttörzs jól képzett, összehangolt kollektívájának elegendő tapasztalatai voltak a csapatok vezetésének megszervezésében, s ez a kollektíva most is megmutatta, hogy a legnehezebb helyzetből is képes megtalálni a kivezető utat mind a harcok előkészítése során, mind harc közben.

A front törzse és a hadseregtörzsek rendszeresen ellenőrizték a csapatoknak a támadásra való felkészülését. A parancsnokság képviselői rendszerint részt vettek a csapatok valamennyi harcászati gyakorlatán, ellenőrizték az érkező feltöltés lövészkiképzését, figyelemmel kísérték a lőszer- és az élelmiszer-szállítást. A fronttörzs tisztjeinek egy részét állandó feladattal beosztottuk a hadseregekhez, a hadtestekhez. Általuk állandó kapcsolatot tartottunk a csapatokkal, s ezek a tisztek a helyszínen nyújtottak segítséget a csapatoknak a támadás előkészítéséhez.

Mivel a harctevékenységet a front két arcvonalszakaszán kellett megszerveznünk, amelyeket Pripjaty medencéje választott el egymástól, ennek megfelelően szerveztük meg a csapatok vezetését is. A fő frontparancsnoki harcálláspontot át kellett helyeznünk Ovrucsba, és két kisegítő harcálláspontot kellett létesítenünk: a jobbszárnycsapatok vezetéséhez Duravicsi körzetében, és a balszárnycsapatok vezetéséhez Szárni körzetében.

A figyelőpontokat a lehető legközelebb vittük a csapatokhoz: a hadosztályparancsnok figyelőpontját 500–1000 méterre, a hadtest-

parancsnokokét 2 kilométerre, a hadseregparancsnokokét a megindulási helyzettől 3 kilométerre rendeztük be. A figyelés megkönnyítése érdekében több helyen figyelőtornyokat építettek.

Ezzel tulajdonképpen meg is oldottuk a hadművelet tüzérségi, légi és műszaki biztosításával összefüggő valamennyi feladatot. A front hadtápját utasítottuk, hogy tartsa készenlétben a szükséges gépkocsiparkot arra az esetre, ha csapatokat és harcitechnikát kell átdobni egyik irányból a másikba. Ilyen tapasztalataink már voltak a kurszki csata óta.

Minden szinten – a hadseregeknél, a hadteste knél, a hadosztályoknál, az ezredeknél – óriási munka bontakozott ki a támadás előkészítése érdekében. A hadosztályok átlagos létszámát 6500 főre emeltük. Velünk együtt tevékenykedett a Partizánmozgalom Belorusz Törzse is. A partizánosztagok szoros kapcsolatot létesítettek egységeinkkel. A partizánok konkrét utasításokat kaptak tőlünk arra vonatkozóan, hol és mikor csapjanak le a német fasiszta csapatok utánpótlási vonalaira és hadianyag-raktáraira. A partizánok szerelvényeket siklattak ki a Bobrujszk–Oszipovicsi–Minszk, Baranovicsi–Lunyinyec és más vasútvonalakon. Valamennyi csapásukat velünk együttműködve hajtották végre és alárendelték a küszöbönálló hadműveletek érdekeinek.

Június huszadika táján a front csapatai elfoglalták a megindulási állásokat. Az áttörés mindkét szakaszán 3–4-szeres emberfölényt, 4–6-szoros tüzérségi és harckocsifölényt hoztunk létre az ellenséggel szemben. Rendelkezésünkre álltak erős gyorsanmozgó csoportok, amelyek képesek voltak bekeríteni az ellenséges csapatokat. A támadást a levegőből több mint 2000 repülőgép fedezte és támogatta.

A kezdeményezés már korábban teljesen átment a Vörös Hadsereg kezébe, s ez lehetővé tette, hogy még a frontméretben egyenlő erőviszonyok esetén is vállaljuk a kockázatot, s a két főcsapás irányában az erők és az eszközök lehető legerősebb csoportosítását hozzuk létre a másodrendű arcvonalszakaszok nagymértékű gyengítése árán.

Ez óriási előny volt számunkra.

A csapatokat elláttuk gépkocsikkal, tüzérségi vontatókkal, rohamlövegekkel és más technikai felszereléssel, ami jelentős mértékben növelte magasabbegységeink manőverező képességét.

A szovjet dolgozók derekasan kitettek magukért, hogy a fegyveres erőiket ellássák mindennel, amire szüksége volt az ellenség legyőzéséhez.

Mivel tanulmányozni akartam a helyzetet a koveli irányban (a front balszárnyán), a fegyvernemi főnökökkel Szárniba utaztam, ahol a kisegítő vezetési pontunkat rendeztük be (a front parancsnoki harcálláspontja volt). Szárniba kénytelenek voltunk páncélvonaton utazni, mert az erdőkben még banderista és más fasiszta bandák kószáltak. Később a pótolhatatlan U–2-eseken repültünk a kisegítő vezetési pontokra.

Az a négy hadsereg, amely itt az első lépcsőben állt, tökéletesítette a védelmet, és elkezdte felkészíteni a törzseket a közelgő harcokra. Ezekről a magasabbegységekről később lesz szó, amikor számukra is megkezdődik a harcok időszaka. Most viszont egy emlékezetes találkozásról szeretnék írni. Ide, a kovel–lublini irányba vonult fel az 1. lengyel hadsereg. Ezt a hadsereget a Lengyel Hazafiak Szövetségének kérésére szervezték lengyel önkéntesekből.

Elfogódottan indultunk el, hogy megismerkedjünk fegyvertársainkkal. A hadsereg parancsnoka Siegmund Berling tábornok, a komoly, feszes tartású, tekintélyes katonatiszt volt. Egész lényéből érződött, hogy régi harcedzett katona, aki ismeri a szolgálatot. Valóban, Berling hivatásos lengyel tiszt volt. Részt vett a harcokban, amikor a fasiszta megszállók betörtek Lengyelországba, s elhatározta, hogy folytatja a harcot azokkal a lengyel egységekkel együtt, amelyek vállvetve küzdöttek a Vörös Hadsereg katonáival.

A tábornok jelentést tett magasabbegysége állapotáról, s rögtön közölte, hogy ő és bajtársai remélik, hogy nem kell sokáig a második lépcsőben várakozniuk. Ez tetszett nekem. Egyáltalán: a lengyel csapatok igen jó benyomást tettek rám. Érződött rajtuk, hogy készek a harcra, s minél előbb szeretnének találkozni az ellenséggel, amely leigázta hazájukat. A parancsnokokkal és a katonákkal beszélgetve biztosítottam őket, hogy képességei szerint mindenkinek módja lesz kivenni részét a harcból.

Megismerkedtünk más vezető elvtársakkal is, akik megszervezték, létrehozták a későbbi lengyel hadseregnek ezt az első nagy seregtestét. A hadsereg haditanácsának tagja Aleksander Zawadzki tábornok, a régi lengyel forradalmár volt, aki bányász múlttal a háta mö-

gött, tagja volt a Lengyel Munkáspártnak, s rendkívüli népszerűségnek örvendett a lengyel munkásosztály és dolgozók körében, a katonák pedig szerették. Józan gondolkodó, vonzó egyszerűség és nagy életerő jellemezte. A haditanács második tagja Karol Swerczewski tábornok volt. Közkatonából lett tábornok nálunk, a Vörös Gárdában és a Vörös Hadseregben, a köztársasági Spanyolországban a nemzetközi brigád parancsnoka volt. Swerczewski tábornok később átvette a 2. lengyel hadsereg parancsnokságát.

Elvtársi kötelességemnek tartom, hogy az új Lengyelország fegyveres erői első szervezőinek sorában megemlítsem W. Korczicot, a hadsereg törzsfőnökét, W. Strazewskit, a hadműveleti osztály vezetőjét. A törzs az akkori időkhöz képest jól összekovácsolt volt. Az 1. lengyel hadseregben különösen eredményes munkát végeztek olyan tisztek, mint Jarosewicz, Poltorzicky, Bewziuk, Rodkiewicz, Konewicz, Pszulkowski, Józwiak, Guszcza, Waryszak.

A lengyel elvtársak körében néhány napot töltöttünk, majd visszatértünk a front jobbszárnyára.

Június 24-re virradó éjszaka Tyelegin, Kazakov és Orjol tábornokokkal átmentünk a 28. hadsereghez, Lucsinszkij hadseregparancsnok figyelőpontját az erdőben rendezték be. Építettek itt egy tornyot is, amely annyira a hatalmas fenyőtörzsek fölé emelkedett, hogy róla jól lehetett látni a környező terepet. Elhatároztuk, hogy erről a figyelőről kísérjük nyomon az ütközet fejlődését ezen a szakaszon. Zsukov, a főhadiszállás képviselője, aki annak idején szenvedélyesen védte azt a gondolatot, hogy egy főcsapást mérjünk a 3. hadsereg dnyeperi hídfőjéből, elment a 3. hadsereghez. Georgij Konsztantyinovics távoztában tréfásan megjegyezte, hogy Gorbatovval majd átnyújtják kezüket a Berezinán és kiráncigálnak bennünket a mocsarakból Bobrujszkba. Azonban ez – éppen fordítva történt.

Az I. Belorusz Front támadása június 24-én kezdődött. Hírt adtak erről a bombázó repülőknek az áttörés mindkét arcvonalszakaszán mért hatalmas erejű csapásai. A tüzérség két órán át rombolta az ellenség peremvonalában levő védelmi létesítményeit és lefogta tűzrendszerét. Reggel hat órakor támadásba mentek át a 3. és a 48. hadsereg egységei, egy órával később pedig a déli csapásmérő csoportosítás két hadserege. Elkeseredett ütközet bontakozott ki.

A 3. hadsereg az Ozeranye–Kosztyasevo arcvonalon az első napon

jelentéktelen eredményt ért el. E hadsereg két lövészhadtestének hadosztályai – a német gyalogság és páncélosok dühödt ellenlökéseit visszaverve – csupán az első és a második lövészárkot foglalták el Ozeranye–Vericsev terepszakaszon, és kénytelenek voltak beásni magukat. Nagyon nehezen fejlődött a támadás a 48. hadsereg sávjában is. A Druty folyó széles, mocsaras ártere rendkívül lelassította a gyalogság és különösen a harckocsik átkelését. Egységeink itt csak kétórai megfeszített harc árán verték ki a hitleristákat az első lövészárokból, s déli tizenkét órára foglalták el a második lövészárkot.

A legsikeresebben – és mondhatni, a legszebben – a 65. hadsereg sávjában fejlődött a támadás. A 18. lövészhadtest a légierő támogatásával délelőtt áttörte az ellenségnek mind az öt lövészárkát, délre az áttörést 5–6 kilométerre mélyítette ki, s elfoglalta Rakovicsi és Petrovicsi erős támpontokat. Batov ily módon bevethette az áttörésbe M. F. Panov tábornok 1. gárda-harckocsihadtestét, amely gyorsan benyomult a paricsi német csoportosítás hátába. A 65. hadsereg gyalogsága a harckocsizók sikerét kihasználva estére elfoglalta a Gracsi–Gomza–Szekiricsi terepszakaszt.

A 28. hadsereg egységei a németek ellenállását megtörve elérték Brodcit, Oszpinót, Rogát.

A déli csapásmérő csoportosítás ily módon az első nap harcai eredményeképpen mintegy 30 kilométeres arcvonalon, 5–10 kilométer mélységben áttörte az ellenség védelmét. A harckocsizók 20 kilométerre mélyítették ki az áttörést (Knisevicsi–Romanyiscse körzete). Kedvező helyzet alakult ki, amelyet másnap arra használtunk ki, hogy a 65. és a 28. hadsereg csatlakozásán ütközetbe vessük Plijev tábornok lovas-gépesített csoportját. Ez a csoport Gluszktól nyugatra előnyomult a Ptyics folyóhoz, helyenként át is kelt rajta. Az ellenség megkezdte a visszavonulást északnak és északnyugatnak.

Most aztán minden erőt összpontosítani, és előre – Bobrujszkig!

Július 24-én este Zsukov felhívott telefonon, és szívélyesen gratulált a sikerhez, hozzátéve, hogy ezek szerint nekünk kell kezet nyújtanunk Gorbatovnak a Berezina déli partjáról.

A harmadik nap végén Batov tábornok már a Berezinánál volt Bobrujszktól délre, Lucsinszkij tábornok csapatai pedig átkeltek a Ptyics folyón, és elfoglalták Gluszkot. A front jobbszárnyának déli csoportja kijutott a hadműveleti mélységbe.

Az északi csapásmérő csoportosítás arcvonalszakaszán június 25-re virradóra egész éjszaka lankadatlan hevességgel folytak a harcok. Az ellenség többször is megpróbálkozott ellenlökéssel, arra törekedett, hogy kiverje a védelembe beékelődött egységeinket és beszorítsa őket a folyóba. De ezt nem sikerült elérnie.

Június 25-én reggel a 3. hadsereg egységei rövid tüzérségi előkészítés után újból támadásba lendültek. Az áttörés meggyorsítása végett Gorbatov tábornok déltájban harcba vetett két harckocsidandárt, június 26-án pedig Dobrici arcvonalszakaszról B. Sz. Baharov egész 9. harckocsi-hadtestét, azzal a feladattal, hogy törjön be az ellenség mély mögöttes területére, foglalja el Sztarici körzetét, és zárja le a Mogiljov–Bobrujszk műutat.

A 16. légi hadseregnek megparancsoltam, hogy támogassa északi csoportunk előnyomulását. A bombák ezrei zúdultak az ellenségre, amely megkezdte a visszavonulást a Berezinához.

A 9. harckocsihadtest, amely betört az ellenséges csoportosítás hátába, Tyitovka körzetében kijutott a Berezina keleti partjára, június 27-én reggelre pedig lezárta az egész műutat és a Bobrujszktól északkeletre levő átkelőhelyeket. Most már az északi csoport mindkét hadseregének egységei gyorsabban törtek előre, hogy északkelet felől átkarolják az ellenség bobrujszki csoportosítását.

A 65. hadsereg I. gárda-harckocsihadteste ekkor már Bobrujszktól északnyugatra volt, s elvágta a nyugati irányú visszavonulás útját a német hadsereg öt hadosztálya előtt.

A front főerőinek eközben folytatniuk kellett az előnyomulást tovább, egyre tovább – Oszipovicsi, Puhovicsi és Szluck irányában. Minél előbb fel kellett számolni tehát a bekerített ellenséges csapatokat. Ezt a feladatot kellett végrehajtaniuk Bobrujszkban a 65. hadsereg egységeinek, a várostól délkeletre pedig a 48. hadseregnek.

AZ ÖSSZEOMLÁS

A mintegy 25 kilométer átmérőjű gyűrűbe csaknem 40 ezer hitlerista került. Délnek és nyugatnak eléggé szilárdan lezártuk az utat, de északon és északnyugaton a bekerítés első napján csak a harckocsihadtestek egységei tartották itt az ellenséget. Minden jel szerint ezt igyekezett kihasználni a 9. német hadsereg parancsnoka. Június 27-én megparancsolta von Lützownak, a 35. hadsereg közvetlen hadteste parancsnokának, hogy bármi áron törjön át vagy Bobrujszkba, vagy északnak, Pogoreloje felé, hogy egyesüljön a 4. hadsereggel. Von Lützow úgy döntött, hogy megsemmisíti egész technikáját és áttör északnak. Ez azonban a fasiszta hadtestnek nem sikerült. Baharov tábornok harckocsizóinak támogatására a hadseregparancsnok odarendelte a 108. lövészhadosztályt, amely megszállta a Mogiljovba vezető műutat. A jobbszárnyon csapataink kijutottak a Berezinához Szviszlocsi körzetében.

Június 27-én este az ellenség körletében hatalmas robbanásokra és tüzekre lettünk figyelmesek: a hitleristák megsemmisítették a lövegeket, a vontatókat, a harckocsikat, felgyújtották a gépkocsikat; leölték a jószágot, felperzselték a falvakat. A válogatott katonákból és tisztekből álló fedezőcsapatok továbbra is szívós ellenállást tanúsítottak, még ellenlökéseket is végrehajtottak. Gorbatov és Romanyenko tábornokok csapatai azonban, a 65. hadsereg egységeivel szorosan együttműködve, egyre jobban szűkítették a bekerítés gyűrűjét.

A fasiszták Tyitovka körzetében mintegy tizenöt ellenlökést hajtottak végre, hogy áttörjenek északnak. P. A. Tyeremov tábornok, a 108. hadosztály parancsnoka, az események részvevője így írja le azt, amit átélt: „A legádázabb rohamot a németek a 444. és a 407. ezred arcvonala ellen intézték. Lényegében ebben a körzetben összponto-

sítottuk tüzérezredünk erőit. Meglehetősen erős ágyútűz támogatásával legalább kétezer ellenséges katona és tiszt rohamozta meg állásainkat. A lövegek hétszáz méterről, a géppuskák négyszáz méterről nyitottak tüzet a rohamozókra. A hitleristák egyre csak jöttek. Soraik között gránátok robbantak. A géppuskák lekaszabolták soraikat. De a fasiszták akár bajtársaik hulláin át is mindenáron át akartak törni... Eszeveszett iram volt ez. A figyelőből megdöbbentő képet láttunk. Ebben a rohamban nyoma sem volt a katonai vitézségnek. A hitleristák valamilyen félig bódult állapotban voltak. Ennek az óriás tömegnek a mozgásában inkább egy csordának az állati konoksága nyilvánult meg, mint egy szervezett csapaté, amely bármi áron rá akarja kényszeríteni akaratát az ellenfélre. A kép ennek ellenére félelmetes volt."

Légierőnk Dubovka körzetében német gyalogság, harckocsik, lövegek és más technikai eszközök nagy tömörülését derítette fel. A légierőnek megparancsoltam, hogy mérjen csapást a megjelölt körzetre. 526 repülőgép emelkedett a levegőbe, és egy órán át bombázta az ellenséget. A hitleristák kimenekültek az erdőkből, összevissza rohangáltak a tisztásokon, sokan úszva próbáltak átjuni a Berezinán, de ott is utolérte őket a végzet. A bombázott körzet hamarosan óriási temetővé változott: a hullákból valóságos hegyek emelkedtek, s a bombáktól szétzúzott gépek roncsai hevertek mindenütt.

Csapataink két nap alatt megsemmisítettek több mint 10 ezer ellenséges katonát és tisztet, mintegy hatezer foglyot ejtettek. 432 lövegeket, 250 aknavetőt, több mint ezer géppuskát zsákmányoltak. Bobrujszktól délkeletre a fasiszta csoportosítást megsemmisítettük.

Egyidejűleg Bobrujszkért is folytak a harcok. A városban több mint 10 ezer német katona volt, s amellett ide szivárogtak át a szétzúzott keleti egységek maradványai is. Hamann tábornok, Bobrujszk városparancsnoka még erős körkörös védelmet tudott szervezni. Tűzfészkeknek rendezték be a házakat, elbarikádozták az utcákat, az útkereszteződésekben harckocsikat ástak be. A város megközelítési útjait gondosan aláaknázták.

Június 27-én délután az 1. gárda-harckocsihadtest és a 105. lövészhadtest egységei megrohamozták a városban rekedt ellenséget, de sikert nem értek el. Egész éjszaka és másnap késő éjszakáig folytak a véres harcok. Június 29-re virradó éjszaka az ellenség az erők

jelentős részét középre vonta, és nagy gyalogsági és tüzérségi erőket összpontosított a város északi és északnyugati részében. A német helyőrség parancsnoka elhatározta, hogy éjszaka elhagyja a várost, és áttör északnyugatnak.

A 356. lövészhadosztályunk állásaira erős tüzérségi és aknavetőcsapás zúdult, majd megindultak a harckocsik, nyomukban a tiszti rohamzászlóaljak láncai, s utánuk az egész gyalogság. A részeg tisztek és katonák tüzérségünk és géppuskáink gyilkos tüze ellenére megszállottként nyomultak előre. Az éjszakai sötétségben kézitusára került sor. A 356. hadosztály harcosai egy órán át hősiesen küzdöttek, hogy feltartóztassák az ellenség rohamát. A hitleristáknak óriási veszteségek árán helyenként sikerült beékelődniük a hadosztály védelmébe.

Hajnalban a 48. hadsereg előrevetett osztagai a tüzérség fedezete alatt átkeltek a Berezinán, és harcba léptek Bobrujszk keleti peremén.

A 354. lövészhadosztály ezredei reggel nyolc órára elfoglalták a pályaudvart. A mindenfelől szorongatott németek még egyszer megpróbáltak kitörni északnyugatnak, újból megrohamozták a 356. hadosztályt. Sikerült áttörniük a hadosztály védelmét. Az áttörésbe beözönlött mintegy 5000 ellenséges katona, élükön Hofmeister tábornokkal, a 41. páncéloshadtest parancsnokával, de nem sikerült megmenekülniük. A várostól északnyugatra tevékenykedő csapataink megsemmisítették ezeket a menekülő ellenséges egységeket is.

A 65. hadsereg, a 48. hadsereggel szorosan együttműködve június 29-én teljesen elfoglalta Bobrujszkot.

E hadművelet eredményeképpen behorpasztottuk az ellenség igen erős védelmét a belorusszijai kiszögellés déli arcvonalán, és csapataink 110 kilométert nyomultak előre. Mindez lehetővé tette, hogy gyors ütemben fejlesszük a támadást Minszk és Baranovicsi irányában.

A hatnapos harc alatt 366 harckocsit és rohamlöveget, 2664 különböző űrméretű löveget zsákmányoltunk vagy semmisítettünk meg. Az ellenség mintegy 50 ezer hullát hagyott a harcmezőn, több mint 20 ezer német katonát és tisztet ejtettünk foglyul.

Az ellenséges csapatok bobrujszki csoportosításának bekerítésében és megsemmisítésében aktívan részt vett a Dnyeperi Katonai Flot-

tilla, amelynek V. G. Grigorjev első osztályú kapitány volt a parancsnoka. A flottilla 1. dandárának hajói a folyón felhatoltak az arcvonal mögé, áttörtek a Paricsinál levő hídhoz, megzavarták a német csapatok átkelését, kijutottak Bobrujszk megközelítési útjaira. A flottilla matrózai három nap alatt 66 ezer szovjet harcost szállítottak át a Berezina bal partjáról a jobb partra.

Miután az 1. Belorusz Front csapatai bekerítették és szétzúzták a Bobrujszk körzetében rekedt ellenséges egységeket, a szomszédos frontok pedig a vityebszk–orsai és a mogiljovi ellenséges csoportosításokat, létrejöttek a kedvező feltételek ahhoz, hogy újabb csapásokat mérjünk az ellenségre.

A főhadiszállás június 28-án az 1. Belorusz Front feladatát a következőképpen határozta meg: az erők egy részével támadjon Minszk irányában, a főerőkkel pedig Szluck–Baranovicsi irányban vágja el az ellenség visszavonulási útjait délnyugati irányban, s a 3. Belorusz Front csapataival együttműködve fejezze be a fasiszta csapatok minszki csoportosításának bekerítését.

Gyorsanmozgó magasabbegységeink parancsnokai ezekben a napokban nagyszerű hadvezetői művészetről tettek tanúságot. Július 2-án a front közepén Panov tábornok 1. gárda-harckocsihadteste erős csapással áttörte a 12. német hadosztály védelmét, és a 82. hadosztály gyalogságával együttműködve elfoglalta Puhovicsi körzetét. Plijev tábornok lovas-gépesített csoportja gyors ütemben tört Szluck felé. Július 2-án hajnalban a lovas gárdisták elfoglalták Sztolbcit, Gorodzát és Nyeszvizst, s ezzel elvágták a minszki csoportosítást Baranovicsitól, Brescttől és Lunyinyectől.

A 3. hadsereg 85. lövészhadtestének egységei kijutottak a Pogoszt–Cserveny terepszakaszra, ahol egyesültek a 2. Belorusz Front csapataival.

Baharov tábornok harckocsihadteste, amelynek az volt a feladata, hogy délről kerülje meg Minszket, július 2-án elfoglalta a ljubjacsi közlekedési csomópontot, majd a Szluck–Minszk műút mentén folytatta az előnyomulást északnak. Ugyancsak július 2-án a 3. Belorusz Front egységei elfoglalták Szmolevicsit, majd északkelet felől törtek előre Minszk felé. Ezzel befejeződött a belorusz fővárostól keletre levő 4. ellenséges hadsereg bekerítése.

Az ellenség sietve és rendezetlenül vonult vissza a dűlőutakon és

a Mogiljov–Minszk műúton. A partizánok a hidakat és az átkelőhelyeket felrobbantották, sok helyen dugók keletkeztek. Repülőink szakadatlanul bombázták az ellenséges csapatok oszlopait.

Július 3-án estére elkeseredett harcok után teljesen megtisztítottuk az ellenségtől Belorusszija fővárosát.

Nyomasztó látvány tárult a felszabadító harcosok szeme elé. Minszk romokban hevert. Azt a néhány épületet, amely épségben maradt, a fasiszták aláaknázták és előkészítették a felrobbantásra. Egységeink szerencsére gyorsan törtek be a városba, s így ezeket az épületeket sikerült megmenteni. Aláaknázták a kormányépületet, a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottságának épületét.

A város lakói, akik kimondhatatlan sokat szenvedtek, lelkesen fogadták hőseinket. Az egész ország megünnepelte Minszk felszabadulását.

Az 1. Belorusz Front jobbszárnycsapatai gyors ütemben folytatták az előnyomulást nyugat felé. A Vityebszk–Bobrujszk körzetében és Minszktől keletre bekövetkezett összeomlás következményeként négyszáz kilométeres rés támadt a német arcvonalban. A német hadvezetőségnek nem volt elég ereje ahhoz, hogy ezt a rést rövid idő alatt betömje. A főhadiszállás július 4-én utasított bennünket, hogy feltétlen használjuk ki ezt a kedvező körülményt. Az utasítás szellemének megfelelően elhatároztuk, hogy tovább folytatva az ellenség üldözését, a 48. és a 65. hadsereg Baranovicsi általános irányban mért összpontosított csapásával bekerítjük és megsemmisítjük a németek baranovicsi csoportosítását. Ebben a hadműveletben Plijev tábornok gyorscsoportja és Firszovics tábornok gépesített hadteste a külső szárnyakon tevékenykedve átkarolta az ellenség csapatait. A továbbiakban a két párhuzamos műutat (Szlonyim–Pruzsani és Baranovicsi–Breszt) kihasználva a két hadsereg a sikert Breszt irányában fejleszti ki azzal a céllal, hogy mélyen átkarolja, majd bekerítse – már frontunk balszárnycsapataival együttműködve – a német fasiszta csapatok pinszki csoportosítását.

Július 8-án Baranovicsi felszabadult. Július 16-ra pedig magasabbegységeink elérték a Szviszlocs–Pruzsani vonalat, vagyis tizenkét nap alatt 150–170 kilométert nyomultak előre.

Miután Baranovicsi és a Sara folyó körzetében szétzúztuk az ellenséges csapatokat, pinszki csoportosításuk veszélybe került. Az el-

lenség megkezdte a visszavonulást. Ez meggyorsította P. A. Belov tábornok 61. hadseregének támadását a Pripjaty északi partja mentén.

A front csapatainak hadműveleti helyzete jelentősen megjavult. A belorusszijai hadművelet kezdetekor szárnycsoportosításainkat hatalmas mocsárvidékek választották el, most viszont már Poleszjét messze magunk mögött hagytuk. A front arcvonalának szélessége csaknem felére csökkent.

Elérkezett az ideje annak, hogy megindítsuk balszárnycsapatainkat is. A balszárnyunkon a következő erők álltak: öt összfegyvernemi hadsereg, egy légihadsereg, a gyorsanmozgó magasabbegységek közül pedig egy harckocsihadsereg és két lovashadtest. (Ezek a magasabbegységek a következők voltak: 70. hadsereg – parancsnok V. Sz. Popov altábornagy; 47. hadsereg – N. I. Guszev altábornagy; 8. gárdahadsereg – V. I. Csujkov altábornagy; 69. hadsereg – V. J. Kolpakcsi altábornagy; 2. harckocsihadsereg – Sz. I. Bogdanov vezérezredes; 6. légihadsereg – F. P. Polinyin repülő altábornagy; 7. gárda-lovashadtest – M. P. Konsztantyinov altábornagy; 2. gárdalovashadtest – V. V. Krujkov altábornagy; I. lengyel hadsereg – Siegmund Berling altábornagy.) Már július első napjaiban megkezdődött a front megerősítő eszközeinek átcsoportosítása a jobbszárnyról a balszárnyra.

Gondosan tanulmányoztuk az ellenségről és a terepről szerzett adatokat. Az utóbbi időben említésre méltó változás nem történt az ellenséges csapatok helyzetében és viselkedésében. Mégis egy kicsit szokatlan elhatározásra jutottunk: a támadást az előrevetett zászlóaljak harcfelderítésével kezdjük. Meg akartunk győződni arról, nem vonta-e vissza az ellenség a főerőket a mélységben levő terepszakaszra, csupán fedezetet hagyva hátra előttünk. Ebben az esetben teljesen feleslegesen használtuk volna fel a fővédőöv áttörésére szánt lőszerünket.

Említésre méltó részlet ez. Annak idején Popov, Guszev, Csujkov és Kolpakcsi hadseregparancsnokokkal megtanácskoztuk, hogyan célszerűbb megindítani a támadást. Akkor vetődött fel az a gondolat, hogy úgyszólván kombinált eljárást alkalmazzunk: kezdjük a támadást az előrevetett zászlóaljak harcfelderítésével, s ha meggyőződtünk róla, hogy a fővédőöv a korábbi terepszakaszon ma-

radt, folyamatosan vessük harcba az összes tervezett erőket és eszközöket a feladatok pontosítása végett.

A zászlóaljak tehát megkezdték a harcot. Július 18-án néhány tábornokkal a peremvonalban berendezett figyelőponton tartózkodtam (a front főparancsnoki harcálláspontja Radosinban volt), s onnan jól láttuk a zászlóaljak harctevékenységét. A zászlóaljak megerősített tüzérségi tűz támogatásával és harckocsik által kísérve gyorsan megrohamozták az ellenséges állásokat. A németek heves tüzérségi tűzzel fogadták őket. Repülőgépeink kis csoportokban támadták az ellenséges tüzérségi és aknavető állásokat. A levegőben ellenséges vadászgépek ütköztek meg velük. Az ellenség egyre újabb tűzeszközöket vetett harcba.

Lövészeinknek és egyes harckocsiknak helyenként sikerült betörniük az első lövészárkokba. A harc hevessége egyre fokozódott. Most már semmi kétségünk nem volt az iránt, hogy a fő védelmi vonallal van dolgunk. Tovább nem várhattunk. Kiadtuk a parancsot: a hadseregek kezdjenek hozzá a támadási terv végrehajtásához.

Kazakov tábornok kiadja a tűzparancsot. A föld megremegett a lövegek összpontosított tüzétől . . .

A front balszárnyának támadása folytatása volt a bobrujszki irányban megkezdett hadműveletnek. Ez azonban egyáltalán nem azt jelentette, hogy a jobbszárnyon abbamaradt a harctevékenység. A csapatok ott folytatták a támadást, előnyomultak a Breszti Megerődített Körlet felé. Ez pedig igen fontos körülmény volt. Ezekben a napokban számunkra a koveli irány lett a főirány, s az itteni harcok sikeres kimenetelét sok tekintetben az biztosította, hogy az ellenség fő tartalékait Breszt védelmére összpontosította.

A 47. hadsereg, a 8. gárdahadsereg és a 69. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy Koveltől nyugatra törje át az ellenség arcvonalát. Az összfegyvernemi hadseregeknek az áttörés után ütközetbe kellett vetniük a harckocsi-magasabbegységeket és a lovashadtesteket, s velük együttműködve tovább kellett fejleszteniük a támadást Siedlce és Lublin irányában. A 6. légi hadseregnek, amely a magasabbegységeket támogatta, 1465 repülőgépe volt.

Egységeink július 18-án reggel 30 kilométeres arcvonalon áttörték az ellenséges védelmet, és egy nap alatt 13 kilométert nyomultak előre. Július 20-án a balszárny csapásmérő csoportosításai elérték a

Nyugati-Bugot, három helyen átkeltek rajta, és Lengyelország területére léptek.

Az 1. Belorusz Front balszárnyán júliusban kibontakozott ütközet és szomszédunknak, az 1. Ukrán Frontnak egy héttel előbb megindított támadása két front szomszédos szárnyainak harmonikus együttműködésévé terebélyesedett. A mi sikerünket nagymértékben elősegítette az a körülmény, hogy az 1. Ukrán Front támadásával megfosztotta az ellenséget a lublini irányban tevékenykedő csapatai megerősítésének lehetőségétől; a mi harctevékenységünk ugyanakkor megakadályozta az ellenséget abban, hogy csapatokat dobjon át az 1. Ukrán Front ellen. Ezt a hadműveletet, amely logikusan következett a belorusszijai hadműveletből, a főhadiszállás előzetesen megtervezte.

A szovjet csapatok hatalmas támadása, amelyben júliusban már öt front vett részt, arra vezetett, hogy szétzúztuk a német fasiszták „Észak" hadseregcsoportját (16. hadsereg), „Közép" hadseregcsoportját (4., 9., 2. hadsereg és a 3. páncéloshadsereg) és „Észak-Ukrajna" hadseregcsoportját (4. és 1. páncéloshadsereg, 1. magyar hadsereg). Óriási szélességben áttörtük az ellenséges védelmet, és megteremtettük a további előretörés feltételét.

Elérkezett hát az a pillanat, amikor a német fasiszták, akik megindították a háborút, a saját bőrükön tapasztalták azt, amit a Vörös Hadsereg csapatai a háború elején átéltek. De mi abban a tudatban éltük át kudarcainkat, hogy ezeket jobbára a hitszegő támadással járó meglepés okozta, s tudtuk, hogy ezek ideiglenes kudarcok, egy percig sem vesztettük el a győzelembe vetett hitünket. Az ellenség viszont a korábbi győzelmek után szenvedte el a vereségeket, amikor semmi reménye sem volt rá, hogy rá nézve többé-kevésbé kedvezően végződik a háború, amelynek tüzét maga gyújtotta meg.

A katasztrófa elkerülhetetlenül közeledett. A német fasiszta hadvezetőségen nem segített az sem, hogy egymás után leváltotta a tábornokokat. A felderítés adataiból megtudtuk, hogy a kétbalkezes Busch vezértábornagyot, a „Közép" hadseregcsoport parancsnokát felváltotta Model, az „Észak-Ukrajna" hadseregcsoport parancsnoka, megtartva korábbi beosztását is. Törzsünk tisztjei körében ekkor terjedt el ez a szólásmondás: „Model? Sebaj, ide azt a Modelt!" Nyilván valamelyik elvtárs alkalmazta Modelra Csapajev híres mon-

dását a róla készült filmből: „Pszichikai, azt mondod? Sebaj, ide azt a pszichikait! . . ."

Amikor a front jobbszárnycsapatai kijutottak a Szviszlocs–Pruzsani terepszakaszra és Breszt megközelítési útjaira, létrejöttek a breszti ellenséges csoportosítás bekerítésének feltételei. Ezt a feladatot a 70. hadsereg csapatainak kellett végrehajtaniuk a 28. hadsereggel együttműködve.

A 47. hadsereg csapataira, miután átkeltek a Bugon, az a feladat várt, hogy délnyugati irányban támadjanak Siedlce felé, zúzzák szét a szemben álló ellenséges egységeket, és akadályozzák meg a Siedlce–Luków terepszakasztól keletre rekedt német csapatoknak Varsóhoz való visszavonulását. Ugyanebben az irányban harcolt Krjukov 2. gárda-lovashadteste is.

E hadseregek támadása ugyanakkor biztosította a sikert Csujkov, Bogdanov, Berling és Kolpakcsi tábornokok csapatai számára, amelyek, miután átkeltek a Bugon, nyugati irányban törtek előre. Ezek a csapatok, a fasiszták ellenállását leküzdve, július 22-én elfoglalták Chełmet, Włodawát, s felszabadítottak sok más helységet.

A 2. harckocsi-hadsereg július 23-án felszabadította Lublint. Július 25-én a harckocsizók elérték a Visztulát Deblin körzetében. A. I. Radzijevszkij tábornok, aki a sebesült Sz. I. Bogdanov helyébe lépett, átadta arcvonalszakaszát az 1. lengyel hadseregnek, amely a harckocsi-hadsereg nyomában nyomult előre. A harckocsizók pedig új feladatot kaptak: támadjanak a Visztula jobb partja mentén északi irányban, menetből foglalják el Pragát, Varsó elővárosát, és tartsák azt a 47. hadsereg megérkezéséig. Az 1. lengyel hadsereg feladata az volt, hogy a deblini irányban keljen át a Visztulán, és foglaljon hídfőt a nyugati parton.

Július 28-ra a front fő erői a Breszt–Siedlce–Otwock terepszakaszon kénytelenek voltak arccal északnak szétbontakozni, mert a fasiszta csapatok heves ellenállásába ütköztek. Minden jel arra mutatott, hogy a német hadvezetőség ezen az arcvonalszakaszon nagy erőket összpontosított, azzal a szándékkal, hogy ellencsapást hajtson végre a Visztulától keletre déli irányban, és megakadályozza hadseregeinknek a folyón való átkelését.

Mivel az ellenség a főcsoportosítását Varsótól keletre tartotta, a front balszárnycsapatai előtt megnyílt a lehetőség, hogy gyorsan elő-

nyomuljanak a Visztulához. Július 27-én Kolpakcsi tábornok 69. hadserege el is érte a folyót. Csapatai menetből átkeltek a Visztulán Puławy közelében, és július 29-én hídfőt foglaltak a nyugati parton. Az 1. lengyel hadsereg július 31-én megpróbált egy ugrással átkelni a folyón, de sikertelenül. Ekkor azonban már a folyó nyugati partján felhasználhattuk az egész 8. gárdahadsereget. Augusztus 1-én a gárdahadsereg megkezdte az átkelést Magnuszew körzetében, a Pilica folyó torkolatánál.

Csujkov tábornok csapatai egy nap alatt 15 kilométer széles és 10 kilométer mély hídfőt foglaltak a Visztula nyugati partján. A hadsereg augusztus 4-re több 16 tonnás és egy 60 tonnás hidat vert a folyón. Csujkov a harckocsikon kívül az egész tüzérséget átvitte a hídfőbe. A front műszaki csapatai meglevő eszközeikből hozzáláttak egy cölöphíd építéséhez.

A csapatokkal együtt települt előre frontunk parancsnoki harcálláspontja is. Az új harcálláspontra rendszerint csak akkor települtünk át, amikor már kiépült az összeköttetés a front valamennyi csapatához.

Éppen ezekben a napokban történt, hogy harcálláspontunkkal Młodawába, a Nyugati-Bug nyugati partján levő kisvárosba költöztünk át; Malinyin és Makszimenko közben már a következő harcálláspontot rendezte be Konkolewica faluban, Siedlcétől nem messze, ahol még harcok folytak.

Az ellenséges légierő közvetlenül az indulás előtt éjszakai bombatámadást intézett Radosin ellen; szerencsénkre különösebb baj nem történt. Ezzel az epizóddal kapcsolatban szeretném hangsúlyozni, hogy az ellenséges légierőnek külön feladata volt, hogy felderítse vezetési szerveinket, és bombatámadásokat intézzen ellenünk. Azon túl, hogy ilyen lehetőségre mindenkor számítottunk, mi sem maradtunk adósok, s Rugyenko tábornok, a 16. légihadsereg parancsnoka mindent elkövetett, hogy csapásokat mérjen az ellenség vezetési szerveire. Ebben az időben viszont a 16. légihadsereget lényegében a visztulai átkelés biztosítása kötötte le.

Lassan nyomultak előre jobb szomszédunk, a 2. Belorusz Front csapatai is a belosztoki irányban. Nagyon erős ellenséges csoportosítás volt velük szemben. Ez a csoportosítás még képes volt feltartóztatni előnyomulásunkat. De a mi frontunk jobbszárnyára nem si-

került csapást mérnie, s ez a 2. Belorusz Front magasabbegységeinek volt az érdeme, amit mi értékeltünk is.

Amikor az ellenség észbe kapott, hogy hol fenyegeti a legnagyobb veszély, már késő volt: a magnuszewi hídfőt szilárdan tartották a 8. gárdahadsereg csapatai, a Pulawytól délre létesített hídfőt pedig ugyancsak biztosan tartotta a 69. hadsereg. A német hadvezetőség csapatokat dobott át Varsó K és Varsó ÉK körzetekből, s megrohamozta hídfőinket. Különösen gárdaegységeire mért erős csapást.

Az ügynöki, légi és rádiófelderítés adatai megerősítették, hogy a németek sietve dobnak át csapatokat a magnuszewi hídfőhöz. Segíteni kellett Csujkov gárdistáin. Lengyel bajtársainkhoz fordultunk. Siegmund Berling átadta Visztula-parti terepszakaszát a lovashadtestnek, s csapataival erőltetett menetben a hídfőbe vonult. A lengyelek a 8. gárdahadsereg jobbszárnyán védelembe mentek át, még időben sikerült ide irányítanunk a 2. harckocsi-hadsereg egyik hadtestét is.

Mindezt időben végrehajtottuk. Az ellenség hatalmas erejű csapást mért a hídfőre. Későn! Védelmünk itt megingathatatlannak bizonyult. A hitleristák napokon át folytatták ádáz rohamaikat, de az óriási veszteségeikkel semmit sem értek el.

Az ellenség bevetette egész légierejét. Dühödten bombázta a hídfőt és az átkelőhelyeket, de Rugyenko légihadseregének pilótái sikeresen vették fel a harcot az ellenséges bombázók százaival. Az átkelőhelyeket eredményesen fedezték a front erős légvédelmi eszközei is.

A súlyos harcokban erősödött a szovjet és a lengyel egységek barátsága. Az 1. lengyel hadsereg katonái bátran harcoltak a német fasiszta betolakodók ellen, és általános tiszteletet vívtak ki.

Mire az 1. Belorusz Front csapatai másfél hónapi súlyos támadóharcok után elérték a Visztulát és a Narewet, sok ember és harci technika esett az ellenség vandál dühének áldozatul.

A hadseregeink elsöprő erejű csapásainak hatására visszavonuló ellenség maga mögött lerombolta a hidakat, a vasútvonalakat és a vasúti berendezéseket, a közutakat, s ezek helyreállításához időre volt szükség.

Hadtápintézeteink több száz kilométerre elnyúltak, s nem bírták gyorsan előreszállítani azt a hadianyag-mennyiséget, amire szükség

volt a további sikeres támadáshoz. A csapatoknak most már időt kellett adnunk, hogy rendezzék soraikat, hogy felkészüljenek a következő befejező ütközetekre.

A megtett útra visszatekintve nagy elégedettséggel láttuk, hogy a frontcsoport a főhadiszállás irányításával ragyogóan végrehajtotta a belorusszijai hadműveletet. Ebben a hadműveletben szétzúztuk a „Közép" hadseregcsoportot és nagy vereséget mértünk az „Észak-Ukrajna" hadseregcsoportra, felszabadítottuk Belorussziját, Lettország nagy részét, a Visztulától keletre levő lengyel területek jelentős részét. A szovjet csapatok átkeltek a Nyemanon, a Narewen, és elérkeztek Kelet Poroszország határára. A német fasiszta csapatok nagy vereséget szenvedtek.

Az 1. Belorusz Front – erejéhez mérten – hozzájárult ehhez.

A belorusszijai hadműveletben részt vett csapataink sikere véleményem szerint jelentős mértékben annak volt köszönhető, hogy a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása jól választotta meg az időpontot. A szovjet hadvezetőség, amely teljesen kezében tartotta a hadászati kezdeményezést, minden vonatkozásban hiba nélkül készítette elő a hadműveletet, s biztosítani tudta négy front szoros együttműködését.

A kommunista párt által vezetett szovjet nép hősi erőfeszítései eredményeképpen az arcvonal a hadművelet kezdetére és a hadművelet folyamán is elegendő fegyvert, lőszert, élelmet és egyéb technikai felszerelést kapott.

A front parancsnoksága és törzse a főhadiszállás direktíváját végrehajtva, a fegyvernemi és a szolgálatiág-főnökökkel együtt a hadseregparancsnokok részvételével kidolgozta a hadművelet részletes tervét, meghatározta a főcsapások irányát, megszabta mindegyik magasabbegység konkrét feladatát.

Számításba vettük a leendő hadszíntér nehéz, erdős-mocsaras terepviszonyait, s a működési területünkön nagyarányú műszaki munkálatokat végeztünk, megteremtettük a szükséges összeköttetést.

A hadtápszolgálat idejében meg tudott birkózni a szállítás feladataival, és harci technikából, fegyverből, lőszerből, élelemből megteremtette a szükséges készleteket. Sem a hadművelet első időszakában, sem a későbbi támadások során semmi fennakadás nem volt az ellátásban.

A hadseregparancsnokok a hadműveleti művészet rendkívül magas színvonalán álltak, gyakran alkalmazták a manővert nagy ellenséges csoportosítások bekerítése végett.

A tisztek, a korábbi ütközetek harci tapasztalatait felhasználva, nagy hozzáértéssel vezették a csapatokat.

A hadművelet sikerében nagy része volt katonáink fokozott szakmai tudásának, rendkívüli bátorságának, kitartásának, hősies elszántságának és fáradhatatlanul harcoltak a rendkívül nehéz terepviszonyok között. Nem volt erő, sem természeti akadály, amely megállíthatta volna őket. Az utász és műszaki egységek önfeláldozó munkájukkal vették ki részüket a győzelemből.,

A politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek lelkesítették a kommunistákat, a komszomolistákat, a csapatokat a nehézségek leküzdésére.

Nem hallgathatom el azt sem, hogy a főhadiszállás az egész belorusszijai hadművelet folyamán nagy figyelemmel kísérte javaslatainkat és kéréseinket, s minden hasznos kezdeményezést támogatott.

Mindez együtt eredményezte a hadművelet sikerét.

VARSÓ

Amint csapataink Lengyelország területére léptek, sok bonyolult problémával kerültünk szembe. A felszabadított területen, amely már a Visztuláig terjedt, sok lengyel fegyveres osztag volt, amely harcolt a megszállók elllen. Ott volt a Gwardia Ludowa, az Armia Ludowa, az Armia Kraiowa. Voltak vegyes partizánosztagok is, amelyeket a különböző okokból ellenséges területre került szovjet tisztek vezettek. Ezek a csoportok a legkülönbözőbb politikai irányzatokhoz tartozó emberekből álltak, de egyesítette őket a közös ellenség elleni harc közös célja.

Most, hogy csapataink megérkeztek, lehetőségük nyílott arra, hogy egy hatalmas erővé olvadjanak össze.

A lengyel lakosság szeretettel, barátságosan fogadta a Vörös Hadsereget. Érezni lehetett, hogy a nép őszintén örül jövetelünknek és igyekszik megtenni mindent, hogy meggyorsítsa a fasiszta megszállók kiűzését. Az 1. lengyel hadsereg előnyomulása során gyorsan feltöltődött helyi önkéntesekkel. A hadseregbe beolvadtak egységek a Gwardia Ludowából, az Armia Ludowából és az ellenállás más erőiből. Csak az Armia Kraiowa zárkózott el minden közeledés elől. Kellemetlen érzésünk támadt már rögtön azután, hogy először találkoztunk e szervezet képviselőivel. Miután értesültünk róla, hogy Lublintól északra az erdőkben van egy lengyel magasabbegység, amely az Armia Kraiowa 7. hadosztályának nevezi magát, a törzs néhány tisztjét elküldtük, hogy vegyék fel a kapcsolatot ezzel a magasabbegységgel. A találkozó létrejött. A lengyel egyenruhát viselő Armia Kraiowa-tisztek elutasították azt a javaslatunkat, hogy működjenek együtt velünk a német fasiszta csapatok elleni harcokban, kijelentették, hogy az Armia Kraiowa csak a londoni lengyel kor-

mány, illetve e kormány megbízottai utasításainak veti alá magát... Velünk szembeni álláspontjukat így határozták meg: „A Vörös Hadsereg ellen fegyvert nem alkalmazunk, de semmiféle kapcsolatot sem akarunk." Furcsa egy helyzet!

Lublinban eközben megkezdte a munkát a népi hatalom központi szerve, a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság. Ez a szerv magára vállalta az összes effajta kényes kérdések rendezését.

A lengyel kormány meghívására elmentem Lublinba. Megismerkedtem az új kormány tagjainak többségével. Itt igazi hazafiakkal, internacionalista forradalmárokkal találkoztam. Súlyos terhet kellett akkor vállukra venni, de az elvtársak nem csüggedtek, optimisták voltak. Jelen voltunk az 1. lengyel hadsereg egységeinek díszszemléjén és Lublin dolgozóinak felvonulásán. Ettől kezdve szoros kapcsolatban voltunk a lengyel kormánnyal.

Augusztus 2-án felderítő szerveink adatokat szereztek arról, hogy Varsóban állítólag felkelés tört ki a német fasiszta megszállók ellen. Ez a hír nagyon felkavart bennünket. A front törzse haladéktalanul hozzálátott az értesülések ellenőrzéséhez, a felkelés méreteinek és jellegének tisztázásához. Mindez annyira váratlanul ért, hogy csak találgattuk. Eleinte azt hittük – a németek terjesztik ezeket a híreket. De vajon milyen céllal? Hiszen ha valóban elkezdődött a felkelés, az éppen a legrosszabb időben történt... Mintha a felkelés vezetői szándékosan választották volna így az időpontot, hogy kudarcba fulladjon a felkelés... Önkéntelenül ilyen gondolatok jártak a fejemben. A 48. és a 65. hadsereg ekkor több mint száz kilométerre harcolt Varsótól keletre és északkeletre. (Jobbszárnyunk meggyengült azzal, hogy két hadsereget visszavontak a főhadiszállás tartalékába, pedig még az erős ellenség szétzúzása után ki kellett jutnia a Narewhez és hídfőket kellett foglalnia a nyugati parton.) A 70. hadsereg éppen csak elfoglalta Bresztet s megtisztogatta a körzetet az ott bekerített német csapatok maradványaitól. A 47. hadsereg Siedlce körzetében harcolt arccal északnak. A 2. harckocsi-hadsereg, amely harcba bocsátkozott Praga (Varsó elővárosa) megközelítési útjain, páncélos magasabbegységek ellenlökéseit verte vissza. Az 1. lengyel hadsereg, a 8. gárdahadsereg és a 69. hadsereg Varsótól délre Magnuszewnél és Puławynál átkelt a Visztulán, a nyugati parton hídfőket foglalt és kiszélesítette őket – ez volt a balszárnycsapatok fő

feladata, ezt a feladatot kellett minden körülmények között végrehajtaniuk.

Ilyen volt frontunk csapatainak helyzete, amikor Lengyelország fővárosában kirobbant a felkelés.

Annak idején akadtak rosszindulatú híresztelők, akik a nyugati sajtóban azzal vádolták az 1. Belorusz Front csapatait – s természetesen engem is mint parancsnokot –, hogy tudatosan nem támogattuk a varsói felkelőket, s ezzel pusztulásra ítéltük őket.

Mélységét tekintve a belorusszijai hadművelet páratlan és egyedülálló. A front jobbszárnyán a hadművelet mélysége meghaladta a 600 kilométert. A csapatok ezt a távolságot szakadatlan harcokban tették meg. A jobbszárnycsapatok minden erejüket megfeszítették, hogy teljesítsék a főhadiszállás által megszabott feladatot. Varsó felszabadítása viszont csak egy újabb nagyszabású támadó hadművelet eredménye lehetett, ami később meg is történt. 1944. augusztusában óriási véráldozatba került volna, hogy Varsót akár csak mint nagy hídfőt elfoglaljuk.

Azok, akik a varsóiakat a felkelésbe kergették, egy percig sem gondoltak arra, hogy egyesüljenek a Szovjetunió és a lengyel hadsereg közelgő csapataival. Nyilván az volt a tervük, hogy kalandorpolitikájuknak megfelelően a fővárosban magukhoz ragadják a hatalmat, még mielőtt Varsóba bevonulnak a szovjet csapatok. Minden bizonnyal így parancsolták a londoni urak.

Frontunk csapatai minden akadályt elsöpörve olyan lendületesen törtek előre nyugatnak, hogy túlteljesítették a feladatot, amikor hídfőket foglaltak el az újabb hadművelet előkészítése érdekében. De ahhoz, hogy ezt az újabb hadműveletet is megkezdjék, időre volt szükségük.

Igen, Varsó egy kőhajításnyira volt – súlyos harcokat vívtunk Praga megközelítési útjain. De minden lépés óriási erőfeszítésbe került.

A tisztek egy csoportjával jártam az itt harcoló 2. harckocsi-hadseregnél. A figyelőpontról – egy magas gyárkémény tetejéről – láttuk Varsót. A várost füstfelhő takarta. Helyenként házak égtek. Bombák, gránátok robbantak. Most már biztos, hogy a városban harc folyik.

De egyelőre semmi kapcsolatunk nem volt a felkelőkkel. Felderítő

szerveink akik megkísérelték felvenni velük a kapcsolatot, semmi eredményt nem értek el.

A varsói események felderítésében tevékenyen részt vettek a lublini lengyel elvtársak. Egy idő múlva kiderült, hogy a felkelést az Armia Kraiowa tisztjeinek egy csoportja szervezte, és a londoni emigráns lengyel kormány jelére augusztus 1-én indították meg, amelyet Bór-Komorowski tábornok és helyettese, Monter tábornok (a Varsói Katonai Körzet parancsnoka) irányított. Mint a felkelés értelmi szerzője a fő szerepet természetesen az Armia Kraiowa játszotta – ennek egységei voltak a legnagyobb létszámúak, a legjobban felfegyverzettek és a legszervezettebbek. A felkeléshez csatlakozott minden hazafias érzelmű varsói, mindenki, aki gyűlölte a német fasiszta megszállókat, és égett a vágytól, hogy minél előbb kiűzzék a leigázókat. A varsóiak fegyvert ragadva verték az ellenséget. Semmi mással nem törődtek.

De azoknak, akik Varsó népét ilyen kedvezőtlen helyzetben felkelésbe vitték, jobban meg kellett volna gondolniuk, mielőtt erre a lépésre elszánták magukat.

Mindabból, amit sikerült megtudnom a lengyel elvtársaktól és a front törzséhez beérkezett bőséges anyagból, egy következtetést lehetett levonni: a felkelés vezetői igyekeztek elszigetelni a felkelőket a Vörös Hadsereggel való mindennemű kapcsolattól. De ahogy telt az idő, a nép maga is rájött, hogy becsapták. Varsóban egyre súlyosbodott a helyzet. Elkezdődött a viszálykodás a felkelők között, és az Armia Kraiowa főkolomposai csak ekkor szánták rá magukat, hogy Londonon keresztül a szovjet hadvezetőséghez forduljanak.

A. I. Antonov vezérkari főnök, amint megkapta London táviratát, köztünk és a felkelők között hivatalosan létrehozta a kapcsolatot. Amint ez megtörtént, az angol rádió már másnap, szeptember 18-án közölte, hogy Bór-Komorowski tábornoktól jelentés érkezett, mely szerint egyezteti tevékenységét Rokosszovszkij törzsével, s a szovjet repülőgépek folyamatosan fegyvert, lőszert, és élelmet dobnak le ejtőernyőn a varsói felkelőknek.

Kiderült, hogy fel lehetett venni a kapcsolatot az 1. Belorusz Front parancsnokságával, csak éppen akarni kellett ezt. De Bór-Komorowski csak azután sietett felvenni velünk a kapcsolatot, miután kudarcba fulladt az angoloknak az a próbálkozása, hogy repülőgépek

alkalmazásával ellássák a felkelőket. Varsó fölött fényes nappal megjelent 80 „repülő erőd", Musztang vadászok kíséretében. Négyezerötszáz méter magasságban repültek és onnan szórták le terhüket. Ilyen magasságból azonban a küldemény szétszóródott és nem érkezett meg rendeltetési helyére. A német légvédelmi ágyúk két repülőgépet lelőttek. Az angolok ezután nem próbálkoztak többször.

Hogy ezeket elmondhassam, egy kissé el kellett térnem az eseményektől. A Varsóban történtekre még visszatérek, de most foglalkozzunk azzal a harccal, amelyet csapataink vívtak.

Az ellenség felderítette gyenge pontunkat – a Praga és Siedlce közti terepszakaszt –, s elhatározta, hogy innen mér csapást azoknak a szovjet csapatoknak szárnyára és hátába, amelyek a lengyel fővárostól délre átkeltek a Visztulán. Ennek érdekében a folyó keleti partján, Praga körzetében, több hadosztályt összpontosított: a 4. páncéloshadosztályt, a „Hermann Göring" 1. páncéloshadosztályt, a 19. páncéloshadosztályt és a 73. gyalogoshadosztályt. A németek augusztus 2-án megindították ellencsapásukat, de Praga megközelítési útjain beleütköztek a 2. harckocsihadseregünk délről ide felvonuló egységeibe. Elkeseredett találkozóharc bontakozott ki. A német csapatok előnyösebb helyzetben voltak, mivel az erős Varsói Megerődített Körletre támaszkodtak.

Azt hihetnénk, hogy ebben a helyzetben a varsói felkelők igyekeztek elfoglalni a Visztula-hidakat és megszállni Pragát, s csapást mérni az ellenség hátába. Ezzel segítséget nyújthattak volna a 2. harckocsi-hadsereg csapatainak, és ki tudja, hogyan játszódtak volna le akkor az események. De ez nem illett sem a londoni lengyel kormány terveibe – amelynek három képviselője Varsóban tartózkodott –, sem Bór-Komorowski és Monter tábornokok számításaiba. Ők folytatták sötét üzelmeiket, majd a kudarc után elmenekültek, s mindenért az általuk felelőtlen kalandba sodort nép fizetett.

A 2. harckocsi-hadsereg, amelynek parancsnoka Bogdanov sebesülése után Radzijevszkij tábornok, a tehetséges, határozott törzsfőnök volt, folytatta a Praga körzetéből mért ellenséges csapások visszaverését. Együttműködött a 47. hadsereggel, amely felszabadította Siedlcét és visszaszorította az ellenséget a várostól északnyugatra. Ezen az arcvonalszakaszon igen kellemetlen helyzet alakult ki: a két hadsereg csapatai, arccal északnak szétbontakozva szinte

utolsó embereikkel egyetlen vonalban harcoltak, bevetve összes tartalékaikat; a front tartalékai is kimerültek. Az volt az egyetlen kivezető út, hogy meggyorsítottuk a 70. hadsereg előnyomulását Brescttől, és igyekeztünk minél előbb kivonni Batov és Romanyenko tábornokok hadseregeit a belovezsi őserdőből.

Jobb szomszédunk, a 2. Belorusz Front, egy kissé elmaradt, a 65. hadsereg viszont, amely nem ütközött különösebb ellenállásba, gyorsan leküzdötte a belovezsi rengeteget, előretört és itt váratlanul kínos helyzetbe került, mert két német páncéloshadosztály egységei két oldalról megrohamozták. A német egységek a hadsereg közepe felé tartottak, több csoportra szabdalták szét a hadsereg csapatait, úgyhogy a hadseregparancsnoknak egy ideig kapcsolata sem volt a legtöbb magasabbegységgel. Volt olyan pilllanat, amikor csapataink összekeveredtek a német egységekkel, és azt is nehezen lehetett megállapítani, hol vannak saját csapatok, s hol van az ellenség. A harc góc jelleget öltött.

Önkéntelenül eszembe jutott 1914 vége, amikor Lódz, Brzeziny körzetében harcoltam. Akkor hasonló helyzet alakult ki. Az orosz csapatok bekerítettek egy német hadtestet, az azonban kitört a gyűrűből, s bekerített orosz egységeket. Minden összekeveredett... Magam is nyakig benne voltam a pácban – az 5. lovashadosztály 5. kargopoli dragonyos ezredében szolgáltam.

Na de térjünk vissza a jelenbe. A 65. hadsereg egységei és alegységei ragyogóan helytálltak ebben a bonyolult helyzetben. Körkörös védelemre rendezkedtek be, visszaverték az ellenséges rohamokat, s igyekeztek áttörni egymáshoz. Batov és törzse megtette a szükséges intézkedéseket. A front egy lövészhadtestet és egy harckocsidandárt küldött segítségükre. Az eredeti helyzetet visszaállították, az ellenség pedig nagy veszteségeket szenvedett, s alig tudott kikecmeregni a zűrzavarból. De Pável Ivanovicsnak is volt néhány nehéz perce.

Ugyanakkor a németek a 4. gárda-lovashadtestet, amely még tovább előretört nyugatnak, Brescttől északnyugatra nekiszorították a Bugnak és bekerítették. Éppen ott volt a megerődített körlet, s Plijev tábornok ezt kihasználta, otthonosan berendezkedett benne. A hadtest a németek rohamait könnyen visszaverte. A lőszert éjszaka szállították neki légi úton Po–2-es repülőgépek. A 70. és 65. hadsereg közeledtével a lovashadtest hozzálátott a visszavonuló el-

lenség üldözéséhez, és bátor meglepő csapásaival sok kellemetlenséget okozott neki.

Az ellenség tevékenységének jellegéből arra lehetett következtetni, hogy a hitleristák megértették: a bugi terepszakaszért és a varsói irányban vívott ütközetet elvesztették, s igyekeznek minél több erőt visszavonni a Narew folyó mentére. Erre vallottak felderítésünk adatai és a foglyok vallomásai. A narewi terepszakaszon gyors ütemben folytak a védelmi munkálatok.

Meg kellett hiúsítanunk az ellenséges hadvezetőség terveit. A 48. a 65. és a 70. hadsereg csapatainak megparancsoltam, hogy gyors ütemben nyomuljanak előre a Narewig. Javasoltam, hogy valamennyi fegyvernem részvételével szervezzenek erős gyorsanmozgó osztagokat, s ezek kerüljék meg a támpontokat, törjenek át a németek hátába, vágják el a visszavonuló német csapatokat, foglaljanak hídfőket a Narew nyugati partján és tartsák ezeket a főerők megérkezéséig.

Ezt a feladatot a legsikeresebben a 65. hadsereg oldotta meg. M. F. Panov doni harckocsi-hadteste a gyalogoshadosztályokkal együttműködve már szeptember 5-én átkelt a Narewen Pultusk körzetében, a várostól délre. A nyugati parton heves harcok kezdődtek. Az ellenség egyre újabb egységeket vetett harcba, igyekezett a folyóba szorítani a hadsereg csapatait. A hadseregparancsnok mindent elkövetett, hogy ne csak tartsa, hanem bővítse is a hídfőt, amelyre annyira szükségünk volt a következő támadáshoz.

A 65. hadsereg azzal, hogy kijutott a Narewhez, meggyorsította a 70. hadsereg előnyomulását is, amely általában Sokolów–Radzymin–Modlin (Varsó É) irányába támadott, és segítette a 48. hadsereget is, amely végre szintén átkelt a Narewen Rozan körzetében, és ugyancsak hídfőt foglalt.

Szeptember első felére a nagyméretű, több napos harcok voltak jellemzők. A harc éjszaka sem szünetelt. Az ellenség mindenáron fel akarta számolni a visztulai és narewi hídfőinket. Mint mindig, most is elsősorban csapásmérő erejét, a harckocsikat vetette be. A németek tömegesen vetettek be harckocsikat a Visztulánál Csujkov csapatai és a Narewnél Batov csapatai ellen. De semmi sem segített rajtuk. Valamennyi ellenséges rohamot visszavertünk. A német hadvezetőség, miután több száz harckocsit, rohamlöveget és több tízezer

katonát vesztett, kénytelen volt elismerni vereségét és átmenni védelembe. Ezekben a harcokban dicső 16. légihadseregünk a harc kezdetétől a végéig megőrizte fölényét. Csupán egyes német repülőgépek – ahogy mondani szokás – „orvul" tudtak csak lecsapni csapatainkra.

A visztula–narewi terepszakasz áttörése megnyitotta előttünk az utat közvetlenül Németországba. Ezért a német parancsnokság az erők és az eszközök felhalmozódásának arányában csapásokat mért hídfőinkre és szívósan védte állásait a Visztula jobb partján. Ennek érdekében Varsótól keletre, időről időre támadásba ment át. Ezen az arcvonalszakaszon ránk nézve veszélyes helyzet alakult ki. A németek a varsói síkságon erős csoportosítást összpontosítottak: az SS 5. „Wiking", 3. „Halálfejes" páncéloshadosztályát, a 19. páncéloshadosztályt és mintegy két gyalogoshadosztályt. Nem engedhettük meg, hogy ez a csoportosítás tovább fenyegessen bennünket. Amikor a 70. hadsereg is megérkezett, elhatároztam, hogy megpróbáljuk szétzúzni azokat az ellenséges csapatokat, amelyek Varsó keleti előterét tartották, és elfoglaljuk Praga elővárost. Ebbe a hadműveletbe bevontam a 47. és a 70. hadsereget, az 1. lengyel hadsereg erőinek egy részét, a 16. légi hadsereget, a megerősítő eszközökből pedig mindent, amit el lehetett vonni más arcvonalszakaszokról.

A csapatok szeptember 11-én harcba lendültek. Szeptember 14-re szétzúzták az ellenséget és elfoglalták Pragát. A gyalogosok, a harckocsizók, a tüzérek, az utászok, a pilóták és velük együtt az 1. lengyel hadsereg harcosai hősiesen küzdöttek. A harcosoknak nagy segítséget nyújtottak Praga lakosai, akik közül sokan életüket áldozták ezekben a harcokban.

Ez lett volna a kedvező pillanat a felkelés kirobbantására! Miközben a front csapatai csapást mértek kelet felől, a felkelők a hidak elfoglalásával lecsaphattak volna Varsóból a fasisztákra s ilyen körülmények között a felszabadított várost tartani is tudjuk. A front csapatai ennél többre talán még a legkedvezőbb körülmények közt sem lettek volna képesek.

Miután hadseregeink megtisztították az ellenségtől Pragát, felzárkóztak a Visztula keleti partjára. A németek felrobbantottak minden hidat, amely Varsót az elővárossal összekötötte.

A fővárosban azonban még mindig folytak a harcok, s hatalmas

küzdelem dúlt a modlini irányban is. Valamelyest elcsendesedtek a harcok a narewi hídfőkben, de heves ütközetek lángoltak fel a Visztula nyugati partján. Különösen nehéz dolguk volt azoknak a csapatoknak, amelyek a magnuszewi hídfőt tartották. Egy biztos: ezt a hídfőt csak azért sikerült megvédenünk, mert a védelmet ott Vaszilij Ivanovics Csujkov, a 8. gárdahadsereg parancsnoka irányította. Csujkov állandóan ott tartózkodott, ahol a legvéresebb küzdelem dúlt. Igaz, a frontparancsnokság is megtett mindent, hogy a maga eszközeivel és repülőerőivel idejében segítséget nyújtson a harcoló csapatoknak.

A Varsóban lejátszódó tragédia nem hagyott nyugton. Gyötrelmes volt a tudat, hogy nem siethetek a felkelők megsegítésére.

Ebben az időszakban Sztálin felhívott közvetlen vonalon. Jelentést tettem a front helyzetéről és mindenről, ami Varsóval kapcsolatos. A legfelső főparancsnok megkérdezte, képesek-e a front csapatai hadműveletet indítani Varsó felszabadítására. Tagadó válaszomra azt felelte, hogy a felkelőknek adjak meg minden lehetséges segítséget, könnyítsek helyzetükön. Jóváhagyta javaslataimat, hogy mivel és miként segítsünk.

Említettem már, hogy szeptember 13-tól légi úton fegyvert, lőszert élelmet és gyógyszert szállítottunk a felkelőknek. Po–2-es éjszakai bombázóink alacsonyan szállva szórták le a terhet a megjelölt helyekre. A frontrepülők 1944. szeptember 13-tól október 1-ig 4821 felszállást hajtottak végre a harcoló nép segítése érdekében, s ebből rakományszállítást szolgált 2535 felszállás. Repülőgépeink a küzdők jelzései alapján a levegőből fedezték körleteiket, bombázták és géppuskázták a városban tevékenykedő német csapatokat.

A front légvédelmi tüzérsége fedezte a felkelő csapatokat az ellenséges repülőgépekkel szemben, a tábori tüzérség pedig tüzével lefogta az ellenséges tüzérségi és aknavető ütegeket, amelyek a felkelőket lőtték. Az összeköttetés fenntartása és a tűz helyesbítése végett tiszteket dobtunk le. Elértük, hogy a német repülőgépek nem jelentkeztek többé a hősiesen küzdők állásai fölött. Azok a lengyel elvtársak, akiknek sikerült átjutniuk hozzánk Varsóból, lelkesen számoltak be arról, milyen hatásosan tevékenykednek pilótáink és tüzéreink.

A különféle szervezetek szívesen és örömmel fogadták az ejtőer-

nyőn leszálló összekötő és tűzvezető tiszteket. A lengyel hazafiak azonban figyelmeztették őket, hogy az Armia Kraiowa tagjai semmiféle kapcsolatot nem akarnak velünk, vezetősége gyanúsan viselkedik, ellenséges agitációt folytat a Szovjetunió, a Lublinban megszervezett lengyel kormány, az 1. lengyel hadsereg ellen. Óvatosságra intett az is, hogy Bór-Komorowski meg sem próbált közvetlen kapcsolatba lépni a front törzsével, noha a vezérkar megadta neki a kódot is. Világos volt, hogy ezek a politikai kalandorok nem hajlandók velünk együttműködni. Ez hamarosan be is igazolódott.

A hazafiak fokozott segítése érdekében elhatároztuk, hogy erős deszantot szállítunk a túlsó partra, Varsóba, folyamátkelő eszközök felhasználásával. A hadművelet szervezését az 1. lengyel hadsereg törzse vállalta magára. A partraszállás idejét és helyét, a tüzérségi és légi biztosítás tervét, a hazafiakkal való együttműködést, mindent időben egyeztettünk a felkelés vezetőségével.

Szeptember 16-án a lengyel hadsereg deszantalegységei megindultak a Visztulán át. Olyan szakaszokon szálltak partra, amelyek a felkelő osztagok kezén voltak. Erre épült egyébként minden számítás. És váratlanul kiderült, hogy ezeken a szakaszokon hitleristák vannak.

A hadművelet nehezen bontakozott ki. A deszant első lépcsője nagy nehézségek árán megvetette lábát a parton. Egyre újabb erőket kellett harcba vetni. A veszteségek növekedtek. A felkelők vezetői pedig semmi segítséget nem nyújtottak a deszantnak, de még csak kapcsolatot sem próbáltak felvenni vele.

Ilyen körülmények közt lehetetlen volt megmaradni a Visztula nyugati partján. Elrendeltem a hadművelet beszüntetését. A deszantosoknak segítséget nyújtottunk, hogy visszajussanak a mi partunkra. Szeptember 23-án az 1. lengyel hadsereg három gyalogezredének ezek az alegységei csatlakoztak csapatunkhoz.

A lengyel katonák a hősi deszantra indulva tudatosan önfeláldozóan vállalták, hogy kisegítsék bajba jutott honfitársaikat. De elárulták őket azok, akik a hatalom birtokosainak érdekeit a haza érdekei fölé helyezték. Nemsokára megtudtuk, hogy az Armia Kraiowa osztagait Bór-Komorowski és Monter utasítására a parti kerületekből visszahívták a belvárosba, még mielőtt megkezdődött volna a partraszállás. Helyüket elfoglalták a német fasiszta csapatok. En-

nek az árulásnak az Armia Ludowa ott maradt alegységei adták meg az árát: az Armia Kraiowa osztagai nem figyelmeztették őket, hogy elhagyják a parti sávot.

Az Armia Kraiowa vezetősége ekkor megkezdte az előkészületeket a kapitulációra. – Erre vonatkozóan sok dokumentum maradt a levéltárakban. A mi javaslatainkat, hogy aki akar, a segítségünkkel jöjjön Varsóból a keleti partra, nem vették figyelembe. Mindössze néhány rajnyi felkelőnek sikerült a kapituláció után átkelnie a Visztulán a mi oldalunkra.

Ilyen tragikusan végződött a varsói felkelés.

IRÁNY: NÉMETORSZÁG!

Közvetlenül Varsónál abbamaradtak az aktív harctevékenységek. Az ellenség az egész arcvonalon védelembe ment át. Csupán a modlini irányban folytak tovább a súlyos, sikertelen harcok. Az ellenség a Visztula és a Narew keleti partján kis hídfőt tartott: a hídfő háromszögének csúcsa a két folyó találkozásánál volt. Ezen az arcvonalszakaszon, amely egy völgyben terült el, csak frontálisan lehetett támadni. A Visztula és a Narew szemben levő partjai, amelyek a völgyet szegélyezték, magasan kiemelkedtek a terep fölé, amelyet csapatainknak meg kellett rohamozniuk. A németek valamennyi megközelítési útvonalat tüzérségi kereszttűzben tartották a két folyó mögött berendezett ütegállásokból, valamint a háromszög csúcspontjából, a Modlin erőd tüzérségével.

A 70. és a 47. hadsereg csapatai eredménytelenül rohamozták a hídfőt, veszteségeket szenvedtek, nagy mennyiségű lőszert használtak fel, de sehogy sem tudták kiverni az ellenséget. Ugyanakkor felettes parancsnokságunk sürgetett bennünket, hogy ne hagyjunk hídfőt az ellenség kezében a keleti parton. Elhatároztam, hogy közvetlenül a terepen személyesen tanulmányozom a helyzetet. Este megvizsgáltam a hajnalra kitűzött támadás megszervezését, majd a törzs két tisztjével előre mentem a 47. hadsereg egyik zászlóaljához, amely az első lépcsőben tevékenykedett. Beálltunk a lövészárokba. Mellettem volt a telefon és a jelzőrakétás. Megállapodtunk: a piros rakéta jelére rohamra indul a zászlóalj, a zöld rakéta pedig a roham lefújását jelzi.

Lövegeink, aknavetőink és „katyusáink" a kitűzött időben tüzet nyitottak, de az ellenség választüze jóval erősebb volt. A Narew, a Visztula mögül, az erőd állásaiból gránátok és aknák ezrei zúdultak

csapatainkra. Valóságos acélfergeteg! Különböző űrméretű lövegek ontották a tüzet, egészen a nehéz vártüzérségig, s a közönséges aknavetők mellett a hatcsövű aknavetők is megszólaltak. Az ellenség nem takarékoskodott a lőszerrel, mintha meg akarta volna mutatni, hogy mire képes. Hiszen itt szó sem lehet rohamról! Amíg ezt a tűzrendszert nem fogtuk le, szó sem lehet az ellenséges hídfő felszámolásáról. Nekünk viszont egyelőre nem volt elegendő eszköz a kezünkben, s emellett a cél sem érdemelt meg ekkora erőfelhasználást.

Rakétajellel lefújattam a rohamot, telefonon pedig megparancsoltam Guszev és Popov tábornokoknak, hogy szüntessék be a támadást.

Miután visszatértem a front harcálláspontjára, felhívtam Moszkvát. Jelentettem, hogy a támadás beszüntetése mellett döntöttem. Sztálin nem válaszolt rögtön, egy kis türelmet kért. Aztán hamarosan ismét a közvetlen vonalhoz hívott. Közölte, hogy döntésemmel egyetért. Megparancsolta, hogy a támadást hagyjuk abba, a front csapatai menjenek át védelembe, és készüljenek fel az új támadó hadműveletre.

Az ellenség időnként megpróbálta még zaklatni azokat a csapatainkat, amelyek a magnuszewi hídfőt védték, de a Narewnél minden tevékenységet megszüntetett. Ez egy kissé gondolkodóba ejtett. A légi felderítés jelentette, hogy a német vadászok túlságosan zártan fedezik az összes útvonalakat, amelyek a Varsótól nyugatra fekvő körzetekből északra vezetnek. A rádiófelderítés megállapította, hogy ugyanabban az irányban mozognak a számunkra már ismerős ellenséges páncélos magasabbegységek is. A front törzse figyelmeztette Batov és Romanyenko tábornokokat az ellenség gyanús viselkedésére. De a hadseregtörzseket megnyugtatta a peremvonaluk előtt kialakult csönd, s nem nyugtalankodtak. Sőt Batov odáig merészkedett, hogy néhány egységet kivont a peremvonalból a második lépcsőbe, a támadással összefüggő feladatok begyakoroltatása végett.

A 65. hadsereget ezért váratlanul érte a vihar. Az ellenségnek sikerült a mélységben nagy páncélos erőket összpontosítania, s október 4-én hatalmas erejű csapást mérnie. Az iszonyatos erejű tüzérségi előkészítés körülbelül egy órán át tartott, s rögtön utána meg-

indult a harckocsik rohama. Több lépcsőben támadtak. Az ellenség azt remélte, hogy nagy erők egyidejű harcba vetésével gyorsan leszámolhat a hídfőt védő csapatainkkal.

A hitleristák határozottan, hevesen támadtak, helyenként mindjárt az első napon visszaszorították egységeinket a parthoz, s a mieinknek csak azért sikerült tartaniuk magukat, mert a keleti partról a közvetlen irányzással tüzelő ütegeink támogatták őket.

A hídfőt nagy veszély fenyegette. Kénytelen voltam kimenni Batovhoz, magammal vittem Tyelegint, Kazakovot, Orjolt és Prosljakovot, a front műszaki csapatainak főnökét. Azonnal a 65. hadseregheż irányítottuk át a front megerősítő eszközeit, elsősorban a páncéltörő tüzér egységeket, a páncélvadász lövész egységeket és a harckocsidandárokat. A rossz időjárás korlátozta a légierő harctevékenységét.

A 65. hadsereg parancsnoki harcálláspontján Batov tábornokkal együtt megállapítottuk, hogy hová, milyen segítséget kell irányítanunk. A segítség felhasználását viszont teljes egészében magára a hadseregparancsnokra bíztuk.

Délután a front közvetlen megerősítő egységei harcba léptek. A hídfőben fokozatosan javult a helyzet. Az ellenség nyomása gyengült. Amikor a hídfőbe átkeltek harckocsi magasabbegységeink, a hitleristákat megállították, majd visszavetették. A harmadik harci napon légierőnk is levegőbe emelkedhetett. Ettől kezdve már mi diktáltunk. A 65. hadsereg csapatai ellentámadásba mentek át, és még jobban kiszélesítették a hídfőt. A hídfőbe átvittük a 70. hadsereget is. Most már megengedhettük magunknak, hogy ne csak a védelemre gondoljunk (habár a tanulságokat természetesen számításba vettük!), hanem arra is, hogy a hídfőt előkészítsük ugródeszkának, ahonnan a csapatok egy lendülettel behatolhatnak Németország területére.

Miután a főhadiszállástól megkaptuk a tájékoztató jellegű utasítást arról, hogy az 1. Belorusz Front csapatainak milyen irányban kell tevékenykedniük, kollektívánk hozzálátott, hogy kidolgozza a front újabb támadó hadműveleti tervének egyes részleteit. Az elgondolás alapja ez volt: a főcsapást a Narew folyó pułtuski hídfőjéből, Varsót észak felől megkerülve, a magnuszewi és a pulawyi hídfőből pedig, Varsótól délre, mély csapást mérünk Poznań irányában. En-

nek megfelelően terveztük meg az erők csoportosítását. Malinyin, a front törzsfőnöke ezeket a megfontolásokat jelentette a vezérkarnak, s a főhadiszállás jóváhagyta őket. Ettől kezdve a hadseregparancsnokokat és törzseiket is bevontuk a hadművelet előkészítésébe.

A front helyének fontosságával tisztában voltunk, és égtünk a vágytól, hogy magunkat és a csapatokat minél jobban felkészítsük erre a rendkívül érdekes támadó hadműveletre. De nekem nem adatott meg, hogy ebben a hadműveletben az 1. Belorusz Front csapatait vezessem . . .

Éppen visszatértem harcálláspontomra a Visztulán létesített pulawyi hídfőből, Kolpakcsi tábornoktól, akit még 1930–1931-ből, a Belorusz Katonai Körzetből ismertem. Én akkor az Angol Proletariátusról elnevezett 7. szamarai lovashadosztály parancsnoka voltam, Kolpakcsi pedig ugyanott az egyik lövészhadtest törzsfőnöke volt. Ezzel a művelt, kiválóan képzett tábornokkal dolgoztunk egész nap, megbeszéltük a 69. hadsereg pulawyi hídfőből indítandó harctevékenységének változatait.

Már beesteledett. Alig gyülekeztünk össze az étkezdében, amikor az ügyeletes tiszt jelentette, hogy a főhadiszállás keres a közvetlen vonalon. A legfelsőbb főparancsnok volt a készüléknél. Azt mondta, hogy kineveznek engem a 2. Belorusz Front csapatainak parancsnokává. Ez annyira váratlanul ért, hogy gondolkodás nélkül tüstént megkérdeztem:

– Mi az oka ennek a kegyvesztésnek, hogy a főirányból másodrendű arcvonalszakaszra helyeznek át?

Sztálin azt felelte, hogy tévedek: az az arcvonalszakasz, amelyre áthelyeznek, része az általános nyugati iránynak, amelyben három front – a 2., az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front – csapatai fognak tevékenykedni; e döntő hadművelet sikere ezeknek a frontoknak a szoros együttműködésétől függ, ezért a főhadiszállás különös figyelmet fordított a parancsnokok kiválasztására.

Majd közölte, hogy az 1. Belorusz Front parancsnokává G. K. Zsukovot nevezik ki.

– Mi a véleménye erről a jelölésről? – kérdezte rövid hallgatás után.

Azt feleltem, hogy szerintem teljesen megfelelő. Meggyőződésem,

hogy a legfelsőbb főparancsnok a legtehetségesebb és legméltóbb tábornokok közül választja ki helyettesét, és Zsukov ilyen tábornok.

Sztálin közölte, hogy a 2. Belorusz Frontra igen felelősségteljes feladat hárul, a frontot meg fogja erősíteni újabb magasabbegységekkel és eszközökkel:

– Ha ön meg Konyev nem törnek előre, nem mozdulhat helyéből Zsukov sem – jegyezte meg a legfelsőbb főparancsnok. Majd a beszélgetés végén kijelentette, hogy nem lesz kifogása, ha magammal viszem a törzsnek és a parancsnokságnak azokat a munkatársait, akikkel hosszú ideje együtt dolgozom. Megköszöntem a gondoskodást, de mindjárt el is hárítottam, mondván, hogy azt remélem, az új helyen is tehetséges munkatársakat és jó elvtársakat találok majd. Sztálin röviden ennyit mondott:

– Ezt köszönöm magának!

Ez a beszélgetés körülbelül november 12-én volt, másnap pedig elindultam új rendeltetési helyemre. Zsukov marsall akkor még nem érkezett meg. Egy idő múlva meglátogattam, hogy találkozzam vele és elbúcsúzzam az elvtársaktól.

Éppen a tüzérség napját ünnepeltük akkor, s az összeforrott parancsnoki családban töltöttük az estét. Elhangzott sok jó kívánság. Szívélyes búcsút vettem Zsukovtól és harcostársaimtól, s jó hangulatban indultam vissza a 2. Belorusz Fronthoz. Később különösen örültem annak, hogy nem engedtem a csábításnak, és munkatársaim közül senkit sem vittem magammal, mert nagyszerű tiszteket találtam a front törzsében, mind a parancsnokságon. Hamar szót értettünk egymással.

A 2. Belorusz Front parancsnoki harcálláspontja egy nyílt terepen fekvő kis faluban volt, amelyet magányos német repülőgépek már többször bombáztak. Az ellenség nyilván sejtette, hogy ott valamilyen törzs települt. Nekünk viszont a hadművelet előkészítésével kapcsolatban nagy munkát kellett végeznünk, ennek elkerülhetetlenül növelnie kellett a forgalmat a harcálláspont körzetében, és az ellenség ezt természetesen megfigyelhette. Elhatároztuk, hogy a parancsnoki harcálláspontot áthelyezzük Dlugoszedlo körzetébe, közelebb az arcvonalhoz. Az utászok már az új harcálláspont berendezésén dolgoztak, de mi még a régi helyen maradtunk.

G. F. Zaharov hadseregparancsnoktól vettem át a frontot. Meg-

vallom, igen kínosan éreztem magam vele szemben. Hiszen jól vezette csapatait, és egyszer csak én kerülök a helyére. Nekem nincs okom panaszra, ugyanolyan beosztásba kerültem, mint előző helyemen, Zaharovot viszont alacsonyabb beosztásba helyezték – frontparancsnok-helyettesnek nevezték ki az 1. Belorusz Fronthoz, G. K. Zsukov mellé. Hozzám pedig K. P. Trubnyikov vezérezredest vezényelték át onnan. Mindez az én tudtom nélkül történt, de nem jártam rosszul: Kuzma Petrovics Trubnyikov derék, tapasztalt parancsnok és kiváló ember.

Egy nap alatt végeztünk a parancsnokság átadásával és átvételével. Zaharov ismertette a csapatok állapotát, bemutatta a törzs és a parancsnokság munkatársait. Másnap reggel elbúcsúzott tőlünk. Én is útra készültem: a főhadiszállásra hívattak.

A feladatot a legfelsőbb főparancsnok személyesen ismertette. Északnyugati irányban kellett támadnunk. Figyelmeztetett, hogy ne törődjünk az ellenség kelet-poroszországi csoportosításával: ennek szétzúzása teljesen egészében a 3. Belorusz Frontra vár. Még csak nem is említette a mi frontunk és a jobb szomszédunk közti együttműködést. (Később, mint ismeretes, az élet helyesbítette ezt, s a csapatok nagy részét északnak kellett fordítanunk.)

Viszont Sztálin külön felhívta figyelmünket arra, hogy a legszorosabban működjünk együtt az 1. Belorusz Fronttal. Jól emlékszem egy mozzanatra: megnézte térképünket, és piros ceruzával saját kezűleg húzta meg az ellenség szárnyába irányuló nyilat. És rögtön meg is magyarázta:

– Ezzel segít Zsukovnak, ha lelassul az 1. Belorusz Front csapatainak támadása.

Az ezt követő beszélgetés során ismét hangsúlyozta, hogy nem másodrendű arcvonalszakaszra, hanem a döntő irányba neveztek ki, és megkockáztatta azt a feltevést, hogy éppen e három frontnak – az 1. és a 2. Belorusz Frontnak, valamint az 1. Ukrán Frontnak – kell majd befejeznie a háborút nyugaton.

A főhadiszálláson azt is közölték velem, hogy frontunk sávhatárát kiterjesztik délre addig a pontig, ahol a Narew a Visztulába torkollik, s átadják nekünk azokat a csapatokat, amelyek ezt az arcvonalszakaszt tartják. Tehát Batov tábornok 65. hadserege velünk lesz. Ennek nagyon örültem. A 65. hadseregtől nem szakadtam el Szta-

lingrád óta, és sokszor meggyőződhettem a hadsereg katonáinak, parancsnokainak és természetesen elsősorban magának Pavel Ivanovics Batovnak, a bátor és tehetséges katonai vezetőnek kiváló harci tulajdonságairól. Megkaptuk V. Sz. Popov tábornok 70. hadseregét is, amellyel a kurszki ívtől együtt jutottunk el a Narewig. Ez a hadsereg ezzel a front-csoportosításának a szélére került a Narew nyugati partján, balszárnyával a Visztulára támaszkodva. A hadseregparancsnok régi harcos tábornok, a múltban a lovasságnál teljesített szolgálatot, a hadsereget magabiztosan irányította. Igaz, olykor túlságosan hidegvérű volt, ami annál meglepőbb, mivel a lovasok éppen rámenősségükről, lobbanékonyságukról, a kockázatokkal járó tevékenységek kedveléséről híresek. Popov tábornokot nehezen lehetett tűzbe hozni. De megfontolt, kitartó ember lévén, a megkezdett dolgot mindig végigvitte, ha olykor sürgetnem is kellett.

A főhadiszállás tartalékából a front állományába került I. I. Fegyunyinszkij tábornok 2. csapásmérő hadserege, I. T. Grisin tábornok 49. hadserege (vele először találkoztam) és V. T. Volszkij tábornok 5. gárda-harckocsi-hadserege. Volszkij tábornokot régről ismertem, még 1930-ból, amikor a 7. szamarai lovashadosztálynál az egyik ezred parancsnoka volt. Később együtt szolgáltunk a bajkálontúli hadseregcsoportnál, ott egy harckocsidandár élén állt. Kitűnő hadseregparancsnok, sokoldalúan képzett nagy műveltségű, tapintatos és bátor katona volt, úgyhogy az ő hadserege felől nyugodt lehettem: biztos kezekben volt.

A 3., a 48. és az 50. hadsereggel együtt, amelyek korábban is a 2. Belorusz Fronthoz tartoztak, a hadművelet kezdetéig rendelkezésünkre állt hét összfegyvernemi hadsereg, egy harckocsi-hadsereg, egy légihadsereg (parancsnoka K. A. Versinyin tábornok, aki már akkor kitűnt, mint a légierők kiváló ismerője. Nemcsak nagyszerű szervező képességével, hanem kimeríthetetlen alkotó kezdeményezésével is magára vonta a figyelmet), s ezen kívül volt lovas-, harckocsi- és gépesített hadtestünk, valamint áttörő tüzérségünk. Impozáns erők voltak ezek, s megfeleltek az elénk kitűzött feladatnak.

A front működési sávjának szélessége elérte a 250 kilométert. Csapataink ebben az egész tevékenységben nagyszabású erődítési munkálatokat színleltek, mintha tartós védelemre rendezkedtek volbe, valójában viszont teljes erővel készültek a támadásra.

A várható működési területünk fölöttébb sajátos volt. Jobbról Augostowtól Lomzáig – erdős-tavas vidék, a csapatmozgás szempontjából igen nehéz. Domborzati szempontból járhatóbb volt a front arcvonalszakaszának bal fele. De itt sem számíthattunk könnyű előnyomulásra. Le kellett küzdenünk az ellenség több övből álló védelmi rendszerét, amelyet hosszú évek, sőt évszázadok munkájával épített ki.

Németország Kelet-Poroszországot mindig ugródeszkának tekintette keleti szomszédai elleni támadásokhoz. Márpedig minden rabló azon van, hogy mielőtt portyára indul, búvóhelyét erős kerítéssel vegye körül, hogy kudarc esetén oda húzódjon vissza, és mentse a bőrét. Poroszország keleti szegélyén ősidők óta tökéletesítették az erődrendszert – egyrészt azért, hogy innen indítsanak rajtaütéseket, másrészt pedig hogy védőfalként használják fel, ha védekezniük kell.

Most ezt az évszázadok során felhúzott falat kellett áttörnünk. A támadás előkészítésekor számításba kellett vennünk az arcvonal ránk nézve bizony eléggé előnytelen alakját is: az ellenség jobbszárnyunkhoz képest szorongató helyzetben volt. Mivel a főcsapást balszárnyunkon mértük, a jobbszárnycsapatoknak fedezniük kellett a főerőket észak felől az ellenség valószínű csapásával szemben, s a főerők előnyomulásához mérten ugyancsak haladniuk kellett nyugat felé. Jobbszárnyunk már a támadás kezdete előtt is erősen széthúzódott. De mi történik, ha a szomszéd támadása lelassul? Jobbszárnyunk akkor szerfölött elvékonyodik. Köztünk és a 3.Belorusz Front között a sávhatár keletről nyugatnak húzódott – Augustówtól Heilsbergig. A főhadiszállás nyilván arra számított, hogy a szomszéd csapatai a mieinkkel lépést tartva fognak előnyomulni. De bennünket még csak nem is értesítettek, hogy Csernyahovszkij, a 3. Belorusz Front parancsnoka hol fogja mérni a főcsapást. Hogy a főhadiszállás egy szóval sem említette a jobb szomszédunkkal való együttműködést, ez nyilván abból a feltevésből adódik, hogy tőlünk északra nem támadhat semmi bonyodalom.

A főhadiszállás direktívájának megfelelően, a főerőket a főcsapás irányában, a balszárnyon összpontosítottuk. Számításba kellett vennünk, hogy miután a Narew mentén áttörtük az ellenséges védelmet, át kell még kelnünk a Visztulán, amely itt hirtelen északnak

kanyarodik és átszelte a front főcsoportosításának egész támadási sávját. Adataink szerint az ellenség a Visztula partján is szilárd erődítményeket épített. A narewi állások áttörése után igyekeznünk kellett minél gyorsabban előnyomulni, hogy a németeknek ne maradjon idejük a visszavonulásra és ennek a terepszakasznak a megszállására. Egyszersmind kötelezték bennünket arra, hogy a balszárnyon mindig elég erős csapásmérő csoportosítást tartsunk, szükség esetén segítséget nyújthassunk az 1. Belorusz Front csapatainak. Amíg a főhadiszállás direktívája a jobb szomszédunkkal való együttműködést nem is említette, addig az 1. Belorusz Fronttal való együttműködésre határozottan figyelmeztetett, és mi ezt érthetőnek is tartottuk. Köztünk és bal szomszédunk között a sávhatár vonalvezetése – keletről nyugatra a Visztula mentén húzódott Brombergig (Bydgoszczig) – már jó előre úgy volt megtervezve, hogy szorosan összekapcsolta frontjainkat: kötelesek voltunk biztosítani szomszédunkat észak felől az ellenséges csapásokkal szemben és elősegíteni nyugat felé való előnyomulását.

A támadás előkészítése során számításba vettük a ránk váró hadművelet minden sajátosságát. Időt bőven kaptunk hozzá. A terv alapos kidolgozásában részt vett a front törzsének és parancsnokságának kollektívája, majd bekapcsolódtak a hadseregparancsnokok, törzsfőnökeik, a politikai szervek vezetői, a fegyvernemi főnökök, a hadtápfőnökök és a szolgálatiág-főnökök. Meghallgattunk minden figyelemreméltó véleményt és javaslatot. Különös figyelmet fordítottunk a hadseregek csatlakozásán való együttműködés kérdéseire, annak biztosítására, hogy kellő időben ütközetbe vethessük a front gyorsanmozgó csapatait és a második lépcsőket. Számoltunk azzal is, hogy az arcvonal mentén miként manőverezzünk a csapatokkal és a tüzérséggel. Alaposan mérlegeltük, hogyan használhatjuk fel a legjobban a légierőt.

A harcok során át kellett kelnünk a Visztulán, ezen az igen széles vízi akadályon. Megtettük az intézkedéseket, hogy rögtön a narewi ellenséges védelem áttörése után előrevonjuk az összes mozgatható átkelőeszközöket a támadó csapatokkal együtt a Visztulához. Azt terveztük, hogy a Narewen csak az állandó fahidakat hagyjuk meg, amelyeket hidászaink a hídfőkben építettek. Gondoskodtunk arról, hogy csapataink most is, akárcsak a belorusszijai támadás során,

megkapjanak mindent, ami megkönnyítheti az előnyomulást az erdős-mocsaras terepen. Szerencsére csaknem valamennyi magasabbegységünk részt vett a poleszjei harcokban.

A harcosok, a parancsnokok és a politikai munkások lelkesek voltak, s mindent elkövettek annak érdekében, hogy minél jobban teljesítsék a feladatot. Jól képzett tiszti kádereink gazdag harci tapasztalatokkal rendelkeztek. Az összfegyvernemi parancsnokok tökéletesen megtanulták az alegységek, egységek és magasabbegységek különféle harctevékenységi fajtákban történő vezetését. Feladatuk magaslatán álltak a fegyvernemek és szakcsapatok – a tüzérség, a harckocsizók, a légierő, a műszakiak, a híradók – parancsnokai is. A szovjet nép pedig elegendő mennyiségben biztosította a csapatok számára az akkor legkorszerűbb harcitechnikát. A tisztesek és a katonák nagy többsége már megedződött a harcokban, sokat próbált, bátor, de azért fegyelmezett harcosokká váltak, és hozzászoktak a nehéz menetekhez is. Egy törekvés fűtötte őket: minél előbb a saját barlangjában pusztítani el a fasiszta fenevadat.

Mint mondottam, nem riadtak vissza sem a nehézségektől, sem a veszélytől, de nekünk kötelességünk volt gondoskodni róla, hogy óvjuk, kíméljük ezeket a nagyszerű embereket. Fájdalmas és szomorú dolog katonákat elveszíteni a háború elején. De sokkalta fájdalmasabb és szomorúbb elveszíteni őket a győzelem küszöbén; elveszíteni a hősöket, akik embertelen megpróbáltatásokat éltek át, tűzfergetegben tettek meg jó pár ezer kilométert, három és fél éven át az életüket kockáztatták, hogy saját kezükkel vívják ki a békét hazájuknak... A parancsnokok és a politikai munkások határozott utasítást kaptak: a lehető legkisebb veszteséggel teljesítsék a feladatokat, vigyázzanak minden emberre!

A front és a hadseregek haditanácsai, a politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek mindent elkövettek, hogy fokozzák az emberek harci kedvét s hőstettekre lelkesítsék őket. Mivel tudatában voltunk annak, milyen nagy a kezdeményezés jelentősége a harcban, ismertettük a korábbi harcok hőseinek fegyvertényeit. A frontújság, a röpcédulák, az agitációs beszélgetések mind a harci tapasztalatokat népszerűsítették a katonák tömegei körében. És csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatok arról, hogy embereink az utolsó, befejező harcokban a tömeges hősiesség csodáit vitték véghez.

A hőstett vált magatartásuk normájává. És az óriási szerepet játszott a győzelem kivívásában, örök dicsőséget szerezve a szovjet katonának, a szovjet hazafinak, aki határtalanul szereti népét és szovjet hazáját.

Az egységekben és a magasabbegységekben változatlanul kevés volt az ember. Többé-kevésbé teljes létszámúak csak azok a magasabbegységek voltak, amelyek a főhadiszállás tartalékából érkeztek – a 2. csapásmérő hadsereg, a 49. hadsereg és az 5. harckocsi-hadsereg. A többi hadsereget és önálló magasabbegységet főleg azokkal a katonákkal és tisztekkel töltöttük fel, akik a front, a hadseregek kórházaiból és a kötözőhelyekről tértek vissza. Orvosaink, egészségügyi tiszteseink a szó legteljesebb értelmében a munka hősei voltak. Mindent megtettek, hogy mielőbb talpra állítsák a sebesülteket, hogy azok mihamarabb visszatérhessenek csapatukhoz. Hála és köszönet nekik gondoskodásukért, önfeláldozásukért!

Tudtuk, hogy erős, a végsőkig elszánt ellenséggel állunk szemben, amelynek elszántsága mindjobban fokozódni fog, minél inkább előre nyomulunk területén. Ügyelnünk kellett nehogy támadásunk elhúzódó harcokra vezessen, hanem gyors, átütő erejű legyen, hogy az ellenség ne tudjon a számára előnyös terepszakaszokon megkapaszkodni és tervszerűen visszavonulni. Ezért nagy figyelmet fordítottunk mind az ellenséges védelem peremvonalának, mind azoknak a mélységi védelmi terepszakaszoknak gondos felderítésére, amelyeket az ellenség a visszavonulása során felhasználhatott. Légi felderítésünk gondosan és több ízben is lefényképezte az egész területet. A parancsnokok megkapták annak a terepnek légi felvételeit, amelyen egységeiknek és magasabbegységeiknek tevékenykedniük kellett. Az ellenség védelmének mélységében és hátországában előre kijelöltük azokat a körzeteket, amelyeket még főerőink odaérkezése előtt el kellett foglalniuk. Külön erre a célra gyorsosztagokat alakítottunk, akiknek azt a feladatot adtuk, hogy a német ellenállási csomópontok megkerülésével törjenek előre, s foglalják el az ellenség vissszavonulási útját, a szorosokat, az átkelőhelyeket, a hidakat és tartsák őket csapataink odaérkezéséig. A frontrepülőknek megparancsoltam, hogy ezeket az osztagokat légicsapásaival támogassák.

A hadosztályoknál az éjszakai tevékenység céljára erős előrevetett osztagokat szerveztek. Ezeknek az osztagoknak meg kellett aka-

dályozniuk az ellenséget abban, hogy elszakadjon csapatainktól, ha megpróbálna a sötétség leple alatt visszavonulni. Az osztagoknak még szürkületkor rá kellett ragadniuk az ellenségre, s egész éjszaka feszültségben kellett tartaniuk, egy lépésre sem engedve el maguktól.

Nagy munkát végeztek tüzéreink A. K. Szokolszkij tábornoknak, a front tüzérfőnökének irányításával. Felderítették és belőtték az összes fontos célokat csapataink támadásának sávjában, minden tekintetben előkészítették a hatalmas erejű tűzcsapást.

Mint már említettem, a direktíva szerint a front a balszárnyán mérte a főcsapást. Erre a feladatra négy összfegyvernemi és egy harckocsihadsereget vontunk be. Ezek 80 kilométer széles arcvonalszakaszon támadtak két lépcsőben: az első lépcsőben a 48. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg, a 65. és a 70. hadsereg; második lépcsőben pedig az 5. harckocsi-hadsereg. A harckocsihadtesteket a 48. hadseregnek és a 2. csapásmérő hadseregnek osztottuk be, hogy továbbfejlesszék a sikert a fő – marienburgi – irányban, a lovashadtest pedig a front tartalékában maradt.

Azzal a céllal, hogy a hadműveletet a németek esetleges ellencsapásaival szemben észak felől biztosítsuk, két hadsereget bontakoztattunk szét: az 50. hadsereget az Augustów-csatorna mentén Augustówtól Lomzáig terjedő széles arcvonalon, és a 3. hadsereget – tömörebb hadrendben – Rózantól északra. E két hadsereg azt a feladatot kapta, hogy aktív harctevékenységgel kössék le az ellenség szemben álló erőit, akadályozzák meg ezeknek az egységeknek átdobását a főcsapásunk irányába. Itt a második lépcsőben helyezkedett el a 49. hadsereg azzal a feladattal, hogy a sikert továbbfejlessze, amikor csapataink ezen a szakaszon előrenyomulnak.

A támadást kollektívan készítettük elő. Mindenki dolgozott a maga hatáskörében, és ugyanakkor segítette a többieket. A 2. Belorusz Frontnál is alkalmaztam a harcállásponti munka már bevált rendszerét. Volt egy törzsszállásunk – így neveztük –: itt fontolgattuk közösen a terveket, hoztuk meg az elhatározásokat, hallgattuk meg az iránytisztek tájékoztatását, vitattuk meg a különféle javaslatokat, cseréltük ki nézeteinket a különböző fegyvernemek felhasználásáról, s a fegyvernemek közötti együttműködés megszervezéséről. Ugyancsak itt fogalmaztuk meg a szükséges intézkedéseket is. Ennek eredményeképpen a front vezető állománya állandóan tájékozott volt a

helyzet alakulásáról és gyorsan reagáltunk minden eseményre. Nem kellett időt fecsérelnünk a csoportfőnökségek, a fegyvernemi és a szolgálatiág-főnökök hosszú és fárasztó jelentéseinek meghallgatására. Ami elfogadható volt békeidőben, nem vált be háborús viszonyok között. A. N. Bogoljubov tábornok, a front törzsfőnöke, ahogy egy törzsfőnökhöz illik, igen rendszerető ember volt, s eleinte igencsak összevonta a szemöldökét. – Nem szabályos ez! – mondta, de azután elismerte, hogy az általam meghonosított rendszer jobban megfelel a harci helyzetnek.

Amint feltételeztem, számomra a front új kollektívája feladatának magaslatán állt. Bogoljubov törzsfőnök kitűnően ismerte a törzsszolgálatot, kifogástalanul dolgozott, ha olykor nem is volt éppen a legbarátságosabb a beosztottaihoz. N. J. Szubbotyin, A. G. Russzkih tábornokok, a haditanács tagjai nagy hozzáértéssel irányították a front egész politikai apparátusának munkáját. A. D. Okorokov tábornok, politikai csoportfőnök, ragyogóan helytállt mint magas szintű politikai vezető. Ez a nagy műveltségű, kiváló szervező képességű tábornok megérdemelt tekintélynek örvendett a csapatok körében. A. K. Szokolszkij tábornok, a tüzérfőnök, harcos parancsnok volt, aki kitűnően ismerte szakmáját. Ismeretségünk első napjától, s még inkább a hadművelet előkészítése idején megfontolt, határozott és tettrekész vezetőt ismertem meg személyében. Általános tisztelet övezte B. V. Blagoszlavov tábornokot, a műszaki csapatok főnökét. Ugyancsak jól megállta a helyét N. A. Borzov tábornok, a front híradófőnöke is. Ilyen kollektívával könnyű volt dolgozni, s biztos voltam benne, hogy mindegyik elvtárs megbirkózik a rábízott feladattal. Nem is csalódtam bennük.

Estéről estére összegyűltünk törzsszállásunkon, kicseréltük gondolatainkat az elvégzett munkáról, fejünket törtük a megoldatlan kérdéseken, meghánytuk-vetettük, hogyan lehetne minél hamarabb megszüntetni a fogyatékosságokat, megváltoztatni azt, ami nem felelt meg a körülményeknek vagy a helyzetnek. E találkozások és beszélgetések során még jobban megismertük egymást.

A hadművelet kezdetének időpontja közeledett, tennivalónk pedig még rengeteg volt. Feltöltést is vártunk. A feltöltés a vasút túlterheltsége miatt útközben valahol elakadt. És ekkor váratlanul megkaptuk a főhadiszállás intézkedését, hogy a támadást hat nappal

előbb kell megkezdenünk. Mégpedig a szövetségesek kérésére, akik az Ardennekben súlyos helyzetbe kerültek.

A szovjet kormány teljesítve szövetségi kötelességét parancsot adott hadseregének a támadás megkezdésére, hogy segítsen a bajba jutott amerikai és angol csapatoknak. Pedig mennyire kellett volna nekünk ez a hat nap az előkészületek befejezéséhez! De nem tehettünk semmit. Támadni fogunk. Nehézségeinket növelte a kegyetlenül rossz időjárás. Sűrű köd borította a környéket, nélkülöznünk kellett a légierő támogatását, a hathatós légicsapások bizony nagyon elkeltek volna a németek ellenállásának lefogásában. A lehető legrövidebb időn belül módosítanunk kellett a támadás tervét. Most már csak a tüzérségben reménykedhettünk. De azt viszont már megszoktuk, hogy a tüzérek kisegítenek bennünket a nehéz helyzetekben.

A főhadiszállás pontosan meghatározta a támadás kezdetének időpontját: a 2. és az 1. Belorusz Frontnak január 14-én reggel, az 1. Ukrán Frontnak két nappal korábban, január 12-én kellett támadnia.

Az egész parancsnoki állomány erőfeszítéseivel sokat tettünk azért, hogy a rövidebb határidő ellenére minél jobban felkészítsük a csapatokat a hadműveletre; csak a személyi feltöltés bevárására nem volt idő.

Úgy terveztük, hogy a támadást másfél órás tüzérségi előkészítéssel kezdjük; ebből a célból a főcsapás szakaszán arcvonalkilométerenként 200–240 löveg- és aknavető sűrűséget hoztunk létre. A tüzérségnek tűzhengerrel kellett kísérnie a gyalogság rohamát. A gyalogsággal együtt kellett előnyomulniuk a közvetlen támogatásukra kirendelt harckocsiknak.

Korábban többször előfordult, hogy az ellenség még a tüzérségi előkészítésünk megkezdése előtt visszavonta csapatait a mélységbe, hogy üres állásokra pazaroljuk a lőszert. Most aligha alkalmazza ezt a módszert. Állásai erősek, bővelkedik jól kiépített és berendezett támpontokkal és tartós erődítményekkel. Ha a nácik önként elvonultak volna ezekből az állásokból, csak megkönnyítik feladatunkat. De természetesen nem hagyták el őket. Ám legyen: a betonodúkból füstöljük ki a hitleristákat. Erőnk van elég. Bővelkedtünk tüzérségi lőszerben is: a hős szovjet nép ellátta fegyveres erőit mindennel, amire szükség volt a győzelem meggyorsításához. Hadtápszerveink óriási

munkát végeztek, gránátból és aknából több mint két frontjavadalmazást szállítottak ki a tüzérségi állásokba.

Január 14-én, néhány órával a tüzérségi előkészítés kezdete előtt a haditanács tagjaival, a tüzérfőnökkel, a páncélos és gépesített csapatok parancsnokával, a légihadsereg parancsnokával, a műszaki csapatok főnökével megérkeztünk a figyelőpontra. Már hajnalodott, de még semmit sem láttunk: mindent elborított a ködfüggöny és a nyirkos hó. Cudar idő volt, s a meteorológusok semmi javulást nem ígértek. Pedig már közeledett a perc, amikor a bombázó-erőknek fel kellett szállniuk, hogy csapást mérjenek az ellenség védelmének első állására. K. A. Versinyinnel való tanácskozás után intézkedtem, hogy a légierő ne szálljon fel. Az időjárás megtréfált bennünket! Még szerencse, hogy különösebben nem számítottunk a légierő tevékenységére, bár az utolsó óráig reménykedtünk benne, hogy felhasználhatjuk repülőinket.

Haladéktalanul értesítettünk mindenkit, akinek tudnia kellett a módosításról, és felkészültünk arra, hogy csak kivételes esetben, külön terv szerint alkalmazzuk a légierőt.

A köd és a hó továbbra is elborított mindent. De ez nem változtathatott már az elhatározáson: támadunk, nem várjuk meg az idő megjavulását.

Elérkezett az idő, parancsot adtam a támadásra. A megbeszélt jelre több ezer löveg és aknavető, több száz sorozatvető nyitott tüzet.

A tüzérségi előkészítést az egyes hadseregeknél a helyi feltételektől függően más-más módon szervezték meg. A fő cél az volt, hogy a támadás kezdeti időszakában a tűz erejével lefogjuk az ellenséget, szétromboljuk védelmi rendszerét és demoralizáljuk a védőket. A tűzhenger nyomában támadó gyalogság és harckocsik csapásával a harcászati mélységben át kellett törni az ellenséges védelmet, a végleges áttörést pedig a hadseregek második lépcsőjének és a gyorsanmozgó-magasabbegységeknek a bevetésével kellett befejezni.

A köd egyre sűrűbb lett, a havazás erősödött. A harcmező fölött egy pillanatra sem szűnt az ágyúdörej. Minthogy figyelőpontunknak közvetlen összeköttetése volt mind az első, mind a második lépcső hadseregeivel, mind pedig a frontközvetlen-magasabbegységekkel, bármely pillanatban megkaphattuk a szükséges tájékoztatást az ese-

mények alakulásáról. Miután tapasztalatból tudtam, hogy a harc első óráiban nem célszerű elvonni a parancsnokok figyelmét a csapatok irányításáról, megtiltottam, hogy a telefonhoz vagy a távíróhoz hívják őket. Ráadásul nem kételkedtem abban, hogy ha segítségre van szükség vagy ha nagy siker születik, a hadseregparancsnok úgyis jelentkezik hívás nélkül.

S különben sem maradtunk teljesen tájékozatlanok. Különféle forrásokból szereztük az értesüléseket. Alighanem a tüzérek tájékoztattak bennünket a legvilágosabban: hiszen a gyalogság célmegjelölései alapján tüzeltek. A harc képe meglehetősen világosan kirajzolódott. Csapataink az ellenség kétségbeesett szívóssága ellenére mindenütt beékelődtek védelmébe. A megerődített körletekből és az ellenállási csomópontokból viszont nehéz volt kiverni a hitleristákat. A hadseregparancsnokok ezért – helyesen – úgy határoztak, hogy ezeket a körleteket megkerülik, hátrahagyják körülzárásukra az erők egy részét.

Végre megérkeztek a jelentések az első lépcsőben tevékenykedő hadseregektől. A főcsapásunk irányába támadó hadseregeink kivétel nélkül sikeres előrehaladásról számoltak be. A gyalogság a tüzérségi előkészítés kezdetétől számított tizenöt percen belül szinte harc nélkül elfoglalta az ellenség első lövészárkát. A másodikért harcolni kellett, de katonáink azt is elfoglalták. Egységeink minél inkább behatoltak a védelem mélységébe, annál inkább erősödött a hitleristák ellenállása.

A sűrű köd miatt a tüzérséget sem lehetett teljes mértékben kihasználni. A rohamozó gyalogság lényegében csak a harckocsikkal és a közvetlenül kísérő lövegekkel működött együtt. Délután az ellenség helyenként ellenlökésekkel kísérletezett, harckocsikat is bevetett, de csapataink mindenütt előrenyomultak. A főcsapás irányában vívott súlyos harcok miatt az első lépcsőben tevékenykedő hadseregeinknek – a 48. hadseregnek, a 2. csapásmérő hadseregnek, a 65. és a 70. hadseregnek – nem sikerült teljesíteniük napi feladatukat. Csupán 5–8 kilométer mélységben ékelődtek be az ellenség védelmébe. Valamivel nagyobb sikert értek el Batov csapatai: D. F. Alekszejev és K. M. Erasztov hadseregei befejezték az ellenséges védelem első védőövének áttörését, elfoglalták a nasielski támpontot, és megkerülték az erős pułtuski megerődített körletet. A támadás éj-

szaka is folytatódott. Csapatainkat a siker továbbfejlesztésében természetesen nagyon akadályozta, hogy repülőinket nem lehetett bevetni, nehéz volt irányítani a tüzérséget, és a sűrű köd miatt a harckocsikat is csak korlátozott mértékben sikerült alkalmazni. Gyakorlatilag a tüzérségi előkészítés befejeztével minden nehézség a gyalogságra hárult, mely a támogatására rendelt harckocsikkal és a harcrendjében tevékenykedő kísérő lövegekkel együttműködve folytatta a védelem áttörését. Viszont derekasan segítették a gyalogságot az SZU–76-típusú rohamlövegek.

A front jobbszárnyán az 50. hadsereg arcvonalán, mint I. V. Bolgyin hadseregparancsnok jelentette, az ellenség az eredeti csoportosításban szilárdan tartotta az Augustów-csatorna mentén berendezett terepszakaszt, s visszaverte mindazokat a kísérleteinket, amelyekkel igyekeztünk visszaszorítani egyes irányokban.

A 3. hadsereg arcvonalszakaszán csapataink a tüzérségi előkészítés után jelentéktelen veszteségek árán elfoglalták a két lövészárkot, s az egyre fokozódó ellenállást tanúsító hitleristákkal vívott harcban a nap végéig 3–7 kilométert nyomultak előre.

Az első nap harcai során megmutatkozott hiányosságokat figyelembe véve, a hadseregparancsnokok és mi is korrigáltuk a további terveinket. A siker kifejlesztésére szánt fő erőinket egyelőre még nem vetettük be: ennek még nem jött el az ideje. Hátra volt még olyan nehéz feladat, mint a Visztula alsó szakaszánál való átkelés, ahol igen erős támpontokat kellett leküzdenünk: Thornt (Torun), Bromberget (Bydgoszcz), Graudenzet (Grudziadz), Marienburgot (Malbork), Elbinget (Elblag).

Másnap reggel az ellenség elkeseredett ellenlökéseket intézett támadó csapataink ellen. Bolgyin továbbra is azt jelentette, hogy az ellenség szilárdan tartja az Augustów-csatorna mentén berendezett terepszakaszt (az 50. hadseregtől nem is követeltük az ellenséges védelem áttörését: csupán széles arcvonalon tevékenykedve le kellett kötnie az ellenség szemben álló erőit). A 3. hadsereg arcvonalszakaszán a hitleristák, miután az éjszaka folyamán nagy erőket vontak össze, támadásba mentek át, harcba vetették a „Grossdeutschland" páncéloshadosztály egységeit és több új gyalogos egységet, amelyeket hatalmas erejű tüzérségi és aknavetőtűz támogatott. A. V. Gorbatovra hárult az a nehéz feladat, hogy a rendelkezésre álló

erőkkel visszaverje a csapásokat. Márpedig ez az irány igen fontos volt számunkra is, az ellenség számára is. Ha a hitleristák itt áttörnek, a front csapásmérő csoportosításának oldalába és hátába kerülnek. A németek éppen ezért rohamozták oly dühödten a 3. hadsereg csapatait. Minden elismerést megérdemelnek a 3. hadsereg harcosai és parancsnokai: derekasan küzdöttek, s az ellenség nem tudott áttörni harcrendjükön. Gorbatov tábornok ezekben a harcokban ragyogóan irányította a csapatokat, beosztottai pedig magas fokú harci képzettségről és helytállásról tettek tanúságot.

A 48. hadsereg, a 2. csapásmérő hadsereg, a 65. és a 70. hadsereg harctevékenységének irányában az ellenség egyre újabb csapatokat vetett be, és felhasználta az itt rendelkezésre álló erőket is, hogy betömje a védelmében keletkezett réseket. A hitleristák egyik ellenlökést a másik után hajtották végre, egyre fokozódó hevességgel, de kénytelenek voltak rendre feladni támpontjaikat és védőkörzeteiket.

Az időjárás továbbra sem javult, nemhogy a légierő nem avatkozhatott be, de még csak egyes repülőgépeket sem vethettünk be a gyalogság és a harckocsik támogatására.

Megörültünk viszont annak a hírnek, amelyet bal szomszédunktól kaptunk. M. Sz. Malinyin, az 1. Belorusz Front törzsfőnöke ilyenképpen adta tudtul információját:

– Ne topogjanak egy helyben, a mi harckocsijaink már Berlinhez közelednek!

Berlin persze még csak tréfa volt, de az igaz, hogy a második nap végéig harckocsi-hadseregeink messzire előretörtek.

Bal szomszédunk csapatainak harctevékenységéről minden lényegest ismertünk, ám jobb szomszédunktól semmi hírt nem kaptunk. Csupán Bolgyin jelentette, hogy a 3. Belorusz Front vele szomszédos balszárnyhadserege védelemben van az eredeti terepszakaszon – Augustównál és attól északra.

Nem nagyon akartam, de az ellenséges védelem áttörésének meggyorsítása végett mégis be kellett vetnem a harckocsihadtesteket a 48. hadsereg, a 2. csapásmérő hadsereg és a 65. hadsereg sávjában. Ez viszont rögtön megváltoztatta az események alakulását. Az ellenség, amely az ellenlökésekben felhasználta erejét, nem állta ki a csapást. Védelmének arcvonalát a főirányban áttörtük, és csapataink Bromberg, Graudenz és Marienburg irányában törtek előre.

Felvirradt a hadművelet harmadik napja. A 3. hadsereg folytatta a náci seregek csapásainak visszaverését. A hitleristák ugyanis ebben az irányban mindenáron el akarták érni céljukat. Január 16-án délután végre megjavult az időjárás, s levegőbe emelkedhetett légierőnk, amely csapásaival jócskán segített a hadseregnek az ellenséges rohamok visszaverésében. A 49. hadsereg erőinek egy részét bevetettük az 50. és a 3. hadsereg között, s ez gyökeresen megjavította a helyzetet ezen az arcvonalszakaszon, megteremtette a támadás folytatásának feltételeit Gorbatov csapatai számára, amelyek aznap estig 5 kilométert nyomultak előre, s ezzel ragyogóan teljesítették feladatukat.

A 2. Belorusz Front csapatai három napi heves harc eredményeképpen áttörték az ellenséges védelmet a Lomzától a Narew torkolatáig terjedő egész szakaszon, kivéve az 50. hadsereg arcvonalszakaszát, ahol a hitleristák továbbra is szívósan ellenálltak. Január 17-én reggel – az eredeti tervvel összhangban – a 48. hadsereg sávjában a kialakult áttörésbe bevetettem az 5. gárda harckocsi-hadsereget a front második lépcsőjéből. A harckocsik a külön kirendelt bombázó- és vadászrepülő-magasabbegységek támogatásával előrelendültek, Marienburg felé, elsöpörve útjukból és megsemmisítve az ellenállással próbálkozó hitlerista egységeket. Ugyanakkor Allenstein (Olsztyn) irányában az áttörésbe benyomult a 3. gárdalovashadtest, N. Sz. Oszlikovszkij, a kitűnő, határozott tábornok parancsnoksága alatt.

A harckocsi-hadsereg nyomában a 48. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg azzal a céllal támadott, hogy menetből átkeljen a Visztulán és megakadályozza a visszavonuló hitleristák megkapaszkodását a Visztula partján.

Az események a főhadiszállás direktívájának megfelelően alakultak.

KÉT FRONTON

Ezerkilencszáznegyvenöt január huszadikán – amikor csapataink már a Visztulához közeledtek s arra készülődtek, hogy menetből átkeljenek a folyón – a főhadiszállás megparancsolta, hogy a 3., a 48. hadsereget, a 2. csapásmérő hadsereget és az 5. gárda-harckocsihadsereget fordítsam északnak és északkeletnek, ahol az ellenség kelet-poroszországi csoportosítása ellen kellett harcolniuk.

Ez a parancs teljesen váratlanul ért bennünket. Gyökeresen megváltoztatta terveinket, amelyek a főhadiszállás 1944. november 28-i direktíváján alapultak. Ez a direktíva a 2. Belorusz Front feladatát a következőkben jelölte meg:

„Menjen át támadásba és zúzza szét az ellenség mlawai csoportosítását, legkésőbb a támadás 10–11. napján foglalja el a Myszyniec–Willenberg–Neidenburg–Dzialdowo–Biezun–Bielsk–Plock terepszakaszt, és a továbbiakban támadjon a Nowe Miasto–Marienburg általános irányban.

A főcsapást a rózani hídfőből mérje négy összfegyvernemi hadsereg egy harckocsi-hadsereg, egy harckocsi- és egy gépesített hadtest erőivel Przasnysz–Mlawa–Lidzbark általános irányban. A főerőket észak felől egy összfegyvernemi hadseregnek Myszyniec irányában végrehajtott támadásával biztosítsa.

A másik csapást két összfegyvernemi hadsereg és egy harckocsihadtest erőivel a serocki hídfőből mérje Nasielsk–Bielsk általános irányban. A 2. Belorusz Front azzal a céllal, hogy támogassa az 1. Belorusz Frontot az ellenség varsói csoportosításának szétzúzásában, az erők egy részével mérjen csapást Modlint nyugatról megkerülve."

Az egész direktíva a legfelsőbb főparancsnok személyes utasítása-

val együtt arra irányult, hogy a 2. Belorusz Front szorosan működjön együtt az 1. Belorusz Fronttal.

Ez a dokumentum megcáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a 2. Belorusz Frontnak fontos szerepet szántak abban a hadműveletben, amelyet a történelem visztula–oderai hadművelet néven jegyzett fel. Mégis, a Nagy Honvédő Háborút tárgyaló munkák szinte kivétel nélkül elhallgatják, hogy a mi frontunk is részt vett a visztula–oderai hadműveletben, s úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a 2. Belorusz Front feladata a támadás kezdetétől – 1945. január 14-től – a kelet-poroszországi ellenséges csoportosítás szétzúzása lett volna.

A főhadiszállás január 20-án fordította északnak főerőinket, s ez rugalmas, operatív irányító képességéről tanúskodik. Miután meggyőződött arról, hogy a 3. Belorusz Front csapatai elmaradnak, rögtön korrigálta a korábban elfogadott tervet.

Igaz, az események ekkénti alakulásával korábban is lehetett és kellett volna számolni.

Tagadhatatlan, hogy a főhadiszállás és a vezérkar Sztálingrád óta kitűnően tervezte meg és hajtotta végre több front részvételével a legnagyobb méretű hadászati hadműveleteket. Ugyanezt azonban nem mondhatom el a kelet-poroszországi hadműveletről. Ennek megszervezésében – szerintem – több számítási hibát vétettek.

Véleményem szerint hibásan választották meg Csernyahovszkij főcsapásának irányát. A vezérkarnak tudnia kellett arról, hogy Poroszországban a legerősebb erődítmények a keleti és délkeleti részeken vannak. Itt nehéz volt áttörni az ellenséges védelmet. Az arcvonal alakulása eleve azt sugallta, hogy délről északnak kell mérni a főcsapást. A legcélszerűbb az lett volna, ha a lomzai terepszakaszról indítják a támadást a Frisches Haff irányában. Ez a csapás jobban összhangban lett volna a mi frontunk csapatainak harctevékenységével, és itt sokkal könnyebb lett volna az ellenséges védelem áttörése, kiváltképpen, ha Csernyahovszkijnak rögtön átadják az itt felvonult 50. és 3. hadseregünket arcvonalszakaszukkal együtt. De nem ez történt. Sőt a főhadiszállás direktívájában egy szó sem esik arról, hogy a 3. Belorusz Fronttal mellette esetleg bevonják a 2. Belorusz Front csapatait is a hitleristák kelet-poroszországi csoportosításának együttes szétzúzásába. Most viszont a mi frontunk fő feladata éppen az lett, hogy a front főerőivel északnak és északkeletnek, a Frisches

Haff felé mért csapással bekerítse a kelet-poroszországi csoportosítást.

Ugyanakkor nem mentesültünk attól az eredeti feladattól, hogy a szárnyon működjünk együtt az 1. Belorusz Fronttal, s kénytelenek voltunk folytatni a támadást nyugati irányban, noha ebben az irányban mindössze két hadseregünk maradt. Előnyomulásunk itt természetesen lelassult, egyre jobban elmaradtunk Zsukov csapatai mögött, így Zsukov kénytelen volt maga erőket kiküldeni, hogy nyitottá vált szárnyát észak felől fedezze. Az 1. Belorusz Front parancsnoka szemrehányást tett nekem, hogy nem segítem eléggé. Egy pillanatig sem kételkedtem benne, hogy ő maga is tisztában volt szemrehányásának alaptalanságával, s csak azért tette, hogy serkentsen.

Miután észak–északkeletnek fordultunk, meglehetősen gyors ütemben nyomultunk előre a tenger felé. Az ellenség igyekezett feltartóztatni a 2. Belorusz Front csapatait, s ebből a célból erőket kezdett elvonni ebbe az irányba az Augustów-csatorna mentén berendezett védelmi vonala déli szakaszáról, ahol csak gyenge fedezetet hagyott hátra. Az 50. hadsereg parancsnoksága ezt a manővert nem vette időben észre, s továbbra is azt jelentette a front törzsének, hogy az ellenség keményen tartja magát. A harcfelderítés csak két nap múlva állapította meg, hogy a hadsereg előtt üres a terep. A hitleristák utolsó kis csoportjai sietve északra vonultak. Ezt a mulasztást nem lehetett megbocsátani a hadseregparancsnoknak. Az 50. hadsreg parancsnokságát F. P. Ozerov tábornok, a törzs főnöke vette át. Ezt csak azért említem, mert néhány munkában helytelenül világították meg.

A valóságnak meg nem felelő információ sokba került nekünk. Kénytelenek voltunk idő előtt harcba vetni a 49. hadsereget, amelyet sokkal célszerűbben használhattunk volna fel, ha erre nem kerül sor.

Az 50. hadseregnek pedig gyorsított menetben kellett utolérnie a tőle elszakadt ellenséget.

A 3. hadsereg csapatai az ellenséget üldözve január 20-án átlépték a lengyel határt és behatoltak Kelet-Poroszország területére. Itt kemény harcban leküzdötték azt a gondosan megerődített terepsza-

kaszt, amelyet a hitleristák még jóval a háború előtt építettek. Betonfalú lövészárkok, betonbunkerek, drótakadályok, páncélkupolák, tüzérségi állások fogadták itt csapatainkat, de azok olyan gyors ütemben törtek előre, hogy az ellenségnek nem volt ideje kellőképpen megszállni ezt a terepszakaszt, s a 3. hadsereg katonái szinte menetből küzdötték le. Sikeresen támadtak a 48. hadsereg egységei is, megkerülve azokat a körzeteket, amelyekben az ellenségnek sikerült megszerveznie a védelmet.

N. Sz. Oszlikovszkij lovashadteste messze előretörve szinte beszáguldott Allensteinba (Olsztynba), ahová éppen akkor érkezett meg néhány német szerelvény, harckocsikkal és tüzérséggel megrakva. Derék lovasaink huszáros rohammal (persze nem lóháton) – miután lövegeik és géppuskáik tüzével megbénították az ellenséget – birtokba vették a szerelvényeket. Mint kiderült, azokkal a keletről hátrarendelt német egységekkel küzdöttek meg, amelyeket a csapataink által ütött rés betömésére küldtek.

A város körzetében szívós harcok bontakoztak ki a keletről és északkeletről ide érkezett ellenséges egységekkel. Nehéz helyzetbe kerültek volna itt a lovasok és az őket kísérő harckocsizók, ha időben nem érnek oda a 48. hadsereg csapatai. A lovasok és a gyalogosok azonban szétzúzták az ellenséget, rengeteg zsákmányt szereztek, s több ezer foglyot ejtettek. Allenstein terepszakaszán a front csapatai leküzdötték a megerődített körlet második védőövét. Kelet-Poroszország belseje felé szabad volt az út.

Az áttörésbe bevetett 5. gárda-harckocsihadsereg a tenger felé száguldott, útjában elsöpörte a szétforgácsolt, meglepett ellenséges egységeket, amelyeknek így nem volt lehetőségük arra, hogy megvessék a lábukat. A harckocsizók megkerülték azokat az ellenséges támpontokat, amelyek szervezett védelmet fejtettek ki; ezekkel a 48. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg utánuk előnyomuló egységei végeztek. A harckocsi-hadsereg előrevetett egységei már január 25-én elérték a Frisches Haffot Tolkemit (Tolkmicko) körzetében, majd január 26-án ideértek a főerők is, blokád alá vették Elbinget (Elblogot), s ezzel elvágták a Kelet-Poroszországban rekedt ellenséges csoportosítás visszavonulásának útját.

A 2. csapásmérő hadsereg kemény harcban leküzdötte az erős védelmi terepszakaszt Marienburg – hajdan a keresztes hadak erődje

– megközelítési útjain, s január 25-én kijutott a Visztula és a Nogat folyókhoz. Ez a hadsereg erőinek egy részével néhány helyen átkelt ezeken a folyókon és kisebb hídfőket foglalt el. Elbinget a csapatok menetből nem bírták elfoglalni. Azt a harckocsi-alegységünket, amely betört a városba, bekerítették. Irtózatos küzdelem kezdődött az életért. Harckocsizóink az utolsó gránátig, az utolsó töltényig harcoltak. Valamennyien hősi halált haltak, de meg nem adták magukat az ellenségnek.

A város ostrománál I. I. Fegyunyinszkij tábornoknak alkalmaznia kellett a hadművészet összes szabályait. A harc több napig tartott, míg a 2. csapásmérő hadsereg végül is elfoglalta a várost.

A 65. hadsereg csapatai a sikert továbbfejlesztve meghiúsították az ellenségnek azt a próbálkozását, hogy az előnyös terepszakaszokon – a számos folyó és patak partján – megvesse a lábát. Elérték a Visztulát, és megkezdték az átkelést. Az ellenségnek a folyó egyes szakaszain még nem sikerült megszerveznie a védelmet, és kis erőkkel fedezte a folyót. Az ellenség felkészületlensége annak volt köszönhető, hogy Batov csapatai éjjel-nappal, szakadatlanul üldözték a hitleristákat. – Az üldözés közben jó szolgálatot tettek azok az osztagok, amelyeket külön kiképeztek az éjszakai harcra.

Graudenz – az az erőd, amelyet állandó helyőrség védett –, amint vártuk, visszaverte a 65. hadsereg egységeinek első rohamait. Az ellenség a Visztula keleti partján nagy hídfőt tartott megszállva. A várostól északra nem sikerült átkelnünk a folyón. Erőszakos átkeléshez kellett folyamodnunk.

A Visztula szélessége itt, az alsó szakaszán több mint négyszáz méter, mélysége legalább hat méter. Megkezdődött az olvadás, a jég gyenge volt. A gyalogság még csak átkelhetett, de a tüzérség és egyéb technika számára különleges átkelőhelyeket kellett építeni. Ez azonban a nyugati parti hídfők hiányában lehetetlen volt. Ezért megkezdték a harcot Batov csapatai a hídfőkért.

A 65. hadsereg bal szomszédja a vele párhuzamosan előnyomuló 70. hadsereg, az ellenséges egységeket elsöpörve megkerülte Torun várost, ezt a Visztula északi partján levő nagy támpontot, s szintén hozzálátott az átkeléshez.

Biztosak voltunk abban, hogy az ellenség mindenáron igyekszik feltartóztatni bennünket a Visztula mentén. Légi felderítésünk meg-

állapította, hogy nyugatról és északnyugatról német csapatok mozognak ebben az irányban. Igazolta ezt a hitleristák egyre erősödő ellenállása is.

A kialakult helyzetben nyugtalanított engem a Torunban körülzárt ellenség. V. Sz. Popovnak, a 70. hadsereg parancsnokának jelentése szerint körülbelül 5000 katona tartózkodott a városban. A helyőrség nem volt hajlandó megadni magát. Miután megtudtam, hogy a várost egy hadosztály tartja blokád alatt, hadosztályaink pedig akkorra megfogyatkoztak, azt tanácsoltam a hadseregparancsnoknak, hogy legyen minél óvatosabb az ellenséggel szemben. Torun már csapataink hátában volt. Minél előbb ki kell füstölni ezt a darázsfészket. Megparancsoltam Popovnak, ha a fasiszta helyőrség nem adja meg magát, minél előbb semmisítse meg.

Vacsora után a törzs-szállásunkon gyülekeztünk. Ott volt N. J. Szubbotyin, A. G. Russzkih, A. K. Szokolszkij, P. I. Kotov-Legonykov, N. A. Borzov. Hamarosan megérkezett I. M. Lagunov, hadtápfőnökünk is. Ő is rögtön Torunt hozta szóba: ez a szomszédság különösen hadtápszerveinket zavarta.

– Tudják, elvtársak, néhány lakos kijött onnan. Azt mondják, a városban több ezer katona van, számos harckocsival, páncélgépkocsikkal és tüzérséggel rendelkeznek.

– Hol tartóztatták fel ezeket a lakosokat?

– Éppen az az érdekes, hogy senki sem tartóztatta fel őket. Maguk jöttek abba a faluba, amelyikbe a kórházunk van. Azt mondták, útközben nem is láttak szovjet katonát. Engem hívott fel telefonon a kórház parancsnoka. Nagyon aggódik.

A hír minket is aggasztott. Rögtön azt kezdtük fontolgatni, hogyan számolhatnánk fel ezt a kellemetlen helyőrséget lehetőleg anélkül, hogy a várost lerombolnánk.

Ekkor telefonhoz hívatott Popov hadseregparancsnok, és jelentette, hogy az ellenség áttörte a gyűrűt, s a graudenzi átkelőhelyek felé nyomul. Az ellenség nyomasztó fölényben van, s neki – Popovnak – pedig kevés az embere és harci technikája. Engedélyt kér, hogy parancsnoki harcállláspontját áthelyezze, mert a németek már veszedelmesen közelednek. – De hová akarja áthelyezni a harcállláspontját? – kérdem tőle. Popov egy falut említ, amely csapataitól messze oldalra van. A súlyos helyzetre való tekintettel engedélyez-

tem, hogy menjen a legközelebbi hadosztályhoz, s megparancsolom, hogy tegyen meg mindent az ellenség feltartóztatása érdekében.

– Én pedig most rögtön megkérem Batovot, hogy dobjon át két hadosztályt a Visztula keleti partjára. Blagoszlavov, a front műszaki csapatok főnöke ugyancsak riadóztatja utász és pontonos magasabbegységeit és egységeit – fejeztem be a beszélgetést.

Amíg ez a beszélgetés folyt, a közvetlen vonalhoz hívattam Batovot. Amikor megkapta az utasítást, rögtön azt felelte, hogy a két hadosztályon kívül még egy ezredet és két „katyusa"-osztályt is segítségemre küld.

Lagunov közben utasította hadtápegységeit: legyenek harckészültségben, s szervezzék meg a betört ellenség felderítését.

Most már csak azt kellett figyelemmel kísérnünk, hogyan hajtják végre utasításainkat. Törzsünk már ezzel is foglalkozott. Kiderült, hogy a Torunból támadó ellenséges csoportosítás kapcsolatot tartott a fasiszta parancsnoksággal, mivel vele egyidőben megmozdultak a csapatok Graudenz körzetében is. Megrohamozták a Visztula partjára felvonult egységeinket.

Az ellenséget a folyótól 10 kilométerre megállítottuk. A harc több napig tartott. Végül is kiderült, hogy az áttört ellenséges csoportosításhoz több mint 30 ezer katona és tiszt tartozott, valamennyien jól fel voltak fegyverezve; a csoport páncélgépkocsikkal, szállító járművekkel, harckocsikkal és tüzérséggel is rendelkezett.

Ez az eset jó tanulság volt valamennyiünk számára. Vaszilij Sztyepanovics Popov tábornok pedig jó ideig nem tudta megbocsátani magának, hogy lebecsülte az ellenséget.

A németek azon kísérletei, hogy a nyugati partról a Visztulába szorítsák egységeinket, rendre meghiúsultak. A hídfőket szilárdan tartottuk, s ahogy újabb csapatok keltek át a folyón, egyre szélesítettük és mélyítettük őket.

Azoknak a hitlerista csapatoknak a visszaverésében, amelyek a Visztula nyugati partján rohamozták a 65. hadsereg egységeit, részt vett a 49. hadsereg egyik hadteste is, és nagy segítséget nyújtott Batov csapatainak.

Azzal, hogy a 2. Belorusz Front jobbszárnya kijutott Elbinghez (2. csapásmérő hadsereg), a Frisches Haffhoz és Tolkemithez (5. gárda-harckocsihadsereg), az ellenség egész kelet-poroszországi cso-

portosítását teljesen elvágtuk Németországtól. Január végén ez a csoportosítás megkísérelte, hogy szárazföldi kapcsolatot teremtsen Németország központi körzeteivel. Január 27-ére virradó éjszaka az ellenség legalább hét gyalogoshadosztályt és egy páncéloshadosztályt összpontosítva csapást mért Heilsberg körzetéből Elbing irányában, ahol akkor még harcok folytak. Nagy veszteségek árán sikerült is nekik mintegy húsz kilométerre nyugatra visszaszorítaniuk a 48. hadsereg egységeit.

Ez az éjszaka örökre emlékezetes marad számomra. Este erős hóvihar támadt. A heves szél időnként orkánná erősödött. Valamennyien a törzsszállásunkon tartózkodtunk. A berohanó távirász átadta nekem N. I. Guszevnek, a 48. hadsereg parancsnokának riasztó táviratát; az ellenség nagy erőkkel támad. A hadseregparancsnok aggódik, vajon hadserege képes lesz-e feltartóztatni ezeket a nyugat felé törő csapatokat?

Valamennyien jól ismertük Guszevet, a megfontolt és tapasztalt tábornokot, s tudtuk jól, ha már ő segítséget kér, akkor valóban nagy a veszély. Azonnal cselekednünk kellett. Sürgősen átdobtuk ide az 5. gárda-harckocsihadsereg erőinek nagy részét, a 8. harckocsihadtestet és a 3. gárda-lovashadtestet. Ezenkívül megparancsoltam a 2. csapásmérő hadsereg parancsnokának, hogy Elbingnél és a várostól délre levő erőinek egy részét fordítsa keletnek, s az ellenséget ne engedje a Visztulához, ha sikerülne helyenként áttörnie csapataink harcrendjén.

Volszkij, az 5. harckocsi-hadsereg parancsnoka telefonált, s jelentette, hogy erős náci csoportosítás közeledik harcálláspontjához, s engedélyt kért, hogy törzsével együtt a 2. csapásmérő hadsereg csapatainak körletébe települjön át. Azt tanácsoltam neki, ne szakadjon el egységeitől, hanem készítse fel őket az ellencsapásra, s tartson állandó kapcsolatot Fegyunyinszkijjal. Volszkij megértette az utasítást és hozzálátott végrehajtásához. Egy idő múlva parancsnoki harcálláspontunk mellett vágtában száguldottak el a lovashadtest egységei az áttörés irányában. A lovas gárdistákat Allensteintől északra riadóztatták, s azóta már ide is értek. A harcálláspontra berobban Oszlikovszkij és jelentette, hogy a hadtest teljesen kész a harcra, s hogy a személyi állomány alig várja, hogy csapást mérhessen az ellenségre. Az előved ezred már megérkezett a harcok körzetébe, s

fölvette a kapcsolatot a 48. hadsereggel. Sok sikert kívántunk Oszlikovszkijnak, és a derék lovas már sietett is csapataihoz.

Megérkezett a jelentés a 8. harckocsihadtest felvonulásáról is.

Mindenesetre harckészültségbe helyeztük parancsnoki harcállás-pontunkat is. A kiszolgáló alegységek harcosai és parancsnokai körkörös védelemre rendezkedtek be. Erős kőépületek vettek körül bennünket, ezek falai mögül lehetett harcolni.

Az időjárás csak nem javult: a havazás erősödött, a szél hatalmas hóakadályokat hordott össze. Ilyen körülmények között a lovasok óriási előnyben voltak a gyalogsággal szemben, s messze meg is előzték.

De a hóvihar nemcsak minket, hanem az ellenséget is akadályozta. A helységeken nem sikerült áttörnie; ezeket szilárdan tartották a 48. hadsereg egységei. Amikor pedig megpróbálta megkerülni őket, egész technikája megrekedt a hóban. Igen hasznos volt a 48. hadsereg egyik hadosztályparancsnokának kezdeményezése. A második lépcsőben levő magasabbegysége egy nagyobb helyiségben rendezkedett be, amely egyben útcsomópont is volt. Amikor jelentették neki, hogy közeledik az ellenség, a hadosztályparancsnok haladéktalanul megszervezte a körkörös védelmet és lezárta az utakat. Az ellenség kétségbeesetten rohamozta a helységet, de nem bírt utat törni magának. Hajnalban elhatározta, hogy megkerüli a várost, ám technikája ott rekedt a hóban, s mire elindult, odaértek a mi csapataink. Az ellenséget három oldalról rohamozták meg, s a szétvert hitlerista egységek maradványai hanyatt-homlok menekültek vissza. Csapataink rengeteg harcitechnikát zsákmányoltak, több mint 20 ezer foglyot ejtettek. Ebben a harcban valamennyi fegyvernem kitűnően megállta a helyét. De különösen derekasan helyt álltak N. Sz. Oszlikovszkij 3. gárda-lovashadtestének katonái, akik idejében segítségére siettek a 48. hadsereg bajba jutott egységeinek.

Már jóval a fasiszta Németország területére lépésünk előtt, a haditanácsban tárgyaltuk, hogy miként viselkedjenek katonáink német földön. A hitlerista megszállók annyi szenvedést zúdítottak a szovjet népre, annyi rettenetes gaztettet követtek el, hogy katonáink szívét jogosan égette a gaz gyilkosokkal szemben érzett izzó gyűlölet. De nem engedhettük meg, hogy harcosaink jogos gyűlöletükben az egész német népen álljanak bosszút. Mi a hitlerista hadsereg ellen har-

coltunk, nem pedig Németország békés lakossága ellen. S amikor csapataink átlépték Németország határát, a front haditanácsa parancsot adott ki, amelyben gratulált a katonáknak és a tiszteknek a nagy esemény alkalmával, s emlékeztette őket, hogy mint felszabadító harcosok léptünk Németország területére. A Vörös Hadsereg azért jött ide, hangsúlyozta a parancs, hogy segítsen a német népnek megszabadulni a fasiszta klikktől és az embereket megfertőző demagóg hazugságaitól. A haditanács felhívta a harcosokat és a parancsnokokat, hogy tartsanak példás rendet, őrizzék a szovjet katona méltóságát és becsületét.

A parancsnokok és a politikai munkások, a párt- és Komszomolszervezetek aktivistái fáradhatatlanul magyarázták a katonáknak a szovjet hadsereg felszabadító küldetésének lényegét, felelősségét Németország, valamint mindazoknak az országoknak a sorsáért, amelyeket felszabadítunk a fasizmus járma alól.

Tény, hogy embereink német földön az igazi humanizmus és nemeslelkűség szellemében jártak el.

A szovjet csapatok 1945 januárjában indított támadása sikeresen és gyors ütemben fejlődött. Ha egy-egy szakaszon ideiglenesen elcsendesedett is a harc, a másik szakaszon még hevesebben lángolt fel. Megmozdult az egész óriási arcvonal – a Balti-tengertől a Kárpátokig.

A szovjet hadsereg hatalmas erejű csapást mért az ellenségre, s 1200 kilométeres szakaszon áttörte azokat az erődítéseket, amelyeket a hitleristák hosszú éveken át építettek.

Most már csak a vak nem látta, hogy Németország elvesztette a háborút. Persze, tudták ezt a fasiszta főkolomposok is, de még reménykedtek, hogy különféle politikai hazárdírozással megmenthetik bőrüket, de legalábbis sikerül elodázni az elkerülhetetlen véget. Érdekes helyzet állt elő: amíg a fasiszta hadvezetőség a háború kezdetekor mindent elkövetett annak érdekében, nehogy a háború elhúzódjon, most éppen az időhúzás lett a fő célja. Hitler külön utasításban kötelezte a csapatokat, hogy az utolsó emberig tartsanak minden terepszakaszt, minden várost, ne vonuljanak vissza, inkább maradjanak gyűrűben, kössenek le minél több szovjet erőt. Halállal fenyegette azokat, akik megszegik ezt az utasítást. Többször is meggyőződtünk róla, hogy a fanatikus hitleristák következetesen megtartot-

ták ezt az utasítást, noha már semmi sem menthette meg őket a közeledő katasztrófától.

Kelet-Pomerániában, ahová csapataink bevonultak, elkeseredett ellenállásba ütköztünk. Az ellenség itt nagy erőket összpontosított.

A front felderítő csoportfőnöksége, amelyet I. V. Vinogradov tábornok, a felderítés mestere irányított, megállapította, hogy a Kelet-Pomerániában tevékenykedő német csapatokat Himmler parancsnoksága alatt „Visztula" hadseregcsoporttá egyesítették. Ehhez a hadseregcsoporthoz összesen több mint harminc hadosztály tartozott, köztük nyolc páncéloshadosztály.

Az ellenség a szárazföldi csapatok tengerparti szárnyának támogatására nagymértékben felhasználta a parti és hajótüzérséget is. Adataink voltak arról, hogy a német fasiszta parancsnokság a kurlandi és kelet-poroszországi csoportosításokból tengeren készül átdobni csapatokat Kelet-Pomerániába.

Az ellenség felhasználta a védelem megszervezése szempontjából kedvező terepviszonyokat, a rengeteg erdőt és mocsarat, a nagy- és kis tavakat és folyókat, amelyeknek legtöbbjét csatornák kötik össze.

Csapataink óriási nehézségek árán küzdötték le egyik terepszakaszt a másik után. Az olvadás még inkább megnehezítette előrejutásukat. De nehézségeink fő oka csapataink megcsappant létszáma volt.

Az ellenség erőfölényben volt velünk szemben, s hogy ilyen körülmények közt mégis sikerült visszaszorítanunk, az parancsnokaink magasfokú felkészültségét és a katonák tömeges hősiességét bizonyítja. Egységeink már jó egy hónapja szakadatlan támadóharcokat vívtak. Korábban is emberhiánnyal küzdöttünk, de most már végképp kevés volt az emberünk. Akárhogy ügyeskedtünk is, még rövid időre és egyes szakaszokon sem sikerült erő- és eszközfölényt létrehoznunk, ami nélkül nem lehet áttörni az ellenség védelmét. Szívós harcokban éppen csak nyugtalanítani tudtuk az ellenséget. De minél jobban visszaszorítottuk, annál inkább szélesedett és vékonyodott frontunk arcvonala. Olyannyira, hogy a mi balszárnyunk és az 1. Belorusz Front jobbszárnya között keletkezett rést már le sem tudtuk zárni.

A front balszárnyegységei súlyos harcokban további 60 kilomé-

tert nyomultak előre. Itt aztán megállították őket. Az ellenség egyre gyakrabban hajtott végre ellenlökéseket. Egységeink csak nagy nehézségek árán verték vissza ezeket.

A helyzet továbbra is nagyon bonyolult volt: a front csapatainak fele arccal keletnek állt – a kelet-poroszországi csoportosítással szemben –, a másik fele nyugati irányban támadott. Minden erőnket megfeszítettük, hogy ne maradjunk le bal szomszédunktól. De Zsukov frontja már az Oderához közeledett a küstrini irányban. Sehogy sem tudtunk felzárkózni mellé. A harcok során az erők egy részét a jobbszárnyról átcsoportosítottuk a balszárnyra, ezzel sikerült valamelyest még előre nyomulnunk nyugatnak, de itt végleg kifulladtunk.

Február 10-én a front csapatainak helyzete a következő volt: a 2. csapásmérő hadsereg a neki átadott három megerődített körlettel tartotta a Nogat és a Visztula folyó terepszakaszát, s északi irányban támadott, felgöngyölítve a visztulai terepszakaszon védő ellenséges erőket, s ostromolta Graudenz erődöt, amelyet nagy létszámú helyőrség védett. Tőle balra, arccal északnak, a 65. hadsereg támadott. Attól balra a 49. hadsereg tevékenykedett, s végül széles arcvonalszakaszon északnyugati irányban nyomult előre a 70. hadsereg, amelyet megerősítettünk egy harckocsi- és egy gépesített hadtesttel. Nyomatékos és ismételt kérésünkre a főhadiszállás elhatározta a front feltöltését: megígérték, hogy küldenek még egy hadsereget és egy harckocsihadtestet. Ez persze nagyon kevés volt, de mi ezeket a csapatokat is türelmetlenül vártuk, hogy segítségükkel csapást mérjünk balszárnyunkon. De ezek a csapatok valahol elakadtak.

Eközben az 1. Belorusz Front főcsoportosítása, amely már az Odera-hídfőkért harcolt, észak, illetve Kelet-Pomeránia irányában, jóformán fedezetlen volt.

Fogoly német tisztek vallomásaiból tudtuk meg, hogy a fasiszta parancsnokság nagy arányú ellencsapást készít elő az Oderáig jutott szovjet csapatok szárnyára. Ezzel a veszéllyel számolva február első napjaiban jelentősen megerősítettük balszárnyunkat, hogy idejében segítséget nyújthassunk az 1. Belorusz Frontnak. Ide dobtuk át a jobbszárnyról kivont 49. hadsereget, valamint a front tartalékában levő 330. és a 369. lövészhadtestet. A jobbszárnyon levő 3. gárdalovashadtestet ugyancsak átdobtuk a balszárnyra, s a front tartalé-

kába helyeztük. Átcsoportosítottuk a tüzérséget is: a balszárnyra vezényeltünk át két áttörő tüzérhadosztályt, egy „katyusa"-hadosztályt és két önálló „katyusa"-dandárt, két páncéltörő ágyús dandárt, két hadtestközvetlen tüzérdandárt, két légvédelmi tüzérhadosztályt és más egységeket. Szokolszkij tábornok és munkatársai megtettek minden szükségeset, hogy ez a tüzérségi erő teljes harckészültségben legyen.

Rosszabb volt a helyzet a harckocsi magasabbegységekkel. A harckocsizók a nehéz és hosszú harcokban sok harckocsit vesztettek, a megmaradottak pedig javításra szorultak. Csernyavszkij tábornok, a front páncélos- és gépesített csapatainak parancsnoka és apparátusa megszervezte az üzemképtelenné vált harckocsik javítását. A harckocsizók és szerelők ellenséges tűzben vontatták ki a harcmezőről a sérült harckocsikat, s javították meg őket. Ezek az emberek önfeláldozó munkával a harckocsik százait állították újból a győzelem szolgálatába. A kijavított harckocsikkal töltöttük fel a harckocsi- és a gépesített hadtestet, amellyel balszárnyunkat erősítettük meg.

Február 10-én, amikor még nem fejeztük be a csapatok átcsoportosítását, megérkezett a főhadiszállás utasítása, hogy adjunk át a 3. Belorusz Frontnak négy hadseregünket: az 50., a 3., a 48. hadsereget és az 5. gárda-harckocsihadsereget. A 2. Belorusz Front ezzel kikapcsolódott a kelet-poroszországi hitlerista csoportosítás elleni hadműveletből, s parancsot kapott, hogy folytassa az eredeti feladat végrehajtását – támadjon Bubliz (Bobolice) általános irányban s működjön együtt az 1. Belorusz Fronttal.

Ez kétségtelenül helyes döntés volt. Akkor, amikor a kelet-poroszországi csoportosítást már elvágtuk Németországtól, itt fölösleges volt lekötni két front erőit. Ezzel a feladattal tökéletesen megbirkózik a 3. Belorusz Front is. És az is helyes volt, hogy ennek a frontnak adták át mindazokat az erőket, amelyek Kelet-Poroszországban tevékenykedtek.

De milyen helyzetbe kerültünk mi? Amúgy is nehéz volt a helyzetünk, most pedig egy csapásra elvették tőlünk csapataink felét, köztük olyan csapásmérő erőt, mint az 5. harckocsi-hadsereg!

KELET-POMERÁNIA

Csapataink napról napra nehezebb harcokat vívnak. A 65., a 49. és a 70. hadsereg február 19-ig mindössze 15–40 kilométerre bírta visszaszorítani az ellenséget északi és északnyugati irányban, s elérték a Mene–Czersk–Chojnice terepszakaszt. Csapataink itt kénytelenek voltak megállni. Az 1. Belorusz Front sem volt képes tovább vonulni. A front 2. gárda-lovashadtestét, amely közvetlen szomszédunk volt, megállították a Landsk–Rederitz terepszakaszon. Az 1. lengyel hadsereg a Deutsch–Fulbek–Kallke terepszakaszon harcolt. E csapatok hátában harc folyt a Schneidemühlben, Deutsch-Kronéban és Arnswaldéban bekerített ellenséges egységekkel. Északon nem változott a helyzet: az ellenség zavartalanul szilárdan tartotta Pomerániát.

Ekkor a közvetlen vonalhoz hívatott A. M. Vaszilevszkij vezérkari főnök, s tájékoztatott Zsukovnak, az 1. Belorusz Front parancsnokának arról a szándékáról, hogy támadásba megy át a kelet-pomerániai ellenséges csoportosítás ellen, mert meg akarja szüntetni a szárnyát fenyegető veszélyt, s megkérdezte, mit szándékozik tenni a 2. Belorusz Front ebben az esetben. Én kifejtettem elgondolásomat, miszerint számunkra nagyon kívánatos volna balszárnyunkon mérni a főcsapást, összekapcsolva azt szomszédunk csapatainak főcsapásával. Ily módon kijutnánk a tengerhez, s kettévágnánk az ellenséges csoportosítást. Ezután a mi frontunk megsemmisítené a keleti részt, szomszédunk pedig a nyugatit.

Alekszandr Mihajlovics azt mondta, hogy ő is így képzeli el a hadművelet menetét, s ezért telefonált nekem, hogy megismerje a véleményemet. Annyit kértem még, hogy a két front csapatai egy-

időben mérjék a csapást. Vaszilevszkij megígérte, hogy gondja lesz erre.

Ez az elgondolás, hogy két front csapatai közösen mérnek csapást a kelet-pomerániai főcsoportosításra, radikális megoldása volt annak a feladatnak, hogy megszüntessük az északon kialakult veszélyt, s ugyanakkor meggyorsította a berlini hadművelet megkezdését.

Frontunk csapatainak csoportosítása olyan volt, hogy nem igényelt újabb átrendezést, csupán előre kellett vonni a balszárnyra a főhadiszállás tartalékából érkező 19. hadsereget és harckocsihadtestet. Törzsünk éppen ezzel foglalkozott.

A háború eseményeiről szólva gyakran megfeledkezünk arról, milyen óriási szerepet játszottak a front- és hadsereg-hadtápszervek munkatársai. E bonyolult hadművelet ismertetését használom fel arra, hogy legalább röviden megemlékezzek fáradhatatlan munkájukról.

Csak csodálattal adózhattunk I. M. Lagunov altábornagy és a fronthadtáp-főnökségen, az ő irányításával dolgozó valamennyi tiszt energiájának. Utánpótlási vonalaink addigra nagyon megnyúltak. A front hadtápkörzetének mélysége elérte a 300 kilométert. A frontraktárak többsége még ezen a körzeten is kívül maradt. A helyzetet még az is nehezítette, hogy azokon a pályaudvarokon, amelyeken a mi széles nyomtávú pályáink találkoztak a nyugat-európai keskenyebb nyomtávú vasúttal, átrakó pontokat kellett szerveznünk. Azután ott volt a Visztula és több tucat kisebb folyó. A hitleristák a hidakat felrobbantották, a rakományt ideiglenes átkelőhelyeken kellett átjuttatni. A kezdődő áradás és jégzajlás megnehezítette a hidak helyreállítását és építését. A tavaszi olvadás miatt járhatatlanná váltak az utak, amelyeket amúgy is szinte felszántottak a gránátok és a bombák.

Közben pedig a támadás szakadatlanul fejlődött. A hiányzó készleteket menet közben kellett feltölteni. És a hadtáp emberei az óriási nehézségek ellenére minden szükségessel ellátták a csapatokat. Kimeríthetetlenek voltak a leleményességben. A Visztulán át például csővezetéket építettek, hogy meggyorsítsák az üzemanyag szállítását. A legpontosabban egyeztették a vasúti és a gépkocsi szállítást, biztosították a front- és a hadseregraktárak, a kórházak operatív mozgatását, idejében átalakították a hadtáp egész szervezetét, a fronthelyzet változásától függően. A front csapatai ennek eredmé-

nyeképpen az egész hadművelet folyamán nem éreztek fennakadást az ellátásban.

Miután a főirányban ideiglenesen beszüntettük a támadást, vártuk a 19. hadsereg és a 3. harckocsihadtest megérkezését, siettettük a lőszer- és az üzemanyag szállítást.

Közben felderítettük a frontunkkal szemben álló ellenséges csoportosítás össszetételét. Velünk szemben álltak a 2. német hadsereg magasabbegységei: két páncélos-, tizennégy gyalogoshadosztály, négy gyalogosdandár, két harccsoport, négy önálló gyalogosezred, tizenöt önálló gyalogoszászlóalj. Összesen mintegy 230 ezer katona és tiszt, 700 harckocsi és rohamlöveg, 300 páncélozott szállító jármű, 20 páncélvonat, 3360 löveg és aknavető (a partvédelem és az erődök lövegei nélkül), valamint több mint 300 különböző rendeltetésű harci repülőgép. S ráadásul várható volt, hogy a hitleristák ide átdobnak esetleg további öt gyalogoshadosztályt Kurlandból. Felderítésünk adatai szerint a „Kurland" hadseregcsoporthoz tartozó 126., 290., 225. és a 93. gyalogoshadosztály egységei már útban voltak.

Az 1. Belorusz Front törzse közölte velünk, hogy arccal északnak fordított jobbszárnyával szemben tevékenykednek az ellenség 11. hadseregének magasabbegységei: nyolc gyalogoshadosztály, három gépkocsizó, négy páncéloshadosztály, egy repülőhadosztály, két páncélosdandár és négy önálló páncéloszászlóalj megerősítő eszközökkel, összesen mintegy 200 ezer katona és tiszt, 700 harckocsi és rohamlöveg, 2500 löveg és aknavető, mintegy 300 repülőgép.

Ezek az értesülések, amelyeket a felderítés különféle fajtái és számos fogoly vallomásai erősítettek meg, feljogosítottak bennünket arra a következtetésre, hogy az ellenségnek Kelet-Pomerániában jelentős erői vannak, s ezek napról napra növekedhetnek is.

A pomerániai erődítmények fő terepszakaszait, amelyeket az ellenség előre berendezett, csapataink ekkorra már leküzdötték, de a terepviszonyok lehetővé tették, hogy a hitleristák rövid idő alatt ismét szilárd védelmet építsenek ki. Az ellenség támpontok és ellenállási csomópontok rendszerét építette ki, felhasználva erre a célra a kőépületekben bővelkedő lakott helységeket.

Mivel a terepviszonyok és a tavaszi olvadás korlátozták a támadó csapatok manőverét, vagyis lényegében a műutakhoz kötötték őket, az ellenség különös figyelmet fordított ezekre az útvonalakra. Alá-

aknáztak minden fontosabb közúti létesítményt, torlaszokkal, barikádokkal és más akadályokkal zárták el az utakat.

A német fasiszta parancsnokság arra fog törekedni – ezzel tisztában voltunk –, hogy egész kelet-pomerániai csoportosítását felhasználva szembeszálljon a szovjet csapatokkal, s ezzel késleltesse berlini irányú előnyomulásunkat. Tudomásunk volt már arról, hogy a fasiszta vezetőség csapatainak erőfeszítéseit a szovjet hadsereg ellen összpontosítja, szándékosan gyengíti nyugati frontját, s az antifasiszta koalíció megbontása céljából az Egyesült Államok és Anglia kormányával való különbéke megkötésére spekulál.

A helyzet parancsolóan írta elő számunkra, hogy gyorsítsuk meg a hitleristák szétzúzását Kelet-Pomerániában, s ezzel minél több erőt szabadítsunk fel a berlini irányban végrehajtandó döntő csapáshoz. A főhadiszállás ezért fordította egyszerre két front erőit is a kelet-pomerániai ellenséges csoportosítás ellen. A főhadiszállás utasítására a 2. és az 1. Belorusz Frontnak szomszédos szárnyaikkal északi irányban kellett támadniuk, Kolberg (Kolobrzeg) általános irányban mérve a csapást. A két front sávhatára Linde, Neustettin, Kolberg. Az ellenséges csoportosítás kettévágása után a 2. Belorusz Front csapatai felszámolják a csoportosítás keleti részét, elfoglalják Danzigot (Gdansk) és Gdyniát, kijutnak a Danzigi-öbölhöz, az 1. Belorusz Front csapatai pedig megsemmisítik az ellenséget Pomeránia nyugati részében, előnyomulva az Odera irányában. A Balti-tenger partjára kijutva tehát az egyik front csapatainak keleti irányban, a másik csapatainak pedig nyugati irányban kellett tevékenykedniük.

A főhadiszállás direktívája értelmében frontunk balszárnyának február 24-én kellett megindítania a támadást. Ez újabb nehézségeket támasztott. A főhadiszállás éppen ekkor adta át nekünk tartalékból a 19. hadsereget és a 3. harckocsihadtestet, s tudta, hogy ezek a legjobb esetben éppen csak megérkeznek a kitűzött időre. Annyi idő már nem maradt, hogy ezeket az új magasabbegységeket fel is készítsük a hadműveletre.

Mindent elkövettünk, hogy a hadműveletet a megadott időpontban megkezdjük. Amíg a 19. hadsereg csapatai menetben voltak, a hadsereg egész vezető állománya megérkezett arra az arcvonalszakaszra, amelyről a hadseregnek meg kellett indulnia. (Ezen az arcvonalszakaszon egyelőre az 1. Belorusz Front csapatai tevékenyked-

tek.) Itt, a terepen pontosították a feladatokat, s összehangolták a gyalogságnak a 3. harckocsihadtesttel és a megerősítő egységekkel való együttműködésének kérdéseit. Ebben a munkában részt vettek Szokolszkij, Csernyavszkij, Borzov, a front fegyvernemi főnökei, valamint Versinyin, a 4. légihadsereg parancsnoka is.

Február 22-re virradó éjszaka a 19. hadsereg felváltotta az 1. Belorusz Front jobbszárnyegységeit, elfoglalta a számára kijelölt terepszakaszt és hozzálátott a támadás előkészítéséhez. A hadseregnek a főcsapást Bischofswalde–Stegere–Baldenberg irányában kellett mérnie. Az ellenséges védelem áttörése érdekében az arcvonalkilométerenként legalább 150 löveget összpontosítottunk, nem számítva a reaktív tüzérséget. Erre megvolt minden lehetőség, ha azokat a megerősítő eszközöket is figyelembe vesszük, amelyeket a front adott a hadseregnek. A támadást főerőivel támogatta a 4. légihadsereg, amelynek képviselői ott voltak a 19. hadsereg parancsnokánál és mindazoknál a magasabbegységeknél, amelyekkel a légierő együttműködött.

A front csapatainak február 24-én kellett átmenniük támadásba. De a harcok gyakorlatilag már február 22-én megkezdődtek: az ellenség megelőzött bennünket és mindenütt aktív harctevékenységbe kezdett, azzal a céllal, hogy visszavesse egységeinket. Az egész arcvonalon heves harcok lángoltak fel. Az az arcvonalszakasz, amelyen éppen akkor váltották fel az 1. Belorusz Front csapatait a 19. hadsereg egységei, szerencsére kivétel volt.

Az ellenség nagy erővel támadott. De jobbszárnyunkon a 2. csapásmérő hadsereg határozottan tartotta terepszakaszát. Fegyunyinszkij ugyanakkor az erők egy részével tovább ostromolta a Graudenz erődvárosban körülzárt ellenséges csoportosítást, amelynek létszáma a foglyok vallomásai szerint elérte a 15 ezer főt. Sikeresen visszaverte a rohamokat Batov 65. hadserege is. A 49. hadsereget viszont az ellenség valamelyest visszaszorította és elfoglalta Ossowót. A hadseregparancsnoknak nem tehettünk szemrehányást. Csapatai legyengültek: elvettünk tőle egy lövészhadtestet balszárnyunk megerősítésére. Ez a hadtest most a 70. hadsereg állományában Chojnice körzetében verte vissza a hitleristák rohamait, és támadásra készülődött.

Őszintén megvallva mi még örültünk is az ellenség aktivitásának.

Messze attól az arcvonalszakasztól rohamozott, amelyen mi a csapást készítettük elő. Csak vonjon az ellenség oda minél több erőt, annál könnyebben verjük szét a főirányban. Ezért valamennyi hadseregnek megparancsoltam, hogy fokozza a náci csoportokra gyakorolt nyomást.

Mivel csapataink előnyomulása – amely bár lassú volt, de nem szünetelt egy pillanatig sem – megakadályozta a fasisztákat műszakilag erős erődítmények kiépítésében, úgy számoltunk, hogy az ellenséges védelmet pusztán lövészhadosztályokkal törjük át, amelyeket erős tüzérséggel támogatunk. Úgy terveztük, hogy az egyetlen valóban teljes értékű 3. harckocsi-hadtestet a hadművelet második napján vetjük ütközetbe a főirányban.

A 19. hadsereg csapatai február 24-én reggel negyvenperces tüzérségi előkészítés után rohamra lendültek a hitleristák ellen. Gyorsan elfoglalták az első állásait. Ellenállásukat leküzdve gyalogságunk gyorsan tört előre, mélységben és a szárnyak irányában bővítve az áttörést.

A hitleristák kétségbeesetten küzdöttek minden támpontért, ellenlökéseket indítottak. De katonáink vitézsége és harci tapasztalata, parancsnokaink vezetési művészete győzött.

A 19. hadsereg balszárnya az előnyomulás során nyílttá, fedezetlenné vált, s az ellenség ezt megpróbálta kihasználni. Harcba kellett vetnem a 3. gárda-lovashadtestet. Ez a hadtest aztán a támadó csapatok bal oldalán előrenyomulva fedezte szárnyukat.

Az ellenséges védelem mélységében a harc mindig különös szívósságot és önfeláldozást követel. Harcosaink és parancsnokaink ezen a napon a hőstettek ezreit vitték véghez. A hősiesség, a kezdeményezőkészség, egymás kölcsönös megsegítése tette lehetővé, hogy egymás után megsemmisítsék az ellenséges erődítményeket és támpontokat, tönkrezúzzák az ellenlökésekkel próbálkozó harckocsikat és gyalogságot. A hadművelet első napjának végére a 19. hadsereg 10–12 kilométert nyomult előre. Az áttörés szélessége elérte a 20 kilométert.

Ez jelentős siker volt. De még nagyobb lett volna, ha a gyalogsággal harckocsik is mentek volna. A harcok megmutatták, hogy a lövész egységek a közvetlenül támogató harckocsik nélkül nem haladnak eléggé gyorsan. Megparancsoltam tehát, hogy a harckocsi-

hadtest kezdje meg a harcot, még mielőtt a csapatok elérték a tervezett harcbavetési terepszakaszt.

Február 25-én délelőtt tizenegy órakor A. P. Panfilov tábornok hadtestét a 19. hadsereg támadási sávjába vezette, hogy északnak, Göglenfeld–Fernheide irányában mért csapással a gyalogsággal együtt befejezze az ellenség védelmének áttörését és 25-én estére elérje az Aikvir–Schönau terepszakaszt. A hadtest mellé beosztottam a 313. lövészhadosztályt. Az első lépcső mindegyik harckocsidandárával ment egy lövészezred is.

A 3. és a 18. gárda-harckocsidandár előrevetett osztagai géppisztolyos harckocsideszanttal megelőzték a gyalogságot, s előretörtek. Tizennégy órára elérték az Elsenau, Behrenhütte terepszakaszt, s ezzel befejezték az ellenséges védelem harcászati mélységének áttörését. A harckocsik gyors előnyomulását segítette Nyeszen főhadnagy felderítőinek vitézsége és leleményessége. A harckocsizó-felderítők villámgyors, huszáros rajtaütéssel elfoglalták egy mocsaras árterű folyó hídját, s ezzel biztosították az egész dandár sikerét. De ez csak egyetlen példa annak a rengeteg kezdeményezésnek érzékeltetésére, amelyet Nyeszen beosztottai véghezvittek.

Miután a gárdista harckocsizók kijutottak a hadműveleti térségbe, még fokozták az előnyomulás ütemét. Elsöpörték útjukból az ellenséges fedezőegységeket, megkerülték a támpontokat, amelyek felszámolását a harckocsik mellé beosztott gyalogságra bízták, s egy nap alatt 40 kilométert nyomultak előre. Február 26-án reggel a hadtest előrevetett osztagai elfoglalták Baldenberget, Schönau várost és pályaudvarát, ahol szétzúzták egy nagy ellenséges csoportosítását, rengeteg hadianyagot zsákmányoltak és sok foglyot ejtettek.

A. P. Panfilov tábornok, a kitűnő parancsnok gárdista harckocsizói erélyes és villámgyors tevékenységükkel megteremtették a feltételeket a 19. hadsereg csapatainak gyors előnyomulásához. De sajnos nem ez történt. A gyalogság két nap alatt mindössze 25 kilométert jutott előre. Sok erőt elvontak a harckocsihadtest által megkerült ellenséges támpontokkal vívott harcok. A hitleristákat erővel kellett kiverni a támpontokból, ami kétségtelenül csökkentette a támadás ütemét. De nemcsak ez volt az ok. Szerepe volt ebben a csapatok rossz irányításának is. G. K. Kozlov hadseregparancsnok lépten-nyomon elvesztette kapcsolatát a magasabbegységekkel, késett

az elhatározások meghozatalával. A két napig tartó harc megmutatta, hogy G. K. Kozlov nem képes vezetni olyan nagy magasabbegységet, mint a hadsereg, amely ráadásul még megerősítő eszközöket is kapott. A támadás bonyolult, szakadatlanul változó körülményei közt kapkodóvá, fejvesztetté vált s képtelen volt befolyásolni az események alakulását.

Ez a körülmény arra kényszerítette a front haditanácsát, hogy a legfelsőbb főparancsnok hozzájárulásával leváltsa a hadseregparancsnokot. Helyére V. Z. Romanovszkij, az idős, tapasztalt, sokoldalú, jól képzett tábornok került.

A támadás első napján a rossz időjárás miatt nem sikerült bevetnünk a légierőt. De február 25-én Versinyin tábornok parancsot adott a felszállásra. A csatarepülőgépek és a bombázóerők nagy segítséget nyújtottak a csapatoknak, de különösen a harckocsihadtestnek. Egyetlen nap alatt csupán a 19. hadsereg és a gárda-harckocsihadtest arcvonalszakaszán 960 repülőbevetést hajtottak végre.

Harcok folytak az egész arcvonalon. Miközben a 70. hadsereg – a 19. hadsereg jobb szomszédja – visszaverte az ellenség heves rohamait, maga is átment támadásba, és február 25-én estig balszárnyán mintegy 6 kilométert nyomult előre, a 49. hadsereg még a makacsul támadó ellenséggel harcolt, amelyet nem engedett tovább Osszovónál. A 65. hadsereg eredeti arcvonalszakaszán harcolva verte visszsza az ellenség rohamait; nem változott a helyzet a 2. csapásmérő hadsereg arcvonalszakaszán sem: az ellenség visszaverte valamennyi rohamát, s tartotta korábbi állásait. A hadsereg nem bírta elfoglalni a csapatai által körülzárt Graudenzet sem.

Az ellenségnek az egész arcvonalon meg-megújuló dühödt támadásai azt bizonyították, hogy mindenáron tartani igyekszik Kelet-Pomerániát. A front törzséhez érkezett adatokból azt a következtetést vonhattuk le, hogy a hitleristák ereje egyik arcvonalszakaszon sem csökkent. Ellenkezőleg, Fegyunyinszkij és Grisin azt jelentették, hogy hadseregeik előtt új fasiszta egységek jelentek meg. Az történt, hogy az ellenség még nem ismerte fel teljes nagyságában azt a veszélyt, amely csapásmérő csoportosításunk támadásával kapcsolatban fenyegette. Ennek csak örülhettünk. Rögtön intézkedtünk annak érdekében, hogy meggyorsítsuk balszárnycsapataink előnyomulását a tenger felé. Sajnos, ezt a fontos irányt most már semmivel sem bír-

tuk erősíteni: minden erőt harcba vetettünk. A háború alatt ekkor történt meg először, hogy frontparancsnokként ott álltam tartalék nélkül. Nagyon rossz érzés volt.

Pedig balszárnyunkon is aggasztó helyzet alakult ki. Ugyanis minél inkább előnyomultak csapataink északnak, annál inkább fedezetlenné vált balszárnyunk: hiszen bal szomszédunk, az 1. Belorusz Front, a helyén maradt. Az ellenség egyre gyakrabban mért csapásokat támadó egységeink oldalába és hátába. Aggódva figyeltük Neustettint. Ez a város frontunk sávhatárától nem messze nyugatra volt, s hemzsegett a hitlerista csapatoktól, amelyek bármely pillanatban nekironthattak nyitott szárnyunknak. Ezt jelentettem a főhadiszállásnak. Hamarosan a közvetlen vonalhoz hívatott a legfelsőbb főparancsnok. Jelentettem neki az arcvonalunkon kialakult helyzetet és a balszárnyunkon keletkezett nehézségeket. Sztálin megkérdezte:

– Mi az, Zsukov nem szándékozik segíteni Önt?

Azt feleltem, nem hiszem, hogy erről volna szó, de hogy csapatai nem támadnak, és emiatt veszély támad fedezetlen szárnyunkon, azt megerősíthetem. A szárny biztosítására most nincs erőnk, tartalékainkat teljesen felhasználtuk. Ezért kérem, hogy erősítsék meg a frontot csapatokkal, vagy kötelezzék az 1. Belorusz Frontot, hogy hamarabb menjen át támadásba. Megemlítettem a Neustettin körzetében kialakult helyzetet is.

– És az ön frontjának csapatai nem tudják elfoglalni Neustettint? Ha megteszik ezt, díszsortűz köszönti majd az önök frontját.

Azt feleltem, hogy megpróbáljuk elfoglalni ezt a várost, de ez a körülmény a továbbiakban nem változtat a helyzeten. Sztálin megígérte, hogy megsürgeti az 1. Belorusz Front támadásának megkezdését. Beszélgetésünk ezzel véget ért. Szavaiból megéreztem egyébként, hogy a legfelsőbb főparancsnok elégedett az események alakulásával.

Rögtön telefonáltam Oszlikovszkij tábornoknak, a lovasság parancsnokának, s megparancsoltam neki, hogy foglalja el Neustettint, a továbbiakban pedig biztosítsa a front csapásmérő csoportosításának balszárnyát és hátát.

A 19. hadsereg új parancsnoka határozottan és okosan végrehajtotta a szükséges változtatásokat a csapatok vezetésében: valameny-

nyi magasabbegységgel szilárd összeköttetést teremtett, az erőket a helyzet követelményeinek megfelelően átcsoportosította. Ebben nagy segítséget nyújtottak neki N. I. Truzsennyikov, M. I. Povalij és a fronttörzs más munkatársai, élükön helyettesemmel, Trubnyikov tábornokkal. A támadás ettől kezdve sikeresebben fejlődött, habár a hitleristák továbbra is elkeseredett ellenállást fejtettek ki, körömszakadtáig ragaszkodtak minden helységhez. V. Z. Romanovszkij a manőver mesterének bizonyult. Ott, ahol menetből indított rohammal nem ért el eredményt, megkerülte a támpontot, oldalból vagy hátból mért csapást, s nagymértékben alkalmazta a tüzérséget, amely a gyalogság harcrendjében tevékenykedett. A tüzérek és a gyalogosok valósággal összeforrtak a harcokban. A lövészalegységek ágyúkkal törtek utat maguknak, rohamozták az ellenálllási csomópontokat, visszaverték s az ellenség páncélos rohamait. Ahol a lövegeket vontató gépek elakadtak, a lövészek ragadták meg a kerekeket, s maguk tolták a lövegeket. A katonák különösen megszerették az SZU–76-os rohamlövegeket. Ezek a könnyű, gyors gépek mindenüvé időben odaértek, hogy tüzükkel támogassák, kisegítsék a gyalogságot, a gyalogosok pedig készek voltak testükkel fedezni őket az ellenséges „páncélrém"-esek és „páncélöklös"-ök tüzével szemben.

Jó hírek érkeztek Oszlikovszkijtól. A 3. gárda-lovashadtest beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Oszlikovszkij megszervezte az együttműködést a megerősítésül kapott tüzérséggel és a lovasságot támogató repülőkkel, s megkerülve Neustettint, a város oldalába és hátába került. A lovasok heves harcban szétzúzták a hitleristákat. A hős lovasok elfoglalták a várost. Oszlikovszkij hátrahagyott egy hadosztályt a szárny biztosítása végett, főerőit pedig északnak fordította, hogy a 19. hadsereg balszárnyán tevékenykedjenek. Megörültünk Oszlikovszkij másik jelentésének is, hogy felderítői Neustettintől nyugatra találkoztak az I. Belorusz Front 2. gárda-lovashadtestének felderítő osztagával. Mint kiderült, ez a magasabbegység február 26-án parancsot kapott a frontparancsnoktól, hogy támadjon északi irányban szárnyunk biztosítása végett. Igaz, ez a hadtest messze hátrább volt szárnyunktól, de válságos helyzetben bizonyos mértékig segítséget nyújthatott nekünk. Egyelőre azonban magunk is kénytelenek voltunk ügyeskedni, gyakran még lassítottuk is a harckocsihadtest előnyomulását, amikor veszélyesnek látszott,

hogy elszakad csapatainktól. Ez a veszély pedig továbbra is fennállt: tőlünk nyugatra teljes készenlétben álltak az ellenség 3. páncélos-hadseregének magasabbegységei. Ezek az 1. Belorusz Front csapatai előtt álltak, és egyelőre nem kapcsolódtak be a harcba.

Közben Panfilov harckocsihadteste negyven kilométerrel megelőzte gyalogságunkat. Megparancsoltam neki, hogy ássa be magát a Bubliz–Zechendorf terepszakaszon, és itt várja be a főerők megérkezését. Ugyanakkor utasítottam Romanovszkijt, hogy gyorsítsa meg magasabbegységeinek támadását.

A díszössztűz, amelyet Sztálin Neustettin elfoglalásáért megígért, eldördült. A legfelsőbb főparancsnok külön parancsban mondott köszönetet Oszlikovszkij tábornok csapatainak, Panfilov tábornok harckocsizóinak, Versinyin tábornok pilótáinak, a tüzéreknek, az utászoknak és a híradósoknak, akiknek részük volt abban, hogy elfoglaltuk ezt a nagy várost, az ellenség fontos közlekedési csomópontját és erős támpontját.

Panfilov harckocsihadteste parancsomra megállt Bubliz körzetében és ezen a terepszakaszon megszervezte a védelmet, előre és a szárnyakra erős osztagokat rendelt ki, amelyek tartották az általuk elfoglalt arcvonalszakaszokat és felderítést végeztek. A hitleristák megpróbáltak Rummelsburg felől ellencsapást mérni a hadtest szárnyába és hátába, de időben ideérkeztek a 19. hadsereg előrevetett egységei. Szívós találkozóharc bontakozott ki, amelyben harckocsizóink is részt vettek. Az ellenséget visszavetettük.

A 70. hadsereg a balszárnyán összpontosította erőkifejtését, megtörte a hitleristák ellenállását, február 28-án estig 12 kilométert nyomult előre északnyugati irányban, miután előredobta Firszovics 8. gépesített hadtestét. Ez a hadtest a szakadatlan harcokban erősen megritkult, de bátor és határozott tevékenységgel így is sokat tehetett volna. Azonban késlekedett, s a gyalogság a sarkában volt. A front haditanácsa ezért kénytelen volt külön parancsot kiadni, utasítva a hadtestparancsnokságot, hogy nagyobb állhatatosságot tanúsítson a feladat végrehajtásában.

Oszlikovszkij lovasai északnyugati irányban folytatták a támadást, sokszor harcba bocsátkoztak az ellenséges egységekkel, amelyek csapást próbáltak mérni fő csoportosításunk szárnyára. A hadtestnek nagy segítséget nyújtott Versinyin légiereje. A pilóták idő-

ben figyelmeztették a lovasokat az ellenség közeledésére, és pontosan bombázták a hitleristák harcrendjét.

A 49. hadsereg lelkes harcban visszafoglalta Osszovót.

A támadást éjszaka is folytattuk, nehogy az ellenség erőket tudjon átdobni főcsapásunk irányába. Ez persze nehéz volt, hiszen az emberek amúgy is elfáradtak. De ezt követelte a helyzet. Felderítőink éjszaka gyanús mozgolódást észleltek Rummelsburg körzetében. Kiderült, hogy az ellenség itt ismét nagyobb csoportot gyűjtött össze. Az éj leple alatt néhány tucat harckocsi, több ezer katona útnak indult. Céljuk világos volt: csapást mérni 19. hadseregünk nyitott szárnyára.

Számításuk azonban nem vált be. A váratlan rohamból semmi sem lett. Romanovszkij a 40. lövészhadtestet ellenük fordította, Versinyin pilótái pedig a levegőből támogatták őket. A csapás megsemmisítő volt. Az ellenség nagy veszteséget hagyva hátra, visszahúzódott északkeletre.

Ezt a rohamot egyébként az ellenség gondosan megtervezte. Egyszerre két oldalról készült lecsapni főerőinkre. Alig vetettük vissza a hitleristákat keleten, amikor megkezdődött a harc nyugaton. Bubliz–ÉNy körzetből hatalmas ellenséges erők indultak meg: a 15. és a 32. német gyalogoshadosztály, két különleges ezred, hat önálló zászlóalj, valamint több mint negyven harckocsi és rohamlöveg. De ez a csapás sem ért készületlenül bennünket. Az ellenséges csoportosításnak útját állták a 272. lövészhadosztály gyalogosai, akiket Romanovszkij hadseregparancsnok rendelt ide, valamint Oszlikovszkij mindenüvé időben érkező lovasai. Őket a 4. légi hadsereg csatarepülőgépei támogatták.

A támadó ellenséges csoportosítás létszámban erősebb volt azoknál az egységeknél, amelyeket Romanovszkij és Oszlikovszkij ellene be tudott vetni. De a parancsnokok jól szervezték meg a harcot. A katonák pedig hősiesen harcoltak. Döntő szerepet játszott a páncéltörő tüzérek vitézsége és kitűnő felkészültsége. Az ellenség szeme láttára bontakoztak szét, s közvetlen irányzással lőtték a német harckocsikat, repeszgránáttal pusztították a gyalogságot. Kegyetlen összecsapás volt. Csakis a fegyvernemek tökéletes együttműködésének, a katonák elszánt élethalálharcának volt köszönhető, hogy az ellenséget összezúztuk és visszavertük.

Amíg csapásmérő csoportosításunk szárnyain ezektől az összecsapásoktól rengett a föld, Panfilov gárdista harckocsizói utat törtek a tenger felé. Március 3-án a hadtest tevékenységének irányában elérték az ellenség utolsó nagy támpontját. Köslin (Koszalin) városát. Ez a város fontos közlekedési csomópont volt Danzig és Stettin között, s erős védelmi támponttá építették ki, mely a Balti-tenger partjának megközelítési útjait fedezte. Tudtuk, hogy a várost erős helyőrség védi.

Miután meghallgattam Panfilov jelentését, megkérdeztem, mi a további szándéka.

– Elfoglalom a várost.

– Van elég ereje?

– Van. Hiszen gyalogság van velem.

A válasznak igen örültem, mert a harckocsizók valóban szoros barátságot kötöttek a hadtestnek alárendelt lövészhadosztály harcosaival.

– Cselekedjen – adtam meg a hozzájárulását. – Csak minél gondosabban készüljön fel az ostromra.

Panfilov nagy hozzáértéssel szervezte meg a támadást. Döntő szerepe volt a harckocsik és a gyalogság ügyes manőverének, a tüzérség pontos és megsemmisítő tüzének (Panfilovnak tüzérsége volt elég – szervezetszerű tüzérségen kívül még kapott néhány tüzér egységet), valamint a pilóták kitűnő munkájának. Március 5-én reggel csapataink elfoglalták a várost. A német helyőrség maradványai kapituláltak. Sok foglyot ejtettünk, köztük a köslini helyőrség parancsnokát, von Zilow altábornagyot és törzsét. Ők megerősítették a várost védő csapatokról általunk már korábban megszerzett értesüléseket. Ezt a várost impozáns erők védték: az 1. SS gyalogoshadosztály, a 15. és a 32. gyalogoshadosztály, egy páncéloshadosztály, egy rendőrhadosztály.

Harcosaink és parancsnokaink hősiesen, bátran, leleményesen harcoltak, s gyorsan szétzúzták az ellenség erős támpontját. A 3. gárdaharckocsihadtest magasabbegységei kijutottak a Balti-tenger partjára. Ezzel befejeződött a kelet-pomerániai ellenséges csoportosítás kettévágása.

Főhadiszállásunkra futár hozott három színültig töltött palackot. Ez volt Panfilov harckocsizóinak ajándéka a front haditanácsának.

A palackokban víz volt. Nem tudtuk megállni, megkóstoltuk. Kesernyés, sós moszat ízű víz volt. A Balti-tenger vize! Forró köszönetet mondtunk a gárdistáknak a jelképességében oly becses ajándékért.

Amint csapásmérő csoportosításunk kijutott a tengerpartra, elfordítottuk arccal keletnek, szembe jobbszárny-hadseregeinkkel. A támadó csapatok hátát nyugat felé a 19. hadsereg 134. lövészhadteste fedezte. Csapataink harapófogója egyre erősebben szorította az ellenséget.

A felderítés adatai szerint velünk szemben továbbra is a „Visztula" hadseregcsoport csapatai tevékenykedtek: a 7. és a 46. páncéloshadtest, a 18. hegyivadász-hadtest, a 20, a 23. és 27. és 66. hadseregközvetlen hadtest. A harcok során létszámuk, természetesen, megfogyatkozott. De az ellenség még mindig igen erős volt.

A fasiszta parancsnokság embertelenül bánt katonáival. A legkilátástalanabb helyzetben is harcra kényszerítette őket: valósággal vágóhídra vitte. Graudenz helyőrsége, amelyet már korábban elvágtunk a hitlerista csapatoktól, az utolsó pillanatig harcolt. A várost csak március 6-án több napi utcai harc eredményeképpen foglalták el G. L. Szonnyikov ezredes 142. lövészhadosztályának és Szabir Umar-ogli Rahimov vezérőrnagy 37. gárda-lövészhadosztályának egységei. Ez az utóbbi hadosztály Batov hadseregéhez tartozott, de a hadművelet idejére a 2. csapásmérő hadseregnek rendeltük alá.

Szerettünk volna minél gyorsabban leszámolni a bekerített ellenséggel, de nem volt elegendő gyorsan mozgó magasabbegységünk. Ezért kértem a főhadiszállást, hogy ideiglenesen adják át nekünk az 1. Belorusz Front állományában tevékenykedő egyik harckocsi-hadsereget. Meggyőző érvem volt: minél előbb végzünk a hitleristákkal Kelet-Pomerániában, annál előbb szabadulnak fel a csapatok a küszöbönálló berlini hadművelethez. Sztálin rögtön egyetértett velem, és azt mondta, hogy haladéktalanul utasítani fogja Zsukovot, hogy adja át ideiglenesen az 1. gárda-harckocsihadsereget, amely a legközelebb volt frontunkhoz.

Eközben az 1. Belorusz Front csapatai, amelyek március 1-én kezdték meg a támadást, áttörték az ellenség védelmét és sikeresen törtek előre északnak két irányban – Kolberg és Cammin irányában. Zsukov középen mérte a főcsapást. A velünk szomszédos szár-

nyon tevékenykedett az 1. lengyel hadsereg és a 2. gárda-lovashadtest, amelyek a kisegítő csapást mérték. Ezek a magasabbegységek meglehetősen lassan nyomultak előre, s ezért nem mentesültünk attól a feladattól, hogy fedezzük balszárnyunkat. Végre aztán szomszédaink is kijutottak a tengerhez. Gyalogosaink és lovasaink – repülőink támogatásával – itt segítettek a lengyeleknek azoknak az ellenséges csapatoknak a szétzúzásában, amelyeket Kolbergtől keletre és délkeletre bekerítettek.

A főhadiszállás döntése értelmében március 8-án megkaptuk M. J. Katukov tábornok 1. gárda-harckocsihadseregét. A parancs úgy szólt, hogy a hadművelet befejezése után vissza kell adnunk az 1. Belorusz Frontnak. Zsukov ezzel kapcsolatban közvetlen vonalon telefonált nekem:

– Figyelmeztetem, a hadsereget pontosan olyan összetételben várom vissza, ahogy átadtam!

Ezt megígértem, de én is azt kértem, hogy a hadsereget harcképesen adja át...

Jól tudtuk, hogy az ellenség az előnyomulásunkban beálló legkisebb késlekedést is kihasználja az ellenállás megszervezésére, s ezért gondoskodtunk róla, hogy a támadás azonnal folytatódjon. Lemondtunk mindenféle átcsoportosításról, amely akár csak rövid időre is lassította volna tevékenységünket.

Minél inkább előrenyomultak a csapatok, annál jobban összeszűkült az arcvonal. Most már megtehetnénk, hogy az erők egy részét kivonjuk a front második lépcsőjébe. De sajnáljuk az időt. Inkább sűrítjük az első lépcső harcrendjét. Számolnunk kellett azzal, hogy a hadosztályok megritkultak, és e sűrítés nélkül nem tudnánk fokozni a csapás erejét. A parancsnokok és a politikai munkások a csapatokban ébren tartották a magas fokú támadó szellemet. Ennek érdekében igen sokat tett a front politikai csoportfőnöksége. A. D. Okorokov tábornok, a csoportfőnök, kiváló politikai munkás, minden beosztottját kiküldte a csapatokhoz. A párt- és Komszomolszervezetek azon fáradoztak, hogy minden katona ismerje harcfeladatát s minden erejével teljesítse azt. A front-, a hadsereg- és hadosztályújságok, az agitátorok mind harcra buzdították, az ellenség mielőbbi szétzúzására lelkesítették az embereket.

És mégis lassabban jutottunk előre, mint szerettük volna. Március

6-án a 19. hadsereg csak 12 kilométert tett meg keleti irányban. Előtte volt Stolp, Stettin után Kelet-Pomeránia második legnagyobb városa. A város megközelítési útjait erős erődítmények fedezik. Telefonon hívattam Panfilovot.

– Ki kell segíteni a gyalogságot.

A harckocsizók parancsnokának nem sokat kell magyaráznom, megért mindent fél szóból is.

– Foglaljuk el Stolpot?

– Igen.

– Mennyi időt ad rá?

– Egy napot.

– Meglesz.

Megvallom, engem egy kicsit zavart Panfilov magabiztossága. Stolp nagy ipari központ, repülőgép- és hadianyaggyárakkal. Az ellenség bizonyosan minden erejével tartani igyekszik majd.

De Panfilov és gárdistái nemhiába voltak híresek vitézségükről és leleményességükről. Előretörtek a lassan haladó gyalogság harcrendjén keresztül, az erdei utakon titokban megkerülték, s váratlanul, oldalról és hátulról megrohamozták a várost. A város utcáin megjelenő szovjet harckocsik látványa teljesen megbénította a fasisztákat, nem is gondoltak ellenállásra. Azonnal letették a fegyvert, s feltétel nélkül megadták magukat. Panfilov az elfoglalt várost a zsákmánnyal és foglyokkal átadta a gyalogságnak, s már vitte is tovább a hadtestet kelet felé, szétszórva és megsemmisítve útjában az ellenséges csapatok oszlopait, amelyek észak és délkelet felől vonultak Stolp felé. Nem is sejtve, hogy a várost egységeink már elfoglalták. A messze előredobott harckocsi osztagok megkerülő manőverrel elfoglalták a kifogástalan állapotban levő Lupow–Flies folyó hídjait, s az ellenséges rohamokat visszaverve tartották őket a hadtest főerőinek megérkezéséig. A harckocsizók ezután átkeltek a folyón, s felmorzsolták az ellenséget, amely ezen az előnyös terepszakaszon próbált védelmet szervezni.

A 3. gárda-harckocsihadtest nyomában, szinte el sem szakadva tőle, haladtak előre a 19. hadsereg lövészegységei. Romanovszkij az előnyomulás meggyorsítása végett felhasznált minden közlekedési eszközt: saját és zsákmányolt gépkocsikat, lovas fogatokat. A „gépesített" gyalogság most már nem maradt el a harckocsiktól, s út-

közben megsemmisítette a harckocsizók által megkerült ellenállási fészkeket.

A front balszárnyának rohamos előnyomulása az ellenséget csapatai gyors visszavonására kényszerítette. Erős utóvédek fedezete alatt megpróbált elszakadni egységeinktől, hogy főerőivel elfoglalhassa a jó előre berendezett gdynia–danzigi védelmi körletet. A német fasiszta parancsnokság arra számított, hogy ezen a terepszakaszon feltartóztat bennünket és hosszú időre, amennyi erőt csak képes, le fog kötni. De ehhez nekünk is volt egy-két szavunk, s mindent elkövettünk, hogy megakadályozzuk az ellenség csapatainak erre a terepszakaszra való szervezett visszavonását. A hadseregek és a magasabbegységek parancsnokai már a hadművelet kezdetén pontosan megértették feladataikat és kifogástalanul meg is oldották azt. A front törzse éber figyelemmel kísérte az események alakulását, hogy idejében javíthasson a csapatok tevékenységén. Derekasan segítettek a pilóták is. Szakadatlan felderítést folytattak, éjjel-nappal szemmel tartották mozgását, megfigyeléseikről tájékoztatták a front törzsét és a csapatokat.

A 4. légi hadsereg bombázói – a földi csapatokkal szorosan együttműködve – csapásokat mértek az ellenségre. Mi viszont elragadtatottan csodáltuk J. D. Berscsanszkaja éjszakai bombázó ezredének pilótalányait, akik nagy bátorságról és hozzáértésről tettek tanúságot. Kicsiny, halk motorú Po–2-es repülőgépeiken a sötétség leple alatt jelentek meg az ellenség fölött, s bombázták a hitleristák oszlopait és tömörüléseit.

Az ellenség üldözésében nagy szerepet játszott a gépesített hadtest és a 8. harckocsihadtest. E magasabbegységek a súlyos harcok után meggyengülve is lendületesen tevékenykedtek, bátran manővereztek. A lövész magasabbegységek az ő segítségükkel felgöngyölítették az utóvédeket, s nyomába szegődtek az ellenség főerőinek, nem engedték meg nekik, hogy elszakadjanak támadó egységeinktől. A harckocsi magasabbegységeknek kapcsolatot kellett tartaniuk azokkal a hadseregekkel, amelyeknek a sávjában tevékenykedtek, ezenkívül kapcsolatban kellett lenniük egymással is, hogy informálhassák egymást arcvonalszakaszuk helyzetéről.

Miközben az ellenség középen sietve visszavonult, jobbszárnyunkon még mindig elkeseredett ellenállást fejtett ki, s Fegyunyinszkij

és Batov csapatai nagy erőfeszítések árán hódítottak vissza minden kilométert.

A front csapatai március 8-án és 9-én 20–60 kilométert nyomultak előre, s felszabadítottak több mint 700 helységet.

Megérkezett az 1. gárda-harckocsihadsereg. Azt a feladatot kapta, hogy a 19. hadsereg csapatait megelőzve foglalja el a Leba-folyó és a Brenkenhof-csatorna átkelőhelyeit, zúzza szét a szemben álló ellenséges egységeket és legkésőbb március 12-én jusson ki a Danzigi-öböl partjára.

A 2. csapásmérő hadsereg dél felől támadott Danzig irányában. Az ellenség kétségbeesetten védekezett, ellenlökéseket indított, s harckocsik tucatjait vetette harcba. Fegyunyinszkijnak keményen meg kellett küzdenie minden lépésért. A 65. hadsereg gyorsabban nyomult előre. A 65. hadsereg elérte a Lappin–Zukau terepszakaszt, Batov itt elfordította a csapatokat, s most nyugat felől közeledett Danzighoz. A 65. hadsereggel szorosan együttműködtek szomszédai, a 49. és a 70. hadsereg, amelyek tőle északra támadtak Zoppot (Sopot) irányában.

Meghiúsult az ellenségnek az a kísérlete, hogy balszárny- és középcsapatainkat feltartóztassa a Zukau–Karthaus–Witzkow–Schurow–Schmolsin terepszakaszon. A harckocsi magasabbegységek és az őket szorosan követő lövész egységek csapásával menetből áttörtük ezt a terepszakaszt. Harckocsizóink az ellenséges csapatok visszavonuló osztagait zúzva-morzsolva feltartóztathatatlanul törtek a Danzigi-öböl felé. Ezekben a harcokban ismét kitűntek Panfilov 3. gárda-harckocsihadtestének magasabbegységei. Elsőként keltek át a Leba folyón Lauenburg város körzetében, és az ütemet nem csökkentve rajtaütöttek néhány nagy ellenséges oszlopon, szétzúzták őket, rengeteg zsákmányt és foglyot ejtettek. Az 1. gárda-harckocsihadsereg is átkelt a Lebán, majd a Brenkenhof-csatornán, s Danzighoz közeledett.

A visszavonuló ellenségnek mégis sikerült elfoglalnia a jó előre berendezett gdynia–danzigi megerődített körletet. Segítségére volt a mocsaras terep és a tavaszi olvadás, amely járhatatlanná tette az utakat. A visszavonuló hitleristák szétrombolták és aláaknázták az utakat, átvágták a gátakat, s így egész körzeteket árasztottak el. Rettenetesen zavartak bennünket a menekülők. A goebbelsi propa-

ganda annyi rágalommal tömte meg a németek fejét, annyi hazugságot terjesztett a szovjet csapatokról, hogy az emberek közeledtünknek puszta hírére rémülten hagyták el lakóhelyüket. Kis csomagjaikkal családostul menekültek – neki a nagyvilágnak. A mű- és a mellékutakat zsúfolásig megtöltötték a rémülten menekülő emberek. Egyesek nyugat felé, mások kelet felé mentek. Ráadásul az utakat valósággal eltorlaszolta a hitleristák által elhagyott hadianyag. A csapatok óriási nehézségek árán törtek utat maguknak ebben a pokoli felfordulásban.

Az otthonaikat elhagyott lakosok hamarosan meggyőződtek róla, hogy senki sem bántja őket, hogy az egész goebbelsi propaganda szemenszedett hazugság, és megnyugodva hazatértek. Az emberlavina ismét elárasztotta az utakat, de most már ellenkező irányban hömpölygött.

Az előretört harckocsi magasabbegységek az előtér leküzdése után nem tudták megközelíteni Danzigot és Gdyniát. Igen szilárd megerődített körlet állta útjukat. Ezt a körletet majdnem két tucat ellenséges hadosztály védte.

Danzig igen erős vár. A jól álcázott erődök tűz alatt tudták tartani az egész terepet. Az ősi várárok gyűrűként vette körül a várost. Az árok előtt pedig ott húzódott a korszerű erődök külső övezete. Valamennyi uralkodó magaslaton vasbeton és kőbeton tűzfészkek. A tartós létesítmények rendszerét kiegészítették a tábori jellegű állások, s a várost övező területet délen és délkeleten elárasztották.

Nem kevésbé szilárd erődítmények fedezték az ugyancsak elsőrendű erődnek számító Gdynia megközelítési útjait.

A szárazföldi védelmet támogatta a hajóágyúk tüze: a Danzigi-öbölben állt hat cirkáló, tizenhárom torpedóromboló és több tucat kisebb hajó.

Számolnunk kellett azzal is, hogy az erődítmények leküzdése után még meg kell rohamoznunk a városokat is, amelyekben minden házat tűzfészekké alakítottak át.

Hogy az ellenségnek ne maradjon ideje a védelem megszervezésére, elhatároztuk, hogy nem hajtunk végre semmiféle bonyolult átcsoportosítást, hanem a hadseregek beérkezése után rögtön megkezdjük az erődök ostromát. Szerencsénkre támadásunk arcvonala egyre jobban szűkült. A kelet-pomerániai hadművelet kezdetén az

arcvonal szélessége 240 kilométer, most pedig alig 60 kilométer volt. A csapás irányában tevékenykedő egy-egy hadseregünk sávjának szélessége mindössze 10–12 kilométer volt. Ez sokszorosan növelte csapásunk erejét.

A főcsapást először az ellenség védelmének közepére mérjük Zoppot irányában, hogy éket verjünk a két erőd közé.

A front tüzérfőnöke az ellenséges hajók elleni harc végett különleges távolharc-tüzércsoportot hozott létre. Ennek a csoportnak azonban szinte nem is volt alkalma tengeri célpontokra tüzelnie. Mindent elvégeztek a repülők. Versinyin, a légi hadsereg parancsnoka bombázóival és csatarepülőgépeivel olyan hatásosan támadta a hajókat, hogy azok sürgősen elhagyták az öblöt.

A front hadseregei kijelölt sávjukon belül egymással szorosan együttműködve támadtak. A harckocsi magasabbegységek harckocsikat rendeltek ki a gyalogság közvetlen támogatására. A pilóták ellenőrzésük alatt tartották az ellenséges repülőteret, amelyen mintegy száz repülőgép sorakozott, és csapásaikkal segítettek a gyalogságnak áttörni az ellenség védelmét. A műszaki csapatok Blagoszlavov tábornok irányítása alatt együtt haladtak a gyalogsággal, hogy megsemmisítsék az ellenség tűzfészkeit, romboljják az erődlétesítményeket, ködfüggönnyel fedezzék a gyalogság és a harckocsik harctevékenységét. Blagoszlavov különleges katapultszerkezeteket alkalmazott, amelyekkel az ellenség körletébe dobatta a német raktárakban zsákmányolt nehézgránátok hatalmas tömegét.

Az ostrom március 14-én kezdődött. Légierőnk rögtön a harc első napján megsemmisítette a danzigi repülőtéren álló ellenséges repülőgépeket, s ezzel biztosította magának a légi fölényt. Csapásokat mértünk valamennyi arcvonalszakaszon, a fő erőkifejtést azonban a Zoppot–Oliwa irányban össszpontosítottuk. Súlyos harcok bontakoztak ki. Az ellenség elkeseredetten verekedett minden lövészgödörért.

Nem vált be a számításunk, hogy gyorsan le fogjuk küzdeni az ellenséges védelmet. Természetesen sokat nyertünk azzal, hogy bizonyos mértékig meglepésszerűen tevékenykedtünk, s az ellenségnek nem maradt ideje a védelem megszervezésére azonban mégis kiderült, hogy egyáltalán nem könnyű feladat leküzdeni ezt a gondosan megerődített körletet.

A harcosok és a parancsnokok a harcok közben küzdötték le a különféle akadályokat. Az ágyúdörej nem csillapodott sem éjjel, sem nappal. A csapatok rohamcsoportokra szakadoztak. Egy-egy rohamcsoportba gyalogosok, tüzérek, harckocsizók és utászok tartoztak. Az eget megtöltötte a repülőgépek motorjainak dübörgése. A repülőgépek hol tömegesen, hol kisebb csoportokban támogatták a rohamcsoportokat. Lépésről lépésre küzdöttük előre magunkat az ellenséges védelembe.

Rettenthetetlen és önfeláldozó a szovjet katona. Sebesülten, maradék erejét összeszedve, gránáttal a kezében kúszik a tűzfészek felé. Mi újra meg újra figyelmeztetjük a parancsnokokat és politikai munkásokat: óvjanak minden embert, ne vérrel, hanem ésszel győzzenek!

A szovjet katona kezdeményező szellemű, kitartó és leleményes. És mint mindig, most is mindenben a kommunisták és a komszomolisták járnak az élen. Rögtön felkarolnak minden hasznos kezdeményezést, s kimeríthetetlenek ötletekben. Amint az egyik rohamcsoport sikert ért el, tapasztalatát rögtön átveszik a többiek.

A kétségbeesett ellenlökések nem segítettek az ellenségen. Sőt csak gyengítették védelmét, minden ilyen vállalkozás igen sokba került neki. Súlyos veszteségeket szenvedve kénytelen volt megfutamodni, a mi nagyszerű katonáink pedig a visszavonuló hitleristák tetemein törtek be állásaiba.

Eközben az 1. gárda-harckocsihadsereg az ellenség utóvédjeit eltiporva kijutott a Putziger-Wik-öbölhöz. Katukov tábornok az öböl partján vezette harckocsijait, hogy északról mérjen csapást Gdyniára. A harckocsizókkal együtt támadtak itt a 19. hadsereg egységei is. A front jobbszárnyán a 2. csapásmérő hadsereg lassan, de biztosan visszaszorította az ellenséget. A hadsereg csapásmérő csoportosítása már nyolc kilométerre megközelítette Danzig déli peremét.

Jobb szomszédunk, a 3. Belorusz Front felvonult a Visztula jobb partjára, 48. hadseregének egységei érintkeztek a mi 2. csapásmérő hadseregünk jobbszárnyával, s köztük egy háromszög keletkezett, amelyet még ellenséges csapatok tartottak. Az ellenség görcsösen ragaszkodott ehhez a földdarabhoz, amely kapcsolatát biztosította a Frische-Nehrung-földnyelv csúcsán levő Semlandi-félszigettel. Egyszer csak telefonál nekem Vaszilevszkij marsall, aki akkoriban vette

át a 3. Belorusz Front parancsnokságát a hősi halált halt Csernyahovszkij helyett.

– Miért szorítja át a mi arcvonalszakaszunkra az ellenséges csapatokat?

– Tessék csak örülni ennek – tréfálkoztam. – Több fogoly jut önnek.

Meg kell vallanom, akkoriban kisebb gondunk is nagyobb volt ennél az üres partdarabnál: kibontakozott a gdynia–danzigi hadművelet befejező szakasza.

Három ellenséges erődítményvonal áttörése után a 70. hadsereg csapatai a 3. gárda-harckocsihadtesttel és a 49. hadsereg erőinek egy részével együtt március 25-én reggel betört Zoppotba, heves utcai harcokban megtisztította a várost a hitleristáktól, és megindult Oliwa – Danzig elővárosa – felé.

Azzal, hogy csapataink kijutottak a Danzigi-öbölhöz, az ellenség csoportosítását három részre vágtuk: az egyik rész Danzigot tartotta, a másik Gdyniát, a harmadik pedig a Putziger–Nehrung csúcsát, Helt.

A gdyniai csoportosítás felszámolása a 19. hadsereg és a 3. gárda-harckocsihadtest feladata volt. Az 1. gárda-harckocsihadtestet ekkor már kivontuk az össszpontosítási körletbe: visszaadtuk az 1. Belorusz Frontnak. A gyalogosok és a harckocsizók az ellenség védelmi létesítményeit leküzdve betörtek a városba, s megkezdődött az utcai harc. Március 26-án Gdynia a kezünkben volt. Az ellenséges csapatok maradványai a sebesülteket és a hadianyagot hátrahagyva a parton észak felé vonultak.

A Gdyniáért vívott harcokban teljesen szétzúztunk négy ellenséges hadosztályt, nyolc önálló ezredet és húsz különféle rendeltetésű zászlóaljat. E csoportosítás maradványait, amelyeknek volt idejük kihúzódni a várostól északra kialakult hídfőbe (egy páncéloshadosztályt, egy gépesített és egy gyalogoshadosztály alegységeit, egy tüzérdandár ütegeit és hat tengerészgyalogos zászlóaljat) néhány nap múlva ugyancsak megsemmisítettük. Az ellenség Gdynia körzetében összesen 50 ezer halottat, 229 harckocsit és rohamlöveget, 387 tábori löveget és több mint 3500 gépkocsit vesztett. Egységeink több mint 18 ezer foglyot ejtettek, zsákmányoltak mintegy 200 harckocsit és rohamlöveget, 600 löveget, 71 repülőgépet, 6246 gépkocsit.

Március 26-án a 2. csapásmérő hadsereg és a 65. hadsereg csapatai, miután súlyos harcokban áttörték az ellenséges védelmet egész mélységében, elérték Danzigot. Az értelmetlen emberáldozat elkerülése végett ultimátumban kapitulációra szólítottuk fel a helyőrséget: a további ellenállás céltalan. A lakosságot felszólítottuk, hogy ha a német helyőrség nem fogadja el az ultimátumot, hagyja el a várost.

Ultimátumunkra a hitlerista parancsnokság nem válaszolt. Parancsot adtam az ostrom megkezdésére.

Gdańsk, az ősi lengyel város felszabadításában a szovjet csapatokkal együtt részt vett a lengyel hadsereg önálló harckocsidandárja is. Lengyel barátaink a szovjet katonákkal vállvetve bátran harcoltak a közös ellenség ellen.

Egyszerre három oldalról kezdtük meg az ostromot. Az első pillanattól rendkívül heves küzdelem bontakozott ki. Harcolni kellett minden házért. A hitleristák különösen kétségbeesetten védekeztek a nagy épületekben és gyárakban.

Az ostrom idején ismét ellenséges hajók jelentek meg az öbölben. Nehéztüzérségük heves tüze sok kellemetlenséget okozott csapatainknak. Távolharc-tüzérségünk jelentős részét, amely főleg 122 és 152 mm-es lövegekből állt, kénytelenek voltunk kivonni az ostromból és felvonultatni a parton. Tüzéreink, akiknek korábban nem volt alkalmuk tengeri célpontokra tüzelniük, meglepően pontosan lőttek, s jókora távolságban tartották az ellenséges hajókat, amelyeknek tüze így vesztett hatékonyságából. Ekkor azután Versinyin légiereje is bekapcsolódott a harcba. A csatarepülőgépek kis magasságból, egyszerre több oldalról támadták a hajókat, fentről pedig bombázók szórták terhüket rájuk. Versinyin és beosztottai sikeresen megbirkóztak a feladattal, s másodszor is kényszerítették az ellenséges hajókat, hogy kitakarodjanak a Danzigi-öbölből, de most már örökre.

Március 30-án Gdańskot teljesen felszabadítottuk. Az ellenséges csapatok maradványai a Visztula mocsaras torkolatvidékére menekültek, ahol hamarosan foglyul estek. Az ódon lengyel város fölött a lengyel hadsereg katonái kitűzték a lengyel nemzeti zászlót.

A Gdańskért vívott harcban csapataink több mint 10 ezer foglyot ejtettek, 140 harckocsit és önjáró löveget, 358 tábori löveget és rengeteg más hadianyagot zsákmányoltak.

A csapataink által végrehajtott kelet-pomerániai hadművelet mérlegét megvonva bátran mondhatom, hogy ez a hadművelet hadműveleti-hadászati szempontból igen nagy jelentőségű volt.

A harctevékenység rohamos és szakadatlan volt, így egy pillanat időt sem hagytunk az ellenségnek a tartalékok felhalmozására és a csapatok átcsoportosítására, s ez a siker igen fontos feltétele volt ebben az érdekes, bonyolult támadó hadműveletben, amelyet rövid idő alatt hajtottunk végre. A 2. Belorusz Front csapatai ennek eredményeképpen itt felszabadultak, s lehetővé vált, hogy részt vegyenek a berlini hadműveletben. A szovjet csapatok hősi harcai eredményeképpen felszabadultak az ősi lengyel területek, amelyeket a német agresszorok különböző időpontokban erőszakkal hódítottak meg. A lengyel nép visszakapta az egész lengyel tengermelléket – a Baltitenger partján levő nagy városokkal és kikötőkkel.

ODERA–ELBA

Amint feltételeztük, a kelet-pomerániai ellenséges csoportosítás felszámolása után részt kellett vennünk a berlini hadműveletben. A főhadiszállás döntése értelmében frontunknak a legrövidebb időn belül át kellett csoportosítania csapatait nyugatra, a stettin–rostocki irányba, hogy felváltsa az 1. Belorusz Front egységeit a Kolberg–Oderatorkolat terepszakaszon, s tovább az Odera keleti partján Schwedtig. A főcsoportosításnak (három hadseregnek) az Altdamm–Schwedt arcvonalszakaszon kellett felvonulnia.

Legelső feladatunk az volt, hogy gyorsan átdobjuk a csapatokat a megindulási terepszakaszra. Gondosan mérlegelnünk kellett mindent, hogy semmilyen fennakadás ne zavarja a manővert.

A csapatok tegnap még keleti irányban támadtak, most pedig nyugatnak kellett fordulniuk, s gyorsított menetben kellett megtenniük 300–350 kilométert olyan vidéken, amelyen az éppen csak véget ért heves ütközetek után jóformán még el sem oszlott a tüzek füstje, s alig kezdődött el a munka, hogy szabaddá tegyék az utakat, helyreállítsák a hidakat a számos folyón, patakon és csatornán. Nem volt elegendő vasúti gördülőanyag, a töltések és a hidak pedig olyan állapotban voltak, hogy a vonatok a gyalogosok „sebesség"-ével vánszorogtak. S ilyen körülmények közt kellett átcsoportosítanunk emberek százezreit, lövegek ezreit, átszállítanunk több tízezer tonna lőszert és rengeteg más hadianyagot.

Az átcsoportosítás tervének kidolgozásában szokás szerint részt vettek a fronttörzs, a hadtáp vezető munkatársai, a fegyvernemi főnökök és a hadseregparancsnokok. De még mielőtt a tervet jóváhagytuk volna, kiadtuk a sokakat érintő előzetes intézkedéseket.

A csapatok még csak készülődtek az útra, de menetvonalukra már küldtünk ki mozgásbiztosító osztagokat az utak felderítése és helyreállítása, az akadályok eltávolítása, a kitérők berendezése végett. A hidakon és az átkelőhelyeken megszerveztük az irányító szolgálatot. Az útkereszteződésekben forgalomirányító őrsöket állítottunk fel.

Elhatároztuk, hogy a vasút rendkívül korlátozott lehetőségei miatt csak harckocsikat és más lánctalpas technikát szállítunk tengelyen. Minden egyéb menetrendben teszi meg az utat. Felhasználunk minden kerekes szállítóeszközt – a gépkocsiktól a lovas fogatokig. A csapatok váltakozva, hol gyalog, hol keréken hajtják végre a menetet. A legfontosabb – állapította meg a parancs – az ütemterv pontos megtartása és a szigorú menetfegyelem.

A parancsnokok, a politikai munkások, a párt- és Komszomolszervezetek megmagyarázták a harcosoknak, mennyire fontos, hogy időben a kijelölt terepszakaszra érkezzenek. Hiszen az utolsó, befejező harcok álltak előttünk. És nemcsak a menetről volt szó, hanem a ránk váró hadműveletekről is. Azok a katonák, akik már részt vettek ütközetekben, az újoncoknak átadták tapasztalataikat. Különös figyelmet fordítottunk azokra a tapasztalatokra, amelyek a vízi akadályok és az erdős-mocsaras terep leküzdésével voltak kapcsolatban. Öröm volt éreznünk az emberek bizakodó, emelkedett hangulatát, sehol nem érződött semmi fáradtság, pedig a harcosok éppen hogy csak kikerültek a hosszú hetekig tartó súlyos harcokból.

Elsőnek a 49. és a 70. hadsereg csapatai készültek fel a menetre. Ezek április 4-én és 5-én elindultak. Nyomukban, április 6-án megindult a 65. hadsereg, amely befejezte az ellenséges egységek megsemmisítését Krokau körzetében. A 2. csapásmérő hadsereg csak április 8-án indulhatott, miután az 5. harckocsi-hadsereg csapatai felváltották őket.

A 19. hadseregnek pedig még szét kellett zúznia az ellenséget a Putzinger–Nehrung csücskében Gdańsktól északra. Ennek a hadseregnek különben ott is kellett maradnia: erre a hadseregre és a neki átadott 93. és 153. megerődített körletre várt az a feladat, hogy biztosítsa a Balti-tenger partjának védelmét az Odera torkolatáig.

A front, a hadseregek, a fegyvernemek, a szolgálati ágak és a hadtáp törzsei éjjel-nappal talpon voltak. Ők voltak felelősek azért,

hogy a csapatok rendben és időben, a tervnek megfelelően végrehajtsák az átcsoportosítást. A haditanács tagjai, a politikai szervek munkatársai ugyancsak folyton a menetben levő csapatoknál voltak. A politikai munka nem szünetelt menet közben sem: minden pihenőt felhasználtunk rá, hogy beszéljünk a harcosokkal.

Szoros, feszített volt a terv. Az összfegyvernemi oszlopok napi menetét 40–50 kilométerben állapítottuk meg. Mozgósítottunk minden járművet. Gépkocsikon szállítottuk az embereket, az ezred- és a zászlóaljtüzérséget, az aknavetőket, a lőszert, az élelmiszert és a konyhákat. A gépkocsioszlopokat lépcsőkbe osztottuk. A forgalom szabályozása érdekében az oszlopok közt 30–40 kilométer távolságot tartottunk. A gépkocsioszlopok nappal óránként 30–40, éjszaka 20–30 kilométeres sebességgel, a fogatos járművek napi 35–45 kilométerrel haladtak. A gyalogmenetben haladó csapatok 30–35 kilométert tettek meg.

Április első napjaiban a főhadiszállásra rendeltek. Pontosítottuk és jóváhagyták a 2. Belorusz Front csapatainak feladatát.

A szovjet hadvezetőség a berlini hadművelet kidolgozása során figyelembe vette az akkorra kialakult politikai és hadászati helyzetet. Noha nyilvánvaló volt, hogy Németország elvesztette a háborút, a német fasiszta vezetőség még mindig reménykedett. A hitleristák csaknem teljesen megszüntették az ellenállást nyugati szövetségeseinkkel szemben, viszont nagy csoportosítást hoztak létre a mi csapataink előtt. Hitler és környezete még mindig abban bízott, hogy valamilyen csoda megmentheti őket. Az utolsó percig hitték ugyanis, hogy sikerül éket verni a Szovjetunió és szövetségesei közé, egyesült erővel ellenünk fordulnak, s így ők megmenekülhetnek. Egyik küldöttséget a másik után menesztették nyugati partnereinkhez. Ezeknek a próbálkozásoknak véget kellett vetni. Ebből következett csapataink feladata: minél gyorsabban szétzúzni a német fasiszta csoportosítást a berlini irányban, elfoglalni a német fővárost és kijutni az Elbához.

Ezt a feladatot három frontnak kellett végrehajtania: az 1. Belorusz Frontnak, a 2. Belorusz Frontnak és az 1. Ukrán Frontnak. A hadműveletnek nagy vonásokban a következőképpen kellett kibontakoznia. Berlin általános irányban csapást mér az 1. Belorusz Front, egyidejűleg az erők egy részével északon megkerüli a várost;

az 1. Ukrán Front széttagoló csapást mér Berlintől délre, délen kerülve meg a várost. A 2. Belorusz Front Berlintől északra mér széttagoló csapást, biztosítva az 1. Belorusz Front jobbszárnyát észak felé az ellenség esetleges ellencsapásaival szemben, s megsemmisíti a Berlintől északra tevékenykedő ellenséges csapatokat, s a tengernek szorítja őket.

A főhadiszállás direktívája úgy szólt, hogy az 1. Belorusz Front és az 1. Ukrán Front csapatai április 16-án, a mi frontunk csapatai pedig április 20-án kezdik a hadműveletet. (Mi előbb nem kezdhettük csapataink folyamatban levő átcsoportosítása miatt.)

Ezt a négy nap haladékot is csak azután kaptuk meg, hogy ismertettem az előttünk álló nehézségeket. A frontot akkor vezényelték új irányba, amikor lényegében még be sem fejezte az előző, kelet-pomerániai hadműveletet. Hihetetlenül rövid időt kaptunk az átcsoportosításra, noha a csapatoknak több mint 300 kilométert kellett megtenniük. A bonyolult átcsoportosításhoz segítséget kértem a front számára. De további gépkocsikat nem kaptunk. Mindezek a körülmények együttvéve minimumra csökkentették azt az időt, amely alatt elő kellett készítenünk ezt az igen bonyolult hadműveletet, benne olyan nagy víziakadály leküzdését, mint az Odera alsó folyása. A front csapatainak lényegében menetből kellett megkezdeniük a támadást. Mint látni fogjuk, ez jelentősen megnehezítette a hadművelet végrehajtását.

Amikor visszatértem Moszkvából, a csapatok már menetben voltak. Megérkezésükre nem várva a hadseregparancsnokokkal és törzsfőnökökkel előre mentem, hogy gondosan szemrevételezzük a terepet, s megszervezzük az ellenség felderítését.

Sajnos, az 1. Belorusz Frontnak azok az egységei, amelyeket nekünk kellett felváltanunk, nem tudták rendelkezésünkre bocsátani a szükséges adatokat az ellenségről. Egyszerűen idejük sem volt rá, hogy összegyűjtsék ezeket az adatokat. P. A. Belov tábornok, a 61. hadsereg parancsnoka, aki arcvonalszakaszát a mi frontunk három hadseregének adta át, megbeszélésünk során semmi újat nem tudott mondani az ellenségről ahhoz képest, amit mi már tudtunk.

El kellett térnünk a nálunk megszokott rendtől, és meg kellett határoznunk a hadseregparancsnokok számára a feladatot, még mielőtt többé-kevésbé pontos adatokat gyűjthettünk volna össze az

ellenségről. Ezt persze nem szívesen tettük, de szorított bennünket az idő. Hiszen még arra is időt kellett adnunk a hadseregparancsnokoknak, hogy a feladatokat megbeszéljék a magasabbegységek parancsnokaival.

A szemrevételezést április 10-én végeztük el. A 65. hadsereg arcvonalszakaszán kezdtük. Velem együtt ott voltak a front parancsnokságának és törzsének tábornokai és tisztjei, a 4. légihadsereg és a 49. hadsereg parancsnokai. P. I. Batov a tisztek csoportjával fogadott bennünket. Nagyon szerencsésen választotta ki Batov a helyet, ahonnan több kilométerre áttekinthettük az egész előttünk elterülő terepet.

Az elénk táruló látvány nem volt éppen szívderítő. Csapataink és az ellenséges állások közt ott volt a folyam, amely ezen a szakaszon két széles ágra szakadt – a Nyugati-Oderára és a Keleti-Oderára. A két ág közti árteret víz borította. Jó öt kilométer széles összefüggő vízi akadály volt előttünk. A nyugati, magas partot látni is alig lehetett. Ha folyó lett volna, könnyebb a helyzetünk: csónakokkal, kompokkal leküzdjük valahogy. De az ártéren ezek az átkelőeszközök nem jutnak át: túlságosan sekély a víz. Batov tábornok elgondolkozva mondta:

– Katonáink – szerintem igen találóan – már nevet is adtak ennek a víztömegnek: „Két Dnyeper, a közepén meg egy Pripjaty."

Igen, ez nagy akadály. Ráadásul a szemközti part mindenütt a mienk fölé magasodik, uralja a terepet s ezzel erősíti az ellenség helyzetét.

Arra a következtetésre jutunk, hogy széles arcvonalon kell átkelnünk, egyszerre mindhárom hadsereg arcvonalszakaszán. Ha az egyik arcvonalszakaszon siker születik, ezt haladéktalanul kihasználjuk, s oda dobjuk át az erőket és az eszközöket a többi arcvonalszakaszról. Ezért már most számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a csapatokkal az arcvonal mentén manőverezzünk. Szerencsére erre megvolt a lehetőség.

A vízzel elárasztott mocsaras ártér gyakorlatilag járhatatlan volt. De egyes helyeken félig lerombolt töltések emelkedtek ki belőle. Elhatároztuk, hogy ezeket felhasználjuk. Ilyen töltések (autóút maradványok) voltak a 65. hadsereg és a 49. hadsereg arcvonalszakaszán.

A terep-szemrevételezés, amelyet a hadseregparancsnokkal együtt tartottunk a három hadsereg tervezett támadásának egész sávjában, igen hasznosnak bizonyult. Rögtön, a helyszínen módosítottuk a már meghozott elhatározást, a terepen pontosítottuk a feladatokat. A hadseregparancsnokok lelkesen hozzáláttak a hadművelet előkészítéséhez.

Egymásután megérkeztek a csapatok is. Elsőnek április 13-án foglalta el a megindulási helyzetet Batov 65. hadserege az Altdamm–Ferdinandstein terepszakaszon. Tőle délre április 16-án vonult fel az Oderához V. Sz. Popov 70. hadserege, s még délebbre egy nappal előbb váltotta fel az 1. Belorusz Front 61. hadseregének egységeit I. T. Grisin 49. hadserege a Kranzfelde–Nipperwiese arcvonalszakaszon.

I. I. Fegyunyinszkij 2. csapásmérő hadseregének csapatai április 15-én reggel álltak fel a 65. hadseregtől északra a Cammin–Inamünde terepszakaszon, felváltva az 1. lengyel hadsereg egységeit. Még aznap kivonultak a Balti-tenger partjára Romanovszkij 19. hadseregének egységei, s felváltották itt a mi 3. gárda-lovashadtestünket, amelynek Schwedtig még nagy menetet kellett végrehajtania.

Április 17-én befejezték az átcsoportosítást gyorsanmozgó-magasabbegységeink, az 1., a 3. és a 8. gárda-harckocsihadtest és a 8. gépesített hadtest.

A hadművelet kezdetéig befejezte az áttelepülést Versinyin 4. légihadserege is.

Példátlan lelkesedés lett úrrá mindenkin. A csapatok menetből kezdtek hozzá a támadás előkészítéséhez. Szinte nyomát sem lehetett látni, hogy az emberek fárasztó menet után vannak, közben csak imitt-amott pihentek, szabad ég alatt, nyirkos földön aludtak. Semmi sem árnyékolhatta be ezt az emelkedett, nagyszerű hangulatot. Mindenki megértette a feladat fontosságát, s igyekezett minél jobban végrehajtani azt.

A támadó hadművelet előkészítésével kapcsolatos előzetes munkát a front és a hadsereg parancsnoki állományával elvégeztük, még mielőtt a csapatok megérkeztek a megindulási helyzetbe, most pedig megkezdődött az előkészítés a hadosztályok és az ezredek szintjén. A feladatok kidolgozása mindenütt okosan és célszerűen folyt. A háború folyamán parancsnokaink és politikai munkásaink sokat tanul-

tak, gazdag gyakorlati tapasztalatokra tettek szert. Ez érvényesült a támadás előkészítésében is. Sok értékes javaslat született, s ezeket rögtön meg is valósították. A csapatok, amelyek már nem keveset tevékenykedtek erdős-mocsaras terepen, útjuk során átkeltek rengeteg folyón, most tapasztalataikat hasznosították az új feladat megoldása érdekében.

Versinyin pilótái lefényképezték az ellenség egész védelmét. Fáradhatatlanul dolgozott a légi és a földi felderítés. Sikerült megállapítanunk, hogy az ellenséges védelem fő védőöve, amelyet a Nyugati-Odera nyugati partján rendeztek be, 10 kilométer mélységű, s két-három állásból áll. Mindegyik állás egy-két összefüggő lövészárkot foglal magába. A folyó partján 10–15 méterenként van egy-egy lövészgödör és géppuskafészek, s ezeket közlekedő árkok kötik össze egymással.

A foglyok vallomásaiból megtudtuk, hogy az Odera mentén mintegy 40 kilométer mélységben minden helységet védelemre rendeztek be és támponttá alakítottak át. Ezt el is hittük: láttunk már ilyesmit Kelet-Pomerániában.

Azt is megállapítottuk, hogy csapataink támadásának irányában az ellenség kiépített egy második védelmi övet is, amely az Oderától 20 kilométerre a Randow folyó nyugati partján húzódott. S még ennél is hátrább légi felderítésünk felfedezte a harmadik védőövet is. Minden jel arra vallott, hogy az ellenség felkészült a védelemre, s csapatainknak nem lesz könnyű megtörniük ezt az ellenállást.

A front felderítő csoportjának jelentése szerint nagy ellenséges erők álltak csapatainkkal szemben. A wald-diwenoei tengerparttól Salgerig terjedő földnyelvet (arcvonalban 30 kilométer) a „Schwinemünde" hadtestcsoport védte, Freilich tábornok parancsnoksága alatt. Az első lépcsőben állt itt két tengerészgyalogos zászlóalj, a légierő tiszti iskolája, egy tengerészgyalogos ezred és öt erődezred, tartalékban pedig egy gyalogsági tanhadosztály egységei voltak.

Ettől délre a Nyugati-Odera bal partján 90 kilométeres arcvonalszakaszon védett a 3. német páncéloshadsereg Manteufel vezérezredes parancsnoksága alatt. Ugyanitt állt a 32. hadseregközvetlen hadtest és az „Odera" hadseregközvetlen hadtest. Az első lépcsőben tartottak három gyalogoshadosztályt, két erődezredet és két önálló

gyalogosezredet, egy zászlóaljat és egy harccsoportot. A második lépcsőben volt három gyalogoshadosztály és két gépesített hadosztály, két gyalogosdandár, két tüzérdandár, három önálló ezred, négy zászlóalj, két harccsoport és egy tiszti iskola. Ezen kívül a 3. páncéloshadsereget megerősítették három tüzérezreddel, a 406. népfelkelő tüzérhadtesttel és a 15. légvédelmi tüzérhadosztállyal, amelyek korábban az 1. Belorusz Front ellen tevékenykedtek.

Amint látjuk a hitleristák legerősebb csoportosítása éppen ott volt, ahol a főcsapást szándékoztuk mérni. De úgy alakult a helyzet, hogy a támadás irányát lehetetlen volt megváltoztatni. A főhadiszállás direktívája értelmében azt terveztük, hogy a főcsapást a Stettin és Schwedt közti 45 kilométeres arcvonalszakaszon mérjük a front három balszárnyhadseregének, a 65, a 70. és a 49. hadseregnek, valamint egy harckocsi-, egy gépesített és egy lovashadtesnek az erőivel. A további feladat az volt, hogy miután áttörtük az ellenség védelmét a Nyugati-Odera nyugati partján fejlesszük a támadást általában Neustrelitz irányában, s a hadművelet huszadik-huszonötödik napján jussunk ki a Neuenkirchen–Demmin–Malchin–Waren–Wittenberge terepszakaszra. A sávhatár köztünk és az 1. Belorusz Front között – Arnswalde, Schwedt, Angermünde, Gransee, Wittenberge.

A terv arról is rendelkezett, hogy az ellenséges védelem áttörése után mindegyik összfegyvernemi hadsereget megerősítjük egy harckocsihadtesttel (a 49. hadsereget gépesített hadtesttel). A 3. gárdalovashadtestet a front tartalékában hagytuk a 49. hadsereg balszárnya mögött.

A tüzérségnek a hadseregparancsnokok tervei szerint kellett tevékenykednie. A csapás irányában olyan tüzérségi csoportosítást hoztunk létre, amely biztosította az arcvonal-kilométerenkénti legalább 150 löveget és aknavetőt (a 45 és az 57 mm-es lövegek nélkül). A tüzérség feladata az volt, hogy tüzével segítse a gyalogságot az átkelésben és az ellenséges védelem egész harcászati mélységének áttörésében, a továbbiakban pedig a gyalogságot és a sikert kifejlesztő lépcsőket kísérje.

A harckocsi-hadtesteknek az áttörésbe való bevetését a hadművelet első szakaszában a frontparancsnokság határozta meg. A továbbiakban azoknak a hadseregeknek a parancsnokai rendelkeztek velük, akiknek az alárendeltségébe kerültek.

A 4. légi hadseregnek a támadás előtti éjszaka összpontosított csapást kellett mérnie a Nyugati-Odera bal partján levő tűzfészkekre az ellenség törzseire, hírközpontjaira és tüzérségi állásaira.

A támadás során a balszárnyon működő összfegyvernemi hadseregeknek a hadművelet idejére egy-egy csatarepülő-hadosztályt rendeltünk alá.

A légierőre a hadművelet első szakaszában nagy szerep várt. Az Odera teljes szélessége az ártérrel és a keleti parton elterülő mocsaras tereppel együtt elérte a hat kilométert. Ez azt jelentette, hogy a tüzérségnek a tüzérségi előkészítés és az átkelés ideje alatt meglehetősen nagy távolságról kellett tüzelnie, ami természetesen csökkentette a tűz hatékonyságát. A lövegeket nem dobhattuk át időben a nyugati partra, mivel ahhoz előbb meg kellett teremteni az átkelőhelyeket. A gyalogságnak tehát kezdetben tüzérségi támogatás nélkül kell harcolnia. Ezért a gyalogság tűztámogatásának egész feladata a repülőkre hárult, és a pilóták nagyszerűen megbirkóztak ezzel a feladattal. A légierő tűzzel és bombacsapásokkal kitűnően segítette a gyalogságot az ellenséges állások ostromában. Ezt lehetővé tette az a gondos előkészítő munka, amellyel megszerveztük a földi és a légi egységek közötti együttműködést. Egyáltalában nagy reményeket fűztünk légierőnkhöz, s a 4. légihadsereg be is váltotta ezeket a reményeket.

Nagy gondot fordítottunk a hadművelet műszaki előkészítésére. A műszaki csapatoknak is – Blagoszlavov tábornok vezetésével – kijutott a munkából. A lehető legrövidebb idő alatt a partra szállították és jól álcázták a pontonok tucatjait, a csónakok, ladikok százait, a kikötőhelyek és hidak építéséhez szükséges faanyagot, összeállítottak sok-sok tutajt, a part mocsaras szakaszain rőzseutakat fektettek le. Egyszóval derekasan dolgoztak.

Április 16-án dél felől meghallottuk az ágyúzást. Megindultak szomszédunk, az 1. Belorusz Front csapatai. Közeledett a mi időnk is.

A hadseregparancsnokok kezdeményezésére egyes alegységek éjszaka átkeltek a folyó keleti ágán az ártérre és ott megszállták a töltéseket. Ezzel a vakmerő vállalkozással különösen nagyszerűen megbirkóztak Batov harcosai. P. A. Tyeremov hadosztályparancsnok például nehézfegyverekkel is megerősített előrevetett zászlóaljá-

val elfoglalta az autóút épen maradt pilléreit, miután kiverte belőlük az oda behúzódó hitleristákat.

Az előrevetett alegységek ily módon sajátos hídfőket hoztak létre az ártéren, s a csapatok fokozatosan átkeltek ezekben a hídfőkbe. Ez később jelentős mértékben megkönnyítette az átkelést.

Sokat beszélhetnénk felderítőink hősi tetteiről. Felderítőink éjszakánként a Nyugati-Odera nyugati partján is dolgoztak, átúsztak a folyón, gyakran a hitleristák orra előtt foglaltak el fontos objektumokat, s tartották ezeket a többszörös túlerővel szemben.

Végre elérkezett a pillanat, amikor megvonhattuk az elvégzett munka mérlegét és meggyőződhettünk róla, hogy a front csapatai készen állnak a támadásra.

N. J. Szubbotyin, A. G. Russzkih, a front haditanácsának tagjai, A. D. Okorokov tábornok, a front politikai csoportfőnöke, akik a csapatok politikai felkészítését irányították, a front törzse a fegyvernemi főnökök, a szolgálati ágak és a hadtáp főnökei bátran elmondhatták, hogy minden tőlük telhetőt megtettek a hadművelet sikere érdekében.

Április 19-én este a sikerbe vetett szilárd hittel jelenthettem közvetlen vonalon a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy a front csapatai készen állnak a támadás megkezdésére a főhadiszállás által kitűzött időben.

Légierőnk a támadás előtt egész éjszaka bombázta az ellenséges állásokat. Ezekben az akciókban tevékenyen részt vett Berscsanszkaja női bombázó repülőezrede, s a felszállások tekintetében rekordot ért el. Ezt az egységet már említettem. Az ezred fiatal pilótalányokból állt. A lányok, akik harci útjukat még Észak-Kaukázusban kezdték, vitézül harcoltak a hitleristák ellen. Sokan közülük érdemrendeket kaptak, 23 pilótanő pedig elnyerte a Szovjetunió Hőse címet. Hadd említsem meg közülük M. P. Csecsnyevát, L. N. Litvinovát, M. F. Meklint, R. J. Aronovát, M. V. Szmirnovát, J. A. Nyikulinát, A. V. Popovát, J. A. Zsikulenkát. Az éjszakai bombázóezredet kitüntették a Vörös Zászló Renddel és a Szuvorov Rend III. fokozatával. Frontunk jogosan volt büszke a levegő hősnőire, akik vakmerő éjszakai támadásaikkal érzékeny csapásokat mértek az ellenségre.

Még ugyanazon az éjszakán különleges osztagok heves harcot vív-

tak az Odera nyugati ágának partján elfoglalt hídfők szélesítéséért és az ártér teljes elfoglalásáért.

Az ártéri töltéseken folyt az erőgyűjtés. Altdammtól Schwedtig a folyó egész szakaszán pezsgett a fáradhatatlan munka. Előkészítették és vízre bocsátották a pontonokat. Az ártéren az ingoványban rőzseutakat fektettek le. Készen állt rengeteg hordozható könnyű ladik is.

Az ellenség megtévesztése céljából Stettintől (Szczeczin) északra színlelt átkelési előkészületeket végeztünk. A 19. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg egységei ködfüggöny leple alatt óriási zajt csaptak ezen a szakaszon. Egyébként valóban deszantokat készítettek elő a Diwenow-öblön való átkeléshez. Ha ebben a körzetben sikerül megvetnünk lábunkat a nyugati parton, nem is volna rosssz.

A front főcsapását három hadsereg mérte az Altdamm és Schwedt közti 47 kilométeres arcvonalszakaszon. De ezen belül mindegyik hadsereg keskeny, legfeljebb négy kilométer széles áttörési szakaszt jelölt ki magának.

A tüzérségi előkészítésnek reggel hét órakor kellett elkezdődnie, s 60 percig kellett tartania.

Éjszaka azonban felhívott Batov, és engedélyt kért, hogy egy órával előbb indíthasssa meg a támadást, mivel a szél az ártérbe sodorja a vizet, a vízszint emelkedik, s ez megnehezítheti az átkelést. Ezenkívül a hitleristák fokozzák a nyomást azok ellen az osztagaink ellen, amelyek már állást foglaltak a Nyugati-Odera bal partján, ezeknek mielőbb támogatásra van szükségük. Batov közölte, hogy már kiadta a megfelelő utasításokat, s a csapatok készen állnak, hogy egy órával az eredeti időpont előtt megkezdjék a támadást. Csak helyeselhettem a hadseregparancsnok kezdeményezését.

Telefonáltam a többi hadsereg parancsnokának is. Popov és Grisin hadseregparancsnokok nem tartották szükségesnek az időpont módosítását, s az átkelés kezdetének időpontján nem változtattak. Ők is bizonyították, hogy mindent ellenőriztek és a csapatok készen állnak.

Április 20-án reggel tehát megkezdődött az átkelés a Nyugati-Oderán egyidejűleg széles arcvonalon, s ezzel megindult a front főcsoportosításának mind a három hadserege.

Az átkelést ködfüggönnyel álcáztuk. Nagyon hatásosak voltak a ködgránátok és aknák, amelyekkel elvakítottuk az ellenséges figyelőpontokat és tűzfészkeket.

Elsőnek a 65. hadsereg csapatai kezdték meg az átkelést. Amikor megkezdődött a tüzérségi előkészítés, amelynek tartamát a hadseregparancsnok 45 percben állapította meg, szinte rögtön vízre bocsátották az összes úszóeszközöket. Batov hadseregénél sok könnyű ladikot készítettek, amelyek már korábban beváltak mocsaras árterű folyók leküzdésében. A ladikok itt is nagy szerepet játszottak. Ahol a víz túlságosan sekély volt az evezéshez, a harcosok a kezükben vitték. Batovnak rövid időn belül sikerült a Nyugati-Odera bal partjára szállítania egy nagyobb – géppuskákkal, aknavetőkkel és 45 mm-es ágyúkkal megerősített – gyalogos osztagot. Ez a deszant megerősítette a már éjszaka óta ott levő kisebb osztagokat. Erre a partszakaszra egyre újabb egységek keltek át. Most már munkába álltak a kompok is.

Heves harcok lángoltak fel a nyugati parton levő töltésekért. Szükségük volt ezekre, hogy felhasználhassuk őket kikötő- és gyülekezőhelyeként, hiszen nélkülük a mocsaras terepen lehetetlen kirakni a kompokon érkező nehéz harci technikát: a harckocsikat és a lövegeket. Az ellenség felismerte ezt, és minden eszközzel akadályozni igyekezett a töltések elfoglalását. A sűrű reggeli köd korlátozta a légierő tevékenységét, s a repülők nem segíthettek azoknak a csapatoknak, amelyek beékelődtek az ellenséges védelembe. Reggel kilenc órától azonban rohamosan javult az idő, s légierőnk teljes erővel dolgozhatott.

A Nyugati-Odera partján mind elkeseredettebbé váltak a harcok. Egyre több egységünk jutott partra, s bővült a tevékenységük körzete. Harcosaink az elfoglalt arcvonalszakaszokat és objektumokat rögtön megerősítették, és sikeresen meghiúsították az ellenségnek ezek visszaszerzésére tett kísérleteit.

Az újonnan érkező alegységek kibővítették a hídfőt, belevájták magukat az ellenség védelmébe. Hős elszántsággal harcoltak, s az ellenség hasztalan próbálta feltartóztatni ezt a folyamatot, noha egyik ellenlökést a másik után intézte osztagaink ellen. Ellenlökéseik mind hevesebbé váltak.

A műszaki csapatok közben a lövészegységek segítségével hozzáláttak a ponton- és kompátkelőhelyek berendezéséhez. Az öbölben megjelent ellenséges hajók lövegeik tüzével erősen zavarták őket. Miután az idő kitisztult, Versinyin pilótái foglalkoztak ezekkel a

hajókkal. A csatarepülőgépek és a bombázók csapásai visszakergették őket a tengerre.

Batov hadseregének arcvonalszakaszán jól fejlődtek az események: a támadás sikeresen fejlődött. Óráról órára növekedett csapataink létszáma a nyugati parton. Az ellenség már kénytelen volt harcba vetni összes tartalékait. Miután az egységeink által elfoglalt területet visszaszerezni nem tudta, most már csak arrra törekedett, hogy legalább feltartóztassa előnyomulásunkat ezen az arcvonalszakaszon. Az ellenlökésekben részt vettek a 27. SS „Langemark" gyalogoshadosztály, a 28. SS „Wallonia" gyalogoshadosztály harckocsikkal megerősített egységei is, amelyek a 3. páncéloshadsereg tartalékát alkották. Pedig a harc még csak most kezdődött: az Odera nyugati partján egyelőre csak előrevetett egységeink küzdöttek – harckocsik támogatása és lényegében kísérő tüzérség nélkül. Ezek az egységek azonban bátorságukkal önfeláldozásukkal máris tartalékai bevetésére kényszerítették az ellenséget! Katonáink egy tapodtat sem hátráltak. Vagy előrementek, vagy tartották az elfoglalt objektumot ha kellett, az utolsó töltényig védték, de a fasisztákat visszsa nem engedték!

A 65. hadsereg arcvonalszakaszán már délután egy órakor két 16 tonnás kompátkelőhely működött. Estig Batov átdobott a Nyugati-Odera nyugati partjára 31 zászlóaljat ötven 45 mm-es ágyúval, hetven 82 és 120 mm-es aknavetővel és tizenöt könnyű (SZU–75) rohamlöveggel. Batov csapatai egy nap alatt több mint 6 km széles és 1,5 km mély hídfőt foglaltak el. Már a túlsó parton harcolt K. M. Erasztov és N. J. Csuvakov lövészhadtesteinek négy hadosztálya. A csapatok átkelése a hídfőbe folytatódott.

A. K. Szokolszkijjal, a tüzérfőnökkel, K. A. Versinyinnel, a 4. légihadsereg parancsnokával és B. V. Blagoszlavovval, a műszaki csapatok főnökével Batov figyelőpontjára mentem. Innen jól lehetett látni a Nyugati-Odera egyes partszakaszait, igaz, nem nagy mélységben, mert – mint már említettem – az ellenség partja uralkodott a mienk fölött, de azért elég sokat láthattunk. Nevezetesen megfigyeltünk egy hitlerista ellenlökést, amelyet zászlóaljnyi erő hajtott végre hét harckocsi kíséretében. K. U. Grebennyik 37. gárda-lövészhadosztályának arcvonalszakaszán történt a dolog. Hamarosan láttuk, hogy mind a hét harckocsiból lángok csapnak ki, a közvetlen irány-

zással tüzelő lövegek kilőtték őket, az ellenséges gyalogság pedig megfutamodott.

Miután tanulmányoztam a helyzetet, elhatároztam: a 65. hadsereg sikerét kihasználva, a 2. csapásmérő hadsereg egységei Batov egyik átkelőhelyét igénybe véve keljenek át az Odera nyugati partjára, s kerüljék meg Stettint dél és nyugat felől. Ezt természetesen csak a 65. hadsereg csapatainak átkelése után lehetett végrehajtani.

Batovnak további sok sikert kívántam. Megígértem neki, hogy hadseregét megerősítem M. F. Panov „Doni" gárda-harckocsihadtestével, amellyel Batov már korábban is többször együttműködött. Batov ennek nagyon örült.

Átmentünk a 70. hadsereghez, V. Sz. Popovhoz, akinek az arcvonalszakaszán ugyancsak siker mutatkozott.

Popov – akárcsak Batov – 14 kilométer széles arcvonalszakaszról indult meg hadseregével. A két hadsereg ereje körülbelül egyforma volt (egyébként mindenütt nagy volt az emberhiány, a hadosztályok létszáma 3500 és 5000 fő között mozgott).

A támadás feltételei a 70. hadsereg arcvonalszakaszán sokkal jobbak voltak, mint a 65. hadseregnél, amelynek szárnyát veszélyeztette Stettin erődváros. Stettint erős helyőrség, nehéztüzérség védte, ráadásul ott voltak a hajók is, amelyek tüzükkel sok kellemetlenséget okozhattak.

Popovnak is jól berendezett figyelőpontja volt, ahonnan meglehetősen nagy mélységben figyelemmel lehetett kísérni a harctevékenységet.

A hadsereg csapatai a tüzérségi előkészítés fedezete alatt kezdték meg az átkelést. A tüzérségi előkészítés itt valamivel később kezdődött, mint Batovnál, s 60 percig tartott. Az átkelést széles arcvonalon hajtották végre rengeteg csónak segítségével, amelyeket előre a Nyugati-Odera keleti partjára vontak. A hadsereg 4 kilométeres arcvonalszakaszon mérte a főcsapást, a tüzérségi sűrűség elérte az arcvonal-kilométerenkénti 200–220 löveget és aknavetőt. A tüzérségi tűz fedezete alatt az átkelőeszközök egész tömege egyszerre indult meg a túlsó part felé. Az evezősök kivételével mindenki tüzelt géppuskákból és kézi fegyverekből.

Az ellenség makacs ellenállást tanúsított. A hadseregparancsnok jelentése szerint a hídfőben levő csapatok mindjárt reggel több mint

16 hitlerista ellenlökést vertek vissza. Mire mi a figyelőpontra érkeztünk, Popovnak már a Nyugati-Odera bal partján volt 12 lövészászlóalja géppuskákkal, aknavetőkkel és néhány 45 mm-es löveggel. Az ellenség azt a körülményt kihasználva, hogy a hídfőben kevés volt a tüzérség, harckocsirohamokkal szorongatta gyalogságunkat. Ezekben az órákban gyalogosainknak nagy segítséget nyújtott légierőnk.

Öldöklő harc volt, az emberek hősiesen küzdöttek. Az állhatatosság, a kölcsönös segítség és a szenvedélyes győzni akarás acélfalán rendre meghiúsultak az ellenséges csapások.

Alkalmunk volt megfigyelni a hidászok munkáját. Nyakig gázolva a jéghideg vízben, gránátok és aknák záporában építették a pontonhidat. Minden másodpercben halál leselkedett rájuk, de tudták kötelességüket, és csak erre gondoltak: segíteni a nyugati parton küzdő bajtársaknak és ezzel közelebb hozni a győzelmet.

A kötelesség számukra mindennél fontosabb volt!

A tűz és a füst kavargásában láttam a parancsnokokat és a politikai munkásokat, akik ebben a pokolban mindent alá tudtak rendelni a pontos számvetésnek, fenn tudták tartani a szervezettséget és a szigorú rendet. A vezetők feladatuk magaslatán álltak. Bátorságukkal példát mutattak, s kivívták alárendeltjeik mély tiszteletét. Ez mindenütt érződött.

Ezúttal első alkalommal láttam Popovot úgy, hogy nyoma sem volt szokott egykedvűségének. Idegeskedett és kesergett, mert a tüzérség nem bírta lefogni az ellenség egyik erős támpontját Greifenhagen körzetében, a Nyugati-Odera felrobbantott hídjával szemben. A hitleristák géppuskatűzzel és páncélöklökkel hosszú ideig akadályozták egységeink előnyomulását a töltésen, s így azt nem lehetett felhasználni a tüzérség és más nehéz technika átdobására.

Popov a hadseregparancsnok kérdőre vonta a mulasztásért felelősöket, s alaposan megleckéztette őket. Végül kénytelen voltam beleavatkozni és megnyugtatni az idegeskedő hadseregparancsnokot. Egyébként csatarepülőgépek támogatásával a gyalogság szenvedélyes rohammal hamarosan ártalmatlanná tette a támpontot. A hidászok nyomban a töltéshez vezették a pontonokat. A támadás első napjának végén a Keleti-Oderán kilenc deszant- és négy kompátkelőhely, valamint egy 50 tonnás híd működött. A Nyugati-Oderán hat komp

járt a két part között, kétéltű gépkocsik vontatták őket. A nyugati partra fokozatosan egyre több tüzérség került át, amelyre oly nagy szükség volt a hídfőben harcoló csapatoknak.

Elbúcsúztak Popov tábornoktól és munkatársaitól, sikert kívántam nekik (amiben már nem lehetett kételkedni), s visszatértünk saját figyelőpontunkra.

Erősen nyugtalanítottak bennünket a 49. hadsereg harctevékenységének irányában lejátszódó események. Grisin hadseregparancsnok jelentéseiből ítélve csapatai, amelyek a 70. hadsereggel egyidőben kezdték meg a támadást, egyelőre nem értek el sikert. Az ellenség meghiúsította minden kísérletüket, hogy átkeljenek a Nyugati-Oderán.

A 49. hadsereghez nagy reményeket fűztünk. A korábban támadásba lendült 1. Belorusz Front jobbszárnycsapataival együttműködve széttagoló csapást kellett mérnie az ellenségre, visszavetve a német 3. páncéloshadsereg egységeit északnak és északnyugatnak, mintegy odaszorítva őket 70. hadseregünk csapásai alá. A feladat fontosságára való tekintettel a 49. hadsereg a többi hadseregnél több megerősítő eszközt kapott. És most kiderül, hogy Grisin egy helyben topog.

Kivizsgáltuk a kudarc okait. A fő ok: a hadsereg-felderítés hibája. A két folyó közti árteret itt számos csatorna szelte át. E csatornák egyikét a felderítés a Nyugati-Odera fő medrének vélte. Ennek következtében a tüzérség egész tüzét e csatorna partjára zúdították, amelyet jelentéktelen erők védtek. S amikor gyalogságunk leküzdötte a csatornát és elérte a Nyugati-Oderát, az ellenség gyilkos tüze fogadta. A folyón lehetetlen volt átkelni.

Grisin hadseregparancsnok mindent megtett az újabb csapás előkészítése érdekében, és engedélyt kért, hogy április 21-én megismételje a rohamot. Mivel nyilvánvaló volt, hogy ha Grisin abbahagyja a hadműveletet, az ellenség erről az arcvonalszakaszról átdobhatja erőit abba az irányba, ahol már sikert értünk el, megparancsoltam a 49. hadsereg parancsnokának, hogy reggel ismételje meg a támadást.

Az a hiba, amelyet a 49. hadsereg parancsnoksága az első lépcsője megindulási helyzetének meghatározásában elkövetett, valamennyiünk számára keserű tanulságul szolgált. Annál is inkább bántó volt ez, mert a hadsereg törzsében ott voltak a támadás egész arc-

vonalszakaszának légi felvételei. Természetesen bizonyos mértékig bennünket, a front parancsnokságát is felelősség terhelt: nyilván rosszul ellenőriztük a hadsereg készenlétét. Azt, hogy Grisin mit élt át, azt hiszem nem kell bővebben ecsetelnem. Valamennyien kínosan éreztük magunkat, és mindegyikünk feltette magában a kérdést: hogyan történhetett meg ez, s mennyiben terhel engem mulasztás? Az önkritika olykor nagyon hasznos. Biztos voltam benne, hogy az elvtársak soha életükben többet nem követnek el ilyen súlyos hibát.

Miután elhatároztuk, hogy Grisin arcvonalszakaszán folytatjuk a támadást, mindenesetre azt is mérlegeltük, mit teszünk akkor, ha másodszorra sem sikerült megvetnie a lábát a Nyugati-Odera nyugati partján. Ebben az esetben a 49. hadseregnek átadott megerősítő eszközöket haladéktalanul átdobjuk Popovnak és Batovnak. Azzal a lehetőséggel, hogy a hadművelet folyamán ilyen átcsoportosítást hajtunk végre, előre számoltunk, a menetvonalakat tanulmányoztuk és előkészítettük, úgyhogy a csapatok átdobása nem ütközött volna semmilyen nehézségbe.

Megvontuk a hadművelet első napjának mérlegét. Eredményeink szerényebbek voltak, mint amilyenekre számítottunk. Ám a balszárnyon levő két hadseregünk csapatai mégis szilárdan megvetették lábukat a Nyugati-Odera bal partján, egyes irányokban mintegy két kilométer mélységben beékelődtek az ellenség védelmébe. A legnagyobb sikert a 65. hadsereg csapatai érték el. Itt éjszaka is folyt a harc a birtokba vett hídfők kiszélesítéséért és kimélyítéséért. Egyidejűleg gyorsított ütemben dobták át a csapatokat a folyó nyugati partjára. Helyzetünk a túlsó parton óráról órára szilárdabb lett.

A nyugati parton vívott harcokban gyalogságunknak nagy segítséget nyújtott a 4. légihadsereg, amely aznap 3260 repülőgépbevetést hajtott végre. Légifölényünk teljes volt. Az ellenséges légierő tevékenysége csak felderítésre korlátozódott. A nap folyamán mindössze 69 ellenséges repülőgépet számoltunk összse a levegőben, ezek közül is tíz gépet lelőttek a mieink.

Az éjszaka folyamán az ellenséges légierő megpróbált torpedókat és úszóaknákat alkalmazni a frissen vert hidak lerombolására. A 70. hadsereg arcvonalszakaszán ellenséges búvárdiverzánsokat fogtak el, akiket ugyanezzel a feladattal küldtek.

Versinyin bombázói egész éjszaka bombázták az ellenséges véde-

lem peremvonalát a 49. hadsereg arcvonalszakaszával szemközt. Különösen Bercsanszkaja ezrede tevékenykedett eredményesen.

Április 21-én folytatódott az elkeseredett harc egész arcvonalunkon. Batov arcvonalszakaszán az ellenség harcba vetette a friss 281. gyalogoshadosztályt, amelyet a foglyok vallomásai szerint eredetileg a berlini irányba küldtek, de azután visszafordították és harcba vetették a 65. hadsereg által elfoglalt Kurow körzetében.

Egyelőre még mindenütt csak az ellenséges védelem áttörése folyt. Hídfőinkben még túlságosan kevés volt az erő ahhoz, hogy határozottan előretörjünk. Ezt tudta az ellenség is, és minden erejét latba vetette, hogy a folyóba szorítson bennünket, de hasztalan! Derék katonáink nem hátráltak egy lépést sem! Ellenkezőleg, felhasználtak minden lehetőséget, hogy szélesítsék a már birtokba vett szakaszokat.

Batovhoz, ahol a legnagyobb siker mutatkozott, átdobtunk két gépesített pontonos zászlóaljat úszóparkjával együtt, noha ezeket eredetileg a 49. hadseregnek szántuk. Batov arcvonalszakaszán estére a Keleti-Oderán egy 30 és egy 50 tonnás híd, valamint egy 50 tonnás komp működött. A folyó nyugati ágán hat kompátkelőhely dolgozott, ezek közül két komp nagy rakterületű, 16 tonnás volt.

A 70. hadsereg sikere valamivel kisebb volt. De ennek csapatai is szélesítették a hídfőt, elfoglaltak egy ligetet Pargowtól északra, amely a kialakult helyzetben nagy jelentőségű volt. Sikerült felszámolnunk egy fontos ellenséges támpontot; ez korábban tűz alatt tartotta a töltést, amelynek felhasználásával harci technikát és csapatokat dobtunk át a mocsaras szakaszon. Újabb átkelőhelyek létesültek a Nyugati-Oderán. Itt már tizenhárom deszantátkelőhely és öt kompátkelőhely működött. Ez lehetővé tette, hogy a hídfőbe átdobjunk további kilenc zászlóaljat és – ami különösen fontos – egy hadosztályközvetlen tüzérséget.

A 49. hadsereg csapatainak éppen csak a lábukat sikerült megvetniük a Nyugati-Odera partján, s itt egész nap harc folyt e kis hídfők megtartásáért. Az ellenség egyik ellenlökést a másik után intézte egységeink ellen. Mivel az átkelés itt nagyon nehezen ment, igyekeztünk a hídfőkhöz lekötni minél több ellenséges erőt, s elhatároztuk, hogy a hadsereg főerői a jobb szomszéd, a 70. hadsereg átkelőhelyeinek felhasználásával jutnak át a túlsó partra. A frontnak

azokat a megerősítő eszközeit, amelyeket eredetileg a 49. hadseregnek adtunk, most átdobtuk Batovnak és Popovnak. Azaz elhatároztuk, hogy a főcsapást átvisszük a jobbszárnyra.

A 65. hadsereg csapatai április 22-én egyes arcvonalszakaszokon két kilométer mélységben nyomultak előre, elfoglaltak több helységet, amelyet az ellenség ellenállási csomóponttá alakított át. A hitleristák ellenállása nem gyengült, hanem egyre erősödött. Ennek ellenére a Nyugati-Odera nyugati partjára már átszállították a hadsereg valamennyi lövész-magasabbegységét, egy páncéltörő tüzérdandárt és egy aknavető ezredet. A csapatok óráról órára biztosabban érezték magukat. Este a csatornákon ide vontattak egy 60 tonnás úszó hidat, s az éjszaka folyamán ezt is összeszerelték a Nyugati-Odera fölött. Ez már nagy eredmény volt. Most már átdobhattuk a hídfőbe az egész nehéztechnikát.

A 70. hadsereg is szakadatlanul folytatta a csapatok átszállítását a folyó nyugati partjára. Egységeink a hitleristák dühödt ellenlökéseit visszaverve lépésről lépésre visszaszorították az ellenséget, s egy nap alatt mintegy három kilométert nyomultak előre. A hadsereg tizenegy zászlóaljat szállított át a nyugati partra.

A kedvezőtlen időjárás ellenére a 4. légihadsereg mindent elkövetett, hogy segítse a hídfőkben küzdő csapatokat. Ezen a napon 3020 repülőbevetést hajtott végre, ebből 1745-öt a 65. hadsereg csapatainak támogatására. A pilóták bátor beavatkozásukkal nemegyszer kisegítették a földi csapatokat a válságos pillanatokban, különösen a páncélos rohamok visszaverésekor. (Páncéltörő tüzérség még kevés volt a hídfőkben.)

A Nyugati-Odera bal partján létesített hídfőnk a heves harcok eredményeképpen arcvonalban 24 kilométerre és mélységben több mint 3 kilométerre nőtt. Ez előnyösebb feltételeket biztosított a csapatok átkeléséhez.

Ahhoz, hogy a nehéztechnikát az ártéren áthozhassuk az épen maradt töltéseket kellett igénybe vennünk, azonban ilyen töltés egy-egy hadsereg arcvonalán legfeljebb kettő volt. Ez lassította a támadás ütemét, annál is inkább, mert az ellenség ezeket a szűk sávokat tüzérségi tűz alatt tartotta. Minél előbb vissza kellett szorítanunk őket olyan messzire, hogy ne vezethessen irányított tüzet az átkelőhelyekre.

A front haditanácsának, a politikai csoportfőnökségnek, a fegyvernemi főnököknek és a szolgálati ágak főnökeinek minden figyelme e feladat megoldására összpontosult. Mindannyian éreztük, hogy mennyire fontos minden ágyú, amelyet időben dobunk át a hídfőbe, s azért mindent elkövettünk, hogy minél több ágyút dobjunk át oda.

Április 25-ig a 65. és a 70. hadsereg csapatai a front megerősítő eszközeinek támogatásával 8 kilométerre nyomultak előre, noha Batov csapatainak egy részét kénytelen volt arccal északnak fordítani, az ellenség stettini csoportosítása ellen. Batov megsegítése érdekében siettettük Fegyunyinszkijt, hogy dobja át két hadtestét a hídfőbe. Ebből a célból rendelkezésre bocsátottuk a 65. hadsereg jobbszárnyán létesült hídfőket.

A 70. hadsereg elérte a Radechow–Petershagen–Hartz-terepszakaszt. Popov átvitte a nyugati partra hadseregtartalékát, a lövészhadtestet is. Este a 70. hadsereg átkelőhelyein megindult a hídfőbe a 3. gárda-harckocsihadtest. Felvonulóban voltak ezekhez az átkelőhelyekhez a 49. hadsereg főerői is.

A hadseregparancsnokok kitűnő hangulatban voltak: már 35×15 kilométeres hídfőjük volt. Még egy kis erőfeszítés és a csapatok áttörik az ellenséges védelmet. A legnehezebb már mögöttük volt. Az előző napok nehézségei feledésbe merültek. A katonák lelkesen törtek előre. S már azon kezdtünk gondolkodni, hogyan törjük át menetből, bonyolult átcsoportosítások nélkül a Randow folyó mentén kiépített ellenséges védelmi terepszakaszt. Elhatároztuk, hogy erre a célra felhasználjuk Versinyin légihadseregének teljes erejét. Valamennyi harckocsihadtestet alárendeltünk a hadseregparancsnokoknak, s a felhasználásukat illetően – a számukra megszabott feladatok megoldása érdekében – szabad kezet biztosítottunk számukra. A legfontosabb az volt, hogy ne engedjék az ellenséget megkapaszkodni ezen a második védelmi terepszakaszon.

De alig pirkadt, a hitleristák csapásmérő csoportosításunk egész arcvonalán újból ellenlökésekbe kezdtek. Harcba vetették tartalékaik jelentős részét: a 103. SS-dandár, a 171. páncéltörő dandár egységeit, az 549. gyalogoshadosztályt Stettin körzetéből, az 1. tengerészgyalogos-hadosztályt, amely Stolz körzetéből, az 1. Belorusz Front arcvonalszakaszáról érkezett, valamint a „Friedrich" páncélvadász

dandárt, amely szinte az utolsó emberig páncélöklökkel volt felfegyverezve és amelyet megerősítettek egy rohamlöveg osztállyal.

Az ellenség elkésett. A folyó nyugati partján ekkor már olyan erőnk volt, amelyet semmi sem tudott megállítani. Szétbontakozott itt a 65. hadsereg három hadteste – Alekszejevé, Erasztové és Csuvakové, kiváló parancsnokoké. Velük vállvetve harcolt Popov hadseregének két hadteste, a harmadik hadtest pedig már készen állt a harcra. Befejezte az átkelést a 3. gárda-harckocsihadtest és az 2. „Doni" gárda-harckocsihadtest, A. P. Panfilov, illetve M. F. Panov, a tehetséges tábornokok parancsnoksága alatt.

A hitleristák valamennyi ellenlökését visszavertük, a 65. és a 70. hadsereg csapatai pedig folytatták az áttörés kimélyítését. Ellenlökéseikkel a hitleristák csak saját erőiket emésztették fel, óriási veszteségeket szenvedtek, s ugyanakkor lehetővé tették számunkra, hogy megfutamított katonáik sarkában küzdjük le az erődítményeket.

Április 25-én estére 20 kilométeres arcvonalon befejeztük az ellenséges védelem áttörését. Csapataink elérték a Randow folyót. Az Odera nyugati partján vívott harcok eredményeképpen teljesen szétzúztuk nemcsak azokat az egységeket, amelyek ezt a terepszakaszt védték, hanem az ellenség által ide átdobott tartalékokat is.

Eközben bal szomszédunk az 1. Belorusz Front csapatai már megkezdték a harcot Berlinben, jobbszárny-magasabbegységei pedig észak felől átkarolták a német fővárost. A mi támadásunk megakadályozta a fasisztákat abban, hogy tartalékokat dobhasson át Berlinhez, és ez hozzájárult a szomszéd sikeréhez.

Az oderai átkelés befejeztével frontunk csapatai hozzáláttak a manőver megvalósításához, hogy délről és délnyugatról átkarolják a 3. német páncéloshadsereget, s nemcsak attól a lehetőségtől fosszák meg, hogy támogatást nyújtson a berlini csoportosításnak, hanem attól is, hogy visszaszorítsák nyugatnak. A 65. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy északnyugati irányban mért csapásokkal az 1. gárda-harckocsihadtesttel szorítsa a tengerhez mindazokat az ellenséges csapatokat, amelyek a Stettin–Neubrandenburg–Rostock vonaltól északkeletre tevékenykedtek.

A 2. csapásmérő hadsereg azt a feladatot kapta, hogy két hadtesttel támadjon Anklam–Stralsund általános irányában, az erők egy részével pedig tisztítsa meg az ellenségtől Usedom és Rügen szige-

teket. Fegyunyinszkijnak megparancsoltam, hogy tartson szoros kapcsolatot Batovval, habár ismervén Batovot mint régi, tapasztalt parancsnokot, nem kételkedtem benne, hogy ő maga is gondoskodik a szomszédokkal való együttműködésről. A feladat nehézségére való tekintettel Fegyunyinszkijnak átadtam a 19. hadsereg 40. gárdalövészhadtestét.

A 70. hadsereg a 3. gárda-harckocsihadtesttel Waren–Krakow–Wismar általános irányban támadott.

A 49. hadsereg a 8. gépesített hadtesttel és Oszlokovszkij 3. gárda-lovashadtestével a korábbi feladatot teljesítette: törjön egyenesen nyugatnak egészen az Elbáig.

Megindult Romanovszkij 19. hadserege is. Ennek a hadseregnek a tengerparton kellett támadnia Schwinemünde és Greifswald irányban.

Április 26-án a 65. hadsereg csapatai rohammal elfoglalták Stettint, áttörték az ellenség védelmét a Randow folyónál, és északnyugat felé törtek előre.

A német fasiszta parancsnokság megpróbálta feltartóztatni csapatainkat, friss tartalékokat vont ide: az úgynevezett „Ost-See" harccsoportot, egy tiszti iskolát és az 1. tengerészgyalogos hadosztályt. Ezek a csapatok elkeseredett ellenlökéseket hajtottak végre, amelyekben részt vettek az 50. SS rendőrdandár egységei és a tartalékos 610. hadosztály maradványai is. Valamennyit felmorzsoltuk. Az ellenség óriási veszteségei és tartalékainak felhasználása ellenére sem tudott megállítani bennünket.

A hitleristák egyre hangzatosabb neveket adtak csapataiknak: „Ost-See", „Weichsef", „Pommern", „Wallononie" ... Mindez hiábavaló volt, mert a névvel nem lehet fenntartani a csapatok harcképességét.

Önkéntelenül eszembe jutottak a polgárháború évei. A sokszorosan megvert Kolcsak, Gyenyikin és a többi fehér tábornok a katonák harci szellemének erősítése végett ugyancsak hangzatos neveket adtak az egységeknek: vadászok, halhatatlanok, gránátosok, vadak. De mindezeket a „halhatatlanokat" és „vadakat" szétmorzsolták a fiatal Vörös Hadsereg csapásai.

Popov csapatai áttörték az ellenséges védelmet a Randow folyónál, s útjukban mindent szétverve törtek előre. A 70. hadsereg egy-

ségei szétzúztak három népfelkelő zászlóaljat – a „Hamburg", a „Brandenburg" és a „Greifenhagen" zászlóaljat.

Teljesen harci erejében mutatkozott Grisin hadserege. A 70. hadsereg átkelőhelyeit felhasználva vitte át főerőit a Nyugati-Odera bal partjára és az ezen az arcvonalszakaszon védő ellenség szárnyára és hátába mért csapással súlyos vereséget mért rá.

Április 26-án elkeseredett harcok folytak. Az ellenség egyre újabb tartalékokat vetett be, köztük a sebtében szervezett zászlóaljakat, amelyek az őket kiállító városok nevét viselték. De ez már a halálra sebzett vad tébolyodott agóniája volt. A fasiszták már csak abban reménykedtek, hogy megérik az angolok és az amerikaiak megérkezését, s nekik adják meg magukat, nem pedig a szovjet csapatoknak. Ennél többre már nyilván nem számítottak, s ezért az öngyilkosok elszántságával harcoltak.

A szovjet katona hősiessége ezekben a napokban nem ismert határt. Mindenkit csak egy vágy fűtött: minél előbb végezni a hitleristákkal. Kivétel nélkül mindenki nagyszerű bátorságról tett tanúságot. A gyalogsággal vállvetve nyomultak előre a tüzérek, akik tüzükkel törtek utat. A közepes és a nehéztüzérség az ellenség támpontjait rombolta. Kitűnően dolgoztak híres „katyusáink", amelyek valósággal elsöpörték az ellenlökésekre merészkedő hitleristákat.

Versinyin pilótái csapásokat mértek az ellenség felvonuló tartalékaira és ellenállási csomópontjaira, a levegőből fedezve csapatainkat.

Parancsnoki harcálláspontukat Stettinbe, azaz most már eredeti nevén Szczeczinbe helyeztük át. A csapatokat eddig főleg a figyelőpontokról irányítottuk, amelyek a harctevékenység legfontosabb irányaiban helyezkedtek el 2,5–4 kilométerre az előrevetett alegységek vonalától. Csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatok híradó katonáink kitűnő, önfeláldozó munkájáról. Mind a frontparancsnokság, mind a hadseregparancsnokok állandó összeköttetésben voltak magasabbegységeikkel és egységeikkel.

Bal szomszédunk az 1. Belorusz Front csapatai jobbszárny-magasabbegységeik manővereivel északon megkerülték Berlint, és a német fővárostól nyugatra egyesültek az 1. Ukrán Front csapataival. Az ellenség berlini csoportosítása körül a gyűrű bezárult. A szovjet csapatok súlyos harcok közepette nyomultak előre a város szíve felé.

Ebben a helyzetben fontos feladatunk volt annak az ellenséges

próbálkozásnak a meghiúsítása, hogy megkönnyítsék a berlini csoportosítás helyzetét. Ugyanakkor értesüléseink voltak arról, hogy a hitleristák tengeri úton csapatokat dobnak át a Semlandi-félszigetről és Hel-fokról (Danzigi-öböl). Ezért most különösen nagy figyelmet fordítottunk a 49. hadseregre, mely a 8. gépesített hadtesttel és a 3. gárda-lovashadtesttel nyomult előre nyugat felé. Ezeknek a magasabbegységeknek a feladata volt, hogy elszigeteljék a Berlin felé tartó hitlerista egységeket és visszavessék őket északnak, a 70. hadsereg csapásai alá.

Április 27-én folytatódott a támadás. A 2. csapásmérő hadsereg, miután megtisztította az ellenségtől a Gristow-szigetet, jobbszárnyával elérte Schwinemündét. Főerői pedig a Stettini-öböl déli partja mentén tevékenykedve előnyomultak Anklam–Stralsund irányában. Útközben megsemmisítették a stettini helyőrség északi irányban visszavonuló egységeit és a 4. „Pommern" ezredet, amely Stettintől északra védett.

A front valamennyi hadseregének csapatai sikeresen folytatták a támadást. Április 27-től az ellenségnek már nem sikerült valamennyire is szilárdan megvetnie a lábát egyetlen terepszakaszon sem. Megkezdődött a visszavonuló ellenséges egységek gyors üldözése; bár a hitleristák minden alkalmat felhasználtak az ellenállásra.

A visszavonuló ellenséges csapatok maguk mögött felrobbantottak minden hidat, aláaknázták és szétrombolták az utakat, harcra próbáltak kényszeríteni bennünket minden védelemre alkalmas helységben. Csapataink ennek ellenére naponta átlag 25–30 kilométert nyomultak előre. Útjukból elhárítottak minden akadályt, megsemmisítették az ellenálló csapatokat, s feltartóztathatatlanul törtek előre. Fegyunyinszkij 2. csapásmérő hadserege és Batov 65. hadserege, amelyek északnyugati irányban támadtak, megsemmisítették vagy foglyul ejtették az előlük visszavonuló ellenséges egységeket, s hamarosan elérték a Balti-tenger partját.

Popov 70. hadserege és Grisin 49. hadserege beleütközött az ellenség tartalékaiba, amelyek Neusterlitz–Waren–Fürstenberg erdős-mocsaras körzetébe szorultak vissza. Itt próbálták beásni magukat a 7. német páncéloshadosztály egységei is, amelyeket tengeren dobtak át a Danzigi-öböl körzetéből, valamint a különleges rendeltetésű 102. hadosztály, a „Schljagiter" gyalogoshadosztály a német főpa-

rancsnokság tartalékából, az 5. ejtőernyős hadosztály a nyugati frontról, valamint a 25. gépesített hadosztály, az 5. könnyű gyalogoshadosztály, a 3. tengerészgyalogos hadosztály, a 156. gyalogoshadosztály, a 606. különleges rendeltetésű hadosztály és egy népfelkelő páncélgránátos magasabbegység maradványai, amelyek az 1. Belorusz Front jobbszárnyának csapásai alól próbálták kivonni magukat, s így kerültek a mi csapataink sávjába. Mindezeket az ellenséges egységeket Popov és Grisin csapatai – Panfilov harckocsihadtestének és a 8. gépesített hadtestnek, valamint Versinyin légi hadseregének támogatásával – szétzúzták, megsemmisítették, maradványaikat pedig foglyul ejtették. A 49. és a 70. hadsereg támadása megállás nélkül folytatódott.

Május 3-án Panfilov 3. gárda-harckocsihadteste Wismartól délnyugatra felvette a kapcsolatot a 2. angol hadsereg előrevetett egységeivel.

Május 4-én elérték a szövetségesek és a közöttünk húzódó sávhatárt a 70. a 49. hadsereg, a 8. gépesített hadtest és a 3. gárdalovashadtest csapatai is. (A lovasok eljutottak az Elbáig) Romanovszkij 19. hadseregének és Fegyunyinszkij 2. csapásmérő hadseregének egységei még egy napig harcoltak – megtisztították az ellenségtől Wollin, Usedom és Rügen szigeteket. E szigetek elfoglalásával véget ért a 2. Belorusz Front támadó hadművelete. Igaz, még át kellett fésülnünk egyes körzeteket, ártalmatlanná kellett tennünk kisebb hitlerista csoportokat, amelyek csapataink hátában még tevékenykedtek.

Sok gondot okozott nekünk Bornholm dán sziget, amelyet a német fasiszta parancsnokság haditengerészeti támaszpontnak rendezett be és ahonnan külföldre igyekeztek menni azok a német csapatok, amelyek Hel-fokon, a Danzigi-öböl körzetében és elszigetelt kurlandi hídfőnkben maradtak. Wutman tábornok, a szigeten állomásozó német csapatok parancsnoka és von Kämetz első osztályú kapitány, Wutman haditengerészeti helyettese, kapitulációra felszólító ultimátumunkat elutasította. Meg kellett szerveznünk a partraszállást. Ennek a feladatnak a megoldása érdekében a 19. hadsereg két lövészhadosztályát hajóztuk be. A deszanthadművelet megszervezésével P. I. Kotov-Legonykov tábornokot, a fronttörzs hadműveleti csoportfőnökét bíztam meg, aki a kolbergi haditengerészeti támaszpont pa-

rancsnokával működött együtt. Természetesen, mi is kivettük a részünket a harcból. Később még szaporodott a gondunk azzal, hogy ellássuk élelemmel és minden szükségessel a Bornholmon partra szállt csapatainkat. A Balti-tenger tele volt aknákkal, amelyeket egyrészt a németek, másrészt a szövetségesek szórtak le. A telepítési terv nem volt, az aknaszedési munkálatok éppen csak megkezdődtek. Minden forduló a szigetre nagy kockázattal járt.

Bornholmon több mint 12 000 német katonát és tisztet fegyvereztünk le és ejtettünk foglyul, nagy zsákmányra tettünk szert. A szigetet dán lakossága és csapataink közt az első naptól baráti kapcsolatok alakultak ki. A lakosok lelkesen fogadták felszabadítóikat. S mindaddig, amíg csapataink a szigeten tartózkodtak, az egész lakosság szeretete és tisztelete vette körül őket.

Németországban vagyunk. Azoknak a katonáknak a szülei, feleségei és gyermekei vesznek körül bennünket, akik még tegnap fegyveresen törtek ránk. Ezek az emberek még nem sokkal előbb pánikszerűen menekültek, amikor meghallották, hogy közeledtek a szovjet csapatok. Most már senki sem menekül. Mindenki meggyőződött róla, hogy a fasiszta propaganda hazugság volt. Mindenki megértette, hogy a szovjet katonától nincs miért félni, mert a szovjet katona nem bánt senkit. Ellenkezőleg, megvédi a gyengét, segít a bajba jutotton. A fasizmus szégyent, szerencsétlenséget hozott a népre, az egész emberiség szemében morálisan is lejáratta önmagát. De a szovjet katona humánus és nemeslelkű. Segítőkezet nyújtott azoknak, akiket elvakítottak és becsaptak. S a németek ezt nagyon hamar megértették. Ha valahol megálltak a csapatok pihenőre, a tábori konyhák körül összeverődtek az éhes német gyerekek. Aztán a felnőttek is odamerészkedtek. Tudták, hogy a szovjet katonák megosztják mindenüket, amijük van, megosztják azoknak az embereknek a jószívűségével és tapintatával, akik sokat próbáltak és megtanulták érteni és becsülni az életet.

A KATONA BOLDOGSÁGA

Megszemléljük a csapatokat. Óriási területen helyezkednek most el – a Balti-tenger partjától a berlini elővárosokig.

Hajnalban indulok Popovhoz, a 70. hadsereg törzséhez. Az út sűrű erdőn át vezet. És egyszer csak katonák oszlopa állja el az utat. Az ismerős sötétzöld egyenruhák. Németek! Önkéntelenül a pisztolyomhoz kapok. Aztán észbe kapok: hiszen a háború véget ért! Nehogy útitársaim észrevegyék, leveszem kezem a pisztolyról és előveszem zsebemből a cigarettatárcát.

Az oszlop megállt, hogy átengedje gépkocsinkat. Német katonák százai néznek bennünket. Egyesek kíváncsian. A többség bamba közönnyel. Valamikor másmilyenek voltak. A győztesek diadalával vonultak végig Európa városain, kirabolták a lerohant országokat. Vér, hamu és romhalmaz jelzi útjukat szovjet földön is. Kérkedtek legyőzhetetlenségükkel, és sokakat meg is tudtak téveszteni ezzel, amíg nem kerültek szembe a mi katonánkkal. Azután következtek a harcok: Moszkva, Sztálingrád, Kurszk, Dnyeper, Varsó, Odera és Elba. Semmi sem maradt a hitleri hadsereg erejéből. Csak a hadifogolyoszlopok – csüggedt, búskomor emberek, rongyos, zöld egyenruhában. Sokan közülük először kezdtek el gondolkodni és megérteni valamit. Tessék, tessék, csak gondolkozzanak minél többet! A vereség is hasznos olykor: a vereség tanít, még a legtávolabb állókat is rákényszeríti, hogy józanul nézzék az életet és megértsék bűnük és történelmi felelősségük mértékét.

A tiszt, aki néhány katonával a foglyokat kísérte, jelentette, hová tart az oszlop. Gépkocsink elindult. De az út szélén még sokáig vánszorgott a foglyok sora.

Pedig még néhány nappal előbb fegyver volt ezeknek az embereknek a kezében. Mennyi erőfeszítés és áldozat kellett hozzá, hogy kiüssük kezükből a fegyvert és romba döntsük a fasiszta rendszert, amely elküldte őket gyilkolni, leigázni és rabolni. És mi tettük ezt meg, a Szovjetunió katonái.

Éreztem, hogy egyre büszkébb vagyok népemre, katonáinkra, akik titáni harcban térdre kényszerítették az ellenséget. Egyre büszkébbnek éreztem magam, hogy ehhez az óriásnéphez tartozom, s hogy az én munkámnak is van parányi része a kivívott győzelemben. Nem önteltség volt ez, nem. Ez büszkeség volt.

Németország útjain nemcsak csüggedt fogolyoszlopok vonultak. Az utakon buzgott, kicsordult az igazi emberi öröm is. Emberek tömegei fogadtak bennünket örömujjongva, köszöntöttek bennünket a világ minden nyelvén. A szívünk sajgott a tengernyi, csupa csont-bőr ember láttán. Ezek az emberek ruha helyett cafatokban, hihetetlenül elgyötörten, alig állnak a lábukon, egymást támogatják, hogy el ne essenek, de a szemükben boldogság ragyog.

A fasiszta koncentrációs táborok tegnapi foglyai ezek. Emberek, akikre halál várt. Mi, szovjet katonák szabadítottuk ki őket, adtuk vissza nekik az életet.

Itt vannak azok az emberek, akiket Németországba hajtottak Európa minden országából. Halálra ítélt rabszolgákként kellett dolgozniuk, amíg le nem döntötte őket lábukról az éhezés, a betegség és a kimerülés. Most ismét szabad emberekké váltak, visszatérnek otthonukba, családjukhoz. És ezért nekünk, szovjet katonáknak mondtak köszönetet.

Volt itt mindenféle nemzet: orosz, ukrán, belorusz, lengyel, cseh, szerb, crnagorai, francia, belga. Mindet nem is lehet felsorolni. Szinte le sem lehet írni, milyen elragadtatás, öröm és határtalan hála lobogott bennük, amelyet szavakkal, mozdulatokkal, tekintettel, bőven ömlő örömkönnyel fejeztek ki. Énekkel, zászlókkal, plakátokkal fogadtak bennünket – ezekkel adták tudtunkra, melyik csoport milyen nemzethez tartozik. S minden nyelven egyformán bensőségesen hangzottak a szovjet katonákat, a szovjet országot éltető kiáltások. Ezek a megható pillanatok egész életünkre emlékezetünkbe vésődtek.

Találkoztunk sok francia, angol, amerikai, belga, holland katoná-

val és tiszttel, akik annak idején a hitleristák fogságába kerültek. Különösen sok pilóta volt köztük. A felszabadítottak sorában volt a belga hadsereg vezérkari főnöke is, számos tábornokkal és tiszttel együtt.

A front haditanácsának gondjai tovább nőttek. Gondoskodnunk kellett a fasiszta rabságból kiszabadult emberek tízezreiről. Később tucatjával, százával kaptuk a leveleket a kormányoktól és különféle szervezetektől, amelyek forró köszönetet mondtak honfitársaik kiszabadításáért és a róluk való gondoskodásért.

Május 8-án aláírták a jegyzőkönyvet a német fasiszta fegyveres erők teljes, feltétel nélküli kapitulációjáról.

Nem lehet leírni a katonák lelkesedését. Nem szűnik a lövöldözés. Lőnek minden fegyverből a mieink is, a szövetségesek is. A levegőbe lőnek, hogy kifejezzék örömüket. Éjszaka behajtunk a városba, amelyben a törzsszállásunk van. És az utcákat egyszerre vakító fényesség önti el. Kigyulladnak az utcai lámpák, kivilágosodnak a házak ablakai. Annyira váratlanul ért a dolog, hogy nem tudtam szóhoz jutni. Nem értettem meg hirtelen, hogy véget ért az elsötétítés. Vége a háborúnak! És csak akkor értettem meg igazán a szűnni nem akaró lövöldözés jelentőségét. Ideje véget vetni ennek a pufogtatásnak. Parancsot adtam a lövöldözés beszüntetésére.

A. P. Panfilov tábornok, a 3. gárda-harckocsihadtest parancsnoka, akinek hadteste elsőnek vette fel az érintkezést az angol csapatokkal, átnyújtja nekem Montgomery marsall meghívását. Másnap a tábornokok és a tisztek egy csoportjával átmentünk Wismarba. Még mielőtt behajtottunk a városba, angol tisztek fogadtak bennünket, egyszerű tábori egyenruhában, csak éppen sisak nélkül, tábori sapkában. Rövid hivatalos szertartás után parancsnokuk rezidenciájára kísértek bennünket. Látszott, hogy az angolok igyekeznek minél melegebb fogadtatásban részesíteni bennünket. Mi hasonlóképpen cselekedtünk.

Montgomery tábornagy is megjelent hamarosan. Kemény kézszorítással üdvözöltük egymást, gratuláltunk egymásnak a győzelemhez. Az angolok szigorúan tartják magukat a szertartás előírásaihoz. Ágyúk díszsösztüze dörög, díszszázad sorfala előtt lépünk el. A szertartás után pedig élénk társalgás kezdődött. A szovjet és angol tábornokok és tisztek is bekapcsolódnak a beszélgetésbe. Tolmácsok köz-

vetítésével meg közvetlenül is. Montgomery fesztelenül viselkedett, rá is átragadt az általános hangulat.

Persze, nem úsztuk meg fényképészek, rajzolók, újságírók nélkül, szerintem még sok is volt belőlük. De ezen talán nem kell csodálkozni. Hiszen ez volt az első alkalom, hogy a szövetséges hadseregek tisztjei találkoztak a közös ellenség, a fasiszta Németország ellen vívott négy esztendei véres háború után.

Amikor az általános bemutatkozás véget ért, a tábornagy egy terembe invitált bennünket. Az asztalok terítve. De senki sem törődik az asztalokkal, mindenki annyira belemerült a beszélgetésbe.

A tábornagyot meg engem lefényképeztek a nagy fali térkép előtt. Aztán lefényképeztek mindenkit együtt, meg külön-külön és csoportokban az össszes jelenlevőket.

A találkozás meleg, baráti légkörben zajlott le. Az angol tisztek, s maga Montgomery is egyszerűbbnek és közlékenyebbnek bizonyult, mint amilyennek képzeltük őket. Távozásunkkor ugyanazok a tisztek kísértek bennünket, élükön Bowles tábornokkal, egy légideszant-hadosztály parancsnokával.

A kedvességre kedvességgel válaszoltunk, s meghívtuk Montgomery tábornagyot és harcostársait. Gondoskodtunk róla, hogy orosz vendégszeretettel fogadjuk őket.

A díszőrséget Oszlikovszkij 3. gárda-lovashadtestének kubáni katonái adták lovas alakzatban, teljes kozák díszöltözetben. Montgomeryre és tisztjeire ez nagy hatással volt. Az angolok sokáig kísérték elragadtatott tekintetükkel a távolodó lovasságot. A fogadás szertartása után a vendégeket meghívtuk a nagyterembe, ahol ízletes ebéddel várták őket. A terített asztal körül ülve (az angoloknál állva beszélgettünk) vendégeink még jobban érezték magukat. Meghitt, szívélyes beszélgetés alakult ki. Montgomery, aki eleinte igen udvarias formában korlátozni próbálta látogatása idejét, ugyancsak abbahagyta órája nézegetését és szívesen bekapcsolódott az általános társalgásba.

Befejezésül a front zenekara hangversenyt adott. S a mi zenekarunk jó zenekar volt. Ezzel végleg meghódítottuk a briteket. Minden számot olyan ovációval fogadtak, hogy csakúgy remegtek a falak. Montgomery sokáig nem talált szavakat, hogy kifejezze elragadtatását.

A tábornagy és tisztjei késő este vettek nagyon szívélyes búcsút tőlünk.

Ez a találkozó hossszú időre megszilárdította bennünk azt a meggyőződést, hogy különböző államok emberei, akik különböző nyelven beszélnek, sőt különböző ideológiákat vallanak, ha akarnak, barátságban élhetnek, egymást tiszteletben tartva.

Katonáink örömmámorban úsztak. Néztem lelkes arcukat és örültem velük együtt.

Győzelem! Ez a legnagyobb boldogság a katona számára – az a tudat, hogy segített népének legyőzni az ellenséget, megvédeni a haza szabadságát, visszaadni békéjét. Az a tudat, hogy teljesítette katonai kötelességét, ezt a nehéz és szép kötelességét, amelynél magasabb rendű nincs a világon!

Az ellenséget, amely megpróbálta leigázni a szocialista állam népeit, szétzúztuk és levertük.

Nehéz éveket élt át hazánk. Ebben a háborúban hazánk sorsa, mindegyikünk élete forgott kockán. A szovjet emberek tudták ezt, s a párt hívó szavára egy emberként keltek fel, hogy megvédjék szovjet társadalmi és államrendjüket, forradalmi vívmányaikat. A háború az egész nép háborújává vált.

Szocialista államunk erősebb volt a fasiszta Németországnál.

Az élethalál-küzdelemben, amely ránk nézve rendkívül hátrányos körülmények közt kezdődött, teljes nagyságában megmutatkozott a szovjet nép megbonthatatlan egysége, a szovjet emberek határtalan hazaszeretete, a lenini eszmék iránti hűségük. A nép megértette és elfogadta a kommunista párt politikáját és következetesen támogatta azt.

Igazolódtak Lenin halhatatlan szavai: „Sohasem fogják legyőzni azt a népet, amelynek munkásai és parasztjai nagy többségükben felismerték, megérezték és tisztába jöttek vele, hogy saját hatalmukat, a szovjethatalmat – a dolgozók hatalmát védelmezik, hogy azt az ügyet védelmezik, amelynek győzelme nekik és gyermekeiknek biztosítja a kultúra minden áldását, mindannak élvezetét, amit az emberi munka létrehozott."

A szovjet hadsereg katonái a megpróbáltatások tüzében a nép, a

kormány és a párt iránti határtalan hűségükről tettek tanúságot. Mindegyikünk jól eszébe véste a párt jelszavát: „A mi ügyünk igaz ügy, győzni fogunk!" A győzelembe vetett hit nem hagyott el bennünket soha, a legnehezebb pillanatokban sem, pedig sok ilyen pillanat volt.

A nép és az államrend iránti szeretet és hűség számtalan harci hőstettben nyilvánult meg. Milliók váltak hősökké. A katonák életüket áldozták az utolsó mellvéden, testükkel zárták el az ellenséges tűzfészkek lőréseit, a pilóták és a harckocsizók habozás nélkül vállalták az önkéntes össszeütközést. Hősök voltak ők mind – azok is, akik tűzfalon át lendültek rohamra, azok is, akik gránátesőben építették a hidakat és húzták a kábelt a parancsnoki harcálláspontokhoz. Dicsőség nektek, derék szovjet emberek! Boldog vagyok, hogy veletek voltam mindezekben az években. És ha tehettem valamit, csak a ti segítségetekkel tehettem.

Az ütközetekben erősödött és fejlődött hadseregünk. Kitűnő parancsnokok és politikai munkások nőttek fel. Tökéletesedett a fegyveres erők harcászati, hadműveleti és hadászati vezetése.

A hazánkat fenyegető súlyos veszedelem éveiben az egész szovjet nép még szorosabban tömörült a kommunista párt és a szovjet kormány köré. A fronton küzdők dicsőségét és helytállását erősítette és lelkesítette a munkások, a kolhozparasztok, az értelmiség, a nők, az ifjúság hősi munkája. Ők, a fáradhatatlan dolgozók milliói kovácsolták a fegyvert a front számára, táplálták és ruházták a katonákat, melengették őket gondoskodásukkal, szívük melegével.

Az egész nép harcának lelke és fő mozgatója, a szovjet társadalom vezető és irányító ereje, a szovjet nép harcokban kipróbált élcsapata: kommunista pártunk volt.

A Nagy Honvédő Háború az egész nép háborúja volt. S a győzelem is az egész nép győzelme volt. A hadsereg és a nép egyetlen összeforrott családként ünnepelte a győzelmet. És ettől még nagyobb, még teljesebb lett a katona boldogsága.

TARTALOM

Holnap – háború 5
A harc megkezdődött 13
A jarcevói magaslatokon 28
Váratlan parancs 57
A volokolamszki irány 68
Visszavonulni nincs hová 84
Előre! 105
Szuhinyicsi 111
Emlékezetes tanulságok 122
A Brjanszki Front 138
Sztálingrád alatt 148
A harapófogó összezárult 165
Az ellenséges csoportosítás szétzúzása 180
A kurszki kiszögellés 201
A „Citadella" hadművelet összeomlása 211
Előre a Dnyeperen túlra! 238
Belorusz földön 248
Mindkét csapás – főcsapás 265
Az összeomlás 279
Varsó 292
Irány: Németország! 303
Két fronton 322
Kelet-Pomeránia 335
Odera–Elba 359
A katona boldogsága 385

FELELŐS KIADÓ A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ PARANCSNOKA - FELELŐS SZERKESZTŐ: SZTANA BÉLA ALEZREDES - MŰSZAKI SZERKESZTŐ: HÁMORI IMRE
KÉPSZERKESZTŐ: VERSECI MIKLÓS - A KÖTÉSTERV MAYER GYULA MUNKÁJA
MŰSZAKI VEZETŐ: OLAJOS TIBOR ALEZREDES - TERJEDELME: 24,5 A/5 + 1 ÍV
MELLÉKLET - PÉLDÁNYSZÁMA 5500 - KÉSZÜLT AZ MSZ 5602-67 SZABVÁNY
SZERINT - 137 (857) 013 - ZI 287-i-7172 - ZRÍNYI NYOMDA (70.0339/1), BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ: BOLGÁR IMRE IGAZGATÓ

K. K. Rokosszovszkij altábornagy, a 16. hadsereg parancsnoka és A. A. Lobacsev, a haditanács tagja, megszemlélik a csapatokat

N. V. Kalinyin

Sz. P. Taraszov

I. A. Plijev és L. M. Dovator

I. V. Panfilov, a 316. lövészhadosztály parancsnoka, I. I. Szerebrjakov törzsfőnök és Sz. A. Jegorov komisszár a harcokat figyelik

F. D. Zaharov

I. T. Grisin

A. A. Belov vezérezredes Komarcekij mesterlövésznek átnyújtja a tulai fegyvergyár dolgozóinak ajándékát, egy automata karabélyt

A Doni Front törzsében: A. A. Novikov, K. K. Rokosszovszkij, N. N. Voronov, K. F. Tyelegin, M. Sz. Malinyin, V. I. Kazakov

Sz. I. Rugyenko

I. M. Csisztyakov

A Doni Front és a Sztálingrádi Front csapatainak találkozása a sztálingrádi német fasiszta csoportosítás bekerítésekor

Átkelés a hídfőbe

P. I. Batov, G. N. Orjol

I. V. Tregyunyinszkij

P. L. Romanyenko

Türkmén dolgozók küldöttsége érkezett Kurszk alá a Központi Frontra

K. P. Trubnyikov

A. I. Prosljakov

A Szozs folyó jobb partján

N. J. Szubbotyin, K. A. Versinyin, A. K. Szokolszkij

V. I. Csujkov hadseregparancsnok jelentést tesz hadserege hadműveleti tervéről

Alexander Zawadsky, a Lengyel Hadsereg legfelsőbb főparancsnokának helyettese

S. Berling, az I. lengyel gyalogos-hadosztály parancsnoka leteszi az esküt

A frontparancsnokok a Nagy Honvédő Háború befejező szakaszában.
Első sor: I. Sz. Konyev, A. M. Vaszilevszkij, G. K. Zsukov, K. K. Rokosszovszkij, K. A. Mereckov.
Második sor: F. I. Tolbuhin, R. J. Malinovszkij, L. A. Govorov, A. I Jeremenko, I. H. Bagramjan

J. D. Csanisev

N. I. Guszev

N. V. Rogov ezredes egységének felderítői kitűzik a zászlót a Balti-tenger partján

A. V. Gorbatov

N. D. Vegyenyejev

Hidverés az Oderán

V. Z. Romanovszkij

M. F. Panov

A. J. Golovanov

I. D. Csernyahovszkij

A. P. Panfilov

V. T. Volszkij

Találkozás Montgomeryvel